

הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2023/24

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב
עורך: אהוד גונן

INSTITUTE FOR
MARITIME POLICY
& STRATEGY

MPS

המכון למדיניות ואסטרטגיה ימית

הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2023/24

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב

עורך: אהוד גונן

אוקטובר 2024

תודות

'המכון למדיניות ואסטרטגיה ימית' מבקש להודות למר דב (ברל'ה) שפיר על תמיכתו הנדיבה שאפשרה את חיבורו ופרסומו של מסמך זה, ומאחל לו בריאות טובה ואריכות ימים.

'הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל' לרבות התובנות וההמלצות הכלולות בה, הן פרי ניסיונם האישי ומיטב שיפוטם המקצועי של כותביו, אך אינם מבטאים עמדה מוסדית של המכון או של עריית חיפה.

המכון למדיניות ואסטרטגיה ימית
חברת הי סנטר (עריית חיפה)
רחוב הנמל 21, חיפה

אתר המכון: <https://mps.blueeconomy-il.com>
כתובת דוא"ל: info.MPS@blueeconomy-il.com

טלפון: 073-222-3900

עריכת לשון: מרים מילשטיין ורחל ברנבוים
עריכה גרפית והבאה לדפוס: נוגה יוסלביץ
תרגום של מאמרים שנכתבו באנגלית: אהוד גונן

© כל הזכויות שמורות למכון למדיניות ואסטרטגיה ימית

ISBN 965-598-937-3

המכון למדיניות ואסטרטגיה ימית

'המכון למדיניות ואסטרטגיה ימית' החל פעילותו בשנת 2024 במסגרת חברת 'ה-יסנטר' (הפועלת בתמיכה ומימון של עיריית חיפה והחברה הכלכלית לחיפה) לאחר שקיבל לתוכו את פעילות 'המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית' שפעל באוניברסיטת חיפה מאז שנת 2016. חזון המכון להיות מכון מחקר ומוקד ידע ישראלי בין-תחומי מוביל וייחודי בעולם בתחומי המדיניות והאסטרטגיה הימית במובנה הרחב, בדגש על אזור מזרח הים התיכון והים האדום. המכון עוסק במחקר בשמונת תחומי הליבה הבאים: (1) מדיניות, אסטרטגיה ימית וביטחון ימי (Maritime Strategy); (2) ביטחון אזורי ומדיניות חוץ; (3) שרשרת האספקה הימית ותשתיות במרחב הימי; (4) משפט ימי; (5) אנרגייה; (6) כלכלה כחולה, סביבה, קיימות ושינויי אקלים במרחב הימי; (7) טכנולוגיה וחדשנות במרחב הימי; (8) סייבר במרחב הימי. המכון חותר להיות מכון המחקר המוביל בישראל בתחומים אלו ולהרים תרומה משמעותית לשיח האסטרטגי הימי הבין-לאומי.

The Institute for Maritime Policy and Strategy

The 'Institute for Maritime Policy and Strategy' commenced its activities in 2024 as part of 'Hi Center' (a municipal company owned by the City of Haifa). It took over the activities of the Center for Maritime Policy and Strategy Studies, which had been operating under the University of Haifa since 2016. The Institute aims to develop interdisciplinary knowledge in the field of maritime strategy, with an emphasis on Israel and its maritime environment: the eastern Mediterranean and the Red Sea. The Institute focuses its research on eight core areas:

(1) Maritime Policy, maritime strategy and maritime security (2) Regional security and foreign policy (3) Maritime supply chain and infrastructure in the maritime sphere (4) Maritime law (5) Energy (6) Blue economy, environment, sustainability and climate change in the Maritime sphere (7) Technology and innovation in the maritime space (8) Cyber in the maritime space.

The Institute strives to be the leading research institution in Israel in these fields and to make a significant contribution to the international maritime strategic discourse.

תוכן העניינים

7	התפתחויות גלובליות במרחב הימי 2023/24 שאל חורב
44	ציי מלחמה עיקריים – מגמות ושינויים שאל חורב
119	פעילות חיל הים במלחמת 'חרבות ברזל' דב רז
130	הלחימה והאיום של החות'ים במרחב הימי מאז פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל' שלמה גואטה
146	כלי שיט בלתי מאוישים – משנים את תמונת הביטחון הימי שרון ארליכמן
158	איראן כצד פעיל וגלוי בעימות מול מדינת ישראל – האידיאולוגיה והדוקטרינה האיראנית בהקשר למלחמת 'חרבות ברזל' אלכס גרינברג
172	השפעת הסגר הימי החות'י בדרום הים האדום ומפרץ עדן על מצרים, ירדן וערב הסעודית משה טרדימן
192	מדיניות ארצות הברית ביחס למלחמת חרבות ברזל 2023–2024 זיו רובינוביץ
203	עמדתה של סין במלחמת 'חרבות ברזל' בני בן ארי
221	אסטרטגיה סעודית חדשה לים סוף: החיפוש אחר חלופות לביטחון ימי אלכסנדר בליי
233	חוסן ימי: התפתחות תפיסת הביטחון הימי של הודו – עיון באירועים בים האדום וצפון- מערב האוקיינוס ההודי ואסו שרמה
246	ניתוח גאו-כלכלי של השלכות התקפות החות'ים על סחר החוץ הישראלי אהוד גונן
852	היבטים ימיים במשק האנרגייה הישראלי בעקבות מלחמת 'חרבות ברזל' עילי רטיג
265	תגליות הגז במזרח הים התיכון – ישראל כספקית גז מקומית, אזורית, של העולם? ביטחון האנרגייה של מדינת ישראל בפרספקטיבה היסטורית מוטי קופרברג
276	הרציף הצף האמריקני בעזה – מבט בְּרָאֵי מֵעֵבֶר ספנות לרצועת עזה יוסי אשכנזי
288	ההסכם לתיחום הגבול הימי בין ישראל ולבנון: מבט חוזר לאחר אירועי השבעה באוקטובר

אורן שפיר

- 305 שיטוח, אכיפה וביטחון לאומי-אזרחי במרחב הימי של ישראל
אלנור דיין
- 223 שרשראות האספקה הימיות לישראל במלחמת 'חרבות ברזל'
אהוד גונן
- 339 המערכה הנשכחת: ההסגר הימי במצר באב אל-מנדב במלחמת יום הכיפורים
אהוד (אודי) גולן
- 352 מרחב ים סוף ומדינת ישראל – סקירה היסטורית
ניר מאור
- 366 תובנות והמלצות
- 387 על הכותבים (לפי סדר א-ב)

התפתחויות גלובליות במרחב הימי 2023/24

שאל חורב

מבוא

הערכת המצב של דוח זה מתמקדת אומנם במזרח הים התיכון ובים האדום, אך אי אפשר לנתק את ההתרחשויות בשתי זירות אלה מההתפתחויות הגלובליות האחרות בכלל ובמרחב הימי בפרט, וזאת עקב זיקות הדוקות בין האירועים במרחב הגלובלי והשפעתם של אלה על הזירות הקרובות לישראל.

שנת 2024 התאפיינה במספר אירועים ותהליכים בולטים שהשפיעו גם על המרחב הימי:

אירועי 7 באוקטובר ובעקבותיהם מלחמת 'חרבות ברזל' עליה הכריזה מדינת ישראל נגד חמאס ושלטונו ברצועת עזה, וארגוני הטרור השוכנים בה, הפכו תוך זמן קצר למערכה אזורית בין ישראל לבין איראן ושלוחיה (Proxies), כולל מעורבות עמוקה של ארצות הברית, וניצול המצב על ידי סין ורוסיה כדי לשנות את הסדר העולמי (International Global Order). בחירתו של מסעוד פז'שקיאן (Masoud Pezeshkian) לנשיא איראן ביולי 2024, לא מסמלת שינוי מהותי בעמדתה של איראן ועד כה הנשיא החדש הדהד בציינתו לקו הרשמי, מתח ביקורת קשה על ישראל והביע תמיכה ב"ציר ההתנגדות" נגד ישראל ונגד ארצות הברית.

מלחמת אוקראינה-רוסיה שפרצה ב־24 בפברואר 2022, מלחמה שבה מנסה רוסיה לשרטט מחדש את הארכיטקטורה הביטחונית של אירופה, נכנסה לשנתה השלישית מבלי שתושג בה הכרעה על ידי צד כלשהו. כתוצאה מהפלישה של רוסיה לאוקראינה, התלכדה נאט"ו ומילאה שני תפקידים עיקריים: הראשון היה אספקת נשק על מנת לאפשר לאוקראינה להגן על עצמה, והשני לנסות ולהכיל את הסכסוך באמצעות חיזוק ההרתעה של כוחות הברית עצמן. נאט"ו קיבלה לשורותיה את שוודיה ופינלנד כחברות חדשות, ובכך גם חיזקה את קווי ההגנה שלה במזרח אירופה.

בד בבד נמשכה ואף התעצמה התחרות הגאופוליטית והגאו־כלכלית בין ארצות הברית וסין, בה ממשיכה טיוואן להיות נקודת החיכוך הנפיצה ביותר במערכת היחסים המורכבת בין שתי המעצמות. בהתאם, ארצות הברית ממשיכה במאמציה לחיזוק אסטרטגיית האיזון (Balancing Strategies) כנגד סין באזור האינדו־פסיפי (Indo-Pacific Region).

בידודה של רוסיה באירופה הביא אותה להדק את מערכת היחסים שלה עם מדינות סוררות נוספות (Rogue States) כגון איראן, צפון קוריאה, סוריה, אפגניסטן, קובה וונצואלה. גוש מדינות זה הגביר את התמיכה ההדדית בין חבריו, והוא מהווה איום הולך וגובר על היציבות הגלובלית.¹

Hlivco, A. (January 12, 2024). [Global Security at Risk: Russia's Alarming Alliance with Rogue States Raises Urgent Concerns](#), Henry Jackson Society

עם פלישתה לאוקראינה הכריזה רוסיה על הורדת סף השימוש בנשק גרעיני כ"נשק טקטי", דבר שהביא להתמוטטות מנגנוני בקרת נשק ופירוז נשק ששמרו על ביטחון העולם גם בתקופות הקשות ביותר של המלחמה הקרה. כישלון המשא ומתן להחזרת איראן להסכם הגרעיני, והמשך חתירתה של איראן להיות מדינת סף גרעינית מצביע אף הוא על היחלשות הנורמות הבין-לאומיות, במקרה זה האמנה למניעת תפוצה של נשק גרעיני (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – NPT)².

ארצות הברית, רוסיה וסין (כל אחת בדרכה) מפרקות את הסדר הליברלי ששלט במשך שנים במערכת הפוליטית והכלכלית הגלובלית. עקב כך חוזרת המערכת הבין-לאומית למצב שבו מלחמה היא שוב ברירת המחדל של מעצמות גדולות, כפי שהיה במהלך המלחמה הקרה. כיום יש פי ארבעה יותר סנקציות שהוטלו על מדינות, חברות ויחידים מאשר היו במשך שנות ה-90, כך הטילה לדוגמה באחרונה ארצות הברית סנקציות משניות על ישויות שתומכות בצבא רוסיה.³

בד בבד למאבק הפוליטי מתחוללת "מלחמת סובסידיות" בין מדינות הרוצות לחקות את התמיכה הממשלתית הגדולה שסין וארצות הברית מעניקות לתעשיותיהן, ולמרות שהדולר נשאר המטבע הדומיננטי בסחר העולמי הרי זרימות ההון הגלובליות מתחילות להתפצל.⁴ ארגון הסחר העולמי (World Trade Organization – WTO), שבשנה הבאה ימלאו 30 להקמתו, אינו מצליח בשנים האחרונות להביא לידי ביטוי את מטרותיו לעידוד סחר חופשי בין השאר בגלל חוסר תשומת הלב מצד ארצות הברית. קרן המטבע הבין-לאומית (International Monetary Fund – IMF) נתונה במשבר זהות, בין סדר יום סביבתי לבין ניהול היציבות הפיננסית העולמית. מועצת הביטחון של האו"ם איננה מצליחה להגיע להחלטות בגלל שיטת הווטו, ובתי משפט בין-לאומיים כמו בית הדין הבין-לאומי לצדק (International Court of Justice – ICJ) הפכו לכלי ניגוח פוליטי, תופעה ממנה סובלת גם ישראל בתקופה האחרונה.

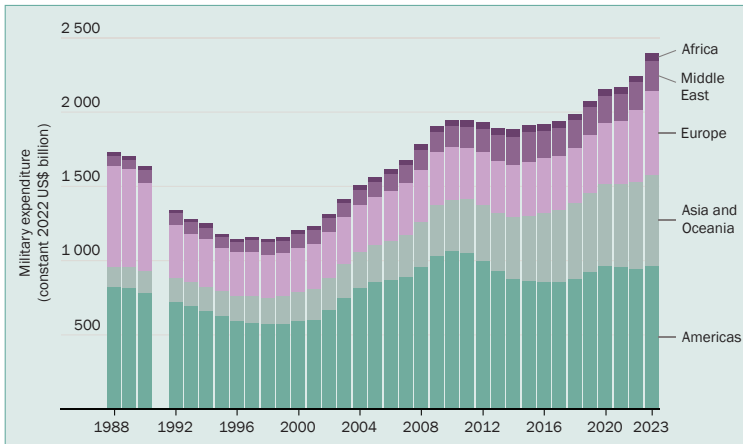
ההוצאה הצבאית העולמית עלתה בשנת 2023 זו השנה התשיעית ברציפות, והגיעה לסך כולל של 2,443 מיליארד דולר. העלייה בת 6.8 אחוזים ב-2023 הייתה העלייה השנתית החדה ביותר מאז 2009, והעלתה את ההוצאות העולמיות על ביטחון לרמה הגבוהה ביותר שנרשמה אי פעם (איור 1). הנטל הצבאי העולמי – המוגדר כהוצאות הצבאיות כאחוז מהתוצר הגולמי העולמי – עלה ל-2.3% בשנת 2023. ארצות הברית וסין נשארו שתי המדינות המובילות בהוצאה הביטחונית שלהן, ושתייהן הגדילו את ההוצאות הצבאיות שלהם ב-2023.⁵

² "סדר העולמי החדש" הוא מונח המשמש היסטורית כדי לדון בצורך בשינויים במאזן הכוחות ביחסים בין-לאומיים. התפיסה הפוליטית מתייחסת לרעיון של ממשל עולמי במובן של יזמות שיתופיות חדשות לזיהוי, הבנה או פתרון של בעיות גלובליות מעבר ליכולת של מדינות בודדות לפתור (Nye, J. (1992). *What New World Order?*

³ [כלכליסט \(23 בפברואר 2024\)](#). [שבוע לאחר מות נבלני: ארה"ב הטילה מעל 500 סנקציות נוספות על רוסיה](#).

⁴ [The Economist](#). (May 11, 2024). [The new economic order](#)

⁵ Tian, N., Lopes da Silva, D., Liang, X., and Scarazzato, L. (April 2024). [Trends in world military expenditure, 2023](#). *SIPRI Fact Sheet*. p.1

איור 1: ההוצאות הביטחוניות בחלוקה לאזורים גאוגרפיים בשנים 1988–2023.⁶

נוסף לאירועים אלו מתרחשות תופעות טבע חסרות תקדים הנובעות משינויי האקלים בכדור הארץ – תוצר הפעילות האנושית, שנת 2023 למשל הייתה השנה החמה ביותר על פני כדור הארץ מאז החלו המדידות המדעיות. מאות מיליוני אנשים ברחבי העולם חוו חום קיצוני. בכל חודש, מיוני עד דצמבר, נקבע שיא עולמי לאותו החודש, ויולי היה החודש החם מכולם. בסך הכול, כדור הארץ התחמם בכ-1.5 מעלות צלזיוס לעומת הממוצע בסוף המאה ה-19, (עת החלה מדידת הטמפרטורות בעת המודרנית).⁷

המאבק הבין־מעצמתי ושינוי הסדר העולמי

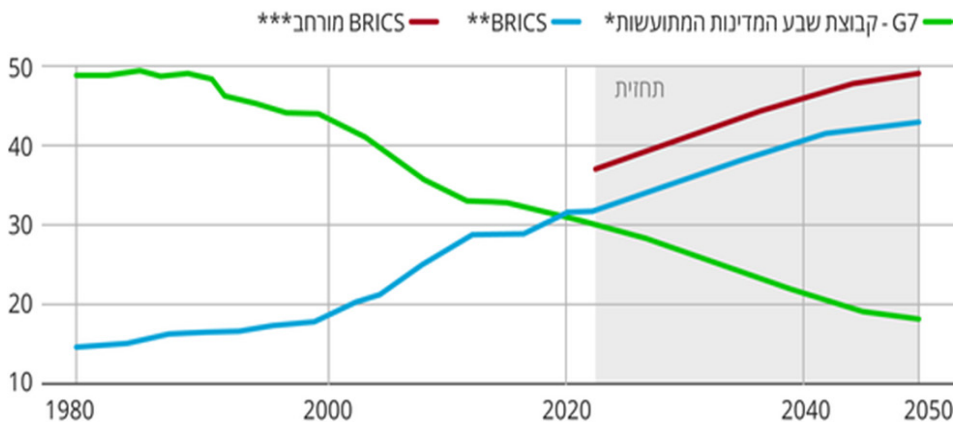
סין ממשיכה לדבוק במטרותיה להפוך למעצמה עולמית מובילה, לשמור על מה שהיא רואה כטריטוריה ואזורי ההשפעה שלה, ולבסס את משקלה בעניינים אזוריים על ידי בניית צבא היאה למעצמה עולמית, דבר העלול לערער את היציבות והנורמות של מערכות היחסים הבין־לאומיות. תוכניות סין לגבי צבאה כוללות סדר יום רב־שנתי של יוזמות מקיפות ורפורמה צבאית, בשילוב עם תוכנית להרחבת צבאה בהיקף יוצא דופן. השאלה הנשאלת היא איזה שימוש ייעשה בכוח צבאי זה. שאלה זו מתחזקת במיוחד נוכח העלייה באגרסיביות הסינית בנוגע לתביעותיה הטריטוריאליות באזור ים סין הדרומי וטייוואן.

סין מובילה את הרחבת ארגון המתחרה לדומיננטיות המערבית המסורתית ביחסים הבין־לאומיים – BRICS (ברזיל, רוסיה, הודו, סין ודרום אפריקה). סין הזמינה את מצרים, אתיופיה, איראן, סעודיה ואיחוד האמירויות הערביות להצטרף לארגון כחברות מה־1 בינואר 2024, דבר שאכן קרה בפועל. גישה זו מאפשרת לסין למנף את מיצובה הגלובלי כדי לקדם "פקס־סיניקה" (Pax Sinica) שישתרע מהמפרץ הפרסי בואכה תעלת סואץ. ואילו סעודיה ואיחוד

⁶ שם.

⁷ מערכת החברה להגנת הטבע (1 ביוני 2024). [השנה שעברה הייתה הכי חמה בעולם, ובישראל ממשיכים להתעלם ממשבר האקלים.](#)

האמירויות ממשיכות להוכיח שהן יכולות להמשיך בגישת הקשר המקביל וההדוק עם שתי מדינות המעצמות היריבות זו לזו ולטוות מיזמים משותפים, הן עם סין והן עם ארצות הברית והמערב (איור 2).

מקור: קרן המטבע

* ארה"ב, בריטניה, גרמניה, צרפת, איטליה, קנדה, יפן הבינלאומית
 ** סין, הודו, ברזיל, רוסיה, דרום אפריקה
 *** בנוסף: סעודיה, מצרים, איחוד האמירויות, איראן, אתיופיה וארגנטינה

איור 2: ניתח הגושים הכלכליים השונים בתמ"ג העולמי, באחוזים

בינואר 2024, טיוואן בחרה כנשיא בויליאם לאי (William Lai), אדם שסין כינתה אותו כ"בדלן". התרגילים שערכו הצבא והצי הסיני בשבוע הראשון לתחילת כהונתו של לאי כנשיא, במרחב הימי סביב טיוואן, נועדו להעביר את המסר שהם "עונש על מעשים בדלנים", וטרחה להדגיש כי לאי הוא ה"גרוע מכל" נשיאי טיוואן עד כה. המצב כיום בין ארצות הברית, סין וטייוואן מצביע על אפשרות משמעותית של פריצת משבר חמור בין ארצות הברית וסין על נושא טיוואן, ובנסיבות מסוימות, בסופו של דבר עימות צבאי. מומחים לנושא מציינים כי "במקרים מסוימים, אסון כזה יכול להתרחש דווקא בתנאים שבהם כל צד האמין שהוא נוקט בפעולות שנועדו לייצב את המצב או למנוע הסלמה"⁸.

קיימים מספר מקורות למתיחות הסינית-אמריקנית, כולל חילוקי דעות בנוגע לטיפול בעימות בין עשרות השנים בחצי האי הקוריאני וסכסוכים טריטוריאליים ימיים בין סין ובעלות ברית של ארצות הברית בים סין הדרומי (כגון מול הפיליפינים). ארצות הברית גם מאשימה את סין בכך שהיא עוזרת לרוסיה בשיקום הבסיס התעשייתי הביטחוני שלה, דבר שעלול להשפיע לרעה על המערכה שמתנהלת בין רוסיה לאוקראינה, (נשיא רוסיה ולדימיר פוטין פגש בחודש מאי 2024 את נשיא סין שי ג'ינפינג בבייג'ינג ודן עמו בנושאי אנרגיה וביטחון). עם זאת, הנושא המסוכן

⁸ BBC News. (May 23, 2024). [What's behind China-Taiwan tensions?](#)

ביותר למחלוקת דו־צדדית הוא סוגיית טייוואן, המציגה שילוב של אינטרסים מנוגדים, סיכון גבוה, ושחיקת אמון והבטחות שעלולים ליצור סכסוך מלא והסלמה בין ארצות הברית לסין.⁹

סין הרחיבה את השפעתה במזרח התיכון והייתה השושבינה בחידוש היחסים בין סעודיה לאיראן במארכ 2023 ופתיחת שגרירויות זו בבירתה של זאת. בין איראן ובין סעודיה לא התקיימו יחסים דיפלומטיים משנת 2016. ההסכם שהתגבש בתיווך סיני משקף את השינוי במעמדן של שתי המעצמות, ארצות הברית וסין, במזרח התיכון בכלל ובמפרץ הפרסי בפרט. ההסכם נחתם בתיווך שר החוץ הסיני והוא משמש גם את סין במאמציה הדיפלומטיים לחיזוק מעמדה הבין־לאומי. במהלך מלחמת 'חרבות ברזל', פנתה סעודיה לאיראן ישירות ובמספר ערוצים, וזאת במטרה למנוע את הרחבת מעשי האלימות, ומנהיגי המדינות אף נפגשו כדי לדון בהשלכות המלחמה בעזה.¹⁰

קבוצת הדיאלוג הביטחוני המרובעת (The Quadrilateral Security Dialogue – Quad) הכוללת את ארצות הברית, אוסטרליה, הודו ויפן, שהוקמה כדי לשתף פעולה לאחר הצונמי של שנת 2004 באוקיינוס ההודי, החלה לאחרונה לשנות את אופי התבטאותה. בפגישת הפסגה שנערכה ב־2023 בהירושימה שביפן היא התמקדה במיוחד בנושאים ימיים ומנהיגי המדינות הצהירו בבירור על התנגדותם לניסיונות לשנות את הסטטוס קוו בתחום הימי "בכוח או בכפייה". ארבעת המדינות החברות בקבוצת הדיאלוג הדגישו שוב את החשיבות של עמידה בדרישות המשפט הבין־לאומי, כמו אמנת האו"ם לחוק הים (UNCLOS), למען השלום והיציבות באזור.¹¹

הגדלת השפעתה של סין במדינות האיים הקטנים הפזורים באוקיינוס השקט ממשיכה לעורר את דאגתה של ארצות הברית. מעקב אחר הפעילות הסינית מגלה כי הגורמים הסיניים פועלים לאט ובשקט במדינות אלה, ומנסים להגדיל את תלותן בסין באמצעות מימון פרויקטים בתחום התשתיות וניהול "דיפלומטיית שכנוע" כלפי מקבלי ההחלטות. כוונותיה של סין להחתים עשר מדינות באוקיינוס השקט על עסקה מקיפה שעשויה לשנות מהיסוד את מאזן הכוחות באזור המשתרע על פני כמעט שליש משטח העולם.¹² סין התקדמה באופן משמעותי בהשגת יעדים אלה בשנים האחרונות, ובשנת 2019 איי שלמה (Solomon Islands) ואיי קיריבטי (Kiribati) החליפו את הכרתם הדיפלומטית מטייוואן לסין, מה שהוביל לשורה של הסכמים כלכליים וביטחוניים בין סין ומדינות אלו. איי שלמה חתמו גם על הסכם ביטחוני עם בייג'ינג ב־2022 ועל הסכם שיטור ב־2023, מה שהעלה את החשש שסין תקבל גישה לנמל ים עבור הצי הסיני במדינה. בינתיים, בקיריבטי, נמשכות שמועות שסין עשויה לנסות לבנות מחדש מסלול

⁹ Swaine, M. D., and Park, J. (2024). *Paths to Crisis and Conflict Over Taiwan*, The Quincy Institute for Responsible Statecraft.

¹⁰ להרחבה על נושא עמדתה של סין ראו 'עמדתה של סין במלחמת 'חרבות ברזל' מאת בני בן ארי.

¹¹ Hatakeyama, K. (February 28, 2024). *The Quad's growing focus on maritime security*, East Asia Forum.

¹² הארץ (26 במאי 2022). [הדרך הסינית להשפעה באוקיינוס השקט: גזרים רבים למדינות האזור, אבל גם מקלות.](#)

תעופה צבאי הנמצא בטווח 2,400 מיל דרומית מערבית להוואי. למעשה, שוטרים סיניים נראו בקיריבטי בתחילת 2023, אירוע שהוביל את ארצות הברית להביע את דאגתה בפני השלטונות. לאחר חודשים של עיכוב, אישר הקונגרס האמריקני במארס 2024 את "הסכם ההתאגדות החופשי" (Compacts of Free Association – COFA) המחודש עם פלאו (Palau), מיקרונזיה (Micronesia) ורפובליקת איי מרשל (Marshall Islands). הסכמים אלו מרחיבים שורה של הטבות ושירותים למדינות אלו באיי האוקיינוס השקט, כמו גם את חובתה של ארצות הברית להגן עליהן מפני התקפה, תוך מתן אפשרות לארצות הברית לנקוט בגישה ביטחונית מרחיבה.¹³

לכאורה, המצור שהטילו המורדים החות'ים על השיט בדרום הים האדום, אמור היה לפגוע בכלכלת סין הנסמכת על נתיב שיט זה כנתיב מרכזי לייצוא תוצרתה לאירופה. בשלב מסוים היו במערכת הבין-לאומית ציפיות כי סין תפעיל את השפעתה על איראן להפסיק את הסגר, או תשלח את ספינות הצי הסיני מנמל ג'יבוטי לאבטח נתיב שיט זה. אולם מסתבר שהשיקולים הגאופוליטיים של סין גוברים על השיקולים הגאו-כלכליים. מנקודת מבטה של סין, האיום של החות'ים על אבטחת נתיבי השיט הבין-לאומיים מגלם הזדמנות עבור הסינים כפי שבאו לביטוי בדבריו של פרופ' Xiao Yunhua, מאוניברסיטת ההגנה הלאומית של צבא השחרור העממי (People's Liberation Army National Defense University) "האסטרטגיה הבין-לאומית שלנו היא לנתק את ההגמוניה העולמית של ארצות הברית, לפגוע בעליונות של הצי האמריקאי, ולקדם מצב של עולם רב-קוטבי".¹⁴

מנגד, מלחמת חרבות ברזל עצרה את תהליך הנורמליזציה שניסתה ארצות הברית לקדם בין ישראל לסעודיה. האינטרס של ישראל הוא **לקשר** הסכם נורמליזציה עם סעודיה למעורבות הממלכה בזירה הפלסטינית, במיוחד המחויבות של ריאד לשיקום וניהול רצועת עזה ב"יום שאחרי". עם זאת, סירובה של ישראל להגדיר אופק דיפלומטי לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני ושילובה המותנה וההדרגתית של הרשות הפלסטינית בניהול עזה עלולים לעכב הסכם בין ישראל לסעודיה. החל ממצחית 2023 ואילך, היחסים בין ארצות הברית וסעודיה משתפרים בהדרגה, ועלול להתפתח תרחיש אפשרי – גם אם סבירותו נמוכה – שבו ארצות הברית וסעודיה משדרגות את הקשרים הבילטרליים ללא כל קשר לנורמליזציה בין ישראל לסעודיה. כתוצאה מכך, ישראל עלולה להפסיד שתי הזדמנויות אסטרטגיות: (1) כריתת ברית כוח אזורית, בהנהגת ארצות הברית וסעודיה, כנגד ציר ההתנגדות בראשות איראן; (2) מעורבות פעילה של מדינות נוספות בקהילייה הבין-לאומית האזורית, לרבות סעודיה, בקידום רפורמות בתוך הרשות הפלסטינית ובשיקום וייצוב רצועת עזה.

סכנה נוספת היא שאם לא יקודם תהליך הנורמליזציה בין סעודיה לישראל בעתיד הנראה לעין – ייתכנו שתי התפתחויות אפשריות, שתיהן מסוכנות לישראל. הראשונה היא שעיקוב בחיזוק הקשרים בין סעודיה לארצות הברית יקרב עוד יותר את סעודיה לאיראן, דבר שיחזק את הציר האיראני-ג'האדיסטי שמאיים על ישראל. השנייה היא שארצות הברית לא תהיה

¹³ Piekos, W. (April 3, 2024). [In the Pacific Islands, US delay is an invitation for China to step in](#), *The Atlantic Council*

¹⁴ .Feng, J. (December 22, 2023). 'Yemen's Houthis Doing China 'A Big Favor'', *Newsweek*

מוכנה להמשיך לסכן את האינטרסים שלה במזרח התיכון ותמשיך בהידוק יחסיה עם סעודיה, בעודה משאירה את ישראל מחוץ לתהליך. ככל שמועד הבחירות בארצות הברית מתקרב, כך גובר הצורך של הנשיא בידן והמתמודדת מטעם הדמוקרטים הארסי, בהישג בין-לאומי שישפר את סיכויי המפלגה בבחירות – ואיתו הסכנה שארצות הברית תהדק קשרים עם סעודיה תוך השארת ישראל מחוץ להסדרים, כולל הסכם הגרעין שיגובש עם סעודיה ועלול לסכן את ביטחונה של ישראל. מנגד יש הטוענים כי סעודיה נמצאת במסלול התקרבות ארוך טווח לסין.¹⁵

כמעט כשנה לאחר פריצתה של מלחמת 'חרבות ברזל', המזרח התיכון נותר מפולג. באופן פרדוקסלי, "הרחוב הערבי" היה פחות פעיל ופחות משפיע במדינות ערב כגון מצרים, סעודיה ובמרקו מאשר בזירות מערביות כמו פריז, לונדון, בריסל או אפילו בערי ארצות הברית. בחריין, ירדן וטורקיה קראו לשגריריהם לחזור לארצם, אבל השותפות הערביות להסכמי אברהם (איחוד האמירויות, מרוקו) לא שינו את עמדותיהן לגבי הסכמים אלה, וגם לא הורידו את רמת היחסים הדיפלומטיים עם ישראל. הפגנות רחוב נגד פעולותיה של ישראל זכו למעשה להתעלמות מצד השלטונות של אותן מדינות. איחוד האמירויות מילאה תפקיד בדחיפה לסיוע הומניטרי לעזה. היא גם סייעה לעזתים בסיוע רפואי. קטר, סייעה יחד עם מצרים במשא ומתן המתנהל מול החמאס על החזרת החטופים, מדינות אחרות המצויות בשלום עם ישראל, כמו ירדן, תומכות בעזה באמצעות העברת אספקה לבתי חולים שהוקמו ברצועה. כל אלו הן התפתחויות חיוביות בסך הכול, אך עם זאת, ישנן התפתחויות שליליות שנוצרו לאחר ה-7 באוקטובר. ירדן מתחה ביקורת נוקבת על מלחמתה של ישראל נגד חמאס. מצרים הביעה את מורת רוחה מהאפשרות שתושבים מעזה עלולים בעקבות כניסת צה"ל לרפיח להימלט לסני, וכן מקרבת פעולות צה"ל לכוחות מצריים ב'ציר פילדלפי'. הכניסה של צה"ל בפועל לרפיח גרמה להחרפה ביחסים שבין ישראל למצרים (יש לציין כי גם לאחר כיבוש רפיח על ידי צה"ל לא דווח על מנוסה המונית מעזה לשטח המצרי).

עם זאת המלחמה בין ישראל לחמאס משרתת את מטרותיה האסטרטגיות של איראן העומדת בראש "ציר ההתנגדות" וידעה תמיד שעסקאות השלום והנורמליזציה של מדינות ערב עם ישראל מותנות בחלקן בהפחתת האלימות בעזה ובגדה המערבית. ישראל ביקשה "לנהל את הסכסוך" ואיראן רצתה "להרחיב את הסכסוך" באמצעות עידוד החות'ים בתימן ואת חזבאללה בלבנון לבצע פיגועים כנגד ישראל וחתירה כנגד הסדר והיציבות בסוריה ועיראק. נראה כי עד כה איראן מצליחה במימוש מטרותיה.

עוד במזרח התיכון, ממשל בידן לא פיתח מדיניות עקבית כלפי טורקיה, אף שבאזור הסובב את טורקיה מתפתחים מצבים ואירועים המשפיעים על יחסיה עם ארצות הברית וגורמי מפתח אחרים, שכן טורקיה מחפשת מדיניות חוץ עצמאית יותר. אומנם ארצות הברית וטורקיה קיימו בתחילת מארס 2024 שיחות מקיפות כדי לדון האם חברות ברית נאט"ו יכולות להתקדם מעבר לחילוקי דעות מהותיים בנושאים כמו סוריה או קשירה ההדוקים של אנקרה עם רוסיה, אך שיחות אלו לא פתרו את כל המתחים הממושכים בין שתי המדינות. טורקיה הצטרפה לבעלות

¹⁵ ראו הרחבה על המדיניות הסעודית בפרק 'אסטרטגיה סעודית חדשה לים סוף: החיפוש אחר חלופות לביטחון ימי' מאת אלכסנדר בליי.

בריתה בנאט"ו והשעתה אמנת נשק שהטילה מגבלות על ציוד צבאי קונוונציונלי באירופה, וזאת לאחר שרוסיה פרשה מההסכם בשנה שעברה. טורקיה אף אשררה בינואר 2024 את הצטרפותה של שוודיה כמדינה חברה חדשה בנאט"ו, אך הדבר עדיין לא הסיר את החשדנות כלפיה מצד מדינות נאט"ו. יתר על כן, הגיבוי שמעניקה טורקיה לחמאס במלחמת 'חרבות ברזל' והעיצומים שהטילה על ישראל בתחום הסחר, הותירו אותה מחוץ לתהליכים דיפלומטיים אזוריים והקשיחו עוד יותר את קשריה עם ארצות הברית. בעבר, היו דיונים על כך שיהיה לטורקיה תפקיד בשיקום עזה או בתוך כוח רב־לאומי לשמירה על שלום באזור. כיום קשה לדמיין את ממשלת ישראל הנוכחית מסכימה לתפקיד כזה שטורקיה תמלא בסיום המלחמה.¹⁶

מועצת הביטחון של האו"ם – שאמורה הייתה להיות "שחקן מרכזי" בפתרון משברים מסוג זה – נראית משותקת לנוכח מספר הולך וגדל של מלחמות, סכסוכים ומחלוקות פנימיות עמוקות. העצרת הכללית של האו"ם נאבקה להשיג את משימתה לפיתוח בר־קיימה במסגרת יעדי הפיתוח העולמיים המבקשים להרחיק את האנושות ממסלול של עוני ואי־שוויון גדל והולך (Sustainable Development Goals – SDG). עם זאת נראה כי גם בצד הסביבתי (נוסף לאתגרים הגאוא־סטרטגיים) לא נוחל האו"ם הצלחה. ההבטחות הכמעט אוניברסליות של 'הסכם פריז' להתמודדות עם ההתחממות הגלובלית עדיין לא צמצמו את פליטת הפחמן, לא אתגרו את סובסידיות הדלק שמעניקות חלק מהמדינות ולא ומנעו מהטמפרטורות לעלות לגבהים חדשים.

בד בבד מתפתחים אתגרים לסטטוס קוו של מערכות הממשל והפיננסים העולמיים, כפי שהוכח מהחלטת גוש המדינות המתפתחות BRICS להזמין חברים נוספים להצטרף לקבוצתם. המהלך התפרש כקריאת השכמה, המשקפת לא רק את הערעור המצב הקיים על ידי סין, אלא גם את כישלון של מדינות המערב לבנות סדר בין־לאומי רחב וכולל יותר. השינוי מהדהד גם בערוצים אחרים: סין משתמשת באסטרטגיית מימון כלכלי להרחבת השפעתה הכלכלית והפוליטית.

לסיכום, המעצמות הגדולות מתחרות, מתקיימות זו לצד זו, או מתעמתות זו עם זו ברחבי העולם, אך אף אחת מהן, אינה מסוגלת לכפות עוד את גרסת הסדר העולמי שבו היא דוגלת. מלחמות הזורעות הרס רב, מתחים מסוכנים ושינויים משבשים (Disruptive Change) גורמים לכך שהסדר העולמי עובר לשלב סוער ביחסים הבין־לאומיים, דבר המתבטא בין היתר בפלישה של רוסיה לאוקראינה, הסכסוך בין חמאס לישראל או התחרות הקשה בין ארצות הברית לסין.

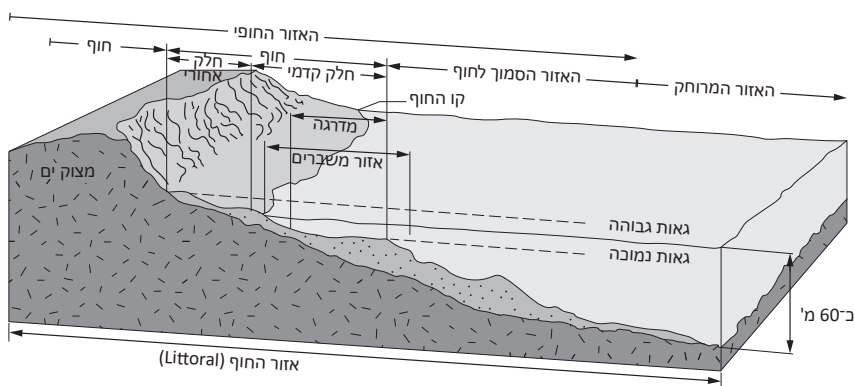
השינויים באופי הלחימה הימית בת זמננו

בטרם נעמוד על השינויים עצמם, חשוב להבהיר את הבדל בין המושגים טבע הלוחמה/מלחמה (Nature of War/Warfare) לבין אופי הלוחמה/מלחמה (Character of War/Warfare). איש אינו טוען כי הלוחמה אינה משתנה, עם זאת, יש חילוקי דעות בין העוסקים בנושא בשאלה אם טבע הלוחמה משתנה, אופי הלוחמה משתנה, או שניהם גם יחד משתנים. לפי קלאוזוביץ,

¹⁶ Aydıntaşbaş, A. (February 5, 2024). [NATO, Gaza, and the future of US-Turkish relations](#), *European Council on Foreign Relations*.

טבע המלחמה הוא כאוטי, פוליטי מטבעו ואלים.¹⁷ עם זאת, קלאוזביץ קובע שלמרות "שיש במלחמה דמיון לאירועים מקריים הרי כל תהפוכות התשוקה, האומץ, הדמיון וההתלהבות שהיא כוללת – הם אך ורק המאפיינים המיוחדים שלה".¹⁸ במילים אחרות, כל השינויים בלחימה הם קטעים קטנים יותר שמתפתחים ומתקיימים ביניהם יחסי גומלין כדי ליצור את אופי המלחמה. דהיינו, טבע הלחימה/מלחמה איננו משתנה, אך אופייה משתנה.¹⁹ זאת הבחנה חשובה מאוד לשאלה מהם השינויים באופי הלחימה הימית שעולים מהאירועים שהתרחשו בזירה הימית הן במלחמת רוסיה אוקראינה בעיקר בזירת הים השחור, ובמלחמת 'חרבות ברזל' בעיקר בזירת הים האדום ומפרץ עדן.

המונח "חופי" (מלטינית Littoral) מתייחס לאזור הימי הנמצא בסמוך לחוף הים (איור 3). לא קיימת הגדרה אחת מוסכמת לאזור הזה, אם כי צי ארצות הברית מתחם את האזור מחוף הים (Beach/Shore) ועד עומק מים של כ־60 מטר (200 רגל). חלוקות הדעות לגבי ההגדרה הזאת ויש הגורסים שההגדרה הנכונה צריכה להתחשב ביכולת הגילוי והנשק של הכוח הממוקם בחוף, ולפיה להרחיב את האזור הזה לטווח של עד 50 מיל מהחוף.²⁰

איור 3: האזור החופי ומרכיביו²¹

Carl Von Clausewitz. (1976). *On war*. M. Howard and P. Paret (eds.), Princeton University Press, Princeto

שם, עמ' 86.¹⁸

הרחבה והתאמת המושג לימינו ראו פרסום משותף של מכון הדסון והמרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה: Feith, D. J., and Chorev, S. (May 6, 2020). *The Evolving Nature of*

War. National Institute for Public Policy, Issue No. 458, National Institute Press, Fairfax

US, Department of the Navy, Office of the Chief of Naval Operations (1994). *Naval*

Doctrine Publication 1: Naval Warfare, Washington DC

[Littoral zone](#), Adventure

ההגדרה המקובלת ללחימה חופית היא "לחימה צבאית הנערכת באזור המדף היבשתי (Continental Shelf), במים רדודים ובקרבת החוף".²² היא יכולה לכלול התמודדות עם איומים מגוונים כמו: מיקוש, סוללות תותחים וטילים הממוקמות באזור החופי, ובמיוחד במשימות נחיתה, או פעולות קומנדו המתבצעות מהים. לפיכך, לחימה חופית דורשת לשלוט ב"אומנות הלחימה" באזורי הים הסמוכים לחוף, בקרבת איים, במים רדודים ומוגבלים לתנועה, בדרך כלל בתוך מדף היבשתי והרחק מהים הפתוח, דבר המחייב יכולת ניווט ותמרון טובה של כלי השיט. סוג הלחימה הזה שונה באופן משמעותי מלוחמה ימית בים הפתוח משתי סיבות: עקב הגבלות פיזיות של המרחב הימי (עומק, קו החוף) הרי שגם כלי השיט שיכולים לפעול בו מוגבלים בגודלם, במהירות תנועתם ובממדיהם (בגלל יכולת מוגבלת לתמרון). כמו כן מאחר שהלחימה קרובה לחוף האויב סביר שהאויב ינצל את יכולותיו מהחוף, וישתמש בכלי שיט קטנים, מהירים וחמושים בטילים.²³

יש להבין היטב את ההבדלים בין מאפייני הלוחמה הימית בים הפתוח ובין מאפייני הלוחמה החופית, שאם לא כן, יקשה על מפקדי כלי השיט וצוותיהם לתכנן את פעילותם ולבצע כראוי.²⁴ המים הרדודים והמרחב המוגבל מחייבים שימוש בטקטיקות שונות מאשר בים הפתוח. כלי לוחמה של סוג הלוחמה החופי חייב להיות מהיר, זריז, חמוש היטב ובעל יכולת הגנה עצמית בפני מגוון איומים שיכולים להתפתח, וחלקם – מאמצעי לחימה המשוגרים מהחוף עצמו.

מילאן ויגו (Milan Vego) מציין שלוחמה חופית דורשת שיתוף פעולה הדוק (Jointness) בין הציים השונים המשתתפים בה וקביעת מגנוני מניעת היווצרות תקריות (Deconfliction), כמו גם שיתוף פעולה הדוק עם כוחות אוויר ומודיעין.²⁵ עוד הוא מציין שהיכולת של הצד החלש מבחינה ימית לאתגר את הצד החזק יותר בסוג כזה של לוחמה היא גדולה יותר מאשר לוחמה בים הפתוח.²⁶ המטרות של לוחמה חופית בדרך כלל דומות או זהות לאלה של המלחמה בים הפתוח, כגון השגת עליונות ימית או שליטה ימית, ועם זאת, יש הבדלים ניכרים בדרך השגתן של מטרות אלו בלחימה חופית. בניגוד ללוחמה בים הפתוח, השיטה השכיחה ביותר בלוחמה חופית היא פעולה טקטית: הזדמנויות לתכנן ולבצע פעולות ימיות גדולות הן נדירות יחסית.²⁷ עוד טוען ויגו שבמהלך העשור השני של המאה ה-21 התפתחו אזורי דרום-מזרח אסיה, המזרח התיכון (ובמיוחד המפרץ הפרסי ומפרץ עדן), צפון אפריקה, מערב האוקיינוס השקט והים השחור כאזורי מתיחות בעלי פוטנציאל לסכסוכים ומלחמות אזוריות. אומנם שטחם של אזורי החופים אלה הוא בקושי כ-16 אחוז מהמרחב הימי, אך הם בעלי חשיבות מכרעת, שכן המוצא

²² סיבל מגדיר את המדף היבשתי כ"מושג גאוגרפי המתאר את ההמשך הטבעי של קרקעית היבשה מעבר למים הטריטוריאליים, הוא משתרע מתחת לפני המים, עד לנפילה התלולה למעמקי הים". סיבל, ר' (2010). דיני הים. ירושלים: נבו הוצאה לאור, עמ' 483.

²³ *Defencyclopedia, s.v* (2014). [Littoral Warfare: Introduction](#)

²⁴ Vego, M. (Spring 2015). On Littoral Warfare. *Naval War College Review*, 68(2)

²⁵ DE confliction – יצירת מנגנון למניעת התנגשויות או תאונות בין כוחות שונים באזור לחימה מסוים.

²⁶ Vego, M. (2018). *Maritime Strategy and Sea Denial: Theory and Practice* (1st ed.). Routledge, p. 110

²⁷ Vego, M. (Spring 2015). On littoral warfare. *US Naval War College*, p. 35

כמו גם היעדים של הסחר העולמי נמצאים בהם, וחשיבותו של סחר זה לרווחתן הכלכלית ולביטחונן של המדינות אולי לא היה מעולם כה גדול כפי שהוא היום.²⁸

איור 4: משולש השימוש בן זמננו במרחב הימי ותפקידים אפשריים לצי מלחמתי

במערכה הימית בין רוסיה לאוקראינה כמו גם זו שהתרחשה בדרום הים האדום ומפרץ עדן, אבטחת נתיבי שיט (Secure sea lanes of communications) לבשה צורה חדשה בכך שמלבד היותה באזורים החופיים, היא גם התנקזה אל נקודות משנק חשובות (Chokepoints). כמו מצרי באב אל-מנדב והמצרים הטורקיים. האי-סימטריות הודגמה בכך שהן הצי האוקראיני והן המורדים החות'ים הצליחו תוך ניצול ראוי של תנאי השטח להכתוב את כללי המשחק לציים שעל פניו היו מדורגים במקומות הראשונים בעולם במדד העוצמה של הציים. האוקראינים הצליחו להטביע או לגרום נזקים כבדים ל-15 ספינות מלחמה רוסיות לפחות, ואמצעי התקיפה היו: טילי שיוט שנורו מהיבשה, כלי שיט בלתי מאוישים (כשב"מים) מסוג 'מאגורה 5' (Ukrainian Magura 5) בעלי יכולת תמרון גבוהה והנושאים 200 ק"ג של חומר נפץ.²⁹ ההצלחות של מערכות אוויריות וימיות בלתי מאוישות בהשמדת מטרות בעלות ערך גבוה בעלות נמוכה למפעיליהן משנות את אופי הלוחמה הימית. הצלחת האוקראינים בהפעלת כשב"מים נבעה בין השאר מתווך הלחימה שהיה במקרה זה במים מוגבלים באזור החופי נגד מטרות שהיו במצב כמעט נייח. חולשות בולטות במוכנות ימית בסיסית בצי הים השחור הרוסי התגלו כאשר האוקראינים הטביעו את הסיירת 'מוסקבה' (RTS-71), סיירת טילים מונחים, עם שני טילים תת-קוליים מדגם נפטון שבמקורם נבנו על ידי הסובייטים, והאוקראינים הגדילו את טווח פעולתם ואת כמות חומר הנפץ שלהם. יכולת החדשנות הטכנולוגית והדוקטוריןרית תוך כדי מלחמה צוינה מאז ומתמיד כמרכיב חשוב בעוצמה של מדינות הנמצאות במצב מלחמה. ההתקפות האוקראיניות החוזרות ונשנות על ספינות צי הים השחור בתוך נמל ועל תשתית הנמל; חלקם הצליחו – גרמו לבסוף לצי הים השחור הרוסי לסגת ולמצוא נמלים מרוחקים יותר כדי לסכל

²⁸ ש.ם.

²⁹ Grady, J. (June 13, 2024). [Battles in the Black Sea Changing the Character of Naval Warfare, Experts Say, USNI News](#)

התקפות נוספות. גם בדרום הים האדום הצליחו החות'ים לפגוע באמצעות טילי חוף-ים (הן טילים בליסטיים והן טילי שיט), כתב"מים ולאחרונה גם כשב"מים במספר רב של כלי שיט. פעולתם של ציי ארצות הברית בריטניה צרפת ומדינות אחרות לאבטחת נתיבי השיט, לרבות תקיפות מערכות גילוי ונשק חות'יות בחוף במה שכונה בשם "תקיפות מונעות" (Preventive Strikes) לא הביאו עד כה להסרת האיום.³⁰ הקרנת עוצמה בחוף נעשתה באמצעות תקיפות של מטוסים שהמריאו מנושאות מטוסים אמריקאיות ותקפו את תשתיות החוף של החות'ים, או באמצעות טילי ים-חוף מסוג 'טומהוק' (The Tomahawk Land Attack Missile – TLAM) ובמקרה האוקראיני טילים מסוג Kalibr, ששוגרו בין היתר מצוללות רוסיות המשופרות מדגם KIL0 שחלקן היו מעורבות בהתקפות הטילים המסיביות על אוקראינה ב־1 ביוני 2024.

אסטרטגיית "דיפלומטיה של ספינות תותחים" (Gunboats Diplomacy) והמרכיב ההרתעתי שבשימוש בה, באו לידי ביטוי בשלביה הראשונים של מלחמת 'חרבות ברזל' בהצבת שני כוחות משימה בהובלת נושאות מטוסים אמריקאיות (ג'רלד פורד ואייזנהאואר) במזרח הים התיכון ובהמשך מצאה את ביטוייה גם במפרץ עדן. לצידה של ההרתעה, סיפקו ספינות אלה מעטפת הגנה (Theatre Missile Defense – TMD) ויירוטו עשרות טילים שנורו מהחוף התימני על אוניות סוחר, כמו גם השתתפות בירוט מאות הטילים שאיראן שיגרה על ישראל בליל 13–14 באפריל 2024.

ראוי לציין בכל האמור לשינויי אופי הלחימה הימית בת זמננו, גם את ניצול התווך התת־ימי ביתר שאת על ידי מדינות שונות. במחקר שנערך לאחרונה על ידי המכון השוודי Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI לגבי האזור ההודי־פסיפי, צוין הגידול החד ביכולות התת־ימיות הבאות לידי ביטוי בהצטיידות המדינות באזור זה בצוללות וחימוש תת־ימי. הדינמיקה מונעת במידה רבה מדינמיקת "דילמת הביטחון" (security dilemma dynamics). המשמעות של דינמיקה כזו היא שיכולות המיועדות להגנה של צד אחד, יתפסו כהתקפיות על ידי הצד השני וככאלו הדורשות תגובה. דינמיקה כזו מגבירה את ההתחמשות בצוללות באזור וליצירת מתחים נוספים. תהליך כזה מתקיים במיוחד סביב היריבות הסינית-אמריקאית באזור האינדו־פסיפי, אך הוא גם מתפשט – כולל לחצי האי הקוריאני. להצטיידות זו בצוללות יש השלכות על סיכוני הסלמה (אופקית, או אנכית), כלומר, התרחבות הסכסוך באזור האינדו־פסיפי, ומספר רב יותר של מדינות, או הסלמה אנכית – דהיינו גידול בעוצמת ההסלמה ובמיוחד שחלק מהצוללות מצוידות גם בנשק גרעיני. הסתבכות גרעינית קונוונציונלית הקשורה לפוטנציאל הכוח הנגדי של יכולות לחימה כנגד צוללות (Anti-submarine warfare – ASW) דורשת תשומת לב מיוחדת מכיוון שנראה שהיא הניעה תקריות בעבר ועלולה להוביל להסלמה עתידית. יתרה מכך, תקריות צוללת לצוללת – אף שעדיין נדירות – כמו גם תקריות בין צוללות וספינות שטח הופכות לסבירות יותר ככל שמספר כלי השיט ומפעילי הצוללות גדל, במיוחד במזרח ים סין הדרומי (East and South China seas).³¹

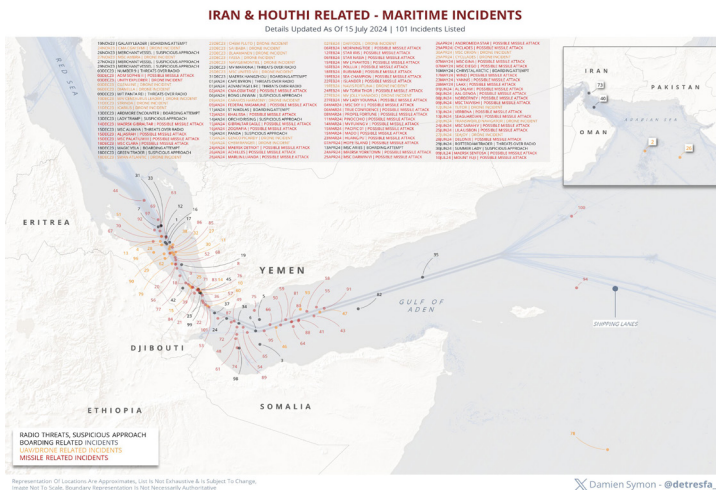
³⁰ Middle East Monitor (June 18, 2024). [UK, US air strikes on Yemen are not deterring Houthi attacks on Red Sea vessels, report finds](#)

³¹ Ttytti Erästö, Fei Su, Wilfred wan. (June 2024). [Navigating security , Dilemmas in Indo-Pacific Waters, Undersea Capabilities and Armament Dynamics](#), Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI, p. vi

אזור הים האדום, הים הערבי והמפרץ הפרסי

הים האדום עצמו משופע במחסומים גאופוליטיים אזוריים ובין-לאומיים, ובמיוחד נקודות המשנק שבו. מִצְרַ הורמוז בין המפרץ הפרסי למפרץ עומאן היה ונשאר "שבוי" בידי איראן והכוחות של משמרות המהפכה הימיים שלה. מלחמת האזרחים בתימן ותמיכתה של איראן במורדים החות'ים בעימות, גורמות לאיומים גאוגרפיים וגאופוליטיים באזור הים האדום, ובמיוחד לחלקו הדרומי, להיות דומים לאלו שבמפרץ הפרסי.³²

אזור הים האדום, מפרץ עדן והמפרץ הפרסי היו ב-2024 במוקד המתיחות הבין-לאומית. איומים ביטחוניים בים האדום גרמו להפניה משמעותית של תנועת הספנות לנתיבים חלופיים שלה השלכות סחר ותחבורה עולמיות מרחיקות לכת. כלי שיט, בכל מקטעי השילוח בנתיב הסחר של אסיה-אירופה ואסיה-אטלנטי הסיטו את מסלולן והחלו להפליג סביב כף התקווה הטובה בדרום אפריקה. ניתוב מחדש של כלי השיט יוצר לחץ בצד הייצע מייקר את העלויות וגורם לעיכובים.³³ המשבר בים האדום השפיע גם על הנמלים ביבשת אפריקה וגרם בהם לעומסים. שיבוש בים האדום ותנועת הספנות המוגברת ברחבי אפריקה מדגישים את הצורך של מדינות ונמלים אפריקאים להגדיל את המאמצים שמטרתם ליישם צעדים להקלת סחר, אימוץ מערכות תקשורת מתקדמות והטמעת תהליכים ירוקים כדי להפחית את העומס בנמל ולזרז את שינוע הסחורות.

איור 5: תקיפות איראניות ושל המורדים החות'ים עד חודש יולי 2024

³² להרחבה בנושא הרקע ההיסטורי לפעילות ישראל בים סוף ראו 'מרחב ים סוף בהיסטוריה הישראלית משנת 1948' מאת ניר מאור. להרחבה בנושא היבטים גלובליים במרחב זה ראו 'התפתחויות הזירה בכל הים האדום, בריתות אזוריות, כוחות משימה והתגובה האמריקאית' מאת משה טרידמן, שניהם בכרך זה.

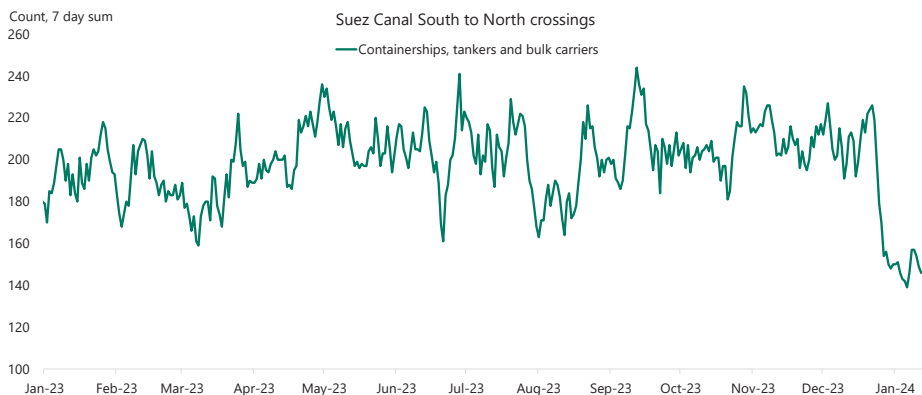
³³ להרחבה בנושא ההשפעות המסחריות של התקפות החות'ים ראו 'ניתוח גאוכלכלי של השלכות התקפות החות'ים על סחר החוץ הישראלי' מאת אהוד גונן.

לאחר שכוחות הצי של ארצות הברית ובריטניה הצליחו ב־9 בינואר 2024 ליירט מטח טילים ומזל"טים שנורו משטח בשליטת החות'ים אל אוניות סוחר שהפליגו בדרום האדום, מועצת הביטחון של האו"ם החליטה לדרוש מהחות'ים להפסיק לאלתר את כל ההתקפות על אוניות סוחר בים האדום ומפרץ עדן.³⁴ עד כה לא פסקו התקיפות ואלו אף התעצמו. עד כה (יוני 2024), שתי ספינות נחטפו על ידי חות'ים חמושים, ספינה אחת ו־25 אנשי צוות נותרו במעצר החות'ים, בעוד ספינה אחת שוחררה. לפחות 30 ספינות נפגעו מהתקפות החות'ים. שתי אוניות הוטבעו (אחת בבעלות בריטניה ואחת בבעלות יוונית).³⁵

השפעות קצרות טווח של ההסגר בדרום הים האדום

תעלת סואץ היא נתיב מים אסטרטגי עולמי דרכו עוברים 10%–15% מהיקף הסחר העולמי דרך הים, וכ־22% מתנועת הסחר העולמי במכולות. הכנסות מתעלת סואץ למצרים בשנת הכספים 2022–2023 הסתכמו בכ־8.6 מיליארד דולר, הכנסה חיונית במטבע חוץ הנחוצה מאוד למצרים. עד אוקטובר 2023 מספר האוניות שחצו את התעלה, משקל הסחורות שחצה את התעלה והכנסות מצרים מהתעלה – כל אלו גדלו בהשוואה לחודשים המקבילים בשנים קודמות. עם זאת, באמצע פברואר 2024 ציין נשיא מצרים עבד אל־פתאח א־סיסי כי ההכנסות מתעלת סואץ ירדו ב־40% עד 50 אחוזים בשל התקפות של המורדים החות'ים בתימן על הספנות בדרום הים האדום.

Suez Canal traffic has declined 50%

Source: Bloomberg, Apollo Chief Economist

איור 6: תנועת אוניות בתעלת סואץ מדרום לצפון בשנת 2023

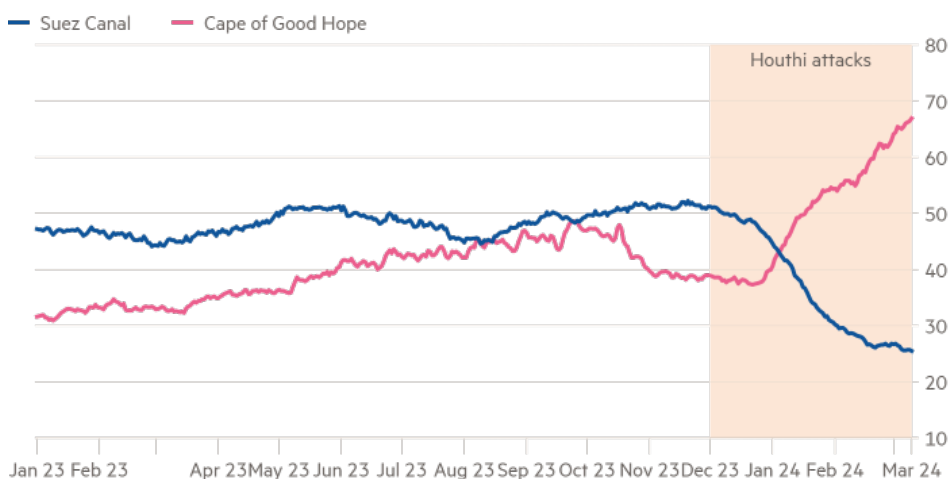
Adopting Resolution 2722 (2024) by Recorded Vote, [Security Council Demands Houthis Immediately Stop Attacks on Merchant, Commercial Vessels in Red Sea](#) ³⁴

Gambrell, J. (June 27, 2024). [Ship attacked in Red Sea in latest maritime assault carried out by Yemen's Houthi rebels](#), AP ³⁵

תמונת הראי של ירידת התנועה בתעלת סואץ היא הסטת האוניות למסלול מסביב לכף התקווה הטובה. היקף הסחורה (במונחי משקל) בסחר סביב אפריקה גדל ב-328%, כפי שמוצג באיור 7.

Cape crusader

Container ship traffic

Daily transit calls, 7-day moving average

Source: IMF Portwatch

© FT

איור 7: מעבר ממוצע שבועי של אוניות דרך תעלת סואץ לבין כף התקווה הטובה בחודשים ינואר 2023 – מארס 2024

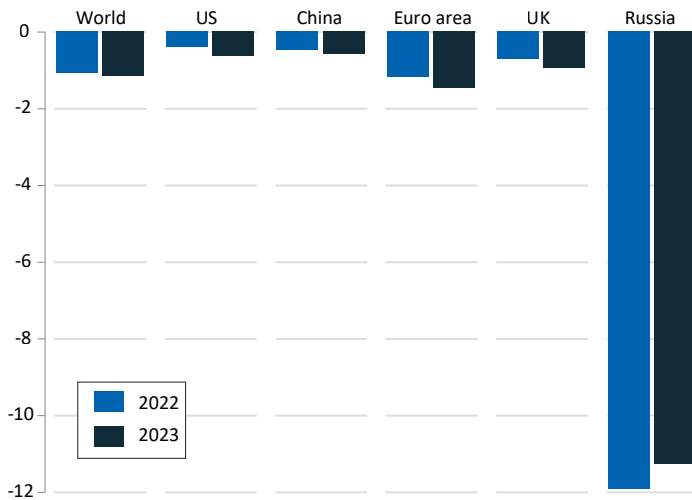
מצב הכלכלה העולמית

ניתן לזהות מהמגמות הגאופוליטיות שצוינו לעיל כי תהליך הדה־גלובליזציה והפיצול במערכת העולמית יתחזק, ומנגד יגדל הדגש על קישורים אזורים (Regional Links), היווצרותם של גושים כלכליים קרובים ו"ידידים" שישרתו את הסחר החופשי האזורי. מדינות יפעילו מדיניות הגנה מתעדפת (Protectionist Policies), כדי להגן על מגזרים חשובים או רגישים מבחינה אסטרטגית.³⁶

המלחמה בין רוסיה לאוקראינה משפיעה גם היא על הכלכלה העולמית: איור 8 מציג את עלות התמ"ג של המלחמה בין רוסיה לאוקראינה על הכלכלה העולמית ומבליט את ההשפעה על המחיר שמשלמת הכלכלה הרוסית על מלחמה זו.³⁷

Global Maritime Trends 2050, [What does the future of the maritime industry look like?](#) ³⁶ Lloyd's Register Foundation and Lloyd's Register, *The Economist Group* 2023, p. 10

Kilfoyle, M. (October 24, 2023). [Ukraine: what's the global economic impact of Russia's invasion?](#) *Economics Observatory* ³⁷

איור 8: עלות התמ"ג (GDP) של המלחמה בין רוסיה לאוקראינה עבור הכלכלה העולמית³⁸

מצב הסחר העולמי

שרשרת האספקה הימית כחלק משרשרת האספקה הגלובלית

שרשרת האספקה הגלובלית (Global Supply Chain) כוללת את כל השלבים הכרוכים בייצור ואספקת מוצר או שירות ושלבים אלו מתרחשים ביותר ממדינה אחת. שרשרת האספקה הימית (Maritime Supply Chain) היא חלק משמעותי ביותר בשרשרת האספקה הגלובלית.

יש סימנים ברורים לכך שהכלכלה העולמית מתפצלת לשני גושים נפרדים הגורמים לכך שכללי הסחר העולמיים שעמדו בבסיס המסחר במשך כמעט 30 שנה נמצאים בסיכון. המתיחות הגאופוליטית הגוברת הן לאחר פרוץ המלחמות בין רוסיה-אוקראינה והמלחמה בעזה והן המתיחות הנמשכת מזה כעשור בין ארצות הברית וסין – כל אלו מגדילים את החששות לביטחון כלכלי ומובילים לסנקציות הדדיות, לבלימת סחר ולסימנים לפיצול מתרחב בין קטבים במערכת הגלובלית, לדוגמה בין מדינות התומכות ברוסיה לבין אלו שתומכות באוקראינה. ניתן לציין יותר מ-30 מדינות שסירבו לאשר את החלטת האו"ם המגנה את פלישת רוסיה לאוקראינה, והפיגנו את "נקמת הדרום הגלובלי". המונח (Friend-shoring) שנטבע על ידי מזכירת האוצר האמריקאית ג'נט ילן (Janet Yellen), נועד לעודד מדינות לגוון את שרשראות האספקה הרחק מסין לדמוקרטיות מוכוונות שוק כמו הודו.³⁹ טכנולוגיות מתקדמות משפיעות על שרשרת האספקה "החכמה" נמצאת בדרכה להפוך לנורמה החדשה.⁴⁰ קיימות הערכות

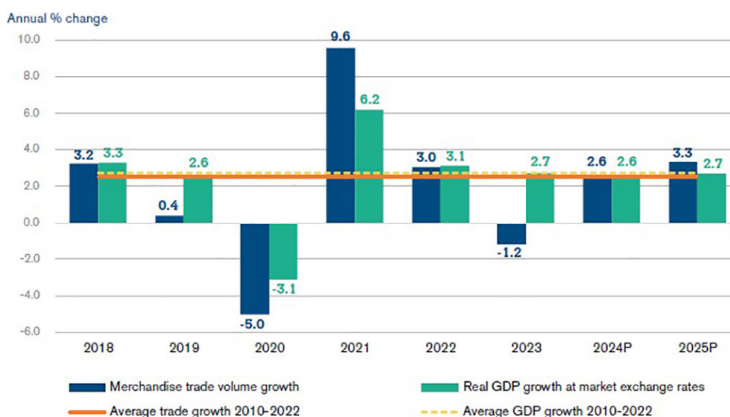
³⁸ ש.ם.

³⁹ Blenkinsop, P. (February 22, 2024). [Global trade rift widening as Ukraine war passes two-year mark](#), Reuters

⁴⁰ Liddle, P. (2024). [Supply chain trends 2024: The digital shake-up](#), KPMG

שעד שנת 2025, שרשרות אספקה רבות עשויות לעבור מזרימות גלובליות של סחורות ושירותים לרשתות לאומיות, אזוריות ומקומיות של קונים וספקים.

במאי 2024, הודיע נשיא ארצות הברית, ג'ו ביידן, כי הוא מעלה את המכסים על מגוון רחב של מוצרים המיובאים מסין – בין השאר, מוליכים למחצה, סוללות, קולטים סולריים ומחצבים מסוימים – בניסיון לחזק את הייצור המקומי האמריקאי בתעשיות קריטיות. הממשל יעלה מכסים גם על מנופי נמל ומוצרים רפואיים, נוסף להעלאות שכבר דווח עליהן כמו פלדה, אלומיניום ומכונות חשמליות. השינויים יכנסו לתוקף בהדרגה החל משנת 2024 ועד 2026. עבור חלק מהמוצרים המיובאים מדובר בפעם הראשונה שבה מוטל עליהם מכס מסוג זה, כמו פלדה, שתעריף המכס עבורה יעלה כבר השנה מ-0% ל-25%. עבור מוצרים אחרים מדובר בהכפלה של תעריפי המכס, כמו זה על מוליכים למחצה שהמכס עליהם יעלה מ-25% ל-50% עד 2025. הזינוק הגדול ביותר בתעריפי המכסים הוא עבור מכונות חשמליות, תעריפים שיגדלו פי 4 ל-102.5%, לעומת 27.5% כעת. כנראה שההשפעה המיידית של המכסים על חברות סיניות תהיה קטנה, כיוון שיצרניות המכונות החשמליות הסיניות – שדומיננטיות בשוק העולמי – בכל מקרה נמצאות מחוץ לשוק האמריקאי בגלל מכסי רכב. רוב יצרניות הפאנלים הסולריים הסיניות מייצאות לארצות הברית דרך מדינות שלישיות כדי להימנע ממגבלות דומות.⁴¹ הגבלות סחר ועיוותים כאלה (בשני הגושים), משקפים מעבר למדיניות סחר הגנתית (מדיניות פרוטקציוניסטית), ומערערים על עקרונות גלובליים בדבר סחר פתוח והמידה שבה מדינות היו יכולות לתמוך בתעשייה המקומית באמצעות סובסידיות ואמצעים אחרים.

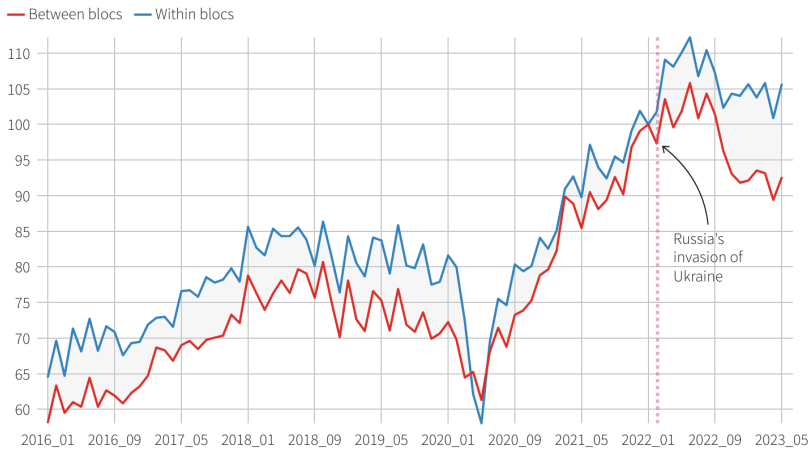
Note: Figures for 2024 and 2025 are projections. Merchandise trade grew 2.5% per year on average between 2010 and 2023 while GDP growth averaged 2.7%.

Source: WTO for merchandise trade volume and consensus estimates for GDP.

איור 9: נפח המסחר העולמי בסחורות והגידול בת"ג בשנים 2018–2025⁴²

Wingrove, J. (May 14, 2024). [Biden Accuses China of 'Cheating' on Trade, Imposes New Tariffs](#), Bloomberg ⁴¹

WTO. (April 10, 2024). [WTO forecasts rebound in global trade but warns of downside risks](#). ⁴²

Note: Seasonally adjusted volumes, with Russia, Belarus and Ukraine excluded, base of 100 in Jan 2022
Source: WTO, using Trade Data Monitor

איור 10: הסחר בתוך ובין גושים גאופוליטיים

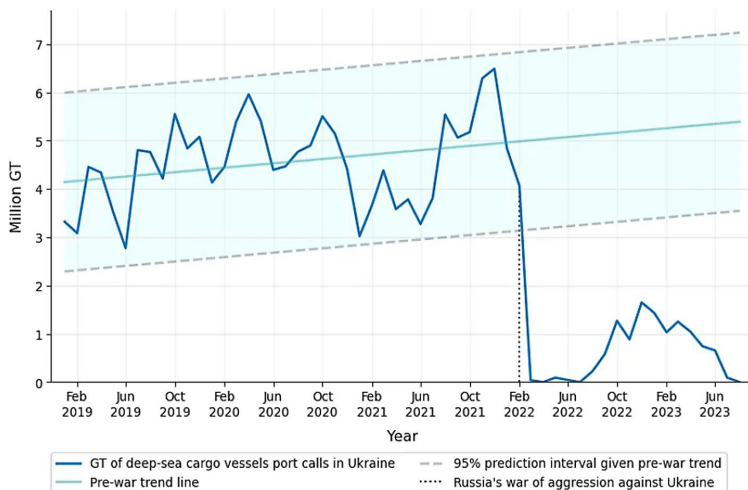
שרשרת האספקה הימית ממשיכה להיות עמוד השדרה של שרשרת האספקה העולמית, ומאפשרת תנועה יעילה של סחורות ברחבי העולם. בעוד שהיא מתמודדת עם אתגרים והזדמנויות בעידן הדיגיטלי. ככל שהתעשייה הימית תאמץ מדיניות של קיימות (Sustainability) והסתמכות רבה יותר על אוטומציה, היא צפויה להישאר שחקן מפתח בעיצוב עתיד הסחר העולמי.

שרשרת האספקה הימית הושפעה בשנים האחרונות מסדרת אירועים משמעותיים בהם ניתן לציין את פרוץ המלחמה בין רוסיה לאוקראינה בים השחור, ההסגר שהטילו החות'ים במצרי באב אל-מנדב בים האדום, הגידול בפיראטיות הסומלית, המגבלות במעבר בתעלת פנמה, ואפילו קריסת הגשר בבולטימור (The Francis Scott Key Bridge)⁴³ כל אלו גורמים לשיבושים בסחר הימי ובשרשרת האספקה הימית, ומחייבים גיבושן של תוכניות חליפיות על ידי שחקנים פרטיים כמו גם ממשלות וארגונים בין-לאומיים.

המלחמה המתנהלת בין רוסיה לאוקראינה השפיעה באופן כללי על הסחר האזורי, אך השפעתה הייתה ניכרת יותר במספר סחורות ספציפיות. נמלי הים השחור שימשו מאז ומתמיד נמלי מוצא לייצוא תבואה ודגנים בעיקר לשווקי המזרח התיכון. הסגר הימי שהטילו הרוסים על נמלי אוקראינה גרם לשיבוש ולעיתים אף לקטיעת שרשרת האספקה מנמלי אוקראינה. סגר ימי זה יצר בעיית אספקת מזון למדינות רבות שנסמכו על דגני הים השחור, שנגרמה הן בשל המחסור והן בשל הצורך בתחליפים ממקורות רחוקים ויקרים יותר. חלק מהסיבות לסגר היו גם הפעלת לחץ על מדינות המערב על ידי רוסיה באמצעות פגיעה בביטחון מזון של מדינות שלישיות. מנגד גם היצוא הרוסי של דגנים נפגע עקב סנקציות שהוטלו על חברות ממשלתיות רוסיות או

⁴³ ב-26 במרס 2024 התנגשה אוניית מכולות בגשר וגרמה לקריסתו. פינוי ההריסות ארך כחודשיים במהלכם היה המעבר הימי חסום.

על חברות עם קשרים לשלטון, הן בעניינים הקשורים לייצור והן בהקשר להובלה ימית. איור 11 מצביע על הירידה בכמות האוניות שפקדו את נמלי המים העמוקים של אוקראינה.

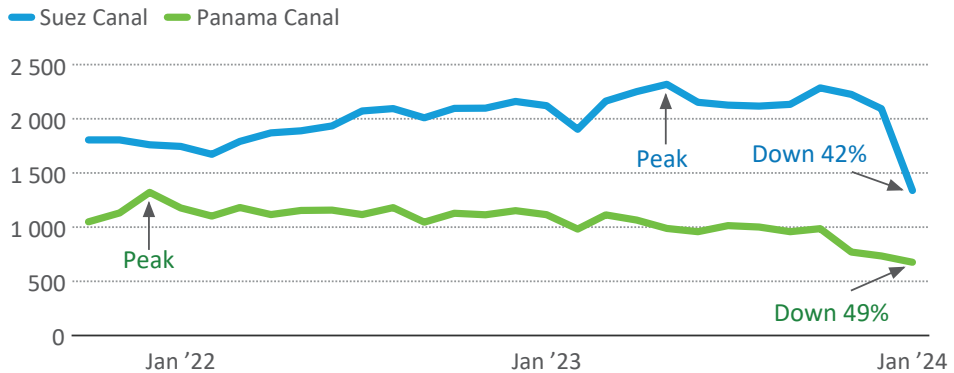
איור 11: הירידה בטונות ברוטו (GT) בפקידת ספינות מטען גדולות בנמלי אוקראינה, 2019–2023⁴⁴

לאחר פרוץ המלחמה בעזה החלו החות'ים לתקוף אוניות במצר באב אל-מנדב. השפעה חמורה של התקפות אלו הייתה החידוש הבלתי צפוי של פיראטיות בחלק גדול של מערב האוקיינוס ההודי. ההשפעה המיידית של משבר הים האדום ניכרת בשיבוש שרשראות אספקה ימיות, עלויות גדלות של השינוע הימי ועומס בנמלים. להשלכות הללו יש השלכות מרחיקות לכת, המשפיעות על תעשיות שונות ועלולות לסכן את העלות והזמינות של מוצרים חיוניים עבור צרכנים ברחבי העולם.

בצידו השני של העולם, בצורת קשה במרכז אמריקה אילצה את הרשויות להטיל הגבלות שהפחיתו משמעותית את המספר היומי של מעברי אוניות בתעלת פנמה מאז אוקטובר האחרון, והאטו את הסחר הימי דרך נקודת משנק מרכזית נוספת המהווה מעבר לכ-5% מהספנות העולמית (איור 12).

ב-22 ביולי 2022 חתמו שר ההגנה הרוסי ושר התשתיות האוקראיני על ההסכם שיאפשר את פתיחת הנמלים האוקראיניים בים השחור לייצוא חיטה ודשנים. ההסכם, שהושג בתיווך טורקי ובחסות האו"ם, אמור היה להשפיע על כל שוק המזון העולמי, ולהיטיב בעיקר עם המדינות המתפתחות, שלא מסוגלות לעמוד במחירי החיטה שהאמירו בגלל המלחמה באוקראינה. למרות זאת, ביולי 2023 הודיעה רוסיה כי היא משעה את השתתפותה בהסכם יצוא החיטה בים השחור, ואיימה על כל כלי השיט המסחריים שהפליגו לאוקראינה וממנה, מה שגרם להפסקת ייצוא התבואה בדרך הים מאוגוסט 2023. כדי לנסות להניע שוב את הייצוא, פתח

הצבא האוקראיני במערכה להרחקת הצי הרוסי מחלקים מהים השחור, תוך השמדת רבות מספינות המלחמה הרוסיות וכן תקף את המפקדות הרוסיות בחצי האי קרים. המבצע המוצלח אפשר לאוקראינה להקים מסדרון ספנות חדש הנפרס לאורך החוף האוקראיני במערב הים השחור לכיוון המים הטריטוריאליים של רומניה, בולגריה וטורקיה החברות בנאט"ו.

Source: UNCTAD calculations, based on data from Clarksons Research.

איור 12: הירידה בנפח השיט בתעלת סואץ ותעלת פנמה⁴⁵

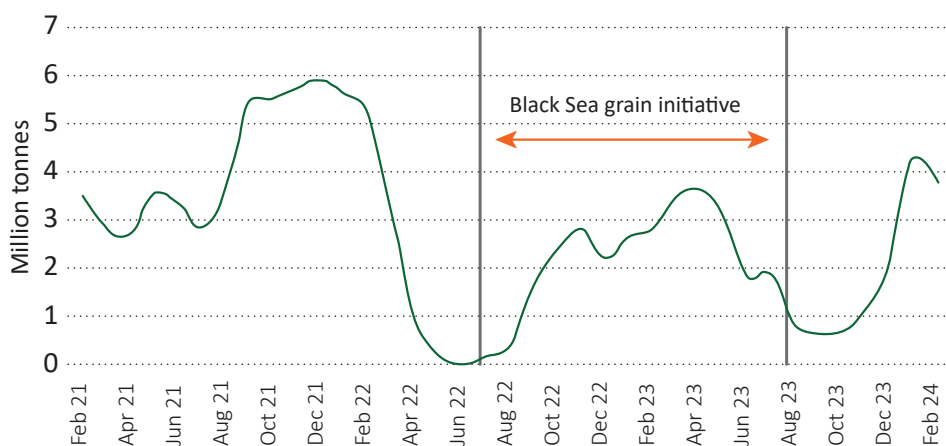
מספר כניסות ספינות התבואה לשלושת הנמלים של אזור אודסה (נמל אודסה, נמל פיוודני (Pivdennyi) ונמל צ'ורנומורסק (Chornomorsk) גדלו ל-231 פקידות במארס 2024 (ביחס ל-5 כניסות בספטמבר 2023). עלייה זו גם נעזרה בפתרונות ביטוח ימי שתיווכה אוקראינה עם חברות ביטוח עולמיות כדי לספק כיסוי לאוניות. אוקראינה יכולה להשתמש רק בנמלים באזור אודסה כדי לייצא את התבואה שלה דרך הים, שכן נמלי הים האחרים שלה קרובים מדי לקווי החזית הרוסיים או שנכבשו על ידי הכוחות הרוסיים. למרות זאת יוצאים מהנמלים כ-4.1 מיליון טונות בממוצע של תבואה ודגנים ושלושת הנמלים קרובים כעת להיקפי הייצוא הכוללים שלהם לפני המלחמה (איור 13).⁴⁶

האתגרים בשרשראות האספקה הימיות מפנות את תשומת הלב לנתיבי מסחר אלטרנטיביים ביבשה. סין השיקה נתיב תחבורה רכבת-ים חדש המחבר את החוף המזרחי שלה לאירופה ולמדינות הים הכספי, עוקף את רוסיה ומציע חלופה לנתיבי האוקיינוס והיבשה המסורתיים. המסלול החדש, המשתרע על פני 11,300 קילומטרים ומגיע לעיר הגרמנית מנהיים, חוצה מספר מדינות ושני ימים (קזחסטן, אזרבייג'ן, רומניה, הונגריה, סלובקיה, צ'כיה, הים הכספי והים השחור). בשירות רכבות המשא סין-אירופה, תוכנית הדגל של יוזמת החגורה והדרך

⁴⁵ United Nations Conference on Trade and Development. (February 2024). [Navigating troubled waters: Impact to global trade of disruption of shipping routes in the Red Sea, Black Sea and Panama Canal](#)

⁴⁶ Méheut, C. (May 12, 2024). [Ukraine's Seaborne Grain Exports Bounce Back to Near Prewar Levels](#), *The New York Times*

(BRI), חלה עלייה בביקוש ברבעון הראשון של שנת 2024. תעבורה במסלול היבשתי גדלה ב־44 אחוזים בהשוואה לתקופה המקבילה ב־2023 והסתכמה בכמעט 90,000 TEU. למרות הנתיבים הגאוגרפיים האלטרנטיביים, הרי שיעילותם הכלכלית של הנתיבים היבשתיים נפלת בצורה משמעותית מהקווים הימיים.

איור 13: ייצוא צובר מאוקראינה לפי נמלי אזור אודסה ושאר נמלי אוקראינה.⁴⁷

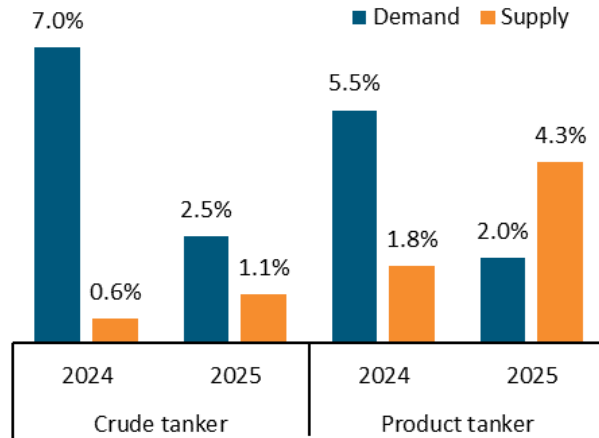
הביקוש לדלק ומצב צי המכליות

הנפט הגולמי (Crude Oil) ממלא תפקיד מרכזי בהנעת הכלכלה העולמית, ומשמש כמקור אנרגייה מרכזי לצמיחה כלכלית. החשיבות שלו משתרעת מעבר לדלק לתעשיות שונות ובכלל זה תחבורה, ייצור וחקלאות, גם לתחומי הייצור של מוצרי פלסטיק שונים ועוד.

המשבר בים האדום הגדיל את מרחקי הפלגה מאזור המפרץ הפרסי לאירופה, ומכליות נמנעות מלהפליג בים האדום ולעבור דרך תעלת סואץ ובמקום זאת ממשיכות דרך כף התקווה הטובה, נושא שישיפיע כנראה על השוק כל עוד תמשך מלחמת 'חרבות ברזל', והחות'ים ימשיכו בפעילות הסגר בדרום הים האדום. עבור מכליות נפט גולמי, ההערכה היא כי הגידול הנמוך בצי המכליות, יחד עם הגדלת מרחקי הפלגה, יוצרים את הבסיס לעלייה בדרישה למכליות, למרות ההאטה מסוימת בביקוש לנפט (איור 14).⁴⁸ ההערכה היא שמהירות ההפלגה של המכליות ורמות השימוש יישארו סטטיות. למרות הרצון להוריד את מהירות ההפלגה כדי להפחית את כמות הפליטות לאטמוספירה לא נראה כי זמני האספקה הנדרשים יאפשרו למכליות להאט את מהירות הפלגתן.

⁴⁷ האיור על פי [Ukraine's grain exports flourish amidst expired Black Sea Initiative](#). *Logistics Update Africa*. (March 5, 2024).

⁴⁸ Rasmussen, N. (April 25, 2024). [Tanker Shipping Market Overview & Outlook](#), BIMCO

Source: BIMCO

איור 14: העלייה בביקוש ובהיצע מכליות לנפט גולמי ומוצריו

באשר לייצוא הנפט מאיראן, ביוני 2024 היו ברחבי עולם כ-163 מכליות גדולות מאוד (Very Large Crude Carrier – VLCC) ששינעו באופן פעיל את הנפט האיראני. לצי זה הצטרפה במחצית מאי 2024 רק מכלית אחת חדשה. יש לציין כי חברת האוניות הלאומית האיראנית (National Iranian Tanker Company – NITC) הופרטה בשנת 2009, וחלק גדול מהמכליות שלה מבוטח בביטוח מערבי. מסד הנתונים של כלי השיט של גיבסון (Gibson's vessel database) מציין שלפחות 90 מכליות VLCC מיועדות לשיירות הייצוא האיראני כולל צי ה-NITC, המייצגים כ-10% מצי ה-VLCC העולמי. עבור מגזר מכליות Suezmax (מכליות המסוגלות להפליג דרך תעלת סואץ), קיימות בצי המכליות האיראניות לפחות 34 אוניות כאלה שהן 5% מצי המכליות בעולם.⁴⁹

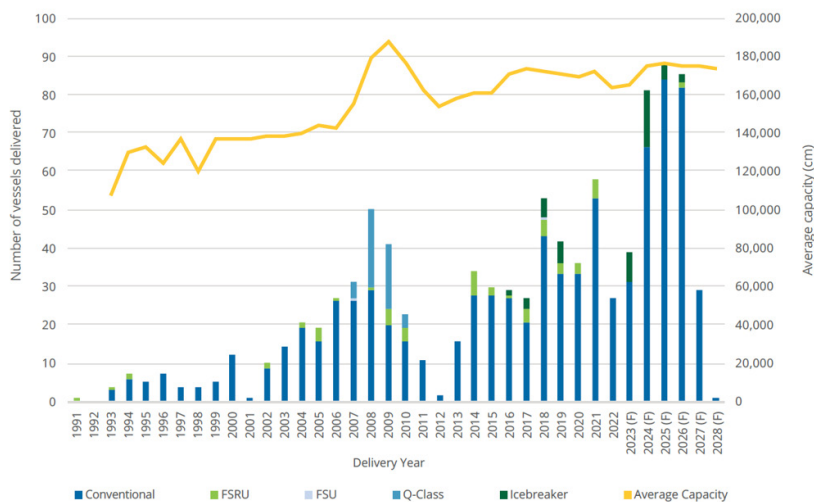
מאז האיסור שהטילו האיחוד האירופי ומדינות ה-G7 ב-5 בדצמבר 2022 על רכישת דלק מרוסיה, שינתה רוסיה את מדינות היעד אליהן היא מייצאת את הדלק שלה; סין הפכה למדינת היעד העיקרית וקונה 53% מהיצוא הגולמי של רוסיה (אפריל 2024), ואחריה הודו (32%), האיחוד האירופי (7%) וטורקיה (5%). משלוחי הנפט הגולמי המשונע בים מנמלי רוסיה עלו על 3.7 מיליון חביות ביום, והמשלוחים הממוצעים ברבעון הראשון היו קרובים לרמה שרוסיה התחייבה כלפי ארגון המדינות המייצאות נפט – OPEC.⁵⁰

חברות אנרגייה ברחבי העולם מתכננות "בהלה לזהב" של גז נוזלי (Liquefied natural gas – LNG). הביקוש האירופי לגז נוזלי גדל ב-60% החל משנת 2022, והוא צפוי להישאר גבוה כתוצאה מהמלחמה המתמשכת בין רוסיה לאוקראינה. יתרה מכך, השווקים המתעוררים צפויים גם הם להגביר את הביקוש לגז נוזלי מכיוון שהם מנסים להקטין את פליטת גזי חממה.

⁴⁹ [.TankerTrackers.com](https://www.tankertrackers.com), Inc. on X

⁵⁰ Lee, J. (April 2, 2024). [Russia's Seaborne Crude Exports Surge to the Highest This Year](https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-04-02/russia-seaborne-crude-exports-surge-to-the-highest-this-year). *Bloomberg*

בסוף שנת 2022 מנה צי המכליות העולמי של גז נוזלי 734 ספינות. נתון זה כולל גם יחידות אחסון צפות (Floating LNG). ההערכה היא כי עד 2028, יהיו יותר מכליות גז נוזלי בפעולה מאשר מכליות להובלת דלקים ותזקיקים מסוג VLCC ו-ULCC (Ultra Large Crude Carrier).

איור 15: צי הובלת גז מונזל (מספרי אוניות ותפוסה ממוצעת), מקור: Rystad Energy

נקודות משנק (Chokepoints) ופגיעות

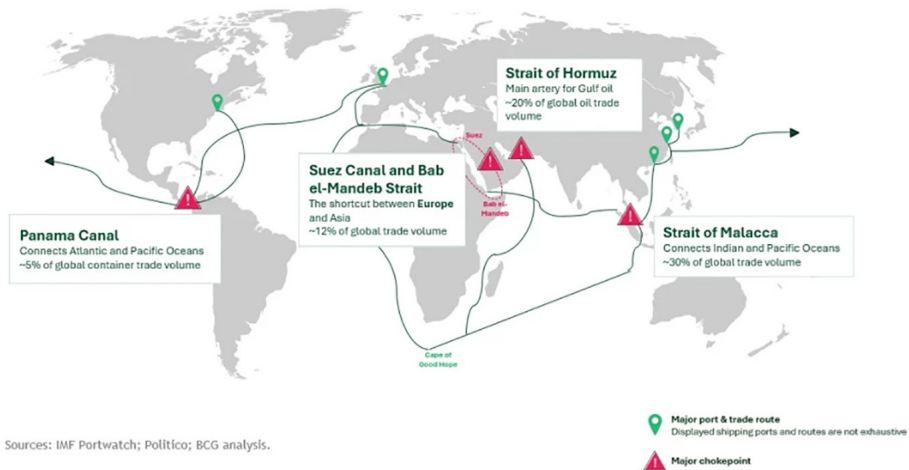
נקודות משנק הן מעברים אסטרטגיים וצרים המחברים בין שני אזורים ימיים גדולים יותר. כשמדובר בסחר ימי, אלו בדרך כלל מצרים או תעלות שבהם עוברים נפחי תנועה גבוהים בגלל מיקומם האסטרטגי האופטימלי (איור 16). נהוג כיום למנות שמונה נקודות משנק עיקריות תעלת פנמה, תעלת סואץ, מצרי הורמוז, מצר באב אל-מנדב, מצר מאלקה, מצר דובר, מצר גיברלטר והמצרים הטורקיים (בוספורוס ודרדנלים). בשנה החולפת שיבושים במעבר במצרי באב אל-מנדב, במצרים הטורקיים, ותעלת פנמה השפיעו לרעה על שרשרת האספקה העולמית, ובעקיפין גם על הכלכלה הגלובלית. נקודות משנק חיוניות אלו משיתות על המפליגים דרכן מספר סיכונים:

סיכונים מבניים (Structural risks): דוגמת האירוע שבו חסמה האונייה Ever given במארס 2021 למשך שישה ימים את תעלת סואץ. אם האונייה גדולה מדי הרי שהיא עלולה לעלות על הקרקע (Grounding) לאורך החוף ולגרום לפקקי תנועה שיכולים להימשך ימים.

סיכונים גאופוליטיים (Geopolitical Risks): חסימות או שיבושים מכוונים בתקופות של חוסר יציבות פוליטית. דוגמה לכך הייתה סגירת מצרי הבוספורוס והדרדנלים על ידי טורקיה בעת המלחמה שבין רוסיה ואוקראינה באביב 2022.

סיכוני פיראטיות וטרור ימי (Terror and Piracy Risks): פיראטיות וטרור ימי הם פעילויות הקשורות קשר הדוק – בשתייהן מופעלת אלימות מזוינת בים שאינה מעשה מלחמה חוקי. עם זאת, קיימת הבחנה בין שני המונחים בכך שפעולות פיראטיות נעשות למטרות פרטיות (שוד, כופר וכדומה), בעוד שלטרור יש בדרך כלל מניעים פוליטיים.

חשיבות נקודות משנק שצוינו לעיל מדגישות את הפגיעות של שרשראות אספקה גלובליות. בהתאם לכך, החשיבות של שמירה על נתיבי שיט העוברים בנקודות משנק אלו הופכת לחשובה יותר, מחייבת שיתוף פעולה בין-לאומי בראייה רב-שנתית, כדי להבטיח שעורקי הסחר העולמי יישארו פתוחים, מאובטחים והמעבר דרכם יהיה יעיל.⁵¹ סוג ומידת הסיכון של כל אחת מנקודות המשנק משתנים, בהתאם למיקומן, והאלטרנטיבה הקיימת למעבר דרכן. התמודדות עם סיכונים מסוג זה יכולה להיעשות באמצעות מספר דרכי פעולה: גיוון (Diversify) נתיבי משלוח ואפשרויות תחבורה, אבטחת נתיבי שיט חיוניים (Secure Sea Lanes of Communication) באזורים המיועדים לפיראטיות (כדוגמת כוחות משימה משותפים לנושא במפרץ עדן), תיעדוף תקשורת באמצעות טכנולוגיות מתקדמות, כדי לנהל באופן יזום את הסיכונים, ולבסוף – בניית וניהול מלאי ואחסונו בצורה מתאימה, הכנה מבעוד מועד של תוכניות מגירה למצב של חסימת נקודת משנק.

איור 16: ארבע נקודות המשנק התורמות ליותר ממחצית הסחר העולמי.⁵²

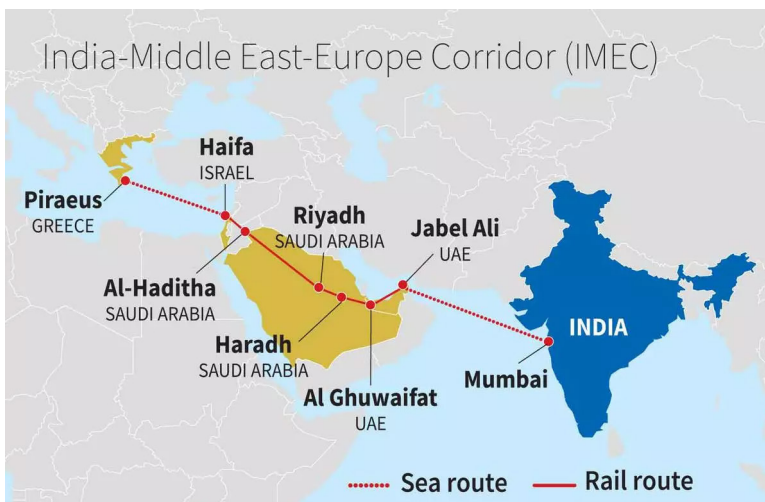
מספר אירועים שהתרחשו בשנים האחרונות בנקודות משנק חשובות בעולם כגון: סגירת מצר הבוספורוס לתנועת אוניות במאי 2024 בעקבות עלייתה על שרטון של אוניית צובר Alexis, חסימתה של תעלת סואץ על ידי האונייה Ever given במארס 2021, הפגיעה בסחר הימי

⁵¹ .Kuehne and Nagel. (April 4, 2024). [Shipping's choke points at risk from cyber-attacks](#)

⁵² Boston Consulting Group. (February 12, 2024). [These Four Chokepoints Are Threatening Global Trade](#)

בדרום הים האדום מפרוץ מלחמת 'חרבות ברזל' ואף התנגשות אוניית מכולות במארס 2024 בגשר פרנסיס סקוט בבולטימור כל אלו מדגימים את מידת חשיבותם של נקודות המשנק הימיות לשרשראות האספקה העולמיות.

פסגת ה-G20, שנערכה באוגוסט 2023 ואותה אירח ראש ממשלת הודו נרנדרה מודי (Narendra Modi), הבהירה שהודו איננה מתכוונת לוותר לסין על הנהגת העולם. בשולי הוועידה נחתמה "יוזמת המסדרון הימי מהודו לים התיכון" (Indian Maritime Economic Corridor – IMEC) על ידי הודו, ארצות הברית, סעודיה, האיחוד האירופי, איחוד האמירויות הערביות, ושותפות נוספות מקרב חברות ה-G20.⁵³ הפרויקט שם לו גם כמטרה נוספת לקדם הנחת תשתיות דיגיטליות משותפות לצד צנרת "ירוקה" לשינוע מקורות אנרגיה. ככל הידוע, הרעיון קודם באופן משמעותי לראשונה בתחילת חודש מאי 2023 בג'דה, במפגש של יועצים לביטחון לאומי של ארבע המדינות היוזמות – ארצות הברית, הודו, סעודיה ואיחוד האמירויות (איור 17). מאז אותו מפגש צורפו לפרויקט האיחוד האירופי ושלוש חברות משמעותיות באיחוד – צרפת, גרמניה, ואיטליה. הפרויקט, שהוכרז עוד טרם פריצת מלחמת 'חרבות ברזל' הפך לרלוונטי עוד יותר מפני שהוא מציע מסלול "עוקף חותלים" בין האוקיינוס ההודי לים התיכון.

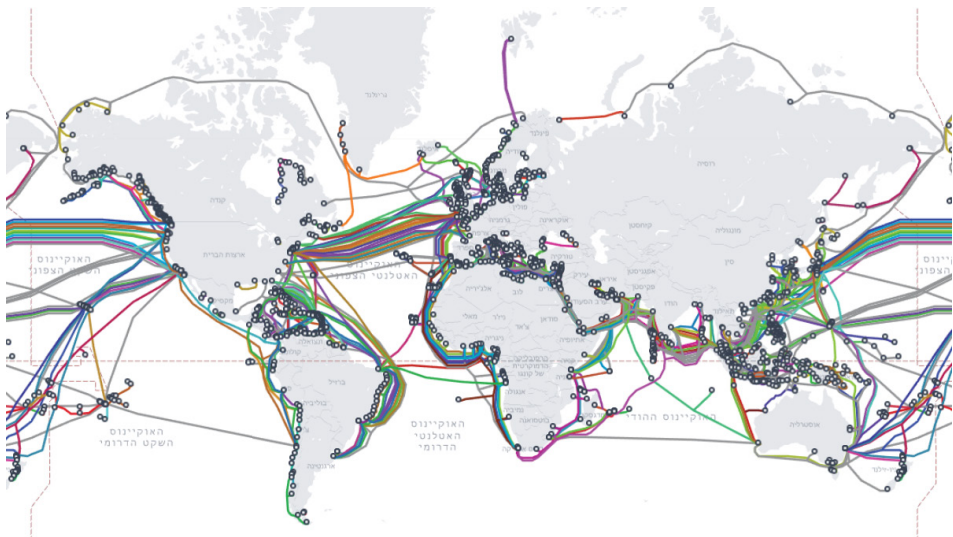
איור 17: המסדרון הכלכלי מהודו דרך המזה"ת לאירופה (IMEC)

היבט נוסף הנובע מהניסיון לגוון את נתיבי השיט הוא השימוש הגובר במעברים הצפוניים (באזור הארקטי צפונית לרוסיה) בסחר שבין אסיה ואירופה. בנתיב זה עברה לראשונה בקיץ 2024 אוניית המכולות Flying Fish שהיא הראשונה מסוג Panamax ובמעמס של 4,890 מכולות (TEU) שתעבור בנתיב הקוטב הצפוני, ותכפיל כמעט את המעמס שלה מזו של Maersk שעברה בנתיב זה ב־2018.

Schulz, A. (December 3, 2023). [Will the IMEC Survive after New Delhi G20 summit?](#)⁵³ *Modern Diplomacy*

הגנה על תשתיות תת־ימיות

רשתות כבלים של סיבים אופטיים תת־ימיים מעבירים כ־95% מתעבורת התקשורת והנתונים הבין־לאומית. כבלים תת־ימיים אלו מונחים על פני קרקעית האוקיינוס לאורך אלפי קילומטרים (איור 18). הגידול בתשתית זו מונע על ידי ביקוש עצום לתעבורת נתונים כגון שירותים מבוססי ענן, רשתות תקשורת מתקדמות ל"אינטרנט של דברים" ועוד. בהתאם לכך חל בשנים האחרונות גידול חד בפריסת כבלים תת־ימיים ברחבי העולם. מאות הכבלים הללו, המופעלים על ידי גורמים שונים (מדינתיים ופרטיים) הם התשתית הקריטית והליבה של העידן הדיגיטלי.⁵⁴ לפיכך, חוסנה ואבטחתה של מערכת הכבלים התת־ימיים היא מרכיב חיוני במשילות ואבטחת הסדר העולמי בהווה ובעתיד. תחום זה כולל שאלות מפתח הקשורות לגאופוליטיקה, החל מקישוריות, אבטחה ואסדרה (רגולציה) ועד לבעיות טכניות. רוב הכבלים הללו אינם בבעלות ממשלתית אלא מנוהלים על ידי תאגידים או גופים פרטיים, כמעט ללא מערכת ממשל בין־לאומית או סוכנות בין־לאומית השולטת בהם.

איור 18: כבלי תקשורת תת־ימיים מחברים את העולם⁵⁵

כבלי תקשורת תת־ימיים המונחים על קרקעית הים הפתוח, אמורים להיות מוגנים מבחינה משפטית על ידי הכללים שקבעה בנושא אמנת האו"ם לחוק הים משנת 1982 בכל הקשור

Csernaton, R. (June 20, 2022). [The Geopolitics of Submarine Cables, the Infrastructure of the Digital Age](#), Italian Institute for International Political Studies – ISPI ⁵⁴

TeleGeography, CC BY-SA ⁵⁵

להקמה ותחזוקה של כבלים בקרקעית הים, תוך הגבלת פעילויות כגון דיג או עיגון מתקנים שעלולים לפגוע בכבלים אלו בצורה כלשהי.⁵⁶

מסתמן לאחרונה כי האיומים על הכבלים התתימיים הולכים וגוברים. ניתן לציין כי רוסיה בעלת אמצעים לבצע התקפות על כבלים תתימיים לדוגמה באמצעות ספינת המודיעין שלה, Yantar.⁵⁷ בפברואר 2023, שתי ספינות סיניות בשני אירועים נפרדים פגעו בכבלים תתימיים בים סין. למרות שאין ראיות ישירות לכך שהספינות גרמו לניתוק מתוך כוונה תחילה, גורמים מקומיים בטייוואן ציינו כי הכבלים שנחתכו הם חלק מפריצות כבלים חוזרות ונשנות בלוחמה הפסיכולוגית שסין מנהלת מול טייוואן. במהלך חודשיים, יותר משלושה עשר אלף תושבי איי מאטסו (Matsu) שבשליטת טייוואן סבלו מהפסקת רשת האינטרנט. עבור סין, ההבנה כיצד ניתוק כבלים תתימיים יכולה להשפיע על טייוואן מספקת תובנות שימושיות שניתן למנף אותן הן בלוחמה קונוונציונלית והן היברידיית כאחד. ההפרעות הללו פוגעות בייחוד במדינות שאין להן הרבה נקודות חיבור המאפשרת יתירות (כמו במקרה של ישראל שלה אין נקודות חיבור רבות לרשת העולמית).

חבלה או השמדה של כבלים תתימיים יכול להיות אמצעי רב-עוצמה בידיהם של יריבים ככל שמדינות מסתמכות יותר על תקשורת ותשתיות דיגיטליות, והתקפות כאלו יכולות להיות מרכיב אפשרי של לוחמה היברידיית. הפסקות פתאומיות ובלתי צפויות בתקשורת, יכולות לערער את החוסן החברתי ולגרום לאי-יציבות פוליטית. הגנה על כבלים תתימיים צריכה להתבצע במספר דרכים: תכנון תוואי אסטרטגי כדי להימנע מאזורים לא יציבים מבחינה גאופוליטית, בניית הכבלים מחומרים עמידים, כולל שריון פלדה, כדי לעמוד בתנאי הסביבה הקשים של האוקיינוסים והימים. כמו כן להכריז ולסמן אזורים בהם עוברים הכבלים כ"אזורי הגנה על כבלים" כדי להגביל פעילויות בסיכון גבוה ליד כבלים.⁵⁸ נוסף על כך, יש להקים משטר בין לאומי (International Regime) כדי להרתיע מדינות, או ארגונים עוינים מפגיעה בכבלים. בד בבד נדרש להרחיב את המושג מודעות למרחב הימי (Maritime Domain Awareness), כך שהמושג יכלול גם את התשתיות התתימימיות והדרך לתחזק אותן ולהגן עליהן בצורה טובה.

בעיצומה של המערכה המתנהלת בדרום הים האדום, מתגנבת דאגה חדשה והיא שהחות'ים עלולים להרחיב את פעילותם ולפעול כנגד הכבלים התתימיים העוברים בדרום הים האדום והנושאים כמעט את כל מידע והתקשורת הפיננסית בין אירופה ואסיה.⁵⁹

Paik, A., and Counter, J. (January 25, 2024). [International law doesn't adequately protect undersea cables. That must change.](#) *Atlantic Council*

Sutton, H. I. (August 19, 2021). [Russian Spy Ship Yantar Loitering Near Trans-Atlantic Internet Cables.](#) *Naval News*

Chataut, R. (April 1, 2024). [Undersea cables are the unseen backbone of the global internet.](#) *The Conversation*

Johnson, K. (February 7, 2024). [The Houthis' Next Target May Be Underwater.](#) *Foreign Policy*

The implementation of a) הפחתת גזי חממה בתעשיית הספנות (decarbonization strategy)

מדענים רבים מעריכים כי השפעות שינויי האקלים והמשך הפגיעה בסביבה ייצרו שילוב של איומים ישירים ועקיפים על מדינות וחברות רבות. ניתן למנות סיכונים לכלכלה, חוסר יציבות פוליטית, גידול במספר הפליטים והעקורים ומקורות חדשים לתחרות גאופוליטית שתתרחש בעשור הקרוב ובהמשכו. הבנק העולמי מעריך כי 216 מיליון אנשים בשישה אזורים בעולם יצטרכו לעבור ממקום מגוריהם עד 2050 עקב שינויי האקלים.

ארגון הספנות הבין-לאומית (International Maritime Organization – IMO) התחייב אף הוא לפעול להפחתת פליטת גזי חממה מאוניות בהחלטה שמטרתה ליישר קו עם החלטות 'ועידת גלגו' (United Nations Climate Change Conference 2021). יש לזכור שענף הספנות העולמי אחראי לפליטת כ־3% מכלל גזי החממה.⁶⁰ הארגון מכיר בכך שמעבר מהיר בעשור הקרוב לדלקים ימיים נקיים, כלי שיט עם אפס פליטות, מערכות הנעה חלופיות והזמינות העולמית של תשתיות יבשתיות לתמוך באלה, הוא הכרחי למעבר לשיט נקי להפחתת זיהום מאוניות במסגרת האמנה הבין-לאומית למניעת זיהום מאוניות (The International Convention for the Prevention of Pollution from Ships – MARPOL).

על רקע תרומתה השלילית של תעשיית הספנות לפליטת גזי החממה, תוכננו נתיבים ימיים בהן תוגבל פליטת דו-תחמוצת הפחמן באזור השיט שבין שני נמלים (או יותר).⁶¹ ראוי להתייחס ליוזמה זו יותר במישור ההצהרתי שלה שכן הנתונים בפועל לא מראים על התקדמות משמעותית של היוזמה. IMO מציג טכנולוגיות נוספות ליעילות אנרגטית תוך שימוש בדלקים חלופיים, אך לא צפוי שעולם הספנות, הידוע כעולם שמרני, יעבור במהרה שינוי פרדיגמטי בנושא זה, ובמיוחד נוכח אתגרים גאואסטרטגיים אחרים אתם הוא מתמודד (כגון המשבר בים האדום הגורם להתארכות נתיבי ההובלה הימית) המכתיבים שימוש פחות יעיל בדלקים קיימים.⁶²

יעדי האסטרטגיה של IMO:⁶³

1. הפחתת רמת פליטת הפחמן לסוגיו של הספנות באמצעות הגדלת היעילות האנרגטית של ספינות חדשות.
2. הפחתת פליטת דו-תחמוצת הפחמן הממוצעת של מגזר הספנות העולמית ב־40% לפחות עד 2030, ביחס לרמת הפליטה שהייתה בשנת 2008.

⁶⁰ IMO RESOLUTION MEPC.304(72) (adopted on 13 April 2018).

⁶¹ Zero-Emission Shipping Mission (ZESM) Green Shipping Corridor Tracker.

⁶² [Green Corridors](#), IMO future shipping

⁶³ יש לציין כי קולות קוראים בנושא יצאו לאחרונה הן על ידי משרד המדע הטכנולוגיה והחדשנות של ישראל, והן על ידי קולות קוראים של האיחוד האירופי שבהם גם נטל חלק המכון לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית במרכז הלאומי לכלכלה כחולה וחדשנות, ראו: First Cyprus-Israel Scientific Research Program, [CALL FOR JOINT PROJECT PROPOSALS For the Years 2024–2026](#)

3. אימוץ טכנולוגיות חדשות המפחיתות את פליטת גזי חממה לאפס או כמעט אפס, וכן שימוש בדלקים או מקורות אנרגיה כדי להפחית 5% ובשאיפה 10% את השימוש באנרגיה המשמשת את הספנות הבין-לאומית עד 2030.

4. איפוס פליטת גזי חממה מהספנות העולמית בהקדם האפשרי ולהגיע לפליטות נטו אפס עד לשנת 2050, בהתאמה ליעד הטמפרטורה לטווח ארוך שנקבע בסעיף 2 של הסכם פריז.

המשרד להגנת הסביבה פרסם בחודש דצמבר 2023 את התוכנית המשרדית להיערכות למשבר האקלים, בהתאם להחלטת הממשלה "היערכות ישראל להסתגלות לשינויי אקלים" (1902).⁶⁴ מטרת ההחלטה, בהובלת המשרד להגנת הסביבה, להטיל חובת גיבוש תוכנית היערכות למשבר האקלים על כל משרדי הממשלה אשר תוגש עד לסוף שנת 2023. זאת, בהמשך להחלטת הממשלה 4079 "היערכות ישראל להסתגלות לשינויי אקלים" מחודש יולי 2018.⁶⁵ החלק העוסק במרחב הימי (בצורה חלקית בלבד) כלול בפרק הדן בשימור מערכות אקולוגיות וכולל סעיף אחד המתייחס לניטור ארוך טווח של המערכות האקולוגיות בישראל (יבשתיות, ימיות ובתי גידול לחים), פרסום "דוח מצב הטבע" אחת לשלוש שנים וגיבוש תוכניות לשיקום ושימור מערכות אקולוגיות. אין ספק שמלחמת 'חרבות ברזל' הסיטה את תשומת הלב מעיסוק בנושא זה, וכאשר היא תסתיים יהיה צורך לחדשה ולהתאימה לנסיבות החדשות.

המרחב הקיברנטי (סייבר)

שרשרת האספקה הימית תלויה מאוד במערכות מחשוב ובקרה. יותר מ-90% מכלל המסחר העולמי מועברים בנתיבי הים, ומתקפת סייבר על נמלי ים או על כלי השיט וחברות ספנות יגרמו להשלכות כלכליות רחבות היקף.

אין כיום קריטריונים מקובלים בין-לאומיים לקביעה האם מתקפת סייבר של מדינה היא שימוש בכוח השקול למתקפה מזוינת, שעלולה לעורר תגובה צבאית. כמו כן, עדיין לא נוסחו במפורש כלים בין-לאומיים מחייבים כדי להסדיר את היחסים בין מדינות במרחב הקיברנטי. הגנה עצמית ואמצעי נגד להתקפות מזוינות מותרים בחוק הבין-לאומי כאשר שחקן מפר את החוק הבין-לאומי בזמן שלום, או מפר את חוק הסכסוך המזוין (Law of Armed Conflict – LOAC) בזמן מלחמה. עם זאת, למונח "מתקפה מזוינת" (Armed Attack) אין הגדרה מקובלת בכל הנוגע להתקפות סייבר.⁶⁶ נוסף למה שמהווה מתקפה מזוינת במרחב הווירטואלי, נותרו שאלות לגבי אילו מהוראות המשפט הבין-לאומי הקיים מסדירות את ניהול המלחמה במרחב הקיברנטי.⁶⁷

⁶⁴ המשרד להגנת הסביבה. (31 בדצמבר 2023). [המשרד להגנת הסביבה מפרסם את התוכנית המשרדית להיערכות לשינויי אקלים לפי החלטת הממשלה.](#)

⁶⁵ היערכות ישראל להסתגלות לשינויי אקלים: יישום ההמלצות לממשלה לאסטרטגיה ותכנית פעולה לאומית. [החלטה מספר 4079 של הממשלה](#) מיום 29.07.2018.

⁶⁶ בהערכת המצב של שנת 2022/23 הרחבנו את הרקע התאורטי וההסדרה הבין-לאומית הארגונית על ידי ארגון הימי הבין-לאומי (International Maritime Organization – IMO).

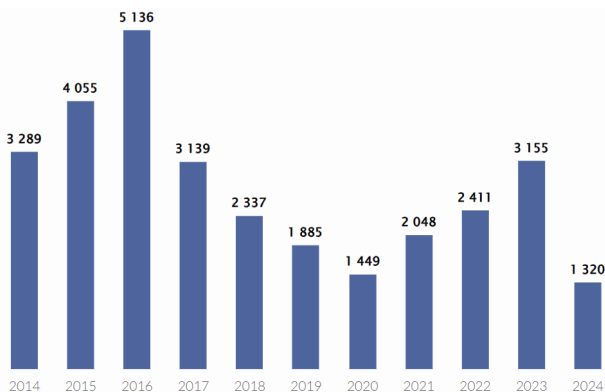
⁶⁷ [Report to Congress on Use of Force in Cyberspace](#), June 26, 2024.

במלחמת רוסיה נגד אוקראינה נעשה שימוש נרחב בלוחמת הסייבר אם כי הערכת האפקטיביות של פעולות הסייבר של רוסיה ואוקראינה טרם הסתיימה. אף על פי כן, במלחמה זאת הייתה זו הפעם הראשונה בה הופעלו גם מבצעי תקיפה רחבים בתחום הקיברנטי על ידי מעצמת סייבר גדולה כמו רוסיה. הדבר מספק תובנות לגבי סוגי האתגרים שמדינות המערב עשויות להתמודד איתם בסכסוך עתידי שלהן עם רוסיה. אחד מלקחי מלחמה זו היא שגורמים העוסקים בתכנון הכוח הימי חייבים לשקול את משאבי הסייבר הנדרשים כדי לקיים פעולות לחימה גדולות, אשר אמורות לכלול אפשרויות לחיזוק יכולת הסייבר ההתקפית של הכוח ובו זמנית להתגונן מפניווימים נרחבים על המדינה.⁶⁸

יש לציין באופן מיוחד את השילוב שבין לוחמת סייבר לבין ניתוב תנועת הספנות העולמית למְצָרִים ונקודות משנק. חוקרים בתחום לוחמת הסייבר במרחב הימי מציינים את תוחלת הנזק העצומה בתקיפות סייבר על כלי שיט המפליגים באזורי נקודות משנק ימיות.

בנתיבי ההגירה של הים התיכון

נתיב ההגירה המרכזי בים התיכון (הנתיב ממדינות צפון אפריקה לעבר איטליה ומלטה) הפך להיות זה מכבר נתיב ההגירה המסוכן והקטלני ביותר בעולם. על פי הארגון הבין-לאומי להגירה (International Organization for Migration – IOM) 3,155 בני אדם מתו או נעלמו כשניסו לחצות את הים התיכון ב־2023. מספר המנסים לעבור בנתיב זה (בכלי שיט) עלה בכ־50% בהשוואה לשנת 2022, והסתכם בכ־158,000 מהגרים. נתונים עדכניים מראים כי תוניסיה עקפה את לוב כנקודת המוצא העיקרית להגירה לעבר אירופה, יותר מ־62% מהמהגרים לאירופה עזבו מחופי תוניסיה, (איור 21).⁶⁹ מאז שנת 2014 ועד מאי 2024, נרשמו 29,671 מקרי מוות והיעדרויות של פליטים בים התיכון.

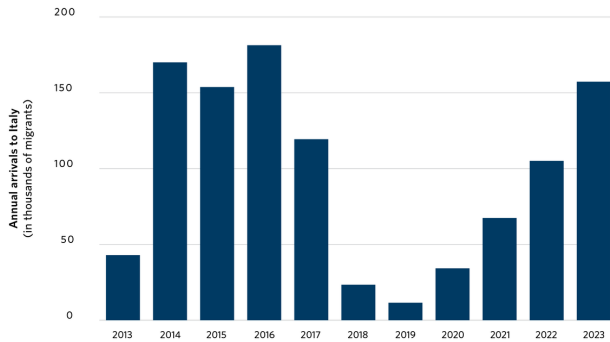

איור 19: מהגרים נעדרים או שקיפחו את חייהם בים התיכון בשנים 2014–2024

Vogt, J., Kuo, K., and Grobarcik, D. (June 2024). [Preparing the U.S. Cyber Force for Extended Conflict](#), *Proceedings* Vol. 150/6/1,456 ⁶⁸

Frontex (January 26, 2024). [Significant rise in irregular border crossings in 2023, highest since 2016](#) ⁶⁹

המצב הכלכלי הגרוע במצרים, חוסר היציבות המדינית בלוב, הכמות הרבה של פליטים מסוריה השוכנים בטורקיה, המצב הכלכלי הגרוע בלבנון וברצועה שמדרום לסהרה, ימשיכו לגרום לזרם פליטים העושה את דרכו לחופים הדרומיים של אירופה דרך הים. ההתנגדות הגוברת במדינות דרום אירופה לקלוט מהגרים תשפיע לרעה על מספר המוצאים את מותם בניסיונות הגירה אלה. נוסף לנתיב מדרום קיים גם נתיב הגירה מזרחי בים התיכון המוביל ליוון, קפריסין ובולגריה, בעיקר דרך טורקיה.

Source: Data collected by authors based on the UN Refugee Agency Operational Data portal.

איור 20: מהגרים שהגיעו לאיטליה בשנים 2013–2023⁷⁰

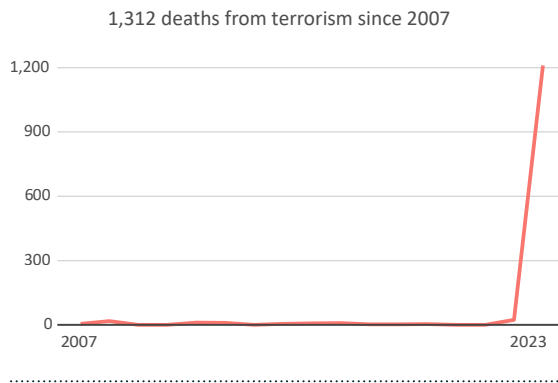

איור 21: דרכי ההגירה מתוניסיה לאיטליה

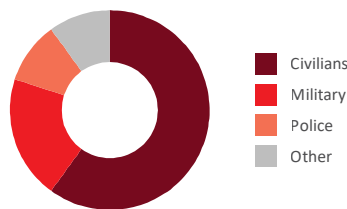
Meddeb, H., and Louati, F. (March 27, 2024). [Tunisia’s Transformation Into a Transit Hub: Illegal Migration and Policy Dilemmas](#), Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center

טרור וטרור ימי

מדד הטרור הגלובלי לשנת 2023 (Global Terrorism Index – GTI) שמופק באמצעות מחקר מקיף המנתח את השפעת הטרור על 163 מדינות הכוללות 99.7% מאוכלוסיית העולם, מצביע על כך שבשנת 2023, מקרי המוות כתוצאה מאירועי טרור גדלו ב-22% והגיעו ל-8,352 הרוגים. מקרים אלה נמצאים כעת ברמתם הגבוהה ביותר מאז 2017, למרות שהם נותרו נמוכים ב-23% משיאם ב-2015.⁷¹ כל האמור עדיין איננו כולל את נתוני התקפת החמאס על ישראל ב-7 באוקטובר 2023. אם כוללים את אירועי ה-7 באוקטובר 2023, ישראל נמצאת במקום שני בעולם (לאחר בורקינה פאסו) ברשימה של מדינות שהטרור גבה מהם מחיר כבד בקורבנות שאיבדו את חייהם (איור 22). במדינת ישראל היה את הגידול הרב ביותר במקרי מוות מטרור (עלייה מ-24 ל-1,210 מקרי מוות). התקפת הטרור של חמאס באוקטובר 2023 הייתה מתקפת הטרור היחידה הגדולה ביותר מאז הקמת ה-GTI, הגדולה ביותר מאז 9/11 ואחד מפיגועי הטרור הגדולים בהיסטוריה.

Attack Targets in 2023

איור 22: נפגעים (מתים) בפעולות טרור מאז שנת 2007 בישראל⁷²

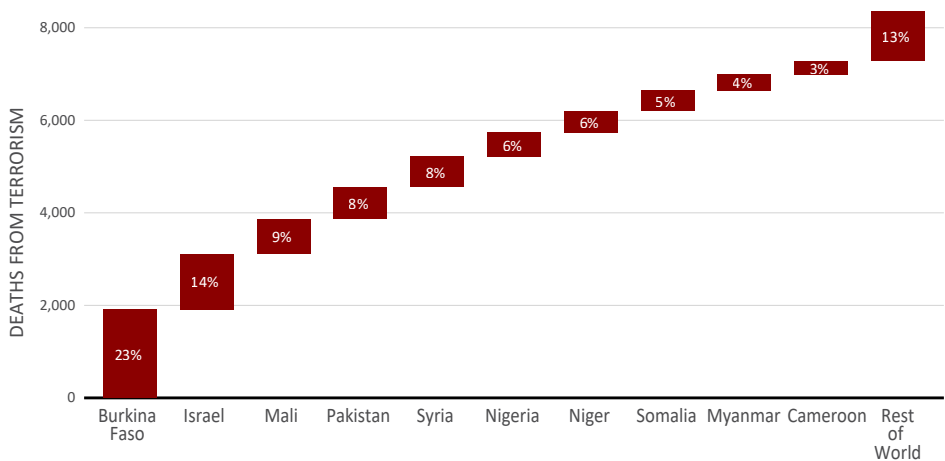
הדוח מציין כי פיגועי הטרור הפכו קטלניים יותר ב-2023 עם 2.5 מקרי מוות לכל פיגוע בהשוואה ל-1.6 בשנת 2022. סכסוכים אזוריים נותרו המניע העיקרי של פעילות טרור (90

⁷¹ [Global Terrorism Index 2024](#), Institute for Economics & Peace Measuring the impact of terrorism, p. 4

⁷² שם, עמ' 22.

אחוז ממתקפות הטרור בשנת 2023 התרחשו תוך עימות אזורי). כאמור, תקיפת חמאס ב-7 באוקטובר מצוינת על ידי הדוח כממורה ביותר מ-20 אירועי הטרור שהתרחשו ברחבי העולם בשנת 2023.

ניצול המרחב הימי על ידי החמאס ב-7 באוקטובר לחדירה לשטח ישראל נבלע אומנם בכלל מעשי הטרור שהתרחשו באותו יום, אך הביא לתוצאות חמורות בהשוואה להצלחת חיל הים לסגור את הגבול הימי של ישראל בפני פעילות מסוג זה בשלושת העשורים האחרונים. בבוקר ה-7 באוקטובר, נחתו בחוף זיקים חוליות קומנדו ימי של מחבלי גדודי עז א-דין אל-קסאם, הזרוע הצבאית של חמאס. ניסיון הנחיתה בחוף זיקים התבצעה באמצעות כ-10 סירות מחבלים מהירות, שבכל אחת מהן 6 מחבלים. ספינות חיל הים הישראלי הצליחו לסכל את נחיתתן של חלק מהחוליות לפני שהצליחו להגיע לחופי ישראל, ואולם מספר סירות הצליחו לחמוק מהן ונחתו בחוף זיקים. המחבלים ירו לעבר המתרחצים והדייגים שהיו בחוף וטבחו בהם. בשל האזעקות מפני ירי רקטות שנשמעו בחוף, הסתתרו חלק מהם במיגונית שהפכה למלכודת מוות עבורם, לאחר שהמחבלים השליכו פנימה רימונים ורצחו את כל הישראלים שמצאו בה מחסה. אחרים, ובהם בני נוער, שהתחבאו בשירותים, נטבחו אף הם על ידי המחבלים. המחבלים המשיכו משם לקיבוץ זיקים, אך רובם חוסלו שם על ידי חברי כיתת הכוננות של הקיבוץ. בסיכומו של האירוע נקבע כי נרצחו בחוף זיקים 41 אזרחים.⁷³ יש לציין כי מאז נחיתת שתי סירות מחבלים מארגון אבו אל-עבאס ב-30 במאי 1990 בחוף ניצנים (אירוע שלא היו בו נפגעים), הצליח חיל הים לסכל את כל הניסיונות של ארגוני המחבלים, אם מלבנון, או מרצועת עזה לנחות בחופי ישראל.⁷⁴

אזור 23: התפלגויות מקרי מוות מפעולות טרור בשנת 2023⁷⁵

⁷³ [הטבח בחוף זיקים, ויקיפדיה](#).

⁷⁴ ראו הרחבה על פעילות חיל הים בהגנה על חופי המדינה מאז אירועי ה-7 באוקטובר בפרק 'פעילות חיל הים במלחמת חרבות ברזל' מאת דב רז.

⁷⁵ Global Terrorism Index 2024, p. 14

בהסתכלות גלובלית, בשנים האחרונות מאובחנת מגמה שעל פיה ארגוני הטרור משתמשים בטכנולוגיות מתקדמות יותר אשר זמינות לרכש רגיל ואשר כוללות בין היתר, רחפנים, רכבי צלילה תת-ימיים, מערכות GPS ושירותי הודעות מוצפנות. כדי להזהיר את המפליגים בים מאזורים בהם הסיכון לפעילות טרור ימי גבוה, הוכרזו מספר אזורים ימיים בעלי סיכון גבוה לפעילות טרור. אזורים בעלי סיכון גבוה הם אזורים ימיים בעולם בהם מתרחשים אירועים מלחמתיים וקיימת בהם רמה גבוהה של חשיפה לסיכונים בטיחות וסיכונים חיים עקב מלחמה, סכסוך צבאי, פעולות איבה, טרור ימי פעילות פיראטית ונסיבות אחרות הגורמות לסכנה מיידית לכלי שיט המפליגים באותם אזורים ולאנשי צוותם (איור 24).⁷⁶ באזורים מסוג זה נדרשים כלי השיט להצטייד באמצעים כנגד השתלטות פיראטים כגון גדרות תיל, תותחי מים, מניעת הגעה לגשר הפיקוד, אבטחה חמושה, מהירות הפלגה גבוהה ודיווח מסלול ההפלגה לרשויות המתאימות. כמו כן נדרשים כלי השיט לקיים נוהלי בטיחות קבועים ולהגביר את התצפיות כדי להפחית את הסיכון של עלייה לכלי השיט וחיטפתו. רבי החובלים נדרשים למלא אחר ההנחיות הניתנות לאזורים אלה לרבות שיטות עבודה מומלצות (Guidance on Maritime Security – Transit Corridor – GMSAT). בניגוד למגמה שהייתה עד פרץ מלחמת 'חרבות ברזל' (והוצגה בדוח הערכת המצב הקודמת), מגמה שהתאפיינה בירידה בסיכונים מסוג זה באזור דרום הים האדום, מפרץ עדן וקרן אפריקה, התרבו לאחרונה אירועים מסוג דבר שהביא להוצאתן של הוראות מחמירות לכלי שיט המפליגים באזורים אלו. איור 24 מציג אזורים אלה בים האדום, מפרץ עדן וחופי סומליה.

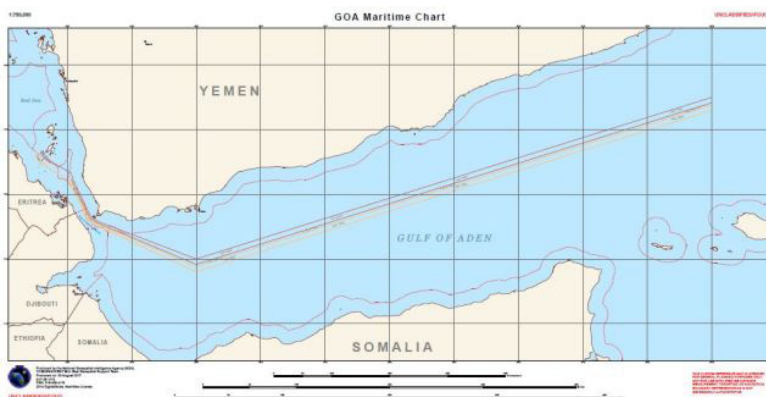
איור 24: הגדרת אזורים מסוכנים לשיט באזור חופי סומליה, הים הערבי והים האדום

בהקשר לכך ראוי לציין כי אזור מפרץ עדן ודרום הים האדום הפכו בשנים האחרונות לאזור שדרכו מזרימה איראן באמצעות הכוח הימי של משמרות המהפכה נשק ותחמושת לארגוני

⁷⁶ [Indian Ocean High Risk Area, Vessel hardening Minimum Operational Requirements](#)

טרור הפועלים בתימן ובחוף המערבי של סעודיה. כדי להתמודד עם איום זה, הקים פיקוד המרכז של ארצות הברית בשנת 2022 את מפקדת הכוחות הימיים המשולבים מספר 153 (The Combined Maritime Forces – CTF 153) שבו משתתפות 34 מדינות. הכוח ממקד את פעילותו בים האדום, מצר באב אל־מנדב ומפרץ עדן. רוב ההברחות הימיות מקורן בנמלים איראניים כמו נמל ג'סק (Jask) במפרץ עומאן ובנדר עבאס (Bandar Abbas) במצר הורמוז והן מבוצעות דרך הים הערבי ומפרץ עדן עד לתימן (או במסלול יבשתי דרך מדינות הגובלות בתימן כמו עומאן). החל משנת 2013, בוצעו כ־18 מבצעי השתלטות ימיים (Interdiction Operations) שחשפו משלוחי נשק שהגיעו מאיראן, החל ממקלעים ועד טילים נגד טנקים. ב־11 בינואר 2024 איבד חיל הים של ארצות הברית שני לוחמים מיחידת העילית הימית ה־SEAL בעת שניסו לעלות על סיפונה של ספינה שהייתה חשודה בהברחת אמל"ח מול סומליה. הלוחמים בסיוע אנשי משמר החופים האמריקני, מצאו בכלי השיט המברחי מערך של כלי נשק מתוצרת איראן, שכלל רכיבי טילים, ועצרו 14 אנשי צוות. בפברואר 2024, אנשי משמר החופים יירטו כלי שיט בים הערבי ותפסו רכיבי טילים בליסטיים, חומרי נפץ וחלקי נשק אחרים שמקור המשלוח שלהם היה באיראן.⁷⁷

ההתקפות האחרונות נגד הספנות במפרץ עדן ובאב אל־מנדב הדגישו את הסיכונים הכרוכים בהפלגה באזורים אלו והביאו את מפקדת הכוח הרב־לאומי להכתיב לכלי השיט המפליגים באזור להפליג ב"מסדרון ימי מאובטח" (Maritime Security Transition corridor – MSTC) הכולל נתיבים קבועים ומסומנים כך שניתן יהיה להשתמש בכוחות הימיים בצורה היעילה ביותר האפשרית. המסדרון כולל את "נתיב המעבר הבינ־לאומי המומלץ" (International Recommended Transit Corridor – IRTC), מסלול דו־כיווני והפרדת התנועה של כלי השיט ממערב לאיי חניש (Hanish Islands) ועד ליציאה לאוקיינוס ההודי (איור 25). ראוי לציין כי בחירה בדרך פעולה זו מסייעת בעקיפין גם למורדים החות'ים משום שהיא מקלה עליהם באיתור כלי השיט ובתקיפתם (נוסף למערכת ה־AIS אותה ניתן לכבות).

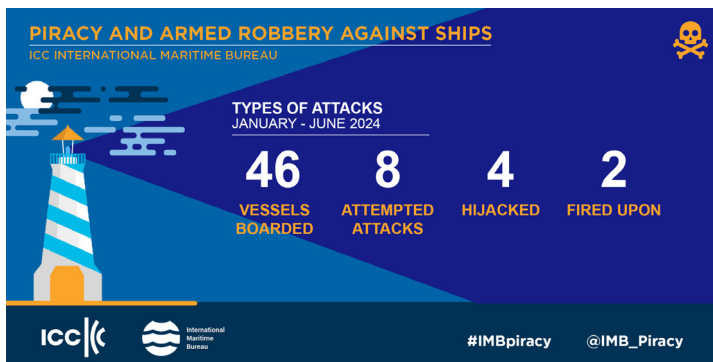
איור 25: מסדרון מעבר אבטחה ימי (Maritime Security Transition corridor – MSTC)

Lamothe, D., and Ryan, M. (March 16, 2024). [U.S. attempts to stop arms smuggling to Yemen with limited resources](#), *The Washington Post*

פירטיות ושיד ימי

בשנת 2023 נרשמו על פי נתוני הלשכה הימית הבינלאומית (International Maritime Board – IBM) 120 מקרים של פיראטיות ימית ושיד מזוין נגד ספינות לעומת 115 ב-2022. הדוח חושף כי הפיראטים הצליחו בתקופת הדוח לעלות על סיפון 105 כלי שיט. מספר התקריות המדווחות ב-2023 גדל מעט בהשוואה ל-2022, ה-IMB קורא לרבי החובלים לשמור על בטיחות אנשי הצוות ומציין שחל גידול בין השנים 2022 ל-2023 במספר אנשי הצוות שנחטפו ונלקחו כבני ערובה (מ-41 ל-73). הדוח לרבעון הראשון של שנת 2024 (איור 26) מדגיש את המשך האיום של תקריות פיראטים סומלים.⁷⁹

הודו שחוששת כי חוסר הביטחון הגובר באוקיינוס ההודי עלול להשפיע על כלכלתה פועלת כנגד הפיראטיות. ספינת מלחמה של הצי ההודי שחררה אוניית צובר ו-21 אנשי צוות, עליה השתלטו פירטים במרחק של 450 מיל מזרחית לחוף הסומלי. הודו פתחה ב-15 במארס 2024 במבצע שנמשך 40 שעות באוקיינוס ההודי, והגיע לשיאו בלכידת 35 שודדי ים סומלים ושחרור כלי שיט שנחטף בעבר ו-17 אנשי צוותו.⁸⁰ כמו כן בסוף ינואר 2024, משמר החופים של סיישל התערב כדי להגן על ספינת דיג שנחטפה על ששת אנשי הצוות שלה. בפעולה זו נתפסו שלושה שודדי ים סומליים.⁸¹

איור 26: אירועי פיראטיות ושיד מזוין לסוגיהם בין החודשים ינואר–יוני 2024⁸²

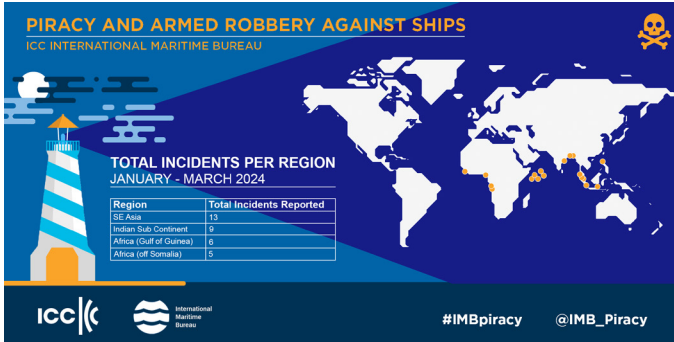
⁷⁸ הלשכה הימית הבינלאומית (International Maritime Board – IBM) היא מחלקה מתמחה בלשכת המסחר הבינלאומית (International Chamber of Commerce) העוקבת אחר פשעים הקשורים לסחר ותחבורה ימיים (פירטיות והונאות מסחריות, ובהגנה על צוותי כלי השיט המפליגים בים).

⁷⁹ ICC Commercial Crime Service. (April 10, 2023). [New report highlights continued threat of Somali piracy](#).

⁸⁰ להרחבה בנושא המדיניות הימית של הודו במרחבי האוקיינוס ההודי ראו 'החוסן הימי של הודו' מאת ואסו שרמה.

⁸¹ ICC Commercial Crime Service. (2023).

⁸² ICC Commercial Crime Service. (July 11, 2024). [No room for complacency: maritime piracy incidents fall but crew safety remains at risk](#).

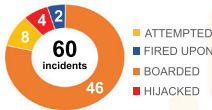

איור 27: פיראטיות ושוד מזוין כנגד אוניו בחודשים ינואר-יוני 2024 בחלוקה לאזורים

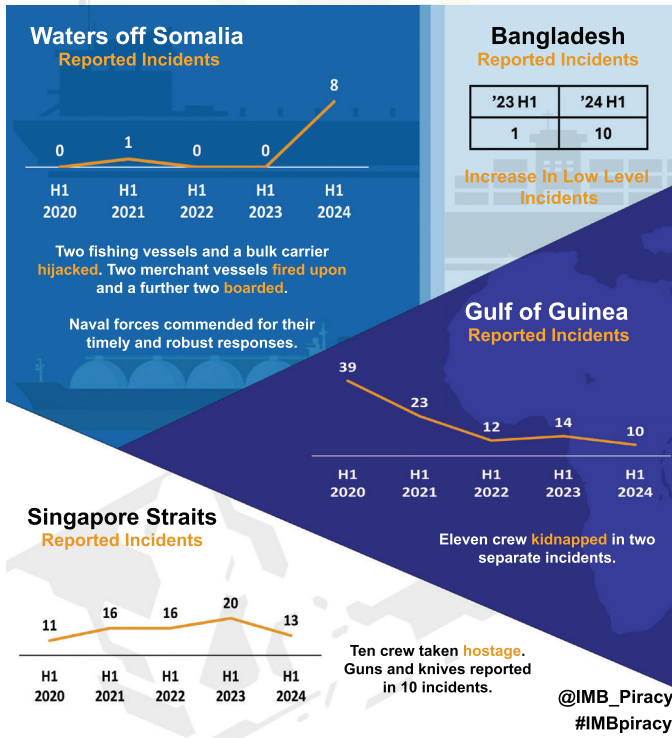
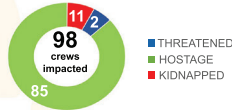
IMB PIRACY REPORT
JANUARY - JUNE 2024

Number of incidents reported:

Impact on crew:

איור 28: מקרי טרור של פרטיות ימית (ICC International Maritime Bureau)

ציי מלחמה עיקריים – מגמות ושינויים

שאל חורב

בפרק זה תובא סקירה של השינויים והמגמות בציי המלחמה הגדולים בעולם וציי מדינות שכנות לישראל ביחס להערכה האסטרטגית הימית הקודמת של שנת 2022–2023, ובתוך כך התמקדות בזירות הפעולה, אסטרטגיית ההפעלה ותוכנית בניין הכוח של כל אחד מהם. בסקירה על כל אחד מהציים יוקדש גם קטע ייעודי לפעילותו במזרח הים התיכון והים האדום, אזור שבו מתרכזת עיקר ההתעניינות של המכון למדיניות ואסטרטגיה ימית.

המדריך העולמי של ספינות מלחמה צבאיות מודרניות (World Directory of Modern Military Warships – WDMMW True) מְדַרְג מדי שנה ציים בעולם. מתודולוגיית הדירוג של המדריך מדגישה את חוזק הלחימה הכולל של חיל הים ומשלבת דירוג ערך אמיתי (Value Ranking – TVR) המתחשב בהיבטים כמותיים ואיכותיים כאחד. ההיבט הכמותי מעריך גורמים כמו מספר הספינות וכוח האדם הימי, בעוד ההיבט האיכותי מתמקד במודרניזציה, תמיכה לוגיסטית, יכולות הגנה והתקפה, אימונים ומוכנות, כמו גם תמהיל המלאי. עבור מאמר זה נציג את דירוג 2024 בהתבסס על הערכת WDMMW.¹ הציים שייסקרו בולטים ביכולות ימיות, הקרנת עוצמה (Power Projection) והשפעה אזורית. ציים אלו משלבים בין גודל הצי, שימוש בטכנולוגיה מתקדמת, הכשרה ומוכנות מבצעית המאפשרים להם לפעול במרחב הימי המורכב. ככל שהמצב הגאופוליטי העולמי ממשיך להשתנות, הדינמיקה של הכוח הימי חייבת להסתגל לשינויים אלה. ההערכה היא ששימוש בטכנולוגיות מפציעות ומשבשות (Emerging and Disruptive Technologies – EDT), הסתגלות לשינויים גאופוליטיים ואתגרי ביטחון הם שיעצבו את הדירוג בעתיד. הלקח הוא שמדינות חייבות להשקיע ללא הרף בכוחות הימיים שלהן כדי לשמור על יתרון אסטרטגי ולהסתגל לאיומים החדשים המתפתחים בזירה הימית.

צי ארצות הברית

הצי האמריקני עדיין נמצא במקום הראשון במדד העוצמה של ציים מלחמתיים לשנת 2024 (TVR – 323.9), למרות שהצי הסיני גדול ממנו במספר כלי השיט שהוא מפעיל.

ב-30 באוקטובר 2023 פרסם מזכיר הצי (United States Secretary of the Navy – Carlos Del Toro), עדכון על ההנחיות האסטרטגיות שפורסמו לראשונה באוקטובר 2021. המסמך המעודכן, One Navy-Marine Corps Team: Advancing Department of the Navy Priorities, מספק מידע על פעילות בתוך מחלקת חיל הים (Department of the Navy), לרבות תכנון, השקעות, תקצוב ותיעדוף כוח אדם ומשאבים.

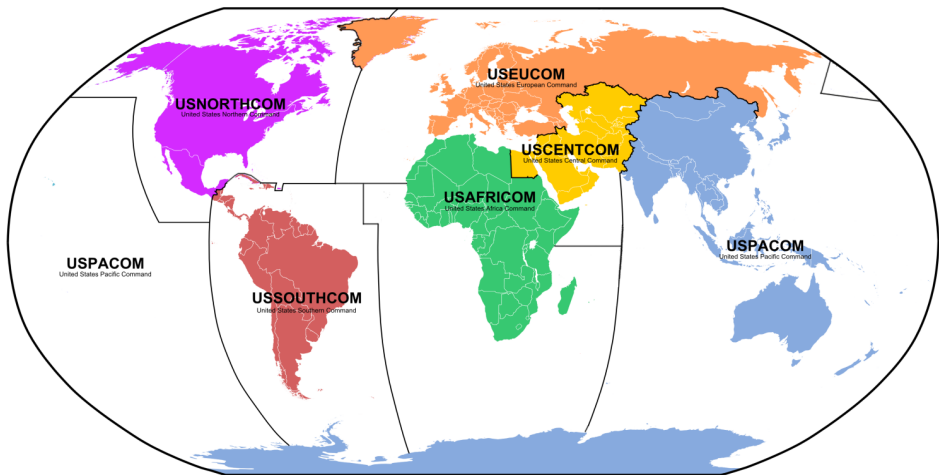
הצי מציין את יעדיו העיקריים והם:

¹ Defense Primer: Naval Forces, Congressional Research Service, November 14, 2023.

- חיזוק הדומיננטיות הימית (Strengthening maritime dominance): חיזוק התשתית התעשייתית, התייחסות לשינויי אקלים, פיתוח והצטיידות בכלי שיט בלתי מאוישים, יכולות חימוש, תדלוק תספוק ותיקון תקלות בים.
- בניית תרבות של מצוינות בלחימה (Building a culture of warfighting excellence): טיפול במשאב האנושי, חינוך, מחקר ופיתוח, מדע וטכנולוגיה.
- חיזוק שותפויות אסטרטגיות (Enhancing strategic partnerships): דיפלומטיה ימית, מערכת כלכלית ביטחונית, קשר עם הקונגרס ובניית הכוח כמשימה לאומית.

פיקודים ואזורי אחריות בצי ארצות הברית

הצי האמריקני מונה כיום 293 כלי שיט שמהם 233 כלי שיט ו-60 צוללות. תוכנית בניין הכוח של צי ארצות הברית איננה עומדת ביעד שקבע לעצמו הצי בעשור הקודם להגיע לצי של 335 כלי שיט. בקצב הבנייה הנוכחי (טבלה 1 להלן), הצי האמריקני לא יעבור את רף 300 כלי השיט עד סוף העשור הנוכחי (תוכנית שעליה התחייב הצי בפני הקונגרס באוגוסט 2003).² להלן איור 1 המתאר את אזורי האחריות של הפיקודים האזוריים של כוחות הצי האמריקני.

איור 1: אזורי אחריות הפיקודים המבצעיים האמריקניים

הצי השישי פועל בים התיכון ובים השחור, כפוף מנהלתית לכוחות הצי האמריקני אירופה (NAVEUR), ומופעל מבצעית דרך הפיקוד המבצעי של ארצות הברית באירופה (EUCOM). בתחילת ינואר 2024 פוצלו כוחות הצי האמריקני אירופה-אפריקה והצי השישי (U.S. Naval Forces Europe-Africa and 6th Fleet) לאחר 19 שנים של פיקוד אחד. הסיבה לפיצול המבנה הארגוני נבעה מהצורך להיענות לדרישות המבצעיות החדשות ההולכות וגוברות

² Congressional Research Service – CRS. (August 6, 2024). [Navy Force Structure and Shipbuilding Plans: Background and Issues for Congress](#)

הכוללות הגנה מפני טילים במדינות הבלטיות, ופעולות נושאות מטוסים במזרח הים התיכון. ההחלטה התקבלה כדי ליצור יציבה (Posture) טובה יותר לפעילות היום-יומית ולמשברים עתידיים. מפקדת הצי השישי שוכנת בנאפולי שבאיטליה.

במשברים האחרונים שהתרחשו הן במזרח התיכון והן במזרח אסיה, הורגש הצורך בנוכחות גדולה יותר של כלי שיט אמריקניים, ובמיוחד נושאות מטוסים ואוניות פיקוד. הדבר גרם להארכת משך הפעילות (Deployment) של כלי השיט מעבר לתקופה המקובלת. פעילויות ממושכות (Extended Deployment) מחוץ לנמל הבית יכולות להימשך שישה עד תשעה חודשים, לא ניתנות הארכות ליותר מ-90 יום, וספינות נפרסות בדרך כלל אחת ל-8 עד 24 חודשים. במשבר שפרץ באוקטובר 2023 במזרח התיכון נושאת המטוסים (להלן נמ"ט) ג'רלד ר' פורד (CVN-78) חזרה לנמל הבית שלה בנורפוק וירג'יניה (Norfolk, Virginia) בינואר 2024 לאחר פריסה לים התיכון, שכללה שלוש הארכות.³

טבלה 1: תוכנית חמש-שנתית (2025–2029) לבניין הכוח של צי ארצות הברית

	FY25	FY26	FY27	FY28	FY29	Total
Columbia (SSBN-826) class ballistic missile submarine		1	1	1	1	4
Virginia (SSN-774) class attack submarine	1	2	2	2	2	9
Gerald R. Ford (CVN-78) class aircraft carrier						0
Arleigh Burke (DDG-51) class destroyer	2	2	2	2	2	10
FFG-62 frigate	1	2	1	2	1	7
LHA amphibious assault ship			1			1
LPD-17 Flight II amphibious ship	1		1		1	3
Medium Landing Ship (LSM)	1	1	2	2	2	8
John Lewis (TAO-205) class oiler		2	1	2	1	6
Light replenishment oiler (TAOL)			1	1	1	3
Submarine tender (AS[X])			1		1	2
TAGOS(X) ocean surveillance ship		1	1	1	1	4
TOTAL	6	11	14	13	13	57
Projected total size of Navy	287	283	280	286	291	n/a

Source: Table prepared by CRS based on FY2025 Navy budget submission.

סטטוס הרפורמה בחיל הנחתים האמריקני

מאמצי המודרניזציה והרפורמה המתבצעים בחיל הנחתים האמריקני נועדו במידה רבה להכין את הנחתים להילחם בסביבה המתגרת מבחינה לוגיסטית של האוקיינוס השקט, שם המרחקים נמדדים באלפי מילים ימיים. כחלק מהיציבה, שזכתה לכינוי Force Design 2030, הוציא החיל משימוש את הטנקים, ציוד הגישור וציוד לוגיסטי ישן יותר, והוא מתכנן לצמצם את

Shelbourne, M. (January 17, 2024). [USS Gerald R. Ford Arrives Home from Maiden Deployment after 3 Extensions](#), *USNI* ³

הארטילריה הנגררת וכלי טיס רבים. תחתיו החיל מצטייד במל"טים וטילים כדי לספק לנחתים את כוח האש הנדרש למלחמה נגד סין, שהיא אויב הייחוס העיקרי של ארצות הברית.⁴

צי ארצות הברית במלחמת 'חרבות ברזל'

במלחמת 'חרבות ברזל' נחלצה ארצות הברית לסייע לישראל, ומרכיב הכוח העיקרי שבו נעשה שימוש בכל הקשור להקרנת עוצמה (Power Projection) בימיה הראשונים של המלחמה היה הצי האמריקני, ובעיקר קבוצת התקיפה של נושאות המטוסים (Carrier Strike Group). בתחילה נעשה שימוש בצי כחלק מהמרכיב הדיפלומטי – הרתעתי (Deterrent) של האסטרטגיה רבתי, והגעת נמ"ט שנייה לאזור הביאה לכלל ביטוי את האזהרה שהנשיא ביידן רצה למסור בימי המלחמה הראשונים לאיראן ולשילוחיה, לבל ינסו לנצל את המצב כדי לתקוף את ישראל (התלכדות האוימים/לחימה רב־זירתית). האזהרה הדהדה בשיח הציבורי במילה DON'T כדי לקבץ כוח של שתי נושאות מטוסים במזרח התיכון הורה מזכיר ההגנה האמריקני לוי אוסטין (Lloyd Austin) לנמ"ט ג'רלד ר' פורד ולסיירת נורמנדי (USS Normandy) להישאר בים התיכון למשך מספר שבועות נוספים ביחס לתוכנית פעילותן המקורית, כדי לשמור על נוכחות של שתי נמ"ט באזור ישראל בזמן שמלחמתה בחמאס מתקדמת, והסכנה שגורמים נוספים במזרח התיכון ינצלו הזדמנות זו כדי לתקוף את ישראל. בחודשים שחלפו מאז פתיחת המלחמה מליציות חמושות הנתמכות על ידי איראן בעיראק ובסוריה ניצלו את המלחמה כדי לבצע התקפות סדירות תוך כדי שימוש ברקטות, מל"טים וטילים על מתקנים צבאיים של ארצות הברית באזור. תגבור זה נעשה למרות המדיניות המתמשכת של ארצות הברית בהעדפת זירת ים סין הדרומי (Pivot to Asia, או Rebalancing).

זו הפעם השלישית שמימת נמ"ט פורד מוארכת, מה שמדגיש את החששות המתמשכים לגבי חוסר הציבות באזור במהלך מלחמתה של ישראל בעזה ומול חזבאללה בצפון. הימצאותן של שתי נושאות מטוסים אמריקניות באזור הייתה נדירה בשנים האחרונות. התוכנית המקורית הייתה שקבוצת התקיפה של נמ"ט אייזנהאואר (USS Dwight D. Eisenhower) תחליף את נמ"ט פורד באזור הים התיכון, אך מזכיר ההגנה האמריקני החליט להאריך את שהיית הפורד במזרח הים התיכון, ולאפשר גם לאייזנהאואר וגם לפורד ל"כסות" את המרחב הימי מדרום אירופה ועד למזרח התיכון.⁵ בתחילת ינואר 2024 סיימה נמ"ט פורד את משימתה בים התיכון שנמשכה שמונה חודשים. במקומה של נמ"ט פורד הצטרפה לכוח המשימה בים התיכון ספינת מלחמה אמפיבית באטאן (The Bataan Amphibious Ready Group), שהיא ספינת תקיפה רב־סיפנית הנושאת כלי רכב משוריינים אמפיביים ומטוסים ממריאים אנכית, ובעלת יכולת להוריד כלי נחיתה ישירות לים. הבאטאן שהתה באזור עד תחילת מארס 2024, ובתום משימתה הפליגה אף היא לנמל הבית שלה בנורפוק, וירג'יניה.

⁴ ראו הרחבה בהערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23.

⁵ Associate Press. (December 15, 2023). [US Aircraft Carrier to Remain in Mediterranean Near Israel, Officials Say](#), VOA

בתקיפת הטילים וכלי הטיס הבלתי מאוישים (להלן כטב"מים) שביצעה איראן על ישראל בליל 13–14 באפריל 2024 מספר רב של כלי שיט וכלי טיס של ארצות הברית מילאו תפקיד חשוב ביירוט והשמדת הטילים והכטב"מים. בתקיפה שוגרו אל עבר ישראל נותר מ־110 טילים בליסטיים לטווח בינוני, יותר מ־30 טילי שיוט לתקיפה יבשתית, ויותר מ־150 כטב"מים. למרות שהשיגורים והתקיפות היו ממזרח לישראל כלי שיט של הצי השישי השתתפו ביירוט הטילים הבליסטיים ששוגרו לעברה. המשחתות האמריקניות קרני (Carney) וברוק (Burke) שהיו במזרח הים התיכון, היו חלק מהכוח האמריקני (ספינות ומטוסים) שסייעו להדוף את המתקפה של איראן על ישראל, וליירט יותר מ־80 כלי טיס בלתי מאוישים ולפחות שישה מהטילים הבליסטיים.⁶

כחלק מהלקחים שנלמדו מתקיפתה של ישראל בטילים ומל"טים, כמו גם תקיפות רוסיות על ערי אוקראינה במלחמה שמנהלות שתי מדינות אלה בשנתיים האחרונות, החליט הצי השישי יחד עם מדינות נאט"ו להיערך לתרחישים דומים באמצעות הכנת "ערכת הגנה יבילה" (Containerized Missile Launcher), שניתן להציבה באזורים שנמצאים תחת איום. תפיסה זו תורגלה בתחילת מאי 2024 בידי כוחות הצי האמריקני אירופה והצי השישי באי בורנהולם (Bornholm Island) שבדנמרק.⁷

קבוצת התקיפה בראשות נמ"ט דווייט ד' אייזנהאואר יחד עם המשחתת USS Gravelly עברה ב־10 במאי את תעלת סואץ צפונה לאזור מזרח הים התיכון בעקבות הודעת הפנטגון כי בניית מסדרון ימי הומניטרי לרצועת עזה עומדת בפני סיומה. מרכיבי הנמל הצף והמזח – שהצבא האמריקני החל בבנייתם בחודש אפריל 2024 והקצה לכך תקציב של 320 מיליון דולר – נועד להגביר את אספקת הסיוע ההומניטרי הדרוש.⁸ בעקבות התפקוד הלקוי של המזח הודיע המפקח הכללי של משרד ההגנה האמריקני (The inspectors general for the Department of Defense) והסוכנות האמריקנית לפיתוח בין־לאומי (U.S. Agency for International Development – USAID), כי הם בודקים את כל הנושא לרבות הסיוע ההומניטרי שמועבר דרכו לאוכלוסייה האזרחית בעזה, התקציב, עמידותו במצב ים סוער וחלופות אחרות לפתור את בעיית הסיוע ההומניטרי.⁹

⁶ Lopez, T. (April 16, 2024). [Israel, U.S., Partners Neutralize Iranian Airborne Attacks](#), *DoD News*.

⁷ *U.S. Naval Forces Europe Public Affairs*. (May 8, 2024). [U.S. Naval Forces Europe and U.S. Sixth Fleet conduct containerized missile launcher rehearsals on Bornholm Island, Denmark](#).

⁸ להרחבה בנושא המזח האמריקני ראו: אשכנזי, י' (2024), הרציף הצף האמריקני בעזה – מבט בראי מעבר ספנות לרצועת עזה, כרך זה.

⁹ Knutson, J. (June 26, 2024). [Pentagon watchdog opens probe of Gaza humanitarian aid pier](#), *Axious*.

פעילות הצי האמריקני בים האדום ומפרץ עדן

איור 2: מפקדת הצי החמישי במנמה בחריין,
מקור: [Sheik Isa Air Base and U.S. 5th Fleet headquarter, CNN.com](#)

פיקוד המרכז של כוחות הצי האמריקני אחראי על שטח של כ-2.5 מיליון מיל רבועים כולל המפרץ הערבי, מפרץ עומאן, הים הערבי הצפוני, מפרץ עדן והים האדום. המשימות של פיקוד זה הן לבצע פעולות אבטחה ימיות, מאמצי שיתוף פעולה ביטחוני בזירת הפעולה (Theater security cooperation efforts) וחיזוק היכולות הימיות של המדינות השותפות, כדי לקדם ביטחון ויציבות באזור המבצעים של הצי החמישי של ארצות הברית.

פעילות הצי האמריקני במבצע 'שומר השגשוג' – Prosperity Guardian Operation

לאחר פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל' בין ישראל לחמאס באוקטובר 2023, והחל במחצית השנייה של חודש נובמבר, הטילו המורדים החות'ים בתימן סגר בים האדום על השיט לישראל וממנה. ב-19 בנובמבר השתלטו החות'ים על הספינה גלקסי לידר (Galaxy Leader) הנמצאת בבעלותו החלקית של איש העסקים הישראלי רמי אונגה, והובילו אותה לנמל חודיידה. עד אמצע מאי 2024 תקפו החות'ים יותר מ-60 כלי שיט והצליחו להטביע מספר כלי שיט. התקיפות בוצעו באמצעות כטב"מים, טילי שיוט וטילים בליסטיים.

הייתה זו למעשה ישראל שלחצה על ארצות הברית לבצע את מבצע 'שומר השגשוג' כדי לשמור על חופש השיט בדרום הים האדום. האמריקנים ביקשו מישראל שלא לתקוף את החות'ים כדי למנוע את התרחבות העימות לאזורים נוספים. דרישת ישראל הסתמכה בין היתר על המחויבות האמריקנית משנת 1975 בהסכם הביניים שנחתם עם הממשל האמריקני באותה עת, שבו נקבע כי ארצות הברית "מכירה במקרים באב אל-מנדב וג'ברלטר כמעברים בין-לאומיים, ותתמוך בזכותה למעבר חופשי ובלתי מופרע במעברים אלה".¹⁰ ב-18 בדצמבר 2023 הכריז שר ההגנה האמריקני לוי אוסטין על הקמת כוח ביטחון ימי בין-לאומי שמטרתו לסיים את המצור ולהתמודד עם איומים של הכוחות החות'ים נגד המסחר הימי הבין-לאומי באזור. מועצת הביטחון של האו"ם (UNSC) אימצה החלטה בדרישה להפסיק את התקיפות החות'ים על ספינות סוחר, החלטה שלא קוימה עד כה.

¹⁰ "The United States Government regards the Straits of Bab-el-Mandeb and the Strait of Gibraltar as international waterways and it will support Israel's right to free and unimpeded passage through such straits." [Memorandum of Agreement between the Government of Israel and the United States](#), Gerald Ford Presidential Library and Museum, Paragraph 14, September 1, 1975

למרות הקמתו של כוח המשימה הימי מספר 153 (CTF-153) באפריל 2022, שמשימתו הוגדרה לבצע סיורים ימיים במימי הים האדום, מצר באב אל-מנדב ומפרץ עדן, לא לקח על עצמו כוח זה (מסיבות שעיקרן פוליטיות) את המשימה של אבטחת השיט באזורים אלה, וגרם לכך שארצות הברית נאלצה להקים כוח בין-לאומי נוסף לבצע משימה זו. לכוח המשימה הימי הביך לאומי בראשות ארצות הברית מבצע 'שומר השגשוג' (Operational Prosperity Guardian), שהתחיל במשימתו בים האדום באמצע דצמבר 2023, הצטרפו ציי מדינות נוספות. בקואליציה יש עד כה יותר מ-20 מדינות חברות, מתוכן 10 בעילום שם. מצרים וסעודיה, ששתיהן תלויות כלכלית בסחר החופשי באזור, לא משתתפות בכוח זה מסיבות פוליטיות. למרות הקמת הכוח והתקיפות שיזמו האמריקנים בסיוע בריטניה וצרפת על חלק מאתרי השיגור, הדבר לא הרתיע את החות'ים, שמדי פעם אף שוגים בתקיפה ותוקפים כלי שיט שאין להם קשרים ברורים לבעלות או מסחר ישראליים. ארצות הברית ציינה כי הכוח הימי ישתמש באסטרטגיה הגנתית כדי לאבטח את נתיב המים, בעוד החות'ים איימו לתקוף ספינות של הצי האמריקני אם האחרונים יתקפו את עמדות השיגור שלהם בתימן.

ב-11 בינואר 2024 פתחו ארצות הברית ובריטניה בסדרה של תקיפות אוויר וירי טילים נגד 60 מטרות ב-16 אתרים שמהם תקפו החות'ים את הסחר הימי, ובהמשך ביצעו מספר תקיפות נוספות. תקיפות אלו לא הפסיקו את תקיפות החות'ים, והם אף שכללו את שיטות תקיפתם. ארצות הברית ניסתה להפעיל לחץ נוסף באמצעות קבוצת תקיפה (Strike Group) של נמ"ט בים האדום, אך גם פעולה זו לא הצליחה להפסיק את תקיפות החות'ים. כשהסלימו התקיפות של החות'ים כמה חברות באיחוד האירופי, כולל צרפת, איטליה וספרד, החליטו להישאר במשימת האבטחה של נתיבי השיט, ולהימנע מתקיפת מטרות תשתית ושיגור של החות'ים בחוף. לשם כך הקים האיחוד האירופי מסגרת ימית חדשה, ופעל במבצע ימי אחר בשם 'מבצע אספיד' (Aspides operation). שמו של המבצע נטוע במילה היוונית העתיקה שמשמעותה היא "מגן". לדברי דובר האיחוד האירופי, "כוח מבצע אספיד לא יבצע שום פעולה ביבשה אלא רק בים, וגם זאת, באופן הגנתי גרידא". בעוד שהמדינות שהצטרפו למבצע 'שומר השגשוג' כללו במשימתן גם ביצוע פעולות מניעתיות (Preventive Operations) שהתבטאו בתקיפת מטרות תשתית בחוף התימני, חששו האירופים כי התרת ביצוע תקיפות מסוג זה בחוף תביא להסלמה ותגרור אותן עמוק יותר לתוך הסכסוך האזורי. אירועים אלו בים האדום הוכיחו פעם נוספת שיש מגבלות ליכולותיהם של ציים לעצור התקפות יבשתיות שמטרתן הכחשת שימוש ים (Sea Denial) גם על ידי כוח חלש יחסית המסתמך על טילים ומערכות בלתי מאוישות (אוויריות וימיות). כמו כן הדגיש המבצע את המגבלה של פעולת כוח משותף ממספר מדינות שיסכים במשך כל תקופת המבצע עם מטרותיו המתפתחות ומשתנות של המבצע והתאמת המענה להתפתחויות אלו.¹¹

¹¹ McCranie, K. D. (May 2024). [Lessons from the Red Sea: Considerations for Naval Strategy in the 21st Century](#), U.S. Naval Institute, Proceedings, vol. 150/5/1,455

טבלה 2: כוחות Aspides וכוחות Operation Prosperity Guardian

	Aspides	Operation Prosperity Guardian
<i>Organisation</i>	Under the EU's Common Security and Defence Policy.	Under CMF-CTF153.
<i>Aim</i>	Defensive: ensuring freedom of navigation for commercial vessels in close cooperation with like-minded maritime security providers.	Defensive: securing safe passage for commercial vessels.
<i>Means</i>	France, Germany, Italy, and Belgium provide warships. Greece has operational command and HQ. ^(a) Sweden is providing staff officers. ^(b)	US, ^(c) UK, and Denmark provide warships. Staff officers from Australia, ^(d) Canada, ^(e) the Netherlands, ^(f) Norway, ^(g) and Singapore. ^(h)
<i>Participants</i>	Belgium, France, Greece, Germany, Italy, and Sweden. ⁽ⁱ⁾	Australia, Bahrain, Canada, Denmark, the Netherlands, Norway, Seychelles, Singapore, UK, and US. ^(j)
<i>Headquarters</i>	Larissa, Greece	Bahrain

Remarks: (a) Al Jazeera (2024), "EU launches". (b) Swedish Government (2024), Svenska stabsofficerare sickas till Röda havet, February 22. (c) These are the named contributors. It is unclear exactly how and when these states will contribute. (d) Australian Minister of Defence (2023), Radio interview, ABC RN Breakfast with Sally Sara, December 22. (e) Government of Canada (2023), Canada to participate in United States-led Operation PROSPERITY GUARDIAN, December 19. (f) Dutch News (2022), "Dutch provide two staff officers to Red Sea protection plan", December 19. (g) Norwegian Government (2023), Norway increases support to Combined Maritime Forces in the Red Sea, December 21. (h) The Ministry of Defence Singapore (2024), Media Reply – SAF Not Involved in Strikes on Houthis in Yemen, January 13. (i) At the time of writing, states are still considering contributing to the operation. (j) As some contributors are unknown, this is not an exhaustive list.

Karlsson, M. (April 2024). [A Preliminary Analysis of Naval Operations in the Red Sea: Aspides and Operation Prosperity Guardian](#), FOI Memo: 8486, International Military Missions

בשלב מסוים ולאחר שהכוח התחיל בפעולתו, היה ניסיון של חברת הספנות הדנית 'מארסק' (Maersk) לחדש את הפלגת ספינותיה בים האדום, אך לאחר שאוניית המכולות Hangzhou הותקפה בסוף דצמבר 2023 בטילים וספינות של החות'ים, החליטה החברה, למרות הסיוע שקיבלה האונייה ממסוקים אמריקניים שהטביעו את הסירות, להשעות את הפלגת ספינותיה דרך הים האדום.¹² המתרחשות באזור גברה כאשר ספינת מלחמה איראנית בשם 'אלבורז' (Alborz) נכנסה בתחילת ינואר 2024 לים האדום, וסוכנות הידיעות האיראנית הצהירה כי כלי שיט איראניים ימשיכו להפליג מעת לעת בים האדום "כדי לאבטח נתיבי שיט להדוף פיקרטים".¹³ נוסף לכך, הפעילו האיראנים את האונייה 'באשהד' (MV Behshad) למשימות ביון שכללו בין היתר העברת מודיעין על מטרות שהפליגו בדרום הים האדום ומפרץ עדן למורדים החות'ים, שבהמשך אף תקפו אותן. בתגובה לפעילות זו הפעילו כנראה האמריקנים במחצית פברואר 2024 התקפת סייבר על האונייה,¹⁴ שב-11 באפריל 2024 ומחשש לתקיפתה מידי ישראל, עזבה את האזור וחזרה לנמל הבית שלה באיראן.

לפי מכון הובר (Hoover Institution), "הצי האמריקני יירט יותר מ-70 מל"טים שנורו לעבר כלי שיט בים האדום ובמפרץ עדן בידי החות'ים. עלות כל המל"טים לאיראן (שסיפקה אמצעים

¹² Levine, J. (January 3, 2024). [Red Sea and Suez Canal Shipping News & Updates](#), *Freightos*

¹³ Awadalla, N. (January 1, 2024). [Iranian warship Alborz enters the Red Sea – Tasnim](#), *Reuters*

¹⁴ NBC News. (February 15, 2024). [U.S. conducted cyberattack on suspected Iranian spy ship](#)

אלה לחות'ים) היא כשני מיליון דולר. לעומת זאת, עלות שיגור טילי ה־SM-2 של הצי האמריקני כנגד מל"טים אלו היא כ־140 מיליון דולר". כמו כן, הצי האמריקני וישראל הוציאו יחד כמיליארד דולר כדי להדוף למעלה מ־300 מל"טים איראניים שעלותם נעה בין 80 ל־100 מיליון דולר.¹⁵

העלות הכלכלית של השימוש בטילי שטח אוויר מסוג SM-2/6 המותקנים על כלי השיט בים האדום ומפרץ עדן להפלת מל"טים, טילי שיוט וטילים בליסטיים המשוגרים מידי החות'ים מהחוף, גבוהה מאוד לצי ארצות הברית כמו גם לציים אחרים (עלות טילים SM-2 היא יותר משני מיליון דולר, ועלות טילי SM-6 מעל ארבעה מיליון דולר).¹⁶ טבלה 2 ממחישה זאת. ראשת המבצעים הימיים של צי ארצות הברית אדמירל ליסה פרנצ'טי (Admiral Lisa Franchetti), דיווחה לקונגרס ב־13 בפברואר 2024, כי נכון למועד הדיווח חמש משחתות של צי ארצות הברית שפעלו באזור דרום הים האדום ומפרץ עדן יירטו יחד 14 טילים בליסטיים נגד ספינות (Anti-Ship ballistic Missile – ASBM), 7 טילי שיוט ויותר מ־70 מל"טים – בסך הכול יותר מ־91 מטרות, וכי יירוט הטילים הבליסטיים היו היירוטים הראשונים של צי ארצות הברית של טילים מסוג זה במתאר מבצעי (בניגוד לפיתוח או ניסוי). ייתכן שרבים מ־91 היירוטים הללו נעשו באמצעות טילי "שטח-אוויר" (Surface Air Missiles – SAMs); שלגבי חלק מהם ייתכן שהיה צורך בשיגור של יותר מטיל אחד עבור מטרה בודדת (כדי להבטיח את הפלתה); וייתכן שנעשה שימוש ב־SAMs נוספים יותר מ־91 המקרים שצוינו לעיל, שבהם המטרות לא הופלו.¹⁷

מתוך הכרה בעלות הכבדה של שימוש בטילי שטח-אוויר למשימה מסוג זה סיים הצי האמריקני שלבי פיתוח ראשונים, והתקין על אחד מכלי השיט שלו את אבהטיפוס הראשון של מערכת הלייזר במצב מוצק (Shipboard solid state lasers – SSSL) המסוגלת לנטרל מל"טים. מאז מפתח הצי האמריקני ומתקין אבות טיפוסים נוספים של מערכת לייזר עם יכולת משופרת ליירוט והפלת טילי שיוט ומל"טים בעלי הספק גבוה יותר. המצב הנוכחי (יוני 2024) שבו צי ארצות הברית עדיין מתמקד במאמץ הבשלת טכנולוגיית לייזר מוצק, הוא תוספת הידועה גם בשם "לייזר בעל אנרגייה גבוהה עם מסנוור אופטי ומעקב משולבים (High-energy laser with integrated optical dazzler and surveillance – HELIOS) ותוכנית "לייזר באנרגייה גבוהה" (High Energy Laser Counter – HELCAP). עם זאת, שלושת מאמצי הפיתוח טרם הביאו לכך שאחת מהמערכות הוכרזה כמבצעית.¹⁸ הדברים שאמר אדמיראל פרד פיל (Rear Adm. Fred Pyle) מנהל לוחמת שטח, בעת דיון במרכז ללימודים אסטרטגיים ובין־לאומיים בווישינגטון במאי 2024 מבהירים זאת. פיל אמר כי "המחיר של בזבז נשק יקר של צי השטח כדי להוציא מל"טים חות'יים זולים, טילים בליסטיים נגד ספינות וטילי שיוט בים האדום, דחף את הצי האמריקני להאיץ את חיפושיו אחר חלופות זולות יותר ו"יכולות משבשות", כמו נחילי מל"טים שהשירות מקווה שיוכלו למלא את המשימה היעודה הרבה יותר בזול, מערכת לייזר רבת עוצמה (דוגמת

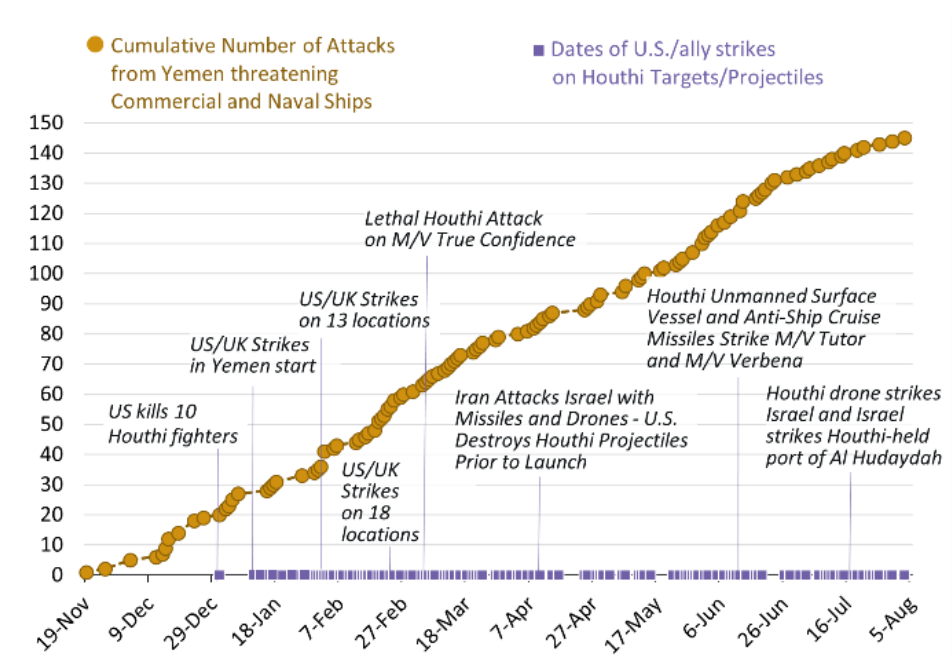
¹⁵ Crawford, B. (May 12, 2024). [Cheap drones may dramatically change naval warfare](#), *The Meridian Star*.

¹⁶ [Missile Interceptors by Cost](#), Missile Defense Advisory Alliance, Updated February 2024.

¹⁷ Congressional Research Service (CRS). (Updated July 1, 2024). [Navy Shipboard Lasers: Background and Issues for Congress](#), p. 4.

¹⁸ *Ibid.* p. 2.

מערכת Iron Beam הישראלית) שהערכת עלות הפלה בעזרתה מוערך בכארבעה דולר, או פתרון אחר בתחום גלי המיקרו.¹⁹ במארס 2024 ביקש משרד ההגנה האמריקני מהקונגרס תקציב של מיליארד דולר לשנתיים הקרובות עבור תוכנית נחיל המל"טים, שמטרתה לייצר אלפי מטוסים אוטונומיים בעלות נמוכה, ופלטפורמות להפלת מל"טים יריבים. המשרד הודיע מאז כי החלק הראשון של מערכות Replicator יתוכנן להתקנה על כלי שיט בלתי מאוישים (כשב"מים) (USV), מערכות אוויריות לא מאוישות (UAS) ב"גדלים ומטענים שונים".²⁰ לדעת כותב מאמר זה, תהליך ההכנסה לשימוש מבצעי אורך זמן רב מדי, ובמיוחד כאשר האיומים על ספינות צי ארצות הברית הם ברורים ומוחשיים.

איור 3: יירוטי טילים, כטב"מים, כלי שיט חות"יים – נכון ל-5 באוגוסט 2024
 CRS, using data from U.S. Department of Defense and media reports. Attack and response data subject to change

שיתוף פעולה של הצי האמריקני עם חיל הים הישראלי

החל ממועד צירופה של ישראל לפיקוד המרכז האמריקני, ונוכח התגברות האיום האיראני על חופש השיט של ישראל בדרום הים האדום ומפרץ עדן, קיימו שני חילות הים של ארצות הברית וישראל תיאום ביטחוני הדוק, וכן תרגילים משותפים במגוון נושאים. אזור הפעילות של

Martin, T. (May 15, 2024). [High price of Red Sea shootdowns speeds Navy's pursuit of 'cost-effective' solutions](#), *Breaking Defense* ¹⁹

Roqu, A. (March 11, 2024). [Pentagon eyes \\$1 billion over 2 years for Replicator mass drone fleet concept](#), *Breaking Defense* ²⁰

הצי החמישי של ארצות הברית מקיף כ־2.5 מיליון מיל רבוע של שטח מים, וכולל את המפרץ הערבי, מפרץ עומאן, הים האדום, חלקים מהאוקיינוס ההודי ושלוש נקודות המשנק הקריטיות (במצר הורמוז, תעלת סואץ ומצר באב אל־מנדב).

בתקיפה האיראנית את ישראל בליל 13–14 באפריל שיגרה איראן כ־300 אמצעים שונים (כטב"מים, טילים וכדומה) שרובם המוחלט יורטו בידי מערכות ההגנה. מבצע היירוט המשותף של הטילים נקרא בשם מבצע 'מגן ברזל' (Operation Iron Shield). הכוח האמריקני בים האדום ובמפרץ עדן השתתף ביירוט חלק מהטילים באמצעות מערכות ההגנה שעל כלי השיט שלו, מטוסים שהוזנקו מנמ"ט אייזנהאואר ליירט טילי שיוט וכטב"מים. מקורות שונים מצביעים על כך שהאיראנים השתמשו בשלושה סוגים של טילים בליסטיים בהתקפתם, סוג אחד של מל"ט ושני סוגים של טילי שיוט. הטילים הבליסטיים היו מהסוגים האלה: "גאדר" (Ghader), "עימאד" (Emad) ו"חייבר" (Kheibar).

לסיכום, שיתוף הפעולה בין חיל הים הישראלי לצי האמריקני, ובמיוחד לצי החמישי, הוא הדוק מאוד, ולמעשה בים האדום מבצע הצי האמריקני (אם כי עד כה ללא הצלחה), משימות שאומנם הן נגד הסגר הימי המוטל בידי החות'ים, אך שיעדו העיקרי הוא ישראל.

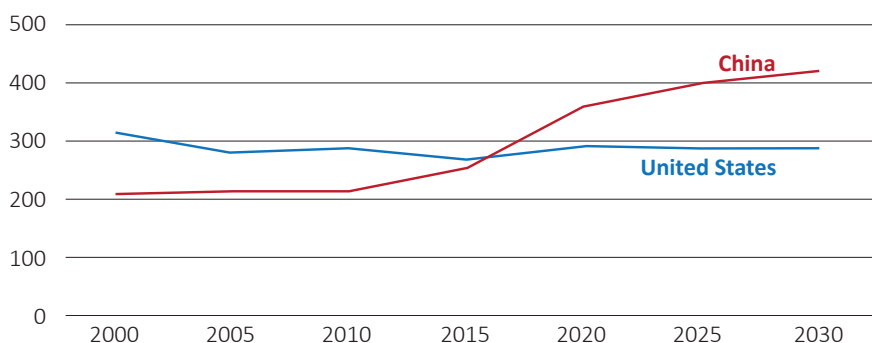
הצי הסיני

הצי הסיני (The People Liberation Army Navy – PLAN) מדורג במקום השני בעולם במדד העוצמה של ציים מלחמתיים לשנת 2024 (TVR 319.8). הגידול בחשיבותם של האינטרסים הימיים הסיניים, שעליהם כבר דיווחנו בהערכות המצב הקודמות, הוביל את הצי הסיני להמשיך להגדיל את תדירות מבצעיו, משךם וטווח פעולתם מחופי סין. פעילות זו תואמת להדגשת שימושם לפעולה במרחב הימי, לפי המסמך האסטרטגי שפרסמה סין במאי 2015 תחת הכותרת "ההגנה בים הפתוח".

ההפתעה הגדולה ביותר עבור צבא השחרור העממי (People Liberation Army – PLA) בשנת 2023 הייתה הפרסום בסוף השנה ובו צוין כי אדמירל דונג ג'ון (Dong Jun), מפקד הצי הסיני, מונה לשר ההגנה של סין. הכרזה זו לוותה במסתורין סביב הדחת קודמו גנרל לי שנגפו (Li Shangfu). לא ניתן להמעיט בחשיבות המינוי של אדמירל דונג, שכן המינוי מייצג את נקודת השיא של תהליך האורך זה 25 שנים של מודרניזציה וצמיחה של תוכנית ההתעצמות של הצי הסיני, ממצב שבו היה הצי למעשה כוח חופי, למצב שבו הקצין הבכיר שלו מוביל כעת את כל הצבא של סין. המינוי חשוב משתי סיבות עיקריות: האחת, אדמירל דונג הוא אחד המפקדים המנוסים ביותר של ה־PLA, בעל מומחיות עמוקה ברמה המבצעית של המלחמה בפיקוד על הזירה המזרחית והדרומית של סין, דבר המעניק לו הבנה ונקודות מבט ייחודיות לגבי תביעות הריבונות השנויות במחלוקת של סין – שרובן נמצאות במרחב הימי. השנית, לאדמירל דונג יש הבחנה של היותו המפקד הראשון של מרכז המבצעים המשותף של ים סין המזרחי (Eastern China Joint Command Center), לאחר ששירת מיולי 2013 עד נובמבר

בזמן ששימש אחד מסגני המפקדים של צי הים המזרחי.²¹ הפיקוד הוקם בשנת 2013 והוא אחראי על התיאום המבצעי של חיל האוויר הסיני (PLA Air Force), חיל הים הסיני וכוחות אחרים – כולל משמר החופים של סין וכוחות חיל הטילים האסטרטגי נגד טייוואן. מינויו של דונג צריך לשמש תזכורת לחשיבות שסין מייחסת לתוכנית וליכולת הכוללת של צבאה לכבוש את טייוואן באמצעים צבאיים, אם המאמצים האחרים ייכשלו.

הצי הסיני הוא הצי הגדול ביותר בעולם מבחינה מספרית עם כוח קרבי כולל של יותר מ-350 ספינות וצוללות, מהן יותר מ-140 ספינות שטח עיקריות (סיירות, משחתות ופריגטות). כוח הקרב הכולל של הצי הסיני צפוי לגדול ל-395 ספינות עד שנת 2025 ו-435 ספינות עד שנת 2030. הצי מורכב ברובו מספינות רב-משימתיות מודרניות וצוללות. בשנת 2022 השיקה סין את נמ"ט השלישית שלה – Fujian (CV-18). סין בונה את ספינות התקיפה האמפיביות (LHA) השלישית שלה מסוג YUSHEN והתחילה בתחילת 2023 את בניית הספינה הרביעית. הצי משפר במיוחד את "יכולות הקרנת העוצמה" שלו (Power Projection Capabilities). סין ממשיכה לאתגר את הפעילויות הצבאיות הזרות באזור הכלכלי הבלבדי שלה באופן שאינו עולה בקנה אחד עם הכללים הבין-לאומיים המקובלים, כפי שמשתקפים באמנת האומות המאוחדות לחוק הים (UNCLOS). בה בעת סין מקיימת פעילויות באזורים הכלכליים של מדינות אחרות, כולל ארצות הברית, אוסטרליה, הפיליפינים, וייטנאם ומלזיה. ספינות הצי, כלי הטיס ומערכות הנשק של סין הם מודרניים ובעלי יכולות רבות יותר מאלו שהיו בתחילת שנות ה-90, וכיום בהיבטים רבים אפשר להשוותם לאלו של ציים מערביים מודרניים. במקרה של סכסוך צבאי בין המדינות, הצי הסיני נתפס כאתגר משמעותי לצי האמריקני, ובמיוחד בכל הקשור להשגת שליטה באזורי "מים כחולים" במערב האוקיינוס השקט – אתגר שלא היה כמותו לצי האמריקני מאז תום המלחמה הקרה. סין רוצה שהצי שלה ימשיך להיבנות, כך שיוכל לפעול באסטרטגיה של מניעת גישה/הכחשת שטח (Anti Access, Area Denial – A2/AD), ולהרתיע את ארצות הברית מלהתערב בעימות, אם יתרחש, באזור ים סין הדרומי, באזור האי טייוואן או במקום אחר.

Source: Congressional research service

איור 4: מספר ספינות הקרב של הצי הסיני מול האמריקני בשנים 2000–2030

Erickson A. S., and Sharman, C. (December 30, 2023). Admiral Dong Jun Engages Friends and Foes: China's First Naval Defense Minister Brings Joint Operational Experience, *China Maritime Studies Institute*, p. 1

אף על פי שמאמץ המודרניזציה הימית של סין שיפר באופן ניכר את יכולותיה הימיות, ההערכה היא שהצי הסיני עדיין מוגבל ביכולותיו בכמה תחומים שבהם ניתן למנות לוחמה נגד צוללות, תקיפת מטרות בטווחים רחוקים, יכולת הכשרת כמות גדולה של אנשי צוות לספינותיה החדשות, אחדות הפיקוד וחוסר ניסיון קרבי. יש לציין שסין מודעת לפערים אלו ופועלת לצמצמם או להתגבר עליהם.²²

נוסף למודרניזציה של הצי הסיני, הגדילה סין בשנים האחרונות את משמר החופים שלה באופן ניכר. משמר החופים של סין הוא, ללא ספק, הגדול בין מדינות מזרח אסיה. סין מפעילה גם מיליציה ימית גדולה שבה מספר גדול של ספינות דיג, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בראשית הסכסוך עם הפיליפינים על המים הכלכליים. כאשר הצי פועל באופק ככוח גיבוי פוטנציאלי סין מסתמכת בעיקר על המיליציה הימית ומשמר החופים שלה כדי לטעון את הטענות שלה בדבר ריבונות על אזורים ולהגן עליהן.

קבוצות התקיפה של נמ"ט הסיניות (PLAN Combat Strike Group) נופלות ברמת הפעלתן בהיקף ניכר מזו של הצי האמריקני. ראוי לציין שחלפו רק 11 שנים מאז שמטוס הקרב הראשון של חיל האוויר הסיני השלים נחיתה על סיפון נמ"ט הראשונה של סין הליאונינג (Liaoning), ובינואר 2023 ערכה כבר נמ"ט השנייה של סין, שאנדונג (Shandong), "תרגיל תקיפה באש חיה המדמה עימות עם צי אויב" בים סין הדרומי. התרגילים המבצעיים כללו המראות ונחיתות לילות, ושאנדונג השיגה את מספר ימי השהיה המרביים בים עבור כל נמ"ט אחרת של הצי הסיני, ואפילו משך שהייה ארוך יותר משהיית נושאות מטוסים של הצי האמריקני במערב האוקיינוס השקט.²³ קבוצת התקיפה של השאנדונג, שכללה סיירת מסוג 055, משחתת מסוג 052D, שתי פריגטות מסוג 054A ושתי ספינות תדלוק (סוג 901 וסוג 903) – חזרו להפלגה שעברה דרך "תעלת באשי" (Bashi Channel) ולמרחב הימי שממזרח לטייוואן באפריל 2023. שם היא השתתפה בתרגיל עם חיל הטיילים (Strategic Rocket Forces) וכלי שטח שהקיפו את האי טיייוואן בין ה-8 ל-10 באפריל. השאנדונג הפליגה לאזור 350 מיל ימי מערבית לאי גואם בסביבה שבה פעלה נמ"ט ליאונינג בינואר 2024.

נמ"ט שלישיית של הצי הסיני, הפוג'יאן (Fujian), השלימה ניסויים בעגינה בנובמבר 2023 וניסויים בים הפתוח בקיץ 2024. בעקבות השתנות אופי הלחימה הימית בת זמננו מספר צינים בעולם מטילים ספק ביעילות תפקודן של נושאות מטוסים במתארי לחימה חופיים, עקב ההתפשטות של טילי חוף-ים כנגדן. מנגד, תוכנית ההתעצמות הסינית רק מכפילה את כמותן של נושאות המטוסים בסדר הכוחות של הצי שלה, ככל הנראה כחלק מרצונה להפגין עוצמה באזורים רחוקים מסין באוקיינוס השקט.

²² אשר לתפיסת ההגנה הרב-שכבתית של סין על חופיה, ניתן למצוא מידע אצל חורב, ש' (2021). ציי מלחמה עיקריים – מגמות ושינויים. בתוך ש' חורב וא' גונן (עורכים), הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל, 2020/21. המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, עמ' 55–56.

²³ Fanell, J. E. (May 2024). [Another Historic Year for the PLA Navy](#), *US Naval Institute*, *Proceedings*, Vol. 150/5/1,455

נוסף למשימות שצוינו לעיל, הצי הסיני גם משמש רכיב דיפלומטי עבור סין כחלק מ"דיפלומטיית החיובים" של סין כלפי מדינות העולם השלישי. למען משימה מסוג זה הפליגה באמצע יוני 2024 ספינת בית החולים 'תיבת השלום' (Peace Ark) של הצי הסיני מבסיסה בג'ושאן שבמחוז ג'יאנג במזרח סין למשימת Mission Harmony-2024. במהלך משימה זו תבקר הספינה ב-13 מדינות כגון סיישל, טנזניה, מדגסקר, מוזמביק, דרום אפריקה, אנגולה, הרפובליקה של קונגו, גבון, קמרון, בנין, מאוריטניה, ג'יבוטי וסרי לנקה, ותספק שירותים רפואיים לתושבי המקום. זוהי הפעם העשירית שהאונייה מבצעת משימה זו מאז הפעלתה בשנת 2008, ובה יקבלו אזרחי המדינות שאותן היא מבקרת אבחון במחלות נפוצות וטיפול חינם בהן על גבי סיפון הספינה. על הספינה מפליגים יותר מ-100 עובדי צוות רפואי, ובה 22 מחלקות רפואיות.²⁴

תוכנית בניין הכוח של הצי הסיני

בסוף שנת 2021 היו ברשות הצי הסיני 355 ספינות, וההערכה של דוח משרד ההגנה האמריקני היא שעד שנת 2025 יגדיל הצי את מספר כלי השיט שלו ל-420 ספינות, וכי עד 2030 צפוי הצי להגיע ל-460 ספינות. המספר 355 כולל ספינות שטח, צוללות, נושאות מטוסים, ספינות אמפיביות לפעילות באוקיינוסים (Ocean going), ספינות שולות מוקשים וכוחות עזר לצי (טבלה 3). מספר זה איננו כולל 85 ספינות משמר/סיוור וכלי טיס הנושאים טילי שיוט נגד ספינות (Anti-ship cruise missile – ASCM). צי ספינות השטח של הצי הסיני מאורגנות בשלושה ציים: צי הים הצפוני, צי הים המזרחי וצי הים הדרומי (איור 5).

טבלה 3: סוגים וכמויות של כלי שיט בצי הסיני²⁵

Platform	2021	2026	2031
Aircraft Carriers	2	3	5 (1 CVN)
Cruisers	2	12	16
Destroyers	32	45	45
Frigates	47	54	63
Patrol/Coastal Combatants	206	196	194
SSBNs	6	8	10
SSNs	10	14	18
SSKs	46	44	49
Principal Amphibs	7	12	19

סין בונה מספר גדול של אוניות נחיתה נוספות מסוג 075 במטרה להקים כוח משלוח נרחב המסוגל לבצע "פעולות תלת־ממדיות" הכוללות הפעלת כוח דרך האוויר, הים והיבשה מכמה כיוונים. הכוח הכולך וגדל ישלים את חיל הנחתים המתרחב במהירות של הצי הסיני, שגדל

²⁴ CGTN. (June 16, 2024). [PLA Navy hospital ship sets sail for 2024 mission](#)

²⁵ Bianchi, J., Creery, M., Schramm, H., and Yoshihara, T. (2022). [China's choices: A new tool for assessing, the PLA's modernization](#), The center for strategic and budgetary assessments, p. 72

משתי חטיבות לפני פחות מעשור לשש חטיבות מבצעיות. המסוק הרב-תכליתי מדגם Z-20, הדומה בתכונותיו ל"בלקהוק" האמריקני הוכנס לשירות בצי הסיני, והסבתו למשימות לוחמה נגד צוללות ולתפקידים אחרים היא תוספת ניכרת, במיוחד עבור חיל הנחיתה של סין.

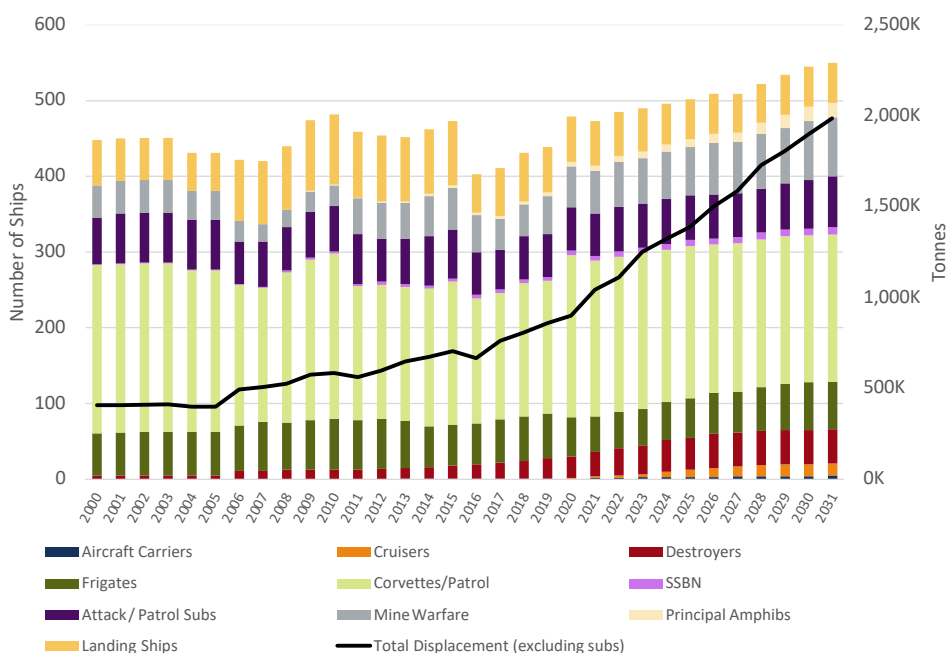
איור 5: היערכות הצי הסיני ומפקדות עיקריות²⁶

לסין יש כיום שתי נושאות מטוסים שמסיפניהן מופעלים מטוסים קבועי כנף, ובשלב ההמראה נעזרים ברמפת סקי (Ski Ramp), שהאחרונה בהן (Shandong) הוכנסה לשירות פעיל בקיץ 2021. הסינים צפויים עד סוף העשור הנוכחי להשלים את בניית נמ"ט הרביעית שלהם, שתהיה

Shelbourne, M. (November 3, 2021). [China Has World's Largest Navy with 355 Ships and Counting, Says Pentagon](#). *US Naval Institute News* ²⁶

דומה בגודלה לנושאות המטוסים האמריקניות, ומצוידת במנגנון עצירה (Catapults). כל נושאות המטוסים הסיניות הן בעלות הנעה קונונציונלית. למרות חשיבותן, מומחים מעריכים כי נושאות מטוסים אלו לא יהיו מרכיב כוח עיקרי במקרה של פעולה צבאית כנגד טייוואן, שכן קרבתה של טייוואן ליבשת מאפשרת הפעלת כוח אווירי סיני מבסיסים יבשתיים בסין.

ה־PLAN השיקה את הסיירת השמינית שלה מסוג Renhai/055, שמונה פריגטות נוספות מסוג 054A/Jiangkai II, ספינת חילוץ, שתי פריגטות מסוג 054B חדשות יותר ושלוש צוללות המונעות בכוח גרעיני. סך הכול הצי במונחי דחק (דחי) שהושק והופעל ב־2023 עמד על כ־170,000 טונות, לעומת 110,000 טונות ב־2022,²⁷ אם כי עדיין נמוך במקצת מהמוצע השנתי של 200,000 טונות לפני מגפת COVID-19. בעוד שסין הכירה בירידה הקלה הזו, היא טוענת שהשיגה "עלייה ניכרת באיכות", במיוחד עם הפריגטות מסוג 054B שהחלו בניסויים ימיים בינואר 2024.²⁸ למרות ייצור פחות של גופי כלי שיט ופחות דחק, נותר הצי הסיני המוביל בעולם בביצוע הזמנות חדשות לפי דחק, כפי שהיה בחמש השנים האחרונות לפחות.

איור 6: תחזית גידול הכוח הסיני על פי תחזית השימוש בתקציב²⁹

סין מנצלת את "הארנק התפוח שלה" ואת יכולותיה הטכנולוגיות כדי לגמול לבעלי ברית אזוריים ולקבל דריסת רגל לנכסים סיניים בשטחם. כך הציעה סין לפקיסטן לבנות תשתית לייצור ארבע

²⁷ Fanell (2024). [Another Historic Year for the PLA Navy](#)

²⁸ Yusheng, "2023 Review of the Chinese Navy's Equipment"

²⁹ Bianchi, et al. (2022). [China's choices](#), p. 45

צוללות במספנת קראצ'י שבפקיסטן, ואספקת ארבע פריגטות, לרבות הקמת התשתית לקליטת כלי השיט לאחר שיסיימו את בנייתם. סין מצליחה להתחרות עם גורמים מערביים אחרים בעלי יכולות בתחום (כגון מספנות צרפתיות שהיו הספקיות המסורתיות של פקיסטן לרכש צוללות) בעזרת סבסוד גדול המאפשר לה לבצע את הפרויקטים שצוינו לעיל. יתר על כן, משאבים אלה הם חלק מהכוח הרך (Soft Power) שסין מפעילה באזור האינדו-פסיפי כדי להרחיב את השפעתה באזור.³⁰ ב-26 באפריל 2024 השיק חיל הים הפקיסטני את הצוללת הראשונה מסוג האנגור (Hangor) בטקס שנערך על ידי מספנת ווצ'אנג (Wuchang Shipbuilding) בבסיס שוואנגליו בוואהן (Shuangliu Base in Wuhan) שבסין. ממשלת פקיסטן חתמה על הסכם עם החברה הסינית China Shipbuilding & offshore International Co – CSOC על הסכם לרכישת שמונה צוללות מסוג HANGOR בעת ביקורו של נשיא סין שי ג'ינפינג בפקיסטן. לפי החוזה יבנו ארבע צוללות בסין, ואילו ארבע האחרות ייבנו בפקיסטן ב-Karachi Shipyard & Engineering Works Ltd תחת הסכם העברת טכנולוגיה. צוללות אלו יהיו מצוידות בכלי נשק וחיישנים חדישים ויכולות ירי מנגד (Stand-off Weapons).³¹

פעילותה של סין בעת מלחמת 'חרבות ברזל'

תגובתה המיידית של סין לטבח ב-7 באוקטובר הייתה רפה, וקראה לשני הצדדים להישאר "רגועים" ולפתור את המחלוקת באמצעות "יישום פתרון שתי מדינות והקמת מדינה פלסטינית עצמאית", כל זאת מבלי להזכיר את בני הערובה שבידי חמאס או לגנות את תקיפתו. מאז הביע משרד החוץ הסיני תמיכה גוברת בפלסטינים לצד גינוי ישראל, קרא לחקור את "הפשעים" של ישראל, תמך בהצעות הפסקת אש בתנאים נוחים לישראל, והציע שימוש בכוח הווטו שלו נגד הצעות אמריקניות להפסקת אש. בדיונים במועצת הביטחון של האו"ם הרטוריקה הסינית הופכת להיות קשה יותר ככל שהמלחמה נמשכת. מאז פרוץ המלחמה הזכירו משרד החוץ הסיני והנשיא שי ג'ינפינג תכופות את "זכות השיבה" כאחת מזכויות היסוד של הפלסטינים. סין לא גינתה את התקיפה הנרחבת של איראן על ישראל במחצית אפריל 2024, תקיפה שבה שוגרו יותר מ-300 רקטות ומזל"טים נגד ישראל. שר החוץ הסיני, וואנג יי, אף אמר לעמיתו האיראני כי "הפעולה שננקטה הייתה מוגבלת והייתה מעשה של הגנה עצמית" מבלי להתייחס לפגיעה בריבונות עיראק, ירדן וסעודיה, שהמרחב האווירי שלהן הופר על ידי נשק איראני, שלא לדבר על התייחסות לריבונות ישראל.³² הרטוריקה החזקה נגד ישראל לא הסתיימה בהכרזות רשמיות של הממשלה, שכן גל אנטישמיות שטף את המדיה החברתית בסין, הכפופה לצנזורה ממשלתית קפדנית שיכולה הייתה למנוע זאת אילו רצתה.³³

³⁰ EurAsian. (September 21, 2022). [Project 75 – As China Arms Pakistan with Lethal Submarines, Is Indian Navy 'On Backfoot' Despite Being A Global Naval Power?](#)

³¹ Naval News. (April 28, 2024). [Pakistan Navy Launches First Hangor-Class Submarine In China](#)

³² Iran International. (April 16, 2024). [China Supports Iran's Position After Attack on Israel](#)

³³ להרחבה ראו: ב' בן ארי (2024). עמדתה של סין באירועי מלחמת 'חרבות ברזל' בהדגש למרחב הימי ויזמת החגורה והדרך, כך זה.

בתחום המסחר בתחילת ינואר 2024 הודיעה חברת הספנות הסינית COSCO באופן רשמי כי היא מפסיקה את פעילותה בסחר בין ישראל לים התיכון המערבי, יחד עם הפסקת השותפות בקו זה עם חברת 'צים'. התרעה על המהלך של COSCO הייתה ההודעה של חברת הבת שלה OOCL שמקום מושבה הוא בהונג קונג. החברה הודיעה כי היא מפסיקה להפליג לישראל בגלל "בעיות תפעוליות". ייתכן שבאמצעות הודעה זו חשבה החברה להשיג לעצמה חסינות בהפלגה בים האדום מבלי שתיפגע על ידי החות'ים.³⁴

המתחות בין סין לטייוואן

סין טוענת בהתאם לחוק נגד ההפרדה (Anti-Secession Law) משנת 2005 ולפי "עיקרון סין האחת" (One China Principle) כי אי אפשר לחלק את הריבונות והשלמות הטריטוריאלית של סין. מבחינה אסטרטגית אם תשיג סין שליטה על טיוואן היא תוכל להרחיב את פעילותה מעבר ל"שרשרת האיים הראשונה", שבהם שורה של מדינות שיש להן הסכמי ביטחון עם ארצות הברית, כולל יפן והפיליפינים, אל האוקיינוס השקט. במקרה כזה תוכל סין, לכאורה, לצאת מקשתות הגילוי והשליטה של הצי האמריקני ובעלות בריתה של ארצות הברית באזור. כיום שרשרת האיים הראשונה מספקת טבעת הגנה לארצות הברית ובעלות בריתה, כך שאם תשיג סין שליטה על טיוואן יפתח הדבר את מערב האוקיינוס השקט להתפשטות צבאית סינית.

ב-22 במאי יזם הצי הסיני את ביצוע אחד התרגילים המשמעותיים של שנת 2024, שבו טיוואן היא היעד העיקרי שלו. התמרונים תחת השם Joint Sword 2024A נהלו בשליטת פיקוד הזירה המזרחית של סין, והתקיימו סביב האי ובקרבת מצר טיוואן. התמרון כלל בעיקר סיורים ימיים-אוויריים. 42 מטוסים סיניים זהו טסים בקרבת האי ו-28 מרוחקים יותר. כמו כן נצפו 15 ספינות של חיל הים הסיני ו-16 ספינות משמר החופים הסיני. פרשנים אחדים מייחסים את קיום התמרון הימי של סין לדברים שנשא הנשיא החדש של טיוואן, לאי צ'ינג-טה (Lai Ching-te), שנכנס לתפקידו ימים ספורים לפני התרגיל, וקבע כי "הרפובליקה של סין והרפובליקה העממית של סין אינן כפופות זו לזו", ובתוך כך השתמש בשמות הרשמיים של כל ישות.³⁵

לסיכום, הצי של צבא השחרור העממי של סין מונה כעת סוגים מרובים של ספינות מלחמה, מטוסי קרב מהדור החמישי וכוח צוללות מעורב הגדל גם הוא. אמצעים אלה בשילוב שיטות של פעילות לא חוקית, כפייתית, תוקפנית ומתעתעת ב"אזור האפור" הימי – מרמזים לכאורה שהמטרות האסטרטגיות של סין מובנות מאליהן. עם זאת, בבחינה מדוקדקת יותר, צודקים האסטרטגים השואלים את השאלה: "האם ארצות הברית – או באופן רחב יותר המערב – מבינים את המידה שבה סין מעריכה כוח ימי כמאפשר אסטרטגיה גדולה?". ושאלה אחרת היא "האם אנחנו משקפים או משליכים את הציפיות הסבירות והרציונליות שלנו על פעולותיה של סין?"

Elmas, D. S. (January 7, 2024). [Chinese shipping giant COSCO to stop visiting Israeli ports](#), ³⁴ *Globes*.

Zona Militar. (May 23, 2024). [The Chinese Navy surrounds Taiwan in all directions as part of Exercise Joint Sword 2024A](#) ³⁵

צי הפדרציה הרוסית

מאז תחילתו של גל הרפורמות האחרון בשנת 2009 בצבאה של רוסיה, מעבירה ההנהגה הרוסית את המסר, כי חיל הים הרוסי סיים את תקופת המשבר, חוזר לגדולתו, ומסוגל למלא משימות המתאימות לצי של מעצמה גדולה. העדיפות שניתנה לצי הרוסי בחידוש כלי השיט מתבטאת בכ־80 כלי שיט הנמצאים בשלבי בנייה אחרונים במספנות הרוסיות השונות. הצי של הפדרציה הרוסית מדורג במקום השלישי בעולם במדד העוצמה של ציים מלחמתיים לשנת 2024 בציון 242.3, אם כי בהפרש גדול ביחס לצי ארצות הברית וסין. גיל הפלטפורמות הממוצע בצי זה הוא 31 שנים, וסדר הכוחות שבו כולל את כלי השיט המפורטים בטבלה 4 להלן.

טבלה 4: סוגים וכמות כלי השיט בצי הרוסי

הערות	כמות כלי השיט	דגם כלי השיט
כשירותה לא ברורה	1	נמ"ט
	0	נושאת מסוקים
	4	סיירות
	12	משחתות
	11	פריגטות
	83	קורבטות
	58	צוללות (SBN, SSN, SSK)
	48	ספינות סיור
	48	מקשות ושולות מוקשים

לנוכח הכישלונות של הצבא הרוסי במערכה נגד אוקראינה, הן ביבשה ובמידה רבה יותר אף בים, נשיא רוסיה ולדימיר פוטין החליט ב־12 במאי 2024 למנות את סגן ראש הממשלה לשעבר אנדריי בלוסוב (Andrey Belousov) לשר ההגנה תחת סרגיי שויגו (Sergei Shoigu), שהודח ככל הנראה מתפקידו עקב "ביצועים גרועים" של צבא רוסיה במלחמה עם אוקראינה. שויגו, בעל ברית ותיק של פוטין שהוביל את פלישת רוסיה לאוקראינה, ספג שורה של כישלונות במלחמה, ואף מרד של יבגני פריגוז'ין (Yevgeny Prigozhin) מנהיג יחידת שכירי החרב "קבוצת וגנר" (Wagner Group) בקיץ 2023. בלוסוב כיהן כסגן ראש הממשלה לפני מינויו החדש. הוא נתפס כמי ש"היה פתוח יותר לחדשנות" בבנייה מחדש של הצבא ובמודרניזציה שלו. בלוסוב התמקד בעבר בהפיכת הכלכלה הרוסית מכלכלת ימי שלום לימי מלחמה, ייצור וקניית תחמושת וחימוש חדשים, לפיתוח ובניית מערכות נשק וטכנולוגיה. הוא גם השתמש בהכנסות מיצוא אנרגייה, במיוחד לסין, וממכירות נשק לאיראן וצפון קוריאה כדי להחליף מלאי שאבד או הושמד בארסנל הקרמלין – מטהרן ופיונגיאנג. עד כה ההערכות הן כי המלחמה עלתה לרוסיה יותר מ־220 מיליארד דולר, וניתן לראות את בלוסוב כבחירה שיכולה לתמוך במאמץ המלחמתי של רוסיה עם הצלחתו להפחית את ההשפעה של הסנקציות הכלכליות והטכנולוגיות שהטילו ארצות הברית ובעלות בריתה ושותפותיה התומכות באוקראינה.³⁶

Troianovski, A., and Kurmanaev, A. (May 13, 2024). [Putin's New War Weapon: An Economist Managing the Military](#), *The New York Times* ³⁶

הפיטורין לא פסחו גם על בכירי הצי הרוסי. ב-17 באוגוסט 2022, צבר כישלונות שכללו את הטבעת הסיירת "מוסקוזה", ספינת הדגל של צי הים השחור הרוסי, בידי אוקראינה, הנסיגה מ"אי הנחשים" והמתקפות האחרונות על בסיסים בחצי האי קרים, פיטר הנשיא פוטין את מפקד צי הים השחור, איגור אוסיפוב (Igor Osipov), ומינה תחתיו את סגן אדמירל ויקטור סוקולוב (Viktor Sokolov), במהלך שנתפס כהבעת חוסר שביעות הרצון של הנשיא פוטין מביצועי צי הים השחור שלו, אחד החשובים ביותר בצי הרוסי. בעבר עמד סוקולוב גם בראש הכוח הימי של הצי הרוסי בזירה הסורית.³⁷ למרות שינוי הפיקוד המשיכו ספינות מלחמה רוסיות לספוג פגיעות מכוחות הצי האוקראיני, ובפברואר 2024 רווחו שמועות כי האדמירל סוקולוב גם הוא הודח מתפקידו.³⁸

עקב אבדות אלה נדרשו המספנות הרוסיות להאיץ את תוכניות הבנייה שלהן כדי לפצות את הצי הרוסי על כלי השיט שאבדו במלחמה. ב-7 במאי 2024 השיק הצי הרוסי במספנת ז'לנודולסקי (Zelenodol'skiy) ספינת טילים וספינת סיור עבור צי הים השחור מהדגם שנפגע במלחמה באוקראינה (בנובמבר 2023 נפגעה קשות ספינה מסוג זה – "אסקולד" (Askold) במתקפת טילים אוקראינית על אזור קרץ'). ספינות הטילים מסדרת ה"קראקורט" (The Karakurt class), המסווגות במערב כקורבטות, נבנות עבור הצי הרוסי מאז 2015 בשלוש מספנות: "פלה", "ז'לנודולסקי" ו"אמור", דבר המדגיש את החשיבות שהצי הרוסי מייחס לדגם זה. במחצית 2024 נמצאות בשירות רק ארבע ספינות כאלה (שלוש בים הבלטי ואחת בים השחור), ועוד 12 נוספות נמצאות בשלבים שונים של בנייה. הספינות הן בדחי של 800 טונות, ובאורך 67 מטר. החימוש העיקרי שלהן הוא משגר אנכי אוניברסלי 3S14-U1 בעל שמונה תאים (UKSK) עבור טילי מערכת 'קליבר' (Kalibr). ראוי לציין כי הן למעשה הספינות הקטנות ביותר שבהן מותקנת מערכת טילי 'קליבר'.³⁹

ספינת הסיור החדשה מפרויקט 22160 זהה לספינת הסיור סרגיי קוטוב (Sergey Kotov) שהוטבעה על ידי האוקראינים במארס 2024 באמצעות כלי שיט בלתי מאוישים.⁴⁰ מתכני ספינות אלה ספגו מתחילת הפרויקט ביקורת על היותן לא חמושות, גם אם הן תוכננו ונבנו למשימות עזר, ובמציאות של מלחמה בקנה מידה מלא עם שימוש באמצעי תקיפה חדשים (מל"טים מתאבדים) הם מצאו את עצמן חסרות מערכות הגנה.

המערכה הימית בין רוסיה לאוקראינה

מיום פלישת רוסיה לאוקראינה בפברואר 2022 אווירה של הסלמה מלווה את המלחמה בכל העת. אבני הדרך הראויות לציון בשנה האחרונה הן רבות, אבל חלק מתרחישי ההסלמה

³⁷ בבר, נ' (17 באוגוסט 2022). [דיווח ברוסיה: פוטין הדיח את מפקד צי הים השחור, ישראל היום](#).

³⁸ Reuters. (February 15, 2024). [Russian bloggers say fleet commander fired after latest Ukrainian ship attack](#).

³⁹ Grotnik, T. (May 10, 2024). [Two New Ships for The Russian Black Sea Fleet](#), *Naval News*.

⁴⁰ Mackintosh, T. (March 5, 2024). [Ukraine war: Kyiv says seven dead as drone attack sinks Russian ship](#), *BBC News*.

המפחידים ביותר – למרבה המזל לא התרחשו. תרחישים אלה כוללים בין היתר מלחמה קונוונציונלית בקנה מידה גדול בין נאט"ו ורוסיה ושימוש בנשק גרעיני על ידי הרוסים. כזכור, הודיעה רוסיה ב־21 במאי 2024 כי החלה בתרגילי נשק גרעיני טקטי בסמוך לאוקראינה, וציינה כי התרגיל נועד "להבטיח את השלמות הטריטוריאלית והריבונות של המדינה הרוסית בתגובה להצהרות פרובוקטיביות ואיומים מצד מנהיגי מערב שונים". כוחות המחוז הצבאי הדרומי של רוסיה חימשו בתרגיל בין היתר את מערכת הטילים המבצעיים טקטיים "איסקנדר" (Iskander) וכלי שיגור מתקדמים אחרים, וקידמו אותם לאזורים המיועדים לשיגור. נשיא רוסיה ולדימיר פוטין שיגר איומים גרעיניים עמומים אל המערב כבר בשעה שפלש לאוקראינה בפברואר 2022. רוסיה תופסת בבירור מספר תועלות מאסטרטגיה זו שאחת מהן היא יצירת הרתעה גרעינית וחיזוק הרתעה זו דרך מערכת "איתותים" (Signalling). רוסיה אינה משלמת על מדיניות והתנהלות מסוכנת זו, והתגובות מקרב הקהילה הבינלאומית הרחבה יותר היא רפה, למעט הצהרות של הסתייגויות מטעם ארצות הברית וחלק ממדינות אירופה.⁴¹ אפילו חידוש המצור של רוסיה על יצוא התבואה האוקראיני ביולי 2023 – סוג של הסלמה בדרכה שלה – מכיל אלמנטים של איפוק. עד כה לא תקפה רוסיה בגלוי משלוחי תבואה אזרחיים שיצאו מממלי אוקראינה. גם התגובות של מדינות נאט"ו למצור היו מדודות; לעת עתה הם נמנעו מלספק את כלי השיט החמושים למשלוחי תבואה שאוקראינה ביקשה. חוסר ההסלמה באוקראינה משמש תזכורת לכך שבמלחמות מוגבלות (Limited Wars) סבלנות היא מעלה. גישה זו אפשרה למדינות נאט"ו לספק רמת תמיכה צבאית שלא הייתה מתקבלת על הדעת בתחילת המלחמה. ההדרגתיות אפשרה למערב ללמוד, ובמובנים מסוימים, למתוח את גבולות המלחמה.

למרות שאוקראינה איננה נמנית בין המדינות שהן בעלות צי גדול וחזק, הצליחו האוקראינים במשך השנתיים האחרונות מפרוץ המלחמה להשבית או להשמיד באמצעות התקפות של כשב"מים וטילי חוף-ים שליש מצי הים השחור של רוסיה, ושללו ממנה את השליטה בים באופן שלא נראה כמוהו בהיסטוריה המודרנית. למרות הצלחתה של רוסיה בשדה הקרב היבשתי החל מתחילת 2024, אוקראינה עדיין ממשיכה לצבור הישגים בים השחור. לטענת האוקראינים, הם הצליחו לפגוע בחצי האי קרים ביום אחד בסוף מארס 2024 בארבע ספינות רוסיות באמצעות טילי "נפטון" מתוצרת עצמית: ספינת הנחיתה האמפיבית הרוסית "קוסטנטין אולשנסקי" (Kostantin Olshansky), שתיים מספינות הנחיתה הגדולות של רוסיה, "יאמאל" (Yamal) וה"אזוב" (Azov), וספינת הביון של הצי הרוסי "איוון ח'ורס" (Ivan Khurs).⁴² ההצלחה הימית המרשימה של אוקראינה אפשרה את המשך קיומו של הסחר הימי: עשרות מיליוני טונות של מטען הגיעו דרך הים השחור בחודשים האחרונים, והיצוא מאודסה ומנמלי מפתח אחרים חוזר לרמות שלפני המלחמה.

עקב התקיפות התכופות על נמל סבסטופול (Sevastopol) הכשיר הצי הרוסי את נמל פיאודוסיה (Feodosia), הנמצא במרחק קצת פחות מ־100 מיל מזרחית לסבסטופול, כבסיס חשוב נוסף עבור הצי הרוסי. תמונות לוויין מנובמבר 2023 מראות מזרחה יותר, במספנה ליד

⁴¹ Williams, H. (May 20, 2024). [Why Russia Keeps Rattling the Nuclear Saber](#), CSIS

⁴² Newsweek. (April 1, 2024). [Every Russian Black Sea Ship Sunk or Disabled by Ukraine](#)

גשר קרץ', נוכחות ניכרת של ספינות חיל הים הרוסי, ופתחי הכניסה מוגנים ברשתות כנגד חדירת כשב"מים. בנובורוסיסק (Novorossiysk) הולך ונבנה בסיס ימי גדול מאוד עבור רוסיה. תמונות לוויין שצולמו באפריל 2024 מציגות מספר רב של ספינות מלחמה העוגנות בנמל.

חוקר היחסים הבינלאומיים באסיל גרמונד (Basil Germond) טוען "שבעוד המטרות הסופיות של הנשיא פוטין במערכה מול אוקראינה עדיין לא ברורות, שליטה בחוף הצפוני של הים השחור מהגבול הרשמי של הפדרציה הרוסית ועד לרפובליקה הבלדנית של טרנסניסטריה הנתמכת בידי רוסיה, היא כנראה אחת מיעדיו הגאופוליטיים". ומוסיף כי "האינטרס של רוסיה בשליטה בים השחור היה מאפייין חוזר במדיניות החוץ שלה מאז הצאר פיטר הגדול. רוסיה הצארית, ולאחר מכן ברית המועצות, ניסו שוב ושוב לשלוט בים השחור ומעבר למְצָרִים הטורקיים במטרה להשיג גישה קבועה ל"מים חמים".⁴³ על רקע זה ראוי לבחון את המערכה הימית שהתנהלה באזור זה עם פלישתה של רוסיה לאוקראינה בפברואר 2022.

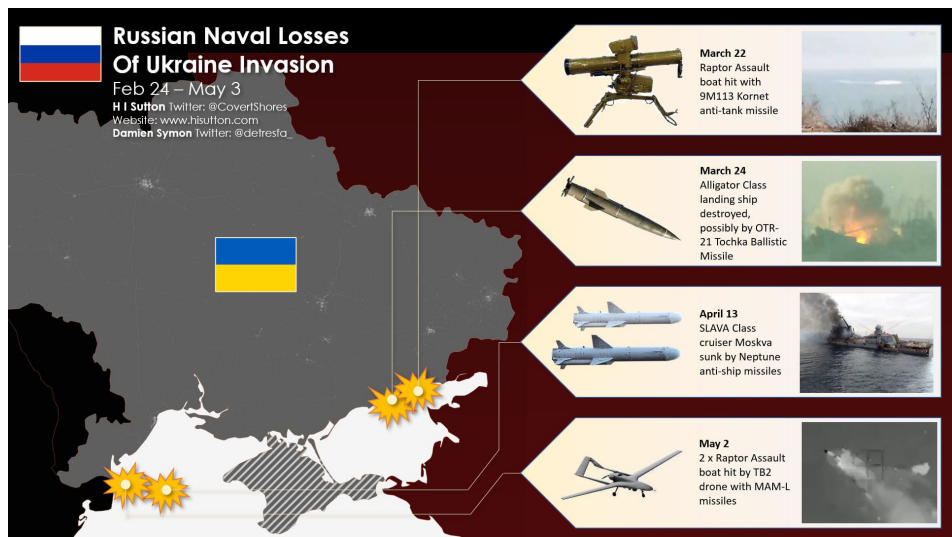
במערכה שנפתחה בפברואר 2022 כנגד אוקראינה הייתה האסטרטגיה הראשונית של רוסיה לים השחור לחסום את נתיבי השיט של אוקראינה מהים. מהלך מסוג זה אם אכן היה מצליח, היה מעניק לרוסיה את היתרון הכלכלי, ומתחיל להפוך את הים השחור למה שאפשר לראות בו "ים רוסי". במקום זאת, הכוחות של אוקראינה הדפו את הכוחות של רוסיה, ומלבד התקפה אמפיבית מוקדמת אחת לא השתמשו הרוסים בספינותיהם כדי לנסות להנחית את כוחותיהם ליד ערי החוף. אוקראינה ניהלה מערכה אסימטרית יעילה ביותר, וחסילה בערך שליש מצי הים השחור הרוסי. יכולות גדולות יותר מאלו יאפשרו לאוקראינה לצמצם עוד יותר את הנוכחות הימית של הרוסים ולאבטח את נמליה ליצוא חיוני. בטווח הארוך, אוקראינה עשויה להופיע כשחקן אזורי משמעותי ועמוד תווך הכרחי בבלימת ההתפשטות הרוסית.

אוקראינה הדגימה כיצד כלי שיט בלתי מאוישים מסוגלים לשלול את יכולותיה של מעצמה ימית כמו רוסיה. הדבר המרשים באסטרטגיה ימית מסוג זה הוא שאוקראינה – מדינה שחיל הים שלה קטן וחסר יכולות משמעותיות – מפתחת דוקטרינת תקיפה של כשב"מים וטילי חוף ים, ומצליחה לשלול מצי הים השחור המתבסס על נמל סבסטופול שבחצי האי קרים רבות מיכולותיו. המניעים של האוקראינים בפיתוח דוקטרינה ימית זו היו פרגמטיים יותר מאשר אסטרטגיים. רבות מספינות המלחמה הרוסיות שהותקפו היו בעלות יכולת לבצע תקיפות אמפיביות, או שיגרו טילי שיט שגרמו להרס וסבל של ערי אוקראינה. היחידה האוקראינית האחראית על הפעלת הכשב"מים (יחידה 13) משגרת כשב"מים מהירים וקטנים המופעלים מרחוק, הידועים בשם Magura V5s, עמוסים ביותר מ-200 ק"ג חומר נפץ. כשב"מים אלה בעלי יכולת תמרון גבוהה מפליגים במהירות של יותר מ-80 קמ"ש ומצליחים לפגוע בפריגטות, קורבטות וספינות נחיתה יותר מפי 10 מגודלן.⁴⁴ ב-22 בספטמבר 2023 פגעה אוקראינה במטה ה-BSF באמצעות טיל Storm Shadow, והרגה לפחות שישה בני אדם. ב-1 בפברואר

Basil Germond, B. (May 10, 2022). [Ukraine War: The Limits of Traditional Naval Power and the Rise of Collective and Civilian Seapower](#), *E-International Relations* ⁴³

Brewster, M. (May 9, 2024). [Drones and AI are rewriting the rulebook on naval warfare — with uncertain consequences](#), *CBC News* ⁴⁴

2024 פרסמה אוקראינה סרטון המציג את הטבעתו של כלי השיט "איונובטס" (Ivanovets) מסוג טרנטול על ידי כשב"ם, ב־5 במארס 2024 הוטבעה ספינת הסיור סרגיי קוטוב (Sergey Kotov) באמצעות כשב"ם מסוג Magura V5, ב־23 במארס 2024 פגעו כוחות ההגנה של אוקראינה בספינות הנחיתה האמפיביות הרוסיות "יאמאל" (Yamal) מסוג רופוצ'ה (-Ropucha). (clas

איור 7: אבודות הצי הרוסי במערכה בין 24 לפברואר ל־3 במאי 2022⁴⁵

איור 9: רוסיה משתמשת כעת בים אזוב לשיגור טילים לפעול באוקראינה⁴⁷

איור 8: כשב"ם אוקראיני מסוג Magura V5⁴⁶

Sutton H. I. (May 4, 2022). [Russian Navy's 5 significant losses in the Ukraine war so far](#), ⁴⁵ *NavalNews*.

מקור: REUTERS/Valentyn Ogirenko. ⁴⁶

Altman H. (June 22, 2024). [Ukraine Situation Report: Russia Now Launching Kalibr Cruise Missiles From The Sea Of Azov](#), *Yahoo!News* ⁴⁷

נכון למחצית 2024 העתיק הצי הרוסי בים השחור כאמור את נמל הבית שלו מנמל סבסטופול לנמל נובורוסייסק (Novorossiysk), וצמצם מאוד את מספר ההפלגות שלו בים השחור. אזורי הסיוור של הצי נוטים להיות רחוקים מהחוף האוקראיני. הספינות האמפיביות נשמרות יותר ויותר בנמל, והפעולות ההתקפיות מוגבלות לשיגור טילי שיט שמבוצעים בסמיכות לפתחים של נמלי הבית שלו.

משימה נוספת של הצי הרוסי הייתה לבצע תקיפות מדויקות של מטרות איכות צבאיות ואזרחיות עמוק בתוך אוקראינה. התקיפות בוצעו באמצעות טילי 'קליבר' (SS-N-30 Kalibr), בעלי טווח של 1,500 מיל, דיוק גבוה הנושאים ראש נפץ במשקל חצי טונה. ההערכה היא כי בימי הלחימה הראשונים ירו הצוללות הרוסיות וספינות השטח הרוסיות יותר מ-30 טילי 'קליבר' אל מטרות בשטחה של אוקראינה. הצוללות הרוסיות משמשות חלק ממערך השיגור של טילי השיט המשוגרים כנגד מטרות יבשתיות באוקראינה, והיכולת שלהן לשגר טילי שיט בצלילה מאפשרת להן להתקרב יותר לחופי אוקראינה. בעקבות התקיפות האוקראיניות על נמל סבסטופול ותשתיותיו, נפגעה במידה מסוימת היכולת הלוגיסטית הרוסית בכל הקשור להכנת טילים אלה ושינועם אל כלי השיט. מאמץ שהשקיעו הרוסים בנושא נשא פרי, והחל מיוני 2024 הצליחו להקים יכולת לוגיסטית המסוגלת לחמש כלי שיט הנמצאים בים אזוב.

לאחר ההצלחות האוקראיניות לפגוע בכלי שיט של הצי הרוסי בים השחור, שינו הרוסים את דוקטרינת הפעלתם והחל ממצחית יוני 2024 החלו לשגר טילי 'קליבר' לעבר אוקראינה מכלי שיט שטח הממוקמים בים אזוב. פקידי צבא אוקראינים כינו את המהלך "נקודת מפנה משמעותית" מכיוון שכפי שניתן לראות, הרוסים רואים בים אזוב אזור בטוח יותר מהים השחור להפעלת כלי השיט שלהם. בהתאם לכך, החלו הרוסים למקם את ספינותיהם בים אזוב במקום בים השחור, אם כי את הצוללות שלהם מדגם Kilo השאירו בים השחור. לצוללת מדגם Kilo יכולת לשאת ולשגר עד ארבעה טילי שיט מסוג 'קליבר' כשהיא נמצאת בצלילה. נוסף לכך, שלוש ספינות שטח שעליהן מותקנים טילים מסוג 'קליבר' מוקמו בים אזוב, והן מסוגלות לשאת עד 20 טילים. ב־22 ביוני שיגרו הרוסים לעבר מטרות באוקראינה 13 מל"טים מסוג שאהאד ו־16 טילים מסוגים שונים ובהם ארבעה טילי 'קליבר'.⁴⁸

במשך החודשים האחרונים נחשפו המאמצים של הרוסים לעקוף את סנקציות הנפט שהוטלו עליה לאחר פלישתה לאוקראינה באמצעות מכירתו ללוב ומשם למדינות אחרות. ההכנסות הרוסיות מנפט מאז 2022 הסתכמו בכחמישה מיליארד דולר, וזרמו לרוסיה בברכתו של פילדמרשל הלובי חליפה הפטר (Khalifa Haftar). לכן החליטה רוסיה לחזק את נוכחותה במזרח הים התיכון. באמצע מארס 2024, אותר כוח משימה רוסי שחצה את מצר גיברלטר בדרכו מזרחה. בכוח היו שתי ספינות אמפיביות של הצי הצפוני של הצי הרוסי, BDK-031 'Otrakovsky' ו־'Ivan Gren' BDK-010 ומכלית הצי הבלטי 'קולה'. יעד ההפלגה של כוח זה היה נמל טרטוס שבסוריה. נראה כי הדבר מסמן את חזרתו של מה שמכונה "הקו הישיר לסוריה" (Syrian Express) דהיינו: הנתבי הימי בין רוסיה לסוריה דרך הים התיכון. בחירת נתבי

זה נעוצה כנראה בעובדה שנתביב הים השחור מסוכן מדי עבור מטען מיוחד רוסי בגלל האיום של מל"טים של הצי האוקראיני.⁴⁹

בחודש יוני 2024 ביקר כוח של הצי הרוסי בנמל ותרגילים ימיים משותפים עם הצי המצרי באזור נמל אלכסנדריה. קבוצת הספינות, הכוללת את סירת הטילים 'אוריאג' (The Guards Missile Cruiser Varyag) והפריגטה 'מרשל שפושניקוב' (Marshal Shaposhnikov) המצוידת גם בטילים היפר-סוניים מסוג קינזאל (Kinzhal) ערכו בתום הביקור תרגיל משותף עם ספינות הצי המצרי. סוכנות הידיעות הרוסית "טאס" טרחה לציין כי הגעתן של ספינות מלחמה רוסיות לאלכסנדריה היא צעד חשוב לקראת חיזוק שיתוף הפעולה הימי בין רוסיה למצרים.⁵⁰

רוסיה מנסה לשמור על נוכחות גם בים האדום. בסוף מאי הודיע עוזר המפקד העליון של צבא סודן יאסר אל-עטא (Yasser al-Atta), כי סודן ורוסיה יחתמו על מספר הסכמים צבאיים וכלכליים בשבועות הקרובים. הרצון של רוסיה לחתום על הסכם עם נציגי סודן מצביע על שינוי במדיניותה. בסכסוך שפרץ בשנת 2023 בין צבא סודן לנוכחות התמיכה המהירה של המורדים (Rapid Support Forces – RSF) התייצבה רוסיה תחילה לצד ה-RSF, במיוחד משום שקבוצת וגנר (שנוהלה באופן חצי ממלכתי) קיבלה בעבר זכויות כרייה עבור מרבצי הזהב של סודן מקבוצה זו. זכויות אלה הן מקור קבוע למטבע רז עבור רוסיה, שכן היא פועלת תחת סנקציות מערביות שהוטלו בעקבות פלישתה ב-2022 לאוקראינה. נמלה של סודן, פורט סודן, ממוקם באזור הנשלט בידי צבא סודן. אם רוסיה רוצה בסיס ימי בנמל זה עליה לנהל את המשא ומתן עם צבא סודן, ולא ברור איזו השפעה תהיה לכך על הסכסוך המתמשך.⁵¹

ככל הנראה, רוסיה תשיג דריסת רגל גדולה יותר בים התיכון, כמו גם בים האדום, עקב חוסר רצון המערב לעמוד בדרכה. נראה שמדינות המערב אינן מוכנות לכפות את עצמן באפריקה כדי להגביל את התקדמותה של רוסיה, ואינן מצליחות ליישם אסטרטגיית בלימה במדינות כמו לוב, שהן מכריעות לסחר בנשק, נפט, מחצבים ומהגרים מהסאהל.⁵²

היבטים גאופוליטיים בפעילות צי הפדרציה הרוסית

ב-31 ביולי 2022 בעת יום הצי הרוסי, אישר נשיא רוסיה ולדימיר פוטין דוקטרינה ימית חדשה לרוסיה. הדוקטרינה החדשה מציעה התמקדות בקוטב הצפוני ובנתיב הים הצפוני, כמו גם נוכחות ימית מוגברת בים התיכון ובים האדום, הן באמצעות בסיסים שכבר הוקמו, והן הקמת בסיסים חדשים בשטחים אחרים באזור. כמו כן הוזכרו תוכניות לפיתוח תעשיות בניית ספינות בחצי האי קרים, וכן פיתוח של מסופי LNG חדשים ותעשיות בניית ספינות במזרח הרחוק. כאשר זוהו ארצות הברית ובעלות בריתה כאיום הימי המרכזי, הודגש לצד זה שיתוף הפעולה

⁴⁹ [Itamilradar. \(May 29, 2024\). Russian Flotilla Advances in the Mediterranean](#)

⁵⁰ [.TASS. \(June 19, 2024\). Russian, Egyptian warships to holds drills, practice maneuvering](#)

⁵¹ [.Knipp, K. \(June 16, 2024\). Russia's military presence in Sudan boosts Africa strategy, DW](#)

⁵² [Fasanotti, F. S. \(June 25, 2024\). The Russian strategy in the Mediterranean, Geopolitical Intelligence Services](#)

עם הודו ובעלות הברית של רוסיה במזרח התיכון. הדוקטרינה מציינת את הצורך של הצי הרוסי להגדיל את ביקוריו בנמלים הזרים.⁵³

התייחסות לאגן הים התיכון (שההתייחסות אליו היא כאל תת־אזור של האזור האטלנטי) מעודכנת ומפורטת יותר בהשוואה לדוקטרינה של שנת 2015. בין היתר נקבע כי רוסיה תרצה לחזק את שותפותה עם סוריה; תבטיח את נוכחותה הצבאית בים התיכון ותתבסס על התשתית הצבאית הרוסית בנמל טרטוס (סוריה); תפעל להקמת מאחזים טכנולוגיסטיים נוספים באזור; תפעל במרץ להבטחת יציבות צבאית־פוליטית במזרח התיכון ותבקש להעמיק את שיתוף הפעולה עם מדינות המזרח התיכון. עדות לחשיבות שמייחסת רוסיה לאזור זה בכלל וחשיבותה של מצרים במערכת יחסים זו הוא התרגיל שבוצע במחצית יוני 2024 בין ספינות מלחמה של חיל הים הרוסי עם מקבילותיהן המצריות סמוך לתעלת סואץ, במפגן הכוח האחרון של ולדימיר פוטין – הפעם בשער הכניסה לדרום אירופה.⁵⁴

משרד ההגנה הרוסי דיווח בתחילת יוני 2024 כי יחידה של חיל הים, שבה סירת הטילים וריאג (Varyag) והפריגטה מרשל שפושניקוב (Marshal Shaposhnikov), ערכו ביקור נמל באלכסנדריה, ובהמשכו ביצעו תרגילים צבאיים בים התיכון. הביקור אומנם תואר כ"ביקור שגרתי", אך נוסף אליו נפגשו קצינים משני הצידים לשיחות ובהמשך קיימו שני הצידים תרגילי ימי מול חופי מצרים בקרבת תעלת סואץ. יחסיה הביטחוניים של רוסיה עם מצרים המריאו בעקבות עלייתו של הגנרל לשעבר א־סיסי לשלטון בקהיר ב־2014. א־סיסי החל לבסס יחסים חיוביים עם רוסיה, ובשנת 2015 ערכו כלי שיט רוסיים ומצריים את תרגילי שיתוף הפעולה הראשונים שלהם א־פעם מול נמל אלכסנדריה. ב־2018 חתמו רוסיה ומצרים על שותפות מקיפה "פורצת דרך", ושנה לאחר מכן חתמה מצרים על עסקה לרכישת טכנולוגיה צבאית רוסית בשווי מיליארדי דולרים, שסימנה שדרוג דרמטי ביכולות ההגנה של קהיר. לפי המכון הבין־לאומי לחקר השלום בשטוקהולם, כבר לפני אותה עסקה הציוד הצבאי הרוסי עמד על כ־60% מיבוא הנשק של מצרים בין השנים 2014–2017. נוסף לתחום ההגנה והביטחון, השקיעה רוסיה השקעות ניכרות בתשתיות מצריות, שאחת הבולטות בהן היא בניית תחנת הכוח הגרעינית א־דבעא (El-Daba).

לסיכום, קשה שלא להתרשם מחוסר ההלימה בין היעדים שמציבה לעצמה הדוקטרינה הימית הרוסית של שנת 2022 ביחס למציאות בזירה הימית, כפי שהתרחשה (ועודנה מתרחשת) במערכה שבין רוסיה לאוקראינה. ביצועי צי הים השחור של רוסיה אינם תואמים את מסמך הדוקטרינה הימית שהיא למעשה חלק מתפיסת הביטחון הלאומי של רוסיה. מסמך הדוקטרינה הימית מדגיש את העימות המתנהל בין רוסיה לבין ארצות הברית ונאט"ו, ומדגיש מקום מרכזי

⁵³ לסקירה מקיפה על הדוקטרינה הימית של רוסיה בשנת 2022 ראו: מירקין, צ' (2023). "הדוקטרינה הימית" החדשה של רוסיה בהקשר המלחמה באוקראינה. בתוך: ש' חורב ז' רובינביץ (עורכים), ההערכה אסטרטגית ימית רבת־לישראל 2022/23, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

⁵⁴ Averre, D. (June 10, 2024). [Putin's new threat on the gateway to the Med: Russia announces joint navy drills with Egypt near crucial Suez Canal trade route in menacing show of strength to southern Europe](#), *Mail Online News*

יותר לשימוש בכוח בהגנה על האינטרסים הרוסיים הגלובליים. הוא מבליט את נטייתה של רוסיה להפוך את המים הבינלאומיים במרחב הימי לזירת תחרות אסטרטגית ולעימות בין המעצמות הגדולות. היות שהמסמך עצמו אושר בידי הנשיא פוטין ופורסם ביום הצי הרוסי, ייתכן שהוא מעיד על הניתוק הקיים בין נשיא רוסיה פוטין והאדמירלים הבכירים שלו מזה, לבין הביצועים הנמוכים כפי שבאו לידי ביטוי במערכה שבין רוסיה לאוקראינה בים השחור, מזה. עם זאת ממשיכה רוסיה באמצעות הצי שלה להרחיב את פעילותה באזורים שונים ובהם גם מזרח הים התיכון.

בניין הכוח של הצי הרוסי

מאז עלייתו של פוטין לשלטון הוא השקיע משאבים רבים בשיקום הצבא של רוסיה, שנפגע קשות בעקבות התפרקות ברית המועצות, וכחלק מכך גם בנייתו מחדש של הצי. בד בבד הגדילו החברות הרוסיות המסחריות את פעילותן בתחום הקידוחים הימיים, הנחת צינורות גז תת־ימיים ופיתוח האזור הארקטי.

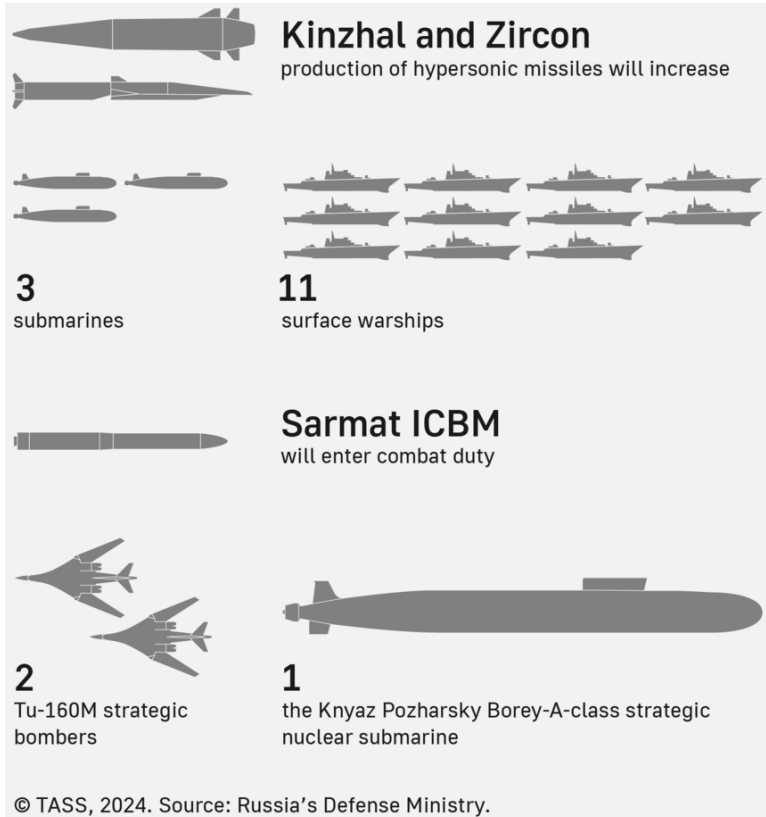
חרף תוכניות לאומיות שאפתניות והשקעה כספית לא מעטה, נותרו בעינן, ובמספר מקרים אף החריפו, בעיות רבות שמגבילות את התפתחותה של רוסיה כמעצמה ימית. התעשיות הרוסיות, צבאיות ואזרחיות כאחת, חסרות ידע טכנולוגי, תשתיות ייצור וכוח אדם מתקדמים בתחומים רבים. כך, למשל, מאז התפרקות ברית המועצות, לרוסיה יש נמ"ט מיושנת אחת שהיא מתקשה לתחזק. לאחר הטבעת הסיירת "מוסקוזה" במלחמה באוקראינה, יש לה רק ארבע ספינות בגודל סיירת/סיירת־קרב ובעשר משחתות. כל הספינות האלה הושקו, או שהוחל בבנייתן עוד בתקופה הסובייטית, ללא יכולת לבנות ספינות גדולות חדשות.

בדברים שנשא נשיא רוסיה פוטין בסוף יוני 2024 הוא ציין, כי אחת ממטרותיה של רוסיה היא "לשדרג באופן מקיף את חיל הים, לרבות רכיבי הספינות, המטוסים וההגנה החופית שלו, כמו גם את תשתית הבסיסים, כדי לחזק את עמדותיו באזורים החיוניים מבחינה אסטרטגית במרחב הימי העולמי, וכן לשפר באופן דרסטי את פוטנציאל הלחימה שלו". פוטין הוסיף כי "נעשה הרבה בתחום הזה, מכיוון שהצי שלנו מקבל ספינות חדשות", והוסיף כי "נעשים תיקונים ושיפוצים עמוקים של הציוד". הנשיא ציין כי בהשוואה לשנת 2022 שבה שילב הצי הרוסי בין שורתיו 24 ספינות חדשות, ב־2023 המספר עמד על 33, בעוד שיותר מ־40 ספינות וסירות מתוכננות להימסר ב־2024.⁵⁵

צוללות נושאות נשק גרעיני הן בסיס העוצמה המרכזי של חיל הים הרוסי, והן מאפשרות לרוסיה להציב איום חמור על מעצמות אחרות. רוסיה מצליחה לבנות צוללות חדשות כאלה ולקדם פרויקטים של מודרניזציה עבון. בשנים האחרונות הציגה רוסיה מערך ייחודי של צוללות נושאות טילים על־קוליים החמושים בראש קרב גרעיני רב־עוצמה ('פוסידון'). בתחום הקונוונציונלי הרוסים מצליחים לייצר קורבטות, פריגטות וצוללות דיזל, ולחמשן בטילי שיוט חדישים ומדויקים. 'קליבר' שהופעל בהרחבה נגד אוקראינה ובסוריה, ובקרב 'זירקון' טיל שגא־

TASS – Russian news agency. (June 27, 2024). [Russia's Navy to receive over 40 new ships in 2024 – Putin](#) ⁵⁵

קולי בעל טווח משוער של 1,000–1,500 ק"מ (איור 10). רוסיה היא המובילה העולמית בתחום ייצור שוברות קרח מונעות בגרעין, הנחוצות לפיתוח המרחב הארקטי.

איור 10: פלטפורמות ואמל"ח חדש שצפויים להיכנס לשירות בצי הרוסי בשנת 2024⁵⁶

עם זאת, כל הפרויקטים הימיים של הרוסים סובלים מריבוי דגמים, מה שמקשה על תחזוקה; רמת איכות לוקה בחסר ולעיתים רשלנות – מה שמוביל לתאונות קטלניות תכופות; דחיות בלוח הזמנים של פיתוח וייצור; ותלות רבה ברכיבים מחו"ל. משטר הסנקציות המערביות שהקשה על התעשיות הרוסיות עוד לפני המלחמה הנוכחית באוקראינה צפוי להציב אתגרים ניכרים בפני פיתוח העוצמה הימית הרוסית, שהיא נשוא הדוקטרינה הימית החדשה.

מאחר שהצי הרוסי בנוי בעיקר מספינות קטנות – "צי מים ירוקים" (להבדיל מ"צי מים כחולים", כלי שיט שנועדו לאוקיינוס הפתוח) – רוב פעילותו ממוקדת באגני המים הסמוכים לגבולותיה של רוסיה, בעיקר הים הצפוני, הים השחור, הים הבלטי, הים הכספי, ים אוצוק וים יפן. חלקו המזרחי של הים התיכון הוא אזור חריג ויחיד שבו הצליח הצי הרוסי לבסס נוכחות קבע בעידן

⁵⁶ Tass. (January 10, 2024). [New Russian combat equipment in 2024](#)

הבתר-סובייטי. הבסיס הימי בסוריה, בנמל טרטוס, הוחכר למוסקוה לעשרות שנים, וכך גם בסיס חיל האוויר בחמימים, המעניק לבסיס טרטוס הגנה. חשיבותו הצבאית של מזרח הים התיכון מומחשת בימים אלה: רוסיה ריכזה בו ובים השחור את החלק הארי של ספינות המלחמה שלה במטרה להרתיע את ברית נאט"ו מפני העמקת מעורבותה במלחמה באוקראינה.

פעילות הצי הרוסי באוקיינוס האטלנטי מול חופי ארצות הברית

למרות התבוסה שנחל ונחל הצי הרוסי בים השחור במלחמה עם אוקראינה, רוסיה מנסה לשדר מסר שהצי שלה עדיין חשוב במאבק הבין-מעצמתי ומסוגל להקרין עוצמה (Power Projection) מול מי שנתפסת יריבתה העיקרית – ארצות הברית. בסוף מאי 2024 פרסה רוסיה צוללת רוסית גרעינית מדגם 'קאזאן' (Kazan) הנושאת טילים מונחים לטווח של 1,000 מיל ימי לסיור מול החוף המזרחי של ארצות הברית כחלק מתרגילי טילים רוסיים באוקיינוס האטלנטי.⁵⁷ הצוללת היא חלק מכוח פעולה ימי שרוסיה הציבה באוקיינוס האטלנטי המתוכנן להפליג בהמשך לאיים הקריביים כחלק מתרגילים צבאיים שרוסיה הורתה לקיים אותם על רקע המלחמה באוקראינה. אל הצוללת מתלווה פריגטת הטילים המונחים המתקדמת 'אדמירל גורשקוב' (Advanced guided-missile frigate Admiral Gorshkov), ושתייהן יחד תרגלו (ללא ירי חי) תקיפת ספינות מלחמה של האויב בטווחים גדולים מ-350 מיל. שתיהן יכולות לשגר את טיל השיוט היבשתי 'קליבר' (3M-54 Kalibr NK) לטווח של 1,000 מיל, טיל נגד ספינות 'אוניקס' (Oniks P-800) וטילי שיוט היפרסוניים נגד ספינות מסוג 'זירקון' (3M-22 Zircon). ה'קליבר' שעוצב על פי הדגם של טילי התקיפה היבשתיים האמריקניים מסוג "טומהוק" הוא נשק מפתח עבור צוללות מסוג זה. לאחר שסיימו את התרגולים עשו הספינות את דרכן לביקור בית מתוכנן בנמל הוואנה. כוחות אוויר וים של הצי האמריקני עקבו באופן צמוד אחר הכוח שפעל ב-11 ביוני מזרחית לפלורידה. הרוסים צפויים להמשיך בתרגילים מסוג זה שיגיעו לשיאם בתרגיל המסכם השנתי בסתיו 2024, וצפוי שיקיימו ביקורי נמל נוספים בקובה, וייתכן אף בוונצואלה שמדינותיהן מקיימות קשרים דיפלומטיים הדוקים עם רוסיה. גורם רשמי אמריקני שהגיב לנושא אמר כי "מדובר ברוסיה שמראה שהיא עדיין מסוגלת לרמה מסוימת של הקרנת כוח גלובלית".⁵⁸

הכוחות הימיים של הברית הצפון-אטלנטית – נאט"ו

המחצית השנייה של שנת 2024 מתעצבת כתקופה מאתגרת עבור "ארגון האמנה הצפון-אטלנטית – נאט"ו" (North Atlantic Treaty Organization – NATO), גוש הברית בהנהגת ארצות הברית, הכולל 32 מדינות חברות ברחבי צפון אמריקה ואירופה ומטרתו לעזור להגן זו על זו מפני איומים חיצוניים. הצבא הרוסי ממשיך בהתקפתו את אוקראינה ובאיום על המדינות הגובלות עם רוסיה, בעוד שרוסיה כבר נלחמת בסוג של מלחמה היברידי נגד המדינות החברות. בינתיים האתגרים הפוליטיים בתוך חברות הברית מתגברים בשני צידי

LaGrone, S. (June 11, 2024). [Russian Nuclear Sub, Frigate with Long Range Land Attack Missiles Operating Off East Coast, USNI News](#) ⁵⁷

.Reuters. (June 11, 2024). [Russian warships en route to Cuba hold missile drills in Atlantic](#) ⁵⁸

האוקיינוס האטלנטי. באירופה נראה כי מפלגות הימין הקיצוני מתחזקות, בצרפת לדוגמה, הנשיא עמנואל מקרון הכריז על בחירות מוקדמות לפרלמנט. מרין לה־פן, מנהיגת העצרת הלאומית של הימין הקיצוני בצרפת, דגלה בהוצאת כוחות צרפתיים מהפיקוד המשולב של נאט"ו בראשות ארצות הברית, ובקירוב בין נאט"ו לרוסיה, שאת נשיאה, ולדימיר פוטין, היא שיבחה בגלוי בעבר. הבחירות לנשיאות ארצות הברית ב־2024 מהוות אתגר ייחודי לנאט"ו. בשנת 2024 שני המועמדים לנשיאות מחזיקים בדעות שונות לחלוטין לגבי עתיד הברית. בעוד המדינות החברות באירופה ממשיכות למלא תפקידים קדמיים בברית ומתמקדות בהגדלת צורכי ההגנה בעקבות הפלישה של רוסיה לאוקראינה ב־2022, הרי שהמציאות בשטח היא כי ארצות הברית נותרה למעשה המשענת העיקרית ליכולת של נאט"ו להתרועע מפני התקפה חיצונית.

בעקבות הפלישה הרוסית לאוקראינה ביקשו שתי מדינות נוספות להצטרף לנאט"ו – שוודיה ופינלנד. השתיים מסרו בוז'זמנית את מכתבי הבקשה הרשמיים שלהן להצטרפות לנאט"ו ב־18 במאי 2022. ראשי המדינות והממשלות של נאט"ו העניקו הזמנה לפינלנד ושוודיה להצטרף לברית בפסגת מדריד ב־29 ביוני. התהליך עצמו מחייב אישור של כל 30 המדינות החברות בנאט"ו. חברות נאט"ו אישרו באפריל 2023 את צירופה של פינלנד לברית הצבאית. אשר לשוודיה טורקיה השלימה את אשרורה עד סוף ינואר 2024, וב־26 בפברואר 2024 אשרר הפרלמנט ההונגרי את הצטרפותה של שוודיה לנאט"ו, וכך גם היא נהייתה חברה בנאט"ו.

צירופן של שוודיה ופינלנד לברית נאט"ו תגדיל את היכולות של נאט"ו בשתי דרכים קריטיות. האחת – גאואסטרטגית: הים הבלטי יהיה בתחום שליטת חברות נאט"ו והגבול של פינלנד באורך 1,340 קילומטרים עם רוסיה לא יהיה עוד מקור לדאגה מפני פלישה יבשתית, שעלולה לאיים על נאט"ו בצפון כי אם גבול בין רוסיה ובין נאט"ו. התוצאה תהיה חיזוק הביטחון של נאט"ו באזורים הנורדיים והארקטיים על חשבון הביטחון הרוסי. לגבי ההשפעה במרחב הימי: למרות שחיל הים השוודי הוא הקטן ביותר מבין שלוש זרועות צבא המדינה, הרי שהצי השוודי מצויד בחמש צוללות (Gotland 3, Södermanland 2, Visby 5, Gävle 2), שמונה שולות מוקשים (Koster 4, Styrsö 4), 13 ספינות סיור גדולות יותר (Stockholm 2, Tapper 11) ותשע ספינות עזה. הצי השוודי מוערך כצי מתקדם המתבסס על צוללות דיזל־חשמליות מבנייה מקומית, אחת הצוללות המתקדמות בעולם, והצוללת הראשונה שאינה מונעת גרעינית, שבה מערכת הנעה עצמאית אווירית המאריכה את יכולת השהייה התת־ימית שלה מכמה ימים לשבועות. שוודיה הייתה ידועה מתמיד כבעלת צי שטח וצי תת־ימי מתקדמים, בעלת טכנולוגיה מתקדמת וחדשנית, אך חסרה מרכיבים אחרים בעוצמה ימית כמו יכולות אמפיביות, ולכן היא מדורגת במקום ה־27 בעולם במדד עוצמה של ציים (True Value Ranking) עם ציון 59.378⁵⁹. קצינים בכירים בחיל הים המלכותי השוודי ציינו כי עם צירופם לנאט"ו, העדיפות הראשונה שלהם לאזור הפעילות של הצי במסגרת נאט"ו תהיה בים הבלטי, שהם גם תופסים אותו "כמגרש הביתי שלנו", ובמיוחד ב"מצרי סקגראק/

קטגט (Skagerrak/Kattegat) שהן נקודות משנק חשובות בכניסה/יציאה לים הבלטי.⁶⁰ הצי השוודי יכול וחייב למלא תפקיד חשוב בברית נאט"ו, ויש לעודד אותו להחדיר את המקצועיות והתרבות האסטרטגית הימית שלו לתוך נאט"ו, וכן לזהות שותפים שאיתם הוא יכול להמשיך לקדם תוכניות דו־צדדיות ורב־צדדיות, כך שיחזק את המערך השלם של נאט"ו. סבסטיאן ברונס (Sebastian Bruns) שהוא החוקר הבכיר במכון הגרמני לביטחון שבקיל (ISPK) ממליץ שבהתחשב בתבניות שיתופי הפעולה הקיימות בנאט"ו, הצי השוודי יכול להצטרף לדוגמה לשיתוף הפעולה האמפיבי הגרמני-הולנדי כדי להפוך אותו לתלת־צדדי, השתתפות בפקוד המזרחי הרב־לאומי הגרמני-דני-פולני (אם כי לעת עתה ממוקד יבשה) (MNC E) בשצ'צ'ין (פולין). ברונס מציע לשוודים לא להתלהב להרחיב יתר על המידה את משימותיהם, ולהימנע מלעשות את אותן טעויות כמו שעשו בני בריתם הקרובים בקשר לניוון הכוח הימי למען כוח יבשתי מפוזר. ראוי שהצי השוודי ימצא את האיזון המתאים בין ההגנה הלאומית למחויבות כלפי נאט"ו לבין ניהול משברים בין־לאומיים, דבר שנותר האתגר המרכזי עבור מפקדי הצי של היום.⁶¹ חיל הים הפיני, שהצטרף אף הוא לנאט"ו, פועל זה שנים בשיתוף פעולה הדוק עם חיל הים השוודי, ובשנים האחרונות משדרג את יכולותיו תוך כדי שיפוץ של ספינות לוחמת השטח המהירות שלו מסוג "המינה" (Hamina) וציודן באמל"ח חדש, לרבות סונאר בעומק משתנה (Variable Depth Sonar), ושילוב של טורפדו מתקדמים כדי לחזק את יכולות הלוחמה התת־מימית של פינלנד. יתר על כן, ממשלת פינלנד אישרה בשנת 2015 בניית ארבע קורבטות רב־משימתיות מסוג "פוג'נמה" (Pohjanmaa) כדי להחליף שולות מוקשים קיימות וכלים ישנים אחרים. לכשתושלם בניית קורבטות אלו הן יהיו בעלות יכולות לחימה וטווחי פעולה גדולים בהרבה, וביכולתן להגדיל את יכולות הלחימה והרב־גוניות של הצי הפיני באזור הים הבלטי.⁶²

בהתבטאות נדירה בהקשר לארסנל הגרעיני של מדינות נאט"ו, מזכיר נאט"ו ינס סטולטנברג (Jens Stoltenberg), הדגיש בנאום שנשא ב־12 ביוני את מאמצי הברית להתאים את יכולותיה הגרעיניות לאיומים הביטחוניים הנוכחיים, ובתוך כך שימת לב לרטוריקה הגרעינית האחרונה ולתרגילים של רוסיה. בדבריו הוא כינה את הנשק הגרעיני "ערבות הביטחון האולטימטיבית" (Ultimate security guarantee) של נאט"ו ואמצעי לשמירה על השלום. פגישת שרי ההגנה של נאט"ו שנערכה באמצע יוני בבריסל, כללה גם את הכינוס של קבוצת התכנון הגרעיני של הברית. למרות שידוע כי ארצות הברית פרסה פצצות גרעיניות במהלך המלחמה הקרה במספר בסיסים צבאיים באירופה, נאט"ו ממעטת לדבר על כלי נשק אלה בפומבי. ראוי לציין כי ביוני 2024 הכריזה הולנד כי מטוסי הקרב מסוג F-35 מותאמים לשאת נשק גרעיני, ואמרה כי ארצות הברית משדרגת את ארסנל הנשק הגרעיני שלה באירופה.

מאז פלישתה של רוסיה לאוקראינה ב־24 בפברואר 2022 חזר והצהיר נשיא רוסיה ולדימיר פוטין שרוסיה יכולה להשתמש בנשק גרעיני כדי להגן על עצמה במצבים קיצוניים. בתחילת

Willett, L. (May 30, 2024). [Sweden Builds Naval Outputs To Add Value For NATO](#), *Naval News*.⁶⁰

Bruns, S. (2022). [Svenska marinen in NATO: Opportunities and Challenges](#), *The Royal Swedish Society of Naval Sciences*, No. 4, pp. 381–388.⁶¹

[Pohjanmaa-class corvettes](#) (2004). The Finnish Defence Forces.⁶²

יוני 2024 הודיעה רוסיה כי כוחותיה החלו בשלב השני של תרגילים לתרגול פריסת נשק גרעיני טקטי לצד חיילים של בלארוס לאחר שרוסיה טענה שמופנים כלפיה איומים מצד מעצמות המערב.⁶³ חשוב לציין כי בידי כוחות ברית נאט"ו מצויות יכולות גרעיניות, ובמיוחד כאלה המוגדרות כ"יכולת מכה שנייה" המצויות בידי צוללות הצי האסטרטגי של ארצות הברית, בריטניה וצרפת.

נוכח השינויים באופי הלחימה הימית בת זמננו יזמה נאט"ו בתאריכים 29–30 במאי 2024 את סימפוזיון הלוחמה הימית העתידית, שבו השתתפו נציגים מכל 32 המדינות החברות בנאט"ו, וחוקרים ממרכזי המצוינות הימיים של נאט"ו (NATO – accredited Centers of Excellence). הסימפוזיון ב־2024 נפתח על ידי האדמירל דאג פרי (Vice Admiral Doug Perry) וכלל גם חוקרים ממנהל מרכז הים למצוינות (Combined Joint Operations from the Sea Centre) של פרי (of Excellence) שבראשות פיל נאש (Phil Nash). מושבי הכנס עסקו בסביבה האסטרטגית, הזדמנויות, שינויים ואיומים. המושבים השונים והמציגים, שחלקם הגיעו גם מהאקדמיה, הפכו את הסימפוזיון לאירוע משמעותי המאפשר לנאט"ו, המדינות החברות בו ולקהילה הימית באופן רחב לעבוד יחד תוך שיתוף פעולה כדי לפתור את מערכי הבעיות העומדות בפני הברית כיום ובעתיד.⁶⁴

איור 11: היערכות כוחות נאט"ו לאחר פלישת רוסיה לאוקראינה⁶⁵

Siebold, S. (June 12, 2024). [NATO chief says the alliance is adapting its nuclear arsenal to security threats](#), Reuters ⁶³

NATO's Strategic Warfare Development Command. (May 30, 2024). [Future Maritime Warfare Symposium](#) ⁶⁴

.A map of NATO's Eastern flank. Source: NATO. (June, 2022) ⁶⁵

עקב אופי הלחימה בים השחור והצלחת הצי האוקראיני בלוחמה האסימטרית כנגד הצי הרוסי, הנוכחות והמעורבות של הכוחות הימיים של נאט"ו בים השחור הן מצומצמות ומתרכזות בעיקר בתרגולים משותפים עם מדינות הים השחור. כך לדוגמה בין ה-8 ל-21 באפריל 2024 השתתפו כוחות אוויר, ים וקרקע רומניים בתרגיל Sea Shield 24 – תרגיל צבאי רב-לאומי גדול שנערך באזור הים השחור, ושהצטרפו אליו 12 מדינות חברות הברית ושותפות נוספות. המדינות המשתתפות הן: בולגריה, צרפת, גאורגיה, יוון, איטליה, בריטניה, מולדובה, הולנד, פולין, פורטוגל, טורקיה וארצות הברית. בתרגיל הימי השתתפו 27 כלי שטח (לרבות ספינות הפועלות בנהר הדנובה), 17 כלי טיס ו-91 כלי רכב וסירות קטנות. התרגיל עסק במוכנות למשימות למאבק בפעילויות בלתי חוקיות בים ובנהרות, שליטה ימית (כולל בנהר), חיפוש וחילוץ בים, סיוע לכלי שיט במצוקה ואבטחת תשתית קריטית. סדרת התרגילים הצבאיים של Sea Shield החלה בשנת 2015.⁶⁶

נאט"ו מדגישה רשמית שתמיכתה באוקראינה היא בלתי מעוררת, והברית נחושה לעמוד לצד אוקראינה ללא הגבלת זמן. עמדה זו נועדה לשלוח מסר חזק לרוסיה שלפיו בעלות ברית נאט"ו נשארות מאוחדות ומחויבות לעזור לאוקראינה להדוף את הפלישה הבלתי חוקית של רוסיה. למרות שחלק מחברות נאט"ו, במיוחד אלה במזרח אירופה, דחפו להצטרפות אוקראינה לברית, נראה כי הדבר יהיה בלתי אפשרי לפני סיום המשבר באוקראינה, וזאת בשל ההשלכות של מעורבות ישירה של נאט"ו כמעורבת ישירות במלחמה עם רוסיה, אם אוקראינה תתקבל כחברה בארגון.

חשיבה על הצורך לשנות את אסטרטגיית נאט"ו

הן המלחמה באוקראינה והן מלחמת 'חרבות ברזל' הביאו מספר אנליסטים וחוקרים במערב אירופה להצביע על הצורך בשינויי אסטרטגיית נאט"ו בכל הקשור למרחב הימי. מכון המחקר הבריטי הוותיק RUSI השלים לאחרונה מחקר מקיף לגבי השאלה "כיצד יכול כוח ימי של נאט"ו לתרום בצורה הטובה ביותר לתחרות מול רוסיה?".⁶⁷ המקורות שעליהם מתבסס מאמר זה כללו מחקר על יכולות בעלות הברית של נאט"ו והיכולות של הפדרציה הרוסית, וכן בדיקה של ספרות צבאית רוסית כדי לזהות אזורים שבהם רוסיה תופסת עצמה כפגיעה בתחום הימי. המסקנה של החוקרים היא שהשימוש בכוח הימי של נאט"ו יכול לתרום יותר במישור האסטרטגי אם יבוצעו בו שלושה שינויים לא גדולים: ראשית, דרך יצירת סביבה שתיאלץ את רוסיה לבזבז משאבים רבים במטרה לפתח יכולות שינסו למנוע את השליטה בים הפתוח מהכוחות הימיים של נאט"ו; שנית, מבצעים יוכלו לשמש זרז לסיום מלחמה עתידית על ידי הגדלת העלויות של סכסוך ממושך על רוסיה בטווח הקצר בתנאי שישולבו בהם כוחות ימיים של ברית נאט"ו (נוסף לכוחות היבשתיים); ולבסוף, מאחר שרבים מכלי השיט העיקריים שמשמש בהם הצי הרוסי להפעלה גרעינית תת-אסטרטגית (או "טקטית" בלשון הרוסים) הם ימיים, כמו צוללות

Marica, I. (April 8, 2024). [Sea Shield 24: Major Romania-led multinational military exercise starts in the Black Sea region](#), *Defense* ⁶⁶

Kaushal, S., and Balletta, R. (February 1, 2024). [An Asymmetric Approach to the Use of NATO's Maritime Forces in Competing with Russia](#), *RUSI Occasional Paper* ⁶⁷

ומפציצים אסטרטגיים, וניתן לפעול כנגדם באמצעות יכולות קונוונציונליות של נאט"ו, איום מסוג זה על עיקר הכוח בעל היכולות הגרעיניות התת-אסטרטגיות של רוסיה יכול לשבש את יכולת השיגור של אותם כלי שיט ולשנות במידה ניכרת את התפיסה של הפעלת נשק גרעיני "טקטי". נוסף לכך מציינים החוקרים שלוש תובנות עיקריות שלהם מהמחקר: הראשונה, רוסיה רואה את התחום הימי כקריטי לאיזון האסטרטגי – במילים אחרות, היכולת גם לפגוע במולדתו של היריב וגם להסיט מכה מרוסיה עצמה. השקפתה על תפקידו של חיל הים הרוסי היא שמדגישה פונקציות ימיות גרידא כמו השגת שליטה ימית. השנייה, היכולות שרוסיה צריכה כדי לבצע את שני התפקידים הן יכולות שהיא מתקשה מאוד לבנות אותן. השלישית, על ידי השקעה ביכולות ימיות כגון תקיפה מדויקת ארוכת טווח (Long-range precision strike) ופעולה בקצב גבוה יותר בפריפריה המורחבת של רוסיה, חברות נאט"ו יכולות להטיל עליה "עלויות הזדמנות" (Opportunity costs) שמשמעותן היא אובדן הרווח הפוטנציאלי מחלופות אחרות כאשר נבחרת חלופה אחת על ידי הצבא הרוסי.

נראה כי אירועים במרחב הימי חשפו את אופיו הפגיע של ה"סדר הימי" (Maritime order). כיום השגשוג של כלכלות וחברות פתוחות תופס כמובן מאליו את השימוש הבלתי מוגבל בנתיבי הים ואת הזרימה החופשית של משאבים ראשוניים לצד נתונים, אשר יחדיו מגדירים "קישוריות גלובלית" (Global Connectivity), פיזית ודיגיטלית כמו גם תלות הדדית. אירועים רבים חשפו באופן ברור את האופי הפגיע של הסדר הימי העולמי הנוכחי בזירות פעולה שונות ברחבי העולם בשנתיים האחרונות. החל מהנזקים שנגרמו מפיצוץ צינור North Stream 2 בים הבלטי וחיתוך הכבלים התתי-ימיים המקשרים את האי מטסו (Matsu Islands) לטייוואן ועד לשיבושים ביצוא התבואה מהים השחור והתקפות החותלים על הספנות בים האדום, האוקיינוסים הם נעת בברור מרחבים שמתחוללת בהם התמודדות אסטרטגית בין-לאומית.⁶⁸ מגמות אלו משפיעות בעיקר על כלכלות פתוחות וליברליות כחברות נאט"ו.

כדי לפצות על חוסר המעורבות של ציי נאט"ו בלחימה נגד הרוסים, וכדי להימנע מלהגיע לעימות צבאי ישיר בין חברות נאט"ו לרוסיה, הסתייעו חברות הארגון במגזר הימי הפרטי שהוא ללא ספק מרכיב בעוצמה הימית בת זמננו (Sea Power). כך כמעט כל חברות הספנות הגדולות (כולל MSC, Maersk ו-ONE) השעו את פעילותן לנמלים רוסיים ומהם, דבר שהשפיע על הכלכלה הרוסית. מהלך זה מדגים את האופי ההוליסטי של העוצמה הימית שהוא רחב יותר מזה המופעל בידי גורמי מדינה באמצעות הפעלת כוחות צבאיים, וכולל את המגזר הפרטי ותאגידים, שהאינטרסים והחששות שלהם במקרה זה מניעים אותם לפעול כנגד רוסיה באמצעות כלים אחרים. נוסף לכך, ארצות הברית, בריטניה ומדינות אירופיות אחרות אסרו על ספינות בדגל רוסי או בבעלות רוסי, או בהפעלתן של חברות רוסיות, להגיע לנמלים שלהן. הצעדים הללו הם כולם חלק מהמאמץ הדיפלומטי הגלובלי, המקיף, שמתנהל על ידי בעלי עניין ציבוריים ופרטיים כדי להפעיל לחץ על משטרו של הנשיא פוטין.

Patalano, A., and Missiroli, A. (June 7, 2024). [Contested Seas: European Security and the Fragmentation of the Maritime Order](#), ISPI – Italian Institute for International Political Studies. ⁶⁸

תרגילים ימיים

בתחילת יוני 2024 קיימו בעלות ברית של נאט"ו את התרגיל השנתי של האזור הבלטי. בתרגיל שנערך בתאריכים 7–20 ביוני 2024 ונשא את השם 'BALTOPS 24', השתתפו יותר מ-50 ספינות, מעל 85 מטוסים וכ-9,000 אנשי צבא. המדינות שהשתתפו בתרגיל היו בלגיה, דנמרק, אסטוניה, פינלנד, צרפת, גרמניה, יוון, איטליה, לטביה, ליטא, הולנד, נורווגיה, פולין, פורטוגל, רומניה, ספרד, שוודיה, טורקיה, בריטניה וארצות הברית. ראוי לציין שלמרות ששוודיה השתתפה ב-BALTOPS במשך יותר מעשור, השנה זוהי הפעם הראשונה ששוודיה השתתפה בתרגיל כחברה בנאט"ו. בתרגיל הוצגו גם יכולות וכלי שיט שהוקצו לפיקוד אינדו-פסיפיק של ארצות הברית; וזוהי הפעם הראשונה שכוחות ויכולות הקשורים לזירה זו השתלבו באזור הפעילות של הצי האמריקני באירופה. התרגיל עצמו נועד להדגים את חשיבות היכולת לפעולה הדדית משולבת עם בעלי ברית במדינות השותפות בים הבלטי ובסביבתו. בתרגיל תורגלו מגוון רחב של יכולות, החל ממבצעים אמפביים, ירי, לוחמה כנגד צוללות, הגנה אווירית ופינוי מוקשים, כמו גם סילוק מטעני חבלה, תרגילים תת-ימיים, הפעלת כלי שיט בלתי מאוישים על-ימיים ותת-ימיים וחילוץ ופינוי פצועים.⁶⁹

בזירת הים השחור התקיים בתאריכים 11–15 בספטמבר 2023, בקונסטנצה רומניה, התרגיל השנתי של הכוחות הימיים של נאט"ו 'Sea Breeze 2023'. זהו תרגיל משולב יבשתי וימי עם בעלות ברית ושותפים רב-לאומיים, שמטרתו לשפר את היכולות של כוחות הביטחון הימיים של הים השחור, ובתוך כך הכשרה והכנה הדרגתית של צוות הפיקוד הימי של אוקראינה. המטרות העיקריות של Sea Breeze 2023 התמקדו באמצעים נגד מוקשים תוך כדי תמיכה מצוותי הצלילה של המדינות המשתתפות, כלי רכב תת-ימיים בלתי מאוישים וצוותי אוויר של מטוסי 'פוסידון' (P-8) של הצי האמריקני.

תקציב הביטחון של נאט"ו

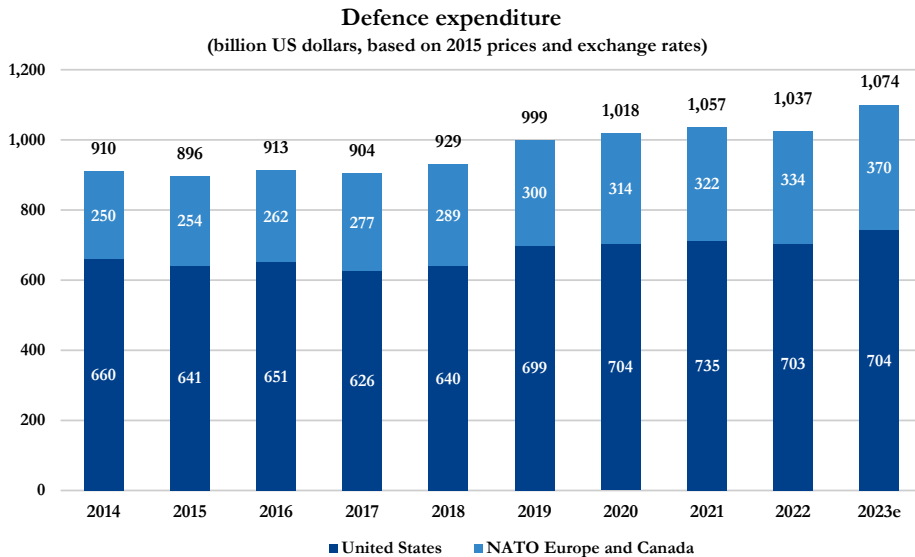
הפלישה של רוסיה לאוקראינה הביאה את חברות נאט"ו להכיר בכך שהן נדרשות להגדיל את הוצאות הביטחון שלהן לנוכח מה שהגדיר מזכ"ל נאט"ו כ"משבר הביטחוני החמור ביותר בדורנו".⁷⁰ למרות ההחלטה שהתקבלה בפסגת וויילס בשנת 2014 לאחר פלישת רוסיה לחצי האי קרים להגדיל את הוצאות הביטחון של כל חברות נאט"ו ל-2% מהתל"ג של כל מדינה עד 2024, רק 11 מתוך 30 מדינות נאט"ו השלימו עד כה את ביצוע ההחלטה הזו. עם זאת, שיעור הגידול בהוצאות הביטחון בשנת 2023 של חברות נאט"ו באירופה וקנדה עלה ב-11% לעומת 3.8% בשנת 2022 (איור 12).⁷¹ מדיניותה הרשמית של בריטניה, הנחשבת לאחד מעמודי

⁶⁹ NATO. (June 5, 2024). [BALTOPS 24 set to Demonstrate NATO agility in dynamic security environment](#).

⁷⁰ NATO website. (March 27, 2022). [Doorstep statement by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the start of the extraordinary Summit of NATO Heads of State and Government](#).

⁷¹ House of Commons Library. (August 11, 2022). [Defence spending pledges by NATO members since Russia invaded Ukraine](#).

התווך של הברית הצפון אטלנטית, נותרה סותרת. היא טוענת שהעולם הופך למסוכן יותר ויותר, תוך כדי שימת דגש על האיום המיידי הנשקף מידי ישויות כמו רוסיה, הטרור הבין-לאומי ואימוץ השקפה עוינת יותר על סין, הרואה בה איום לטווח בינוני, אך מתנה את הגדלת תקציב הביטחון שלה ל-2.5% מהתמ"ג רק כאשר ישתפר מצבה הכלכלי והמוניטרי.⁷²

Notes: Figures for 2022 and 2023 are estimates. The NATO Europe and Canada aggregate from 2017 onwards includes Montenegro, which became an Ally on 5 June 2017, from 2020 onwards includes North Macedonia, which became an Ally on 27 March 2020 and from 2023 onwards includes Finland, which became an Ally on 4 April 2023.

איור 12: הוצאות הביטחון בחלוקה בין ארצות הברית לשאר חברות נאט"ו

ההוצאות הצבאיות המצרפיות של כל 31 חברי הארגון בשנת 2023 הגיעו ל-1,341 מיליארד דולר, עלייה של 5.2% משנת 2022 ו-19% משנת 2014. סך כל ההוצאה הצבאית של נאט"ו עמד על 55% מההוצאות הצבאיות בעולם בשנת 2023. העלייה במשך העשור 2014–2023 נבעה בחלקה מהצטרפות חברות חדשות לנאט"ו (מונטנגרו ב-2017, צפון מקדוניה ב-2020 ופינלנד ב-2023) ובחלקה ממגמת עלייה כללית בהוצאות הצבאיות. כל חברות נאט"ו פרט לשלוש הגדילו את ההוצאות הצבאיות שלהן בשנת 2023. ההוצאה פחתה ביוון (17%), איטליה (5.9%) ורומניה (4.7%). חברות נאט"ו האירופיות היוו יחד 28% מסך ההוצאות נאט"ו בשנת 2023, שהייתה ברמה הגבוהה ביותר שנרשמה בעשור 2013–2014.

בתחום הרכש עמדו בסך הכול 28 חברות נאט"ו ביעד הרכישות בשנת 2023, לעומת שבע בלבד ב-2014. בין 2014 ל-2023, חלקם הממוצע של חברות הארגון בהוצאות הצבאיות שהוקדשו לציוד מרכזי יותר מהכפיל את עצמו. בעקבות פלישת רוסיה לאוקראינה קבעה

Dorman, A. (March 26, 2024). [Britain must rearm to strengthen NATO and meet threats beyond Russia and terrorism](#), Chatham House ⁷²

גרמניה תוכניות להגדיל את הוצאות הביטחון ליותר מ-2% מהתמ"ג באמצעות קרן מיוחדת של 100 מיליארד יורו שתיועד למודרניזציה של ציוד צבאי, הוצאה שתתפרס על פני מספר שנים. גרמניה מעולם לא עמדה ביעד של 2%. גרמניה היא כיום המדינה עם ההוצאה השלישית בגודלה בנאט"ו אחרי ארצות הברית ובריטניה. אם גרמניה אכן תוציא סכום זה, היא תעבור את ההוצאה הנוכחית לביטחון של בריטניה במונחים אבסולוטיים, ותהפוך לבעלת ההוצאה הביטחונית השנייה בגודלה בנאט"ו.⁷³ פולין הייתה אחת המדינות הבודדות שכבר הוציאו 2% מהתמ"ג על הגנה לפני פלישת רוסיה לאוקראינה. זמן קצר לאחר הפלישה התחייבה פולין להגדיל את ההוצאות ל-3% מהתמ"ג עד שנת 2023, והעבירה חקיקה שתבטיח כי ההתחייבות הזו אכן תוצא לפועל. עדיין לא ברור מה החלק בתוספת התקציב שיופנה להתעצמות ימית אם בכלי שיט או במערכות לחימה.

היות שדוח זה עוסק בהיבטים הימיים ייבחנו כיצד החלטה זו תשפיע על בניין הכוח הימי של נאט"ו. טבלת סדר כוחות כלי השיט הצבאיים שברשות נאט"ו מצביעה על כך שעדיין לא חל גידול במספר כלי השיט שברשות נאט"ו ביחס לשנת 2023, דבר שניתן להסבירו במשך הזמן האורך מהוצאת הוראת רכש לבניית כלי שיט ועד השלמת בנייתו. מדינות רבות של נאט"ו נתנו עדיפות לאופטימיזציה של כוחות היבשה למלחמה ב"התקוממות" (Counterinsurgency) בעידן שלאחר ה-11 בספטמבר. רק בעשור האחרון פנו ציי נאט"ו לתהליך היקר של תקצוב ומודרניזציה של הציים שלהם למלחמה מתקדמת בים. ההערכה היא שתהליך זה יבשיל רק בעוד יותר מעשור, אך הוא נדרש הן לזירה הימית הסמוכה לאירופה – וייתכן גם לזירת האינדו-פסיפיק – במתארי סכסוך צפויים בעשורים הבאים.

טבלה 5: סד"כ כלי השיט הצבאיים ברשות נאט"ו נכון לשנת 2024 כולל⁷⁴

סוג כלי השיט	מספר כלי השיט	הערות
נושאות מטוסים	16	כולל של ארצות הברית
צוללות	139	
משחתות	95	
פריגטות	134	
קורבטות	57	
שולות מוקשים	151	
ספינות סיור	323	

רוב הציים הגדולים של נאט"ו עוסקים כעת בפיתוח וייצור של ספינות שטח. בריטניה מצפה להשיק שמונה פריגטות נגד צוללות עד אמצע העשור הבא, לצד עוד חמש פריגטות לשימוש כללי. הצי המלכותי הקנדי אמור להתחיל לקבל גרסה מתוקנת של הפריגטה הבריטית Type 26 בתחילת שנות השלושים. ספרד אמורה לבנות חמש פריגטות עם חבילת הלחימה Aegis שתוכננה בידי ארצות הברית. איטליה כבר בעלת אחד מכוחות השטח הימי הגדולים באירופה ובקרוב תקבל את המשלוחים הסופיים של הפריגטות הרב-משימתיות (FREMM).

⁷³ Ibid.

⁷⁴ מקור הנתונים: D. Clark (July 4, 2024). [Number of military ships in NATO 2024, by type](#), Statista.

כמו כן, צרפת הגיעה לסוף מחזור רכישת FREMM האחרון שלה, אך עדיין בשלב מוקדם של ייצור פריגטות קטנות יותר. צרפת נמצאת בשלב התכנון של נושאת מטוסים של הדור הבא עם הנעה גרעינית.⁷⁵ רבים מהציים הגדולים יותר של נאט"ו מצריכים השקעה גדולה יותר ביכולות הגנה אווירית על ספינות השטח שלהן לנוכח התנסותן במבצעי השמירה על חופש השיט בדרום הים האדום. ריבוי המל"טים והיכולת של ארגונים כמו החות"ם להפעיל טילי שיוט וטילים בליסטיים כנגד כלי שיט, הביאו את הגורמים בנאט"ו העוסקים בלוחמת שטח להבנה, כי נדרשת יכולת התגוננות מפני התקפות "נחיל" או "רוויה" בפעילות בסביבת החוף גם מארגוני טרוה. הציים ההולנדי והגרמני משתפים פעולה באפיון אמצעי הגנה מסוג זה להגנה אווירית על פריגטות שייכנסו לסד"כ בשנות ה-30. שיפורים של יכולת בפלטפורמות קיימות באמצעות טילים משודרגים ישפרו את ההגנה האווירית. הולנד לדוגמה גם אמורה לחדש את יכולות טילי הקרקע-אוויר של שתיים מהפריגטות הקיימות שלה. גרמניה, דנמרק, הולנד וספרד התקינו מערכות SM-2 (Surface-to-air Standard Missile 2) בחלק מכלי השיט שלהן. באשר לכלי שיט בלתי מאוישים (כשב"מים), אלו צפויים לתפוס מקום בתמיכתן בלוחמת נגד מיקוש ימי בים השחור והבלטי. המערכה בין רוסיה לאוקראינה הזכירה לעוסקים בנושא כי האיום של נחיתת כוחות רוסיים מהים בחוף האוקראיני, ניסיון החסימה של נמלי אוקראינה ואמצעי ההגנה של אוקראינה באמצעות מיקוש, מבהירים כי הלוחמה כנגד מיקוש ימי עדיין נותרה רלוונטית. המיזם הבלגי-הולנדי-צרפתי לפיתוח ספינת-אם לשליטה והפעלה מרחוק של כשב"מים חיוני במיוחד כהשקעה באמצעי נגד מוקשים. גם הצי הפולני מצטייד בספינות חדשות כדי לאתר ולהשמיד מוקשים.

לסיכום, ניתן להצביע על כך שקיימת הבנה בקרב המדינות השותפות לנאט"ו, כי השתנה אופי הלחימה הימית, דבר המצריך פיתוח אמצעים חדשים, תקצובם והכנסתם לסדר הכוחות. עקב קבועי הזמן הארוכים של תהליכים אלו הרי שהתוצאות ייראו רק בעוד עשור לפחות.

שיתופי פעולה בתוך נאט"ו ושל נאט"ו עם אוקראינה

פגישת הפתיחה של מועצת נאט"ו-אוקראינה התקיימה ב-12 ביולי 2023 ב"פסגת וילנה" בדרג ראשי מדינות וממשלות, כולל השתתפותו של נשיא אוקראינה וולודימיר זלנסקי. בפגישה הוחלט לאשר חבילת תמיכה בת שלושה חלקים המקרבת את אוקראינה לנאט"ו. החבילה כוללת גם תוכנית רב-שנתית של סיוע בבנייה מחדש של מגזר הביטחון וההגנה האוקראיני, מעבר אוקראינה לקראת יכולת פעולה הדדית מלאה עם נאט"ו, ואישור מחדש כי אוקראינה תהפוך לחברה בנאט"ו כאשר בעלות הברית יסיכמו ויתקיימו התנאים לכך. השינוי מנציבות (Commission) למועצה (Council) בשנת 2023 מדגים את חיזוק הקשרים הפוליטיים ואת ההשתלבות הגוברת של אוקראינה עם נאט"ו. במתכונת המועצה אוקראינה יושבת לצד כל המדינות החברות בנאט"ו כמשתתפת שווה (במקום שבעלות ברית נאט"ו פוגשות שותף, כפי שהיה בפורמט הנציבות). ראוי לציין כי מועצת נאט"ו-אוקראינה מקבלת את כל החלטותיה

⁷⁵ Tallis, J. (April 2024). [NATO's Navies at 75: Five Operational Imperatives to Watch](#), U.S. Naval Institute, *Proceedings* vol. 150/4/1,454

בקונצנזוס, דבר המשפיע לעיתים על יעילות פעולותיה.⁷⁶ במועצה ישנה קבוצת עבודה של נציגי הצבא, המחליפה דעות ודנה ביישום המעשי של שיתוף הפעולה הצבאי של נאט"ו – אוקראינה, תוך כדי התמקדות בפיתוח היכולות וביכולת הפעולה ההדדית של הכוחות המזוינים של אוקראינה.

היבט נוסף בתחום שיתוף הפעולה של חברות הברית הוא מערכת היחסים המורכבת של טורקיה עם נאט"ו, שחוותה עליות ומורדות רבות בשנים האחרונות. טורקיה היא שותפה קרובה של רוסיה ושל אוקראינה כאחד, היא מנסה באופן פעיל לתווך פתרון של שלום לפלישה הרוסית לאוקראינה ב־2022, ואירחה מספר מפגשי משא ומתן עם פרופיל גבוה בין שתי המדינות. טורקיה היא כיום חברת נאט"ו היחידה שאינה ברשימת המדינות הלא ידידותיות של רוסיה. מערכת היחסים הידידותית של ממשלת טורקיה עם רוסיה אינה לרוחן של הרבה מחברות נאט"ו; אבל עמדה זו מאפשרת לטורקיה לבצע פעילויות כגון תיווך עסקת התבואה של הים השחור (The Black Sea grain deal) וחילופי שבויים בין אוקראינה לרוסיה. החלטתה של טורקיה בסוף ינואר 2024 לאפשר לשוודיה להיכנס לנאט"ו, מהלך שחייב אישור פה אחד של כל 31 חברות הברית, שיפר במידה מסוימת את מערכת היחסים בינה לבין חברות הברית, ובראשן ארצות הברית. בתוך שעות מרגע ההחלטה של טורקיה, אישרה ארצות הברית מכירה בסכום של 23 מיליארד דולר עבור מטוסי קרב F-16 לטורקיה שהתעכבה מאז 2021. מחלקת המדינה האמריקנית הודיעה כי טורקיה תתחיל מייד לקבל ערכות שדרוג למטוסי ה-F-16 שלה, וכי ארצות הברית "תשמח" לקבל את טורקיה חזרה לתוכנית F-35 (מטוס הקרב המתקדם ביותר של נאט"ו) מייד כאשר תיפתר הסוגיה של רכישת מערכת הנשק הרוסית S-400 לטורקיה. למרות האופטימיות שהתעוררה לאחר מהלך זה של טורקיה, חוקרים הבקיאים בתחום מערכת יחסים זו מעריכים כי "למרות הסיכויים לשינוי חיובי, שיפור הקשרים הדו־צדדיים אינו מעיד שהיחסים בין ארצות הברית לטורקיה חוזרים לנקודת המוצא שלהם, וגם לא שטורקיה חוזרת לחיק ארצות הברית. הדרך הטובה ביותר עבור גורמי ממשל אמריקנים לפנות לטורקיה היא להכיר בכך שהאחרונה "לא עוזבת" אך גם "לא מחבקת" את המערב.⁷⁷

הדחייה של אישור אספקת הנשק מארצות הברית לאוקראינה בקונגרס והגבלת הסיוע של מדינות נאט"ו לאוקראינה למטרות הגנתיות בלבד, הביאו לכך שנוצרה א־סימטריה ביכולת הפעולה בין רוסיה לאוקראינה: בעוד שרוסיה איננה מהססת לתקוף ריכוזי אוכלוסייה ותשתיות (ובמיוחד את תשתית החשמל של אוקראינה) בעומק שטחה של אוקראינה, אוקראינה מוגבלת להגיב בצורה דומה כנגד מטרות בעומק רוסיה. ביקורת על המצב נשמעת בתוך נאט"ו וארצות הברית, וראש נאט"ו התבטא לאחרונה כי לאוקראינה יש זכות לפגוע ב"מטרות לגיטימיות ברוסיה... הזכות להגנה עצמית כוללת גם את הזכות לפגוע ביעדים לגיטימיים, צבאיים בשטח הצד התוקף, התוקפן – במקרה זה רוסיה".⁷⁸

⁷⁶ [NATO-Ukraine Council](#). North Atlantic Organization, May 13, 2024

⁷⁷ Cagaptay, S. (January 26, 2024). [The Future of U.S.-Turkish Ties: A New Relationship, Not a Reset](#), *The Washington Institute*

⁷⁸ *Sky News*. (June 12, 2024). [Ukraine-Russia war: Latest updates](#)

אירוע מעניין הקשור למלחמה המתנהלת בין ישראל לחזבאללה הוא התבטאותו של מנהיג חזבאללה חסן נסראללה בקשר לשיתוף הפעולה הצבאי שבין ישראל לקפריסין. נסראללה איים על קפריסין בזו הלשון: "יש לנו מידע שישראל משתמשת בשדות תעופה בקפריסין לאימונים, הם ישתמשו בשדות האלה במקרה של מלחמה. אם קפריסין תאפשר זאת, היא תהיה חלק מהמלחמה. אנחנו ממשיכים לתמוך בעזה ומוכנים לכל האפשרויות. כלום לא מפחיד ולא יעצור אותנו מהחובה הזאת. הפתרון הוא אחד: עצירת הלחימה בלבנון, תימן ועיראק – רק אחרי עצירת המלחמה בעזה".

דובר הנציבות האירופי לענייני חוץ וביטחון, פטר סטאנו (Peter Stano), הגיב מבריסל והכריז כי "קפריסין היא מדינה החברה באיחוד האירופי. המשמעות של הדבר היא שהאיחוד האירופי הוא קפריסין – וקפריסין היא האיחוד האירופי", "כל איום על אחת מהמדינות החברות שלנו הוא איום על האיחוד האירופי", הדגיש. יצוין כי קפריסין אומנם חברה באיחוד האירופי אך לא חברה בברית נאט"ו שמספקת ערבויות ביטחוניות מוצקות הרבה יותר.⁷⁹

לסיכום, למרות חיוניותה של הברית הצפון-אטלנטית קיימים בתוכה יריבויות וניגודי אינטרסים שקשה לתחזקם, והמבחן של הברית יהיה אם רוסיה תתקוף את אחת מחברות הברית ותגרם להפעלת סעיף "5" המחייב את הארגון כולו להתגייס לעזרתה של הנתקפת.

הצי הצרפתי

הצי הצרפתי מדורג במקום השמיני במדד העוצמה של ציים מלחמתיים לשנת 2024 (92.9 – TVR). בסד"כ העיקרי של הצי הצרפתי יש נמ"ט אחת, תשע צוללות, 52 ספינות שטח (משחתות ופריגטות) ושלוש ספינות אמפיביות (Amphibious Assault Ships). הגיל הממוצע של הספינות הוא 24 שנים. תוכנית ההתעצמות השבע־שנתית הנוכחית (Loi de Programmation militaire – LPM) מכסה את התקופה 2024–2030 ומותאמת לענות על סדרי העדיפויות האסטרטגיים של צרפת: חיזוק נכסי ההרתעה; הכנה ללוחמה בעצמות גבוהה; הגנה על האינטרסים הלאומיים בכל הטריטוריות הצרפתיות, מרחבים משותפים ותחומי מפתח. תוכנית תקציב זו תאפשר לצבא צרפת להגדיל בצורה ניכרת את תקציבו, שיגיע ל-413.3 מיליארד אירו בשבע השנים הבאות.

בהערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23 ציינו את ההשפעה השלילית שהייתה לביטול עסקת רכש הצוללות האוסטרליות בצרפת, והמעבר לתוכנית הידועה בשם AUKUS על מערכת היחסים עם ארצות הברית ובריטניה, והקרנתה על מערכת היחסים בנאט"ו. בהקשר זה ראוי לציין כי מחקרים רבים נערכו כדי לבחון את השפעת הנושא על הברית המורכבת בין המדינות האנגלו־סקסיות לבין צרפת.⁸⁰

⁷⁹ בן ארי, ל' ואייל, נ' (19 ביוני 2024). נסראללה מאיים: "הפלישה לגליל עוד על הפרק, קפריסין מסתכנת", *Ynet*.

⁸⁰ Holland, J. (March 2024). [Eglantine Staunton, BrOthers in Arms France, the Anglosphere and AUKUS](#), *International Affairs*, 100(2), 712–729

מעורבות צרפת במלחמה בין רוסיה לאוקראינה

בשנת 2024 גברה המתיחות בין צרפת לרוסיה שהועצמה לאחר הודעתה של צרפת ביוני 2024 כי צרפת תעביר לאוקראינה מטוסי קרב מסוג Mirage-2000, תאמן טייסים אוקראינים שיוכשרו בצרפת, ותאמן גם חיילים מצבא אוקראינה. בתגובה פרסם שר החוץ הרוסי, סרגיי לברוב אזהרה חמורה, וקבע כי חיילים צרפתים באוקראינה ייחשבו כ"מטרות לגיטימיות". הצהרה זו הגיעה לאחר שאוקראינה ביקשה מצרפת לסייע באימון חייליה. נשיא אוקראינה וולודימיר זלנסקי ערך בצרפת ביקור כחלק מהאירועים שציינו את יום השנה ה-80 לפלישת בעלות הברית לנורמנדי, וניצל ביקור זה לחיזוק התמיכה של צרפת באוקראינה. מכיוון שדוח זה מתמקד בזירה הימית, יודגשו פעולותיה של צרפת במלחמה בין רוסיה לאוקראינה הקשורות למרחב הימי.

נמ"ט של הצי הצרפתי 'שארל דה גול' עזבה את נמל הבית שלה בטולון ב־24 באפריל 2024 כדי להשתתף בתרגיל של נאט"ו 'מכת נפטון 2024' (Neptune Strike) בים התיכון שנמשך עד ל־10 במאי. התרגיל נועד להדגים את הסינרגיה בין הכוחות השונים של נאט"ו הפועלים יחד במספר תחומים כדי להגן על מדינות הברית מפני כל איום. במהלך הפעילות, ולראשונה, נמצאת קבוצת הקרב הצרפתית (CSG) תחת הפיקוד של נאט"ו. כחלק מתרגיל זה מטוס בקרה מוטס E2C Hawkeye צרפתי ביצע משימה מבצעית בהגנה על האגף המזרחי של הברית. המטוס המריא מסיפון נמ"ט "שארל דה גול" ב־30 באפריל 2024, ביצע סיור בחלק המערבי של הים השחור, וחזר לבצע תדלוק בבסיס חיל האוויר של רומניה בבורצ'ה (Borcea Air Base). ראוי לציין כי המלחמה באוקראינה גרמה לחברות נאט"ו לאגם משאבים מכל המדינות המשתתפות בברית, ולהעלות את רמת שיתוף הפעולה (Interoperability) בצורה שלא היה לה אח ורע בעבר.

פעילות הצי הצרפתי בדרום הים האדום ומפרץ עדן

בשנים הקודמות ציינו בהערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל השנתית את החשיבות העולה של האוקיינוס ההודי בעיני צרפת ואת הקצאת הכוחות הימיים לפעולה באזור זה. לפיכך, עם תחילת פעולות הסגר הימי של החות'ים בדרום הים האדום הסיטה צרפת באופן טבעי את פעילות ספינותיה באוקיינוס ההודי למפרץ עדן ולדרום הים האדום. ספינות אלה היו במשך תקופה לא ארוכה חלק מכוח המשימה הבין־לאומי בהובלת ארצות הברית במבצע 'שומר השגשוג' (Operation Prosperity Guardian – OPG), שהושק בדצמבר 2023 ביוזמת ארצות הברית כדי להילחם באיום החות'י על השיט המסחרי באזורים אלו, לאחר החלטת מועצת הביטחון של האו"ם בעניין. אולם בשלב מאוחר יותר הודיעה צרפת שלא תפעל בכוח משימה האמריקני משום שהכוח מבצע תקיפות מונעות (Preventive strikes) על אתרים בחוף הנמצאים בשליטתם של החות'ים, דבר שלפי דברי נשיא צרפת מקרון עלול להביא לדרדור המצב באזור.⁸¹ ייתכן שמתחים אלו הביאו להקמת כוח המשימה של האיחוד האירופי שצרפת היא חלק ממנו, לצד גרמניה, יוון ואיטליה. האיחוד האירופי החליט בפברואר 2024 להפעיל בדרום הים האדום ומפרץ עדן כוח הגנתי שימנה לפחות ארבעה כלי שיט במשימה

⁸¹ TheSun. (January 17, 2024). [France will not carry out prevention strikes on Houthi positions to avoid escalation in the region](#)

שכונתה בשם 'אספידס' (Aspides) שמשמעותו ביוונית – "מגן" (EUNAVFOR Aspides). צרפת הפנתה לאזור זה שתי ספינות מלחמה: את הפריגטה 'אלזס' (Alsace) בעלת יכולת הגנה אווירית, ואת 'לנגדוק' (Languedoc) שהיא פריגטת לוחמה נגד צוללות. ה'לנגדוק' כבר החלה את פעילותה בדרום הים האדום בדצמבר 2023, ובמהלכה הפילה מספר כטב"מים באמצעות טילי אסטר (Aster). עלות ההפלות (שאנליסטים ביטחוניים מעריכים שהסתכמו בסביבות מיליון אירו לטיל), העלו את שאלת העלות-תועלת בסוג נשק זה, ואת הצורך למצוא פתרונות טכנולוגיים זולים יותר כגון מערכות לייזר, או מערכות שיבוש בתחום המיקרוגל.⁸² כוח משימה זה היה מאומן ומצויד פחות מהכוח האמריקני והבריטי, ואחד האירועים שהצביעו על כך היה השיגור המוטעה של שני טילי SM-2 מהפריגטה הגרמנית Sachsen לעבר מזל"ט אמריקני MQ-9 Reaper. אומנם שרד את התקרית, אך זאת רק מאחר שהטילים ששוגרו מהפריגטה הגרמנית לא הצליחו לתפקד כצפוי מסיבות שעדיין אינן ברורות. נושאים אלה מעוררים שאלות לגבי המוכנות של ציים וכוחות מזוינים רבים באירופה, שניסיונם המבצעי בסוג זה של לחימה אסימטרית ויכולתם להתמודד עם איומים בתדירות גדולה ובתנאי זירה קשים – קטן. זהו מצב שכוחות אירופיים לא נתקלו בו במשך עשורים רבים.

המנדט של כוח המשימה 'אספידס' מבוסס על החלטת מועצת הביטחון 2722 המגנה את ההתקפות של החות'ים על אוניות סוחר המפליגות באזור שבו חייב להתאפשר חופש שיט (Freedom of Navigation). ההחלטה "לוקחת לתשומת ליבה את הזכות של המדינות החברות, בהתאם לחוק הבין-לאומי, להגן על כלי השיט שלהן מפני התקפות, כולל אלה המכוונות לפגוע בזכויות חופש השיט". לגבי המונח "הגנה עצמית" קיימות פרשנויות שונות בקרב המדינות המשתתפות במבצעים. למשל, בריטניה וארצות הברית מצדיקות את התקפות המניעה שלהן כחלק ממבצע 'שומר השגשוג' נגד החות'ים כאמצעי להגנה עצמית בהתאם להחלטה זו של מועצת הביטחון. בניגוד לכך, הפרשנות של מדינות האיחוד האירופי להחלטה היא שכוח המשימה "אספידס" לא יעסוק באמצעי מנע דומים.⁸³ ניתן לסכם את הנושא במספר שאלות בתחום האסטרטגי לגבי המשך התנהלותם של שני מבצעים אלה:

- כיצד האיחוד האירופי וארצות הברית יכולים לבסס ביטחון ימי באזור מבלי להסלים את מעורבותם ומבלי להאריך את העימות מול החות'ים?
- איך המבצעים יכולים למצוא את הסינרגיה להמשך קיומם לנוכח הפיצול הפוליטי?
- כיצד המבצעים יכולים לקדם תיאום נוסף עם ממשלות באזור?
- כמה זמן המבצעים יכולים להחזיק מעמד ולשמור על ההרתעה מול החות'ים?
- כיצד תשפיע הפעילות הנפרדת של שני מבצעים באותו אזור (שמטרתה העל שלהם משותפת) על רמת הלכידות המבצעית?

עם כל האמור לעיל ראוי לציין כי במועד התקיפה האיראנית על ישראל בליל 13–14 באפריל 2024 מטוסים צרפתיים שנפרסו על פי בקשת ירדן לבסיס חיל האוויר הירדני, יירטו בהצלחה מעל המרחב האווירי של ירדן מל"טים וטילים איראניים שנורו מאיראן לישראל.

⁸² Rutenberg, R. (January 11, 2024). [French Navy defends use of million-euro missiles to down Houthi drones](#), *Defense News*

⁸³ Karlsson (2024), p. 7

הצי הצרפתי קובע יעדים להשגת יכולת לוחמה בקרקעית הים (Seabed Warfare)

לאחר החבלה בצינורות הגז הטבעי Nord Stream 1 ו-Nord Stream 2 (ב-26 בספטמבר 2022) ודיווחים על פגיעה אפשרית בכבלי תקשורת תת־ימיים בים האדום בידי המורדים החות'ים בתימן, החלו להעריך גורמי הביטחון במערב כי בעקבות הגידול בתשתיות התת־מימיות (כגון תקשורת, אנרגייה ואחרות), תוחלת הנזק לפגיעה בתשתיות אלה יכולה להיות גבוהה מאוד. הנזק הגבוה יכול לגרום ליעדים אלו לשמש פיתוי לתקיפה מדינתית, או של ארגוני טרור. על רקע האיום המתפתח בקרקעית הים החליט הצי הצרפתי לבנות יכולת לוחמה בקרקעית הים לאבטחת תשתיות תת־ימיות קריטיות כדי לאפשר את הפעולות הימיות שלו ברחבי העולם.⁸⁴ הצי קבע כי היעד הראשון בהשגת יכולת זו הוא יצירת מעקב ימי (Surveillance) רצוף במטרה לאבטח ציוד כמו צינורות וכבלים בקרקעית הים. המטרה השנייה היא לחקור ולנטר אזורים בעלי עניין – דהיינו, אזורים שבהם צרפת מתכוונת להפעיל כוחות ימיים כדי להבטיח שלא יהיו איומים מחיישנים או ממטעני חבלה. זאת כדי לאפשר לצי לפרוס חיישנים או אמצעי לחימה משלו כדי לתמוך בתמרונים מבצעיים, או כדי למשות עצמים מקרקעית הים. מדובר בשטחי ים מעבר למים הטריטוריאליים של צרפת ומהאזורים הכלכליים הבלעדיים (Exclusive Economic Zones) שלה. באימון מבצעי שערך הצי הצרפתי בתחילת 2023 נבדקו אמצעים שונים של רכבים תת־ימיים המופעלים מרחוק או אוטונומיים (ROVs, AUVs), בינה מלאכותית, מיקרו־אלקטרוניקה וסוללות משופרות המאפשרים לבצע מבצעים ופעולות בקרקעית הים. צי צרפת שואף להפעיל מערכות רובוטיות שיכולות לרדת לפעול עד עומקים של 6,000 מטר מתחת לפני הים, ולכשתושג יכולת זו צי צרפת יוכל לפעול על 97% מקרקעית הים בעולם. הגעה לעומקים שצוינו היא ללא ספק משימה מאתגרת מבחינה טכנולוגית, ונחוצות לכך פלטפורמות ייעודיות עם יכולת לשאת רכבים תת־ימיים גדולים וכבדים. הצי הצרפתי מתכוון להגיע ליכולת מבצעית ראשונית (IOC) בתחילת 2026.

לסיכום, צי צרפת הוא ללא ספק בעל יכולות מרשימות המשמש את אחד מיסודות הכוח הימי של נאט"ו. למרות משברי השנים האחרונות מול חברות שונות של נאט"ו, מלחמת רוסיה–אוקראינה קירבה אותו לליבת העשייה של נאט"ו בכלל, ובתחום הימי בפרט.

הצי הבריטי

הצי המלכותי הבריטי מדורג במקום התשיעי במדד העוצמה של ציים מלחמתיים לשנת 2024 (TVR – 88.3). הצי המלכותי מחזיק ב־66 ספינות הכוללות שתי נושאות מטוסים, שני רציפי תובלה אמפיביים, ארבע צוללות טילים בליסטיים (SSBM) של מערך הרתעה הגרעיני, שש צוללות תקיפה מונעות גרעינית (SSN), שש משחתות טילים מונחות, תשע פריגטות, שבע ספינות נגד מוקשים ו־26 ספינות סיוור. הצי המלכותי הצטמצם במשך שלושת העשורים האחרונים במספר ספינות המלחמה, בעיקר בעקבות סיום המלחמה הקרה. הגיל הממוצע של הספינות הוא 18.7 שנים.

Villette, L. (April 5, 2024). [French Navy Sets Out Steps to Reach Seabed Warfare Goals](#),⁸⁴ *Naval News*.

כזכור פרשה בריטניה ב־31 בינואר 2020 מהאיחוד האירופי, אך נשארה חברה בברית נאט"ו. בריטניה הייתה הנחושה ביותר מבין מדינות נאט"ו בהתנגדותה לפלישה של רוסיה לאוקראינה, והיא מספקת סיוע צבאי, כלכלי, הומניטרי והגנתי מגוון לאוקראינה, כמו גם מטילה סנקציות נוספות על רוסיה ובלארוס.

אסטרטגיה ימית בריטית חדשה ולקחי מלחמת רוסיה–אוקראינה

ב־15 באוגוסט 2022 פרסמה בריטניה אסטרטגיה ימית חדשה לחמש השנים הבאות, המתמקדת בשיפור חופש השיט (Freedom of Navigation) באזור האינדו־פסיפי. האסטרטגיה החדשה מגדירה מחדש את הביטחון הימי כשמירה על חוקים, תקנות ונורמות כדי לאפשר מרחב ימי חופשי, הוגן ופתוח. בגישה חדשה זו הממשלה מכירה (בצדק) בכל דיג לא חוקי, לא מדווח ולא מוסדר, ונזק סביבתי לים כדאגה לביטחון ימי.⁸⁵ מחברי מסמך האסטרטגיה הם ראשי חמישה משרדי ממשלה כולל משרד ההגנה, המציינים כי מלחמת רוסיה באוקראינה ואירועים נוספים מביאים את העולם למצב של מתח עולמי מוגבר. הם גם כותבים כי עזיבת האיחוד האירופי סיפקה לבריטניה את היכולת לפתח מדיניות ואסטרטגיות המייצגות את סדרי העדיפויות והערכים החשובים ביותר לעם הבריטי.

בינתיים, ולאור הזמן שחלף מפתיחת המלחמה בין רוסיה לאוקראינה, חוקרים בריטים ומכוני מחקר מנסים לגבש תובנות ולקחים ממלחמה זו, ולבחון את ישימותם לצי הבריטי, לאסטרטגיה שלו ולתהליך בניין הכוח. אלסיו פטאלאנו (Alessio Patalano) שהוא פרופסור למלחמה ואסטרטגיה במחלקה ללימודי מלחמה (DWS) בקינגס קולג' בלונדון, ומנהל משותף של המרכז לאסטרטגיה רבתי (CGS) טוען, כי כבר כעת ניתן להפיק שלוש תובנות עיקריות מהמלחמה.⁸⁶

הראשונה – המרכיב הגאוגרפי של אסטרטגיה רבתי – עדיין חשוב מאוד: הצי הרוסי לא הצליח לנצל את נוכחותו בחצי האי קרים, ל"תרגם" אותה לשליטה ימית בכלל הים השחור ולהגן על ספינותיו אם בנמלים, או בעת שהייתן בים הפתוח. הלקח עבור בריטניה, המקיימת נוכחות צבאית חזקה בים הצפוני, בגיברלטר ובקפריסין הוא שחשוב למצוא דוקטרינות חדשניות ואמצעי לחימה מתאימים שיאפשרו לכוחות הבריטים שהייה בטוחה ומוגנת בבסיסים אלה. זה מדגיש את הצורך למצוא דרכים חדשניות יותר להגן על הצי. בריטניה למעשה מתלבטת כרגע באיזו מידה מערכות נשק יבשתיות ניידות וארוכות טווח יכולות לשחרר חלק מכלי השיט שבמצב הנוכחי אמורים למלא את התפקיד של הגנה על הבסיסים, ובעיקר משחתות עם יכולות הגנה. מערכות יבשתיות בעלות יכולות כאלה מסוגלות לשחרר חלק מהכוחות של הצי הבריטי מהגנה על בסיסיו, ולאפשר להם לבצע משימות מובהקות יותר בים הפתוח.

השנייה – כיצד להשתמש בטכנולוגיית רחפנים כדי להגביר את הקטלניות (Destructive Lethality) שלהם, או בניסוח מעט שונה: הגדלת הכמות של הצי הבריטי ואת עוצמתו על ידי

⁸⁵ UK Government. (August 15, 2022). [New maritime security strategy to target latest physical and cyber threats](#)

⁸⁶ Newton, S. (February 19, 2024). [Ukraine war shows Royal Navy how to strike unprepared enemy with maritime tech, expert says, Forces Net](#)

שילוב יכולות בלתי מאוישות ואוטונומיות, הן על פני הים, מתחת לפני הים והן באוויר. דוגמה לשימוש בטכנולוגיה מסוג זה היא השימוש שעשו בו בסוף מאי 2024 הכוחות האוקראינים, שהצליחו לפגוע באמצעות כלי שיט בלתי מאוישים בספינת הנחיתה הרוסית 'הקיסר קוניקוב' (The Caesar Kunikov) השייכת לצי הים השחור.

השלישית – אחת השאלות שעולות מהמלחמה בין רוסיה לאוקראינה ויכולתם של האוקראינים לנטרל את פעילות צי הים השחור היא "האם הצי הבריטי מיושן? האם נושאות המטוסים מיושנות?" ייתכן שבשאלות אלה אנחנו מחמיצים את התמונה הרחבה יותר, והיא עד כמה משתנה העידן שבו אנו חיים. השינוי יכול להיעשות באמצעות מערכות הגילוי ומערכות הנשק המותקנות על כלי השיט. נראה כי "הציים יישארו מרכזיים לחלוטין כי בלי צי ואנשי הצוות המשרתים עליו לא ניתן להקרין עוצמה ימית ולייצג את המדינות והמוסדות שאותם אנשי צוות מייצגים ופועלים עבורם דרך האוקיינוס, הרחק מהחופי המולדת". בעוד המלחמה בין אוקראינה לרוסיה היא בעיקרה מלחמה יבשתית ואווירית, היא הדגישה עד כמה טכנולוגיה ימית יכולה להיות משמעותית מול אויב לא מוכן – שיעור שהצי הבריטי חייב ללמוד ולהבין עוד לפני שיוציא תקציבים גדולים לרכש כלי השיט ואמצעי הלחימה שבהם הוא יצטרך להשתמש במאה ה־21.

סדר כוחות הצי המלכותי ותוכנית בניין הכוח

סקירת ההגנה האסטרטגית של 2010 (The 2010 Strategic Defence Review) מצאה שמספר המשחתות והפריגטות הכולל, שמנה עם סיום המלחמה הקרה 23 כלים, ימשיך לרדת ל־19 בלבד אם לא תשונה תוכנית בניין הכוח. כחלק מההעלאה שהוכרזה בהוצאות הביטחון בנובמבר 2021, ראש הממשלה דאז בוריס ג'ונסון אמר שהוא רוצה שבריטניה תהיה "המעצמה הימית המובילה באירופה"⁸⁷. שאיפה זו כללה באופן מרומז את הכוונה לעצור את התכווצות הצי ולהגדיל אותו ל־24 ספינות לפחות עד המחצית הראשונה של שנות השלושים. הכלים החדשים שייכנסו לשירות יכללו את פריגטות Type-26 ו-Type-31 החדשות, ופרסום התוכן הראשוני שהוכרז לאחרונה לדגם Type-32. הצי המלכותי איננו הצי היחיד שעומד בפני אתגר בניסיון לבנות מחדש מספר גדול יותר של כלי שיט, לספק ולהציג טכנולוגיות ויכולות חדשות בזמן שפוחתת היכולת התעשייתית לבצע זאת. לפיכך קיים חשש כי לפני הגידול במספר כלי השיט ייאלץ הצי המלכותי להוציא משירות כלי שיט מתיישנים ולהצמצם בסדר הכוחות שלו.

בריטניה נמצאת לקראת סיומה של תוכנית בניין כוח שאפתנית שגולת הכותרת שלה היא כניסה לשירות מבצעי של שתי נמ"ט: 'המלכה אליזבת' (HMS Queen Elizabeth) ו'הנסיך מוויילס' (HMS Prince of Wales). עקב בעיה מכנית במערכת ההנעה בוטלה השתתפותה של נמ"ט "המלכה אליזבת" בתרגיל Nato Steadfast Defender 2024, שהחל באמצע פברואר 2024. בעוד נושאות המטוסים האמריקניות הן מרכיב חשוב מאוד בפעילות המבצעית של צי ארצות הברית הן במזרח התיכון, והן במזרח אסיה, ונוסף לכך שהן ממלאות את תפקידן "כדיפלומטיה של ספינות תותחנים" ופלטפורמות לתקיפות תשתיות אויבים בחוף (כמו במקרה של החות'ים

⁸⁷ //SS. (August 5, 2022). [UK Royal Navy fleet numbers: More or less?](#)

בדרום הים האדום), הרי שתי נושאות המטוסים של הצי הבריטי סובלות מחבלי קליטה ארוכים וקשים, ועד כה לא תרמו תרומה כלשהי למשימות הביטחוניות של הצי המלכותי הבריטי.

הצי המלכותי נמצא בתהליך איפיון של שש ספינות אמפיביות חדשות וחדשות כדי להביא לידי ביטוי את היכולות של יחידת הנחתים המלכותית בחוף בכל מקום בעולם שיידרשו לכך. ספינות התמיכה הרב-משימתיות החדשות (Multi Role Support Ships – MRSS) יחליפו את HMS Bulwark ו-Albion, ספינות הדגל האמפיביות הנוכחיות של הצי המלכותי שיישארן בשירות עד 2033–2034. הספינות יהיו רב-תכליתיות במשימותיהן, ניתן יהיה להפעילן במגוון רחב יותר של משימות, והן יוכלו לשאת כלי רכב, מטוסים, כלי טיס ומגוון רחב של מערכות לא מאוישות מורכבות. הן גם יוכלו לפעול כספינות קולטות נפגעים ראשוניים, ולספק טיפול רפואי דחוף לכוחות צבא בריטיים בכל מקום שבו הם פרוסים. משרד ההגנה הבריטי נכנס לשלב הראשון, התכנון התפיסתי (Concept Design), של תוכנית MRSS ויעבוד עם התעשייה כחלק ממעורבות מוקדמת בשוק לקראת פיתוח עיצוב כלי השיט.⁸⁸

צי הצוללות נמצא בתהליך התעצמות: בסך הכול מתוכנן צי הצוללות לכלול שבע צוללות מדגם אסטוט (Astute fleet submarines). נכון למאי 2024 שש הצוללות הראשונות בשימוש ובשירות, בעוד שצוללת מספר שבע נמצאת בשלבי בנייה סופיים.

פעילות הצי הבריטי במבצע 'שומר השגשוג' (Prosperity Guardian Operation)

בין ה-11 בינואר ל-24 בפברואר 2024 ביצעו ארצות הברית ובריטניה ארבע תקיפות ימיות ואוויריות משותפות נגד החות'ים בתגובה להתקפות המתמשכות שלהם על הספנות. ארצות הברית גם ביצעה שורה של פעולות נפרדות. התקיפות הבריטיות ב-2024 בוצעו בעקבות אזהרות של שר ההגנה הבריטי כי בריטניה מוכנה להשתמש בכוח צבאי כדי לעצור את התקפות החות'ים, וזאת בהמשך להחלטת מועצת הביטחון של האו"ם בינואר 2024 הדורשת להפסיק אותן.⁸⁹ עד כה ביצעו כוחות ארצות הברית ובריטניה שש תקיפות אוויריות נגד מטרות בתימן.

לגבי המשימה של שמירת נתיבי שיט פתוחים בדרום הים האדום ומפרץ עדן, ועוד לפני ההחלטה הבריטית להצטרף למבצע 'שומר השגשוג', יירטה במחצית דצמבר 2023 המשחתת הבריטית HMS Diamond מדגם 45 כטב"ם חות'ים. עד כמה מתאר לחימה זה היה חדש לצי הבריטי ניתן ללמוד מדבריו של שר ההגנה הבריטי גראנט שאפס (Grant Shapps) שאמר "כי זוהי ההפלה הראשונה של כלי מסוג זה בעשורים האחרונים עבור הצי הבריטי".⁹⁰

⁸⁸ Royal Navy. (May 14, 2024). [Six new amphibious warships to be built for Royal Marines operations](#).

⁸⁹ UN Meeting Coverage & Press release. (January 10, 2024). [Adopting Resolution 2722 \(2024\) by Recorded Vote, Security Council Demands Houthi Immediately Stop Attacks on Merchant, Commercial Vessels in Red Sea](#).

⁹⁰ Atkinson, E. (December 16, 2023). [HMS Diamond: British warship shoots down suspected attack drone in Red Sea, BBC News](#).

בריטניה הפעילה באזור הים האדום בין 2–3 כלי שיט (פריגטות ומשחתות), ונראה כי הפעלה רצופה של שלושה כלי שיט במשימה זו הייתה מעמסה כבדה לצי הבריטי שבמשך הזמן צמצם אותה. המשחתת HMS Diamond פעלה בעבר באזור החל מחודש דצמבר 2023 ובמשך חודש ינואר 2024, ושמרה על נוכחות כמעט קבועה ב"אזור האיום הגבוה" של הים האדום. המשחתת פעלה תחת תקיפות של החות"ים בשלוש התקפות נפרדות, והשמידה בהצלחה תשעה מל"טים באמצעות מערכת טילי ה-Sea Viper, תותחי ה-Vulcan Phalanx ותותחי ה-30 מ"מ שמוחקנים עליה. בחודש מארס 2024 החליפה הפריגטה HMS Richmond את HMS Diamond, ובמהלך פריסתה הצליחה להפיל שני מל"טים ששיגרו החות"ים באמצעות טילי ה-Sea Ceptor. בסוף חודש מאי 2024 עזבה ספינת המלחמה של הצי המלכותי HMS Duncan את נמל פורטסמות' במסעה לים האדום. HMS Duncan חמושה אף היא באותה מערכת טילי ה-Sea Viper ומצוידת באותן מערכות מכ"ם המסוגלות לזהות במדויק איומים רחוקים. לעומת זאת, כלי שיט שטח בצי הבריטי חסרים יכולת לתקוף מטרת בחוף, שכן טילי טומהוק שהתקבלו מהאמריקנים הותקנו בגרסתם התת-מימית על הצוללות הבריטיות מסוג Astute, אך לא על כלי שיט שטח של הצי. טיל התקיפה הימי (The Naval Strike Missile & Kongsberg Defence) הוא טיל ים-ים וטיל ים-יבשה, שפותח בידי החברה הנורווגית (Aerospace) לטווחים של יותר מ-100 מילי ימי.⁹¹ הטיל אמור לקבל כשירות מבצעית ראשונית בצי הבריטי באמצע שנת 2024. יכולת זאת נדרשת היום יותר מתמיד במתארי לחימה א-סימטרית במים חופיים (Littoral).

הפעילות של הצי הבריטי בים האדום סיפקה תזכורת כואבת לצורך לאזן בין גודלו של הצי לבין התחייבויותיו המבצעיות, בכל הקשור לסוג כלי השיט שהוא מחזיק וגודל הכוח, וזאת כדי לעמוד במשימות הנוכחיות של הצי וגם כאלה שיידרשו בעתיד, וכל זאת בסביבה בין-לאומית משתנה ומרובת איומים.

הצי ההודי

הצי ההודי הוא אחד הציים הגדולים בעולם, ומדורג במקום השביעי בעולם במדד העוצמה של ציים מלחמתיים לשנת 2024 (TVR – 99.1). מקדים אותו הצי היפני בציון 121.3, ואילו הצי הבריטי והצרפתי מדורגים במקומות 8 ו-9 בהתאם.⁹² סד"כ הלחימה העיקרי שלו כולל 102 כלי שיט, (נמ"ט אחת, 17 צוללות, 75 כלי שטח עיקריים ותשע אוניות אמפיביות). הודו צפויה להשיק צוללת שנייה מסוג אריהנט (SSHN Arihant) למערך האסטרטגי שלה, וכן נמ"ט שנייה (שתוכננה ונבנתה בהודו), אך כיום קיימים עיכובים בתוכנית זו.

הודו מדגישה את משימתו של חיל הים ההודי בהגנה על משאביה של הודו, שמירה על נתיבי סחר פתוחים כדי לתמוך בפיתוח כלכלי, ושמירת מעמדה הבין-לאומי בעולם. להודו חוף ים ארוך מאוד של 7,516 ק"מ, ולפיכך הודו נדרשת לבנות ולהפעיל חיל ים גדול וחזק אשר תמיד נמצא ברמת מוכנות גבוהה. כך שבעת משבר ביטחוני, או אסונות טבע כמו שיטפונות, בצורות,

⁹¹ (Kongsberg. NSM™ Naval Strike Missile (NSM)

⁹² Indian Navy (2024).

ציקלונים, רעידות אדמה ופגעים אחרים, יוכל למלא את משימותיו ביעילות ובצורה בטוחה. העוצמה הרכה (Soft Power) של הודו תמיד הקדימה את עוצמתה הקשה (Hard Power), אך בעשור האחרון היא ניסתה להגיע לאיזון על ידי הרחבת הכוח הימי, אומנם בלי לאיים על שכנותיה, אך מתוך הגנה על האינטרסים שלה. גורמים רבים משפיעים על שינוי הפרדיגמה של אסטרטגיית הביטחון הימי של הודו. ראשית, המדינות הגובלות איתה הן בעלות יכולת גרעינית כמו סין ופקיסטן, ארצות הברית שמתחילת שנות ה-2000 רואה בהודו כוח חשוב שראוי לרתום אותו למאבקה בסין באזור האינדו-פסיפי, ושחקנים אחרים שאינם מדינתיים, ואף הם ממלאים תפקיד חיוני. הודו מביטה בדאגה על סין, הצועדת בבירור לקראת הפיכתה למעצמת העל העולמית באמצעות הפניית המשאבים שלה לעבר הים בכלל, והחשיבות הגאופוליטית שהיא מייחסת לאוקיינוס ההודי ביוזמת החגורה והדרך שלה (Belt and Road Initiative) בפרט.

עם זאת, ולמרות הניסיונות של ארצות הברית שצוינו לעיל בכל הקשור לרתימתה של הודו להיות אחת מבעלות בריתה באזור האינדו-פסיפי, הודו ממשיכה לשמור על קשריה עם מדינות הגוש הרוויזיוניסטי, ובראשן רוסיה ואיראן. כך בצעד חסר תקדים השתתפו ספינות הצי האמריקני, האיראני והרוסי בחודש פברואר 2024 בתרגיל ימי משותף ה-12 במספר בשם 'מילאן' (MILAN) שהתקיים בהודו באזור עיר הנמל וויזאקהאפטנם (Visakhapatnam) בתאריכים 19–27 בפברואר. זאת למרות המתיחות והעימותים המתמשכים בין המדינות המשתתפות, כולל מעורבותה של ארצות הברית באוקראינה הנמצאת במלחמה עם רוסיה והתנגדותה של ארצות הברית לתמיכת איראן בחות'ים ובפעילותם בים האדום. הצי האמריקני יוצג על ידי המשחתת USS Halsey, מנגד הפריגטה IRIS Dena ייצגה את איראן, והסיירת Varyag מסדרת Slava את רוסיה – כל זאת לצד ציים בין-לאומיים אחרים. באמצעות תרגיל מסוג זה הודו מדגישה את תפיסתה, שלפיה ייסוד פלטפורמה שבה כוחות ימיים ממדינות עם יחסים יריבים מוכנים להשתתף בתרגיל עם מטרה משותפת ולעודד דיאלוג ושיתוף פעולה על בסיס ניטרלי, מהווה עדות ליכולתה של הודו ולמעמדה הייחודי כמדינה המסוגלת לנווט ביחסים בין-לאומיים מורכבים.⁹³

האינטרסים של הודו כמעצמה ימית בולטת באוקיינוס ההודי הושפעו מהרחבת השפעתה של סין באזור, דבר שהוביל את הודו לבחון את משימות הצי ומעורבותה הימית האזורית. הודו משתדלת להתגבר על מגבלות היכולת שלה בשיתופי פעולה אזוריים, באמצעות יתרונות גאוגרפיים וניסיון תפעולי בעזרת שיפור טביעת הרגל האזורית שלה. נוסף לכך, המרחב האינדו-פסיפי מציג הזדמנויות חדשות לשאיפות הכוח של הודו, מה שמאפשר להודו להרחיב את השפעתה מעבר לאזורה הימי, ולאשר את מעמדה של הודו כספקית אבטחה וכמגינה של המרחב הימי.

בניין הכוח הימי

כדי להתמודד עם חוסר האיזון הקיים בין הצי ההודי לצי הסיני (המשמש את הודו כצי לייחוס), הצי ההודי מתכנן לרכוש מספר כלי שיט חדשים ומתקדמים, במיוחד צוללות (הן גרעיניות והן

⁹³ Naval News Navy 2024. (February 19, 2024). [US Navy trains alongside Russian & Iranian ships at India's Milan 2024 exercise](#)

בעלות הנעה קונוונציונלית). הצוללת השנייה INS Arighat תהפוך להיות מבצעית בשנת 2024. שתי צוללות נוספות מדגם אריהנט נמצאות בשלבים שונים של בנייה, ומתוכננות להצטרף לצי ההודי עד שנת 2025. שלוש צוללות גדולות יותר מהאריהנט (דגם S-5) מתוכננות להיבנות בחלק השני של העשור. הצי ההודי מתכוון לבנות שש צוללות תקיפה גרעיניות, ולהחליף עד 2025 את הצוללת המוכרת 'צ'אקרת' (SSN INS Chakrat) בצוללת רוסית חדשה יותר מדגם 'אקולה' (Akula-class SSN), דבר המדגיש את מערכת היחסים המיוחדת שלה עם רוסיה.

כדי לדאוג לשרידותן של הצוללות האסטרטגיות של הודו בשהייתן בנמל השיקה הודו פרויקט בשם 'פרויקט וורשה' (Varsha Project) שהוא פרויקט שנועד לבנות בסיס ימי אסטרטגי שיאפשר השרדתן של כ-12 צוללות טילים בליסטיים (SSBN) המונעות בכוח גרעיני. הבסיס נמצא 50 ק"מ מוויזאקהאפטנם (Visakhapatnam) – מפקדת פיקוד הצי המזרחי של הצי ההודי. המאפיין הבולט ביותר של הבסיס שהוא בנוי כמתחם תת-קרקעי נרחב, שנחשף באמצעות צילומי לוויין, הכולל מנהרות שכנראה מיועדות לאפשר את שרידותן של הצוללות האסטרטגיות בשעה שאינן נמצאות בים.⁹⁴

הבסיס התת-קרקעי נועד להגן על הצוללות האסטרטגיות (SSBN) של הצי ההודי מפני איומים אוויריים וכמו כן להסתיר את הצוללות העוגנות בו מפני אמצעי תצפית כלשהם, וכולל מתקני תמיכה לוגיסטיים שנועדים לתמוך בצוללות ולהכין למשימתן בים. מיקומו הגאוגרפי של הבסיס מאפשר שליטה אסטרטגית על נתיבי השיט החיוניים של הודו באזור האינדו-פסיפי. מיקום הבסיס מאפשר גם תגובה מהירה לאיומים אוויריים וכמו כן שיתוף פעולה עם המרכז למחקר האטומי של הודו, האחראי על פיתוח ראשי הנפץ הגרעיניים Bhabha Atomic Research Centre – BARC.

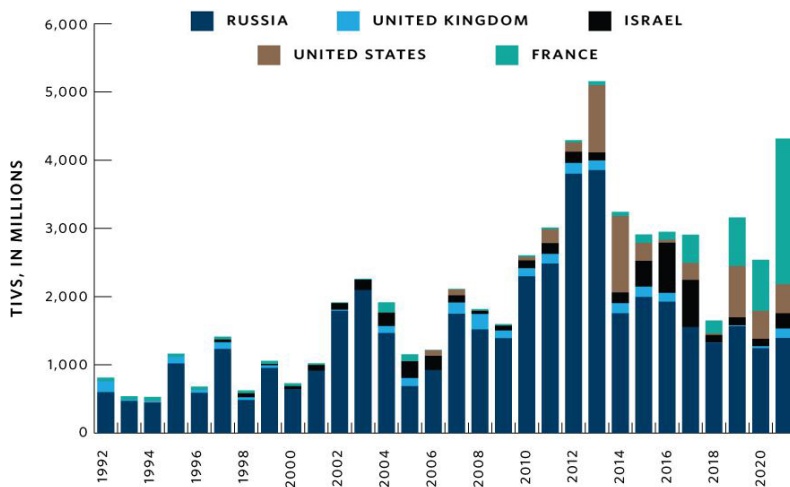
האיום הגרעיני הנשקף להודו הוא משני יריבים עיקריים – פקיסטן וסין. הידוק היחסים הצבאיים בין סין לפקיסטן אומנם לא מעוגן בברית ממוסדת, אך בשנים האחרונות שתי המדינות מוצאות יותר ויותר אינטרסים חופפים בשיתוף הפעולה שביניהן. כך לדוגמה דווח במאי 2024 כי פקיסטן השיקה את הצוללת הראשונה שלה מסוג Hangor שנבנתה בסין. זוהי גרסת יצוא של הצוללת הקונוונציונלית (SSK) מסוג 039B יואן. באפריל 2015 חתמה פקיסטן על חוזה עם סין לבניית שמונה צוללות – ארבע מהן נבנות בסין והשאר בפקיסטן. פקיסטן תרכוש יכולת תקיפה תת-מימית ניכרת מצוללות אלו אם תחמש את הצוללות שלה בטילי שיוט סיניים Babur-3 (SLCM) בעלי טווח של 450 קילומטרים. קיימת הסתברות נמוכה יותר לכך שפקיסטן תחמש טילים אלה בראש נפץ גרעיני (טקטי), דבר שעשוי לסייע לה להתמודד עם הכוח הצבאי הקונוונציונלי העדיף של הודו תוך השרדת הנשק הגרעיני שלה מפני מתקפות מנע אפשריות, ונוסף לכך, יאפשר לפקיסטן לשמור על יכולת אמינה של מכה שנייה (Second Strike Capability). בעוד שסין היא כיום המאפשרת העיקרית של תוכנית הנשק הגרעיני של פקיסטן, בשעת אמת היא עשויה לבחור לשמור על מרחק בטוח משאיפותיה של פקיסטן בהתחשב בכך שפקיסטן איננה חתומה על האמנה למניעת הפצת נשק גרעיני.

Honrada, G. (June 4, 2024). [India making Bay of Bengal into a nuclear launchpad](#), *Asia* ⁹⁴
.Time

עד סוף העשור מתכונן הצי ההודי לסיים את בנייתן של שבע פריגטות בעלות שטח חתך מכמ"י (שח"ם) נמוך (Stealth Technology) מסדרת 'בנילגירי' (Nilgiri-Class), וארבע פריגטות מסוג 'אדמירל גריגורוביץ', שתיים נבנות על ידי מספנות רוסיות ושתיים בהודו.

היעדים בתוכנית בניין הכוח הימי

רוסיה עדיין ממשיכה להיות הספקית העיקרית של צבא הודו, אך חלקה ביבוא הנשק ההודי הצטמצם מ-76% בשנים 2013–2009 ל-58% בשנים 2018–2014, ולאחר מכן ל-36% ב-2019–2023. במקום זאת, הודו פנתה לספקים מערביים, בעיקר צרפת וארצות הברית, ולתעשיית הנשק שלה כדי לספק את הביקוש הגדול שלה לנשק (איור 13). ההסתמכות על הפיתוח והייצור ההודיים העצמיים של ציוד, פלטפורמות ומערכות הפכה ליעד אסטרטגי. לעומת זאת יריבתה פקיסטן מרחיבה את רכש הנשק שלה מסין, ובשנים 2019–2023 82% מיבוא הנשק שלה הוא מסין. מדובר על עלייה מ-69% בשנים 2014–2018 ו-51% בשנים 2009–2013.⁹⁵ המגמה לפיתוח וייצור עצמיים בהודו מצאה לה כבר ביטוי ב"אינדיאניזציה" (Indigenization) ו"בייצור בהודו" (Make in India). בהתאם לכך אומצה תוכנית פיתוח יכולות משולבות ל-10 שנים שהחליפה את תוכנית פרספקטיבה ימית (MPCC) הקודמת ל-15 שנים. השינוי הגדול בתכנון יספק מענה לפיתוח פיקוד הזירה הימית (Maritime theatre command) ויספק גמישות רבה יותר במודרניזציה לאור שינויים מהירים בטכנולוגיה.

SOURCE: SIPRI Arms Transfer Database, accessed July 27, 2022.

NOTE: TIVs, or trend indicator values, are based on the known unit production costs of a core set of weapons. SIPRI intends to capture all military resources rather than a transfer's financial value.

איור 13: התפלגות מקורות הרכש של הודו לפי מדינות⁹⁶

Ray, K. (March 11, 2024). [India again tops global arms imports, Russia main supplier](#): ⁹⁵ *SIPRI, Deccan Herald*

Rajan Menon and Eugene Rumer. (September 20, 2022). [Russia and India: A New Chapter](#): ⁹⁶ *Chapter, Carnegie Endowment for International Peace*

המכון ההודי לטכנולוגיה (IIT) Kharagpur והצי ההודי חתמו על הסכם לשיתוף פעולה כדי לקדם חדשנות בצי ההודי באמצעות מחקר משותף. על פי ההסכם, תחומי הלימודים יכללו תחומים שהם בעלי עניין לצי ההודי.⁹⁷

פרויקטים עתידיים

נמ"ט 'ויקראן' (Vikran) הנבנית בהודו תצרוך נתח עיקרי מסך התקציב המופנה לרכש בתוך הודו. בתחום הלוחמה כנגד צוללות הצי ההודי מתכונן לבנות את הספינות החדשות במספנות Garden Reach Shipbuilders & Engineers Ltd (GRSE) בכלכותה, והן מתוכננות להחליף קורבטות רוסיים מסוג Abhay.

הצי ההודי מתכונן להשלים רכש של שבע פריגטות בעלות תכונות חמקניות (Advanced stealth frigate) מסוג Nilgiri במספנות Mazagon Dock Shipbuilders Ltd (MDSL) וב-Garden Reach and Shipbuilders Ltd (GRSE). התכולה המקומית בפרויקט זה אמורה להיות כ-75% מסך עלותו. כמו כן הקצה הצי ההודי תקציב ראשוני לפיתוח שמונה קורבטות מהדור החדש (NGC).

מפקדי חיל הים ההודי להוטים להמשיך בתוכנית המודרניזציה ארוכת הטווח של רכישת מטוס קרב דו-מנועי שיוכל לפעול מנושאות המטוסים שלו (גרסה ימית של Tejas) שפותח בשיתוף עם מספר ארגוני מחקר הודיים. ללא ספק מדובר בתוכנית מאתגרת שתצריך את התעשייה ההודית לשינוי תרבותי בהיבט של תחרות (תעשיית בניית הספינות ההודית נמצאת במונופולים של חברות ציבוריות), איכות הייצור ועמידה במועדי האספקה של כלי השיט והאמל"ח – כל אלו נושאים שהתגלו בהם בעבר בעיות לא פשוטות.

פעילות הצי ההודי

גם השנה החלטנו להדגיש את פעילות הצי ההודי במערב האוקיינוס ההודי – אזורי מפרץ עדן, קרן אפריקה, מפרץ עדן והים האדום.

עם העלייה בחשיבותו של הים האדום לסחר הבין-לאומי התרחבה פעילות הצי ההודי באזור המערבי של האוקיינוס ההודי ובים האדום. ההתעוררות הבלתי צפויה והדרמטית של הפירטיות מול החוף המזרחי של אפריקה הביאה את הצי ההודי להגביר את פעילותו באזור הנמצא מזרחית לחופי סומליה, והוא פרס לאזור החל מתחילת 2024 את הכוח הימי הגדול ביותר אי פעם בתולדותיו כדי לאבטח את פעילות השיט מול האיום הפירטי.⁹⁸

הפריגטה של הצי ההודי INS Talwar, הפועלת כחלק מכוח המשימה המשולב 150 (CTF) בהובלת קנדה, ערכה באביב 2024 סיור מניעת הברחת סמים אסורים (Interdiction of Illicit Narcotics) כחלק מכוח משימה זה, והצליחה ללכוד ב-13 באפריל סירה שהבריחה 940

⁹⁷ [IIT Kharagpur, Navy join forces for technology development](#), *The Hindu*, (March 20, 2024).

⁹⁸ Johnson, K. (February 14, 2024). [How Pirates Kick-Started India's Navy Into Action](#), *Foreign Policy*.

ק"ג של סמים בים הערבי. הפריגטה פעלה כחלק ממבצע ממוקד 'ארגמן ברקודה' (Crimson Barracuda).⁹⁹ מבצע 'ארגמן ברקודה', שהסתיים ב-15 באפריל, התמקד במאבק בשימוש של ארגוני טרור ופשיעה בים הפתוח בביצוע פעולות הברחה באזור מערב האוקיינוס ההודי. כוח המשימה המשולב מספר 150 (CTF 150) הוא אחד מחמשת כוחות משימה ימיים משולבים, שמשימתו היא להרתיע ולשבש את יכולתם של גורמים לא מדינתיים להעביר נשק, סמים וחומרים אסורים אחרים באוקיינוס ההודי, בים הערבי ובמפרץ עומאן. בכוח משתתפות 42 מדינות השומרות על הסדר הבין-לאומי על ידי שמירה וקידום הביטחון והיציבות על פני 3.2 מיליון מיל רבועים של מים המקיפים כמה מנתיבי השיט החשובים בעולם.¹⁰⁰

הודו חברה ב"קבוצה המרובעת" (Quad) המחויבת לתמוך באזור האינדו-פסיפי כאזור חופשי ופתוח, מכיל ועמיד. ראש הממשלה נרנדרה מודי השתתף בפסגה השנייה של מנהיגי הקבוצה שנערכה בטוקיו ב-24 במאי 2022 יחד עם ראש ממשלת יפן פומיו קישידה, נשיא ארצות הברית ג'ו ביידן וראש הממשלה אנתוני אלבניזי מאוסטרליה.

בה בעת הודו ממשיכה לשמור על מערכת יחסים הדוקה עם רוסיה.¹⁰¹ הצי הרוסי והצי ההודי ערכו בנובמבר 2023 תרגיל ימי בן יומיים, PASSEX, במפרץ בנגל שמטרתו הוגדרה "לחזק את שיתוף הפעולה הימי". התרגיל המשותף נערך כדי לעזור "לשני הצידים להתמודד יחד עם איומים עולמיים ולהבטיח את בטיחות הספנות האזרחית באזור אסיה-פסיפיק".

לסיכום, הצי ההודי ימשיך לנסות למצב את עצמו כבעל יכולות אסטרטגיות ועוצמה ימית במטרה להרתיע את יריבתה המסורתית של הודו, סין, מלהשליט השפעה באזור האוקיינוס ההודי. למרות הניסיונות המתמשכים של ארצות הברית להפוך את הודו לבת ברית קרובה ולנתק אותה מקשריה המסורתיים עם רוסיה, תנסה הודו ברוח מדיניות אי-ההזדהות (Non alignment movement) להמשיך לשמור על גיוון מקורות הרכש שלה ועל שיתופי הפעולה שלה עם מדינות כמו רוסיה. בצל הפלישה הרוסית לאוקראינה וסיפוח החבלים הבלדניים לרוסיה, ביטאה הודו את עמדתה נגד מלחמת אוקראינה בצורה נחרצת יותר כדי להתמודד עם הביקורת, שלפיה הודו מפגינה מדיניות רפה כלפי רוסיה, אך היא עדיין לא הציגה את רוסיה כאחראית לפלישה, וככל הנראה לא תשנה את מדיניותה לגבי יבוא נפט ופחם רוסיים זולים.¹⁰² הודו תשמור גם על חברותה בדיאלוג האבטחה המרובע (Quad) שהוא דיאלוג אסטרטגי בין ארצות הברית, יפן, אוסטרליה והודו, המתקיים באמצעות שיחות בין המדינות החברות מחד גיסא, ועל מערכת היחסים האסטרטגיים שפיתחה בשנים האחרונות עם ארצות הברית,

⁹⁹ Combined Maritime Forces. (April 16, 2024). [Indian Navy Carries Out First Drug Interdiction as CMF Member](#)

¹⁰⁰ להרחבה על מדיניות הודו במרחב הימי ראה: ואסו שרמה (2024). חוסן ימי: התפתחות תפיסת הביטחון הימי של הודו. כרך זה

¹⁰¹ Sehgal, M. (January 16, 2022). [The Indian Navy's indigenous INS Kochi takes part in joint exercise with Russian warships, India Today](#)

¹⁰² Das, K. N. (September 28, 2022). [Devjyot Ghoshal, Analysis: India sharpens stand on Ukraine war but business as usual with Russia, Reuters](#)

מאיך גיסא. הנושא ישתקף גם באסטרטגיה הימית של הודו המתעדכנת מעת לעת. באוגוסט 2023 קיימו הציים של אוסטרליה, הודו, יפן וארצות הברית את המהדורה ה-27 של התרגיל הימי מלאבר (Malabar Exercise) מול חופי סידני שבאוסטרליה. זו הפעם הראשונה שבה אוסטרליה מארחת את התרגיל, שהחל בשנת 1992 כתרגילי ימי דו־צדדי בין הצי ההודי לארצות הברית. מספר התרגילים מסוג זה גדל מאוד בשלושת העשורים האחרונים מבחינת היקף, מורכבות ותחכום התמרונים שבוצעו על ידי הציים השותפים, דבר המשקף את הביטחון העצמי ואת תחושת המטרה המשותפת בקרב ארבע המדינות המשתתפות. נראה כי ארבע השותפות חולקות חזון אסטרטגי דומה המתורגם להבנה מעמיקה יותר של המטרה האסטרטגית של האינטראקציות ביניהן וכיצד הן ישפרו את היעילות המבצעית באמצעות שיתופי פעולה צבאיים כגון תרגילים ימיים אלו.¹⁰³

עמדת הודו לגבי מלחמת 'חרבות ברזל' והשלכותיה על המרחב הימי

הודו ששמרה באופן רשמי על עמדה ניטרלית בנוגע למלחמת 'חרבות ברזל', נגררה למשבר כאשר ספינה מסחרית שהפליגה לכיוון פיפאבאב (Pipavav), במדינת גוג'ראט (Gujarat state) שבהודו, נחטפה, לכאורה על ידי החות'ים. במקרה נוסף, ספינה בשם Chem Pluto הותקפה על ידי טיל ששיגר המורדים החות'ים. יממה בלבד לאחר מכן ספינה שהפליגה בדגל גבון עם צוות הודי על סיפונה נפגעה מכטב"ם במרחק של 200 מילי ימי בלבד מהחוף ההודי.¹⁰⁴ בתגובה פרס הצי ההודי כלי שיט וכלי טיס כולל מל"טי מעקב, מטוסי סיוה, משחתת טילים מונחות ופריגטות. כדי לשפר את תפקודו באזור זה ביצע הצי ההודי באמצע ינואר 2024 בים הערבי את אחד התרגילים הגדולים ביותר באזור זה בשנים האחרונות, שכלל פריסה מתואמת של למעלה מ-35 מטוסים. הצי ההודי גם הגיב לקריאות מצוקה של ספינה שהפליגה בדגל איי מרשל, וסייע לה כדי להבטיח שהספינה והצוות שלה בטוחים.

במישור הבין-לאומי נמנעה הודו מלהצטרף למבצע הרב-לאומי 'שומר השגשוג' למרות הזמנה מארצות הברית. מכיוון שכך, הודו חייבת לפעול בצורה נחרצת יותר בזירה המדינית, כולל עבודה עם ארצות הברית ומדינות אחרות, כדי לתת מענה יעיל לנתיבי שיט בטוחים, במיוחד לאור יעדיה לספק שיט מאובטח ובטוח באוקיינוס ההודי. התגובה המינורית למדי של הודו לתקיפת ספינות שנמל היעד שלהן הוא בהודו, יכולה להיות מוסברת רק בכך שהודו מעוניינת לנצל את הזמן והמרחב להגיב באופן המאפשר לה למקסם את האינטרסים שלה.

הצי הטורקי

הצי הטורקי מדורג במקום 10 בעולם במדד העוצמה של ציים מלחמתיים לשנת 2024 (TVR 80.5-), ומורכב מנמ"ט אחת, 12 צוללות, 72 כלי שיט (משחתות, פריגטות וקורבטות) וחמש

Rajagopalan, R. P. (August 21, 2023). [Malabar Exercise Brings Quad Navies Together in Australia](#), *The Diplomat* ¹⁰³

Saha, R. (January 26, 2024). [Making Sense of India's Muted Response to the Red Sea](#) ¹⁰⁴. *Crisis, The Diplomat*

אוניות נחיתה אמפיביות. גיל הפלטפורמות הממוצע של הצי הוא 19.6 שנים, דבר המשקף את תוכנית בניין הכוח היומרתית שהוא מבצע.

השפעת הפלישה של רוסיה לאוקראינה על המדיניות הטורקית

הפלישה הרוסית לאוקראינה הפכה את טורקיה לשחקן מרכזי בסכסוך למרות חוסר מעורבותה הישירה בו. במשך הימים הראשונים של המלחמה זכתה טורקיה לשבחים, הן מצד אוקראינה, והן מבעלי בריתה המערביים על תמיכה בריבונות אוקראינה ושלמותה הטריטוריאלית. טורקיה סיפקה לאוקראינה מל"טים חמושים וסגרה את מֶצְרֵי הבוספורוס והדרדנלים למעבר ספינות מלחמה של הצדדים הלוחמים. בסוף יולי 2022 התקבלו בברכה המאמצים הדיפלומטיים שלה להקל את מצור התבואה מנמלי הים השחור, והושג הסכם בחסות האו"ם ובהסכמת הצדדים.

פרישתה של רוסיה מיזמת הדגנים של הים השחור (Black Sea Grain Initiative – BSGI) ביולי 2023 נתקלה בסערה בין־לאומית. בעלות בריתה של אוקראינה ושותפות הסחר שלה ליבוא מזון חששו מהתרחיש הגרוע ביותר עבור ביטחון המזון העולמי ועבור כלכלת אוקראינה. עם זאת התרחישים הגרועים שנצפו לא התממשו: מחירי המזון העולמיים, כולל מחירי התבואה, שמרו על ירידה מתמדת במשך שנת 2024, בין היתר בשל הגדלת היצוא החקלאי מאוקראינה. באמצע אוגוסט 2023, בעקבות הפסקת ה־BSGI, הודיעה אוקראינה על המסדרון האוקראיני החדש, נתיב העובר במים הטריטוריאליים של המדינות החברות בארגון האמנה הצפון־אטלנטית, רומניה, בולגריה וטורקיה, דבר שאפשר לאוקראינה לחדש משלוחים של מוצרים חקלאיים בהיקפים גדולים מאז אוקטובר 2023.

לאחר בחירתו מחדש של ארדואן לנשיא טורקיה במאי 2023 נעה "מטוטלת היחסים" של טורקיה חזרה לטובת המערב על חשבון רוסיה. יחסי רוסיה וטורקיה נעשו מתוחים לאחר שממשלת טורקיה הביעה את תמיכתה בחברות שוודיה בנאט"ו, והעבירה חמישה מפקדים מגדוד אזוב באוקראינה לקייב. מפקדים אלה שהו בטורקיה כחלק מהסכם חילופי שבויים בין רוסיה לאוקראינה. בהמשך להתפתחויות אלו רוסיה נמנעה מלחדש את הסכם התבואה שתיווכה טורקיה. העסקה אפשרה בעבר לאוקראינה לייצא כמעט 33 מיליון טונות של דגנים, ובכך הקלה את משבר המזון העולמי. רוסיה טענה כי אין עילה להארכת העסקה, ודרשה שיפור ביצוא התבואה והדשנים שלה (שנפגע עקב סנקציות בין־לאומיות). בחזית המערבית טורקיה לא רק נרמלה את יחסיה עם יוון ושותפות מערביות שונות, אלא גם מול אירופה, כאשר נציבות האיחוד האירופי והנציג הטורקי אימצו אסטרטגיה צופה פני עתיד שמטרתה לחזק את היחסים ארוכי הטווח עם טורקיה. ההודעה המשותפת שפורסמה ב־29 בנובמבר 2023 כוללת קריאות להשבת הדיאלוג ברמה הגבוהה – סין, האיחוד האירופי וטורקיה – בנושאי כלכלה, אנרגיה ותחבורה, חידוש ישיבות מועצת הוועדה המשותפת והדיאלוג הפוליטי בדרג השרים, החייאת הדיונים בנושא המודרניזציה של איגוד המכס של האיחוד האירופי–טורקי, והקלה של הגבלות ויזה. מהלך אסטרטגי זה של האיחוד האירופי התקבל בברכה בממשלת טורקיה.¹⁰⁵

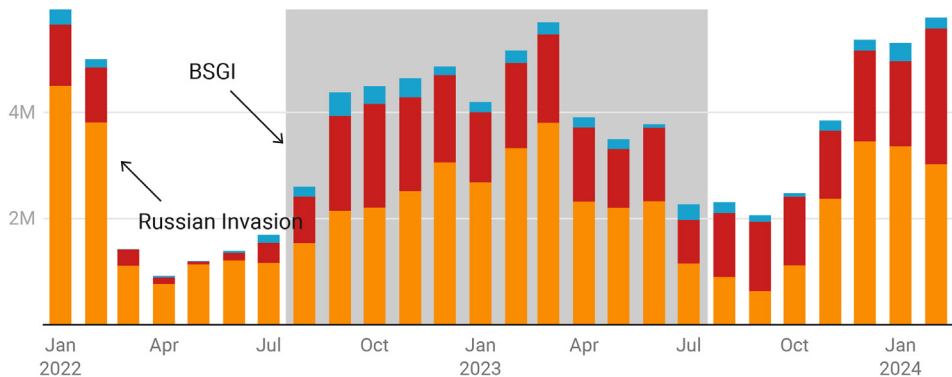
Musil, P. A. (March 28, 2024). [How Türkiye's balancing strategy between Russia and the West matters](#), *Institute of International Relations Prague*

חברות טורקיות מתגלות כספקיות משמעותיות של נשק לאוקראינה ותומכות במאמצי ארצות הברית לפתור את בעיית המחסור בתחמושת של אוקראינה. עם זאת, תמיכה זו מהווה אתגר למאמצי של אנקרה לאזן את יחסיה עם מוסקוה אל מול בעלות בריתה המערביות. בד בבד, טורקיה שיפרה את יחסיה עם ארצות הברית ואף תיאמה עימה ייצור נשק כדי לסייע לאוקראינה. מפעל התחמושת החדש של ארצות הברית בטקסס משתמש בציוד של חברת 'רפקון' (Repkon) הטורקית.

בה בעת, טורקיה מגבירה את נוכחותה בים השחור. ב-11 בינואר 2024 חנך שר ההגנה הטורקי, ישר גולר (Yaşar Güler), כוח ימי משותף עם רומניה ובולגריה במסגרתו שלוש המדינות יפרסו ספינות פירוק מוקשים (Mine Countermeasures Group), ספינות סיוע, מסוקים ומזל"טים כדי לבצע סריקות ולפנות נתיבי שיט בים השחור ממוקשים נסחפים שהוטלו במהלך מלחמת הוסיה אוקראינה, ועלולים לסכן כלי שיט המפליגים בנתיבים אלה. הכוח לגילוי ונטרול מוקשים שהוקם, פתוח תיאורטית להצטרפות של חברות נאט"ו אחרות, אך יש לזכור כי עם תחילתה של המלחמה, הקפידה טורקיה על אכיפת חוקים בין-לאומיים האוסרים על ספינות צבאיות ממדינות שאינן מהים השחור לעבור דרך הבוספורוס.¹⁰⁶

Metric tons

■ Corn (Maize) ■ Wheat And Meslin ■ Barley

Note: This data was downloaded from the Trade Data Monitor database using the tariff line HS 1001 (wheat and meslin), HS 1003 (barley), and HS 1005 (corn).

Source: CSIS research and analysis based on Trade Data Monitor database, <https://tradedatamonitor.com/>.

איור 14: יצוא התבואה של אוקראינה מינואר 2022 ועד פברואר¹⁰⁷

חוקרי המרכז למחקרים אסטרטגיים בין-לאומיים שבושינגטון (Center for Strategic International Studies) מציינים כי ההכרה בהצלחת ממשלת אוקראינה, כוחותיה הצבאיים,

Bechev, D. (February 7, 2024). [Closer Ties to the West Don't Mean Turkey Will Give Up On Russia](#), *Carnegie Politika* ¹⁰⁶

Dodd, E., Welsh, C., and Glauber, J. (May 12, 2024). [Setting the Record Straight on Ukraine's Grain Exports](#), *CSIS* ¹⁰⁷

הדיפלומטים והשותפים הבין-לאומיים באבטחת המסדרון האוקראיני, היא הפגנה חשובה וראויה של אמון מצד קובעי המדיניות בארצות הברית. עם זאת, הערכת יתר של יצוא התבואה של אוקראינה, אפילו שלא במתכוון, עלולה לרמוז שמגזר החקלאות של אוקראינה מתאושש לרמת פעילותו לפני המלחמה, וממעיט באיום המתמשך של המלחמה על כלכלת אוקראינה ועל ביטחון המזון העולמי. החייאת הכלכלה החקלאית של אוקראינה והשבת תפקידה כספקית מזון עולמית מרכזית דורשות השקעות מוגברות בכל ההיבטים של מגזר החקלאות של אוקראינה, במטרה לקיים את כושר היצוא והייצור שלפני המלחמה. דבר זה הוכח כאתגר גדול ומורכב הרבה יותר מאשר הבטחת נתיב סחר חיוני, אך יחיד, בים השחור.¹⁰⁸

שאיפתה של טורקיה להפוך למרכז אספקת גז לאירופה

המאמצים של טורקיה להפוך למרכז אספקת גז טבעי התחילו עוד לפני שני עשורים כאשר התגלו מרבצי הגז הגדולים במזרח הים התיכון. עקב מערכת היחסים המתוחה עם ישראל, מצרים וקפריסין והקמתו של פורום הגז המזרח תיכוני (Middle East Gas Forum) נראה כי מתאר זה כבר אינו רלוונטי בעיני הטורקים.

טורקיה שלא זנחה את שאיפותיה בנושא בחנה אפשרויות נוספות שאחת מהן היא עם רוסיה שהיא מעצמת גז עולמית. בספטמבר 2023, בעת פגישה בין פוטין לארדואן בעיר סוצ'י, הוזכרה מפת דרכים בין חברת האנרגיה הרוסית 'גזפרום' לתאגיד צינורות הנפט הטורקי 'בוטאס' (BOTAS), להקמת מרכז גז (Hub) בטורקיה, וסוכם בין שני הצדדים על הקמת קבוצת עבודה משותפת. לדעת שתי המדינות, מרכז גז טבעי אזורי יתרום לביטחון של טורקיה כמו גם לאספקת האנרגיה של אירופה התלויה מאוד ביבוא גז טבעי, בעיקר מרוסיה. ידיעות שהתפרסמו בתקשורת הבין-לאומית בנושא ציינו את העובדה שרוסיה וטורקיה חלוקות לגבי מי צריך להיות אחראי על המרכז אם וכאשר יוקם. יתר על כן, ראוי לזכור שלאחר פרוץ מלחמת רוסיה-אוקראינה, האיחוד האירופי החליט להפסיק את כל יבוא הדלק הפוסילי (מבוסס מאובנים) הרוסי עד 2027.¹⁰⁹ לפיכך עם סיום הסכם המעבר של 'גזפרום' עם אוקראינה בסוף השנה הנוכחית, נראה שצינור TurkStream יהפוך לנתיב היצוא היחיד של רוסיה לאיחוד האירופי. BOTAS כבר חתמה על חוזים לאספקת עבור חברת MVM מהונגריה ו־Moldovagaz ממולדובה. החברה הטורקית גם הבטיחה גישה לרשת הבולגרית, לרבות הצינור הטרנס-בלקני (שהשימוש בו עד כה היה נמוך) שהיה הנתיב העיקרי לגז רוסי שנכנס לטורקיה לפני השלמת ה־TurkStream התתימי. במילים אחרות, טורקיה יכולה לקנות גז רוסי מ'גזפרום', לערבב אותו עם גז ממקורות אחרים ולמכור אותו מחדש למדינות אירופה המבקשות לגוון את אספקת האנרגיה שלהן. נראה כי גם ללא עסקה רשמית בין רוסיה לטורקיה, טורקיה נמצאת בעמדה טובה להרוויח מהבידוד של רוסיה משוק הגז האירופי, משום שלפני מלחמת רוסיה-אוקראינה היא קלטה את עיקר האספקה של חברת 'גזפרום' לאוקראינה.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Kennedy, C. (Sep 15, 2023). [Turkey And Russia Restart Talks On Gas Hub](https://www.oilprice.com/news/turkey-and-russia-restart-talks-on-gas-hub/), OILPRICE.com

התדרדרות ביחסי טורקיה-ישראל והשפעתה על הסחר שבין המדינות

מאז תחילת מלחמת 'חרבות ברזל' כנגד החמאס ברצועת עזה הפכה טורקיה להיות אחת מהמדינות הבולטות ביותר בקו הרטורי והביקורתי שלהן כלפי ישראל. בתחילה ניתן היה לשייך דפוס התנהלות זה למה שאפשר היה לראות בסבבי התלקחות קודמים בין ישראל לפלסטינים. אומנם רטוריקה קיצונית זאת לוותה בצעדים מעשיים מסוימים מצד טורקיה – דוגמת ביטול אירועים מתוכננים משותפים והחזרת השגריר להתייעצויות, ועדיין הם היו ברמה שישראל הייתה מסוגלת להכילם. עם זאת, באפריל 2024 חל מפנה לרעה וחלק מהצעדים שהטורקים נקטו הצביעו על כך שקיים שינוי של ממש בדפוס היחסים בין שתי המדינות. הצעד הדרמטי ביותר היה ההודעה בתחילת מאי 2024 על הפסקה מוחלטת של הסחר של טורקיה עם ישראל. החלטה זו היא המשך של האיסור מאפריל על יצוא לישראל של 54 קטגוריות של מוצרים. ההחלטה בדבר הפסקה מוחלטת, שנכנסה לתוקף באופן מיידי, היא חריגה גם בהסתכלות השוואתית על סכסוכים אחרים ברחבי העולם, ולא כל שכן בקשר להתנהלות טורקיה כלפי מדינות אחרות. צעדים טורקיים נוספים נגד ישראל היו ההודעה שטורקיה תצטרף לתביעה שהגישה דרום אפריקה נגד ישראל לבית הדין הבינלאומי לצדק והאשמת ישראל ברצח עם.

לצד צעדים אלו אפשרה ממשלת טורקיה את המשך ההכנות למשט מתוכנן חדש לחופי עזה, שהיה יכול להיות אירוע קשה ביותר, אם נזכור את תוצאותיו של משט ה'אווי מרמרה' שאירע ב-2010 וגם אותו הוציא הארגון IHH מטורקיה. המשט כבר היה אמור לצאת לדרך בשלהי אפריל, אך ככל הנראה מאמצים דיפלומטיים, בראשם של ארצות הברית, הביאו את גינאה ביסאו שלא לאפשר לשתיים מאוניות המשט (ביניהן ספינת משא) לשוט בדגלה.

החלטתה של טורקיה להפסיק את הסחר עם ישראל בפרט, והעמדה הטורקית כלפי מלחמת 'חרבות ברזל' בכלל אינן משרתות את האינטרסים הכלכליים של טורקיה, שכן עם הפסקת הסחר עם ישראל מאבדת הכלכלה הטורקית מקור מטבע חוץ משמעותי. היקף הסחר בין המדינות עמד על 6.8 מיליארד דולר ב-2023, שמתוכו 76% היו סחורות שיוצאו מטורקיה, לפי לשכת הסטטיסטיקה הטורקית. היבוא של ישראל מטורקיה הגיע ל-4.6 מיליארד דולר ב-2023, מה שהפך אותה למקור השישי בגודלו בישראל ליבוא, לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל. הסחורות העיקריות שיובאו אשתקד מטורקיה לישראל היו פלדה, מכונות, מינרלים ודלק, לצד מוצרי מזון טריים. הפרת הסכם הסחר החופשי באופן חד-צדדי ומיידי חושפת את טורקיה לתביעה ישראלית בארגונים הבינלאומיים וגם מערערת את אמינותה בעיני כלל שותפותיה. נוסף לכך, העמדה הפרו-חמאסית הקיצונית של טורקיה מבודדת אותה.

הנכונות של טורקיה להסתכן בצעד כזה שנקטה מול ישראל מעידה בסבירות לא מבוטלת על חזרתה של המדיניות הטורקית הפרובוקטיבית לקדמת הבמה, כפי שנחווה בשנים 2019–2020, ועל התחזקות השיקולים האידאולוגיים והפנים-טורקיים בעיצוב מדיניות החוץ הטורקית על חשבון שיקולים של תועלת כלכלית. בטווח הקצר לאיבוד ישראל כשותפת סחר, ובמיוחד לנוכח שמאזן הסחר בין שתי המדינות הוא חיובי לטורקיה, תהיה השפעה שלילית על מצב הכלכלה הטורקית. הדבר יתבטא לא רק בירידה בסחר, אלא בעקיפין גם בירידה בהכנסות שמרוויחים נמלי מכולות טורקיים ממעבר סחורות ישראליות. הפסקת הסחר תמנע ככל הנראה

את השקת שיתוף הפעולה האנרגטי בין שתי המדינות שהוכרז ב-2023 (כלומר לפני פרוץ המלחמה בין ישראל לחמאס), שכן היא מערערת את תוכניתיהן ליוזמות משותפות להפקת גז מישראל ולהעבירו לשווקים המערביים דרך רשת צינורות הגז הטורקית.¹¹⁰

הקשר אחר למערכת היחסים הלא יציבה עם טורקיה בעשור האחרון היא החלטת ממשלת ישראל שבדיעבד הוכחה כנכונה. הממשלה הודיעה ב-2022 כי "מסיבות ביטחוניות ומסיבות הקשורות ליחסי החוץ של ישראל", הוחלט לפסול את השתתפותה של החברה הטורקית 'יילפורט' (Turkish terminal operator Yilport) במרכז לרכישת מניות חברת נמל חיפה. החברה הטורקית 'יילפורט' שנשיאה הוא איש העסקים רוברט ילדירין (Robert Yildirim) מנהלת 29 נמלים בטורקיה, שוודיה, נורווגיה, פורטוגל, ספרד, פרו ואקוודור. בדיעבד, החלטת ממשלת ישראל הנוגעת לשליטה בתשתיות חיוניות של המדינה (בניגוד לנמל המפרץ שהועבר להפעלתה של החברה הסינית SIPG), משקפת מדיניות אסטרטגית נכונה, כפי שהמכון למדיניות ואסטרטגיה ימית המליץ בעבר לדבוק בה.

יחסי טורקיה-לוב כמנוף לחיזוק מעמדה של טורקיה במזרח הים התיכון

כזכור, טורקיה וממשלת ההסכמה הלאומית של לוב (The Government of National Accord – GNA) חתמו על הסכם גבול ימי בנובמבר 2019, במטרה להקים אזור כלכלי בלעדי בים התיכון, שמשמעותו היא שהם יוכלו לתבוע זכויות על משאבים בקרקע הים במים הכלכליים שבין המדינות. המעורבות הצבאית הטורקית בלוב מתפרשת בעיקר כניסיון להבטיח גישה למשאבים ולגבולות ימיים במזרח הים התיכון כחלק מדוקטרינת "המולדת הכחולה" של טורקיה (בטורקית: Mavi Vatan). על חשיבותו של הסכם זה לטורקיה ניתן ללמוד מכך ששרד החינוך של טורקיה החליט לכלול את ההסכם הימי טורקי-לובי בתוכנית החינוכית החדשה לתלמידי בתי הספר, יחד עם אסטרטגיית "המולדת הכחולה" המבטאת את שאיפותיה של טורקיה בים האגאי ובמזרח הים התיכון.¹¹¹

עד 23 באוקטובר 2020 התנהלה בלוב מלחמת אזרחים, שבסיומה החליטו הצדדים להפסיק את האש ולפתוח במשא ומתן. המצב בלוב איננו יציב וטורקיה המכירה בחשיבות ההסכם עם לוב מנסה לסייע בשיקום כלכלתה. כך לאחר הפסקה שנמשכה כעשר שנים, השיקה חברת התעופה הטורקית 'טורקיש איירליינס' בסוף מארס 2024 את הטיסות שלה לנמל התעופה הבין לאומי 'מיטיגה' בבירת לוב טריפולי (Mitiga International Airport), בעקבות חתימת שני מזכרי הבנות בין רשות התעופה האזרחית הלובית ל'טורקיש איירליינס'. הפרלמנט הטורקי אישר בתחילת ינואר 2024 להאריך את שהייתו של כוח המשימה הצבאי הטורקי בלוב בשנתיים נוספות, החלטה שעוררה בבנגאזי, שבאופן מסורתי קיימה יחסים הדוקים יותר עם רוסיה, תגובות קרות מבחינת השלטונות. בתמורה לשמירת השלום בלוב יוכלו רוסיה וטורקיה להשתמש בניציגיהן בלוב כדי לחזק ולהרחיב את נוכחותן באמצעות מתן גישה לכוחותיהם

Michalski, A., and Matusiak, M. (July 5, 2024). [Turkey severs its trade relations with Israel](#),¹¹⁰ Center for eastern Studies, ANALYSES.

Kostidis, M. (May 25, 2024). [Libya maritime deal also in Turkish schools](#), Ekathimerini.¹¹¹ .com

לבסיסים צבאיים לוביים ותמיכה בכוחות הממשלה הרשמיים לצד כוחות שכירי החרב. הדבר אפשר לרוסיה להגביר את הנוכחות הימית שלה בים התיכון ולאיים עוד יותר על ביטחון אירופה.

ההוצאה הביטחונית והתעצמות הצי הטורקי

ההוצאה הביטחונית של ממשלת טורקיה מתוכננת לגדול בשנת 2025, והיא משקפת את התיעדוף שהממשלה הטורקית נותנת לתעשייה הביטחונית הטורקית, ובמיוחד לתעשייה הימית הביטחונית. בשנת 2024 הקצתה טורקיה יותר מ-40 מיליארד דולר לתקציב ההגנה והביטחון שלה, הקצאה המסמנת עלייה של 150% מתקציב 2023, שעמד על כ-16 מיליארד דולר להגנה וביטחון. טורקיה מייחסת חשיבות רבה ליכולת העצמית שלה לספק את צורכי הביטחון שלה (Self-sufficiency), והשקיעה מיליארדי דולרים בתעשייה הביטחונית שלה בשנים האחרונות. ממשלת טורקיה שואפת להכפיל גם את היצוא הביטחוני שלה והיעד ב-2024 הוא 11 מיליארד דולר לעומת שישה מיליארד דולר בשנת 2023. כמו כן התעשייה הביטחונית הטורקית קבעה לעצמה כיעד להגדיל את יכולת הייצור העצמית שלה ל-85% לעומת 80% ב-2023.¹¹²

בהערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23 ניתנה סקירה מפורטת על מגמות ההצטיידות וההתעצמות של הצי הטורקי בשנתיים הקרובות, ומכיוון שלא חלו בנושא שינויים עיקריים, לא תרחיב סקירה זו בנושא. בתוכנית הפיתוח של הצי הטורקי גם כלול אבטיפוס של כלי שיט בלתי מאויש (ULAQ) המפותח בייצור מקומי (AUSV).

המהלך להישענות הצי על פיתוחי התעשייה הטורקית נועד להפוך את הצי הטורקי לצי בסדר גודל של מעצמות ימיות כמו בריטניה וצרפת. הדבר מתבטא בבניית ספינת התקיפה האמפיבית ונושאת המסוקים 'אנאדולו' (TCG Anadolu), אשר בנייתה החלה בשנת 2016. הספינה החלה בניסויים ב-2021, ונמסרה באמצע אפריל 2023 לצי הטורקי בטקס שהשתתף בו גם נשיא טורקיה ארדואן. יועץ צבאי של הנשיא ארדואן אמר כי המשימות העיקריות של הספינה יכללו פעולות צבאיות והומניטריות מעבר לים כמו אלה שטורקיה מבצעת בשנים האחרונות בלוב ובסומליה.¹¹³ ה'אנאדולו' היא ספינת תקיפה אמפיבית רבת-תכליתית שאפשר, במידה מסוימת, להגדירה כנמ"ט זעירה אשר אמורה לפעול בראש כוח משימה טורקי באזורי הים האגאי, הים השחור והים התיכון, כמו גם באוקיינוס ההודי והאטלנטי. לספינה יכולת לשאת מל"טים. הספינה תשמש גם מרכז פיקוד, ותהיה מוגנת על ידי USV אוטונומיים. ההערכות מצביעות על כך שה'אנאדולו' תוכל לשאת על סיפונה עד 50 מל"טים של Baykar TB-3 ו-MIUS. היכולת של חיל הים הטורקי להישען על יכולות פיקוד ושליטה בעלי יתרות (קשר לווייני, ממסרי קשר באמצעות מל"טים, מרכזי פיקוד קבועים וניידים) מאפשרת שימוש בכלי שיט כמו ה'אנאדולו' כמרכז לפיקוד ושליטה של חיל הים הטורקי.¹¹⁴ יש לזכור כי הצי הטורקי

¹¹² Reuters. (October 17, 2023). [Turkey to allocate 150% more to defense budget in 2024 – minister](#).

¹¹³ Bekdil, B. E. (May 3, 2023). [The operational – and political – benefits of Turkey's new warship](#), DefenseNews.com

¹¹⁴ Husain, A. (June 30, 2022). [Turkey Builds A Hyperwar Capable Military](#), Forbes

היה ה"קורבן העיקרי" של הסנקציות שהטילה ארצות הברית על טורקיה בעקבות הצטיידות טורקיה במערכות ההגנה האוויריות S-400 הרוסי. הצי תכנן להפעיל את גרסת מטוסי F-35B (בעלי יכולת המראה ונחיתה אנכית) מספינת התקיפה החדשה שלו 'אנאדולו' ולהפוך אותה בכך לנמ"ט קלה. לאחר שהסירה טורקיה את התנגדותה לצירופה של שוודיה לנאט"ו, שיחרר הממשל האמריקני כספים שהוקפאו עבור לוקהיד מרטין, והאמריקנים אפשרו לטורקים להצטייד במטוסי F-16, אך לא את ההצטיידות במטוסי ה-F-35 בעלי יכולת המראה ממסלול קצה. בהתאם לכך החליפה טורקיה את המטוסים שיועדו לפעול מסיפונה של ה'אנאדולו' מ-F-35 לקיזיללמה (Kizilelma).

הסכם חדש בין טורקיה וסומליה – דריסת רגל לצי הטורקי באוקיינוס ההודי

בפברואר 2024 העביר הנשיא ארדואן לפרלמנט הטורקי בקשה להאריך בשנה נוספת את השתתפותו של הצי הטורקי בכוח המשימה במפרץ עדן, בים הערבי ובמים הסמוכים. מאז 2009 הצי הטורקי הוא חלק מכוח המשימה הרב־לאומי נגד פירטיות CTF-151 וספינותיו פועלות נגד פירטיות ומבצעות סיורים, עוצרות ספינות החשודות בפירטיות, מלוות ספינות סוחר המפליגות באזור, ומסייעות להן במקרה של התקפת פירטים, התערבות (Interdiction), עצירה, נטרול והחרמה של כלי שיט המשמשים פירטים/שוודי ים, והפעלת כוח במידת הצורך כדי לעצור פירטים/שוודי ים וחמושים בכלי שיט אלה.

בשנים האחרונות הרחיב הצי הטורקי את פעילותו באזור, וב־22 בפברואר 2024 אישר בית המחוקקים של סומליה ברוב מכריע הסכם הגנה ושיתוף פעולה כלכלי לעשר שנים עם טורקיה. למרות שהנושא לא זכה לתשומת לב ציבורית הרי שהעסקה מחזקת משמעותית את היחסים הביטורליים של שתי המדינות, ומשלבת את האינטרסים הביטחוניים שלהן. עבור טורקיה סומליה מייצגת כניסה לאפריקה, כמו גם גישה לנמלים ימיים שהיא מקווה למנף לכדי יתרונות כלכליים עתידיים. סומליה, לעומת זאת, עשויה להרוויח הרבה על ידי פיתוח השותפויות הבינ־לאומיות שלה, במיוחד בעיצומו של המשבר הביטחוני במדינה הנמשך עשרות שנים.

ההסכם הימי בין טורקיה וסומליה מאפשר לצי הטורקי לפעול באזור חיוני מבחינה אסטרטגית, ומדגיש את השאיפה הגוברת של טורקיה לפעול כמעצמה במרחב הימי. ההסכם מצביע על החשיבות שטורקיה מייחסת לסומליה, ואת הסיוע המוענק לה כדי לבנות אותה מחדש כמדינה מרכזית בקרן אפריקה, והפיכת הצלחתה העתידית של סומליה לחלק מהיעדים האסטרטגיים הרחבים יותר של טורקיה במזרח אפריקה ובאזור הים האדום. טורקיה גם חתמה על הסכם חיפוי אנרגייה עם סומליה. למדינה המזרח אפריקאית יש ככל הנראה מאגרי נפט וגז גדולים הן ביבשה והן בתוך המים הטריטוריאליים שלה. מומחים רואים בהעמקת הקשרים עם סומליה חלק מהתחרות הבין־לאומית הגוברת על השפעה באזור חיוני אסטרטגי זה – קרן אפריקה. יוזכר כי למספר מעצמות ימיות יש בסיסים בג'יבוטי הסמוכה, כולן מתחרות להגביר את הפיתוח וההשפעה שלהן באזור, במיוחד למטרות כלכליות. העסקה הסומלית נחתמת כאשר

טורקיה מרחיבה במהירות את יכולות הצי שלה כצי של "מים כחולים" היכול לפעול באוקיינוסים הפתוחים הרחק מנמלי הבית של המדינה.¹¹⁵

בדרכה ליפן לציון מאה שנים ליחסים בין המדינות, אוניית המלחמה של הצי הטורקי TCG Kinaliada ביקרה בסומליה כאחת מ-20 המדינות במסלול הפלגתה. הספינה הגיעה למוגדישו ב-23 באפריל, והתקבלה בברכה על ידי נשיא סומליה חסן שייח' מוחמד. הגעתה של TCG Kinaliada נערכת חודשיים לאחר שנחתם הסכם שיתוף פעולה בן עשר שנים בין שתי המדינות שצוין לעיל.

סיכום

הצי הטורקי נתפס בעיני גורמי השלטון בטורקיה ככלי מרכזי במשחק הגאופוליטי, ובשנים האחרונות התעצם במספר רב של כלי שיט, ביכולותיו המבצעיות והתשתית במדינה המאפשרת שדרוג יכולותיו ועצמאותו בפיתוח אמצעי לחימה מתקדמים מתוצרת עצמית. הצי ימשיך להיות חלק מכוחות נאט"ו, אך גם יפעל עצמאית במזרח הים התיכון והים השחור כדי לשמור על האינטרסים הימיים של טורקיה. מעבר לאזור זה האמצעי הנגיש ביותר כיום לקידום מדיניות החוץ של טורקיה באוקיינוס ההודי הוא הצי הטורקי, שעבר מודרניזציה והתרחבות ניכרת מאז תחילת המאה. בעוד שתיעדוף הצי מונע מהשקעות גדולות יותר, זה היה גם חלק ממהלכי מדיניות החוץ של טורקיה שמטרתם הייתה ליצור קישוריות והשפעה רבה יותר באזורים – ימיים ויבשתיים – מדרום וממזרח לטורקיה. מגמה זו נשענת בין היתר על דוקטרינת "המולדת הכחולה" של טורקיה, אסטרטגיה ימית המספקת את הבסיס המשפטי, הדיפלומטי, הפיננסי והפוליטי לתביעתה של טורקיה לתחום שיפוט ימי מורחב, דוקטרינה שנהייתה פופולרית יותר ויותר בקרב האליטה הפוליטית של טורקיה וגם בקרב הקהילה האסטרטגית. למרות האמור לעיל, חוקרים העוסקים בנושא ההשפעה של מעצמות באזור האינדו-פסיפי, מסויגים מהיכולת של טורקיה בכלל והצי הטורקי בפרט להשיג מטרה זו. לדעתם, "הפנייה והשאיפות הנוכחיות של טורקיה באוקיינוס ההודי אולי יתקבלו בברכה על ידי חלק וייתמכו על ידי אחרים, אבל הם נובעים ברובם משיקולים אופורטוניסטיים ולא חלק מאסטרטגיה רבתי כלשהי. לטווח הקרוב, טורקיה תמלא תפקיד מוגבל באוקיינוס ההודי, שכן שם פועלים שורה של שחקנים מעצמתיים גדולים יותר."¹¹⁶

המערכה של רוסיה באוקראינה עלולה להשפיע מבחינה גאופוליטית על מיצובה של טורקיה במערכת הבין-לאומית: בעוד חוסר שביעות רצון מהמערב והאנטי-מערביות הקלו את היחסים והשיתופיות בין רוסיה לטורקיה, הרוויזיוניזם הגאופוליטי הרוסי כמעט תמיד דחף את טורקיה קרוב יותר למערב משום שהוא מהווה איום ביטחוני ישיר על טורקיה. מבחינה היסטורית, מרכז הכובד של היריבות הטורקית-רוסית היה הים השחור. מנקודת המבט הטורקית, פעולותיה של רוסיה – מהמלחמה בגאורגיה, המשך בסיפוח קרים וכלה בפלישה לאוקראינה – כל אלה מטים

Jones, D. (March 23, 2024). [With Somalia naval deal, Turkey steers into strategic but volatile region, RFI](#) ¹¹⁵

Saha, R., and Cannon, B. J. (April 18, 2024). [Answering big questions about Türkiye in the Indian Ocean](#), Observer Research Foundation – ORF ¹¹⁶

באופן מכריע את מאזן הכוחות באזור זה לטובת רוסיה. למרות שלמדיניות רוסיה בכל אחד מהמקרים הללו עשויים להיות פרטים וניואנסים תלויי הקשר ומקומיים, הרי שיחד הם מצביעים על תוצאה אחת שאין לטעות בה: רוויזיוניזם רוסית במרחב הפוסט־סובייטי, ושיאפה להפוך את האזור לתחום השליטה של רוסיה, דבר שעלול לדעת מומחים להחמיר את תפיסת האיום הטורקית מול מוסקווה.¹¹⁷ המשברים האחרונים מרחיבים את המשותף בין טורקיה למערב, אם כי "התחייה הגאופוליטית" של המערב לא תשנה את תפיסתה של טורקיה בדבר הפיכת העולם לרב־קוטבי וככזה, משרת את האינטרסים שלה טוב יותר. לכן לא סביר שהיא תוותר על חתירתה לאוטונומיה במדיניות החוץ שלה.

הצי המצרי

רקע כללי

על פי מדד עוצמת הציים העולמית לשנת 2024 הצי המצרי מדורג כצי השלושה־עשר בעוצמתו בעולם (72.4 – TVR).¹¹⁸ דירוג זה משקף את רצונה של מצרים להפוך למעצמה הימית החזקה ביותר במזרח הים התיכון ובאגן הים האדום, ומשקף את השקעת המשאבים הרבה של ממשלת מצרים בצי, כחלק מהבנת חשיבותו באתגרים הגאופוליטיים והגאואסטרטגיים המתהווים במזרח התיכון.

בהערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל זו משולב מאמר שנושאו השלכות המלחמה בים האדום על מצרים, ירדן וסעודיה. המאמר סוקר בהרחבה את ההשפעות הכלכליות של פעילות החות'ים בדרום הים האדום על כלכלת מצרים,¹¹⁹ ולכאורה מצדיק את השקעתה של מצרים שצוינה לעיל, אם כי בסופו של דבר עד כה לא הפעילה מצרים כוח זה. המתקפות החות'יות הקטינו בצורה ניכרת את הרווחים ממעבר אוניות בתעלת סואץ: בינואר 2024 הכנסות הממעבר בתעלת סואץ פחתו ב־40% בהשוואה לאותה תקופה בשנת 2023. במקום 777 אוניות שעברו בתעלת סואץ בינואר 2023 רק 544 אוניות עברו בתעלה בראשית 2024.

יזכר כי כוח המשימה המשולב 153 הוקם באפריל 2022 כאחד מחמשת כוחות משימה של כוחות משולבים ימיים (CMF) האחראים על ביצוע פעולות אבטחה והדרכה ימית ברחבי המזרח התיכון. הצוות הרב־לאומי התומך ב־CTF 153 מתמקד במיוחד במאמצי אבטחה ימיים בין־לאומיים בים האדום, בבאב אל־מנדב ובמפרץ עדן. מפקדו הראשון של כוח המשימה 153 היה האדמירל המצרי מחמוד עבד־ל־סאטאר (Rear Adm. Mahmoud Abdelsattar) שבטקס העברת הפיקוד למחליפו ציין כי "במשך ששת החודשים האחרונים עבדנו בשיתוף פעולה הדוק עם מדינות שותפות, שמרנו על יציבות בים האדום, מצר באב אל־מנדב ומפרץ עדן,

¹¹⁷ Dalay, G. (May 20, 2022). [Deciphering Turkey's Geopolitical Balancing and Anti-Westernism in Its Relations with Russia](#), *SWP Comment*

¹¹⁸ [.Egyptian Navy \(2024\). Wdmmw](#)

¹¹⁹ ר' משה טרדמן (2024), השפעת הסגר הימי החות'י בדרום הים האדום ומפרץ עדן על מצרים, ירדן וערב הסעודית. כך זה.

והוכחנו שוב שמצרים מחויבת לשמור על הביטחון הימי ולהגביר את היכולות שלנו באמצעות אמון, אימון ועבודה משותפת".¹²⁰

בשעה שארצות הברית הובילה החל מדצמבר 2023 קואליציה בין-לאומית המבוססת בין היתר גם על הכוחות הימיים המשולבים (CTF) וספינות מלחמה אמריקניות ובהמשך ספינות בריטיות וצרפתיות שנערכו באזור מפרץ עדן ודרום הים האדום להגן על אוניות סוחר מפני התקפות של החות'ים, השותפים האחרים של הכוחות הימיים המשולבים ובראשם מצרים – נעדרו. מקורות בתקשורת דיווחו על חוסר רצון ברחבי האזור להתעמת עם המורדים החות'ים בגלל הסיכון להרגיז את נותני החסות האיראניים שלהם, או אולי לגרור את איראן להתערב באופן פעיל בסכסוך ישראל-חמאס, או לפגוע בהתקרבות שנוצרה בין איראן לסעודיה. בפועל, רשימת עשרת המשתתפים כללה את ארצות הברית, בריטניה, בחריין, קנדה, צרפת, איטליה, הולנד, נורבוגיה, איי סיישל וספרד. 29 מדינות אחרות שהן חברות בכוחות המשולבים הימיים נעדרו. מצרים, המעצמה הימית הגדולה ביותר במזרח התיכון והמפסידה הגדולה ביותר מהסטת קווי הספנות מים סוף ותעלת סואץ – נעדרה גם היא באופן בולט.

לצד ההפסדים של מצרים בתעלת סואץ, הנובעים מהאיום החות'י על הסחר בים האדום, צריך לזכור כי קיים מקור הכנסה משמעותי אף יותר לכלכלת מצרים והוא כספי ההעברה של העובדים המצרים בסעודיה ובאיחוד האמירויות (remittance). מנתוני הסוכנות המרכזית לגיוס ציבורי ולסטטיסטיקה, שצוטטו בדוח כלכלי באתר אלערביה עולה, כי סעודיה ניצבת בראש רשימת העברות הכספים של מצרים העובדים במדינות ערב ששווקים בשנת 2023 עמד על 8.3 מיליארד דולר, והם היו יותר מ-58% מסך העברות הכספים של מצרים העובדים באזור מדינות ערב.¹²¹

בניין הכוח של הצי המצרי

מצרים שבשנות ה-80 וה-90 של המאה ה-20 התחילה להצטייד במערכות נשק אמריקניות (ובמקרה של חיל הים המצרי פריגטות מסדרת 'אוליבר האזארד פרי' (Oliver Hazard Perry class) כדי להחליף את סדר כוחותיה שהסתמך על הארסנל הסובייטי, שינתה כיוון, והתחילה עקב סיבות פוליטיות לגוון את הרכש הביטחוני שלה, ובכלל זה גם חיל הים המצרי, כפי שהדבר יתואר בהמשך. דירוגו של הצי המצרי במקום ה-13 בעולם במדד העוצמה של ציים מלחמתיים לשנת 2024 משקף את תוכנית בניין הכוח המרשימה שצי זה עבר בשנים האחרונות וסד"כ כלי השיט המגוון שהוא מפעיל.

בהערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23 ניתנה סקירה מקיפה על תהליכי הרכש וההצטיידות ולכן סקירה זו תתמקד בשינויים שהתרחשו מאז. מצרים סימנה את השקת הפריגטה המודרנית הראשונה שלה שנבנתה במספנה באלכסנדריה כאבן דרך משמעותית

¹²⁰ U.S. Naval Forces Central Command Public Affairs. (June 12, 2023). [Egypt Turns Over Command of Multinational Red Sea Task Force](#)

¹²¹ אילאף, 22 במאי 2024.

עבור הצי המצרי, העובר תהליך רחב של מודרניזציה כדי שיוכל למלא את משימותיו בכל הקשור לביטחון הימי האזורי של מצרים.

בתחילת דצמבר 2023 התקיים במספנת אלכסנדריה טקס ההשקה של הפריגטה מדגם MEKO A 200 ששמה 'אל ג'אבבאר' (Al-Jabbar). בין הנכבדים שנכחו היה גם נשיא מצרים עבד אל-פתאח א-סיסי. למרות שזהו כלי השיט הרביעי של הסדרה ומיוצר על פי תכן גרמני המותאם לצי המצרי, זו הייתה הפעם הראשונה שמצרים בנתה ספינת מלחמה מודרנית במספנה מקומית מצרית. חתימת החוזה בין המספנה המצרית למספנת טיסנקרופ (ThyssenKrupp) עבור ההזמנה ל'אל ג'אבבאר' הסתיימה בספטמבר 2018 וממשלת גרמניה אישרה את רישיון היצוא בפברואר 2019. יוזכר כי בנייתן של שתי הפריגטות הראשונות מדגם זה הושלמה במספנות טיסנקרופ בגרמניה, והשלישית תימסר לצי המצרי במהלך שנת 2024.¹²²

המצרים מייחסים חשיבות להגדלת סד"כ הצוללות שלהן מעבר לארבע הצוללות מדגם 209 שסופקו להם בשנים האחרונות מגרמניה. הסבר לרצון זה של מצרים מספק מוחמד אל-קנאני, העומד בראש היחידה ללימודים צבאיים בפורום הערבי להערכת המדיניות האיראנית (Cairo-based Arab Forum for Analyzing Iranian Policies) שמקום מושבו בקהיר. אל-קנאני אמר כי "מצרים מפתחת את צי הצוללות שלה כדי לשמור על מעמדה במאזן הכוחות הימיים באזור". הוא הוסיף כי זו לא המילה האחרונה בתהליך ההצטיידות, וכי "מכיוון שמדינות רבות באזור מגבירות את היכולות התת-ימיות שלהן ... מצרים לא תסתפק בארבע צוללות מגרמניה". ההסבר לכך נעוץ לפי אל-קנאני בעובדה שהיא מפעילה שני ציים: הצי הצפוני בים התיכון והצי הדרומי בים סוף, וכן האתגרים והאיזמים הגוברים על חופש השיט [כמו גם] נגד טרור והברחת נשק וטרוריסטים. "כזכור, החוזה הנוכחי שבין מצרים למספנות הגרמניות כולל אופציה להזמנת שתי צוללות נוספות.¹²³

במארס 2024 נמסר כי המספנה הגרמנית טיסנקרופ השלימה את שלב ההערכה של דרישות הצי המצרי בנוגע להעברת טכנולוגיה (TOT) והסכם הרישוי עבור חוזה ההמשך של צוללות מסוג 209/1400. נוסף לכך המשיכה מצרים לנהל משא ומתן עם Naval Group בנוגע להצטיידות בצוללות מדגם Scorpene וחוזה העברת הטכנולוגיה שהמספנה מציעה למצרים. העניין עלה כאחד מהנושאים המרכזיים בביקורו של שר ההגנה המצרי מוחמד זכי בנובמבר 2023 בצרפת. הרצון של מצרים להמשיך ולהצטייד בצוללות חדשות מבנייה עצמית ממחיש שני היבטים: הכרה בחשיבותן של הצוללות בשדה הקרב הימי, וכן נחישותה של מצרים להקים יכולות ייצור עצמיות לצוללות – נושא הדורש מיומנות גבוהה יותר מזו הנדרשת לבניית ספינות שטח.

תחום נוסף שבו מרחיבה מצרים את צי המלחמה שלה הוא ספינות סיור שיאפשרו את אבטחת השיט והמתקנים של מצרים בקרבת החופים שלה ותעלת סואץ. בתחילת מארס 2024 אישרה

¹²² *The Maritime Executive*. (December 7, 2023). [Egypt Launches First Domestically Built Frigate in Navy Modernization](#)

¹²³ Helou, A. (August 3, 2021). [Egypt receives fourth German S-44 submarine at Alexandria base](#), *Defense News*

מחלקת המדינה האמריקנית מימון נוסף בסך 129 מיליון דולר ממקורות FMS למספנת Swift ships להמשך ייצור ספינות סיור עבור חיל הים המצרי, שאורכן 28 מטר ומגיעות למהירות מרבית של 25 קשר וטווח של 900 מיל ימי. בסך הכול מספנת Swift ships תסיים מאמצע שנות 1980 בניית 55 ספינות סיור עבור הצי המצרי.¹²⁴

ארגון הצי המצרי למשימותיו

בינואר 2017 החליטו המצרים לפצל את הצי המצרי לשניים: הצי הצפוני והצי הדרומי. אזור הפעולה של הצי הצפוני מספק מענה לאזור הים התיכון, ומשימתו היא לאבטח את החזיתות האסטרטגיות הצפוניות והמערביות של מצרים. הצי הדרומי מופקד על תעלת סואץ ואזור הים האדום, ואחראי על אבטחת החזית המזרחית והדרומית. פיצול הצי שיפר את הביצועים והגמישות של מספר הפיקודים של הכוחות הימיים, והעניק נקודת מבט חדשה לבניין הכוח המצרי, המבוססת על אופי הפעולות המוקצות לכל צי, והמוגדר על ידי ההקשר הגאופוליטי של אזור המבצע.¹²⁵

הצי הצפוני נועד להתמודד עם העימותים הגאופוליטיים ההולכים וגדלים באזור מזרח הים התיכון על אזורים ימיים ועל משאבי האנרגיה המופקים מהים. משימתו העיקרית היא להגן על האינטרסים הכלכליים של מצרים, במיוחד שדות הגז החדשים שפותחו. נוסף לכך, הצי הצפוני מופקד גם על השליטה בזרימת ההגירה הבלתי חוקית מצפון אפריקה לאירופה. ביקורו של נשיא טורקיה ארדואן במצרים בפברואר אשתקד היה הביקור הראשון זה 12 שנים. בהמשך לביקור זה ערך באפריל 2024 שר החוץ המצרי סאמח שוקרי (Sameh Shoukry) ביקור אצל עמיתו הטורקי האקן פידן (Hakan Fidan) ביקור שבו שני הצדדים דנו בין היתר במתיחות בגבולה של מצרים עם לוב. בסיום הדיונים ציינו שני שרי החוץ בהודעה משותפת כי הדיונים הקיפו את הסוגיה הלובית בין סוגיות אזוריות נוספות שנידונו בפגישתם, דבר שהפחית את המתיחות בין טורקיה למצרים, והביא גם להורדת המתח הביטחוני בגבולה המערבי של מצרים עם שכנתה לוב.¹²⁶

יש לציין את הזרם המתמשך של פליטים ומהגרים ממצרים העולה בקנה אחד עם המיתון הכלכלי החמור ביותר במצרים זה עשרות שנים. עליות מחירים דרמטיות עבור מזון ושירותים מחמירים את תנאי החיים של האוכלוסייה. הנציבות האירופית חתמה על הסכם חדש עם מצרים שאחת ממטרותיו היא לצמצם את ההגירה לאירופה, אבל סביר להניח שיוזמה זו לא

¹²⁴ *Swiftships*. (March 3, 2024). [Swiftships Secures New Award: US Government Approves Funding for Egyptian Navy Patrol Craft Kits](#).

¹²⁵ להרחבה בנושא ראו חורב, ש' (2022). התפתחויות גלובליות במרחב הימי. בתוך ש' חורב וז' רובינביץ (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית לישראל 2021/22* (המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה), 81–82.

¹²⁶ *The Libya Observer*. (April 21, 2024). [Safaalharathy, Stability of Libya key focus in Turkish-Egyptian diplomatic talks](#).

תצלה.¹²⁷ המצרים מחפשים יותר ויותר להגר לאירופה (גם בצורה לא חוקית). הארגון הבינלאומי להגירה מנה כמעט 22,000 מהגרים מצרים שהגיעו לאירופה אשתקד, בעיקר דרך הים, זינוק בולט משנים קודמות, והמצרים לא היו מהלאומים המובילים שמבקשים מקלט במדינות האיחוד האירופי. הנתון של שנת 2023 הציב את מצרים בראש הרשימה, יותר מהגרים בלתי חוקיים מכל מדינה אחרת, כולל אלה מאפגניסטן וסוריה שסועת המלחמה. היות שההגירה ממצרים היא קודם כול למדינות צפון אפריקה אחרות בצירים יבשתיים (כגון ללוב) ורק מהן בדרך הים לאירופה, הרי שהצי המצרי לא רלוונטי כדי לטפל בנושא זה.

בדוח הקודם כבר ציינו כי הצי המצרי משתמש בממד הדיפלומטי של האסטרטגיה הימית, מקיים תרגילים משותפים עם ציים שונים מבלי לזהות את עצמו עם אחד מהגושים. בחודש יוני 2024 קיים הצי תרגילים ימיים משותפים בין כוחות הצי הרוסי והמצרי בנמל אלכסנדריה.¹²⁸

כאשר הציגו האמריקנים את רעיון מבצע 'שומר השגשוג' בדצמבר 2023, וייעודו נקבע להגנה על חופש השיט של ספינות סוחר בים האדום, היה זה אך טבעי שהצי המצרי יצטרף אליו. אך לא כך היו פני הדברים ומצרים החליטה כי הצי המצרי לא יצטרף למבצע זה, למרות היותה אחת הניזוקות העיקריות מהפגיעה בחופש השיט בים האדום. יתר על כן, מלבד בחריין אף לא אחד מבעלות בריתה של ארצות הברית במזרח התיכון לא הצטרף לכוח המשימה, למרות שלכמה מדינות כמו מצרים היה הרבה מה להפסיד מבחינה כלכלית מהפרעות בסחר. לכאורה, היעדרותה של מצרים שקיבלה על עצמה בעבר את הפיקוד על כוח המשימה 153 שזהו אחד מיעדיו, הפגיעה מאוד חלק מהמשקיפים, שכן המדינה מפסידה מיליוני דולרים מדי יום בשל הצמצום בהיקף השיט בים האדום. כידוע, תעלת סואץ היא אחד המקורות העיקריים של עתודות מטבע חוץ והכנסה למצרים, ואשתקד הגיעו ההכנסות ל-9.4 מיליארד דולר. כעת ההכנסות יורדות בעשרות אחוזים. אבל למרות הפסדי ההכנסות הייתה מצרים זהירה בהצהרותיה נגד החות'ים בשל קרבתה לשני הסכסוכים בעזה ותימן, והגיעה למסקנה כי מבחינה גאופוליטית הפסדיה, אם תצטרף לכוח זה, יהיו גדולים מרווחיה. ג'וספה דנטיס (Giuseppe Dentice) ראש דסק המזרח התיכון וצפון אפריקה במרכז ללימודים בין-לאומיים שבסיסו באיטליה טוען כי "הבחירה של מדינות ערב לא להצטרף ל-[מבצע] 'שומר השגשוג' היא מסר ברור שנשלח לארצות הברית, אבל גם לישראל, ובמובן הזה לדינמיקה הצבאית בעזה יש משקל משלה".¹²⁹

למרות האמור לעיל, הקפידה מצרים לאפשר לחיל הים של ישראל מעבר בין זירת הים התיכון לזירת הים האדום כפי שנקבע בחוזה השלום שבין שתי המדינות, ואף אישרה בקשות מעבר בלוחות זמנים קצרים מהנדרש על פי הנהלים שנקבעו בהסכמים.

Schwarz, A. (March 26, 2024). [Migration agreement with Egypt: EU backing the wrong horse](#), *The Heinrich-Böll-Stiftung European Union*.¹²⁷

.TASS. (June 19, 2024). [Russian, Egyptian warships to holds drills, practice maneuvering](#).¹²⁸

Salacanian, S. (January 16, 2024). [Why Arab states didn't join the US-led Red Sea task force](#), *The New Arab*.¹²⁹

הצי האיראני

הצי האיראני וצי משמרות המהפכה האיראני

הצי האיראני מדורג במקום ה-19 במדד העוצמה של ציים בעולם בציון 50.9. גיל הפלטפורמות שלו הוא כ-33 שנה, דבר המצביע על יעילות יחסית של הסנקציות שהוטלו על איראן, חוסר יכולתו להצטייד בכלי שיט מייצור מערבי, והצורך שלה להתבסס על כלי שיט מתוצרת עצמית, או ממדינות בעלות השקפה מדינית דומה כמו רוסיה או סין.¹³⁰

איראן דורגה בשנת 2023 כמדינה הרביעית במזרח התיכון מבחינת גובה הוצאותיה הצבאיות. הוצאותיה עלו באופן זניח בשיעור של 0.6% לסך של 10.3 מיליארד דולר. לפי הנתונים הזמינים, החלק מסך כל ההוצאות הצבאיות שהוקצה לחיל משמרות המהפכה האיראני – משה"ם (Islamic Revolutionary Guard Corps – IRGC) גדל מ-27% מסך כל ההוצאה הצבאית של איראן ב-2019 ל-37% ב-2023. נוסף לכך, ההוצאות הקשורות לרכש מטוסים מתאגיד ייצור מטוסים של איראן (Iran Aircraft Manufacturing Industrial Company – HESA) גדלו ב-27% באותה תקופה, ותעשיית המטוסים האיראנית אחראית על ייצור כלי הטיס הבלתי מאוישים (מל"טים) המשמשים את משמרות המהפכה.¹³¹

לאיראן יש שני ציים: חיל הים האיראני (Islamic Republic of Iran Navy) וחיל הים של משמרות המהפכה (IRGC-N) שנוסד בשנת 1982. לצי האיראני שלוש פריגטות, שלוש קורבטות, 19 ספינות תקיפה מהירות, 49 ספינות סיוור, 31 ספינות אמפיביות, 17 ספינות עזר, 19 צוללות ו-54 מטוסים.

לאחרונה השיקה איראן עבור חיל הים של משמרות המהפכה שתי ספינות סיוור (שאהיד סייד שירזי ושאהיד חסן באגרי). גוף הספינות הוא מסוג קטמרן, והתכן מבוסס כנראה על התכן של ספינת הטילים הסינית Type 22. אורך הספינות האיראניות 67 מטר ורוחבן 20 מטר. מהירותן המרבית 45 קשר. כלי השיט מצוידים במערכת הגנה מפני טילים, יכולות שיגור אנכי של טיל נור, וטיל שיוט מסוג סיאד עם טווח של 700 ק"מ. הם גם מסוגלים לשאת שלושה משגרי טילים קלים ומסוק קרב חמוש. הדבר מצביע על החשיבות הגוברת שמייחסים השלטונות האיראניים לחיל הים של משמרות המהפכה בפרט ככלי במימוש מדיניותם, ולאינטרסים הימיים של איראן הן במפרץ הפרסי והן מחוצה לו.¹³²

צי משמרות המהפכה האיראני (IRGC-N) מונה 100,000 אנשי צבא, כולל 20,000 מלחים בשירות פעיל. הוא ממוקם בבנדר עבאס, בכיכר שאהיד בהונאר, מטה חיל הנחתים של העיר.

¹³⁰ להרחבה ראו אלכס גרינברג (2024). איראן כצד פעיל וגלוי בעימות מול מדינת ישראל, כרך זה.

¹³¹ Tian, N., da Silva, D. L., Liang, X. and Scarazzat, L. (April 2024). [Trends in Worlds Military Expenditure, 2023, SIPRI Fact Sheets](#), p. 11

¹³² Frantzman, S. J. (February 19, 2024). [Iran claims to add two new 'stealth' ships to IRGC Navy](#), *The Jerusalem Post*

משמרות המהפכה הימיים נמצאים בפיקודו של אדמירל אלירזה טאנגסירי (Alireza Tangsiri). הצי פועל מחמישה מחוזות הנמצאים רובם ככולם במפרץ הפרסי.

בזירה הבין־לאומית איראן כבר אינה מבודדת או פגיעה כבעבר. המלחמה באוקראינה שינתה את המערכת הגאופוליטית ובעקבות כך, אולי בפעם הראשונה מאז המהפכה של 1979, איראן יכולה לסמוך על מעצמות כמו רוסיה וסין שיעניקו לה לפחות הגנה דיפלומטית. תפקידה לספק לרוסיה מל"טים לתקיפה בפלישתה לאוקראינה, ואספקת הנפט לסין גם היא יוצרת מחויבות דומה. איראן נהייתה חברה בכירה בגוש המדינות הרוויזיוניסטיות במערכת הבין־לאומית המתגרות את ארצות הברית ומדינות מערב אירופה.

כאמור, כחלק מפעילותה הימית בעשור האחרון, איראן פעלה מכמה בסיסים צפים מוסווים לספינות סוחר אזרחיות. הסבה של ספינות משא ומכליות אזרחיות עבור השימוש הצבאי מונע, בין היתר, מהצרכים הצבאיים המיידים של איראן ומהאופי של הפעילות הימית שלה, כמו גם העובדה שבנייה ותכנון של ספינה חדשה יקרים יותר ואורכים זמן ממושך יותר. מדובר בפלטפורמות לחימה רב־ממדיות של IRGC-N הניתנות לפריסה בין־לאומית מהירה עם מגוון יכולות כולל אוויר (מל"טים), ים (ספינות/סירות) ויבשה (כוחות מיוחדים). פלטפורמות לחימה אלו יכולות לבצע גם פעולות מודיעין. עקב הסנקציות הכלכליות המונעות ממשמרות המהפכה לרכוש ספינות חדשות הוסבו מכליות במספנת בנדר עבאס ל"ספינות בזאר" – מונח איראני הרומז למגוון הרחב של כלי נשק ואמצעים שניתן להציב על הסיפון: טילים, מל"טים, תותחים נגד מטוסים, סירות מהירות ומסוקים. בתהליך פעולות ההסבה בוצעו שינויים ניכרים בספינות. הסיפון הקדמי של ספינת מכליות (שכונתה בעבר Sarvin בגודל פנמקס [PanaMax] שהוסבה, ושמה שונה ל-Shahid Mahdavi) עוצב מחדש כדי להתאים למסלול המראה ונחיתה לכטב"מים. כמו כן הציב הצי האיראני שתי ספינות איסוף מודיעין, ה'סאביז' וה'באשהד', שנפרסו בדרום הים האדום, וסייעו לחות'ים בזיהוי ספינות בבעלות ישראלית (או שיעד ההפלגה שלהן הוא אל/מישראל) כיעדים לתקיפות.¹³³ בשנים הקרובות צפוי חיל הים של משמרות המהפכה האיראני להמשיך ולפעול בדוקטרינה של לוחמה א־סימטרית שבה הם מבצעים הטרדה, חסימה אלקטרו־מגנטית וריגול. במשך זמן ממושך העדיפה איראן לפתח כלי שיט קטנים, מהירים וניתנים לתמרון לביצוע התקפות נקודתיות או תקיפת נחיל (Swarm attack) נגד מטרות מערביות. הארסנל שלה נע כעת לעבר כלי שיט גדולים יותר מבעבר כדי להפוך לכוח ימי מן המניין המסוגל לתמוך בבעלי בריתו (החות'ים) או לפעול כגורם מרתיע.¹³⁴

בספטמבר 2023 תפסה הפריגטה האיראנית 'ג'מארן' (Iranian Moudge-class frigate) שתי סירות שטח בלתי מאוישות של הצי האמריקני (Saildrone Explorers) בים האדום והן הוצאו מהמים. הכוונה הייתה כנראה ללמוד את מערכת ההפעלה שלהן. משחתות

¹³³ להרחבה בנושא זה ראו את מסמך מרכז אלמא [Islamic Revolutionary Guard Corps – Navy](#) (IRGC-N).

¹³⁴ Bousset, P. (May 6, 2024). [The IRGC Navy's long-term strategy of asymmetrical warfare](#). [Note de la FRS n°14/2024](#), Fondation pour la recherche stratégique

הטילים האמריקניות ששהו באזור נאלצו לשלוח מסוקי MH-60R Sea Hawk כדי להפעיל לחץ על האיראנים כשסירבו למסור אותם.

בתחילת פברואר 2024 משמרות המהפכה האיראניים הודיעו כי שיגרו לראשונה טילים בליסטיים ארוכי טווח מספינת המלחמה 'שאהיד מהדאווי'. משה"ם טוענים שהטילים יכולים לפגוע במטרות במרחק של עד 1,700 ק"מ (1,050 מיל) מנקודת השיגור שבמקרה זה הייתה במפרץ עומאן, אך שימוש באונייה ככלי לשיגור הטילים מרחיב את מעטפת ההפעלה של טילים אלה.¹³⁵

בתחילת אפריל 2024 חצתה אוניית המלחמה של חיל הים של משמרות המהפכה 'שאהיד מהדאווי' לראשונה את קו המשווה אל חצי כדור הארץ הדרומי.¹³⁶ מסע זה משקף אמירה פוליטית יותר ממבצעית, הנוגעת להרחבת השפעתה של איראן מעבר לגבולות המזרח התיכון, ויש להתייחס אליה ככזו. המטרה הסופית של איראן היא יצירת מדינה פאן־שיעית בסמכותו של האייתוללה עלי חמינאי. למרות שהחלו בתהליך נורמליזציה בשנה שעברה, מדינות המפרץ הסוניות בעלות הרוב הערבי הן היעד המרכזי של אסטרטגיית התרחבות זו, שאם תושג עלולה לשנות באופן דרמטי את כל המזרח התיכון, ולסכן את היציבות הבין־לאומית. איום הסחר בים האדום דרך החות'ים היה רק העדות האחרונה לפרויקט רחב יותר שיכול אף להגיע למדינות בחופי צפון אפריקה כמו אלג'יריה.

כבר כיום מרחיב חיל הים של משמרות המהפכה את קשריו עם מדינות רוויזיוניסטיות ביבשת דרום אמריקה באמצעות העברה ומכירה של אמל"ח ימי: במשט הימי שנערך בוונצואלה ב־24 ביולי 2023 הציג הצי ספינות טילים מסוג זולפגאר מתוצרת איראן חמושות בטילים נגד ספינות Nasr-1 שנכנסו לשירות הצי הוונצואלי (Armada Bolivariana). סירות אלה ידועות גם בשם Peykaap III והן מבוססות על ספינות IPS-16 תוצרת צפון קוריאה שאיראן רכשה בשנת 2002. הצטיידות באמצעי לחימה תוצרת איראן מאפשרת למשמרות המהפכה דריסת רגל ליבשת אמריקה, ואִתגור ארצות הברית בפעילות "בחצר האחורית שלה".¹³⁷

מעורבות איראן במלחמת 'חרבות ברזל' בזירה הימית

יש הקושרים את עיתוי המתקפה של חמאס על ישראל לרצונה של איראן לחבל בניסיונות ההתקרבות בין סעודיה לבין ישראל כחלק מתהליך הנורמליזציה של היחסים בין ישראל והעולם הערבי, שקודמה בתיווכה של ארצות הברית מאז הסכמי אברהם ב־2020. מהלכי נורמליזציה אלה הותירו את הסוגיה הפלסטינית באור משני יותר. ב־3 באוקטובר 2023, ארבעה ימים לפני

¹³⁵ *Iran International*. (February 13, 2024). [Iran Launches First Long-Range Ballistic Missiles from Warship](#).

¹³⁶ *Iran International News Room*. (April 5, 2024). [Iran Says Its 'Advanced Warship' Crossed Into Southern Hemisphere](#).

¹³⁷ Bush, J., and Roule, N. (June 11, 2024). [Iran's foothold in Venezuela requires a tougher response](#), *The Hill*.

המתקפה, הזהיר נשיא איראן עלי חמינאי את סעודיה מנורמליזציה עם ישראל ושיבח את הצעירים הפלסטינים המתנגדים לישראל.

אומנם הדעות עדיין חלוקות לגבי התיאום האפשרי של מועד התקיפה של חמאס עם איראן, אך המעורבות האיראנית במלחמת 'חרבות ברזל' הפכה להיות גלויה (בניגוד ל"מלחמת הצללים" שהייתה בשנים שקדמו למלחמה), והתבטאה הן בלחימה הישירה והן בלחימה העקיפה שבין שתי המדינות. אומנם המעורבות האיראנית החלה באמצעות שלוחיה (Proxies) של איראן בלבנון, סוריה, עיראק ותימן, אך הגיעה לשיאה בתקיפה האיראנית על ישראל בליל 14/13 באפריל 2024 שבה שוגרו מאיראן מאות טילים וכטב"מים אל עבר ישראל.

באשר לזירה הימית: מתחילת מלחמת 'חרבות ברזל' דחתה איראן את קריאות ארצות הברית ובריטניה להפסיק את תמיכתה בהתקפות של המורדים החות'ים על כלי שיט הקשורים לישראל בים האדום, וטענה כי ההאשמות הן התערבות חסרת בסיס.¹³⁸ נוסף לכך הודיעה איראן שפריגטה של הצי האיראני תלווה אוניות סוחר איראניות המפליגות דרך הים האדום.¹³⁹ המשחתת אלבורז' שפעלה ככלי שיט צבאי של שיטת 94 של הצי האיראני, חצתה את מצר באב אל-מנדב ונכנסה לים סוף. חציית המצר אירעה במקביל לפגישה של עלי אכבר אחמדיאן (Ali Akbar Ahmadian), מזכיר המועצה העליונה לביטחון לאומי (Supreme National Security Council – SNSC), עם מוחמד עבדולסלאם (Mohammed Abdulsalam), דובר החות'ים, כשהוא משבח את "הפעולות האמיצות" של לוחמי המורדים נגד "התוקפנות הציונית".

דיוויד קמרון (David Cameron), שר החוץ של בריטניה, הזהיר את עמיתו האיראני, חוסיין אמיר־עבדוללהיאן (Hossein Amir-Abdollahian) ואמר כי בריטניה רואה באיראן את האחראית גם אם חלקית, לתקיפות. דובר משרד החוץ האיראני אמר כי אין סיבה להאשים את איראן, אך הוסיף כי איראן תומכת ב"תנועות ההתנגדות הפלסטיניות". "איראן מודיעה בגאווה שהיא תומכת בתנועות התנגדות פלסטיניות לשחרור אדמתן" אמר, בעת שהוא מגנה את התערבותו של קמרון.

בנושא זה מעניינת במיוחד עמדתה של סין שנתיב הסחר העיקרי בינה לבין שוק היצוא המרכזי שלה באירופה עובר בים האדום. זהוגם נתיב יוזמת החגורה והדרך, יוזמה גאו־כלכלית ממשלתית של סין שהיא מאדני מדיניות החוץ הסינית בעשור האחרון. ייתכן שסין אכן לחצה על איראן בתחילת ינואר 2024 להשפיע על החות'ים להפסיק את פעילותם, ואכן שר החוץ הסיני וואנג יי (Wang Yi) אמר לכתבים, "סין עשתה מאמצים פעילים כדי להפיג את המתרחבות בים האדום כבר מן ההתחלה". יש להדגיש כי מאמצייה של סין התמקדו אך ורק בחילוץ ערבויות להגנה על האינטרסים הישירים של סין. גורם רשמי איראני אישר את השיחות הללו וטען "בעיקרון, סין אומרת: 'אם האינטרסים שלנו ייפגעו בכל דרך שהיא, זה ישפיע על העסקים שלנו עם טהראן'".

¹³⁸ להרחבה על האיום החות'י על נתיבי הסחר בים האדום, האמל"ח ושיטות ההפעלה ראו: שלמה גואטה (2024). הלחימה והאיום של החות'ים במרחב הימי מאז פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל'.

¹³⁹ *The Times of Israel*. (April 17, 2024). [Iran navy escorting Iranian commercial ships to Red Sea, commander says](#)

אבל בעוד שסין חשובה לאיראן, לאיראן יש גם שלוחים (Proxies) בעזה, לבנון, סוריה ועיראק, מלבד החות'ים בתימן, ולבריתות האזוריות ולסדר העדיפויות שלה היה תפקיד מרכזי בקבלת ההחלטות שלה. אין שום ראיות המצביעות על כך שבייג'ין הייתה מעוניינת באופן כלשהו להניח את אמינותה על כף המאזניים כדי למנוע הסלמה מלאה בים האדום. כך לא עבר זמן רב עד שהאימונים של סין הניבו תוצאות. החות'ים העניקו חסינות לספינות סיניות ורוסיות. מוחמד אל-בוכאיתי, חבר בהנהגה הפוליטית החות'ית, אמר בריאיון לרשת Izvestia הרוסית כי נתיבי השיט סביב תימן בטוחים לספינות מסין ורוסיה כל עוד כלי השיט אינם קשורים לישראל.¹⁴⁰ גורמים רשמיים בסין יודעים שכל ניסיון להעלות דרישות גבוהות מדי מאיראן ומהחות'ים לעצור את התקפותיהם בים האדום או במקומות אחרים, יהיה לא ריאלי, ועלול לפגוע וליצור לחץ נוסף על יחסי סין-איראן. יש להעריך כי סין לא תלך בדרך הזו.¹⁴¹

בניסיון להקים לעצמה מאחז בים האדום לחצה איראן ללא הצלחה על סודן לאפשר לה לבנות בסיס ימי קבוע במדינה, דבר שהיה מאפשר לה לעקוב אחר התנועה הימית אל תעלת סואץ ונמל אילת. איראן ניסתה למנף את אספקת המל"טים נושאי חומר נפץ ששימשו את השליט הנוכחי עבדל פאתח אל-בורהן (Abdel Fattah al-Burhan) שהשתמש בהם בלחימה מול המורדים, ואף הציעה לו לספק ספינת מלחמה נושאת מסוקים אם סודן תעניק אישור להקמת בסיס. האיראנים ציינו כי הם מעוניינים להשתמש בבסיס שיוענק להם מטעם סודן לאיסוף מודיעין. ההערכה הייתה שאילו נענו הסודנים לבקשת איראן, במוקדם או מאוחר היא הייתה מציבה שם ספינות של הצי האיראני. לזו היו הסודנים מסכימים לבקשת האיראנים, בסיס ימי בים האדום היה מאפשר לאיראן להדק את אחיזתה באחד מנתיבי השיט החשובים בעולם, ולסייע למורדים החות'ים להמשיך ולתקוף כלי שיט.¹⁴²

איראן, רוסיה וסין קיימו תרגילי ימי משותף שנערך במארס 2024. "כוח הליווי מספר 43" (Escort Task Force 43) של הצי הסיני השתתף בתרגיל המשולש "חגורת אבטחה" (Security Belt) יחד עם הצי הרוסי והאיראני. התרגיל המשותף מתנהל בתדירות של אחת לשנה החל משנת 2019, ונועד, על פי גורמים איראניים, להתמודד עם איומים היכולים להפריע לחופש השיט באזור חשוב זה. בהודעה על התרגיל טרם תחילתו ציינה איראן כי שלוש המדינות המשתתפות בתרגיל הרחיבו בשנה האחרונה את היחסים הדיפלומטיים והכלכליים שלהן. אירוע זה הוא תזכורת נוספת לאירועים דומים שצוינו בהערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל זו, ואשר מצביעה על הסדר הבין-לאומי האלטרנטיבי שסין, רוסיה ואיראן רוצות להוביל, וכולל מרכיבים רבים אך בוודאי שאיננו מגביר את רמת הביטחון של שיט ומסחר ימי חופשי.

לסיכום, חיל הים האיראני וחיל הים של משמרות המהפכה המשיכו להרחיב את פעילותם בשנה האחרונה, הצליחו באמצעות שלוחיהם כמו החות'ים, להרחיב את השפעתם על המרחב

¹⁴⁰ VOA News. (January 19, 2024). [Houthis Won't Target Chinese, Russian Ships in Red Sea](#)

¹⁴¹ Aboudouh, A. (February 6, 2024). [Yes, China pressured Iran on Red Sea attacks – but only to protect its own ships, Chatham House](#)

¹⁴² Bariyo, N., and Faucon, B. (March 3, 2024). [Iran Tried to Persuade Sudan to Allow Naval Base on Its Red Sea Coast, The Wall street Journal](#)

הימי, אֶתְגֵרוּ צִיִּים מֵעֵרָבִיִּים בִּאֲמֻצָּעוֹת שִׁטוֹת לַחִימָה אֶסִימֵטְרוֹיֹת וְשִׁמוּשׁ בִּאֲמֵל"ח יִיחֻדִי (אֵם בְּצוּרָה יִשִּׁירָה, אוּ בִּאֲמֻצָּעוֹת שֶׁלּוּחִיָּהִם), וְהַמְשִׁיכוּ לְאַתְגֵּר מַעֲצָמוֹת יַמִּיּוֹת כְּמוֹ אֲרֻצוֹת הַבְּרִית וּבְרִיטַנְיָה וְלִהְשִׁיג הִישָׁגִים הֵן בְּמִישׁוֹר הַגָּאוּכְלָכְלִי וְהֵן הַגָּאוּפּוֹלִיטִי.

חיל הים הסעודי המלכותי

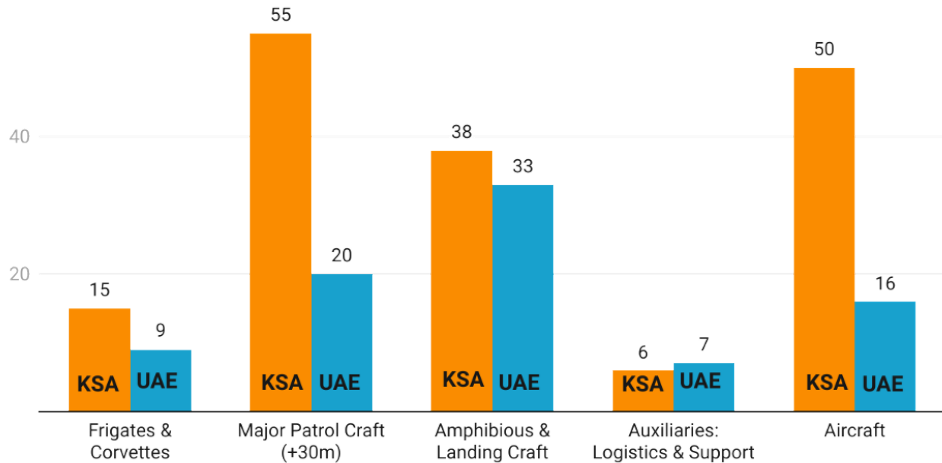
חיל הים הסעודי המלכותי (Royal Saudi Navy – RSNF) נוסד ב־1960 והחל לגדול באופן ניכר בסיועה של ארצות הברית בד בבד עם הצי האיראני תחת שלטון השאח'. בעקבות המהפכה האיראנית (1979) יזמה סעודיה תוכנית הרחבה נוספת של חיל הים שלה שנעשה בסיוע של צרפת. כלי שיט נוספים נרכשו מבריטניה וצרפת בשנות ה־80 וה־90. בשנת 1980 נבנו עבור חיל הים הסעודי בידי קבלן אמריקני מרכזי הפיקוד, השליטה והתקשורת שלו. הצי מדורג במקום ה־36 בעולם במדד העוצמה של ציים מלחמתיים לשנת 2024, ועל פי תוכנית בניין הכוח השאפתנית שהוא מוביל והמשאבים המושקעים בה, נראה כי עד סוף העשור הוא ידורג במקום גבוה יותר. על רקע המתרחשות האזוריות הן במרחב ים סוף והן במפרץ הפרסי, סעודיה מקדמת במרץ תהליך מודרניזציה של חיל הים שלה בהיקף של מיליארדי דולרים.¹⁴³

במחקר שנערך בשנת 2024 על ידי הפורום הבין־לאומי של מדינות המפרץ (Gulf International Forum) שמקום מושבו בווינגטון, נבחנו יכולותיהן המשתנות של חילות הים הסעודיים והאמיריות הערביות המאוחדות. הדוח מתאר את סדרי העדיפויות והאילוצים האסטרטגיים המנוגדים שהובילו את מסלולי הפיתוח של הצי הסעודי המלכותי והצי של איחוד האמירויות (UAE). הדוח דן במאגר כוח האדם הגדול יותר של סעודיה, הצורך שלה לכסות את קו החוף הארוך הגדול בהרבה מזה של איחוד האמירויות, והבסיס התעשייתי הימי המפותח פחות של הסעודים, דבר שאילץ את סעודיה להרחיב את הצי באופן כמותי על חשבון גורמי איכות נדרשים.¹⁴⁴ שתי המדינות הללו נבחרו כי הן שתי מדינות המפרץ הערביות המשפיעות ביותר, והן הגדולות ביותר בתקציבי הביטחון בתוך ארגון מדינות המפרץ (GCC). הדוח מציין כי הגורם האיכותי המשמעותי הראשון שיש להביא בחשבון בעת הערכת כוחה הימי של מדינה הוא גיל כלי השיט שבמקרה הסעודי גבוה מאוד, דבר המצריך תקופות תחזוקה ממושכות יותר. הדוח מדגיש ארבעה גורמים איכותיים: שני "מכפילי כוח טכנולוגיים" שהם מודרניזציה של כלי השיט ומומחיות במערכות בלתי מאוישות; כמו כן שני "מאפשרים של יכולת ימית" שהם יכולת בניית ספינות וזמינות הזדמנויות אימון. לאורך ההיסטוריה של הצי הסעודי סעודיה מעולם לא העדיפה מודרניזציה או מוכנות של הצי, ותחת זאת בחרה היסטורית לתת עדיפות לזרועות אחרות כמו חיל האוויר המלכותי הסעודי. החשבון האסטרטגי הזה נבע במידה רבה מאי־מערבותה של סעודיה בסכסוכים קונוונציונליים גדולים, וכן מנוכחות הצי האמריקני במפרץ. הדוח ממליץ לסעודיה לפתח יכולות של בניית כלי שיט מלחמתיים ויכולות תחזוקה עצמאיות בסעודיה,

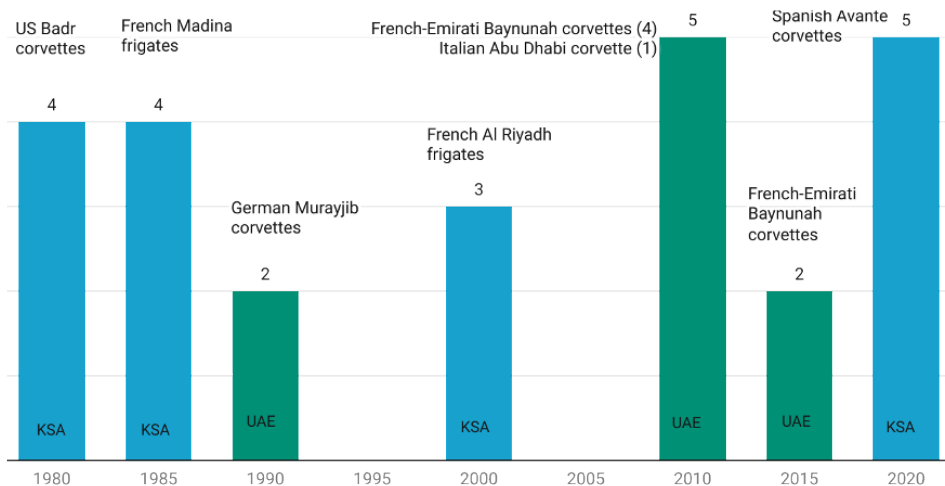
¹⁴³ להרחבה בנושא ערב הסעודית ראו אלכס בליי (2024). אסטרטגיה סעודית חדשה לים סוף: החיפוש אחר חלופות לביטחון ימי. כרך זה.

¹⁴⁴ Gulf international Forum. (2004). [Securing the Seas: Examining Changing Saudi & Emirati Naval Capabilities](#), p. 4

לפתח מתקני אימון וסימולציה מודרניים עבור הצי, לתעדף השקעות באימון ומודרניזציה, ולאמץ פיתוח ושימוש בטכנולוגיה של כלי שיט בלתי מאוישים.

איור 15: השוואה בין גיל כלי השיט בצי הסעודי המלכותי לצי איחוד האמירויות¹⁴⁵

איור 16: גיל כלי השיט המרכזיים בצי הסעודי והצי של איחוד האמירויות¹⁴⁶

חיל הים הסעודי פועל מכמה בסיסים לאורך 2,500 ק"מ (1,600 מיל) של קו החוף הסעודי בים האדום ובמפרץ הפרסי. לשם כך מפעיל חיל הים הסעודי שני ציים: הצי המזרחי פועל במפרץ הפרסי מבסיס הצי המלך עבדולעזיז בג'ובייל (The King Abdulaziz Naval Base in

¹⁴⁵ .Ibid, p. 8

¹⁴⁶ .Ibid, p. 9

(Jubail), והצי המערבי פועל בים האדום מבסיס הצי המלך פייסל בג'דה (Al-Qadima military port). לכל אחד מהציים יש יכולת צבאית מלאה כולל ספינות מלחמה, ספינות תמיכה, תמיכה מנהלית וטכנית, אווירייה ימית, נחתים ויחידות אבטחה מיוחדות. לצי הסעודי שבע פריגטות, ארבע קורבטות, 39 ספינות סיור ושלוש שולות מוקשים. בתחילת מארס 2024 מסרה המספנה הספרדית 'נבטינה' (Navantia) את הקורבטה החמישית מסדרת Avante 2200 לצי הסעודי.¹⁴⁷

סעודיה מפעילה כיום ארבע פריגטות רב־תכליתיות נגד לוחמה אווירית מסוג אל־ריאד (F3000S), שנבנו על ידי המספנה הצרפתית DCN עבור כוחות הצי המלכותי הסעודי והוזמנו בשנת 2002.

במאי 2024 נערך בסעודיה בהשתתפות מדינות השוכנות לחופיו של הים האדום, התרגיל "גלים אדומים". התרגיל כלל החלפת ניסיון, הגדלת היכולת לתכנן ולנהל קרבות ימיים, וכן התמודדות עם אתגרים משותפים. השתתפו בתרגיל כוחות מירדן, מצרים, ג'יבוטי ותימן, ומשקיפים מאלג'יריה, סומליה ויפן. במהלך התרגיל בן ששת הימים ביצעו הכוחות המשתתפים מספר תרגילי לחימה, ביניהם לוחמת שטח, לוחמת אוויר, לוחמה אלקטרונית, הרחקת התקפות סירות מהירות (Repelling fast boat attacks), הגנה על קווי שיט ימיים, מאבק בהברחות, טרו, פירטיות והגירה. התרגיל הסתיים בבסיס המלך פייסל בג'דה שבסעודיה. תרגילי "גלים אדומים" הושקו לראשונה בשנת 2018 ונערכים מדי שנה.¹⁴⁸

הצי הימי המערבי של סעודיה החל לפעול לראשונה בסוף ספטמבר 2022 במשותף במסגרת ימית ביטחונית בין־לאומית (International Maritime Security Construct – IMSC) בים האדום. פעילות זו מסמנת שותפות מורחבת בין הקואליציה הרב־לאומית לבין כוחות הצי המלכותי הסעודי. הצי המערבי המרוכז בים האדום, תורם כעת למשימות IMSC באזור מצר באב אל־מנדב, והקורבטה HMS Al Jubail מבצעת סיורים במסגרת זו. הצי המזרחי של סעודיה פועל עם IMSC מאז 2019.¹⁴⁹

הקמת תשתית טכנולוגית ימית בסעודיה

לסעודיה אין מורשת ימית, וכך הקמת הצי הסעודי נעשתה בעקבות ההבנה וההפנמה כי המרחב הימי של סעודיה הן במפרץ הפרסי והן בים האדום חיוני להתפתחותה ולרווחתה. סעודיה היא ללא ספק מדינה המייבאת טכנולוגיה ימית, וכך חלק מהעברת הטכנולוגיה המשותפת בין סעודיה לספרד הוביל לייצור מערכת הלחימה הימית הראשונה של סעודיה בשם 'האזם' (Hazem). מערכת זו שולבה כעת על גבי הקורבטה הראשונה ג'ובייל. 'האזם'

¹⁴⁷ Bahtić, F. (March 11, 2024). [Navantia hands over fifth Avante 2200 corvette to Royal Saudi Navy](#), *NavalToday*.

¹⁴⁸ *Yemen Monitor*. (May 10, 2024). [Red Wave 7 Naval Exercise Concludes with Yemeni Participation](#).

¹⁴⁹ NAVCENT Public Affairs. (September 28, 2022). [Saudi Arabia Expands Maritime Partnership with International Coalition](#).

כוללת מערכת ניהול לחימה, מערכת תקשורת משולבת, אינטגרציה של מערכות לחימה, מערכת משולבת לניהול פלטפורמה, מערכת בקרת אש ומערכת לאימון מפעילים. הסעודים מאמינים כי הייצור המקומי יכול לסייע לפיתוח מגזר הייצור הסעודי ויצירת תעסוקה לאזרחים סעודים, שהם שני יעדים מרכזיים של המדיניות הסעודית "חזון 2030" (Vision 2030).

פעילות הצי המלכותי הסעודי במלחמת 'חרבות ברזל'

כזכור, בשנת 2017 נלחמו כוחות הקואליציה בראשות סעודיה ובני בריתם בתימן תחת דגלו של הנשיא מנצור האדי, הצליחו לכבוש מספר נמלים אסטרטגיים בים האדום, וניסו ללא הצלחה להשיג שליטה בנמל חודיידה שבתימן. הלחימה מול החות'ים גבתה מסעודיה מחיר כלכלי וצבאי כבד, עצרה את הטיפול ברפורמות המדיניות והכלכליות שתכננה, וגרמה לה לפתוח במשא ומתן על הסכם להפסקת אש. שליח האו"ם לשיחות השלום בתימן הודיע בסוף דצמבר 2023 שנציגי החות'ים וסעודיה הגיעו להסכמה על מפת דרכים לסיום המלחמה המתנהלת ביניהם מאז 2015. תנאיו של ההסכם המתגבש הם במידה רבה ניצחון לחות'ים, שכן הם ישמרו על מרבית השטחים שבשליטתם, הכוללים את רובה של האוכלוסייה, את הבירה צנעא, וכן גישה לים האדום, ואילו סעודיה התחייבה להסיר את המצור האווירי והימי שהיא הטילה על אזורים אלה, והתחייבה לממן את שיקומה של תימן ואת מנגנוני השלטון שלה.

בראייה זו סעודיה הייתה מעריכה את ההזדמנות לתקיפה משותפת של ארצות הברית ובריטניה נגד מעוזי החות'ים, שכן ככלות הכול, סעודיה נלחמה במלחמה אכזרית נגד המורדים החות'ים במשך כמעט עשור. אבל בתקופת מלחמת 'חרבות ברזל' נמנעת סעודיה להצטרף לכוח המערבי כחלק ממבצע 'שומר השגשוג' (Operation Prosperity Guardian) בהובלת ארצות הברית, או מבצעים המובלים בידי האיחוד האירופי כנגד החות'ים במטרה לאפשר חופש שיט בדרום הים האדום. הסיבה לכך היא המשא ומתן שמנהלת סעודיה עם ההנהגה החות'ית כדי לחלץ עצמה מתימן, באמצעותם היא מקווה להגן על עצמה לצמיתות מפני התקפות חוצות גבולות.¹⁵⁰ עבור סעודיה ומדינות ערב אחרות יש סיבות רבות לאפשר לבעלות הברית של ארצות הברית ולנאט"ו לשאת בנטל ההגנה על הים האדום: אין הן צריכות להתחייב למשאבים שלהן, אינן חייבות להראות שהן פועלות למען ישראל בשום צורה, הן לא צריכות לכאורה להכעיס את איראן, או להסתכן בפתיחה מחדש של הסכסוך הארוך והעקוב מדם בתימן. לתפיסתן, ארצות הברית וקומץ מדינות אחרות כבר עושות זאת עבורן. לדעת כותב מאמר זה, זוהי ראייה קצרת טווח שבסופו של דבר תפגע בארצותיהן, אך העובדה שהן אינן משתתפות במשימה זו היא אינדיקציה בולטת למציאות הגאופוליטית המשתנה במזרח התיכון.¹⁵¹

¹⁵⁰ Ali-Khan, V. (January 16, 2024). [Why Saudi Arabia Is Staying on the Sidelines in the Red Sea Conflict](#), *Foreign Policy*

¹⁵¹ להרחבה בנושא המדיניות הסעודית ראו בליי (2024).

פעילות חיל הים במלחמת 'חרבות ברזל'

דבר רז¹

המאמר מוקדש לזכרם של כלל חילי חיל הים במלחמת 'חרבות ברזל', ובמיוחד לסא"ל אלי גינסברג ז"ל. לוחם, חבר, קולגה וסטודנט לשעבר לתואר שני במרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אשר תחת כנפיו יוצא לאור פרסום זה.

הקדמה

להתקפת החמאס על ישראל ולמלחמה מולו יש ממד ימי. התקפת החמאס ב-7 באוקטובר כללה גם חדירה לחוף זיקים באמצעות סירות, ניסיונות התקפה על מתקני תשתית ימיים וניסיונות חדירה של צוללים ושחינים. מנגד, לחם חיל הים בעזה בים, מהים וביבשה לצד חיל האוויר והכוחות המתמרנים בהגנה ובהתקפה. חיל הים הגן על הגבולות הימיים של המדינה ועל התשתיות הימיות, והשתתף באופן פעיל בתמרון ברצועה, הן כמאמץ סיוע באש ותצפית לכוחות היבשה, והן בפעילות יבשתית באמצעות לוחמי הקומנדו הימי (שייטת 13). נוסף למאמץ המלחמתי המרכזי בעזה פועל חיל הים בחזית הצפון ובים האדום, בעיקר בפעולות הגנה כדי למנוע הישגים מהאויב.

בניגוד למבצעים ולמלחמות שהתרחשו בעשרות השנים האחרונות ובכללן מלחמת לבנון השנייה, ומבצעים רבים בעזה כגון 'עופרת יצוקה' ו'צוק איתן', שהיו כולם בזירה אחת, נדרש חיל הים במערכה הנוכחית להתמודד עם שלוש זירות שונות. למעשה, הפעם האחרונה שבה התמודד חיל הים במלחמה רב-זירתית שכזו הייתה בדיוק 50 שנה קודם לכן במלחמת "יום הכיפורים" בשנת 1973 (אם כי במלחמת יום הכיפורים הייתה גם לחימה ימית של כלי שיט מול כלי שיט). כמו אז, גם עתה הורגשה פריסה רחבה זו היטב בפעילות החיל, ונראה כי חרף תהליכי התעצמות הכוח שהחיל חווה בשנים האחרונות, כאשר ניצבת מדינת ישראל בפני אתגר אמיתי בזירה הימית, חיל הים עדיין קטן מדי אל מול האתגרים הניצבים בפניו.

בפרק זה יתואר הממד הימי במלחמת 'חרבות ברזל'. בתחילה יתוארו הימים הראשונים למלחמה, המאמץ ההגנתי וייצוב המרחב הימי, בחלק השני תתואר השתתפות חיל הים בתמרון הקרקעי ברצועת עזה, ובחלק השלישי יידונו הזירות הנוספות ללחימה: בצפון מול החזבאללה ובזירת ים סוף מול האיום החות'י. בסופו של הפרק יובאו מסקנות והמלצות.

¹ המחבר מבקש להדגיש כי מאמר זה נכתב לאחר שחרורו משירות מילואים פעיל, והוא מבוסס על חומרים גלויים בלבד, ולא על בסיס מידע שנחשף אליו בעת שירותו. ראוי לציין כי הדברים המובאים נכתבו על בסיס מידע גלוי אשר התפרסם בערוצי התקשורת השונים או פרסומים רשמיים של דובר צה"ל וחיל הים (נכון לחודש אפריל 2024), ועל כן ייתכן בהחלט כי מקצת מהמידע הוא חלקי או שאינו מדויק. המחבר מבקש להדגיש כי אין בכוונתו להציג במאמר זה תחקיר מבצעי על תפקודו של חיל הים במלחמה. תחקירים מבצעיים מובצעים ועוד יבוצעו בעתיד על ידי החיל, כחלק מתהליך התחקיר המטכ"לי. כמו כן, המאמר אינו מתיימר להקיף את כלל האירועים באופן כרונולוגי ומדויק, אלא לשפוך אור על עיקרי המאמצים של חיל הים בלחימה בזירות השונות.

השבעה באוקטובר והימים הראשונים למלחמה – הגנה וייצוב המרחב הימי מול

הרצועה

סוף השבוע של השבעה באוקטובר החל כמו כל סוף שבוע רגיל במערך הביטחון השוטף (בט"ש) של זירת אשדוד, האחראית על המרחב הימי של רצועת עזה. במשך יום שישי וליל שבת טיפל המערך באירועים שגרתיים אחדים אשר כלי השיט מתורגלים בטיפול בהם, כגון סירות דיג עזתיות אשר חורגות מהאזורים המותרים לדיג.

למוחרת בבוקר, בשמחת תורה, עם פרוץ האירועים על גדר הגבול בשעה שש ושלושים, החל באותה עת גם ניסיון החדירה דרך הים. שבע סירות יצאו בזו אחר זו מחופי צפון הרצועה במהירות גבוהה, מה שמשאיר במקרה כזה למערך הבט"ש זמן תגובה של דקות בודדות. מתוך שבע הסירות אשר ניסו להגיע למתקני קו צינור הנפט אירופה אסיה (קצא"א), חופי אשקלון וחוף זיקים, הוטבעו בים שלוש סירות, שתיים הושמדו ממש על קו החוף, אך שתי סירות אחרות הצליחו לחדור ולנחות בחוף זיקים, כשני קילומטרים צפונית לגבול הרצועה.²

סירות המחבלים הוטבעו בידי כלי הבט"ש – דבורה³ וצרעה,⁴ אשר היו בים ומיועדות לספק מענה בדיוק לאירוע כזה. הדבורה התמקדה בהשמדת כלי השיט, והצרעה השמידה לאחר מכן את המחבלים אשר קפצו או נפלו מאותן הסירות. המחבלים משתי הסירות שהצליחו לנחות בחוף זיקים נורו על ידי הדבורה, שבהיעדר תגובה של כוחות יבשתיים, ירתה גם לעבר החוף והצליחה לנטרל את חלקם. למרבה הצער, מספר המחבלים המצומצם שהצליח לנחות בחוף, ביצע בחוף זיקים מסע הרג של אזרחים ששהו שם במשך הלילה והבוקר, ומשם התקדמו לכיוון היישובים המערביים שבמועצה האזורית חוף אשקלון, כגון זיקים ויד מרדכי⁵ בסך הכול נהרגו יותר מ־30 אזרחים ישראלים באזור חוף זיקים.

בהמשך היום, ולאחר שהוקפצו כוחות תגבור רבים לשטח הרצועה, עסקו הכוחות הימיים בסגירת הרצועה, והחלת סגר ימי מלא כנגד יציאת כלי שיט. זאת למניעת ניסיונות חדירה נוספים, או מניעת חזרתם של מחבלים בשחייה או צלילה חזרה לשטח הרצועה, ובסיוע באש על ציר החוף כנגד כלי רכב שניסו לחדור לישראל או לחזור ממנה.⁶ נוסף לכך, ספינת טילים (סטי"ל) ראשונה של חיל הים שהגיעה לאחר כמה שעות מבסיס חיפה, החלה להעסיק באש

² שובל, ל' (7 בנובמבר 2023). [פצצות עומק וחיסולים מהירים: כתבת "ישראל היום" על ספינות חיל הים שמונעות חדירות מחבלים מהחוף. ישראל היום.](#)

³ ספינת סיור באורך של כ־30 מטר.

⁴ ספינת סיור קלה ומהירה באורך של כ־10 מטרים.

⁵ בחבוט, א' (12 בדצמבר 2023). [כך הפסיד חיל הים את המלחמה כבר בדקות הראשונות. וואלה! חדשות.](#)

⁶ בואנוס, מ' (16 בנובמבר 2023). [כשהגלים מתחזקים: לוחמי חיל הים נלחמים על הגבולות. מעריב.](#)

תותחים של מטרת שונות, ובהן מפקדות, מחסני אמל"ח, כלי שיט של חמאס במעגנת עזה, עמדות תצפית ועוד.⁷

ביממות הבאות נפרסו ספינות הטילים של החיל, בעיקר ספינות המגן, להגנה על תשתיות הגז האסטרטגיות של מדינת ישראל במרחב המים הכלכליים הן בדרום והן בצפון. ספינות המגן ('סער-6')⁸ נקלטו בחיל הים מאז שנת 2021 והפכו למבצעות בשנה האחרונה, בתום תהליך הכנה לפעילות מבצעית הנחשב למהיר בקנה מידה עולמי. החשש היה מפני ניסיונות פגיעה של חמאס וחזבאללה באסדות ההפקה של 'תמר' ו'כריש' באמצעות מגוון איומים שונים – רקטות, טילי חוף-ים (טח"י), טילי שיט, כלי טיס בלתי מאוישים (כטב"ם) או כלי צלילה בלתי מאוישים (כצב"ם). חרף מאמץ ההגנה על האסדות דווח כי אסדת 'תמר' הושבתה באופן יזום עם פתיחת הלחימה,⁹ וכי ארך כחודש ימים עד שהוחלט לחדש את הפקת הגז ממנה.¹⁰

מייד לאחר פרוץ האירועים בדרום הוזנקו גם כוחות הסדיר והמילואים של שיטת 13 ללחימה ביישובי העוטף. לוחמי השיטת לחמו במשך היממות הראשונות למלחמה בזירות רבות, כשהמרכזיות שבהן היו מוצב "סופה", קיבוץ בארי, כפר עזה וניר עוז. בעת הקרבות חיסלו הלוחמים עשרות מחבלים וחילצו בני ערובה רבים. כמו כן שָׁבו כוחות השיטת כמה עשרות מחבלים, ובהם גם את סגן מפקד החטיבה הימית הדרומית של החמאס.¹¹ לדוגמה, במוצב סופה של צה"ל, שנכבש בידי חמאס, לחמו כוחות השיטת בנחיתות מספרית מול מחבלים רבים, אשר הספיקו להתבצר בתוכו. הלוחמים, בסיוע כוחות שריון ואוויר, לחמו במשך שעות ארוכות, הצליחו לחסל כארבעים מחבלים, ושחררו חיילים שהיו נצורים בבונקר בבסיס.

רצועת עזה – שלב הפעלת האש (7–27 באוקטובר 2023)

הובלת משימת האש להשגת "עליונות ימית" במרחב הימי של רצועת עזה

החל מהיום הראשון ללחימה ובמשך חודשים ארוכים, חיל הים היה שותף מלא למאמץ הפעלת האש של צה"ל, ותפקידו היה לתכנן ולממש את פעולות התקיפה הנדרשות להשגת "עליונות ימית".¹² בשנים האחרונות הוקם בחיל מרכז פיקוד ושליטה להפעלת אש – "מרכז האש", אשר מאויש בעיקרו באנשי מילואים שמגיעים מחיל הים, תותחנים, חיל האוויר וגופי מחקר,

⁷ בלומנטל, א' (16 במאי 2024). [ישראל במלחמה: יותר מ-50 מחבלים חוסלו, פעילות חיל הים בזמן המתקפה](#). כאן חדשות.

⁸ ספינות המגן הן ספינות טילים באורך כ-90 מטר.

⁹ עדיאל איתן מוסטקי, שני אשכנזי (2 בנובמבר 2023). [3 מיליארד שקל שהושקעו בהגנה על הים לא מנעו את השבתת אסדות הגז](#). כלכליסט.

¹⁰ מערכת ICE. (12 בנובמבר 2023). [אסדת תמר חוזרת לשגרה: "הפקת הגז תחל תוך כמה ימים"](#).

¹¹ לב רם, ט' (12 באוקטובר 2023). [מבצע חרבות ברזל: תיעוד דרמטי מהקרב על מוצב סופה](#). חדשות מעריב.

¹² מאמר זה מבצע שימוש במונח "עליונות ימית", כיוון שכך הגדיר חיל הים את המשימה. כיוון שיש שיחלקו על נכונות המינוח במקרה זה, אין בעצם השימוש במונח במסגרת המאמר להביע דעה שלילית או חיובית על סוגייה זו.

ותפקידו להשלים באופן עצמאי את "סגירת המעגל לתקיפה": מהמחקר המודיעיני, דרך הפללת המטרות, ניתוח המשימה, אישור המטרות לתקיפה וכלה בהעברה לגורמי התקיפה השונים. תקיפות אלו בוצעו בעזרת כלי השיט של חיל הים באמצעות תותחים וטילים, אולם גם בעזרת הכוונת אמצעי תקיפה מגוונים מהאוויר ומהקרקע, כולל תקיפות של מטוסי קרב. בפרסומים השונים בעיתונות נחשף כי "מרכז האש" של החיל פועל למעשה כבר מתקופת "שומר החומות", שבמהלכה הצליח לבצע סיכול מוצלח של כצב"ם עוד בטרם הושק למים. כחלק ממאמץ האש דווח כי חיל הים תקף מגוון רחב של מטרות – כלי שיט של החמאס, מפקדות מבצעיות, מחסנים שהכילו אמצעי לחימה שונים המשמשים את הכוח הימי, אמצעי קשר ותצפית, צוללים שהיו בדרך לבצע פיגוע בצלילה ועוד.

כמו כן, על ידי ההכוונה המודיעינית של מרכז האש בשיתוף אמ"ן ושב"כ חוסלו בכירים רבים בכוח הימי של חמאס והג'יהאד האסלאמי (איור 1),¹³ חלקם בתקיפות בתת-קרקע ובתזמונים מאתגרים שהצריכו איסוף מודיעיני מדוקדק וקפדני להבנת מיקומם המדויק של אותם בכירים מחד גיסא, וצמצום הנזק האגבי ופגיעה בבלתי מעורבים מאידך גיסא.¹⁴ כדוגמה, במשך הלילה של ה-12 באוקטובר חוסל בביתו מוחמד אבו שמאלה, בכיר בקומנדו הימי של חמאס, אשר אחסן בביתו אמצעי לחימה וציוד צלילה. בכירים נוספים במערך כדוגמת אבו שמאלה חוסלו במשך הלחימה בהכוונה של מרכז האש הקילי.¹⁵

איור 1: פעילי הכוח הימי של חמאס שחוסלו בידי צה"ל¹⁶

¹³ שיאון, י' (26 באוקטובר 2023). [קצה הקרחון המבצעי](#). אתר זרוע הים.

¹⁴ מנלה, נ' (אוקטובר 2023). [כשהגלים מתחזקים](#). אתר זרוע הים.

¹⁵ [הצהרת דובר צה"ל](#) (12 באוקטובר 2023). אתר דובר צה"ל.

¹⁶ בוחבוט (2023).

הפעילות הימית – הגנה והתקפה

בהמשך המלחמה בשטח הרצועה המשיכה הפעילות הימית בהרכב של סטי"לים, דבורות וכלי שיט של שייטת 13 להתמקד במאמץ ההגנה בגבול ועל התשתיות הלאומיות, ובסיכול של הוצאת פיגועי צלילה אל שטח מדינת ישראל. ב-24 באוקטובר דווח על סיכול ניסיון חדירה נוסף בצלילה על ידי כוחות הבט"ש, לאחר שצוללי החמאס השתמשו בתשתית תת-קרקעית ומנרת התקרבות שאפשרה להם להגיע סמוך לקו המים בלי להתגלות.¹⁷

כמו כן, עוד בטרם החל התמרון הקרקעי המסיבי, וכחלק מפשיטות שביצעו כוחות היבשה בסמיכות לגדה, ביצעה שייטת 13 פשיטות מהים על מחנות ואתרים צבאיים של החמאס במיקומים שונים בחוף, כחלק מההכנה לתמרון, במטרה להשמיד תשתיות טרור ולפגוע בפעילות הארגון לכל אורך החוף.¹⁸

אירוע ראוי לציון הוא תקיפת התותחים הראשונה אשר ביצעו ספינות המגן 'אח"י עוז' ו'אח"י מגן' לעבר החוף. ספינות אלו, שעיקר תפקידן להגן על המים הכלכליים ועל האתרים האסטרטגיים של מדינת ישראל בים, פעלו בהיותן חמושות בתותח 76 מ"מ חדיש מתוצרת חברת 'לאונרדו', שהיא קפיצת מדרגה טכנולוגית ניכרת אל מול התותחים המיושנים המותקנים על גבי הסטי"לים מדגם 'נירית', ושחלקם כבר בני יותר מ-50 שנה. הספינות שסיימו כאמור הכשרה מבצעית חודשים ספורים קודם ללחימה, הוכיחו לצד יכולות ההגנה גם את יכולותיהן ההתקפיות.¹⁹

האיום התת-ימי נחשף

אחד האיומים המרכזיים אשר נחשפו באופן בולט במלחמת 'חרבות ברזל', וסביר להניח שמאמצים רבים הושקעו בהגנה כנגדו ובנטרולו, הוא האיום התת-ימי הנשקף מהכצב"מים שפותחו עצמאית על ידי החמאס (איור 2).

בסרטון אשר צולם לפני הלחימה ובמהלכה, שפרסם הארגון, נראה כלי שיט תת-ימי דמוי טורפדו בשם 'אל-אסף' (EL-Assef)²⁰ (איור 3), המונחה אוטונומית באמצעות GPS למטרה. מניתוח של אנליסטים עצמאיים ברשת עולה כי הכצב"ם אשר מונָע ככל הנראה על ידי מנוע בעירה פנימית קטן ומשתמש ב"שנורקל" לאספקת אוויר, מְשִׁיט בסמיכות לפני המים, ובכך מקשה מאוד את גילוייו באמצעות מערכות מכ"ם, או במערכות תצפית אלקטרו-אופטיות. כאשר

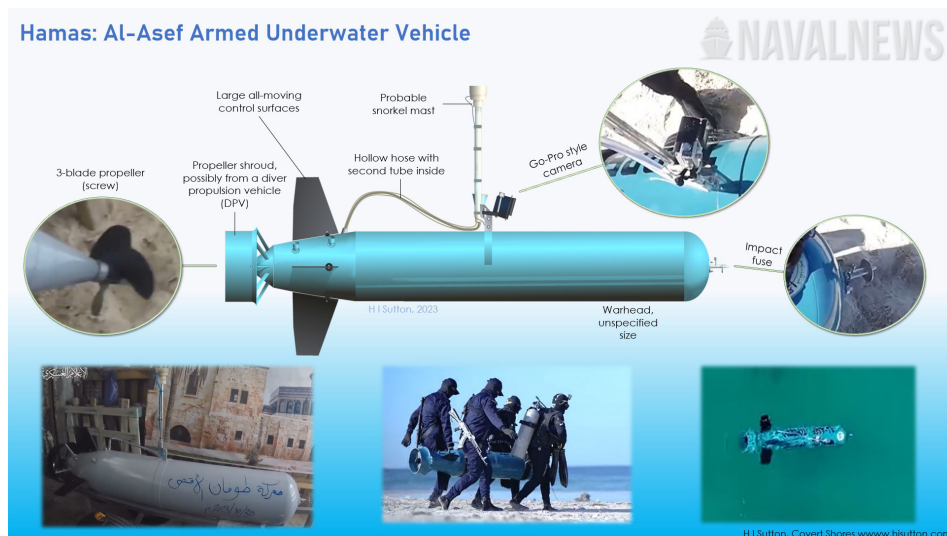
¹⁷ בוחבוט, א' (24 באוקטובר 2023). [איך לא זיהו אותם? ביקורת חריפה על צה"ל אחרי חדירת צוללני חמאס בחוף זיקים. וואלה! חדשות.](#)

¹⁸ [לוחמי שייטת 13 פשטו מהים והשמידו תשתיות טרור בעזה.](#) YouTube. (2023).

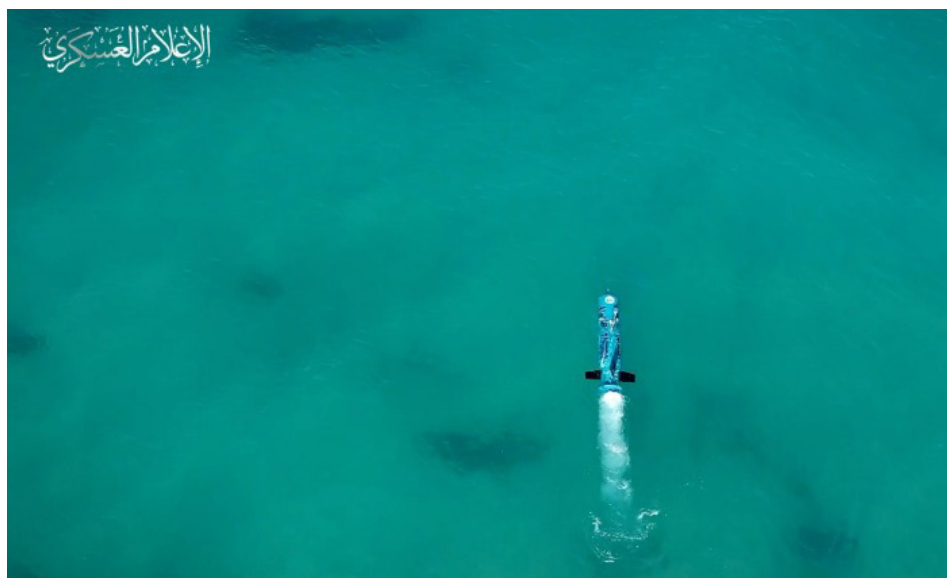
¹⁹ לב רם, ט' (16 באוקטובר 2023). [חרבות ברזל: ספינות הטילים החדשות של חיל הים תקפו בעזה. מעריב.](#)

²⁰ Sutton, H. I. (December 13, 2023). [Hamis Al-Asef Armed Underwater Vehicle.](#) *Covert Shores*

הוא מגיע למטרה הוא מתביית עליה באמצעות מצלמת "גו־פרו" פשוטה, והפגיעה במטרה היא שיוזמת את פיצוץ חומר הנפץ במשקל של כ-50 ק"ג.²¹

איור 2: ניתוח הכצב"ם בידי חמאס (Sutton 2023)

איור 3: כצב"ם חמאס בעת הפלגה

²¹ בוגוסלבסקי, א' (2 בנובמבר 2023). "אל אסף" – כלי השיט התת-מימי הבלתי מאויש של החמאס. ישראל דיפנס.

בשלבם מאוחרים יותר במהלך הלחימה, פורסם כי חיל הים סיכל כמה כלים כאלו שיועדו לפגיעה באתרים האסטרטגיים ובחופי המדינה.²²

רצועת עזה – שלב התמרון (החל מה־28 באוקטובר)

עם תחילת התמרון הקרקעי למרחב צפון הרצועה והעיר עזה סיפקו כוחות חיל הים סיוע וחיפוי לכוחות המתמרנים באמצעות תקיפות סיוע באש ותקיפת מטרת שהוכוונו בידי כוחות היבשה. דווח כי כדי לשפר את השפה המשותפת בין הכוחות השונים, הוצבו קצינים מיחידות "יבשתיות" במוצבי השליטה של חיל הים בזירת אשדוד, ובמיוחד ב"תא התקיפה", אשר אחראי על משימת הסיוע באש, זאת מן הצד האחד. מן הצד השני הוצבו קציני מילואים של חיל הים במפקדות האוגדות והחטיבות המתמרנות. שיתוף הפעולה ההדוק אֶפְשֶׁר במקרים רבים לכוחות חיל הים לסייע בתצפית, ולהתריע בפני הכוחות המתמרנים על הימצאות אויב, שכן זווית הראייה ממערב למזרח (מהים אל החוף) פותחת אפשרויות תצפית נוספות, כאלו שאולי לעיתים המחבלים אינם מודעים אליהן. כמו כן, דיווחים רבים העידו על שיתוף פעולה הדוק מאי פעם גם בתחום הסיוע באש. ספינות חיל הים ירו אלפי פגזים וטילים מדויקים רבים בהכוונת הכוחות המתמרנים, ותוך כדי דיווח הדדי שוטף לעיתים בקשר ישיר בין הספינה ומפקד הפלוגה או הגדוד בקו האש.²³

מהמעגנה ועד שיפאא' – שייטת 13 ככוח מיוחד במאמץ הלחימה היבשתי

מתחילת שלב התמרון ניכרת התחזקותה של מגמה חדשה יחסית, שעיקרה שילובם של כוחות מיוחדים, ובתוכם כוחות הסדיר והמילואים של שייטת 13, בחוד מאמץ התמרון ביבשה ובמרחבים מורכבים שבהם נדרשה פעילות ייחודית, כגון תת־קרקע או בתי חולים.

בלחימה עד כה פעלה שייטת 13 בכמה מהמקומות המורכבים ביותר לפעולה, ובתוכם מעגנת עזה, בית החולים 'שיפאא', בית החולים 'ארנתיסי', מתחמי תת־קרקע וחדרי מלחמה של החמאס בג'באליה, בתי ספר ששהו בהם מחבלי חמאס לצד בלתי מעורבים רבים בעיר עזה ועוד. יתרונתיו של כוח לחימה מעולה כדוגמת שייטת 13 במתארים מורכבים בא לידי ביטוי באופן מובהק. סל היכולות של היחידה מהלוחם הבודד ועד הגדוד מאפשר לכוח גמישות גבוהה ויתרון מובנה במצבים אלו על פני כוחות חי"ר אחרים.²⁴

22 קארו, א' (12 בדצמבר 2023). [צה"ל סיכל צוללות בלתי מאוישות המיועדות לפגיעה בישראל](#). ערוץ 14.

23 ארקין, ד' (8 בפברואר 2024). [שייטת הסטי"לים במלחמת חרבות הברזל](#). ישראל דיפנס; פלג, א' (27 בדצמבר 2023). [הרוח הגבית של התמרון: חושבים שאש ומים לא משתלבים? המקום הזה מוכיח אחרת](#). צה"ל, אתר זרוע הים; דבורי, נ' (7 בנובמבר 2023). ["קודקוד גולני, כאן חיל הים, אני עניינם בשטח": באש ובמים מול חופי עזה – כך נראה הסיוע הימי לכוחות היבשה](#). N12.

24 מערכת אתר זרוע הים. (25 במארס 2024). [מציאת אמל"ח ושבי מחבלים: שייטת 13 מעמיקה את ההישג בשיפאא'](#). צה"ל, אתר זרוע הים; מערכת אתר זרוע הים. (24 במארס 2024). [סכמ"ש: הפעילות בשיפאא' בעיצומה והסיוע לתמרון ממשיך](#). צה"ל, אתר זרוע הים.

סגירת מעגל מיוחדת עבור השייטת אירעה עם כיבוש המעגנה של עזה והריסתה של האנדרטה לזכר אירועי ה'מרמרה' אשר ניצבה בפתחה (איור 4). כזכור, באירועי ההשתלטות על ספינת ה'מרמרה' בשנת 2010, נפצעו כמה לוחמים של השייטת באורח קשה, וחלקם אף נחטפו לבטן האונייה לשעות ספורות והוחזקו בידי מחבלי ה-IHH, בטרם אותו מחדש בידי חבריהם ליחידה.²⁵

איור 4: אנדרטת המרמרה בפתח מעגנת עזה לפני ואחרי

הזירה הצפונית – דריכות והגברת המוכנות

בצד הפעילות הנרחבת של החיל בזירה הדרומית, ובצל החשש מפתיחת חזית נוספת בצפון, תגבר חיל הים את פעילותו בגבול הצפוני באופן ניכר. כחלק מתקיפות חזבאללה את מוצבי קו המגע, הותקפו גם אמצעים שונים בבסיס חיל הים בראש הנקרה, וחלק ניכר ממערך הגילוי המותקן על תורן גבוה במקום נפגע. חיל הים תגבר את כוחות הבט"ש המוצבים בגבול הצפוני, ביצע פעולות מנע לשיבוש אפשרות של חדירת צוללים כפי שאירע בגבול עזה, והכריז על כל אזור הגבול הצפוני בראש הנקרה שטח ימי סגור.

בד בבד עם תגבור הכוחות בגבול ניתן להניח כי נפרסה גם שייטת הצוללות למשימות איסוף מודיעין במרחבי הים התיכון. מטבע הדברים, לא זכו ה"צוללנים" לפרסום רב, אך אין ספק כי

²⁵ שובל, ל' (16 בנובמבר 2023). [באמצעות לוחמי שייטת 13 וחיביה 188: צה"ל השתלט על המעגן המרכזי של עזה](#). ישראל היום.

יכולות הצוללות המתקדמות של החיל סייעו רבות בהבנת התמונה המודיעינית במרחבי הים התיכון.

במשך התקופה לא דווח על אירועים ימיים חריגים בגבול לבנון, ונראה כי הזירה הימית בקרבת החוף נותרה מחוץ ל"משוואה" בלחימה הבלתי פוסקת המתרחשת מול החזבאללה. מנגד נרשמו גיחות כטב"מים של חזבאללה אל עבר מתקן 'כריש' במים הכלכליים של ישראל, ואלה יורטו בידי צה"ל ובין השאר על ידי ספינות חיל הים.

מפרץ אילת והים האדום – קואליציה בין־לאומית ויירוט מבצעי ראשון לספינת מגן

כוחות חיל הים המוצבים באופן קבוע בזירת ים סוף כוללים מספר כלי בט"ש קטנים – דבורות וצרעות, אשר משימתם היא לשמור על המרחב הימי הקטן של חופי אילת. לפיכך, כאשר החלו ההצהרות הראשוניות של ארגון הפרוקסי האיראני הפועל בתימן – החות'ים, על כוונתם להיכנס ללחימה במסגרת "טופאן אל־אקצה", היה ברור כי אם יאלץ חיל הים להתמודד עם איום זה, יידרש תגבור כוחות משמעותי לזירה.

עם התגברות איום התקיפות האוויריות באמצעות טילי קרקע-רקע וכטב"מים, ומימושן על ידי החות'ים לאזור אילת ואזורים אחרים בדרום הארץ, ירדו ב־1 בנובמבר שני סטי"לים ראשונים דרך תעלת סואץ לזירת ים סוף, שאחד מהם מדגם 'סער-5' ובעל יכולות הגנה אווירית משופרות. הכלים השתלבו בפעילות המבצעית, ובעיקר במאמצי ההגנה האווירית, בה בשעה שבמישורים המדיני והאסטרטגי מדינת ישראל מקפידה להדגיש כי האיום החות'י על שיבוש תנועת הסחר במרחב הים האדום איננו איום על ישראל, כי אם על עקרון חופש השיט וחופש המעבר במְצָרִים בין־לאומיים, ומכאן על העולם כולו. לפיכך הבעיה צריכה להיות מטופלת באמצעים מתאימים בידי הקהילה הבין־לאומית ובראשה ארצות הברית.²⁶

ואכן, חלק גדול מטילי השיוט והכטב"מים ששוגרו על ידי החות'ים הופלו בידי כלי שיט של הקואליציה שהתגבשה בהובלת ארצות הברית, כמו גם על ידי מדינות אחרות ששוכנות לחופי הים האדום. אומנם לא דווח באופן גלוי מה חלקה של ישראל באותה קואליציה, ואם היא נוטלת בה חלק פעיל, אולם אין ספק שלקשר ההדוק שנבנה בשנים האחרונות בין חיל הים ובין מפקדת הצי החמישי האמריקני, השוכנת במפרץ הפרסי ואחראית בין השאר גם על מרחב הים האדום והמפרץ הערבי, היה תפקיד קריטי בשיתוף הפעולה בין המדינות במרחב הים האדום.

שני ציוני דרך היסטוריים נוספים נרשמו בפעילות של חיל הים בזירת ים סוף. באמצע דצמבר ירדה לראשונה ספינת מגן למרחב (איור 5), ובכך הגבירה באופן ניכר את יכולות ההגנה של חיל הים במרחב מפרץ אילת ובים האדום. בסיס חיל הים באילת שימש מטרה אסטרטגית עבור גורמי הפרוקסי השונים בהכוונת איראן, וכך בתחילת אפריל 2024 פגע כטב"ם אשר שיגרה מיליציה עיראקית בבסיס, וגרם נזק קל למבנה.²⁷ שבוע לאחר מכן נרשם היירוט המבצעי

²⁶ שובל, ל' (12 בדצמבר 2023). [בעקבות האיום החות'י: ספינת הסטי"ל של חיל הים הגיעה למרחב ים סוף. ישראל היום.](#)

²⁷ זיתון, יובן ארי, ל' (1 באפריל 2024). [כטב"ם ששוגר מעיראק פגע בבסיס חיל הים באילת.](#) Ynet.

הראשון של מערכת "כיפה ימית", אשר סיימה את תהליך הכניסה לשירות מבצעי רק לפני כשנה, וספינת מגן הפילה שני כטב"מים אשר שוגרו לכיוון העיר אילת, והתגלו כאשר חדרו משטח ירדן לשטח מפרץ אילת.

איור 5: ספינת מגן 'סער-6' מגיעה לראשונה לזירת ים סוף (תיעוד מתוך אתר צה"ל)

סיכום

ב-6 באוקטובר 1973 היה חיל הים החיל היחיד בצה"ל שלא הופתע ממתקפת הפתע של מצרים וסוריה על מדינת ישראל, ובמידה רבה נהוג לייחס להיעדר ההפתעה את הצלחתו של החיל במלחמת יום הכיפורים. האמת היא שהצלחתו של החיל במלחמה נבעה לא מהיעדר ההפתעה, אלא בזכות מוכנות גבוהה למימוש תפיסת לחימה שפותחה ותורגלה שנים רבות קודם לכן, והתאמה לאתגר המבצעי שעמד בפני החיל באותן השנים – תפיסת הפעלת הסטי"לים.

ב-7 באוקטובר 2023 הפתיעה מתקפת הפתע של חמאס את חיל הים כמו את כל צה"ל. חיל הים לא זכה במקרה זה ליתרון ההתרעה המוקדמת, מה שבוודאי היה מטה דרמטית את הכף באירועי הפתיחה שאירעו ב"שבת השחורה". אך גם במקרה זה, בדיוק כמו לפני חמישים שנה, היה מוכן חיל הים עם תפיסות הלחימה המתאימות לאתגרים הנוכחיים – הסיוע מהים ליבשה, הובלת מאמץ האש מהים ומהאוויר לסיכול הכוחות הימיים של חמאס וההגנה על הנכסים האסטרטגיים של מדינת ישראל. למעט חדירת מערך הבטי"ש בבוקרו של ה-7 באוקטובר שהסתיימה באסון נורא בחוף זיקים, ניתן לומר כי חיל הים מימש את אחריותו להגנה על המים הטריטוריאליים ועל הנכסים האסטרטגיים, אשר עמדו בפני סיכון מצד האמצעים השונים שפיתחו חמאס לאורך השנים, ובצד זה הוביל את המאמץ לנטרול והשמדה של הכוח הימי של חמאס.

הפעילות בשתי הזירות הנוספות בצפון ובים האדום לא עמדה בינתיים בפני אתגרים משמעותיים (ונקווה שכך יימשך), אולם נראה כי במשך הזמן שחלף ביצע החיל את התהליכים הנדרשים להעלאת רמת המוכנות לביצוע הפעולות הנדרשות בהגנה ובהתקפה.

ספינות המגן שנקלטו לפני תקופה קצרה מאוד בחיל, במאמץ טכנולוגי ובפרק זמן תקדימי, השתתפו בלחימה וצברו ניסיון מבצעי במספר תרחישים מבצעיים, ובכך הוכיחו כי הן נחוצות לחיל, במיוחד כאשר הוא נדרש להילחם בשלוש זירות בו־זמנית.

הלחימה והאיום של החות'ים במרחב הימי מאז פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל'

שלמה גואטה

מבוא

המעורבות של החות'ים במלחמה נגד ישראל או נגד אינטרסים של ישראל לא הייתה בגדר הפתעה עבור גורמי מודיעין וחוקרים במכוני מחקר המתמחים בחקר מדיני וצבאי של המזרח התיכון. גם האינטרס המשותף ושיתוף הפעולה בין איראן לחות'ים מאז מלחמת האזרחים בתימן, איננו בגדר הפתעה, מאחר שהראשונה ראתה בחות'ים שותף ראוי ב"ציר ההתנגדות" לנוכח אחיזתם בדרום הים האדום והקרבה האסטרטגית למְצַר באב אל-מנדב.

בשנים האחרונות, ובמיוחד מאז שתנועת החות'ים ביססה את מעמדה בעת מלחמת האזרחים בתימן, והשתלטה בסוף שנת 2014 על חבל ארץ בצפון מערבה של המדינה (הגובל עם חופי הים האדום), התפרסמו בישראל ובעולם מספר מאמרים ששפכו אור על צבירת עוצמתם הצבאית ותעוזתם כלפי מדינות שכנות לתימן ובראשן ערב הסעודית ואיחוד האמירויות. במאמרים הובעה ההערכה כי לא ירחק היום שהיכולת הצבאית של החות'ים תופנה כלפי ישראל ובעלות

בריתה במערב, במיוחד ארצות הברית.¹ זאת לנוכח הרוח של הסיסמה שחוקקה על דגלה של התנועה החות'ית: "אללה אכבר, המוות לאמריקה, המוות לישראל, הקללה על היהודים, הניצחון לאסלאם".

איור 1: סמליל החות'ים שבו הכיתוב "אללה אכבר, המוות לאמריקה, המוות לישראל, הקללה על היהודים, הניצחון לאסלאם"

חוקרים זרים נוספים העלו על נס את עוצמתם הצבאית המצטברת של החות'ים השואבת את יכולותיה לנהל מערכה א-סימטרית בהשראה ומבית היוצר האיראני.² בעקבות המתקפות של החות'ים על יעדים אסטרטגיים בערב הסעודית בשנת 2019,³ הזהיר ההיסטוריון המצרי המוכר עבאס אל-טראבילי (Abbas El-Tarabili) במאמר

¹ רובין, ע' (7 באוקטובר 2019). [מלחמת הטילים בדרום ערב: לקחים לישראל](#), JISS; Heistein, A., and Stoin, E. (April 27, 2021) [Out of Sight, Out of Mind? Understanding the Houthi Threat to Israel](#), INSS.

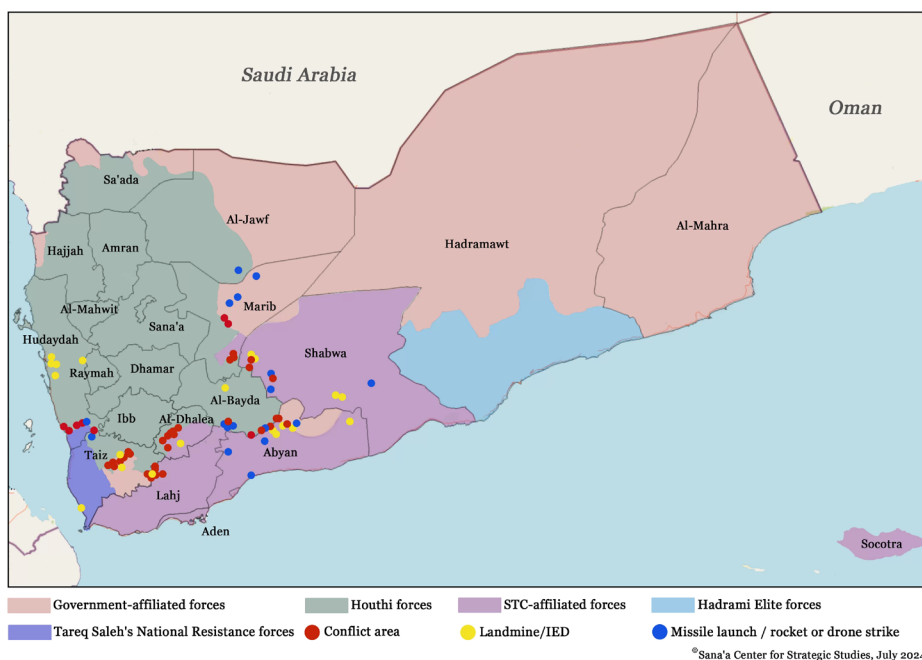
² מסמך משותף של מספר אנליסטים, [The Iranian and Houthi War against Saudi Arabia](#), CSIS. (December 21, 2021).

³ תקיפת מתקני הפקת הנפט בשדה אבקייק ושדה ח'וריסי של חברת "עראמקו" הסעודית אירעה ב־14 בספטמבר 2019, והביאה להשבתתם, ולהפחתה דרמטית של ייצור הנפט הסעודי. לאחר התקיפה החות'ים בתימן נטלו אחריות על התקיפה.

שפרסם בנובמבר 2017 כי: "הטילים שמספקת איראן לחות'ים מאיימים גם על תעלת סואץ".⁴ ניתן לקבוע כי עבור המומחים ומרכזי המחקר שהתמחו בחקר איראן ותנועת החות'ים, כאמור, המעורבות החות'ית במלחמת 'חרבות ברזל' לא הייתה בגדר הפתעה.

מי הם החות'ים ומה מקור עוצמתם?

תנועת החות'ים, המוכרת כארגון "אנצאר אללה" (תומכי האל), הוקמה בתימן בראשית שנות ה-90 של המאה ה-20, והתבססה על המיעוט המוסלמי, שיעי-זידי שמנינו כ-42% מהאוכלוסייה בתימן, בעוד החות'ים עצמם (קבוצה בתוך מיעוט זה) הם כ-30% מכלל האוכלוסייה במדינה. בשנת 2004 החלה התנועה במרד נגד השלטון המרכזי בתימן בטענה שנהיה מזוהה מדי עם ארצות הברית וישראל. עד שנת 2009 התנהלו כמה סבבי לחימה בין הצדדים שבסיומם הקימו החות'ים אוטונומיה בצפון-מערב תימן, והם שולטים כיום בחלקים נרחבים של המדינה, כולל עיר הבירה צנעא והמרחב של מחוז אל-חודיידה וערי הנמל החשובות שבו. החות'ים הצליחו להגדיל את כוחם ומרחב שליטתם, ובשנת 2015 הדיחו את נשיא תימן עבד רבו מנסור האדי, דבר שהביא במאוס 2015 להקמת קואליציה של מדינות ערב נגדם בהובלת סעודיה ואיחוד האמירויות.⁵

איור 2: השליטה על שטחים בתימן, אפריל-יוני 2024

⁴ המכון לחקר תקשורת המזרח התיכון. (19 בנובמבר 2017). [כותב מצרי בכיר מזהיר: הטילים שמספקת איראן לחות'ים מאיימים גם על תעלת סואץ.](#)

⁵ נסים-לובטון, ע' (5 ביולי 2021). [מלחמת הצפון והדרום של תימן](#), צומת המזרח התיכון.

החות'ים בנו את כוחם במלחמת האזרחים בתימן, ובמיוחד בפעילותם נגד מדינות הקואליציה הערבית: ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, שתמכו בשלטון המרכזי בתימן. בשנות מלחמה זו צברו ניסיון ויכולות מבצעיות, לרבות, ואולי במיוחד, בממד הימי. זאת, לנוכח שליטתם בצפון מערב תימן ובחוף התימני, מצפון להם החוף הסעודי בים האדום ומדרום להם הסמיכות למצר באב אל-מנדב, אחד מעורקי התנועה החשובים בעולם, המחבר בין המזרח הרחוק והאוקיינוס ההודי לבין הים התיכון ומדינות אירופה. באותה מלחמת אזרחים תקפו החות'ים בשטחי סעודיה ואיחוד האמירויות ובתוך כך השתמשו באמצעי לחימה מתקדמים שסופקו להם, בעיקר מאיראן שתמכה בהם במשך השנים, בעיקר מסוף העשור הראשון של המאה ה-21 כי ראתה בהם שותפים ל"ציר ההתנגדות". איראן זיהתה את היתרון הגאופוליטי בסיוע ובמתן תמיכה לחות'ים הן משום היותם אויבי ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, הן משום איבתם היוקדת לארצות הברית, לישראל וליהודים, וכאמור גם משום קרבתם הגאוגרפית לנקודת משנק ימית שלה חשיבות אסטרטגית – מצר באב אל-מנדב.

פעילותם ההתקפית של החות'ים בתמיכה ובסיוע איראני התבצעה בתעוזה רבה באמצעות מגוון רב של אמצעי לחימה (להלן אמל"ח), בעיקרו איראני, אבל גם אמל"ח ששימש בעבר את הצבא התימני, לאחר שנפל לרשותם. הפעילות ההתקפית התבצעה נגד יעדים של הממשל המרכזי ונגד יעדים סעודיים ואמירתיים, לרבות בתוך הימי, במרחב הדרומי של הים האדום, באמצעות: מוקשים ימיים, סירות נפץ, טילי חוף-ים, כלי טיס בלתי מאוישים (להלן כטב"מים) ועוד. הפעילות במרחב הימי אז כללה גם תקיפת כלי שיט מלחמתיים של הסעודים באמצעות טילים וסירות נפץ, וכן חדירה באמצעות סירת נפץ לתוך נמל ג'יזאן הסעודי (הנמל הדרומי הסעודי הסמוך לגבול התימני) בשנת 2017.

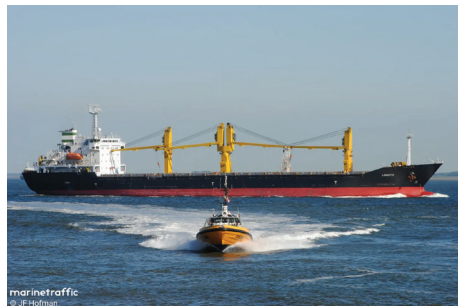
בסוף 2016 (בשלהי נשיאותו של אובמה) שיגרו החות'ים טילי חוף-ים גם לעבר משחתת וספינת תובלה אמפיבית של הצי האמריקני, פעולה שזכתה לתגובה מינורית יחסית. המשחתת האמריקנית שיגרה כמה טילי שיוט לעבר יעדים צבאיים (ככל הנראה תחנות מכ"ם) בשטח שבשליטת החות'ים.

שלא בתוך הימי, ביצעו החות'ים תקיפת מטרות יבשתיות אסטרטגיות בסעודיה, שבהן גולת הכותרת הייתה תקיפת עיר הבירה ריאד בטילים בנובמבר 2017, תקיפת מתקני נפט של חברת "עראמקו" בספטמבר 2019 ובמארס 2021.

באמצעות "כוח קודס" וחיל הים של משמרות המהפכה היו האיראנים מעורבים במלחמת האזרחים בתימן, מעורבות שנמשכת ומתעצמת גם כיום, והיא באה לידי ביטוי באספקה מסיבית של אמל"ח במגוון סוגים ודגמים, אספקת מתקנים לייצור עצמי של אמל"ח וחלקי אמל"ח שהורכבו בתימן. מלבד הסיוע בבניין הכוח החות'י, מעורבים אנשי משמרות המהפכה ו"כוח קודס" האיראנים כמו גם פעילים של ארגון החזבאללה מלבנון, בהיבטים רבים של הפעלת הכוח של החות'ים בתחומי הדרכה, אימונים, חניכה והכוונה.

לצד זאת, האיראנים סייעו לחות'ים גם בבניית תמונת מודיעין, בין השאר באמצעות נוכחות קבועה של אוניית ביון/פיקוד איראנית מאז שנת 2016 מול חופי תימן בדרום הים האדום. עד אפריל 2021 הייתה זו האונייה האיראנית בשם 'סאוויז' (Saviz), ולאחר שזו נפגעה והוחזרה

לאיראן, הוחלפה ביולי 2021 באוניית אחות בשם 'בהשהאד' (Behshad), שכפי שיתואר בהמשך, המשיכה לשהות בדרום הים האדום עד תחילת ינואר שנת 2024.

בהשהאד החל מיולי 2021

סאוויז משנת 2016 ועד אביב 2021

איור 3: אוניות בין איראניות מול חופי תימן בים האדום

נוסף לאותה אוניית ביון/פיקוד, שיגרו האיראנים מעת לעת כוח משימה ימי של הצי האיראני שהפגין נוכחות במרחב מפרץ עדן ודרום הים האדום, וכלל בדרך כלל הרכב של פריגטה בליווי של אוניות עזה. באפריל 2022 הושגה בתיווך ובחסות האו"ם, למורת רוחה של איראן, הפסקת אש רופפת בין הקואליציה הערבית לבין החות'ים. עובדה זו יש בה כדי להמחיש כי החות'ים, בשונה מ"שלוחים" (proxy) אחרים של איראן, כמו החזבאללה בלבנון והמליציות השיעיות בעיראק, אינם עושי דְבָרָה המוחלט של איראן. בהקשר זה יש לציין כי החות'ים משתייכים לזרם השיעי־זידי, ולא לזרם השיעי המרכזי שאליו משתייכת איראן, ולכן מידת הנאמנות והזיקה שלהם לאיראן אינן חד־משמעיות ואינן מוחלטות.

הינה כי כן, שנות מלחמת האזרחים בתימן ובהמשכה המלחמה נגד הקואליציה הערבית, שנמשכה כמעט עשור, העצימו את כוחם של החות'ים בתחום של בניין הכוח וגם בהפעלתו המבצעית. בספטמבר 2023 התקיים בעיר הבירה צנעא מצעד צבאי רחב היקף שהביא לידי ביטוי מפגן מרשים ורב עוצמה של ציוד צבאי מגוון, לרבות אמצעי לחימה מיוחדים ובהם טילים בליסטיים, טילי שיוט, כלי טיס לא מאוישים, סירות נפץ, מוקשים ימיים ועוד.

איור 4: תמונות מתוך המצעד הצבאי החות'י בשנת 2023⁶

⁶ קישור של סרטון הוסקר את המצעד הצבאי שהתקיים בעיר הבירה צנעא, MEMRY TV (September 21, 2023). [Houthi Showcase Large Arsenal Of Missiles, Drones At Sana'a Military Parade](#)

בסיכומו של דבר, במהלך שנות מלחמת האזרחים הקימו החות'ים צבא מצויד ומאומן שבו יותר מ-250 אלף לוחמים כולל זרוע ימית. אומנם זרוע זו אינה חיל ים במובן הקלסי של חיל הים, הכולל ספינות טילים וכלי שיט גדולים, אבל בהחלט זהו כוח בעל יכולת של לחימה א־סימטרית במרחב הימי מבית היוצר של משמרות המהפכה ו"כוח קודס" האיראני.

המעורבות של החות'ים במלחמת 'חרבות ברזל'

עם פרוץ המלחמה ב־7 באוקטובר 2023 החלו החות'ים להצהיר ולאיים שהם יצטרפו למערכה אם לא ייפסקו הפעולות של ישראל ברצועת עזה. זאת כביטוי לגישתם העוינת את ישראל, ומתוך הבעת סולידריות עם הפלסטינים בכלל, ועם תנועת החמאס בפרט. כעבור ימים ספורים (ב־19 באוקטובר) החלו החות'ים לממש את איומיהם ולשגר כתב"מים, טילי שיוט וטילים בליסטיים ארוכי טווח לעבר שטח ישראל במרחב אילת. ראש ממשלת תימן החות'י קיבל אחריות לירי, ואיים בשבוע האחרון של אוקטובר ובאמצע נובמבר 2023, שאם תימשכנה פעולותיה של ישראל נגד רצועת עזה יותקפו כלי שיט ישראליים בים האדום ומול חופי תימן.⁷

האיומים בתחום הימי החלו אכן להתממש מה־19 בנובמבר 2023, וכוח קומנדו חות'י מוסק נחת על סיפון האונייה Galaxy Leader (אונייה עם זיקה ישראלית שעל־פי פרסומים היא בבעלות חלקית של איש העסקים הישראלי רמי אונגר), והשתלט עליה בעת שהפליגה בים האדום מול חופי תימן בדרכה דרומה. כוח הקומנדו החות'י נִשְׁבָּה את אנשי צוותה, הוביל אותה לנמל חודיידה, ושם ערכו עליה החות'ים מסעי הסברה וחגיגות ניצחון, ומאז היא משמשת מוקד של תיירות ועלייה לרגל.

איור 5: תמונות מתוך ההשתלטות החות'ית על האונייה Galaxy Leader

ניתוח מאפייני פעולת הקומנדו המוסק מצביע על מאפיינים דומים של השתלטות בלב ים לאלה שנעשו בידי כוח קומנדו איראני במקרים דומים בעבר, מה שמעיד על שיטות לחימה וטקטיקה פרי הדרכה ואימונים שהחות'ים רכשו מהאיראנים.

⁷ קליימן, ש' (14 בנובמבר 2023). [מנהיג החות'ים מאיים: "נתקוף ספינות ישראליות בים האדום"](#), ישראל היום.

ההשתלטות על האונייה Galaxy Leader הייתה אות הפתיחה להמשך פעילותם העוינת של החות'ים במרחב הימי של דרום הים האדום, ובהמשך במפרץ עדן ובאוקיינוס ההודי, נגד יעדי ספנות הקשורים לכאורה בישראל או בבעלות ישראלית, והיו בדרכם ממנה ואליה. בהמשך, לאחר שארצות הברית ובריטניה החלו ב־12 בינואר 2024 לתקוף יעדים בתימן, הורחבה הפעילות העוינת של החות'ים גם נגד יעדי ספנות הקשורים לארצות הברית ולבריטניה. עד סוף יוני 2024 נמנו כ־150 אירועים של פעילות תקיפת אוניות, רובם המכריע בידי החות'ים בדרום הים האדום ובמפרץ עדן ועומאן, ולכך יש להוסיף את אירועי הירי לעבר כלי שיט של ציי המערב.

מנהיג החות'ים בתימן, עבד אל־מלכ בדר א־דין אל־חות'י (Abdul-Malik al-Houthi), טען באחד מנאומיו האחרונים במחצית השנייה של יוני 2024, כי מתחילת המלחמה הותקפו 153 ספינות הקשורות לישראל, ארצות הברית ובריטניה. בנאומו התגאה אל־חות'י גם בתקיפה נוספת, כביכול, נגד נושאת המטוסים האמריקנית "אייזנהאואר". מנגד, הפנטגון רשם מתחילת המלחמה יותר מ־190 תקיפות של החות'ים נגד ספינות.⁸

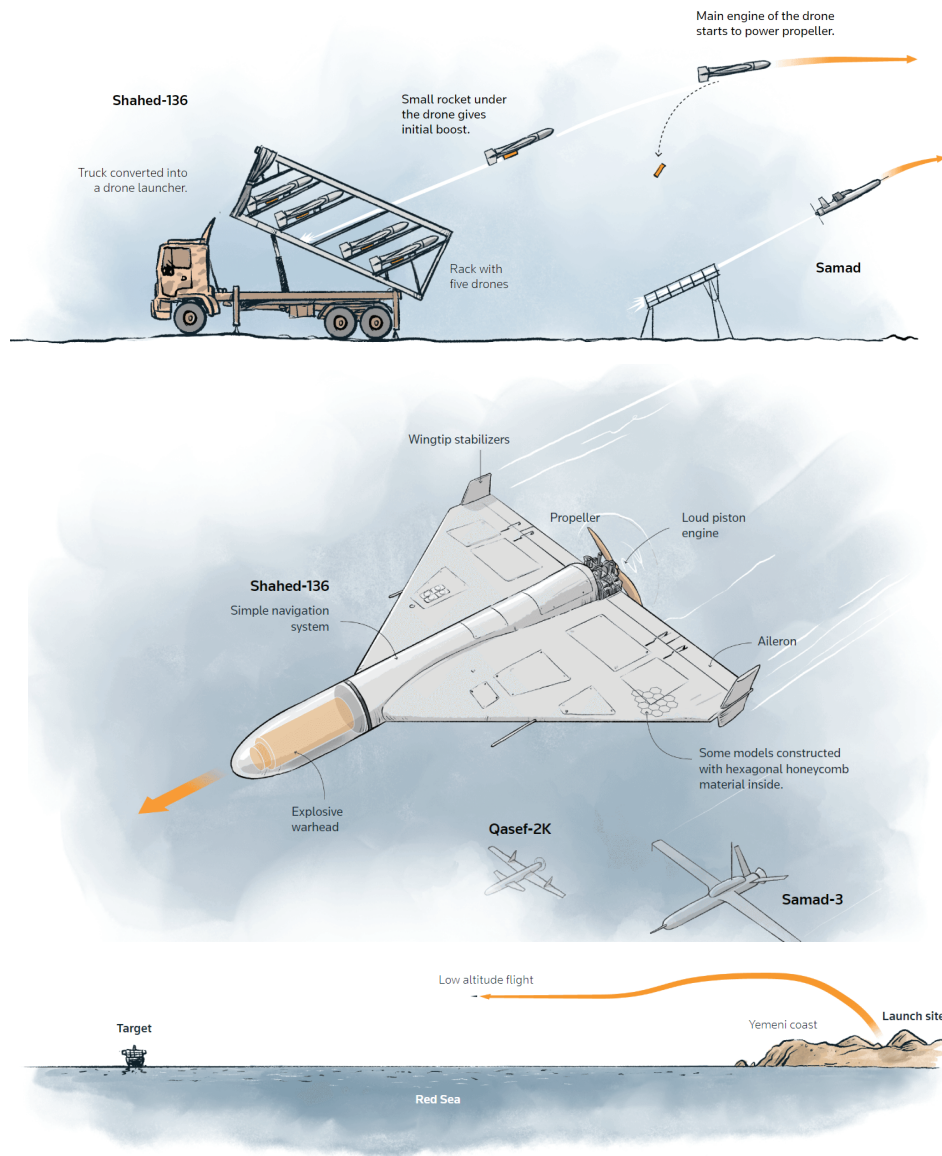
הפעילות העוינת נגד יעדי ספנות זכתה להתייחסות רצינית של חברות ביטוח, חברות ספנות ובעלים של אוניות סוחר, ובמטרה לא להסתכן הם החליטו לעקוף את המעבר במֶצֶר באב אל־מנדב ולהפליג בנתיב ארוך יותר מסביב למערב אפריקה, שהאמיר את העלויות, האריך את משכי זמן ההפלגה של המטענים השונים, וכמובן השפיע על היקף התנועה בתעלת סואץ (ראו פרקים העוסקים בהשפעות הכלכליות של ההתקפות החות'יות).

הירי וניסיונות הפגיעה בכלי השיט השונים התבצעו עם חימוש מגוון מתוך הארסנל החות'י. לרוב באמצעות טילי שיוט, כטב"מים וטילים בליסטיים נגד מטרות ימיות. במקרים בודדים נעשה שימוש בסירות חמושות או בסירות נפץ, וכן בכלי צלילה בלתי מאוישים (להלן כצב"ם). יש לציין כי החות'ים עושים שימוש תכוף בכטב"מים לרבות בשיטה של הרוויה, היינו שיגור כמות רבה של כלים בזמנית.

באזור 7 להלן מתוארות כמויות האמל"ח העצומות ששוגרו מן החות'ים או הושמדו בידי ציי המערב.⁹ כפי שניתן לראות המדובר בכמות של כמעט 200 טילים בליסטיים נגד אוניות (Anti-Ship Cruise Missile – ASBM), כ־90 טילי שיוט נגד אוניות (ASCM –), כ־430 כטב"מים, כ־40 כשב"מים (כלי שיט בלתי מאוישים) או סירות נשק/נפץ ולפחות התקפה אחת של כצב"ם. במהלך חודש יוני 2024 נעשה שימוש מוצלח בהתקפת כשב"ם (כלי שיט בלתי מאויש) שהביא לטביעתה של האונייה TUTOR.

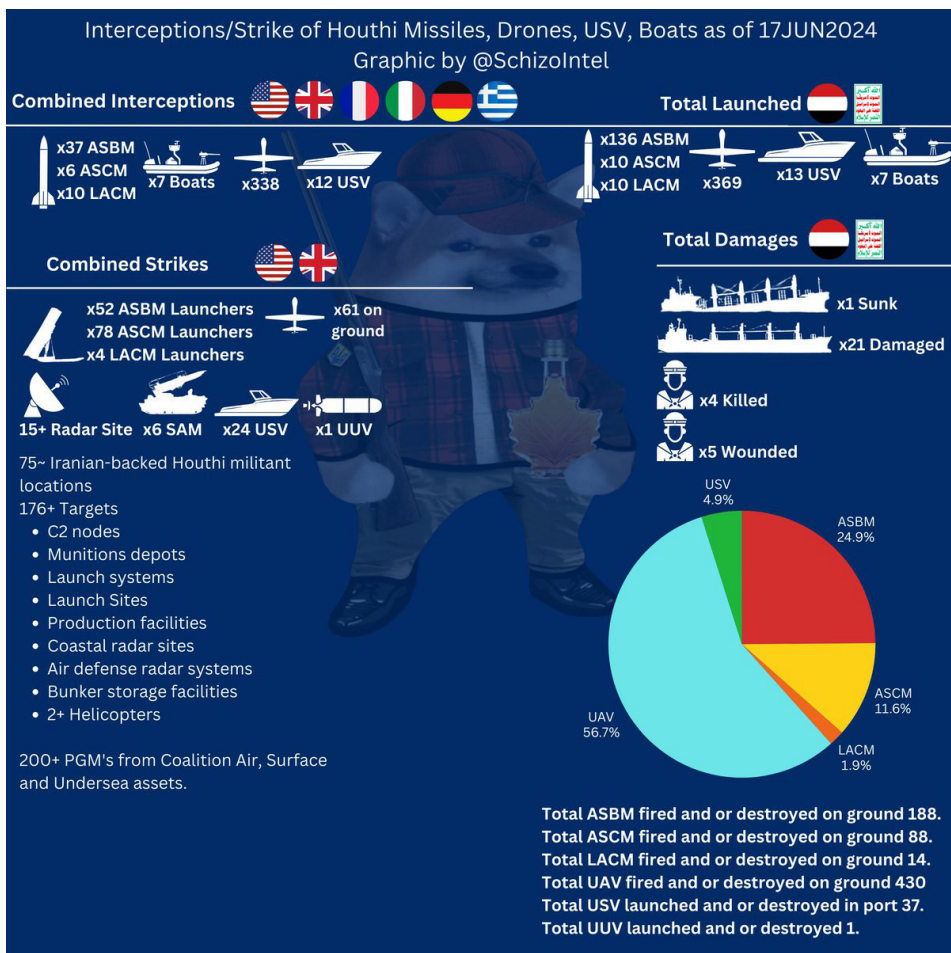
⁸ בן־ארי, ל' (24 ביוני 2024). [כלי הנשק החדשים של החות'ים – שלא מפחדים מארצות הברית: "למען עזה", Ynet.](#)

⁹ [Updated Infographic of Houthi Missiles, Drones, USV's, Manned boat launches, interceptions.](#) June 23, 2024

איור 6: שימוש בכטב"מים, לרבות תוך הרוויה בכמות בו־זמנית¹⁰

Simon Scarr, Adolfo Arranz, Jonathan Saul, Han Huang, Jitesh Chowdhury and Vijdan Mohammad Kawoosa. (February 2, 2024). [Red Sea attacks— How Houthi militants in Yemen are attacking ships in one of the world's busiest maritime trade routes](#), *reuters*

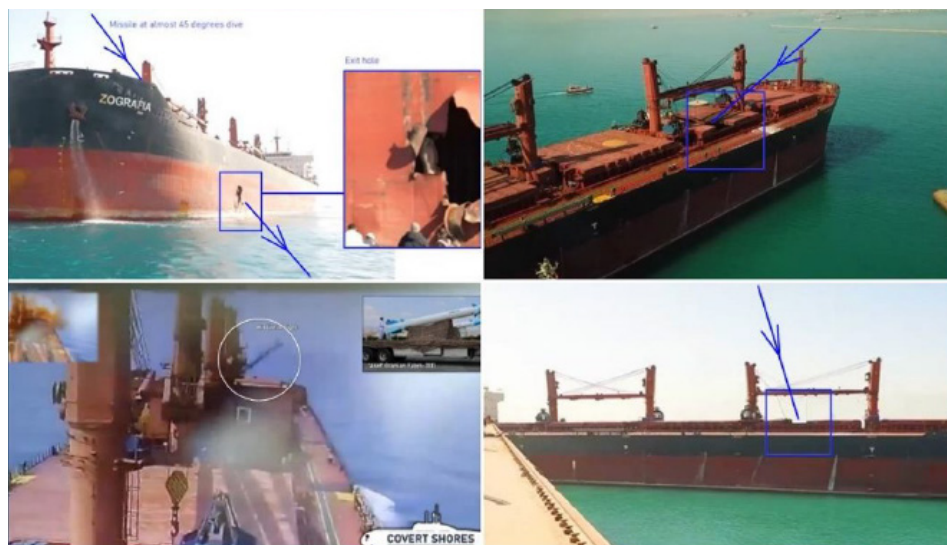
איור 7: סה"כ החימוש שנורה בידי החות'ים או הושמד בידי המערב

כפי שניתן להיווכח האמצעי השכיח הוא השימוש בכטב"ם ואחריו השימוש השכיח בטילים בליסטיים נגד כלי שיט. בהקשר לשימוש בטילים בליסטיים נגד מטרות ימיות, ראוי לציון אמירתו של אדמירל בראד קופר (Brad Cooper): "החות'ים הם הגורם הראשון בהיסטוריה העולמית שעושה שימוש בטילים בליסטיים נגד אוניות"¹¹. באשר לשימוש בטילים בליסטיים נגד מטרות ימיות, כאמור, לראשונה בתולדות הלוחמה הימית ניכר, שהחות'ים, בהתבסס על

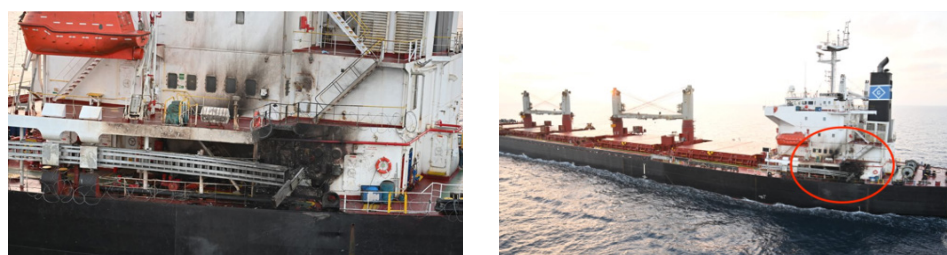
¹¹ ראו בקשר זה ריאיון עם אדמירל בראד קופר, עד לאחרונה מפקד הצי החמישי של ארצות הברית וכעת סגן מפקד פיקוד מרכז של ארצות הברית "The Houthis are the first entity in the history of the world to use anti-ship ballistic missiles ever". דברים אלה של האדמירל קופר נאמרו בתוכנית "60 דקות" שהוקדשה למשבר בים האדום, [See attacks | 60 Minutes](#). תוכנית זו סוקרת בהרחבה את האירועים וההשלכות של הפעילות של החות'ים בים האדום. מומלץ לצפות בה.

פיתוחים איראניים שמקורם כנראה בסין ובצפון קוריאה, פועלים יותר ויותר באמצעות טילים בליסטיים בעלי יכולת פגיעה במטרות ימיות. שיטת הביות שבה בחרו האיראנים, ובעקבותיהם החות'ים, היא אלקטרו־אופטית. הטיל הבליסטי משוגר לעבר מקום שבו צפויה להיות המטרה הימית במשך הזמן שיהיה על הטיל להגיע אליה (3 עד 6 דקות). בטווח מתאים מהמטרה מפעיל הטיל התוקף את חיישניו וממשיך להתביית עליה באמצעות החיישן האופטי.

באותם מקרים שבהם בוצעו השיגורים לעבר כלי שיט צבאיים של ציי ארצות הברית ובריטניה, או במקרים שאותם כלי שיט פעלו בסמיכות לאוניות סוחר שהיו יעד לתקיפה, הרי שאמצעי הלחימה שנורו לעברם יורטו על ידי אמצעי ההגנה של כלי השיט של הצי הצבאי, כגון תותחי נ"מ או טילים נגד טילים. למאמצי ההגנה מפני תקיפות החות'ים במרחב הימי נוספו ציי מדינות מערביות בין השאר צרפת, גרמניה ואף הצי ההודי באוקיינוס ההודי ובמפרץ עדן. חלק ניכר מאוניות הסוחר המותקפות נחלצו ללא פגיעה ניכרת והמשיכו להפליג לדרך.

איור 8: אוניות שלא נפגעו באופן ניכר והמשיכו בדרך

איור 9: האונייה Zografia (דגל מלטה, בבעלות יונית) ששוגר לעברה טיל בליסטי חות'י ב־16 בינואר 2024. נראה שהטיל חדר דרכה ולא התפוצץ (באדיבות [מרכז המחקר Alma](#))

האונייה Genco Picardy (דגל איי מרשל, בבעלות חברת ספנות אמריקנית) נפגעה ב-17 בינואר 2024, במפרץ עדן מכטב"ם חות'י.¹²

אולם במקרים ספורים הפגיעה הייתה ניכרת והביאה להחלטה לנטוש את האונייה. כמו במקרה של המכלית Rubymar שאנשי צוותה נאלצו לנטוש אותה, ונאספו על ידי פריגטה צרפתית. בהמשך נעשה ניסיון לגרור אותה, אך הוא נכשל, והיא טבעה בסופו של דבר.

איור 10: האונייה RUBYMAR (דגל בליז, בבעלות בריטית) נפגעה ב-18 בפברואר 2024 מטיל בליסטי חות'י ובהמשך טבעה¹³

איור 11: סירות הנפץ "טופאן 1" כפי שהוצגו במצעד הצבאי בספטמבר 2023

Roy, R. (January 25, 2024). [Red Sea Conflict Prompts India's Navy to Flex Its Muscles](#), *The Wall Street Journal* ¹²

Parker, A. (February 27, 2024). [Ship sinking in Red Sea after Houthi attack drifts north - as US Navy offer help](#), *Sky News* ¹³

אונייה נוספת שנפגעה קשות ואנשי צוותה נאלצו לנטוש אותה היא האונייה TUTOR שהופעלו נגדה בדרום הים האדום באמצע יוני 2024, סירת נפץ אחת או שתיים הנושאות מטען של כ-150 טונות חומר נפץ כל אחת. לדברי החות'ים, מדובר בסירת נפץ המכונה "טופאן" שפירושה בעברית "מבול".¹⁴ בסרטי ההסברה והתעמולה של החות'ים מוצג שהכשב"ם "טופאן" הוא שפגע באונייה. לעומת זאת, מזווית אחרת של צילום בשניות לפני הפגיעה נראה כי המדובר בסירת דיג שהוסבה לסירת תופת. כך או כך, נראה כי החות'ים עושים שימוש גם בכלי שיט קטנים המשמשים סירות תופת.

איור 12: אחד משני מוקדי הפיצוץ באונייה Tutor בתצלום שפרסם אל-ג'זירה¹⁵

המעורבות האיראנית בפעילות ההסגר הימי של החות'ים

גורמי מודיעין מערביים משוכנעים כי האיראנים עומדים מאחורי הפעילות של החות'ים ומסייעים להם בהעברת תמונת מודיעין והמשך אספקת אמל"ח, בעיקר בדרך הים באמצעות ספינות דיג גדולות. העברת אמל"ח איראני בציר זה נמשכה גם בחודשים, מאז פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל', שבהם התמידו החות'ים בביצוע ירי לעבר אוניות וכלי שיט צבאיים במרחב הימי של דרום הים האדום ומפרץ עדן. פעילות ההברחות, שחלקה סוכלה בידי צי ארצות הברית, מתבצעת באמצעות ספינות דיג גדולות מסוג 'דאו' (DHOW) השכיחות במפרץ עומאן ובים הערבי.

כמו כן בינואר 2024 נודע ממקורות בריטיים, ש-200 לוחמים חות'ים הוכשרו הכשרה ימית מיוחדת באקדמיה על שם חמינאי בים הכספי.¹⁶

¹⁴ בן-ארי (2024).

¹⁵ [The Houthis via Al-Jazeera published documentation of two unmanned surface vehicles targeting the Greek-owned commercial vessel Tutor. June 6, 2024](#)

¹⁶ [ynet](#) (11 בינואר 2024). "חמינאי מעורב אישית במצור בים האדום, החות'ים הוכשרו באקדמיה איראנית מובחרת", מצוטט מתוך "הטלגרף" הבריטי; [Report: 200 Iranian Rebels Were Trained at Iranian Naval Academy](#), [Houthi Rebels Were Trained at Iranian Naval Academy](#)

דוגמה ללכידת ספינת דיג DHOW על ידי הצי האמריקאי ב-11 בינואר 2024. אמל"ח עם חלקי טילים שהוברחו מאיראן עבור החות"ים

ספינה איראנית שהבריחה אמל"ח לחות"ים והאמל"ח שנתפס עליה, הספינה נתפסה בידי חיל הים של ארצות הברית

איור 13: הברחות אמצעי לחימה מאיראן לחות"ים באמצעות ספינות מקומיות

ברבעון הראשון של שנת 2024 התפרסם מידע שמהימנותו לא ברורה, שלפיו ארצות הברית מנהלת, בתיווך סולטנות עומאן, מגעים חשאיים עם האיראנים כדי שהאחרונים יפעלו לריסון החות"ים ולהפסקת פעילותם נגד יעדי ספנות במרחב. לדברי היומון הבריטי "Financial Times" מפי "גורמים אמריקניים ואיראניים":¹⁷ ארצות הברית ניהלה במשך השנה מגעים חשאיים עם איראן במטרה לשכנע אותה להשתמש בהשפעתה על החות"ים כדי לסיים את התקיפות בים האדום. על-פי היומון, המשא ומתן החל בינואר 2024 והוא התנהל בעקיפין דרך עומאן. את המשא ומתן מטעם ארצות הברית ניהל ברט מקגורק (Brett McGurk), שליח נשיא ארצות הברית למזרח התיכון, ואת המגעים מטעם איראן ניהל עלי באקרי-כני (Ali Bagheri Kani), סגן שר החוץ.¹⁸

¹⁷ Schwartz, F., and England, A. (March 14, 2024). [US held secret talks with Iran over Red Sea attacks](#). *Financial Times*

¹⁸ שם; המידע מצוטט בפרסום של מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם אלוף מאיר עמית (25 במארס 2024). [התרחבות פעילות החות"ים במרחב הים האדום](#).

לנוכח המשך הפעילות המסיבית של החות'ים גם ברבעון השני של השנה, ואף ביתר שאת בהרחבת הפעילות למעגלים נוספים באוקיינוס ההודי, ניכר בעליל כי המגעים בתחום זה העלו חרס. יש לציין שגורמי הערכה הבקיאיים בתחום, מטילים ספק ביכולת של האיראנים להטיל מרות על החות'ים, ולכפות עליהם הפסקת ההסגר הימי. זאת, בשונה מיכולתה של איראן להשפיע על ארגוני חסות אחרים שלה בעיראק, בסוריה ובלבנון. מה עוד, ניכר שהחות'ים מרוצים מאוד מהדרמה שהם יוצרים ומחוללים ומהשפעתה על עולם הספנות ועל הכלכלה העולמית, ולא במהרה ינטשו את התפקיד, שבראייתם אללה הועיד להם בעת הזו.

בהקשר זה ראוייה לציטוט אמירה, מתחסדת משהו, מפי מפקד חיל הים של משמרות המהפכה האיראניים עלי-רזה טאנגסירי (Alireza Tangsiri), שלפיה החות'ים "הם כוח עצמאי שלא מקבל מאיתנו פקודות". עוד טען כי החות'ים "מייצרים טילים וכשב"מים בעצמם ובנו כוח ימי משלהם למרות הסנקציות".¹⁹

טאנגסירי ובכירים איראנים נוספים, חוזרים וטוענים כי קבלת ההחלטות של החות'ים והפעולות שלהם מבוצעות באופן עצמאי ועל בסיס שיקולים שלהם. על אף זאת, גורמים כארצות הברית ובריטניה המשיכו להצהיר בזמן המלחמה כי איראן מעורבת ישירות במערכה, ומסייעת לחות'ים מבצעית ומודיעינית באמצעות סיוע בתכנון פעולות החות'ים, העברת אמל"ח מתקדמים לתימן, אימון כוחות חות'ים וסיוע מודיעיני לתקיפת ספינות במרחב.²⁰

כזכור מאז יולי 2021 נכחה בקביעות אוניית הביון האיראנית 'בהשהאד' מול חופי תימן, שסיפקה לחות'ים תמונת מודיעין ושירותים של פיקוד ושליטה. כשהחלה הפעילות ההתקפית של החות'ים ב־19 בנובמבר 2023 בדרום הים האדום, שהתה 'בהשהאד' באותו המרחב, ובתקופה ההיא אכן התבצעו כ־30 תקיפות.²¹ בתחילת ינואר 2024 עזבה אוניית הביון האיראנית את הים האדום, החלה לפעול במפרץ עדן, ושהתה מספר יממות בנמל ג'יבוטי. נראה שהאיראנים החליטו להרחיקה מהים האדום לנוכח מודעותם לתקיפה אמריקנית שעתידה להתבצע נגד יעדים של החות'ים בתימן, תקיפה שאכן התממשה ב־12 בינואר 2024.

יש לציין את העובדה, כי בעת שהייתה של האונייה 'בהשהאד' בים הערבי ובמפרץ עדן מינואר ועד תחילת אפריל 2024, ביצעו החות'ים יותר מ־60 תקיפות של מטרות ימיות, בין השאר כאלה שפעלו במרחב הים הערבי ובמפרץ עדן. מאחר שלחות'ים אין שליטה ואחיזה בחוף הים התימני שבמפרץ עדן, סביר להניח שהם הסתייעו באונייה האיראנית בבניית תמונת מטרות ימיות. לעומת זאת לאחר חזרתה של האונייה לנמל הבית שלה בבנדר עבאס באיראן, כאמור

¹⁹ [Iran naval chief calls Israeli presence in UAE 'threat,' seeks Islamic army coalition](#), *Al-Monitor* (April 9, 2024).

²⁰ פרב, י' (31 בינואר 2024). [מעורבות עמוקה של איראן בזירת הים האדום](#), *בחדרי חדרים*.

²¹ מרכז ALMA איך השפיעה חזרתה של ה"בהשהאד" לאיראן על תקיפות החות'ים נגד ספינות בים אדום? Polak Kanarik, D., and Shapira, B. (April 24, 2024). [How Did the Return of the "Behshad" to Iran Influence the Houthi Attacks Against Ships in the Red Sea?](#) *Alma Research and Education Center*.

בתחילת אפריל 2024, חלה ירידה בכמות התקיפות של החות'ים. לא ברור אם האיראנים שיגרו פלטפורמה אחרת לאזור כחלופה לאונייה 'בהשהאד'.

באמצע חודש יוני 2024 שיגרו החות'ים טיל בליסטי שפגע באונייה בבעלות אוקראינית בשם Verbena והסבו לה נזק רב שאילץ את נטישתה.²² פיקוד המרכז של צבא ארצות הברית (CENTCOM) עדכן כי ספינת הצי האיראני Jamaran הייתה במרחק של כ-15 קילומטרים מאוניית המשא Verbena, ולא הגיבה לקריאת המצוקה של אנשי הצוות.²³

מעבר לסוגייה האתית הנוגעת למסורת הימית של סיוע בעיתות מצוקה, נשאלת השאלה מה היו מעשייה של הפריגטה האיראנית במרחב מפרץ עדן באותו עיתוי? האם ייתכן שהיא שימשה חלופה לאוניית ביון עבור החות'ים דוגמת האונייה 'בהשהאד' שחזרה לנמל הבית שלה בבנדר עבאס? לדעת כותב מאמר זה, לא ניתן לשלול את האפשרות הזו מאחר שלפריגטה מדגם זה יש בהחלט אמצעי גילוי ומודיעין העשויים לשמש למשימות של ביון ובניית תמונה ימית.

איור 15: הפריגטה האיראנית Jarman שלא נענתה לקריאות המצוקה של צוות האונייה Verbena

איור 14: הפגיעה באונייה Verbena

סיכום

התנועה החות'ית, שעד השבעה באוקטובר הייתה "רחוקה מהעין ומהלב" מצליחה במשך החודשים מאז אוקטובר 2023 ועד עתה להגיע לחזית העניין העולמי, ומתבלטת כגורם רב-עוצמה הנתמך בידי האיראנים, ומשפיע רבות על עולם הספנות והכלכלה העולמית. כמות אמצעי הלחימה שהפעילו החות'ים בחודשים אוקטובר 2023 – יוני 2024 גדולה מאוד בכל קנה מידה, ולכך יש להוסיף כמות לא פחותה של אמל"ח שהושמדו בידי ציי הקואליציה המערבית מאז ינואר 2024.

חוקרת מזרח תיכון המתמחה בתימן נדרשה לשאלה "מדוע החות'ים יוצאים מגדרם להפגין הזדהות ושותפות יחד עם ארגון החמאס נגד ישראל?" בדברי תשובתה היא מסבירה כי החות'ים רואים את עצמם מחויבים לפלסטינים בלי קשר לאיראן. זה נמשך כבר שנים, והולך

²² Abu Ali Express. (June 18, 2024). [The hole that was made in the Ukrainian ship Verbena after it was hit by a Houthi missile a few days ago](#).

²³ Ynet. (16 ביוני 2024) [צבא ארה"ב: ספינה איראנית התעלמה מהקריאה של הספינה שתקפו החות'ים](#).

ומקצין עם סנטימנטים אנטי-ישראלי ואנטי-אמריקני שרק מתחזקים. העמדה הפרו-פלסטינית מקנה לחות'ים מעמד לא רק בתימן פנימה, שם תומכים בה, אלא בכל האזור. זוהי סולידריות חוצה מחנות באסלאם של תנועה שיעית לתנועה סונית.²⁴

באשר לחות'ים, נראה בעליל כי התקיפות האמריקניות והבריטיות החוזרות ונשנות מאז ה-12 בינואר 2024, אינן מרפות את ידיהם, והם ממשיכים לפעול ואף מאיימים להרחיב את הפעילות ההתקפית שלהם נגד יעדי ספנות באזור האוקיינוס ההודי, כמו גם בנתיב "כף התקווה הטובה" שבאוקיינוס האטלנטי, סמוך לדרום יבשת אפריקה, שמשמשת נתיב שיט חלופי למצר באב אל-מנדב. האומנם יממשו את האיום הזה וכיצד יבצעו זאת בטווחים כה רחוקים, לא ברור.

בתוך כך, החות'ים החלו להצהיר על תוכניתם להרחיב את מעגל התקיפות גם לעבר אוניות סוחר בדרך מנמלי חיפה ואשדוד ואליהם, ובתוך כך התבססות והסתייעות במליציות השיעיות בעיראק. ב-22 ביוני 2024 הודיעו דובר הכוחות המזוינים של החות'ים, יחיא סריע (Yahya Saria), וגורמי ההתנגדות האסלאמית בעיראק על המשך התקיפות המשותפות נגד ישראל. נטען כי בוצעו שתי תקיפות: נגד ארבע אוניות בנמל חיפה באמצעות כטב"מים. נמסר כי שתי אוניות נשאו מטען כללי והשתיים האחרות נשאו משלוחי בטון, וכי הן הותקפו בשל הפרת איסור הכניסה לנמלי ישראל (שהטילו לכאורה החות'ים); תקיפה באמצעות כטב"מים נגד האונייה Shorthorn Express, שהייתה בדרכה לנמל חיפה – לא נמצא אימות בשטח לתקיפות אלו.²⁵

באשר ליעדי הספנות וכלי שיט של מדינות המערב, קרוב לוודאי שגם איראן, שיש לה קשר חזק עם החות'ים, לא תצליח לרסן אותם. דומה שגם לאיראנים יהיה קשה להחזיר את "השד לבקבוק". האם "הגולם עלה על יוצרו"?

בינתיים, מי שמנסים לתת מענה לאיום הימי החות'י הם ציי מדינות המערב והצי ההודי. פיקוד המרכז האמריקני והשייטת ה-5 הקימו זה מכבר מספר כוחות משימה ימיים במרחב הסובב את חצי האי ערב וקרן אפריקה, בין היתר כוח משימה ימי מס' 153, תחת פיקוד מצרי. כוח משימה זה נועד לאבטח את הפעילות הימית בתעלת סואץ ובים האדום, אולם בתקופה שמאז פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל' לא נראה שהוא פעיל בהתאם לייעודו. המדינות הערביות השותפות לכוח זה, כמו מצרים, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, מעדיפות שהמענה לאיום החות'י יינתן על ידי ציי המערב ולא על ידם, זאת כדי שלא להצטייר כמי שעומדות בצד הנוגד את ההזדהות עם הצד הפלסטיני.

גורמי הערכה סבורים שגם אם האיום הימי של החות'ים עשוי להתפוגג בהדרגה אם תושג הפסקת אש בעזה, הרי שהוא לא יעלם – צפוי שהיעילות שהייתה לו בשיבוש המסחר העולמי רק תמשיך לעודד את החות'ים.²⁶

²⁴ שני, א' (8 בנובמבר 2023). [למה החות'ים מתערבים בסכסוך הישראלי פלסטיני? לא רק בגלל איראן, הארץ.](#)

²⁵ צימט, ר' (19–26 ביוני 2024). [מבט לאיראן ולציר השיעי](#), מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם אלוף מאיר עמית.

²⁶ Raydan, N. (June 28, 2024). [Red Sea Update + My Latest Article](#)

מבחינת ישראל, האיום החות'י בכלל והאיום על תנועת הספנות הקשורה בישראל בפרט, התמששו כפי שמומחים לא מעטים העריכו וצפו בעבר.²⁷ גם לאחר שתסתיים מלחמת 'חרבות ברזל', החות'ים לא עומדים להיעלם, אלא צפוי שאיראן תמשיך לראות בהם שותפים וחלק "מטבעת האש" מסביב לישראל. אשר על כן, ראוי במסגרת "היום שאחרי", שארצות הברית באמצעות פיקוד המרכז והשייטת ה-5, תשלב את חיל הים הישראלי בכוח משימה ימי במרחב יחד עם המדינות הערביות המתונות.

ב-19 ביולי לפנות בוקר הצליח כטב"ם ארוך טווח ששוגר מתימן, לחצות את הים האדום, מפרץ סואץ וחצי האי סיני, לאחר מכן המשיך בטיסתו לים התיכון, ביצע תפנית מזרחה ופגע במבנה בתל אביב. תקיפה זו גרמה לקורבן אחד ולכעשרה פצועים. בתגובה תקפה ישראל בעוצמה, באמצעות חיל האוויר, בצוהרי ה-20 ביולי, את נמל חודיידה ומתקני אנרגייה ותשתית בסביבתו. הייתה זו התגובה הראשונה של ישראל כלפי החות'ים למרות שמאז אוקטובר 2023 שוגרו לעברה כ-200 חימושים מסוגים שונים. בעקבות תקיפה זו מיהרו החות'ים להצהיר שתגובתם תגיע נגד יעדים חיוניים של ה"אויב הציוני" לרבות פגיעה ביעדים ימיים במרחב מול חופי ונמלי ישראל במזרח הים התיכון.

נראה כי בין החות'ים לבין ישראל התהוותה מלחמה לשנים ארוכות ללא מנגנון סיום. מוערך כי הפגיעה שלהם במרחב הימי של ישראל ובמיוחד בחופש השיט לנמל אילת, תימשך גם כשתסתיים המלחמה בעזה. יש להניח כי האיראנים וחזבאללה בלבנון, שתרמו רבות לבניין הכוח של החות'ים ולהפעלתו, עקבו מקרוב אחרי הפעילות של החות'ים בדרום הים האדום ובמפרץ עדן וניתחו את מידת האפקטיביות של אמצעי הלחימה השונים בהם נעשה שימוש נגד מטרות ימיות. מעבר לכך, יש להעריך בסבירות גבוהה כי ברשות ארגון החזבאללה בלבנון מצויים סוגי אמל"ח זהים או דומים, שיכולים להוות איום על מטרות ישראליות בים התיכון (כלי שיט, מתקני תשתית ונמלים).

²⁷ ראו למשל שאול חורב (2023). סיכום הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל והמלצות למדיניות ישראלית. בתוך: ש' חורב וז' רובינוביץ (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23*, 425–455, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, המלצה שנייה עמ' 451; וכן Heistein and Stoin (2021).

כלי שיט בלתי מאוישים – משנים את תמונת הביטחון הימי

שרון ארליכמן

התפתחות הכלים הבלתי מאוישים באוויר וביבשה בעשורים האחרונים הביאה לשינויים מרחיקי לכת בתחומים שונים כגון ביטחון, כלכלה, חקלאות, לוגיסטיקה, תחבורה ועוד. מנגד, אופי ואתגרי הסביבה הימית הביאו לכך שבתחום הימי כלים בלתי מאוישים פותחו בקצב איטי יותר. עם זאת, לאחרונה ההתפתחות בזירות לחימה ימיות בעולם הביאה להאצת הפיתוח והשימוש בכלים ימיים בלתי מאוישים.

לנוכח האירועים האחרונים בין אוקראינה ורוסיה בים השחור, הלחימה בים האדום והתרחבות השימוש בכלי שיט בלתי מאוישים בתחום הביטחון הימי, מובאת סקירה קצרה של המצב הקיים בתחום הכלים הימיים הבלתי מאוישים, האתגרים שהם מציבים והצעה להמלצות רלוונטיות למגזר הימי הביטחוני והאזרחי בישראל.

עיקר ההמלצות יתמקדו במוכנות להתמודדות עם איומים חדשים (פיתוח תו"ל, שינוי מתווה אימונים), בניין כוח ליכולות התמודדות עם נחילי כלים ימיים בלתי מאוישים (על-ימיים ותת-ימיים), סיוע בהכוונה ויצירת כלים להגנה על ציי סוחר שלא בסיוע צבאי, וחשיבה חדשה על אסטרטגיות ביטחוניות.

מבוא – בשאיפה, בלתי מאויש

חברות רבות פיתחו כלי שיט בלתי מאוישים (כשב"מים) על-ימיים וכלים צוללים בלתי מאוישים (כצב"מים) תת-ימיים, כולל כאלו לים העמוק, וזאת למטרות שונות כגון מחקר מדעי ויישומי, סקרי סביבה¹ ועוד, לדוגמה חברות בתחום הנפט הצליחו בפיתוח כלים בלתי מאוישים בעלי יכולות גבוהות.

בשני העשורים האחרונים נכתבו מספר הולך וגדל של מאמרים בנושא כשב"מים שניתחו את האתגרים השונים בהתאמה בין המשימות הימיות השונות וכלי השיט הרלוונטיים לביצוע משימות אלו, כולל פיתוח כלי שיט חדשים.² בעוד תחום הכלים האוויריים התפתח בעשורים האחרונים בצורה ניכרת והשתלב בחיי היום-יום בהיבטים רבים (ביטחון, לוגיסטיקה, סיוע במחקר וכדומה), תחום הכלים הימיים התקדם בקצב איטי יותר. למרות מאמצי פיתוח של גורמים מדעיים וגורמי תעשייה הרי שכלי השיט הבלתי מאוישים לא הגיעו לתפוצה רחבה בעולם אלא בעיקר בוצע רכש ייעודי וממוקד למשימות מסוימות בהיקפים מוגבלים. ייתכן שהסיבות לכך הן מגבלות שונות (טכנולוגיות ואסדרתיות) שמנעו מעבר לשימוש בתפוצה

¹ סקר – תהליך שיטתי של איסוף וניתוח מידע. ישנם סוגים שונים של סקרים ימיים המתמקדים בתחומים מגוונים כגון סקר קרקע, איכות המים, צומח ימי ובעלי חיים, זרמים ועוד.

² Manley, J. E. (2008). Unmanned surface vehicles, 15 years of development, *OCEANS*, Quebec City, Canada, pp. 1–4, doi: 10.1109/OCEANS.2008.5152052; Wu, G., Li, D., Ding, H. Shi, D., and Han, B. (2004). An overview of developments and challenges for unmanned surface vehicle autonomous berthing. *Complex & Intelligent Systems*. 10, 981–1003

החבה של כלי שיט בלתי מאוישים, או בתחום הצבאי תפיסות הפעלה קודמות שעיקבו את כניסת הכלים הימיים הבלתי מאוישים לפעילות. בשנים האחרונות ובפרט משנת 2022 עם פרוץ מלחמת רוסיה-אוקראינה בים השחור והתקפות החות"ים על הספנות בים האדום, כשב"מים החלו לקחת חלק ניכר יותר במשימות תקיפה, איסוף מודיעין ועוד. עובדה זו מראה כי תחום תפיסות ההפעלה והטכנולוגיות התומכות בו התפתחו והתגברו על מחסומים מסוימים בצורה משמעותית. חסמים נוספים מוסרים בשנים האחרונות גם בתחומי האסדרה (רגולציה). למשל, את האופן שבו האסדרה העולמית משיגה את הפער ניתן לראות לדוגמה על פי האופן שבו ארגון הספנות העולמי (International Maritime Organization – IMO), ארגון הנחשב שמרני, פועל בשנים האחרונות כדי להסדיר את נושאי האסדרה למען הפעלת אוניות סוחר אוטונומיות³ וכלי שיט נוספים.

איור 1: "אלומה" – "רובוט נחש" המסוגל לתקן צינורות בקרקעית האוקיינוס⁴

המעבר ללחימה במספר זירות בעולם הסיי, באופן טבעי, רבות מהמגבלות האסדרתיות, הן מגבלות גלובליות והן מגבלות לאומיות, שנועדו לשמור בין השאר על בטיחות השיט.

נוסף לכך, בזירות ה"נ"ל מתנהלת לוחמה א-סימטרית, לדוגמה מלחמת רוסיה-אוקראינה, המתבטאת לא רק בהבדלים ביכולות אש וכוח צבאי בין רוסיה לאוקראינה, אלא גם בהבדלים באמצעים הכלכליים המאפשרים לפתח תורות, שיטות לחימה ויכולות התומכות בהן, מה שהוביל את האוקראינים לחפש דרכים נוספות להתמודדות, ואף להשיג עליונות בקרב מול הרוסים, וזאת בשימוש במשאבים מוגבלים ובאילוצי זמן קשיחים וקצרים תוך כדי לחימה.

זירות הלחימה האיצו תהליכים ביחידות הים השונים, וחלקם מקדמים תהליכים שכבר החלו להבשיל טרם פרצה הלחימה בזירות הללו למען שילוב משמעותי של כשב"מים בצייים. דוגמה ניתן לראות בדוח הקונגרס האמריקני שבו מוצגות תוכנית הצי ובקשת תקציב לרכש של כשב"מים להקמת שייטות מעורבות של כלי שיט מאוישים ובלתי מאוישים.⁵

³ מסמך מדיניות של ה-IMO, [Autonomous shipping](#).

⁴ Lydon, A. (March 4, 2021). [This 'snake robot' can fix pipelines on the ocean floor](#), CNN Business.

⁵ Congressional Research Service. (August 6, 2024). [Navy Large Unmanned Surface and Undersea Vehicles: Background and Issues for Congress](#).

מספינות העץ לצוללות אוטונומיות – התפתחות כלי השיט הבלתי מאוישים

כשב"מים וכצב"מים הם חלק מההתפתחויות הטכנולוגיות הצבאיות והימיות שצברו תאוצה במשך המאה ה-20 וה-21. הרעיון של כשב"מים עלה כבר במאה ה-19, אך ההתפתחות המודרנית שלהם התרחשה בעיקר במאה ה-20.

התפתחויות ראשונות (המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20) – הרעיון של כשב"ם קיים כבר מהמצאות מוקדמות כגון Agamemnon (1906) – אוניית מערכה של הצי הבריטי, שבסוף חייה הוסבה לספינת מטרה נשלטת מרחוק, ושימשה למחקרי פגיעות של אוניות (חשיפה לגזים רעילים, פגזים ועוד), כאשר היא מתמרנת בניסויים על ידי שליטה מרחוק בעזרת בקרת רדיו.

במלחמת העולם הראשונה היו ניסיונות להשתמש במטוסי מכ"ם (מגלה כיוון ומרחק) בלתי מאוישים (שמהם התפתחו בעתיד כשב"מים), כמו גם כלים פשוטים שנשלחו למשימות ריגול.

במלחמת העולם השנייה הוצגו שימושים בכלים בלתי מאוישים מוקדמים למשל בטילים כגון ה-"Luftwaffe's V1" הגרמני, טיל שיוט לא מאויש, שמערכת ההנחיה שלו, אשר כללה טייס אוטומטי, מבוססת משוב המורכב מהגאים, גירוסקופים, מטוטלות ומצפן מגנטי.⁶ כלים ימיים בלתי מאוישים החלו להתפתח בצורה ניכרת רק לאחר המלחמה.

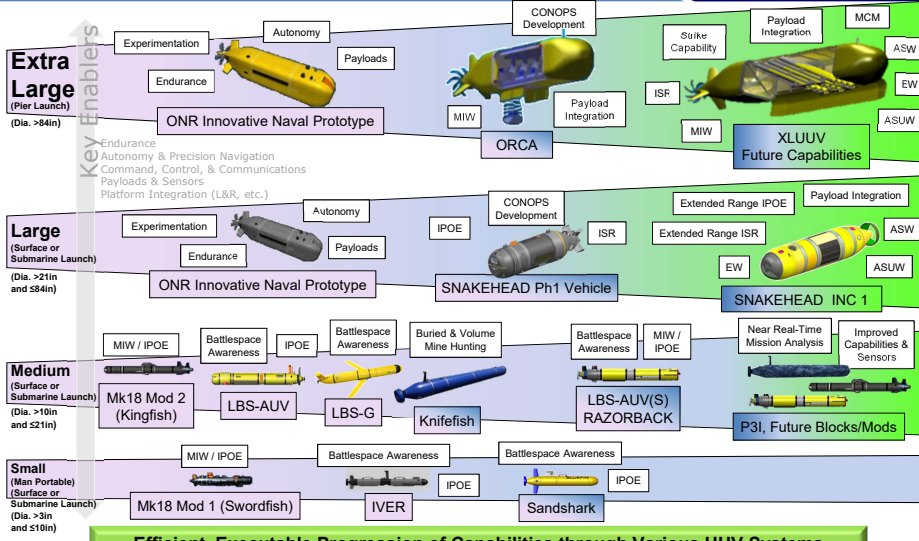
בשנות ה-60 וה-70 עם התקדמות הטכנולוגיה החלה ההתפתחות של כשב"מים מתקדמים יותר. במהלך תקופה זו השתמשו בהם בעיקר למטרות מחקר, סקרים ימיים ואיסוף מידע אקולוגי.

בשנות ה-80 וה-90 הכלים הבלתי מאוישים החלו להתפתח לכיוונים צבאיים ואסטרטגיים. ציים ברחבי העולם החלו להשתמש בצוללות אוטונומיות לצורכי סקר ימי ותחזוקה של תשתיות ימיות. ארצות הברית פיתחה את ה-"REMUS" וה-"ALVIN" (מאויש בצוות מצומצם) שכללו טכנולוגיות מתקדמות לצורך מחקר חופים והמרחב התת-ימי. מהשנים 2000 ואילך אפשרה ההתקדמות הטכנולוגית ייצור כלים ימיים בלתי מאוישים בקנה מידה גדול יותר. ניווט מבוסס GPS, חיישנים אופטיים, מכ"מים ותקשורת לוויינית הובילו לפיתוח כלים מתקדמים עוד יותר, המיוצרים לשימושים צבאיים לצורך ביצוע משימות מורכבות ומדויקות, כגון התקפות על ספינות אויב, סקרים ימיים ותחזוקה של תשתיות. כיום כלי שיט בלתי מאוישים נמצאים בשימוש נרחב למטרות צבאיות ואזרחיות כאחד. הם משמשים לסיורים ימיים, תקיפות מדויקות, מודיעין, לוחמת צוללות, לוחמת מוקשים, פיקוח בנמלים, משלוחים, חקר אוקיינוסים ומחקר מדעי.

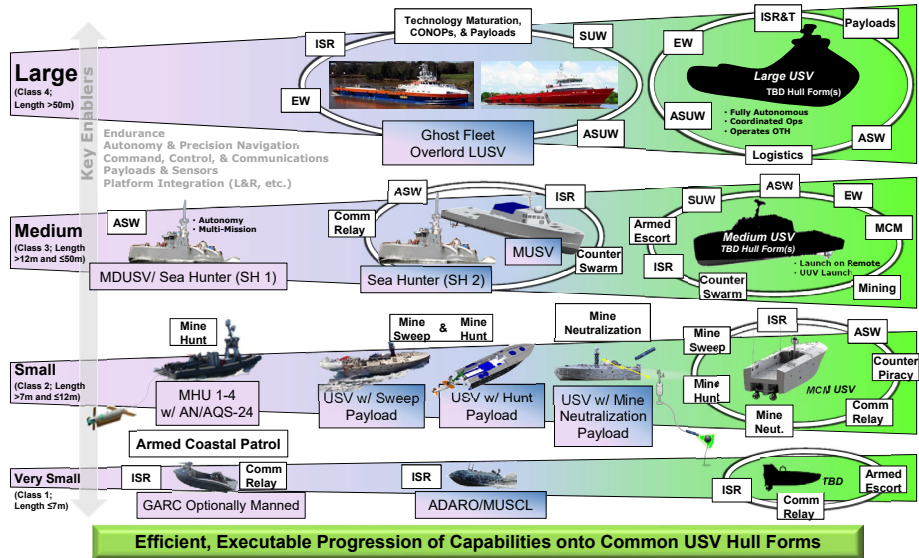
⁶ בטיל V1 הותקן מדחף מכני, וכאשר הטיל שייט באוויר בדרכו למטרה, זרימת האוויר סובבה את המדחף כך שכל 30 סיבובים של המדחף הפחיתו יחידה אחת במונה הדרך שהותקן בטיל, ומדד את המרחק לאזור המטרה. בהגיעו למרחק הרצוי, מונה הדרך גרם להתחמשות של ראש הקרב של הטיל במרחק של כ-60 קילומטר מאזור המטרה, דיוקי הפגיעה שופרו במלחמה עד לרדיוס של 3.5 מיל.

UUV Systems Vision Enhanced, Efficient Capabilities

Efficient, Executable Progression of Capabilities through Various UUV Systems
 Distribution Statement A: Approved for Public Release; Distribution Unlimited. This Brief is provided for Information Only and does not constitute a commitment on behalf of the U.S. government to provide additional information and / or sale of the system

איור 2: חזון הצי האמריקני לשימושים אפשריים בנשב"מים וכצב"מים

כוח ללא נוכחות: סקירה טכנולוגית על כלי השיט הבלתי מאוישים

כלי שיט בלתי מאויש, כפי שנרמז בשמו, הוא כלי שיט הפועל ללא צוות על הכלי, כלומר מופעל מרחוק (יש האומרים מאויש מרחוק) בידי צוות אנושי המכווין את הכלי, ומקבל מהכלי חיוויים ומידע מהשטח חזרה. ישנן רמות נוספות של עצמאיות של כלים בלתי מאוישים, לדוגמה כלי אוטומטי, כלומר מתוכנת מראש לביצוע משימה מסוימת (מסלול קבוע מראש, מצלמות סורקות מקליטות וכדומה), ולכלי יכולת השפעה מועטה לגבי קבלת החלטות בעת ביצוע המשימה. קיימים גם כלים אוטונומיים אשר נבנו בצורה כזו שיוכלו לקבל החלטות בצורה עצמאית במהלך המשימה על-פי תיעודף שנקבע מראש – שינוי מסלול, מעקב אחר אזורי עניין לאור מידע שהכלי אסף במשימה והחלטה על תגובות לאירועים שונים שמתרחשים במהלך משימה.

מאמרים מדעיים רבים שהתפרסמו הדגישו את הסרת המחסומים הטכנולוגיים המשמעותיים שהיוו מעכב לפיתוח הכלים כגון אלגוריתמים לניווט ובקרת מסלול עצמאיים, טכנולוגיות תקשורת ארוכות טווח, שיפורים בתתי-מכלולים המדגישים הנעה, תכנון מסלול, שיפור סנסורים למשימות ימיות שונות ועוד.⁸ כיום ישנם כלים מכל הסוגים הנ"ל פרוסים למשימות שונות, בעלי יכולות טכנולוגיות חדשניות. עובדה זו מעידה על שינוי ניכר בצורת ההפעלה והייעוד של כלים מסוג זה, שמובילים להתפתחות המחוללת שינוי מהותי בתחום הימאות וההגנה הימית, ומביאים עימה מספר יתרונות משמעותיים לצד אתגרים טכנולוגיים.

שיפורים טכנולוגיים ואלגוריתמיים

אחת ההתפתחויות הבולטות בתחום הכשב"ם היא השיפור המתמיד באלגוריתמים לניווט ובקרת מסלול עצמאיים. היכולת לנהל מסלול באופן אוטונומי מצריכה פיתוח מתמיד של אלגוריתמים חכמים שיכולים להתמודד עם מצבים דינמיים ומורכבים בים. אלגוריתמים אלה מאפשרים לכשב"ם לתכנן ולהתאים את מסלולו לפי השינויים בסביבה תוך כדי שימוש במידע שהוזן לו מראש.

נוסף לכך, התקדמות ניכרת נרשמה בתחום הסנסורים המותקנים על כלי השיט הבלתי מאוישים. חיישנים מתקדמים כמו סונאר, מכ"ם, אמצעים תרמיים לאבחנה בחתימות חום ולייזרים לשימושים שונים (כגון מדידת מרחקים, תקשורת, מדידת גובה גלים ועוד) מאפשרים לכשב"ם לזהות במדויק עצמים בסביבה, מה שמאפשר לו לבצע משימות שונות כמו סקר ימי, ניטור תשתיות ותקיפות מדויקות. שיפורים נוספים בתחום זה נוגעים לאיכות התמונה: רזולוציה גבוהה יותר ויכולת פעולה בתנאים קשים כמו אלו הגורמים לטשטוש ראייה באור נמוך, או מזג אוויר סוער.

Liu, Z, Zhang, Y. Yu, X. and Yuan, C. (2016). Unmanned surface vehicles: An overview of ⁸ developments and challenges, *Annual Reviews in Control*, 41, 71–93

התמודדות עם אתגרים טכנולוגיים

למרות ההתקדמות המרשימה קיימים עדיין אתגרים משמעותיים בתחום הכשב"ם. אחד מהם הוא יכולת הניווט המדויקת בתנאים משתנים. הים הוא סביבה משתנה ומאתגרת, הכוללת זרמים, שינויים במזג האוויר ולחץ מים, מה שמקשה על ניווט מדויק. פתרון בעיות אלה מצריך פיתוח טכנולוגיות חדשות לשיפור יכולת הניווט וההתמודדות עם תנאים לא צפויים.

אתגר נוסף הוא טכנולוגיות התקשורת ארוכות הטווח. כאשר כלי השיט פועל במרחקים גדולים מעמדת הבהקה עליו, נדרשת תקשורת יציבה ואמינה כדי לשדר ולהעביר נתונים בצורה רציפה. פיתוח טכנולוגיות תקשורת כמו תקשורת לוויינית ורשתות תקשורת ימיות ייעודיות מאפשרות לשמור על קשר רציף עם הכשב"ם גם בהימצאו במרחקים גדולים.

הטמעה וביצועים

תהליך הטמעת הכלים הבלתי מאוישים בציים ובמערכות ימיות מחייב השקעה ניכרת במערכות תומכות כמו מרכזי בקרה ותחנות שליטה. הטמעה זו כוללת פיתוח של תורת לחימה (תו"ל) ויכולות תומכות שיאפשרו לנצל את יכולות הכשב"ם בצורה מיטבית. כלים אלו צריכים להיות מתואמים לפעולה משותפת עם המערכות הקיימות, ויכולת הפעולה שלהם צריכה להיות מותאמת למשימות השונות שלהן הם נועדו.

אוקראינה ותימן 2022–2024

במשך השנים האחרונות כשב"מים הפכו לחלק בלתי נפרד מהתמודדות עם אתגרים צבאיים ולוגיסטיים באוקראינה ובתימן, שני אזורי לחימה מורכבים.

אוקראינה: כלי שיט בלתי מאוישים כאסטרטגיה בלוחמה צבאית

פעילותה של אוקראינה במרחב הימי של הים השחור הגיעה במרץ 2024 לשיאים חדשים בהצלחה חסרת תקדים בהדיפת הצי הרוסי. הצי האוקראיני איבד כ-80% מהספינות שלו בעקבות כיבוש חצי האי קרים ב-2014.⁹ לפיכך פיתחה אוקראינה אסטרטגיה ימית משולבת ומתקדמת המתמקדת בשימוש בכלים בלתי מאוישים, בעיקר סירות בלתי מאוישות וטילים מונחים.

במלחמת אוקראינה השימוש בכלי שיט בלתי מאוישים הוסיף ממד חדש לקרב במרחב הימי. כלי שיט אלו, אשר כוללים צוללות אוטונומיות וסירות נפץ בלתי מאוישות, שימשו לא רק לצורך ריגול אלא גם ככלים התקפיים. אחת ההשפעות הבולטות היא השגת יתרון טכנולוגי על פני היריב. לדוגמה, כלי שיט בלתי מאוישים שימשו את אוקראינה לביצוע התקפות על ספינות רוסיות בים השחור, מה שהפך את המים סביב אוקראינה לשדה קרב דינמי שבו הכשב"מים ממלאים תפקיד מרכזי. השימוש בכלי שיט אלו אפשר לצבא האוקראיני לבצע פעולות עם

⁹ Hockenon, P. (April 2, 2024). [Ukraine Is Winning the War's Other Front, Against all odds](#). [Ukrainians have been dominating Russia in the Black Sea](#), *Foreign Policy Magazine*

סיכון מופחת לחיי אדם, ובתוך כך שמירה על יכולת מבצעית גבוהה ושימוש חדשני ביכולות טכנולוגיות. זאת ועוד, כשב"מים אפשרו לאוקראינה לשפר את יכולת ההגנה שלה על חופים ועל תשתיות ימית אסטרטגיות.

הכשב"מים של אוקראינה נושאים עד 800 קילוגרם של חומרי נפץ, והם מילאו תפקיד מרכזי בהשמדת או נטרול של כשליש מהצי הרוסי. היכולת להניח חומרי נפץ על סירות מהירות ללא צורך בנכחות צוות אנושי על הסיפון מהווה יתרון משמעותי בשדה הקרב, במיוחד כשהאויב מתמודד עם אתגרים טכנולוגיים חדשים. כלי השיט מורכבים מטכנולוגיות קיימות (טכנולוגיות "מדף") במספר תחומים כגון תחבורה ימית, פנאי, חקלאות, ספורט ימי, וכמובן ביטחון, עובדה המסייעת לשימוש בטכנולוגיות נפוצות וזולות יחסית כגון גוף הכלי, הנעה, היגוי, תקשורת וסוגי חיישנים שונים. העובדה כי כיום טכנולוגיות ניווט, בקרה ממוחשבת ותקשורת אלחוטית (בסלולר או בלוויין) זמינות בשוק האזרחי במגוון מחירים וגדלים לכל דורש מסייעת בפיתוח מהיר המתאים את עצמו לצורכי שדה הקרב המשתנים במהירות במהלך המלחמה.

ההתקפות הרצופות של הכשב"מים, במשולב עם התקפות של טילי שיט שנורו מהחוף (שסיפקו בריטניה וצרפת), הביאו להטבעת 26 ספינות רוסיות או לגרימת נזק בהן.¹⁰ אוקראינה המשיכה בפעולות התקפה נוספות על ספינות רוסיות, הטמנת מוקשים ימיים והשגת מטרת אסטרטגיות אחרות, כגון שמירה על נתיבי שיט פתוחים להובלת סחורה חקלאית (לאחר קריסת "הסכם החיטה" שנחתם עם רוסיה בנושא),¹¹ איום על הצי הרוסי ודחיקתו מזרחה, כלומר הגבלת חופש התנועה של הצי הרוסי.

ההצלחה הבלתי צפויה של אוקראינה בים השחור, הנובעת מהשימוש החדשני בכשב"מים וטקטיקות חדשות היא שינוי משמעותי בלוחמה הימית המודרנית. מקרה זה מדגיש את הפוטנציאל של טכנולוגיה ויצירתיות כדי להתגבר על אתגרים צבאיים מסורתיים, ולהשפיע על מאזן הכוחות בים. עם המשך הסכסוך העולם ימשיך לעקוב ולראות כיצד ההתפתחויות הללו ישפיעו על אסטרטגיות ימיות עתידיות ועל מאזן הכוחות הימי.

תימן: כלי שיט בלתי מאוישים כאמצעי תקיפה, הרתעה ושיבוש שליטה

הסכסוך המתמשך בתימן, מאז 2015, בין הקואליציה המובלת בידי ערב הסעודית לבין המורדים החות'ים כלל גם שימוש בכלי שיט בלתי מאוישים במצבים שונים. המורדים החות'ים השתמשו כבר בתחילת 2017 בסירות ממולכדות בלתי מאוישות להתקפות על ספינות קואליציה במְצָר באב אל-מנדב. התקפות אלו גרמו לחשש גובר בקרב הקואליציה והובילו לנקיטת אמצעי הגנה משופרים על ספינותיהן.

¹⁰ Williams, B. G. (July 19, 2024). [How the Ukrainians – with no navy – defeated Russia's Black Sea Fleet, The Conversation](#)

¹¹ BBC. (April 2, 2024). [How much grain is Ukraine exporting and how is it leaving the country?](#)

איור 3: תמונה מסרטון ששחררו החות'ים מתקיפה של כלי שיט מסחרי¹²

החות'ים הראו יכולות חדשניות בהתקפות על אוניות סוחר באמצעות סירות נפץ בלתי מאוישות ומערכות טילים חופיות שתוזמנו גם לתקיפה משולבת עם סירות נפץ מאוישות ובלתי מאוישות, דבר שמעיד על שיפור היכולת שלהם וקבלת תמיכה מבצעית מתמשכת, במיוחד מאיראן. במחצית הראשונה של 2024 הם שיפרו את האסטרטגיות שלהם, מה שמצביע על התקדמות ניכרת בהתקפותיהם.

הדיווחים האחרונים מראים:

1. **התקפות גוברות:** בין דצמבר 2023 למארס 2024, החות'ים תקפו לפחות 19 אוניות סוחר, בעיקר באמצעות טילים ולעיתים גם באמצעות סירות בלתי מאוישות. קצב התקפותיהם ירד מעט לאחר שאונייה איראנית, שסיפקה להם מידע ומודיעין על מטרות¹³, עזבה את האזור, אך התגבר ביוני עם אפקטיביות מוגברת.
2. **טקטיקות חדשות:** החות'ים החלו להשתמש בטקטיקות חדשות, כולל סירות בלתי מאוישות שדומות לסירות דיג, מה שאִפשר להם להתחמק מגילוי ולבצע התקפות מוצלחות. לדוגמה, התקפה על האונייה MV Tutor – כללה סירה בלתי מאוישת כשלב מקדים בתקיפה שלאחריה בוצעה התקפת טילים מהחוף שגרמה לטביעת הספינה.
3. **למידה והתאמה:** החות'ים לומדים מהתקפותיהם הקודמות ומעדכנים את השיטות שלהם כדי להתמודד עם ההגנות המופעלות כנגדם. העלייה בהצלחה של התקפותיהם מצביעה על כך שהם שיפרו את הטקטיקות שלהם ומגדילים את סד"כ הכלים הבלתי מאוישים.
4. **תמיכה מתמשכת:** יש עדויות רבות לכך שאיראן ממשיכה לתמוך בחות'ים בעזרה צבאית, מודיעינית ופיננסית, מה שתורם ליכולת המתקדמת שלהם.

¹² [Exocet de los Pobres, Lanchas Explosivas en Yemen](#). Youtube

¹³ להרחבה על המעורבות האיראנית ראו שלמה גואטה, הלחימה והאיום של החות'ים במרחב הימי מאז פרוץ מלחמת 'חברות ברזל', כך זה.

למרות המאמצים המתמשכים של כוחות ארצות הברית והקואליציה להילחם באיומים אלו, כולל השמדת טילים, כטב"מים וכשב"מים, והשמדת תחנות חוף לבקרה ושליטה עליהם, החות'ים נשארו איום משמעותי על הספנות בשל הטקטיקות החדשניות שממשיכות להתפתח, והתמיכה המתמשכת מצד איראן.

לסיכום, כלי שיט בלתי מאוישים השפיעו באופן ניכר על הממד הימי בלחימה בשתי המלחמות באוקראינה ובתימן, והדגישו את התפתחותם ככוח "משנה מציאות" במצבים צבאיים. השימוש הגובר בהם מבטא שינוי מהותי באסטרטגיות הלחימה המודרניות, ומציג את האתגרים וההזדמנויות הנובעים מהשילוב בין טכנולוגיה מתקדמת למבצעי מלחמה.

שינוי איכותי שמוביל לשינוי אסטרטגי בהכרעה

השינוי המהיר בשימוש בכלי שיט בלתי מאוישים להתקפה (כאמור בעיקר משנת 2022) גרם לכך שמרבית חילות העולם לא נערכו להתמודדות עם האיום ואין להם מענה מתאים.

המושג "איום ומענה" אינו רק בהתמודדות עם עצירה של כלי שיט בדרכו לתקיפה אלא רחב יותר. על-פי עדויות שפורסמו מציינים בכוח הבין-לאומי שהוקם להתמודדות עם האיום החות'י, אנשי חילות הים שחזרו מהזירה¹⁴ התמודדו עם קשיים פסיכולוגיים משמעותיים שזרעו אימה בקרב הצוותים בספינות המלחמה.¹⁵ חלק מהעדויות הזכירו כי אנשי הצוות ביקשו לסיים את המשימה ולחזור לבסיסם. ההתמודדות בלילה מול הכשב"מים שלא ניתן היה לזהותם באמצעי הגילוי הרגילים, ולא ניתן היה ליירקם באמצעים הקיימים בספינה – גרמה לאנשי הצוות לחוש חוסר אונים, ולא אפשרה להם להגן על עצמם ועל נתיבי שיט ואוניות סוחר, כפי שהיו צריכים להגן על-פי משימתם.

נוסף לכך, היכולת להתריע כלים אזרחיים וצבאיים יכולה להוביל להתשה כלכלית, בצורה דומה לארגוני טרור אחרים המשלטים אימה ביבשה. העובדה כי אוניות אזרחיות מאוימות ללא יכולת הגנה עצמית עלולה להציף מחדש את תופעת הפירטיות והתשלום על מעבר בשטח מאויים (לא בהכרח נשלט). היכולת של מדינות לשלוח ציים למשימות ארוכות במטרה ללוות אוניות סוחר בזירות רחוקות גם היא משיתה עלויות ניכרות על הציים, עלויות שמתווספות לשינויי מסלול ההפלגה, עיכובים בשרשראות אספקה לוגיסטיות ועוד.

שילוב השיטות שהוזכרו של שימוש בכלים בלתי מאוישים בתקיפה משולבת עם טילים מהחוף אשר נשלטים מרחוק, גורמים לשינוי משמעותי בהבנה של הציים בעולם את האופן שבו הם צריכים להתאים את תורות הלחימה, שיטות הפעולה ובניין הכוח.

האיומים שהוזכרו לעיל קיימים כבר יותר מעשור. אך מכיוון שלא התממשו בפועל ובגלל שיקולים שונים כגון: תיעדוף אל מול איומים אחרים, רצון לבסס "פתרון מושלם" לעומת

¹⁴ Maltezos, R., and Saul, J. (June 19, 2024). [Trauma from Red Sea attacks adds to seafarer shortage](#), ekathimerini.com

¹⁵ Defense Mirror. (June 2, 2024). [Greek Frigate HYDRA Crew Describe Hellish Red Sea Mission Highlights Urgent Need for Modernization](#)

ארגוני טרור המחפשים אמצעים לגרימת נזק כלשהו (ולעיתים עצם ההתקפה גם אם נכשלה משיגה את התוצאות הרצויות מצד ארגון הטרור), הכשרות ימיות מקובעות באיומי העבר – מנעו הבנת פוטנציאל האיום, הציבו מחסומים בהכשרות מפקדים בעולם הימי לשימוש בכלים בלתי מאוישים, לא התקבלו החלטות בציי העולם הגדולים על התמודדות עם האיומים הנ"ל. התפתחות האיום, שכבר קורמת עור וגידים, תהיה מוכוונת בעתיד להפעלה של נחילי כשב"מים. נחילים מסוג זה יוכלו להתגבר על שיטות הגנה פשוטות, ונוסף לכך יוכלו לבצע משימות דומות לאלו של כלי שיט גדולים (חסימה/שמירה על נתיבי שיט, סיורי גבול ועוד) ואף להוות איום משמעותי על כוח ספינות מלחמה.

באותה הנשימה נכון להזכיר דרכי התמודדות עם האיום שפותחו, אך בשלב זה, על-פי ניתוח התוצאות בזירות באוקראינה ותימן, הן מוגבלות ביותר. בחודשים האחרונים מתפרסמות הצלחות מסוימות בהתמודדות עם האיומים הללו, אך עיקר ההצלחות הן באמצעות ירי (בעיקר של נשק קל) של מלחים/חיילים מהספינה המותקפת על הכשב"מ והשמדתו בסמוך מאוד לספינתם. נראה שלא פותחו עדיין, או לא הותאמו עדיין כלים קיימים להתמודדות מיטבית עם תקיפות משולבות של כלי שיט בלתי מאוישים וטילים נשלטים מרחוק או נחילים גדולים יותר של כשב"מים נפוצים.

בשתי זירות הלחימה הימית המתנהלות כיום בעולם (בים השחור ובים האדום) נראה כי הצד החדשני, הגמיש והמתפתח שנתפס בתחילה כמאיים פחות, הוא זה הנוקט בשיטות לחימה א-סימטריות ומפעיל את כלי השיט הבלתי מאוישים. מנגד, הצד השני ממשיך להשתמש בכלים קיימים שפיתח ללוחמה ימית "סטנדרטית" במטרה להתמודד עם השיטות החדשות.

מסקנות והמלצות לזירה הימית בישראל

כלי שיט בלתי מאוישים הם פרי התפתחות טכנולוגית שהפכה את המרחב לדינמי ומתקדם. מההתחלות המוקדמות לפני יותר ממאה שנה ועד להתפתחויות המודרניות, כלי שיט אלה מייצגים שינויים מהותיים בגישת השימוש בטכנולוגיה לצורכי מחקר ולמטרות צבאיות. עם המשך ההתפתחויות הטכנולוגיות, סביר להניח שנראָה יישומים חדשים ושיפורים ניכרים בתחום זה.

לטובת היערכות צופה עתיד לסוג האיומים שהוזכרו לעיל, נכון להיערך בכמה מישורים.

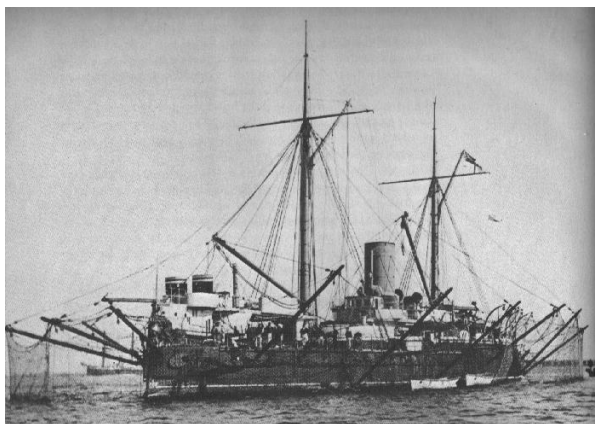
1. פיתוח תו"ל ויכולות התמודדות עם נחילי כשב"מים וכשב"מים
 - לטווח הקצר – שילוב התמודדות באימונים ותרגילים שונים (בדומה להתמודדות עם חסימות GPS) – מוכנות הצוותים, צבאיים ואזרחיים, להופעה פתאומית של איום כזה נדרשת להיות חלק מהכשרה ואימוני הצוותים.
 - לטווח הקצר – בחינת יירוט כלי שיט בלתי מאוישים בפתרונות קיימים משולבי אדם בחוג לדוגמה אימון וציוד צוותי כלי שיט ברחפני נפץ ופתרונות יירוט רחפני אויב.
 - לטווח הבינוני – שילוב בניין כוח ומציאת פתרונות להקטנת נזקי האיום (לדוגמה, החייאת פתרון ישן של רשתות להתמודדות עם איום טורפדו שכיום יוכל לסייע בהתמודדות עם

כשב"ם או שילוב פתרונות יירוט אוטונומיים). הפתרונות נדרשים גם לכלי שיט צבאיים כמו גם אזרחיים שיתקשו להגן על עצמם.

- לטווח הבינוני – הגדרת מדרגות להתמודדות עם נחילים שונים על בסיס "יכולת מימוש" מרגע קבלת החלטה על ההתקפה, ולא על בסיס קיום האיום בפועל (שיכול להתממש במהירות רבה).
- הבשלה וקידום אסדרה לכלים אוטונומיים בים (על ותת־מימיים). מתן תנופה לשימוש אזרחי (לדוגמה בשימוש בכלים כדי לייעל תחבורה) יסייע בפיתוח יכולות ניטור והתמודדות עם איומים בצד הצבאי.

2. סיוע בהכוננת ויצירת כלים להגנה על ציי סוחר שלא בסיוע צבאי:

- כדי להימנע ממצור ימי ושיבוש נתיבי שיט נדרש להגיע להבנה כי לא ניתן להגן על נתיבי שיט בכל העולם בזמנית, גם בקואליציה בין־לאומית.
- לאחר הבנה זו, בדומה לסיוע שניתן לחברות תעופה בהתמודדות עם איומים שונים, נכון לסייע גם בעולם הימי לחברות להגן בעצמן על אוניותיהן.

איור 4: רשתות טורפדו פרושות סביב אוניית הוד מלכותו הוטספור (HMS Hotspur), כנראה סוף המאה ה־19¹⁶

- 3. פיתוח תו"ל וכלים להתמודדות עם יכולות זמינות נוספות בעלות פוטנציאל נזק משמעותי
 - מיקוש ימי – באותו האופן שבו התקבלה החלטה באוקראינה ועל ידי החות'ים להשתמש בכשב"מים – עולם תוכן שעד כה העולם הימי נמנע מלעסוק בו. גם תחום המיקוש הימי זמין לשימוש אם יחליט האויב לעשות בו שימוש ופוטנציאל הנזק דומה.
 - פיגועים ימיים – החל מסירות נפץ על תשתיות ימיות ועד לפיגוע סביבתי (עם השלכות דומות למפגע הזיהום בימי בחופי הים התיכון בישראל בשנת 2021, אירוע "זפת בסערה").
 - תרחישים ימיים נוספים שצה"ל וחיל הים בפרט אינם אמונים על ההתמודדות איתם אלא משייכים לגורמים אזרחיים כגון שיטור ימי, גורמים ממשלתיים ועוד.

שיפורים מתמשכים באלגוריתמים, סנסורים ותקשורת הביאו למצב שבו כלי שיט בלתי מאוישים מהווים את חוד החנית של החדשנות הטכנולוגית בתחום הימאות. הכשב"מים מביאים עימם יתרונות רבים בתחום הביצועים והגמישות. בעוד שהאתגרים הטכנולוגיים הקיימים מחייבים פתרונות מתקדמים, ההשקעה בתחום זה משקפת את הפוטנציאל הגדול של הכשב"ם לשנות את פני התעשייה הימית והצבאית. ההתפתחות המתמשכת בתחום זה מעידה על תחום עם עתיד מבטיח והשפעה רחבת היקף על מגוון תחומים מחקריים, ימיים וצבאיים.

איראן כצד פעיל וגלוי בעימות מול מדינת ישראל האידיאולוגיה והדוקטרינה האיראנית בהקשר למלחמת 'חרבות ברזל'

אלכס גרינברג

מאז הטבח שביצע חמאס ב-7 באוקטובר 2023 ותחילת מלחמת 'חרבות ברזל', הרפובליקה האסלאמית של איראן היא צד פעיל בעימות עם ישראל. מידת השפעתה של איראן על קבלת ההחלטות של חמאס אינה ידועה, כמו גם לעת עתה לא ידוע אם ההנהגה האיראנית הייתה שותפת סוד לתוכנית התקיפה של חמאס. אולם הדבר אינו גורע מאומה מעובדת היותה של איראן צד פעיל (צבאית, ארגונית ודיפלומטית) במלחמה הנוכחית. אנשי ההנהגה האיראנית הבכירה, החל במנהיג עלי ח'אמנאי (Ali Khamenei) וכלה בפיקוד הצבאי הבכיר של איראן, מוסיפים לתמוך בחמאס ולשבח את הטבח שעולל באזרחי ישראל.

גם אם מידת מעורבותה בפועל של איראן בתכנון הלחימה של חמאס אינה ידועה בוודאות, הרי שאין ספק שאיראן סייעה לחמאס בתחומים רבים, במיוחד באספקת אמל"ח (אמצעי לחימה) כגון טילי נ"ט קורנט (Kornet). במקרה דנן מדובר לא בטיל המיוצר ברוסיה, אלא בטיל המיוצר באיראן ברישיון ייצור רוסי.

ההתנהלות של איראן מול ישראל מאז אוקטובר 2023 איננה מקרית אלא פועל יוצא וישיר של האידיאולוגיה האיראנית הקובעת והמקבעת את כללי ההתנהגות של המשטר האיראני בכל תחומי החיים, הן בתוך איראן והן בזירה הבין-לאומית. איראן מפעילה נגד יריביה, ובראשם מדינת ישראל, את האסטרטגיה של ציר ההתנגדות (מחור-י מקאומת). אסטרטגיה זו מציגה את שליחיה של איראן כתנועות שוחרות חופש הנלחמות נגד אי-הצדק והעושק העולמיים, ולפיה הציונות וישראל מגלמות את "אי-הצדק המתועב ביותר". אסטרטגיה זו מבטאת לא רק את ההעדפות האידיאולוגיות של המשטר האיראני אלא גם שואפת למקסם יתרונותיו על רקע נקודות התורפה הקונונציונליות של איראן. היתרון העיקרי של ציר ההתנגדות עבור איראן מתבטא בכך ש"תנועות ההתנגדות" מבצעות מתקפות קינטיות נגד יריבים שאיראן עצמה – כמדינה – נמנעת מלבצע.

אומנם ציר ההתנגדות הוא העיקרון האסטרטגי האיראני החשוב ביותר, אולם ניתן למנות עוד עקרונות שבאים לידי ביטוי במהלך מלחמת חרבות ברזל:

1. דיפלומטיה הגנתית (דיפלומאסי-י דפאעי): לפי עיקרון זה הפעילות נגד יריביה של איראן אמורה להתבצע בכל המישורים. במילים אחרות, יש לפגוע באויב בכל דרך אפשרית, והפגיעה אינה אמורה להצטמצם למישור צבאי גרידה. המונח "דיפלומטיה" משמש במובן הרחב ביותר כלומר מדובר בכל סוגי הפעילויות, שהן אינן פעולות צבאיות ממשיות. הרבה מעבר לדיפלומטיה איראנית רשמית.
2. מלחמה היברידית/רכה (ג'נגי-י תרכיבי/נרם): מושג המתחבר לעיתים קרובות למונח "דיפלומטיה הגנתית". המושג מתאר מגוון פעולות בתחומים שונים, מרביתם לכאורה

אזרחיים לחלוטין, שמשמשות את פעילות הלחימה האיראנית. המנהיג עלי ח'אמנאי טבע מושג זה.¹

3. האסטרטגיה הימית האיראנית: איראן שוקדת על פיתוח אסטרטגיה ימית ההולמת את שאיפותיה האזוריות. האסטרטגיה הימית של הרפובליקה האסלאמית משתלבת עם שאר העקרונות האסטרטגיים שהוזכרו לעיל. היא אמורה לשמש את המאמץ הא-סימטרי של איראן באמצעות ציר ההתנגדות.²

השפעת ההיסטוריה והתרבות האיראניות על עקרונות האסטרטגיה

עקרונות האסטרטגיה האיראנית הנוכחית שואבים השראה, הן מההיסטוריה של איראן, והן מהאידיאולוגיה של המשטר האסלאמי.

ההיסטוריה הצבאית האיראנית לרבות מלחמת איראן-עיראק (1980–1988) המחישה בו זמנית, הן את חולשותיה, והן את חוזקותיה של איראן. מחד גיסא איראן היא מדינה בעלת שטח נרחב וגבול "מחורר" קשה לאבטחה. במשך ההיסטוריה שלה איראן הייתה נתונה לעיתים קרובות לפשיטות של שבטים עוינים וכן ניסיונות השתלטות על ידי מעצמות זרות, בייחוד על ידי בריטניה ורוסיה. אולם איראן מעולם לא נכבשה ולא הפכה לקולוניה של מעצמה מערבית. במלחמת איראן-עיראק הצליחה איראן להדוף את המתקפה העיראקית ולמצוא מענה לרוב האתגרים הביטחוניים. שילוב התחושות המנוגדות נוצר בעקבות סתירה בין המסורת השיעית הקלסית למעמדה הנוכחי של איראן. במילים אחרות, המסורת השיעית הקלסית היא של מיעוט נרדף המצפה לישועה. אולם איראן המודרנית איננה מיעוט קטן נרדף אלא מעצמה אזורית עם שאיפות גאופוליטיות. תחושה זו מעצימה רגשי פגיעות ומגבירה את הזעם, מה שמגביר את הסכנה הנובעת מאיראן. הניסיון ההיסטורי של גרמניה ושל רוסיה ממחיש את הסכנה של תחושת קורבן האוחזת במדינה גדולה.

שילוב זה של חולשות וחוזקות גורם לשתי מגמות בהתנהלות האיראנית:

1. שילוב של רגשי עליונות עם רגשי נחיתות, או במילים אחרות, "תסביך ההתקרבות". תחושה כי לאיראן אכן יש סיבות לחשוש לביטחונה בגלל ההיסטוריה והנתונים הגאוגרפיים שלה, אולם יחד עם זאת איראן גם תמיד הייתה גדולה מדי מכדי שמעצמה זרה "תבלע" אותה, או לא תתחשב בה כלל.³
2. הניסיון ההיסטורי והצבאי גרם לאיראן להימנע ככל האפשר מעימות צבאי ישיר, ותחת זאת להשקיע תשומות בפיתוח היכולת שלה במסגרת אסטרטגיית הלוחמה הא-סימטרית.⁴

¹ משרק ניוז. (20 באפריל 2024). [ראהברד ג'ריאן אנקלאב דר בראבר ג'נג תרכיבי שנאח'תי צ'יסט?](#)

² פריה'תה דיילי. (20 במאי 2023). [דסתאורדהאי דיפלמאסי דפאעי דריאיי ארתש איראן דר אבהאי אזאד](#)

³ Pahlavi, P. (2018). [Understanding the resilience of the Islamic Republic of Iran](#), (French) *Politique étrangère*, 3, 63–74

⁴ Pahlavi, P., and Ouellet, E. (2020). Iran: Asymmetric Strategy and Mass Diplomacy. *Journal of Strategic Security*, 13(2), 94–106

אידאולוגיה כנקודת מוצא לגיבוש אסטרטגיה

בחינת כתיבה אסטרטגית איראנית מראה שהיא מושפעת באופן מכריע מהאידאולוגיה הח'ומיניסטית (הגותו של מייסד הרפובליקה האסלאמית של איראן רוחאללה ח'ומיני [Ruhollah Khomeini] בפרשנותו של מנהיג איראן עלי ח'אמנאי). כך למשל, המאמר תחת הכותרת "ניתוח הדוקטרינה הצבאית וההגנתית של המנהיג העליון בסביבה הלאומית והבין לאומית" מסתמך על קביעתו של ח'אמנאי על כך שהעוצמה וההרתעה של הכוחות המזוינים חייבות להיות משולבות בראייה דתית. "עליהן להתנגד למשטר ההגמוניה האזורית, להגן על זכויות מדינות האסלאם, להגן על העשוקים ולשמש השראה לעמי העולם האסלאמי".⁵ מן הראוי לציין, שכאשר כתיבה איראנית רשמית משתמשת בטרמינולוגיה שיעית, שומה עלינו להבין אותה אך ורק על פי הפירוש הרשמי האיראני. אין טעם להקשות על קביעה זו בתמיהה שהאסלאם השיעי המסורתי עשוי להיות שונה מהפירוש האיראני המודרני. כמו כן שומה להבין שהדת, קרי האסלאם השיעי, בפירוש זה הוא מסגרת תרבותית-היסטורית לאידאולוגיה פוליטית נוקשה. אין בדתיות האיראנית הרשמית מאומה המצביע על מיסטיקה או כל דבר אחר החורג ממסגרת הפרשנות של ניתוח סוציולוגי והיסטורי. במילים אחרות, האסטרטגיה וההתנהגות האיראניות הן רציונליות לחלוטין, אולם הן אינן עולות בקנה אחד עם אמות המידה של ההיגיון המערבי.

מקומה של ישראל באסטרטגיה האיראנית

כתיבה איראנית מרבה להתייחס למדינת ישראל ולעם היהודי. מאחר שישראל תופסת מקום מרכזי שלילי בתפיסה האיראנית אי אפשר להבין את האסטרטגיה האיראנית ללא הבנת מקומה של ישראל בה. כמו כן, הכתיבה האיראנית לגבי ישראל מצטיינת בבהירות שאינה סובלת פרשנויות "מתפתלות" לקורא, כפי שהדבר בא לידי ביטוי לעיתים קרובות בכתיבה מערבית.

היחס לישראל נובע באופן דומיננטי מהאידאולוגיה הח'ומיניסטית ובאופן הרבה פחות מהמשקעים האנטי-יהודיים בשיעה הקלסית. כמה מונוגרפיות על אודות מדיניות החוץ האיראנית פוסחות על העימות שבין איראן לישראל ולא בְּכָדִי. ככל הנראה, הדבר נובע מחוסר רצון להתבונן בסוגיה הסותרת את התזה הגאופוליטית הרגילה, שאיראן ויריביה מתחרים על העוצמה באזור, שכן ברור כי לישראל אין שאיפות להגמוניה אזורית, ויש בחוסר שאיפות אלו התנגשות עם התזה האירופאית הרואה בגאופוליטיקה תחרות ומאבק בין מדינות על עוצמה אזורית, כאשר לכל מדינה יש סיבות משלה להתחרות על העוצמה.

העובדה שבין איראן לישראל מעולם לא היו סכסוך או איבה היסטורית בולטת לעין וידועה. ח'ומיני החל להטיף נגד ישראל עוד ב־1963. תנועת טרור אסלאמיסטית בשם "פדאיאן-אסלאם" שקדמה לתנועתו של ח'ומיני גם הטיפה למאבק נגד היהודים והציונות. הטענה שאיראן מתנגדת למדיניות ישראלית מסוימת בעוד היא חפה מאנטישמיות אינה יכולה לעמוד

⁵ דאנש אשתיאני, מחמד באקר; רסתמי, עלי "תחילי בר דקרתין-י נט'אמי-דפאעי מקאם-י מעט'ם פרמאנדהי כל קוא דר מחיטי-י מלי ובינ אלמללי", פצלנאמה עלום נט'אמי ופני, כתב עת למדעי צבא וטכנולוגיה, דורה 12, שמארה 36, שהריור 1395 (אוגוסט 2016), צ' 5-27.

בבחינה ביקורתית ראשונית. האמירות של רוחאללה ח'ומיני, עלי שריעתי (Ali Shariati) ושל מרתצ'א מטהרי (Morteza Motahhari) שופעות בקביעות אנטישמיות מפורשות על "יהודים" ולא על "ציונים".

חוקרים איראנים בוחנים תרחישים של תקיפה ישראלית נרחבת נגד הרפובליקה האסלאמית. הם נדרשים להסביר מדוע ישראל תתקוף את איראן ומה הן המטרות שלה. בין הסיבות המצוינות בכתיבה האיראנית עולה הטיעון, כי לאחר המהפכה האסלאמית השתכנע המשטר הציוני שהרפובליקה האסלאמית היא איום בגלל צבירת העוצמה האזורית שלה. בשנים האחרונות הפך האיום הזה בעיניה של ישראל לקיומי.

באשר לסיבות העימות בין ישראל לאיראן, הרי שיש לו שתי סיבות:

- א. "מדינה לגיטימית נכבשת על ידי מדינה בלתי לגיטימית". מחובתם של כל העמים שוחרי החירות להתגייס כדי לשים קץ לכיבוש, ואנחנו, בתור רפובליקה אסלאמית צד במאבק זה, "אנו מושיטים עזרה לעמי האזור".
- ב. "המשטר הזה חייב להיעלם". על פי העקרונות של המהפכה האסלאמית המשטר הזה הוא בלתי לגיטימי וחייב להיות מחוסל.⁶

שלל מקורות איראניים מדגישים שהיעלמותו או חיסולו של המשטר הציוני הם אחד האידאליים של המהפכה האסלאמית. עם זאת, שומה לציין שהשימוש במילים בפרסית שהוראתן "חיסול" או "היעלמות" משאיר מקום לאי־בהירות מכוונת. במילים אחרות, מצד אחד היעלמותה או חיסולה של ישראל הם אחד מיסודות האידאולוגיה האיראנית שלא ייתכן עליה שום ויתור, מצד שני, איראן אינה מתחייבת לבצע באופן מיידי ובעצמה את הצו האידאולוגי הזה. הדואליות הזאת מאפשרת לרפובליקה האסלאמית גמישות מסוימת. יש לכך גם השלכות מעשיות לגבי קבלת החלטות האסטרטגית בישראל:

- העימות עם ישראל נובע מעצם האידאולוגיה הח'ומיניסטית שמנחה את המשטר האיראני. בגלל המבנה הדוקטרינרי המהפכני, המשטר אינו יכול להתגמש או לוותר על אידאולוגיה זו, אפילו אם מדובר בויתור בשתיקה. ויתור על אידאולוגיה יתפרש אוטומטית כאובדן אמנות והרתעה קודם כל בעיני אזרחיה של איראן, ויהיה שווה ערך להתאבדות פוליטית עבור המשטר.
- אידאולוגיה של עימות עם ישראל צריכה לבוא לידי ביטוי באופן מעשי, ואינה יכולה להצטמצם להשמעת סיסמאות בלבד. לעימות עם ישראל בעיני איראן חייב להיות היבט של חיכוך קינטי אמיתי עם ההשלכות הנובעות מכך.
- למרות האמור לעיל, הרי שאיראן לא תבחר בדרך של עימות ישיר עם ישראל מלכתחילה, ותעדיף לפעול נגדה באמצעות סוכניה ושליחיה מקרב "ציר ההתנגדות". יש להדגיש שפעולה איראנית נגד ישראל באמצעות ציר ההתנגדות היא בעלת אופי קינטי (במילים

⁶ שעבאני, חסן "ראהרדי אחתמאלי ג'נג רז'ים צהיוניסתי עליה ג'מהורי אסלאמי איראן", פצלנאמה מדירית נט'אמי, רבעון לניהול צבאי, אוניברסיטת האמאם עלי, כרך 23 גיליון 92, 4, ע"ע אספנד 1402 (מארס 2024), עמ' 37–56.

פשוטות פגיעה באזרחים ישראלים ויהודים), כך שישראל אינה יכולה לאפשר לעצמה "להתעלם" מפעילות זו, ולהתמקד בהיבטים "אסטרטגיים יותר". גם איראן עלולה לבחור בנתיב של פעולה ישירה נגד ישראל בגלל אילוצים גאופוליטיים, כפי שקרה ב־15 באפריל.

לנוכח כל זאת, איראן מעדיפה להישען על "ציר ההתנגדות" כדי להטיל עליו את הסיכונים הכרוכים בעימות עם ישראל.

מן הראוי לציין שבשום מאמר אסטרטגי איראני הדין בעימות עם ישראל אין ניסיון כלשהו השואף להבין את המניעים של ישראל. כותבי המאמרים אינם מגלים מודעות לכך שהתיאור שלהם מצדיק תוקפנות כלפי ישראל מתוך הנמקה אידאולוגית גרידא. כך, כותבי המאמרים מאשרים את ההנחה שהסיבה היחידה לעוינות לישראל היא אידאולוגית ולא גאופוליטית.

כשלים מובנים של אסטרטגיה איראנית

העיון בכתבים אסטרטגיים איראניים מגלה דמיון רב בינם לתפיסה אסטרטגית רוסית. קבלת ההחלטות האסטרטגית האיראנית שונה ממקבילתה במערב ובישראל.

באיראן וברוסיה אין אסטרטגיה רבתי או אסטרטגיה צבאית במובן המקובל במערב. דוקטרינה צבאית או אסטרטגיה כלשהי במדינה דמוקרטית מהווה תוצאה של דיונים שקופים (במידה משתנה של שקיפות בין מדינות שונות) בין מוסדות ומרכזי שלטון שונים. גופים שונים או אנשים שונים עשויים להציע הצעות שונות בתחומים שונים. תהליך דומה אינו קיים ברוסיה ובאיראן. אי לכך האסטרטגיה האיראנית נתקלת בכשלים מובנים.

1. האסטרטגיה או הדוקטרינה האיראנית, (כמו גם זו הרוסית) תמיד נגזרת מהאידאולוגיה השלטת. לכן היא חייבת להיות כפופה לעיקרי אותה אידאולוגיה. עקב כך, כתיבה אסטרטגית איראנית נראית כסוג של קונטרס אידאולוגי למרות קיומם של הבדלים ניכרים בין הראשונה לאחרונה. העיון במסמכים אסטרטגיים איראניים מצביע על דמיון רב בין נאומי ח'אמנאי למסמכים אסטרטגיים. היבט זה מצביע על הבדל בפירוש המונח "אסטרטגיה" בין המערב לרוסיה ולאיראן. ברור שגם לישראל ולמדינות המערב יש ערכי יסוד, אולם האסטרטגיה במדינות אלה נתפסת כמגוון שיטות אפשריות להשיג את מטרות־העל של אותה מדינה. במסמכים אסטרטגיים ישראלים או אמריקניים אין התייחסות מתמדת לנאומי המנהיגים, ואין צורך להביא סימוכין אידאולוגיים לצעד אסטרטגי צבאי כזה או אחר.

2. האסטרטגיה האיראנית אינה מותירה מקום לתוכנית ב' במקרה של כשלון תוכנית א', (שוב באופן הדומה מאוד להיעדר התכנון הרוסי). ייתכן שייחודיות זו נובעת ממאפיינים תרבותיים. למשל, עצם הרעיון שצריך תוכנית חלופית לתוכנית המקורית הוא בבחינת התרסה והבעת ספק ביכולתם של המפקדים לבצע את התוכנית המקורית, ועקב כך מתפרש כהטלת ספק בלגיטימיות שלהם.

3. הערכת מודיעין לגבי האויב תמיד לוקה בחסר, שכן אנליסט מודיעין במשטרים כגון של איראן או רוסיה לעולם לא יעז לקרוא תיגר על ההערכות שהנהגה מעוניינת לשמוע.

אם אנליסט יִהֵינן לסתור את ההערכות הקיימות לפי זווית הראייה שלו הוא ייתפס כפוגע באידאולוגיה רשמית.⁷

4. האנליסטים האיראנים הוכיחו את יכולתם לזהות נקודות תורפה של ישראל ושל החברה הישראלית. אולם בגלל הדמוניזציה ובשל הראייה הדיכוטומית הם אינם מצליחים לזהות את נקודות החוזקה של ישראל. לעיתים קרובות הנחות המוצא האיראניות לגבי ישראל מתבססות יותר מדי על פרשנות שרירותית (לרעת ישראל) שישארל לא תעז או לא תוכל לנקוט צעד מסוים. כאשר הבלתי צפוי בעליל מתרחש, לאיראנים אין תוכנית מוכנה, והם אכן אינם יודעים כיצד לפעול. ההתנהלות האיראנית לאחר החיסול של מנהיג חמאס איסמעיל הניה (Ismail Haniyeh) בטהרן ב־31 ביולי 2024 ממחישה זאת.

5. בתנאים "רגילים" הנכונות או אי־הנכונות של דוקטרינה כלשהי דומה במידה מסוימת לאמות המידה של תאוריה מדעית: באיזו מידה הדוקטרינה מצדיקה את הנחות המוצא שלה? אם כי בשונה מתאוריה מדעית מוצלחת, שמידת נכונותה נקבעת בהתאם ליכולתה להסביר תופעה מסוימת החוזרת על עצמה, מידת נכונותה של אסטרטגיה נקבעת לאחר המעשה ובדיעבד. חוקרים איראנים רבים מדגישים שהמטרות האיראניות הן בעת ובעונה אחת אידאליסטיות וראליסטיות.⁸ בוודאי שהרפובליקה האסלאמית מודעת לאילוצים שונים, אולם משמעות הדבר היא שחוסר האפשרות להשיג מטרה כלשהי עכשיו אין משמעותה ויתור על השגתה בעתיד. הכשל הגלום בתפיסה זו נובע לא מהיעדר ראליזם אלא מחוסר היכולת להבחין בין מגננה למתקפה. כלומר מאחר שאיראן תומכת ב"צדק", כל מה שהיא עושה הוא צודק והוא הגנה צודקת כנגד מזימות האויבים.

שילוב הדוקטרינה של ציר ההתנגדות עם דוקטרינות אחרות

במישור הבינ־לאומי, איראן מראה נכונות לשילוב הדוקטרינה של ציר ההתנגדות עם אסטרטגיות אחרות. לדוגמה, ככל הנראה איראן וקטר עומדות מאחורי התביעה שהגישה דרום אפריקה לבית הדין הפלילי בהאג.⁹ נוסף לכך, מנהיג איראן עלי ח'אמנאי הפנה מכתב אישי "לנוער אמריקני תומך פלסטין", ובו הוא מראה שח'אמנאי נמנע מלהשתמש במינוח אסלאמי אלא מבכר את השימוש ברטוריקה הפרוגרסיבית מתוך מודעות לרגישויות האמריקניות.¹⁰ איראן מדגישה מפורשות שההזדהות העולמית עם צדק למען העם הפלסטיני אמורה לסייע לציר ההתנגדות.¹¹

7 Andrew, C. (June 1, 2004). [Intelligence analysis needs to look backwards before looking forward](#), *History & Policy*

8 סיד עלי אצער' כאט'מי "ארמאנגראי ואקעגראי דר סיאסת ח'ארג', סיאסת ח'ארג' 1376 גליון 44; מחמד תודה, "צ'אלש ארמאנגראי וואקעגראי דר סיאסת ח'ארג' ג'מהורי אסלאמי איראן ונסבת אן בא דולת סאזי", מג'מע בינאלמללי עלום אסאני אסלאמי.

9 Prinseley, J. (May 22, 2024). [Was South Africa bribed by Iran to bring 'genocide' case against Israel?](#) *The Jewish Chronicle*

10 "[Leader's letter to American University Students with a Conscience](#)", the Supreme Leader Office, May, 2024

11 "[מפהום סאזי ג'דיד אז ג'בהה מקאומת דר שטח ג'האני](#)", אלף, מארס 2024.

הדוקטרינה הימית האיראנית

הדוקטרינה הימית האיראנית מושפעת הן מהתפיסה הגאופוליטית האיראנית האובייקטיבית (כלומר היא נובעת מהנתונים הגאוגרפיים האובייקטיביים בלי קשר לטיב המשטר האיראני), והן מהאידיאולוגיה האסלאמיסטית. מאמרים מקצועיים איראניים מסבירים את חשיבות האוקיינוס ההודי והמפרץ הפרסי לעוצמתה הימית של איראן תוך כדי ציטוט מושגים מתחום הגאופוליטיקה הימית המערבית. עיקרם של מאמרים אלה הוא הסבר החשיבות של המרכיב הימי בעוצמתה של מדינה.¹²

אולם ההיבט האידיאולוגי הנוקשה ניכר בכל תחומי הכתיבה האיראנית המקצועית כך שאי אפשר להפריד בין כתיבה מקצועית גרידא לכתיבה אידיאולוגית. חוקרים איראנים מדגישים את השפעתו של המנהיג עלי ח'אמנאי על הדוקטרינה הימית האיראנית, ומקפידים לציין שהיא הגנתית ולצורכי שלום בלבד.¹³

לאיראן יש שני ציים: הצי של הצבא (ארתש) וצי של משמרות המהפכה. גם שני הכוחות הימיים האלה משתלבים בדוקטרינה הימית האיראנית מאחר שלכל אחד מהם ייעוד שונה. צי הצבא נועד לשימוש אסטרטגי קלסי ותפקידו מתבטא באבטחת חופיה של איראן ונתיביה המסחריים בים. בעוד הצי של משמרות המהפכה מתמקד בלוחמה ימית אסימטרית וממלא משימות התקפיות.¹⁴

במלחמת לבנון השנייה פגע חזבאללה באח"י 'חנית' באמצעות טיל ים-ים. תקרית זו נהייתה לנקודת מפנה עבור צי משמרות המהפכה, ונראה כי בעקבותיה הבין מפקד כוח קודס קסאם סלימאני (Ghassem Soleimani) את חשיבותה של לוחמה אסימטרית בים.¹⁵

לטענת איראן, כל הפעילות של צי משמרות המהפכה נועדה ליצירת הרתעה. משמרות המהפכה משתמשות בכמה אסטרטגיות למען השגת מטרה זו:

1. הקמת שלוחים (proxies) לצורך לוחמה אסימטרית ימית. על פי דיווחים שונים, כוח קדס (Quds Force) הקים ב-2022 ארגון שלוחים ללוחמה ימית המורכב מלוחמים ממוצא שונה.¹⁶
2. ההשקעה הולכת וגדלה בבניין הכוח הן של צי משמרות המהפכה והן של הצבא. בניין הכוח כולל בניית אוניות חדשות והרחבת רשת הנמלים האסטרטגיים, נוסף לנמל בנדר עבאס (Bandar Abbas).

¹² האשם מנפרד, "נקש ראה רד דריאי דר תודעה קדרת דריאי ג'מהוריה אסלאמית איראן", אולין המאיש מלי תוסעה סואחל מהראן ואקתדאר דריאי ג'מבורי אסלאמי איראן, 28 בהמנ' 1391.

¹³ Rezaei, A., and Torabi, G. (2021). *Iran's Naval Defense Strategy*. *Journal of Political Strategy*, 4(15), 15–25.

¹⁴ Thibault, R. (2013). *La stratégie navale asymétrique Iranienne ou la Jeune École Iranienne*. *Centre d'études stratégiques de la Marine (CESM)*.

¹⁵ Sherko, F. (2024). *Iran's four tactics to deter threats at sea*. *Orbis*, 68(1), 47–57

¹⁶ .Ibid

3. שימוש הולך וגדל בסירות מהירות ובכשב"מים (כלי שיט בלתי מאוישים) ובטקטיקה של "התקפות נחיל".

ההיבט האחרון, קרי השימוש בשלוחים לצורך לוחמה ימית בא לידי ביטוי בשיאו במלחמת 'חרבות ברזל' והוא משתלב לחלוטין, הן עם הדוקטרינה האיראנית הימית, והן עם תפיסת "ציר ההתנגדות". החות'ים בתימן תוקפים ספינות באמצעות אמל"ח איראני ומשבשים את הסחר העולמי. כך הם מיישמים את מטרות "ציר ההתנגדות" שנקבעו בטהרן. אם כן לא רק הסחר הימי של ישראל נפגע אלא התקפות החות'ים מהוות בעיה עולמית. עם זאת ההנהגה הישראלית חייבת לזכור שמטרת העל האיראנית איננה לפגוע בכלכלה העולמית אלא "מעטק הדגשים". במילים אחרות, איראן שואפת לגרום לדעת הקהל העולמית לראות בישראל את מקור הבעיה בקשר של פעילות החות'ים בים האדום: היות שהחות'ים מכריזים על הזדהותם עם הפלסטינים הם מתנים את הפסקת התקיפות שלהם בהפסקת "התוקפנות הציונית נגד עזה". מטרה נוספת של איראן היא לנתק את ישראל מקווי האספקה הימית, בהתאם להוראה של מנהיג איראן עלי ח'אמנאי. האיראנים רואים בפעילות של החות'ים עדות להצלחתה של "הדיפלומטיה ההגנתית הימית"¹⁷.

זיהוי החולשות הישראליות מול ציר ההתנגדות

האיראנים מודעים היטב לחולשותיה של ישראל בהתמודדות עם ציר ההתנגדות:

אובדן לגיטימציה: האיראנים מודעים היטב לרגישותה של ישראל לדעת קהל מערבית. איראן מפעילה מכונת תעמולה אנטישמית ואנטי-ישראלית בשפות רבות. המאפיין העיקרי של התעמולה הזאת הוא שהיא מתאימה את עצמה לטעמה של דעת קהל היעד. למשל איראן מנהלת שידורים בספרדית באמריקה הלטינית באמצעות הערוץ Hispan TV, והרטוריקה האיראנית בערוץ זה מותאמת לתפיסות השמאל האנטי-אמריקני.

דוגמה נוספת היא שימוש מושכל באנטישמיות גלויה. כלי תקשורת איראניים רשמיים נמנעים מאמירות אנטישמיות גלויות. למשל המונח הרשמי המשמש לציון העם היהודי הוא "הציונות העולמית" (**ציהיוניסם ג'האני**).¹⁸ מונח זה סובייטי במקורו ורווח בברית המועצות מסיבות דומות. למרות ההפליה האנטי-יהודית בכל המוסדות של ברית המועצות וחרף העוינות הגלויה לישראל, ברית המועצות נזהרה שלא להיתפס בדעת הקהל העולמית כאנטישמית בריש גלי.

לעומת זאת, בערוצים הבלתי פורמליים המזהים עם המשטר ועם משמרות המהפכה כגון ברשת ה"טלגרם", שיקולים "ממלכתיים כאלה" אינם קיימים. ביטויים אנטישמיים גסים והכחשת שואה שופעים למכביה. האנטישמיות משמשת משימות גאופוליטיות של הרפובליקה האסלאמית.¹⁹

¹⁷ פרהיח'ת דיילי. (12 בפברואר 2024). "דסתאורדהאי דיפלמסאסי דפאעי דריאי ארתש איראן דר אבהאי אזאד".

¹⁸ מהרדאד מחמודי. (פברואר 2020). "ראהברד דריאיי ג'מהורי אסלאמי איראן", **פצלנאמה עלום ופנון נט'אמי**, רבעון למדעי צבא, גיליון 2(4) (המכללה לפיקוד ומטרה של צבא הרפובליקה האסלאמית איראן).

¹⁹ טלגרם הינה מערכת מסרים מידיים ורשת חברתית המתאפיינת באנונימיות כמעט מוחלטת של המשתמשים ולכן מהווה פלטפורמה מקובלת לארגוני פשיעה, טרור ותכנים קיצונים אחרים.

ניתן למצוא במרשתת דוגמאות רבות של האשמת יהודים וישראל במות האמאם חוסיין בקרב כרבלא²⁰ ואפילו ברצח בנו התינוק עלי'אסע'ה. במבט קרוב ניתן להבין מדוע התעמולה האיראנית מקדמת דווקא את ההאשמה האנטישמית האבסורדית ביותר, על אף שידוע שהשושלת האומיית עומדת מאחורי הרג האמאם חוסיין. הסיבה לכך נעוצה בשאיפתה של איראן להנהיג את האומה המוסלמית שהיא סונית ברובה המוחלט. אם כן, הזהות הפרסית והשיעית של איראן נתקלת במכשול עקב סתירה מובנית בין האומה המוסלמית הסונית לבין הפרקטיקות הדתיות השיעיות המתבטאות בהבעת בוז ושנאה כלפי הסונים. לנוכח כל זאת, "משתלם" יותר להאשים בטבח כרבלא את היהודים במטרה לפרק את מוקש היחסים המתוחים מראש עם הסונים.

איראן מפעילה תעמולה גם בשפה האַזְרִית ועוסקת בחתרנות נגד רפובליקת אזרבייג'ן. הערוצים באזרית חוזרים על אותו מסר אנטישמי בשינוי גרסה: המילה "יהודים" המופיעה בגרסה הפרסית אינה מופיעה בגרסה האזרית. במקום זאת הניסוח הוא "האויבים שלכם רצחו את עלי'אסגר בכרבלא, ועתה הם רוצחים את ילדי עזה".

התשה: האיראנים מודעים היטב לחולשתה של ישראל בכל הנוגע להתשה. כלומר הם יודעים שישראל אינה רגילה למלחמות ארוכות, וסובלת ממגבלות אובייקטיביות מבחינת היכולת לנהל מלחמת התשה ארוכה. אנליסטים איראנים קובעים מפורשות "שהמשטר הציוני נטול יכולת לעמוד בהתשה ממושכת"²¹.

היעדר עומק אסטרטגי: האיראנים מבינים שלישראל אין עומק אסטרטגי שהיה מאפשר הגנה טובה יותר ואורך נשימה במאבק מול "ציר ההתנגדות". נדמה שחשיבות העומק האסטרטגי נשכחה בישראל אף שאהרן יריב ניתח לעומק את חיוניותו. בגלל היעדר העומק האסטרטגי ובגלל הנחיתות המספרית, ישראל תלויה בצבא מילואים. ולפיכך חשיבות עצומה נודעה להתראה מודיעינית מקדימה לצורך גיוסו.²²

תלות בארצות הברית: האיראנים רואים את ישראל כתלויה לחלוטין בארצות הברית. הגישה הזאת היא גם אנטישמית מכיוון שהיא מתקיימת בד בבד עם קונספירציות בדבר השליטה היהודית בארצות הברית. קשה לקבוע בוודאות עד כמה ראייתה של ישראל כתלויה באופן מוחלט היא תשלום מס שפתיים לאידאולוגיה השלטת, או מדובר בהערכת מצב כנה. ההבדל בין המניעים להערכה זו עשוי להתבהר כבעל משמעות רבה: ההנהגה האיראנית רגישה מאוד לשינוי כלשהו של הלכי רוח בקרב הממשל האמריקני על רקע הבחירות הצפויות שם בסתיו 2024.

ישנה מודעות איראנית גבוהה לכך שארצות הברית אינה מעוניינת בעימות ישיר עם איראן. מודעות זו מאפשרת לאיראנים מרחב פעולה רב יותר ותעוזה רבה יותר בהתנהלותם עם

²⁰ קרב כרבלא התרחש באוקטובר 680 בין מחנהו של חוסיין נכדו של הנביא מוחמד ובין 'יזיד הראשון', החליף האומי. הקרב מסמל את התפצלות האיסלם בין הזרמים הסוני והשיעי.

²¹ *inn*. (15 במאי 2024). "אסראיל נאתואן בר ג'נג פרסאיש"; "גסתרש חלקה אתש, ואכואי ראהבד ג'דיד מקאומת עליה רז'ים סהיוניסטי", מה, מאע 7, 2024.

²² יריב, א' (1998). עומק אסטרטגי-השקפה ישראלית. בתוך: א' יריב, הערכה זהירה, 67–79, קובץ מאמרים, משרד הביטחון, ההוצאה לאור.

השלוחים. כלומר האיראנים בטוחים ששום מתקפה של שלוחיהם על הכוחות האמריקניים או על ישראל לא תגרום להתפרצות של מלחמה ישירה. אם הערכה זו תתחזק, לא תהיה לאיראנים שום סיבה אובייקטיבית לערוך רויזיה באסטרטגיה שלהם, מכיוון שהיא פועלת כמתוכנן ומביאה פירות אסטרטגיים לאיראן. לעומת זאת, אם האיראנים ישתכנעו שהשפעתה של ארצות הברית על ישראל מוגבלת, ושישראל יכולה לפעול נגד איראן או נגד שלוחיה גם באופן המנוגד לרצון הממשל האמריקני, ייתכן שהאיראנים יאלצו לבצע כמה התאמות מיידיות בתפיסתם האסטרטגית.

בחינתן של ההנחות האיראניות לגבי יכולותיה של ישראל נתקלת בקושי רב בשל הקשיים שצוינו לעיל לרבות אי-נכונות איראנית להעלות על הכתב את החוזקות של ישראל. קושי נוסף נובע מכך שכתביה איראנית רשמית לעולם אינה מתייחסת לחוליות "ציר ההתנגדות" כאל "שלוחים" איראניים. עקב כך קשה מאוד לקבוע אם האיראנים מביעים בכנות את העדפותיהם האידאולוגיות, או ישנו פער בין ההצהרות הרשמיות להבנות "מעשיות יותר בעל פה".

כיצד רואה איראן את מלחמת 'חרבות ברזל' עד עתה (אוגוסט 2024)?

מכון מחקר איראני המקורב למשטר פרסם סיכום של "מבצע סערת אל-אקצא". פרסומו של מכון זה ראויים לתשומת לב מיוחדת מפני שאין ספק שאנשיו מקורבים למשטר ומביעים את המסרים שלו. אולם בשונה משאר כלי התקשורת הממסדיים, ניכרת ההשקעה בכתיבה עיונית, תמציתית ורוחקה מפתוס תעמולתי המאפיין את רוב הכתיבה האיראנית.

המאמר תחת הכותרת "ההשלכות האסטרטגיות של שבעה באוקטובר כנקודת שבר היסטורית" שפורסם ב-6 במרס 2024 משמש דוגמה ליכולת אנליטית של חוקרים איראנים. כותב המאמר מנצור בראתי מפרש כמה השלכות של מתקפת חמאס על ישראל. להלן עיקרי דבריו:

מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר הוא אירוע היסטורי שאינו נופל בחשיבותו ובעוצמתו "מהקמתה של ישראל" [המרכאות במקור – א"ג], ממלחמת 1967 או מההפתעה של מלחמת יום הכיפורים ב-1973.

[...] המלחמה שהתפתחה מסמלת את סוף עידן נתניהו. המתקפה נתפסת כהפסד ומתרגמת לאובדן אמון בהנהגתו של נתניהו על פי הסקר של המכון לדמוקרטיה בישראל.

[...] המתקפה גרמה לשינויים שאינם מאפשרים חזרה למצב הקודם. חמאס לא יוכל להישאר בשלטון בעזה. אין משמעות הדבר שהוא יחדל להתקיים, או שההתנגדות בעזה תיעלם לגמרי. משמעות הדבר היא שחמאס לא יוכל לשלוט בעזה באופן בלעדי.

[...] קיים סיכון שהמלחמה תהפוך לאזורית. חזבאללה פתח בירי על ישראל מייד ב-7 באוקטובר. העובדה שבין שישים לשמונים אלף ישראלים פונו מאזור הצפון היא פגיעה קשה בביטחון הישראלים.²³

²³ מנצור בראתי. (6 במרס 2024). [פיאמדהא-י אסתראתז'יק הפתם אוקטובר בה מת'אבה נקטה גסטת תאאריכי"ת, אנדישכדה ג'ריאן.](#)

לסיכום ניתן לקבוע שאיראן רואה במתקפת חמאס הישג בכל קנה מידה. הפגיעות בישראל שכותבי המאמר מונים אכן אמיתיות, כך שקשה להכחיש את רובן. בסיכומו של דב, איראן תמשיך לדבוק באסטרטגיה של "ציר ההתנגדות" מכיוון שאסטרטגיה זו משתלמת לאיראן.

במאזן האיראני עד כה, הביאה המלחמה למשטר הרפובליקה האסלאמית הישגים רבים, כך שאין סיבה לערוך רויזיה מקפת באסטרטגיה זו. גם במישור של התרת רסן לשלוחיה של איראן, עד עכשיו איראן לא נאלצה לשלם מחיר "ישיר" על אסטרטגיה זו. הדוקטרינה של "ציר ההתנגדות" נועדה לשמש שתי מטרות-על: המשך "יצוא המהפכה" והימנעות מגרירתה של איראן עצמה לעימות ישיר עם יריב כלשהו.²⁴

מסקנות לישראל והמלצות

המצב שנוצר מחייב את ישראל לנקוט מספר אמצעים וצעדים במטרה לשפר את מעמדה האסטרטגי כדי לנצח את המשטר האיראני. במקרה זה, ל"ניצחון" צריכה להיות הגדרה ברורה שתכלול את ההיבטים החיוניים הבאים:

1. סיכול המאמץ של ציר ההתנגדות ושל איראן לפגוע בישראל בין בתקיפה בנשק ובין באמצעות צעדים בלתי צבאיים.
2. גביית מחיר על תוקפנות. המחיר צריך להיקבע כמובן משיקולים מבצעיים מורכבים, אבל גם בהתאם לכוונות האויב ולא רק על פי התוצאות המעשיות של פעולתו.
3. המטרה הסופית של ישראל צריכה להיות סילוק המשטר האיראני במגוון של שיטות, ובאופן כזה שהמשטר עצמו יפנים שהמשך התוקפנות כלפי ישראל עלול לגרום לפגיעה קינטית בהנהגת המשטר ובנכסיו האסטרטגיים.

כפי שהוסבר לעיל, המשטר האיראני רואה במדינת ישראל אויב בלי קשר למעשיה. אי אפשר להגיע להבנות כלשהן עם משטר זה מכיוון שמלכתחילה הסכסוך נסוב על יסודות אידאולוגיים בלבד, ללא שטח מריבה כלשהו שעליו אפשר להגיע לפשרות או להבנות. כאמור, המשטר האיראני הוא רציונלי לחלוטין, ואחת הסיבות להתמדתו במדיניות זו כלפי מדינת ישראל נעוצה בכך שעד עתה הוא לא נאלץ לשלם מחיר של ממש על עמדותיו. המשטר חושד בין כה וכה בישראל שהיא עומדת מאחורי קבוצות להפיל את המשטר, כלומר אם ישראל תחליט לאמץ מדיניות זו (כלומר שימוש בשלוחים לצורך פגיעה במשטר האיראני) הדבר לא ישנה מאומה בהערכה האיראנית ולא תחריף את הסכסוך הקיים ולא תגרום להסלמה איראנית נוספת. עם זאת, מובן שהצעדים שישלם עשויה או מתכוונת לנקוט כדי להתמודד עם שורה של איומים איראניים איננה אמורה להיות פומבית או הצהרתית.

אויב חייב להיות מודע לאפשרות של הפסד באופן כזה, שהמשך המדיניות הנוכחית לא תשתלם לו לנוכח הסיכונים הנובעים ממנה. מהו הסיכון הקיומי למשטר האיראני? עצם הישרדותו הפיזית והפוליטית. לעומת זאת, אם האויב ידע שמטרתה של ישראל היא הפסקת עימות בלבד, הנמכת להבות או מניעת הסלמה אזורית, אזי האויב עלול להתאזר בסבלנות (שבין כך ובין כך

²⁴ מונח זה כולל תמיכה בטרור, מתקפות על ישראל והעברת סיכון מלחמה הרחק מגבולותיה של איראן.

הסיבולת שלו מפותחת יותר מאשר אצל החברה הישראלית שאינה בנויה למלחמת התשה ארוכה). אין לראות במטרה של הפלת המשטר מילה נרדפת לשאיפות "נאו־קולוניאליזם" אמריקניות לכונן דמוקרטיה במזרח התיכון או ל"בניית אומות" (nation building). בשום פנים ואופן לא מדובר בכיבוש איראן ובחילופי המשטר. מדובר במציאת דרכים ושיטות חדשות כדי לפגוע במשטר האיראני באמצעותן. יוזכר שהמשטר הזה מממן ומתכנן רצח אזרחים ישראלים ויהודים חפים מפשע. אי לכך כל פעולה קינטית נגד המשטר הזה מוצדקת מבחינה מוסרית.

ריענון הלקסיקון האסטרטגי

הפעלה מעשית של דוקטרינת "ציר ההתנגדות" בידי איראן המחישה את אי־הרלוונטיות של תפיסות אסטרטגיות ישראליות רבות.

משולש המונחים האסטרטגיים הישראליים "הרתעה", "התראה" ו"הכרעה" איבד את משמעותו. גם קודם לכן השימוש בכל שלושת המונחים לקה בחסר בגלל חוסר הבהירות המובנית שבו.²⁵ הבעייתיות במונחים אלה נובעת מהיעדר מסגור מדויק בהקשר ישראלי. חיפוש פשוט יראה שהמונח האנגלי deterrence או הצרפתי dissuasion עולה ברוב המקרים בהקשר של הרתעה גרעינית. אם כי שימוש במינוח הקשור להרתעה קונוונציונלית קיים בהחלט, הוא אינו ראשוני. בכל אופן אין שום הקבלה מבחינת התדירות של השימוש במונח זה בעברית ובשפות המערב. כך, מרוב שימוש המונח "הרתעה" איבד את משמעותו המדויקת, והחל לשמש בערבוביה להבעת מונחים שונים לחלוטין. מכאן אצה הדרך למרבים להשתמש במונח זה לקבוע שחמאס או חזבאללה "מורתעים". הקביעות בדבר היותם מורתעים התקבלו לא כחיווי טעון הסבר מפורט (לרבות הדגשת ההבדל בין עובדות להערכה), אלא כציון עובדה שאינה מחייבת התייחסות ביקורתית.

"התראה" מודיעינית היא קשה ביותר להגדרה בתנאים הנוכחיים כאשר אין מדובר בתנועה של כוחות גדולים של צבא סדיר. בתנאים של עימות בין צבאות סדירים הרי שהצטברות סימנים מעידים היתה מהווה התראה מודיעינית. תנאים אלה חסרים היום כאשר אין כוח צבאי מאורגן במובן של צבא סדיר, בעוד העימות הקינטי הוא לעולם היברידי בהתאם לתיאור האיראני שלעיל. כמו כן אי אפשר בפועל להפריד הפרדה מוחלטת בין התשתית האזרחית לתשתית הצבאית של חזבאללה. נוסף לכך, התראה לגבי ההיערכות החות'ית לשיגור טילים לעבר ישראל לעולם תהיה נקודתית ולא לגבי כל החות'ים.

"הכרעה" היא נאולוגיזם ישראלי עברי שאינו מוכר בספרות צבאית זרה. ייתכן שבישראל העדיפו להשתמש במונח עמום זה מפני הרתיעה להשתמש במונח "השמדה" (Vernichtung) שטבע קלאוזביץ. סלידה מהשימוש במונח זה אינה במקומה מכיוון שקלאוזביץ עצמו הדגיש שכוונתו לנטילת רצון היריב להתנגד. בכל אופן, הכרעה בקרב של ארגון כלשהו מקרב "ציר ההתנגדות" על ידי ישראל אינה אפשרית. במילים אחרות, ישראל יכולה וצריכה לפגוע בהנהגת כל חוליה ב"ציר ההתנגדות", אולם אין לה יכולת פיזית להשמיד את כל כוחות החות'ים, או להוציא מכלל

²⁵ יריב, א' (1998). 30 שנות בטחון. בתוך: א'יריב, הערכה זהירה. קובץ מאמרים, 117-127, משרד הביטחון, ההוצאה לאור.

פעולה את כל המיליציות העיראקיות. בכל מקרה, גם במקרה של יכולת ישראלית מוכחת להביס ארגונים מקרב "ציר ההתנגדות" קשה להחיל על אותם ארגונים את העקרונות של קלאוזביץ כגון מרכז הכובד וכדומה. לפיכך יש לדון שנית במטרה של ישראל במושג הכרעה.

הבנה שהמשטר האיראני הוא אויב שאותו יש להכריע

בחינת המעשים וההצהרות המילוליות של המשטר האיראני אינה מותרת ספק שהמשטר הזה הוא אויב מר של מדינת ישראל מלכתחילה. עוינותו אינה נובעת מסכסוך גאופוליטי כלשהו שניתן ליישב בדיפלומטיה. אם המשטר האיראני ייפרד מהשאיפה למאבק במדינת ישראל הרי זה יהיה כבר משטר אחר. המשטר האסלאמי כפי שהוא היום אינו ניתן לשינוי מהותי כלשהו. זאת הסיבה של התעקשותו של מנהיג איראן להתנגד לכל רפורמה פנימית. מצב זה קובע שהעימות עם איראן, קרי שאיפתו של המשטר לפגוע במדינת ישראל ולהרע לה, תימשך כל עוד המשטר הזה קיים.

המשטר האיראני אינו מתכוון לסכן את עצמו במודע או להעדיף את השמדתה של ישראל על פני שיקולים אחרים. המצב הנתון שבו "ציר ההתנגדות" יכול להוסיף לתקוף את ישראל עוד זמן רב אינו קביל מבחינתה של ישראל בגין סיבות רבות. ישראל אינה בנויה למלחמת התשה ארוכה שהאויב מנסה לכפות עליה. במטרה לנצח במלחמה יש לכפות על האויב לפעול בתנאים הנוחים לנו. האיראנים מיישמים את העיקרון הזה באופן מוצלח: הם מצטיינים באורך סיבולת במלחמת התשה בהיותם מודעים לחולשותיהם בתחום של לוחמה קונוונציונלית. לכן על ישראל לנצל את חוזקותיה ולשאוף לכפות על האויב את כללי המשחק הנוחים יותר עבורה. בהיעדר פעולות נחרצות נגד המשטר האיראני שום דבר לא יפריע ל"ציר ההתנגדות" ולמשטר העומד בראשו לנהל מלחמת התשה עוד כמה שנים לפחות. למותר להרחיב את הדיבור על המחירים הכלכליים והחברתיים של לחימה כזו עבור החברה הישראלית.

עם זאת, המשטר הזה איבד את תמיכתו של חלק ניכר מהעם האיראני, אם לא את רובו. הוא סובל מבעיות רבות ובוודאי שהוא אינו כל יכול. קהיליית המודיעין הישראלית צריכה לאתר נקודות תורפה של המשטר הזה בתחומים רבים, ולא רק בתחומים מסוימים כצורך במודיעין נקודתי טרם מבצע ספציפי.

גם אם ההכרעה החד-פעמית של "ציר ההתנגדות" איננה אפשרית, שומה לחפש דרכים כדי לפגוע במרכזי העצבים של הציר. עם זאת, המשטר לא ישנה את התנהגותו אם לא יאלץ לשלם מחיר אישי ישיר על פעולותיו. אי לכך ישראל צריכה לחפש דרכים לפגוע במשטר האיראני במגוון שיטות ובכל התחומים, הן במישור המדיני והן במישור הטקטי-צבאי. יש להפריד בין הצורך לסכל את תוכנית הגרעין האיראנית לתוכנית מיידית אחרת שהיא פגיעה במשטר האיראני. חיסול הניה בטהרן וחסולו של רמטכ"ל חזבאללה פואד שכר המחישו שהמשטר האיראני ו"ציר ההתנגדות" פגיעים. ישראל יכולה להישען על גורם נוסף בעימות זה שהוא

העם האיראני. פגיעה ישראלית או אחרת בנכסי המשטר ובאנשיו לא תגרום להתלכדות העם האיראני מסביב להנהגה האיראנית, בניגוד למה שהיה נהוג לחשוב לפני מספר שנים.²⁶

ההנהגה הישראלית האזרחית או הצבאית חרדה ממלחמה ממושכת ורחבה ואיננה רוצה להיתפס כמי שגורמת "למלחמה אזורית". שאיפה זו מובנת וברורה. נכון שגם האיראנים אינם מעוניינים במלחמה, אולם על ההנהגה להיות מודעת לכך שאסור לה לאפשר מצב שבו אויב חכם ואינטליגנטי כמו המשטר האיראני מצליח לקרוא את כוונותיה של ישראל כספר פתוח.

ההנהגה האיראנית ביצעה מתקפת טילים חסרת תקדים נגד ישראל, וניתן לומר שנטילת סיכון זו השתלמה בזכות העובדה שמתקפה בסדר גודל כזה לא גררה מלחמה. אם איראן או "ציר ההתנגדות" בדמות חזבאללה וחותרים יבצעו ירי טילי בהיקף דומה כתגובה לחיסולם של הניה ופואד שכר, יהיה ניתן ללמוד שההנהגה האיראנית אינה חוששת ממלחמה כוללת. או למצעה, החשש שלה מהיעדר תגובה גובר על החשש ממלחמה כוללת עם ישראל. הערכה איראנית זו, כמו יתר ההערכות האיראניות איננה אירציונלית או בלתי הגיונית. יש לה על מה לסמוך. מכאן שעל ישראל לשדר שהיא אינה חוששת ממלחמה כוללת ושהמשטר האיראני חייב להבין שהרחבת המלחמה עלולה לפגוע פגיעה אנושה בו עצמו.

קביעתנו הנחרצת בדבר הצורך לשדר איום על שרידות המשטר נובעת מההבנה שהנושא האסטרטגי הראשון במעלה עבור המשטר האיראני הוא שרידות המשטר. אלא ששומה להיות מודעים לכך ששרידות המשטר כוללת את השרידות הפיזית וגם את השרידות הפוליטית. המונח "שרידות פוליטית" דורש הסבר. כל משטר באשר הוא שואף לזכות בלגיטימיות, ושום משטר אינו מתכוון מלכתחילה להיות ציני במובן זה שלכולם ברור הפער המשווע בין סיסמאות אידאולוגיות למציאות. אם המצב הזה משתרר אזי משטר (כל משטר) מצוי בסכנה, כי הוא מאבד אמינות לא רק בעיני יריביו אלא גם בעיני אזרחיו.

ח'אמנאי הפיק לקחים מנפילת ברית המועצות, וזאת הסיבה לכך שהוא מכריז על עצמו "אינני גורבצ'וב, אני מהפכן".²⁷ הוא מודע לכך שהמשטר האסלאמי כפי שהוא מעוניין בקיומו אינו ניתן לרפורמה כלשהי. לכן הוא נאלץ לנווט ולתמרן בין צורכי האידאולוגיה (שקביעונה וחוסר השינוי בה אמורים להבטיח את השרידות הפוליטית של המשטר), לבין אילוצי המציאות (שאמורים להבטיח את השרידות הפיזית של המשטר). משימתה של ישראל אמורה להתבטא בהפיכת המתח בין שימור האידאולוגיה לשרידות פיזית לבלתי נסבל עבור המשטר.

²⁶ על פי התקדימים שכבר התקיימו בפועל, חלקים ניכרים מהעם האיראני מביעים שמחה ספונטנית לרגל חיסול אנשי המשטר או בעלי בריתו. גם לא ניכרה שום תכונה מיוחדת באיראן כדי להגביר הזדהות עם המשטר. שלושת המקרים הם חיסול שבעת קציני משה"מ בדמשק, מותו של הנשיא אברהם ראסי וגם חיסולו של הניה. היה ניתן לראות האשטג #קטלט (קבאב) בפרסית, המבטא שמחה לרגל חיסולם למרות שראסי התרסק במסוק ולא חוסל.

²⁷ [האתר האישי של ח'אמנאי](http://www.khamenei.ir) "ביאנאת דר דיידאר כארגזאראן נט'אם" 1379/04/19 Khamenei.ir (9 ביולי 2000)

השפעת הסגר הימי החות'י בדרום הים האדום ומפרץ עדן על מצרים, ירדן וערב הסעודית

משה טרדימן¹

מבוא

החל מסוף אוקטובר 2023 החות'ים תוקפים את ישראל באמצעות כלי טיס בלתי מאוישים (כטב"מים), טילי שיוט וטילים בליסטיים, מנסים להטיל מצור ימי על ישראל ותוקפים את הספנות הבינלאומית במפרץ באב אל-מנדב וכן את הכוח הרב-לאומי המוצב כדי להגן על חופש השיט במפרץ. פעילותם מכוונת כנגד ישראל וכנגד ספנות בעלת 'זיקה' לישראל, אולם בפועל ההתקפות פוגעות גם במדינות אחרות הממוקמות לחופי הים האדום ובאינטרסים שלהן.

המדינה הנפגעת ביותר מבחינה כלכלית מפעילות החות'ים נגד הספנות הבינלאומית וישראל היא מצרים, שכן התנועה בתעלת סואץ פחתה באופן ניכר בשל ריבוי חברות הספנות המעדיפות להקיף את אפריקה דרך כף התקווה הטובה במקום להפליג דרך הים האדום. גם ירדן נפגעת מאוד מפעילות החות'ים שכן המוצא היחיד שלה אל הים הוא דרך נמל עקבה. בשטח שתי המדינות פגעו טילים וכטב"מים.

בהקשר למדינות אלה, ניתן לחלק את המלחמה בים האדום לשניים. החלק הראשון, נמשך עד ינואר 2024, מדינות אלו נשאו ונתנו עם החות'ים שלא ישגרו טילים וכטב"מים אל שטחם ויאפשרו לספנות הבינלאומית שאינה קשורה לישראל להמשיך ולהפליג בים האדום. בד בבד הן נשאו ונתנו עם ארצות הברית על הקמת כוח רב-לאומי להגנה על הספנות בים האדום, אך לא הצטרפו אליו עם הקמתו. החלק השני, נמשך עד מועד כתיבת שורות אלה, ובמסגרתו מדינות אלה התמקדו בהתמודדות עם הנזקים הכלכליים, ההשלכות הפוליטיות ברמה המקומית והאזורית שנגרמו להם כתוצאה מהמלחמה בים האדום.

מטרת מאמר זה היא להפנות זרקור על ההתמודדות של מצרים, ירדן וערב הסעודית עם המלחמה בים האדום.

ההשלכות הכלכליות של המלחמה בים האדום

בים האדום עוברים מדי שנה כ-10% עד 13% מהסחר העולמי. המתקפות החות'יות נגד הספנות הבינלאומית במפרץ עדן ובים האדום הובילה להכרזה של 13 חברות ספנות, המהוות לפחות 70% מהתעבורה הימית הגלובלית במכולות, על השעיית ההפלגה של אוניותיהן דרך הים האדום. כמו כן, בין ה-15 ל-19 בדצמבר 2023, הכריזו חלק מחברות הספנות על השעיית

¹ תודת המחבר נתונה לאימאן ספדי, הנדיבה בעצה ובחומר, שהייתה לעזר רב בכתיבת המאמר.

השירותים אל ישראל וממנה. ההשלכות של הירידה התלולה בספנות הבין-לאומית בים האדום השפיעו על מצרים, ירדן ואף ערב הסעודית² ברמות שונות.

עם התחלת המלחמה בים האדום, מצרים, ירדן וערב הסעודית מיעטו לפרסם נתונים על מידת הפגיעה הכלכלית בהן כתוצאה ממתקפות החות'ים נגד הספנות הבין-לאומית בים האדום. עם הזמן, ההפסדים הכלכליים הצטברו והתבררה הפגיעה הקשה בכלכלתן.

ההשלכות הכלכליות על מצרים

מדי שנה עוברות מעל 20,000 אוניות בתעלת סואץ והן המקור העיקרי של מטבע זר עבור מצרים, ומהוות 2% מהתמ"ג המצרי. בשנה הפיסקאלית 2022–2023, תעלת סואץ הכניסה למצרים 9.4 מיליארד דולר מדמי המעבר שקיבלו.³ אולם, מתקפות החות'ים נגד הספנות הבין-לאומית בדרום הים האדום ובמפרץ עדן הפחיתו את תעבורת הספנות הבין-לאומית העוברת בים האדום וכתוצאה מכך, גם את ההכנסות מתעלת סואץ.

תחילה רשות תעלת סואץ המעיטה מערך ההשפעה של ההפחתה בתעבורת הספנות הבין-לאומית בים האדום והצהירה שבין ה-19 בנובמבר לבין ה-17 בדצמבר 2023, 55 אוניות בלבד הפליגו דרך כף התקווה הטובה ביחס ל-2,128 אוניות שעברו דרך תעלת סואץ.⁴ באמצע דצמבר 2023, פורסם כי במהלך נובמבר עברו בתעלת סואץ 2,264 אוניות, וזאת לעומת 2,345 אוניות באוקטובר 2023, מה שמהווה ירידה של 3.5%. ירידה במספר האוניות העוברות בתעלה מביאה גם לפגיעה בהכנסות של מצרים מתעלת סואץ, בנובמבר 2023 הן הסתכמו ב-854.7 מיליון דולר, לעומת 880.1 מיליון דולר באוקטובר, ירידה של כ-3%. הפגיעה בהכנסות בנובמבר 2023 הייתה מצומצמת יחסית מאחר ומתקפות החות'ים נגד הספנות הבין-לאומית החלו רק במחצית השנייה של החודש.⁵

אולם, עם המשך המתקפות החות'יות, הרווחים ממעבר אוניות בתעלת סואץ פחתו עוד יותר. אוסאמה רביע (Osama Rabie), יו"ר רשות תעלת סואץ, אמר בינואר 2024 כי ההכנסות מתעלת סואץ ירדו ב-40% בהשוואה לאותה תקופה אשתקד. הוא הוסיף שתנועת האוניות בין ה-1 ל-11 בינואר פחתה ב-30% בהשוואה לאותה תקופה אשתקד. במקום 777 אוניות שעברו בתעלת סואץ בינואר 2023, רק 544 אוניות עברו בתעלה בראשית 2024. בתגובה בינואר 2024 מצרים העלתה את דמי המעבר בתעלה בין 5%–15% כדי לכסות את ההפסדים.⁶ בפברואר 2024, אוסאמה רביע, אמר כי בחודש ינואר ההכנסה מתעלת סואץ ירדה ל-428

² Anderson G., (December 21, 2023). [Troubled waters: Impact of the Red Sea crisis on the economies of Egypt, Israel and Jordan](#). *Jane's Intelligence Review*

³ Knipp, K., and Hussein, M. (January 27, 2024). [Red Sea: Houthi attacks put pressure on Cairo](#). *Deutsche Welle*

⁴ Anderson, 2024

⁵ פסקין, ד' (14 בדצמבר 2023). [הנפגעות הנוספות מהחות'ים: מדינות ערב שומרות על שתוקה ומפסידות](#). כלכליסט.

⁶ Knipp and Hussein, 2024

מיליון דולר בהשוואה ל-804 מיליון דולר בינואר 2023. הוא אמר שהמספר הכולל של האוניות שהפליגו דרך תעלת סואץ ירד ל-1,362 כלי שיט בינואר, 36% פחות בהשוואה ל-2,155 כלי שיט שהפליגו בתעלה במהלך ינואר 2023. באותו חודש, קרן המטבע הבינלאומית דיווחה כי נפחי הספנות העוברים דרך תעלת סואץ פחתו ב-55% בשבוע שהסתיים ב-13 בפברואר, בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד.⁷

לבסוף, ב-19 בפברואר 2024, נשיא מצרים, עבד אל-פתאח א-סיסי, הודה כי המתקפות החות'יות נגד הספנות הבינלאומית בים האדום ובמפרץ עדן פוגעות ברווחים מהאוניות העוברות דרך תעלת סואץ, שפחתו ב-40%–50%.⁸ ב-29 באפריל 2024, שרת התכנון המצרית, האלה א-סעיד (Hala Helmy el-Said), אמרה בפורום הכלכלי העולמי בריאד כי הרווחים מתעלת סואץ פחתו ב-50% בשל ההפרעות לשיט הקשורות למתחים הקיימים בים האדום.⁹

כיום, נוסף למשברים הכלכליים הגדולים ביותר בהיסטוריה של מצרים, מתווסף האתגר של אובדן ההכנסות בשל הירידה ממעבר האוניות בתעלת סואץ. ב-19 בפברואר 2024, נשיא מצרים אמר כי ראשיתם של אתגרים אלו בשנתיים של מגפת הקורונה, בהשלכות המלחמה בין רוסיה לבין אוקראינה ובהשלכות הסכסוכים בלוב, בסודאן והמלחמה ברצועת עזה.¹⁰

על אף שלאחר פרוץ המלחמה באוקראינה ובעקבות עליית המחירים,¹¹ מצרים קיבלה הלוואה בסך חצי מיליארד דולר מהבנק העולמי כדי לסייע לה לרכוש חיטה. הירידה בהכנסות מתעלת סואץ עלולה להחריף את המחסור במטבע הזר של מצרים, הנחוץ לה בדחיפות כדי לייבא חיטה וסחורות אחרות ולשלם את חובה החיצוני שהגיע ל-164.5 מיליארד דולר בספטמבר 2023, כאשר מצרים אמורה להחזיר השנה 29 מיליארד דולר. מגזר התיירות, שהוא אחד מהמקורות העיקריים של מטבע זר עבור מצרים, ספג מכה קשה בשל המלחמה המתמשכת ברצועת עזה. סוכנות דירוג האשראי האמריקאית Standard & Poor (S&P) צופה כי מגזר התיירות במצרים עשוי לסבול הכי הרבה מהמלחמה, לעכב עלייה בתמ"ג ולהחליש את מעמדה החיצוני של מצרים. ייצוא הגז של מצרים גם סבל במהלך השנה האחרונה. ייצור הגז פחת ב-10% בשמונת החודשים הראשונים של שנת 2023, בניגוד לשנת 2022, בה מצרים ייצאה 80% מהגז הנוזלי שלה לאירופה. כדי לעמוד בביקוש המקומי הגבוה בחודשי הקיץ, נעשה שימוש בגז המצרי לצריכה מקומית ללא עודפים לייצוא. פרוץ המלחמה בעזה ב-7 באוקטובר 2023 החריף את הבעיה. ייצוא הגז של ישראל למצרים פחת ב-70%–80% בשבועות הראשונים לאחר פרוץ

Kamel, D. (February 13, 2024). [Suez Canal shipping volumes drop 55% in a week as Red Sea crisis continues](#). *The National News*

Yeranian, E. (February 21, 2024). Red Sea Conflict Hits Egypt, Other Parts of the Region. *VOA News*

The Arab Weekly. (April 29, 2024). [Egypt's planning minister says Suez Canal revenues down 50 percent](#)

.Yeranian, 2024

ynet. (30 ביוני 2022). [משבר המזון בעולם: מצרים תקבל הלוואה של חצי מיליארד דולר לרכישת חיטה](#)

המלחמה – ישראל סגרה את שדה הגז תמר כדי לשמור עליו נגד מתקפות פוטנציאליות מצד חמאס – בהשוואה לשמונת החודשים הראשונים של שנת 2023. ייצור הגז בשדה הגז בתמר חודש באמצע נובמבר 2023 וכתוצאה מכך, מצרים חידשה את ייצוא הגז הטבעי לאירופה. בדצמבר 2023, ייבוא הגז המצרי מישראל חזר להיות כפי שהיה לפני פרוץ המלחמה. כמו כן, על פי הבנק המרכזי של מצרים, העברות כספים ממצרים העובדים מחוץ למדינה (remittance) פחתו בכ-30% במהלך הרבעון השלישי של שנת 2023 (יולי-ספטמבר) בשל חוסר אמון בכלכלה המצרית ושער החליפין הקיים.¹²

זאת ועוד, האינפלציה השנתית הגיעה לשיא חדש של 39.7% באוגוסט 2023. מאז, האינפלציה ירדה ובדצמבר שיעורה היה 35.2%. הבנק המצרי המרכזי הפחית את ערך הלירה המצרית שלוש פעמים מראשית 2022 כדי לקבל חבילת סיוע מקרן המטבע הבין-לאומי על סך 3 מיליארד דולר. תנאי אחד לקבלת הסיוע הוא מעבר לשער חליפין גמיש יותר. כיום, דולר אחד שווה 31 לירות מצריות. S&P חזה בינואר 2024 שמצרים תפחית עוד מערך המטבע כדי ששער החליפין הרשמי יהיה קרוב יותר לשער החליפין בשוק השחור העומד על 60 לירות מצריות לדולר.¹³ גורמים אלה הובילו לכך שהחוב החיצוני של מצרים יותר משילש את עצמו במהלך העשור האחרון והגיע ל-164.7 מיליארד דולר.¹⁴ כמו כן, גם עתודות מטבע חוץ ירדו מ-45 מיליארד דולר בשנת 2019 ל-35 מיליארד דולר באוקטובר 2023.¹⁵

כתוצאה מכך, ב-18 בינואר 2024, סוכנות דירוג האשראי Moody's שינתה את דירוג האשראי של מצרים מיציב לשלילי.¹⁶ ב-6 במארס 2024, מצרים העלתה את הריבית והחלישה את המטבע שלה ביותר מ-38%. שעות לאחר מכן, קרן המטבע הבין-לאומית הסכימה להעניק למצרים חבילת הצלה של 8 מיליארד דולר.¹⁷

ההשלכות הכלכליות על ירדן

בדומה למצרים, גם ירדן סופגת הפסדים כבדים כתוצאה ממתקפות החות'ים על הספנות הבין-לאומית בדרום הים האדום. ירדן, שגם היא הייתה במצב כלכלי עדין טרם המתקפות של החות'ים, שמה בשנים האחרונות דגש על פיתוח נמל עקבה, המוצא היחיד שלה אל הים, והאזור הכלכלי שמסביבו כפרויקט לאומי שיכול להניע צמיחה ולמשוך השקעות זרות. ירדן

¹² Amin, S. (February 8, 2024). [Houthi attacks on ships in the Red Sea add to Egypt's economic troubles](#). *Atlantic Council*

¹³ Lucente A., (February 20, 2024). [Egypt's Sisi: Suez Canal revenue down as much as 50% over Red Sea attacks](#). *Al-Monitor*

¹⁴ *Middle East Monitor*. (February 20, 2024). [Egypt says Suez Canal revenues down 40%-50% amid Red Sea tensions](#)

¹⁵ .Anderson, 2024

¹⁶ Uddin R., (January 19, 2024). [Egypt's credit outlook revised to 'negative', as Red Sea attacks hit Suez Canal revenues](#). *Middle East Eye*

¹⁷ Magdy M., (March 7, 2024). [Multi-Billion Gulf Power Play Focuses on Egypt as Mideast War Rages](#). *Financial Post*

היא היצואנית השנייה בגודלה בעולם של אשלג ודשנים, המהווים כ-17% מהיצוא הלאומי וכ-3% מהתמ"ג. חברת הנמלים של ירדן (Jordan Industrial Ports Company) מטפלת בכל היצוא הימי של המדינה דרך נמל עקבה, כאשר 76% מהאשלג עובר מירדן באמצעות אוניות ללקוחות באסיה. מעבר לייצוא סחורות, עקבה מארחת את נמל המכליות היחיד בירדן ממנו מועבר גם נפט גולמי כמו גם סחורות נוספות למדינות אחרות כדוגמת עיראק, סוריה והרשות הפלסטינית. לפיכך, המשך השעיית הפעילות של הספנות הבין-לאומית בים האדום החריפה את מאזן התשלומים של ירדן והגדילה את האינפלציה במדינה.¹⁸

אומנם, בתחילה, בכירים ירדנים ניסו להמעיט מערך השלכות המתקפות החות'יות בים האדום. כך, למשל, ב-25 בדצמבר 2023 אמר דובר משרד התעשייה, המסחר והאספקה, כי מעל 90% מייבוא החיטה והשעורה אינם מושפעים ממתקפות החות'ים בים האדום מאחר והם מגיעים דרך הים ממספר מדינות מזרח אירופאיות, כולל רומניה ומונטנגרו, ומגיעים לנמל עקבה דרך תעלת סואץ.¹⁹

אולם, נכון לאמצע דצמבר 2023, לפי נתונים שפורסמו בירדן, הטיפול במטענים בנמל עקבה ירד ב-16% בחודש נובמבר 2023. מספר הספינות שהגיעו לנמל עקבה, שהוא המוצא היחיד של ירדן אל הים, ירד באותו חודש ב-14% וכן נרשמה צניחה של 33% באוניות המובילות כלי רכב.²⁰ לכן, ראש לשכת המסחר הירדנית, ח'ליל תופיק (Khalil Tawfiq), אמר ב-3 בינואר 2024 שהאתגר עבור הסקטור המסחרי בירדן הוא גדול, במיוחד ביחס לזרימת סחורות למדינה ולמחסור בסחורות בשווקים המקומיים.²¹ ב-16 בינואר 2024, ראש ממשלת ירדן, בישר אל-ח'סאונה (Bisher Khasawneh), אמר שמתקפות החות'ים על הספנות הבין-לאומית בים האדום הובילו לעלייה בדמי התובלה. עלויות מטענים המגיעים לעקבה מדרום מזרח אסיה עלו בכ-160% בעוד שעלויות מטענים היוצאים מעקבה לאירופה ולארצות הברית עלו בין 60% ל-100%.²² ב-5 במארס 2024, שר התעשייה, המסחר והאספקה הירדני, יוסף שמאלי (Yousef Shamali) חשף כי מספר המכולות הנכנסות לירדן מדי חודש ירד ביותר מ-10,000 מכולות בשל מתקפות החות'ים בים האדום. שמאלי אמר כי בממוצע חודשי, יותר מ-38,000

Anderson, 2024; Al-Khalidi S. (May 31, 2022). [Jordan's Container Port Sees Pickup in Syria](#) ¹⁸ and Israel – Bound Traffic. *Maritime Logistics Professional* הראשונה בעולם ויצרנית הפוספטים החמישית בעולם.

Weldali, M. (December 25, 2023). [Jordan insures uninterrupted wheat, barley imports despite Red Sea tensions.](#) *Jordan Times* ¹⁹

פסקין, 2023. ²⁰

Asharq al-Awsat. (January 3, 2024). [Attacks on Red Sea Ships Disrupt Jordan's Commercial Sector](#) ²¹

World Economic Magazine. (January 17, 2024). [Jordan's Economy Faces Setback, Prime Minister Highlights Impact of Gaza Conflict](#) ²²

מכולות הגיעו לירדן לפני המשבר בים האדום. לעומת זאת, בינואר 2024, הגיעו רק 22,000 מכולות עמוסות סחורה לירדן ובפברואר מספר המכולות שהגיעו לירדן עלה ל-24,000.²³

באפריל 2024, קרן המטבע הבינלאומית פרסמה דוח בנוגע לתחזיות הכלכליות עבור מדינות המזרח התיכון וצפון אפריקה. לפי דוח זה, מנובמבר 2023 ועד סוף פברואר 2024, היצוא והיבוא הירדני דרך נמל עקבה ירד בחצי בשל מתקפות החותלים בים האדום. כל זה הביא למעבר חלק מהסחר לנתיבי התעבורה היבשתיים.²⁴

אובדן ההכנסות מנמל עקבה מתווסף לאתגרים הכלכליים המשמעותיים בפניהם ניצבת ירדן. אחוז האבטלה גבוה ומגיע ליותר מ-20%, המדינה תלויה כמעט לחלוטין בייבוא מזון ואנרגיה בשל היעדר משאבים מקומיים והסובסידיות שהעניקה המדינה כדי להגן על האוכלוסייה מפני האינפלציה הגלובלית הביאו את החוב הציבורי ל-92% מהתמ"ג. התיירות, המהווה מקור עיקרי להכנסות במטבע חוץ ולתעסוקה, ספגה הפסדים גבוהים בשל המלחמה בעזה כשחברות השכרת הרכב דיווחו על ביטולים בשיעור של 90% עבור דצמבר 2023.²⁵

ההשלכות הכלכליות על ערב הסעודית

ערב הסעודית היא נפגעת נוספת מהיזדרדות המצב הביטחוני בים האדום, אם כי הרבה פחות מאשר ירדן או מצרים. בראייה הסעודית, אזור הים האדום הוא מרכיב משמעותי במסגרת "חזון 2030"²⁶ הן בתחום הלוגיסטי והן בתחום התיירותי והמתקפות החותליות עלולות לפגוע במימוש חזון זה.²⁷

בעשור האחרון ערב הסעודית כבר ניצבה בפני מתקפות חותליות. ב-26 במארס 2015, פתחה ערב הסעודית במבצע 'סופה נחרצת' (Operation Decisive Storm) כדי להדוף את המורדים החותלים שכבשו חלקים ניכרים משטח תימן ולסייע לנשיא תימן המודח, עבד רבה מנצור האדי (Abdrabbuh Mansur Hadi), להשתלט מחדש על המדינה. לערב הסעודית הצטרפה קואליציה של מדינות ערביות ומוסלמיות, ביניהן סודאן, מצרים, מרוקו, ירדן, קטר, בחריין, כוית ואיחוד האמירויות. כחודש לאחר מכן, ב-21 באפריל 2015, ערב הסעודית הכריזה על סיום מבצע סופה נחרצת, והכריזה על תחילת מבצע 'השבת התקווה' שיתמקד במציאת פתרון

²³ Ammon News. (March 5, 2024). [Due to Red Sea crisis: Goods imported into Jordan drop by about 10,000 containers per month](#)

²⁴ אל-לובאני, מ' (18 באפריל 2024). [צנדוק אל-נקד: אצ'טראבאת אל-בחר אל-אחמר 'חפצ'ת' אאדראת ווארדאת אל-ארדן עבר אל-עקבה אלא אל-נצפ. אל-ממלכה.](#)

²⁵ Anderson, 2024.

²⁶ חזון סעודיה 2030 הוא חזון אותו יזם והציג יורש העצר הסעודי, הנסיך מוחמד בן סלמאן, ב-25 באפריל 2016. תוכנית זו ל-15 השנים הבאות מתמקדת בניסיון להתנתק מהתלות הכלכלית המוחלטת בהכנסות הנפט באמצעות גיוון מקורות ההכנסה, השקעה במגזרים שונים, כולל תיירות וטכנולוגיה, והתייעלות. תוכנית הדגל במסגרת חזון זה היא עיר העתיד ניום לחופי הים האדום בצפון מערב המדינה, העתידה להתפרס על פני שלוש מדינות: סעודיה, ירדן ומצרים.

²⁷ פסקין, 2023.

דיפלומטי למשבר. תקיפות הקואליציה נגד החות'ים נמשכו ובתגובה, החות'ים תקפו מטרות בערב הסעודית ובאיחוד האמירויות. עתה, הרשויות הסעודיות חוששות שהמתקפות החות'יות נגד ישראל והספנות הבין-לאומית עלולות להרחיק את המשקיעים והמבקרים במרכז המסחרי והתיירותי בג'דה, עיר נמל מרכזית בחוף הים האדום. מטרת הפרויקט המרכזי בג'דה, שהושק על ידי יורש העצר הסעודי מוחמד בן סלמאן בשנת 2021, היא להפוך את ג'דה ליעד תיירותי מהמדרגה הראשונה ולחזק את העוצמה הכלכלית של העיר. עלות פרויקט הפיתוח בג'דה, המשתרע על פני 5.7 מיליון מטר מעוקב בלב ג'דה, היא 19.9 מיליארד דולה. פרויקט זה כולל בית אופרה, מוזיאון, אצטדיון ספורט, אקווריום, מרינה, אתרי נופש, אזורי מגורים מודרניים ומגלם פרשנות בת זמננו למהות החג'אזית ההיסטורית והתרבותית של ג'דה. הפרויקט אמור להיות מושלם בשנת 2030 ולהציע עשרות אלפי מקומות לינה ומגורים וכן ליצור 70,000 משרות ישירות ועקיפות. פרויקט זה אמור להכניס לכלכלה הסעודית 5.3 מיליארד דולר בשנה החל משנת 2030. נוסף על כך, המתקפות החות'יות מאיימות גם על הנמל המסחרי של ג'דה הגדל במהירות. באוקטובר 2023 עברה כמות שיא של מטען דרך נמל זה, לפני תחילת המתקפות החות'יות.²⁸

לא זאת אף זאת, מתקפות החות'ים פגעו בענפים ספציפיים כמו ענף הבנייה. בחודשים האחרונים הסוגיה הובערת הייתה הפוטנציאל של מתקפות החות'ים להשפיע על אספקת חומרי בנייה עבור הפרויקטים הענקיים בחוף הים האדום, כולל the Line בעיר ניום (Neum), פרויקט הים האדום ועוד. חברת ג'דה השקעות הסעודית העריכה במאסרס 2024 שהשיבושים בספנות המסחריות בים האדום ובמפרץ עדן תרמו לעלייה של 25%–50% במחירי חומרי הבנייה החל מאמצע חודש פברואר. זאת, לאחר שב־18 בפברואר החות'ים תקפו את אוניית המטען הרשומה בבליז MV Rubymar שטבעה ב־3 במאסרס. האונייה נשאה דשנים סעודיים מנמל דמאם שבמפרץ הפרסי לבלגריה. לאחר מכן, ב־6 במאסרס, החות'ים תקפו את אוניית המטען True Confidence שהפליגה מסין עמוסה בפלדה ובכלי רכב. כתוצאה מהמתקפה אש נדלקה על הסיפון, שלושה אנשי צוות נהרגו והצוות נטש את האונייה. זו הייתה אינדיקציה לסיכון הגדל והולך במשלוח חומרי בנייה, שרובם מגיע מאסיה, לחוף המערבי של ערב הסעודית. ספקים, חברות ספנות וחברות לוגיסטיקה ייאלצו לקבל החלטות קשות בנוגע לאספקת חומרי בנייה לענף הבנייה הסעודי. הפלגה דרך מפרץ עדן טומנת בחובה סיכון מוכח. דמי הביטוח עלו פי עשרה מעלותם בזמן שגרה. מנגד, החלופה של העברת חומרי בנייה מאסיה לנמלים הבטוחים של החוף המזרחי של ערב הסעודית היא בטוחה יותר אך דמי התקורה של התובלה היבשתית גבוהים יותר בשל חוסר היעילות הטמונה בהעברת חומרי בנייה בנפחים גדולים דרך היבשה. מצב זה עלול להביא את הספקים והקבלנים להעלות הרבה יותר את המחירים במידה ומתקפות החות'ים תימשכנה.²⁹

²⁸ VOA News. (February 10, 2024). [Red Sea Tensions Threaten Saudi Mega-Project](#)

²⁹ Bambridge J., (March 13, 2024). [Red Sea crisis raises Saudi construction costs](#). *Middle East Business Intelligence*

בין החות'ים לארצות הברית ולישראל – ההיבט המדיני

חרף העובדה שמצרים, ירדן וערב הסעודית סופגות הפסדים כלכליים בשל הירידה בפעילות בים האדום, הן חוששות לצאת נגד החות'ים הפוגעים בתנועת הספנות. זאת, מאחר ואינן מעוניינות להצטייר כמי שמגנות על האינטרס הישראלי על רקע התמיכה העממית הנרחבת ברחוב הערבי בסוגיה הפלסטינית ובשל שיחות השלום המתנהלות בין הסעודים לחות'ים. עם זאת, מצרים וירדן ניהלו שיח חשאי עם החות'ים כדי למנוע פגיעת טילים וכטב"מים בשטחן, להחזיר את תנועת האוניות בים האדום לתקנה ובד בבד, ניהלו שיח חשאי עם ארצות הברית בנוגע להקמת כוח רב-לאומי שיגן על המשך פעילות הספנות הבין-לאומית בים האדום.

גלישת המתקפות החות'יות על ישראל למצרים וירדן

בראשית המלחמה, טילים וכטב"מים חות'ים נפלו בשטחן של מצרים וירדן. ב-27 באוקטובר 2023, דובר הצבא המצרי, אמר כי כטב"ם לא מזהה התרסק אל תוך מבנה הסמוך לבית חולים בעיירה טאבה בגבול עם ישראל, מה שהביא לפציעתם של שישה אנשים. מאוחר יותר, כטב"ם נוסף התרסק בקרבת מתקן הפקת חשמל באזור המדברי של העיירה נואיבה, כ-70 ק"מ מגבול ישראל.³⁰ ב-31 באוקטובר 2023, על פי מספר דיווחים של רשתות ערביות, לפחות שני טילים ששיגרו החות'ים לישראל התרסקו בדרום ירדן. לא דווח על יירוט הטיילים על ידי הירדנים ועל פי הדיווחים, הטיילים התרסקו בשטח ירדן ולא הופלו.³¹

הן מצרים והן ערב הסעודית יירטו כטב"מים וטיילים אותם שיגרו החות'ים לעבר ישראל. ב-19 באוקטובר 2023 שיגרו החות'ים לראשונה לעבר ישראל חמישה טילי שיוט וכ-30 כטב"מים המשחתת האמריקאית USS Carney וערב הסעודית יירטו את הכטב"מים עוד טרם הגיעו למרחב האווירי של ישראל.³² ב-16 בדצמבר 2023 יירטה מערכת ההגנה האווירית המצרית כטב"ם חשוד בים האדום בקרבת עיירת הנופש דהב שבסיני.³³ ירדן, מצידה, העבירה אזהרות לחות'ים שלא יירו לשטחה. ב-1 בנובמבר 2023, היומון הירדני "אזראי אל-יום" דיווח כי השלטונות בירדן העבירו אזהרות לחות'ים בעקבות ירי הטיילים לישראל מחשש שלבסוף גם המרחב האווירי של ירדן יהיה תחת איום. האזהרות החלו להגיע מירדן לחות'ים אחרי הודעתם ששיגרו טילים לעבר אילת, אך לא ברור אם הצבא בתימן סיפק ערבויות כלשהן לירדן. ירדן, מצידה, הודיעה כי כוחות ההגנה שלה יתמודדו עם כל איום על שטח ירדן.³⁴

³⁰ Middle East Monitor. (October 27, 2023). [Blasts hit two Egyptian Red Sea towns, Israel points to 'aerial threat'](#)

³¹ אמר, י' (31 באוקטובר 2023). [דיווחים ערביים: טילים מתימן התרסקו בירדן, סרוגים](#).

³² Gordon, R. M., Lubold, G., Nancy, A., and Youssef, N. A. (October 24, 2023). [Iranian-Backed Militias Mount New Wave of Attacks as U.S. Supports Israel](#), Wall Street Journal

³³ Al-Monitor (December 16, 2023). [Egyptian Air Defense Shoots Down Suspected Drone Off Red Sea Coast](#)

³⁴ בן ארי, ל' (1 בנובמבר 2023). [דיווח: ירדן הזהירה את חמאס מירי לאילת – וגם את החות'ים](#), Ynet.

ההתנהלות המצרית החשאית מול החות'ים ואיראן

מצרים אינה לוקחת חלק בכוח הרב-לאומי המגן על הספנות הבינלאומית בים האדום ובמפרץ עדן חרף העובדה שאיומים על הספנות הבינלאומית בים האדום הם בבחינת איום ישיר על הביטחון הלאומי המצרי וחרף נוכחותה ביוזמות אחרות לביטחון הים האדום. בשנים האחרונות, מצרים שדרגה ופיתחה את הצי שלה והקימה במסגרתו את ה'צי הדרומי' כדי להגן על האינטרסים הביטחוניים שלה בים האדום. מצרים היא בעלת הכוח הימי החזק ביותר בקרב מדינות הים האדום, ואף תרמה למאמצים הבינלאומיים להבטיח את הספנות בים האדום באמצעות השתתפות בכוח המשימה המשולב CTF-153, שהוקם בשנת 2022, ואף הנהיגה אותו בעבר. כוח המשימה המשולב התמקד במאבק כנגד הברחות, פיראטיות ופעולות בלתי חוקיות בים האדום ובמפרץ עדן. אולם, כיוון שתגובת החות'ים למלחמה בעזה היא חלק מהכרזת המלחמה שלהם נגד ישראל, השתתפות מצרית בקואליציה בכוח הרב-לאומי עשויה להיחשב כהתערבות מצרית ישירה נגד החות'ים, דבר שמצרים מסרבת לעשות מאחר והשתתפות מצרית פומבית במאמצים צבאיים בין-לאומיים לאבטחת נתיב הים הבינלאומי בים האדום תיחשב הן בקרב הציבור המצרי והן באזור כולו כתמיכה עקיפה בפעולותיה הצבאיות של ישראל ברצועת עזה. למעשה, אי רצונה של מצרים לפעול בתימן אינו חדש. מצרים נמנעה מהתערבות צבאית במלחמת האזרחים בתימן מאז 2014 ומעדיפה פתרון דיפלומטי. אומנם, מצרים השתתפה במבצע "סופה נחרצת"³⁵ הסעודי, אך היא התמקדה בתמיכה באמצעות כוחותיה הימיים באבטחת הנתיב הימי ולא בהצבת כוחות משמעותית על אדמת תימן, ככל הנראה, בשל התוצאות הטרגיות והזיכרונות המרים ממעורבותה בתימן בשנות ה-60 של המאה הקודמת.³⁶

מצרים אף הביעה דאגה מפעילות הקואליציה הרב-לאומית נגד החות'ים ומהשלכותיה על הסלמת המצב בדרום הים האדום. ב-12 בינואר 2024, מספר שעות לאחר מתקפות אמריקניות-בריטיות משותפות נגד מטרות חות'יות בתימן, משרד החוץ המצרי פרסם הצהרה ולפיה, מצרים קוראת להפחית את המתיחות באזור והביעה דאגה עמוקה מההסלמה בפעולות הצבאיות בים האדום ומהמתקפות האוויריות כנגד מספר אזורים בתימן. היא קראה לאחד את המאמצים הבינלאומיים והאזוריים כדי להפחית את המתיחות וחוסר היציבות באזור, כולל ביטחון השיט בים האדום. היא מתארת את ההתפתחויות המסוכנות והמסלימות המתרחשות בדרום הים האדום ובתימן "...כאינדיקציה ברורה למה שאנו מזהירים מפניו כל הזמן בנוגע לסכנות של הרחבת הסכסוך באזור כתוצאה מהמשך המתקפות הישראליות ברצועת עזה".³⁷

מנגד, מצרים ניהלה מגעים חשאיים עם החות'ים ובמסגרתם ביקשה מהם להחזיר את תנועת האוניות בים האדום לתקנה ולהכריז שיתקפו רק אוניות המפליגות לישראל. ב-29 בינואר

³⁵ מבצע סופה נחרצת.

³⁶ Maher, M., and Farid, M. (January 26, 2024). [Cairo: Stuck between Securing the Red Sea and Avoiding a Perception of Support for Israel](#). *The Washington Institute for Near East Policy*.

³⁷ *Middle East Monitor*. (January 13, 2024). [Egypt calls for reducing Red Sea tension](#)

דיווח היומון הערבי "אל-ערבי אל-ג'דיד" היוצא לאור בלונדון, כי גורמים רשמיים מצריים הציעו לחות'ים שפעולותיהם יהיו לסירוגין ולא נגד אוניות שלא מיועדות לישראל. החות'ים דחו את ההצעה הזו, למרות שהביעו את הערכתם על סירובם של המצרים להיכנס לקואליציה נגד החות'ים. הדרישות המצריות היו שהחות'ים יחזרו על הבטחות שהתקיפות יכוונו רק לאוניות הקשורות לישראל ודרשה ממדינה שלישית, ככל הנראה איראן, ערבויות לכך. הדרישות המצריות מהחות'ים באו להקל על ההשפעות השליליות על תעלת סואץ, אך בתגובה, בישראל קיבלו אותם בחוסר שביעות רצון רבה, במיוחד בתקופה בה ישראל חידשה את שאיבת הגז הטבעי ואת ייצוא הגז הטבעי למצרים, לאחר הפסקת פעילות בשדה הגז תמר בשבועות הראשונים לאחר פרוץ המלחמה עם חמאס.³⁸ על פי אותו דיווח, מצרים גם העבירה מסר לאיראן כי הרחבת הפעולות של החות'ים תחמיר את המשבר הכלכלי במדינה והאיצה באיראן למנוע הידרדרות ביטחונית באזור.³⁹

במקביל, מצרים המשיכה ללחוץ על איראן לפעול בסוגיית מתקפות החות'ים נגד הספנות הבין-לאומית בים האדום. ב-27 בפברואר 2024, שר החוץ המצרי, סאמח שוכרי (Sameh Shoukry), נפגש עם מקבילו האיראני, חוסיין עבד אל-להיאן (Hossein Amir-Abdollahian), בשולי הפגישות רמות הדרג של המועצה לזכויות האדם בז'נבה. שני השרים נפגשו כחלק מהמאמצים להמשיך את הפיוס בין שתי המדינות. על פי הצהרה שפרסם משרד החוץ המצרי, לדברי שוכרי המתיחות בים האדום גורמת לאיום חסר תקדים על הספנות הבין-לאומית בתעלת סואץ, המובילה לנזק ישיר לאינטרסים של מספר גדול של מדינות, כולל מצרים. הדובר הרשמי של משרד החוץ המצרי, אחמד אבו זייד, אמר ששוכרי ועבד אל-להיאן הדגישו את נחישות מדינותיהם לחדש את היחסים הביטורליים ביניהן.⁴⁰

יצוין, בהקשר זה כי לאחרונה התקיימו מספר מפגשים רשמיים בין בכירים איראנים ומצרים, כולל שיחות בין נשיא מצרים, עבד אל-פתאח א-סיסי לבין מקבילו האיראני, אבראהים ראסי, בשולי הפסגה הערבית-אסלאמית המשותפת שהתקיימה בנובמבר 2023 בריאד. במאי 2023, ביקש נשיא איראן ממשרד החוץ האיראני לנקוט באמצעים הדרושים כדי לחזק את היחסים עם מצרים. שתי המדינות ניתקו את היחסים הדיפלומטיים ב-1979. היחסים חודשו ב-1990, אך בדרג נמוך יותר של 'ממונה על היחסים' (chargé d'affaires).⁴¹

ב-31 במארס 2024, שוב שוחח שר החוץ המצרי, סאמח שוכרי, עם מקבילו האיראני, חוסיין אמיר עבד אל-להיאן, והזהיר אותו מפני התפשטות הסכסוך האזורי לים האדום ועל השפעתו על הסחר הימי הבין-לאומי. משרד החוץ המצרי פרסם הצהרה לפיה שוכרי ביטא את דאגתה העמוקה של מצרים בנוגע לסכסוך המתרחב באזור, במיוחד בדרום הים האדום, וההשלכות

³⁸ מעריב. (29 בינואר 2004). 'הקומבינה' שרצתה לעשות מצרים עם החות'ים מתחת לאף של ישראל.

³⁹ מיג'אן, ש' (29 בינואר 2024). דיווח: מצרים ביקשה מהחות'ים להכריז שפעולותיהם מכוונות נגד ישראל. כאן.

⁴⁰ Asharq Al-Awsat. (February 28, 2024). Do Tensions in the Red Sea Affect Egyptian-Iranian Rapprochement?

⁴¹ Ibid.

המשמעותיות שלו עבור השיט והסחר הימי הבין-לאומי העוברים דרך נתיב בין-לאומי חיוני זה. שוכרי הזהיר מפני ההשלכות המשמעותיות העשויות לנבוע מכך על היציבות של האזור ועל השלום והביטחון הבין-לאומיים. הוא הדגיש שהתפשטות הסכסוך משפיעה באופן שלילי על המאמצים האזוריים והבין-לאומיים ליישוב הסכסוך. ההצהרה ציינה שהשרים הסכימו להמשיך בהתייעצויות בנוגע ליחסים הביטורליים בין שתי המדינות בתקופה הקרובה כדי שיחזרו להיות יחסים מלאים.⁴²

שיחות השלום בין ערב הסעודית לחות'ים

בסוף דצמבר 2023, על רקע התגברות ההתקפות מצד החות'ים ואיראן בים האדום ובמפרץ עדן, שליח האו"ם לשיחות השלום בתימן, הנס גרונדברג (Hans Grundberg) הודיע כי נציגי החות'ים וערב הסעודית הגיעו להסכמה על מפת דרכים לסיום המלחמה המתנהלת ביניהם מאז 2015. על פי ההסכם המתגבש, החות'ים ישמרו על מרבית השטחים שבשליטתם, הכוללים את רוב האוכלוסייה, את הבירה צנעאא' וגישה לים האדום, ואילו ערב הסעודית תסיר את המצור האווירי והימי שהיא מטילה על האזורים הללו ותממן את שיקומה של תימן ואת מנגנוני השלטון שלה, אותם החות'ים יחלקו עם הממשלה התימנית המוכרת הנתמכת בידי הסעודים. זמן רב ערב הסעודית להוטה לשים מאחוריה את המלחמה בתימן כדי לקנות שקט ולהתמקד בפרורמות הפנימיות ובמיזמים השאפתניים שלה שהם חלק מ'חזון 2030'.⁴³

לפיכך, בראשית דצמבר 2023, דווח כי ערב הסעודית קראה לארצות הברית לרסן את עצמה בתגובה למתקפות החות'יות נגד הספנות הבין-לאומית בים האדום. המעורבות של החות'ים במלחמה בעזה מטרידה את ערב הסעודית בשל חששה מפני התפשטות הסכסוך העלולה לפגוע באינטרסים אזוריים, ובראש ובראשונה בנתיבים הימיים החיוניים.⁴⁴

דרכי ההתמודדות עם ההשלכות הכלכליות

ההתמודדות של מצרים, ירדן וערב הסעודית עם ההשלכות הכלכליות של מתקפות החות'ים על הספנות הבין-לאומית בדרום הים האדום ובמפרץ עדן עושה שימוש בעיקר בנתיבים ימיים יבשתיים חלופיים למצרי באב אל-מנדב ולתעלת סואץ, בהשקעות ענק אמירתיות וסעודיות במצרים ובסיוע סעודי לירדן.

⁴² *Shafaq News*. (March 31, 2024). [Egypt Warns Iran against regional conflict spreading to Red Sea](#).

⁴³ גז'נסקי, י' וזלאיט, א' (27 בדצמבר 2023). [בשיאה של התחממות אזורית: ערב הסעודית והחות'ים על סף הסכם שלום](#). המכון למחקרי ביטחון לאומי.

⁴⁴ *I24 News*. (December 6, 2023). [Saudi Arabia urges U.S. restraint amid Houthi involvement in Red Sea – report](#); Nereim, V., and Almosawa, S. (April 10, 2023). [What Do Peace Talks in Yemen Mean for Its 8-Year War?](#) *The New York Times*; Nereim, V. (December 25, 2023). [Hoping for Peace with Houthis, Saudis Keep Low Profile in Red Sea Conflict](#). *The New York Times*.

פתיחת נתיבי תעבורה ימיים ויבשתיים חלופיים

בשל הירידה בהיקף תנועת האוניות במצר באב אל-מנדב בשל מתקפות החות'ים על הספנות הבין-לאומית בדרום הים האדום ובמפרץ עדן, נאלצו מצרים, ירדן וערב הסעודית להקים נתיבי סחורות ונתיבים להובלת נפט ימיים ויבשתיים משולבים.

כחלק מכך, ב-9 בדצמבר 2023, שר המסחר והתעשייה של ירדן, יוסף אל-שמאלי, הודיע כי ירדן החליטה לוותר על היצוא מממל חיפה לטובת קו דרך נמל עקבה כי לטענתו כך מתאפשר יצוא לארצות הברית ולמדינות נוספות בעבור מחירים זולים יותר של תעבורה ואחסון. הירדנים לא ייחסו את הסתת הייצוא מממל חיפה לנמל עקבה למתקפות החות'ים מאז פרוץ המלחמה, אך ברור כי זהו אחד השיקולים.⁴⁵ יצוין, כי הצהרה זו עומדת בסתירה לעלויות הכלכליות של היצוא מירדן וייתכן ומטרתה להציג בפני החות'ים והציבור הירדני עמדה ירדנית הנמנעת מסחר דרך ישראל.

ב-24 בדצמבר 2023, שר התחבורה הירדני, ויסאם אל-תהתמוני (Wesam Altahtamouni), נפגש עם נציגי לשכת התעשייה של עמאן כדי לדון בנתיבים חלופיים להובלת סחורות לאירופה ולארצות הברית ואמר כי בשנת 2021, ירדן ומצרים חתמו על הסכם להקמת נתיב סחורות חלופי אל הים התיכון וממנו.⁴⁶ יומיים לאחר מכן, ב-26 בדצמבר 2023, ירדן ומצרים הסכימו להפעיל את קו התחבורה היבשתי והימי המשולב של חברת הספנות ערב ברידג' (Arab Bridge) בין עקבה לבין הנמלים המצריים בים התיכון כנתיב ספנות חלופי. חברת הספנות ערב ברידג' השלימה את כל הדרישות הבין-לאומיות והטכניות הנדרשות כדי לתפעל את הנתיב הימי והיבשתי החדש. נתיב זה עובר מעקבה לנמל נואייבה שבסיני ומשם לנמלי הים התיכון המצריים של אלכסנדריה, פורט סעיד ודמיאט. מנהל חברת הספנות ערב ברידג', עדנאן אל-עבאדלה, ציין כי הנתיב החלופי מהווה תחליף להעברת היצוא הירדני לאירופה ולארצות הברית. חיבור הים האדום עם הים התיכון באמצעות נתיבי סחר מגוון את חילופי הסחר ומפחית את דמי ההובלה. לדבריו, זמני הובלת המכולות מאזורי התעשייה בירדן לארצות הברית דרך הנמלים המצריים יופחת ל-18 עד 20 יום. הוא הסביר כי נתיב חלופי זה מגדיל את התחרותיות של ירדן כחלק מהשינויים בסחר מצפון ערב הסעודית ומזרח עיראק לעבר הנתיב הזה.⁴⁷ חברת הספנות ערב ברידג' הוקמה בשנת 1985 בעקבות הסכם שנחתם בין מצרים, ירדן ועיראק.⁴⁸

ואומנם, נתיב חלופי משולב זה משלב בתוכו לא רק את ירדן ומצרים אלא גם את עיראק. ב-10 בפברואר 2024, משרד התחבורה המצרי הכריז כי השלב הראשון של נתיב הסחר הערבי המקשר בין עיראק, ירדן ומצרים התחיל לפעול בראשית 2024 בעקבות עליית המתיחות בים האדום. על פי משרד התחבורה המצרי, מתבצעות עבודות להשלמת השלב השני בנתיב הסחר

⁴⁵ אלמס ד"ש. (10 בדצמבר 2023). [בהשפעת החות'ים? ירדן מפסיקה את היצוא דרך נמל חיפה](#). גלובס.

⁴⁶ Weldali, 2023.

⁴⁷ Hanan Mohamed, H. (December 26, 2023). [Jordan, Egypt to activate shipping route amid Red Sea navigation halt](#). *Egypt Today*; *Asharq al-Awsat*, January 3, 2024

⁴⁸ *Asharq al-Awsat*, January 3, 2024

הערבי המשולב באמצעות בניית 500 ק"מ של מסילת ברזל כדי להגדיל את נפח הסחורות המועברות מהמפרץ הפרסי, עיראק וירדן לאירופה ולארצות הברית. מומחים סבורים כי פרויקט זה עשוי להיות חלון לסחורות מירדן ומעיראק ואף לייצוא ממדינות המפרץ. יצוין, כי בדצמבר 2023, משרד התחבורה העיראקי אמר שנמלים עיראקיים הפכו לחלופה עבור התעבורה הבין-לאומית להעברת סחורות ממזרח למערב.⁴⁹ כמו כן, אין מדובר ביוזמה חדשה שכן בזמן מלחמת המפרץ הראשונה והמצור שהטילו האמריקנים על נמלי עיראק, נכנסו סחורות לעיראק דרך נמל עקבה ומשם הובלו במשאיות למזרח עיראק.

ב-10 במארס 2024, בעקבות הכינוס ה-82 של המועצה הכללית של חברת הספנות ערב ברידג' בה השתתפו שרי התחבורה של מצרים, ירדן ועיראק, משרד התחבורה המצרי פרסם הצהרה לפיה בשל המתוחות בים האדום, החברה הימית ערב ברידג' העבירה 14,000 מכולות בין עקבה לבין נואיבה בחודשים ינואר ופברואר. על פי ההצהרה, מכולות מירדן נשלחו דרך מצרים לאיטליה, אלג'יריה, גרמניה, רומניה, בלגיה, הולנד, קפריסין וסנגל ומכולות מגרמניה ומספרד נשלחו דרך מצרים לירדן. הוא ציין כי זה מספר המשלוחים הגדול ביותר מאז ייסוד החברה כיוזמה משותפת של ממשלות מצרים, ירדן ועיראק. נתיב הסחר הערבי לתעבורה יבשתית וימית, המקשר בין מצרים, ירדן ועיראק, משלב נתיבים ימיים, נתיבי משאיות ונתיבי רכבות. זהו הנתיב הראשון המקשר מספר מדינות מהמפרץ הפרסי ועד לנמלי הים התיכון המצריים בדרך לאירופה ולאמריקה. שר התחבורה המצרי, כאמל אל-זיזי, אמר שמצרים תומכת באופן מלא בנתיב בשל חשיבותו הרבה בהגדלת נפח הסחר הבין-ערבי. המעורבות של מצרים בנתיב זה היא חלק ממחויבות משרד התחבורה לשפר את מרכזי התחבורה הבין-לאומיים במסגרת הפיתוח של המסדרון הלוגיסטי טאבה-אל-עריש שבסיני. יוזמה זו היא חלק ממאמץ גדול יותר להקים שבעה מסדרונות לוגיסטיים בין-לאומיים במצרים. שר התחבורה הירדני, ויסאם אל-יתתמוני, שיבח את תפקיד החברה בתמיכה בפלסטינים בעזה באמצעות העברת יותר מ-650 משאיות סיוע מראשית 2024.⁵⁰

גם ערב הסעודית מרוויחה מיכולתה לעקוף את מצרי באב אל-מנדב ולשנע אספקת אנרגייה לאירופה מצפון הים האדום באמצעות צינור הנפט הקיים משדה הנפט אבקייק שבמזרח המדינה לבתי הזיקוק ולנמל ינבוע שבצפון מערב המדינה (צינור הנפט מזרח-מערב (East-West Crude Oil Pipeline) הוא אחד מצינורות הנפט הגדולים בעולם). בכך, היא מפגינה את יתרונה האסטרטגי על יתר מדינות המפרץ. יתרון זה הופך את הנפט הסעודי לאטרקטיבי יותר מאחר והוא מפחית את הצורך בנתיבים חלופיים יקרים וארוכים יותר, כמו הפלגה מסביב ליבשת אפריקה, מבלי לסכן את אספקת האנרגייה.⁵¹

Salem, A. (February 11, 2024). [Red Sea tensions revive trade line between Iraq, Jordan, Egypt](#). *Iraqi News* ⁴⁹

Wael, B. (March 10, 2024). [New Aqaba-Nuweiba maritime transport route starts off big amid Red Sea tension](#). *Ahram Online* ⁵⁰

Bell, J. (February 16, 2024). [Report: Saudi Arabia's strategic maneuvers in the face of the Red Sea shipping crisis](#). *Al-Arabiya News* ⁵¹

כחלק מכך, כבר במהלך ינואר 2024, ערב הסעודית הגדילה באופן משמעותי את ייצוא הנפט ממסוף הנפט אל־מעג'ז שבקרבת נמל ינבוע. ב־1 בפברואר דיווחה "בלומברג" כי ממסוף מעג'ז שונעו 18 מיליון חביות נפט, או 580,000 חביות נפט ביום, במהלך ינואר. זאת, בהשוואה לשמונה מיליון חביות נפט, או 258,000 חביות נפט ביום, ששונעו ממסוף זה בדצמבר 2023. הנפט משונע ממסוף אל־מעג'ז לקצהו הדרומי של צינור הנפט סומד (Suez-Mediterranean-SUMED או צינור הנפט סואץ – הים התיכון), הממוקם בעיר סואץ במצרים ומשם מוזרם למסוף הנפט סידי קריה, הממוקם בקרבת אלכסנדריה, בחוף הים התיכון. משם, כלי שיט משנעים את הנפט הגולמי בעיקר לאירופה. יצוין בהקשר זה כי לאחר שהנפט הועמס על המכליות בינבוע, הן יכולות להפליג ולעבור בתעלת סואץ לכיוון הים התיכון ואירופה או לפרוק את הנפט בנמל סואץ ולהעביר את הנפט בצינור SUMED. הבחירה בין שתי האפשרויות אינה קשורה באופן ישיר לחות'ים כי אם להחלטות מסחריות. כמו כן, בשל מדיניות החות'ים המוצהרת שלא לתקוף כלי שיט של ערב הסעודית, היא ממשיכה לספק נפט גולמי לבית הזיקוק בג'יזאן, שבדרום מערב המדינה, משדה הנפט ראס תנורה שבמזרחה באמצעות מכליות סעודיות המפליגות דרך מצר באב אל־מנדב. כמו כן, מספר קטן של מכליות נפט הנושאות נפט גולמי סעודי לייצוא ממשיכות להפליג בדרום הים האדום לשווקים באסיה.⁵²

ב־1 בפברואר 2024, בתגובה למתיחות הגדלה והולכת בים האדום ולדאגה בנוגע לאינפלציה אפשרית ולהפרעות בתחבורה הימית, משרד התחבורה הירדני פתח נתיבים ימיים חדשים כדי להבטיח זרימה חלקה של סחורות ולשמר את שרשראות האספקה. משרד התחבורה תיאם עם חברות ספנות המשרתות את נמל עקבה כדי להבטיח את המשך השירות, כולל עם חברות ספנות העוברות דרך מצר באב אל־מנדב. כמו כן, משרד התחבורה הירדני ביסס שיתוף פעולה עם נמלי אבו דאבי (Abu Dhabi Ports) כדי לתפעל קווי הזנה לנמל עקבה ובכך להבטיח משלוח יעיל ומתוזמן של סחורות. יתר על כן, ממשלת ירדן נקטה אמצעים נוספים כמו קביעת תקרה למחירי מכולות כדי להפחית את דמי המכס, האצת הליכי שחרור הסחורות מהנמל, במיוחד סחורות חיוניות.⁵³

יצוין כי המעבר לנתיבי תחבורה חלופיים התבצע לא רק ביוזמת הממשלות, אלא גם ביוזמת חברות הספנות. ב־19 בינואר 2024, חודש לאחר שהחליטה שאוניות המכליות שלה לא יפליגו בים האדום, חברת הספנות הגרמנית Hapag-Lloyd, הודיעה ללקוחותיה על פתרון זמני שייסייע בהפרעות לשירותיה, במיוחד בערב הסעודית ובירדן, בשל מתקפות החות'ים בדמות מסדרונות שירות יבשתיים מנמלי ג'בל עלי, דמאם וג'ובייל שבמפרץ הפרסי לנמל ג'דה שבים האדום שגם יכולים לספק סחורות לירדן.⁵⁴

Lee, J., and Longley, A. (February 1, 2024). [Saudi Boost North Red Sea Poil Exports to Avoid Chaos in South](#). *Bloomberg*

Jordan News. (February 2, 2024). [Jordan establishes new sea routes amid Red Sea tensions](#)

The Maritime Executive. (January 22, 2024). [Hapag-Lloyd Offers Saudi Arabia Land Routes as Red Sea Diversions Continue](#)

העמקת הנוכחות וההשפעה של מדינות המפרץ במצרים

איחוד האמירויות מעמיקה את נוכחותה במצרים מבחינת בניית וניהול נמלים אסטרטגיים בחופי הים האדום. ב־2 בינואר 2024, חברת נמלי אבו דאבי (DW) חתמה על הסכם עם רשות נמלי הים האדום המצרית לפתח ולתפעל מסוף רב־תכליתי חדש בנמל ספאג'ה שבמצרים. על פי ההסכם, החברה תשקיע 200 מיליון דולר במשך שלוש שנים כדי לפתח מתקן עדכני שיהיה הנמל הראשון המתופעל מבחינה בין־לאומית המשרת את אזור מצרים עלִית. המסוף יהיה כ־810,000 מטרים רבועים ויהיה בעל מזח של 1,000 מטר שיטפל במטען יבש, מטען נוזלי ומטען המגיע במכולות ובאוניות גלנוע. פרויקט זה צפוי להתחיל לפעול עד שנת 2025 ולחסוך בעלויות ולשפר את היעילות עבור סוחרים ועסקים באזור.⁵⁵

שלושה ימים לאחר מכן, ב־5 בינואר 2024, חברת נמלי אבו דאבי הכריזה שחתמה על הסכם לתקופה של 15 שנה עם רשות הנמלים המצרית של הים האדום לתפעול ולניהול שלושה מסופי אוניות קרוז בנמלי שארם א־שייח', ע'רדקה וספאג'ה שבים האדום. ההסכם כולל גם את שיפוץ מסוף שארם א־שייח' במטרה להגביר את חוויית תיירות הקרוזים במצרים. על פי ההסכם זה, חברת נמלי אבו דאבי תשקיע שלושה מיליון דולר במסופים במשך 15 שנה כדי לשפר את הנגישות עבור מפעילי אוניות קרוזים ולהוסיף תוכניות הפלגה נוספות לאוניות הקרוזים. לדברי חברת נמלי אבו דאבי ההסכם יושלם ברבעון הראשון של שנת 2024 בכפוף לאישורים רגולטוריים. ב־4 בינואר 2024, משרד התחבורה המצרי פרסם הצהרה לפיה ההסכם עם חברת נמלי אבו דאבי יסייע לפתח את תיירות היאכטות ואוניות הקרוזים במצרים, כולל נתיבי קרוזים בין נמל מינאא' זאיד באבו דאבי לבין נמלי הים האדום המצריים כמו גם עם נמלים במפרץ הפרסי, עם נמל עקבה ועם נמלים באירופה ובאסיה.⁵⁶

ב־5 בינואר 2024, חברת הנפט האמיריתית Dragon Oil בבעלות ממשלת דובאי, התחילה את שנת 2024 באמצעות הפקת נפט גולמי משדה הנפט אל־וואל (Al-Wasl field) שבמצרים. שדה הנפט הזה הוא תגלית הנפט הראשונה של החברה במצרים. שדה הנפט התגלה על ידי החברה בשנת 2021 ומהווה את תגלית הנפט הגדולה ביותר במפרץ סואץ בעשרים השנים האחרונות. עתודות הנפט עולות על 95 מיליון חביות לפחות. מצב זה הביא את החברה לאמץ פרויקט הפקה מוקדם שאפתני עם השקעה כוללת של 200 מיליון דולר. לאחרונה, החברה פרסמה הצהרה לפיה הפרויקט כולל הקמת פלטפורמת ייצור ימית. החברה תיישם אמצעים כמו הקמת קו ייצור וקו חשמל כדי לתפעל משאבות לייצור נפט. כמו כן, היא תקים פרויקט להזרמת מים כדי לשמר שיעורי ייצור גבוהים ולהשיג את שיעורי הפיתוח הגבוהים ביותר עבור העתודות הקיימות. בכונת החברה להשלים את פיתוח שדה הנפט בהקדם האפשרי. הפלטפורמה הימית של אל־וואל התחילה לפעול לאחר היישום המוצלח של השלב הראשון של פרויקט הייצור המוקדם של שדה הנפט. הייצור בשדה הנפט התחיל בשיעור ראשוני של 3,000

Labrut M., (January 2, 2024). [AD Ports to invest \\$200 million in new Red Sea port terminal](#).⁵⁵
Seatrade Maritime News

Lucente, A. (January 5, 2024). [UAE's AD Ports to develop Egypt Red Sea cruise terminals despite instability](#).⁵⁶
Al-Monitor24

חביות נפט גולמי ביום. היא קישרה את הברזר השנייה לקו הייצור באמצע ינואר 2024, וכך עלה הייצור מ־3,000 חביות של נפט גולמי ליום ל־6,000 חביות של נפט גולמי ליום.⁵⁷

כמו כן, איחוד האמירויות מזרימה למצרים השקעות ענק כדי להציל את הכלכלה המצרית. ב־23 בפברואר 2024, הודיע ראש ממשלת מצרים, מוסטפא מדבולי (Mostafa Madbouly), על חתימת הסכם ענק עם איחוד האמירויות ולפיו היא תזרים למשק המצרי כ־35 מיליארד דולר. לדבריו, זוהי ההשקעה הזרה הישירה הגדולה ביותר בפרויקט פיתוח עירוני בהיסטוריה המודרנית של מצרים. ההסכם כולל השקעה של 24 מיליארד דולר בפרויקט העיר החדשה "ראס אל־חכמה", הנמצאת כ־350 ק"מ צפונית מערבית לקהיר וכ־200 ק"מ מערבית לאלכסנדריה לחופי הים התיכון. לפי מדבולי, המגה פרויקט הזה הוא חלק מהיערכותה של מצרים בתחום השיכון לקראת העשורים הבאים וזו תהיה עיר "מהדור החדש". בין השאר יוקמו בעיר החדשה מבני מגורים, אזורים כלכליים חופשיים, שטחים מסחריים, אטרקציות תיירותיות וכל התשתיות הנלוות כולל שדה תעופה חדש. ראס אל־חכמה הוא מגה פרויקט ואמור להשתרע על שטח של כ־170 מיליון מטרים רבועים. בסך הכול, צופה ממשלת מצרים כי הפרויקט ימשוך השקעות זרות בשווי 150 מיליארד דולר. ממשלת מצרים טוענת כי גם אחרי חתימת ההסכם היא תמשיך להיות בעלת 35% מהפרויקט. בכך, ממשלת מצרים מכחישה שמועות לפיהן, בשל מצוקתה הכלכלית, החלה למכור את נכסיה ובעצם העבירה את הבעלות המלאה על הפרויקט לאיחוד האמירויות. כמו כן, במסגרת ההסכם, מצרים תקבל 11 מיליארד דולר נוספים לאחר שאיחוד האמירויות הודיעה כי פיקדון בסכום זה שהעבירה בעבר לבנק המרכזי המצרי יהפוך להשקעה או לשמיטת חובות.⁵⁸

הצהרתו החגיגית של מוסטפא מדבולי, ראש ממשלת מצרים, על חתימת הסכם היסטורי עם קרן הפיתוח של ממשלת אבו דאבי עוררה הדים רבים במדינה. התקשורת המצרית הנתונה לשליטת המשטר כינתה את ההסכם היסטורי וזה שיכול לשנות באופן משמעותי את הכיוון הכלכלי אליו הולכת מצרים. עם זאת, השקעות כלכליות אלה מעוררות ביקורת ציבורית קשה המיוחסת למדיניותו הכושלת של נשיא מצרים ולהתמקדותו המוגזמת, מבחינתם, בהקמת מיזמים בין־לאומיים במקום בהקמת רשתות ביטחון חברתיות, תוך ביצוע הפרטה של חברות ממשלתיות בדגש על אלה שבשליטת הצבא. על רקע זה גוברים הקולות בציבור, בקרב הממסד הצבאי וגורמי ממשל באופוזיציה המגנים את העסקה, הנחשבת בעיניהם כאסון לאומי המסכן את יציבותה של מצרים ואת מעמדו של המשטר המצרי. פרשנים, בעיקר מחוץ למצרים, מעלים תהיות בנוגע לכמה כסף מזומן יזרם בפועל למשק המצרי ומתי זה יקרה ובנוגע ליכולות הלוגיסטיות להקמת פרויקט מסוג זה במצרים. כמו כן, יש שאלות לגבי השקעת 11 מיליארד הדולרים שאיחוד האמירויות משחררת באמצעות ההסכם ולאן הם יופנו.⁵⁹

⁵⁷ [Abi Farraj, Y. \(January 5, 2024\). AD Ports commits to operating terminals at Egypt's Red Sea ports. Middle East Economy](#)

⁵⁸ פסקין, ד' (25 בפברואר 2024). [גלגל הצלה בשווי 35 מיליארד דולר: האם איחוד האמירויות תחלץ את מצרים מהבוץ הכלכלי? כלכליסט](#).

⁵⁹ שם; הוכברג־מרום, ע' (8 במארס 2024). [הסכם הפיתוח של מצרים טומן דיבידנדים אסטרטגיים מעריב](#).

הסכם זה טומן בחובו לא מעט תועלות אסטרטגיות. מבחינה פיננסית, כבר עתה מסתמן כי על אף השקעתן המסיבית של מדינות המפרץ – ובראשן ערב הסעודית, איחוד האמירויות, כוית וקטר – למעלה מ־110 מיליארד דולר במצרים מאז 2013, העסקה הגדולה ביותר בתולדות מצרים מהווה הפעם גלגל הצלה, סיוע חירום קריטי שנועד לחלץ את מצרים ממשבר חובות עמוק, ממחסור חמור במט"ח וממצוקה כלכלית ממושכת הכוללת בין היתר אינפלציה של כ־40%, פיחות של 50% בערך הלירה המצרית לצד עוני של כ־60% מהאוכלוסייה. יתרה מכך, הקמת הפרויקט העצום חרף ההסלמה הביטחונית, הביקורת הציבורית והאתגרים הלוגיסטיים הכרוכים בו, צפויה לספק למצרים 35% מהרווחים של הפרויקטים העתידיים שיוקמו באתר, בהיקף מוערך של כ־150 מיליארד דולה. הקמתו על פני שטח עצום עשויה להיות נקודת מפנה קריטית שתסייע בגיוון מקורות ההכנסה והתעסוקה במצרים, תפחית את תלותה במקורות מסורתיים אחרים והעברות כספים ותעודד השקעות זרות נוספות שיובילו, בתורן, להתאוששות המשק המצרי ולצמיחה כלכלית. זוהי שותפות כלכלית הצפויה להגדיר מחדש את הסטטוס קוו האזורי ואת כושר התמרון במאמצי הדיפלומטיים של מצרים. כל זאת, לצד ונוסף לאינטרסים של ממשלת איחוד האמירויות, ומבחינתה מדובר בהזדמנות חשובה להקריין את עוצמתה הכלכלית, להדק ולהרחיב את הקשרים בין שתי המדינות ובין שני המנהיגים. זאת ועוד, הקמת המיזם נועדה לקדם יציבות פוליטית וכלכלית במצרים, המהווה גורם מפתח קריטי, החיוני לשמירת היציבות הכוללת במזרח התיכון. הקמת המיזם צפויה להדק את אחיזתה של איחוד האמירויות בשוק המצרי, תוך הגברת תלותה של מצרים בה וכן להגביר את מעורבות איחוד האמירויות בפיתוח כלכלי ובהשקעה בפרויקטים עתידיים של שיקום הרצועה לאחר סיום המלחמה. בתוך כך, היא צפויה לבסס את מעמדן הגאופוליטי של שתי המדינות ולחזק את מעמדן ותפקידן האסטרטגי במזרח התיכון.⁶⁰

בעקבות החתימה על עסקת הענק עם איחוד האמירויות, מצרים ממשיכה במאמצי ההזרים מזומנים לכלכלה המצרית באמצעות מכירת נכסי מדינה. מספר ימים לאחר החתימה על עסקת הענק עם איחוד האמירויות, דווח בתקשורת הערבית כי בכוונת מצרים למשוך משקיעים מקומיים ומערב הסעודית ומקטר לרכוש קרקע בראס ג'מילה שבמצרי טיראן בדרום סיני. ראס ג'מילה, יעד תיירות וצלילה פופולרי, ממוקמת כ־11.5 קילומטר משדה התעופה הבין־לאומי בשארם א־שייח'. ב־26 בפברואר 2024, דובר המשרד למיזמים ציבוריים, אמר כי מצרים מתכננת תוכניות לפתח את ראס ג'מילה. היומון הסעודי עכאט' דיווח ב־25 בפברואר כי מצרים התכננה להציע את הקרקע לערב הסעודית, לפני שהסיר את הדיווח מהאתר. הדובר הכחיש קיומו של משא ומתן כלשהו בנוגע לראס ג'מילה.⁶¹ מנגד, ב־26 בפברואר 2024, אתר החדשות המצרי העצמאי מנאסה דווח שממשלת מצרים קיבלה הצעה סעודית בשווי של 15 מיליארד לפיתוח האזור. על פי הדיווח של אתר החדשות המצרי Daily News Egypt ממשלת מצרים קיבלה הצעות מקרן ההשקעות הציבורית הסעודית ומרשות ההשקעות של קטר ושחודשים לאחר מכן יוכרז על הזוכה. פרסום המכרז תוכנן להתרחש בשנת 2021, אבל נדחה בשל

⁶⁰ שם.

⁶¹ Middle East Monitor. (February 27, 2024). [Egypt drawing up plans for south Sinai land after UAE mega-deal](https://www.middleeastmonitor.com/20240227-egypt-drawing-up-plans-for-south-sinai-land-after-uae-mega-deal/)

מגפת הקורונה. מכרז זה הוא חלק ממאמצי ממשלת מצרים לקדם פיתוח עירוני משולב עד לשנת 2052. מחמוד עסמת (Mahmoud Esmat) השר המצרי לסקטור העסקים הציבוריים, הכריז ב־26 בפברואר כי משרדו הסמיך משרד ייעוץ בין־לאומי להכין תוכניות לשם הצעת האזור להשקעה ושטרם נבחר משקיע. הוא אמר ששטח האזור הוא בסביבות 860,000 מטרים רבועים והוא בעל ערך אסטרטגי רב. על פי מקור בממשלת מצרים, המשקיעים הסעודים מעוניינים להבטיח את העסקה הזאת בשל קרבתה של ראס ג'מילה לאיים טיראן וסנפיק, אותם העבירה מצרים לערב הסעודית בשנת 2022, והפוטנציאל שלה למשוך תיירות בין שארם א־שייח' לבין העיר העתידיית ניום המוקמת בערב הסעודית. המקור ציין כי ההצעה הסעודית כוללת בנייה על שטח של 400,000 מטרים רבועים מבלי לשנות את הטבע ואיכות הסביבה באזור. זו תהיה שותפות בהשקעה הדומה לעסקת ראס אל־חכמה. היא תכלול מלונות חמישה כוכבים, מרכזי קניות, מרכזי צלילה, יעדי בידור, מזון, דירות להשכרה, מרכזי עסקים ואולם כנסים לאירועים ולקונצרטים. צפוי שהיא תמשוך 30 מיליון תיירים עד 2027.⁶²

בין הדיווחים השונים קיימת סתירה לגבי גודל השטח. ראס ג'מילה הוא אחד מהאזורים החופיים הספורים באזור הנמצאים בבעלות המדינה. הדיווחים המצרים טוענים שערכו נע בין 250 מיליון דולר ל־15 מיליארד דולר. בעבר, שטח זה נועד לפיתוח תיירותי גדול הכולל מלון ארבעה כוכבים גדול עם יותר מ־800 חדרים, יותר מאלף דירות להשכרה, אזורים מסחריים ואזורי בילוי.⁶³

בהקשר זה יצוין, כי בשנת 2018, ערב הסעודית אמרה שמצרים התחייבה להעניק לה שטח אדמה גדול בדרום סיני לשם השלמת עיר הענק ניום שהסעודים בנוים בצד הסעודי של מצרי טיראן. ראס ג'מילה ממוקם בקרבת המקום אליו אמור להגיע הגשר המתוכנן מעל מצרי טיראן.⁶⁴

סיוע מצד ערב הסעודית ואיחוד האמירויות לירדן

ערב הסעודית מזרימה כספים גם לירדן כדי לסייע לה לצלוח את המשבר הכלכלי שבו היא שרויה. ב־2 בינואר 2024, המשרד הירדני לתכנון ושיתוף פעולה בין־לאומי והשגרירות הסעודית בירדן הכריזו כי ערב הסעודית העבירה 38.6 מיליון דולר, המענק האחרון מתוך 250 מיליון דולר שמטרתם לתמוך בתקציב הירדני בין השנים 2018 ל־2022 על פי הסכם שנחתם בין שתי המדינות בשנת 2018. השגריר הסעודי בירדן, נאא'ף אל־סדירי, שיבח את ירדן ואמר כי "הכלכלה הירדנית היא חזקה ומסוגלת לצמוח חרף האתגרים וההשלכות האזוריות. ירדן הפגינה יכולת להסתגל לאירועים". בעבר, ערב הסעודית העניקה לירדן 1.25 מיליארד דולר

⁶² Naguib, S. (February 26, 2024). [Ras Ghamila: Is Egypt about to sell a prime Red Sea area to Saudi Arabia?](#) *Middle East Eye*

⁶³ El-Gaafari, N. (February 27, 2024). [After Ras al-Hekma UAE deal, Egypt could open Sharm el-Sheikh's Ras Gamila to Saudi investment.](#) *The New Arab*

⁶⁴ *Middle East Monitor*, February 27, 2024

נוסף לסכום על סך 100 מיליון דולר שנועד לתמוך במאמציה של ירדן לארח את הפליטים שנמלטו אל שטחה ממלחמת האזרחים בסוריה.⁶⁵

סיכום

המתקפות החות'יות נגד הספנות הבין־לאומית בים האדום ובמפרץ עדן, ההשלכות הכלכליות שלהן על מצרים, ירדן וערב הסעודית והתפתחות נתיבים ימיים ויבשתיים משולבים העוקפים הן את מצר באב אל־מנדב והן את דרום הים האדום והתבססות הנוכחות האמירית והסעודית במצרים מהווים את המשכו של תהליך ביסוס תת־האזור הגאופוליטי החדש של צפון הים האדום – הכולל את ישראל, מצרים, ירדן, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות – זהו חלק מאזור חדש רחב יותר המחבר בין הודו לאירופה דרך מדינות המפרץ. בראייה האמריקנית, אזור זה אמור לשמש כמשקל נגד למדינות 'ציר ההתנגדות' בראשות איראן.

גם ישראל אמורה להיות חלק בלתי נפרד מאזור זה. עדות לכך משמשים הסכמי אברהם עם איחוד האמירויות, בחריין ומרוקו וכן הגשר היבשתי להעברת סחורות מבחריין ואיחוד האמירויות לישראל דרך ערב הסעודית וירדן שהוקם טרם פרוץ מלחמת חרבות ברזל ומשמש כנתיב יבשתי העוקף את מצר באב אל־מנדב, אולם תנועת הסחורות שבו עד כה נמוכה מאוד. יכולתה של ישראל להשתלב במרחב חדש זה כמו גם באגן הים האדום באופן מלא תלויה בהיתכנות הנורמליזציה בין ישראל לבין ערב הסעודית, התלויה בהתקדמות המשא ומתן עם הפלסטינים על הקמת מדינה פלסטינית. מאחר ונראה כי נכון לעכשיו אין בכוונת ישראל להתקדם במשא ומתן עם הפלסטינים, ערב הסעודית מתחילה לבחון אפשרות להגיע להסכם הגנה בילטרלי עם ארצות הברית ללא ישראל.

במסגרת התגבשותו של אזור צפון הים האדום, נמשך במלוא המרץ תהליך התבססות הנוכחות וההשפעה של מדינות המפרץ במצרים בין אם באמצעות בניית וניהול נמלים אסטרטגיים בים האדום, בין אם בניצול משאבי טבע בשטח מצרים ובין אם בהשקעות ובהשתלטות על נכסי מדינה מצריים. מצד אחד, הפעילות המפרצית הזאת מסייעת למשטר המצרי לצלוח את המשברים הכלכליים הפוקדים אותו בשנים האחרונות ולשמור על יציבותו ומצד שני, היא מגבירה את השפעתן על המשטר המצרי ואת הביקורת עליו מצד חלקים באוכלוסייה.

בד בבד להתגבשותו של אזור צפון הים האדום, מתבסס בשנים האחרונות ציר בין־עריבי נוסף בין מצרים, ירדן ועיראק. בחודשים האחרונים התבססות ציר זה משתקפת גם ביצירת נתיבים ימיים ויבשתיים משולבים ומטרתם לקשור בין נמלי עיראק במפרץ הפרסי לים התיכון דרך ירדן ומצרים ולעקוף את מצר באב אל־מנדב. נתיבים חדשים אלה עוקפים גם את תעלת סואץ. יש לציין גם את יוזמת India–Middle East–Europe Economic Corridor – IMEC שבו נמל השטעון הוא באמירויות אך מחוץ למצר הורמוז.

ולבסוף, ניתן לתהות מה יעלה בגורלה של תעלת סואץ לאחר סיום המתקפות החות'יות נגד הספנות הבין־לאומית בדרום הים האדום ובמפרץ עדן. נכון להיום, חברות ספנות רבות

⁶⁵ *Middle East Monitor*. (January 3, 2024). [Saudi transfers \\$38.6m grant to Jordan](#)

מעדיפות שאוניותיהן תקפנה את כף התקווה הטובה מאשר שתפלגנה בים האדום ובתעלת סואץ. דבר זה גורם לשינויים בשרשראות האספקה ומפחית את חשיבותה של תעלת סואץ מבחינת חברות הספנות העולמית. אם מצב זה ימשך לאורך זמן (וייתכן אף שיועצם עקב ההתחממות הגלובלית והסטת נתיבי שיט בין אסיה ואירופה ל'מעבר הצפוני'),⁶⁶ קיימת סכנה כי תנועת הספנות הבין־לאומית תוסט באופן משמעותי מתעלת סואץ, יהיה איום ממשי על יציבות המשטר המצרי ועל הביטחון הלאומי המצרי ומכאן, שעל יציבות המזרח התיכון כולו.

⁶⁶ מירקין, צ' (2019). הנתיב הצפוני הרוסי הצהרות ומציאות. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2018–2019, המרכז למחקרי מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, 128–137.

מדיניות ארצות הברית ביחס למלחמת חברות ברזל 2023–2024

זיו רבינוביץ

מאמר זה סוקר את מדיניות ארצות הברית ביחס למלחמה בין ישראל וחמאס בהקשר הגלובלי והאזורי ואת ההתרחשויות במרחב הימי, להן יש חשיבות רבה במלחמה זו – הן המרחב של רצועת עזה והן הים האדום – לארצות הברית ולמעמדה במזרח התיכון ובזירה הגלובלית.

מתחילת המלחמה, ב-7 באוקטובר 2023, הפגינה ארצות הברית את אהדתה ותמיכתה העמוקה בישראל. הנשיא ג'ו ביידן ביטא זאת באופן נחרץ בנאומו ב-10 באוקטובר ובביקורו הקצר בישראל ב-18 באוקטובר, אירוע חסר תקדים במהלך מלחמה. התמיכה התבטאה לא רק במחוות נשיאותיות אלא גם במעשים, בראשם אספקת סיוע חירום צבאי לישראל, סיוע מדיני באו"ם ובזירה הבין-לאומית בכלל – גם כאשר ארצות הברית נותרה הלכה למעשה תומכת יחידה של ישראל, וסיוע כלכלי ניכר. בליל 13–14 באפריל 2024 התרחש אחד משיאי התמיכה האמריקנית בישראל כשארצות הברית ומדינות נוספות סייעו ביירוט מאות כטב"מים, טילי שיוט וטילים בליסטיים שאיראן שיגרה לכיוון ישראל. זאת בעקבות חיסול גנרל חסן מהדזוי, מפקד כוח קודס בסוריה ובלבנון, בדמשק ב-1 באפריל. אולם ככל שהמלחמה מתארכת, גוברת הביקורת האמריקנית על אופן ניהול המלחמה, בעיקר בהיבטים הומניטריים, ובפרט ביחס למספר הנפגעים האזרחיים ברצועת עזה. הביקורת אומנם לא התבטאה (עד כתיבת שורות אלו) בעצירת הסיוע הצבאי לישראל, אבל יש יותר ויותר ביקורת גלויה של הממשל האמריקני על ניהול המלחמה. הדבר ראוי לציון במיוחד כיוון ש-2024 היא שנת בחירות בארצות הברית והנשיא ביידן איבד תמיכה ניכרת במחנהו בשל תמיכתו החד-משמעית בישראל, חרף התוצאות הקשות של הפעולות הישראליות ברצועת עזה, שמעוררות זעם במחנה הליברלי.

הוויכוח בארצות הברית על הסיוע לישראל אינו חדש ואינו קשור בהכרח למלחמה בעזה. הוא נמשך שנים רבות, ויש ביקורת חריפה על היקף הסיוע לישראל ועל אופן השימוש הישראלי בסיוע האמריקני – בעיקר מהשמאל הליברלי-פרוגרסיבי אבל גם מהימין הליברטיאני.¹ המלחמה מבליטה שתי מגמות סותרות בגישה האמריקנית לסיוע לישראל: מצד אחד, רצון גובר לסייע לישראל במלחמה שחמאס כפה עליה, שהתבטא באישור חבילת סיוע של 26 מיליארד דולר לישראל באפריל 2024 (במסגרת חקיקה בהיקף רחב יותר הכוללת גם את הסיוע לאוקראינה ולטיוואן), ומצד שני, דרישה להצר את צעדיה של ישראל באמצעות מנוף הלחץ שהסיוע הצבאי נותן לממשל.² חבילת הסיוע חסרת התקדים בהיקפה כוללת 14.6 מיליארד

¹ תיבון, א' וסמואלס, ב' (6 באוגוסט 2023). [הדיון על קיצוץ הסיוע האמריקאי לישראל מתרחב, וכבר אינו טאבו. הארץ.](#)

² גוטמן, נ' ותקווה, ש' (9 בפברואר 2024). [החוק שמקדם הבית הלבן כתנאי לסיוע צבאי למדינות, כאן](#); AP (30 במרס 2024). [ביקורת בארה"ב על ממשל ביידן: "מתחנן לנתניהו שיפסיק להפיץ – ושולח פצצות". Ynet.](#)

דולר לסיוע צבאי, 4 מיליארד למימון מיירטים למערכות ההגנה של ישראל, 9 מיליארד לסיוע הומניטרי לפלסטינים, ו-2.4 מיליארד לכוחות האמריקניים באזור.³

מרבית המלחמה בעזה מתרחשת ביבשה, אך יש לה ממדים ימיים רבים בהם מעורבת ארצות הברית: קירוב נושאות המטוסים בתחילת המלחמה, השטת חלק נכבד מהסיוע לישראל בספינות, הקמת הרציף ההומניטרי מול עזה, והמלחמה בחות'ים בים האדום. המרכיב הימי מציב אתגר משמעותי לעליונות הצבאית והמדינית של ארצות הברית במזרח התיכון אבל גם מעבר לו, כאשר יריביה של ארצות הברית בוחנים את התנהגותה. פעולותיה לא רק משרתות את מדיניות ארצות הברית ביחס לישראל והמלחמה בעזה אלא גם מאותתות לאותן יריבות למה ארצות הברית מסוגלת אם תעמוד בפני אתגר מעשי מצידן.

מדיניות ארצות הברית ביחס למלחמה – ההקשר הגלובלי וההקשר האזורי

צריך לבחון את מדיניותה של ארצות הברית ביחס למלחמה במסגרת מדיניות החוץ הגלובלית שלה ככלל וביחס למזרח התיכון בפרט. בזירה הגלובלית, המלחמה בין ישראל וחמאס היא אתגר למנהיגות של ארצות הברית נוסף למלחמת רוסיה-אוקראינה (מאז 2022). מאז פרוץ המלחמה הסיוע האמריקני לאוקראינה הוא לא רק מסר תקיף לרוסיה שמאתגרת את העליונות האמריקנית ואת הסדר הבין-לאומי הליברלי שארצות הברית יצרה אלא גם מאותת לסין שארצות הברית נחושה להגן על מדינות מותקפות, אף אם אינן בעלות ברית רשמיות. אוקראינה אינה בעלת ברית של ארצות הברית אבל כבר ב-2008 ארצות הברית התכוונה לשלב את אוקראינה בנאט"ו (אם כי ללא מועד מוגדר),⁴ והיא נכונה לספק לה נשק וציווד רב להגנתה מול ההתקפה הרוסית כדי לשמור על עצמאותה ועל שלמותה הטריטוריאלית. פלישת רוסיה לאוקראינה מפרה את העיקרון המוסכם של גבולות בין-לאומיים מוכרים וארצות הברית רוצה לשמר את העיקרון – בשמו ארצות הברית יצאה למלחמת המפרץ נגד עיראק ב-1991 – ואת הסדר הבין-לאומי הליברלי שאותו היא יצרה לאחר מלחמת העולם השנייה.⁵ ארצות הברית נאבקה על מעמדה הדומיננטי בזירה הבין-לאומית אחרי שנים של שקיעה בעוצמתה היחסית ובתגובתה לאתגרים מסוג זה – לדוגמה, תגובתה לפלישת רוסיה לחצי האי קרים וסיפוחו לרוסיה ב-2014 לעומת התנהגותה מאז 2022.⁶

התגובה למלחמה בעזה מתאימה לגישה האגרסיבית של ממשל ביידן בהתייחסו לאיומים ביטחוניים על בעלות ברית. אף שלישראל אין ברית רשמית עם ארצות הברית, הקירבה בין המדינות הופכת את ישראל לבעלת ברית אסטרטגית של ארצות הברית במזרח התיכון. בעלות

³ גוטמן, נ' (20 באפריל 2024). [אושר בקונגרס סיוע אמריקני לישראל בגובה 26 מיליארד דולר](#). כאן.

⁴ NATO decision on open-door policy (April 3, 2008). *NATO News*. [nato.int](https://www.nato.int)

⁵ Flockhart, T., and Korosteleva E. A. (2022). War in Ukraine: Putin and the multi-order world. *Contemporary Security Policy*, 43 no. 3, 466–481; Mulligan, W. E. (2022). Ruptures, and the Ending of International Orders: Putin's Invasion of Ukraine in Historical Perspective. *Society*, 59, 259–267.

⁶ Kimmage, M. (2024). *Collusions: The Origins of the War in Ukraine and the New Global Instability* (New York: Oxford University Press)

ברית אחרות של ארצות הברית בוחנות את היחס האמריקני לישראל במלחמה זו בין היתר כאיתות עבורן, עד כמה הגיבוי האמריקני יציב. זה חשוב במיוחד למדינות כמו מצרים וערב הסעודית, שהיה להן ניסיון בעייתי עם ארצות הברית בעבר הלא רחוק: הנשיא ברק אובמה נטש את נשיא מצרים חוסני מובארק בעיצומן של ההפגנות נגדו בינואר–פברואר 2011 אחרי שנות נאמנות ארוכות של מובארק לארצות הברית,⁷ וערב הסעודית ספגה התקפה איראנית על בית הזיקוק שלה ב־2019 אך ארצות הברית לא הגיבה.⁸ לכן חשוב לארצות הברית לסייע לישראל כדי להוכיח את כוונתה לסייע גם לבעלות ברית אחרות, אם הן תותקפנה.

בזירה האזורית, האינטרס האמריקני לעזור לישראל הוא מובהק. חמאס נהנה מתמיכה משמעותית של איראן ובמידה רבה מתפקד כשלוחה שלה (אם כי ברמה פחותה מהזיקה של חזבאללה לאיראן), וסיוע לישראל נגדו הוא מסר לאיראן וליתר שלוחותיה במרחב. זאת ועוד, גיבוי אסטרטגי לישראל הוא גם מסר למדינות אחרות באזור, שחלקן בעלות ברית של ארצות הברית בזכות עצמן, שארצות הברית מסייעת גם להן מול האתגר האיראני הגובר באמצעות הסיוע לישראל. הסדר האזורי שהלך והתערער בשנים האחרונות אפשר לסין ובעיקר לרוסיה לתקוע יתד במזרח התיכון. ערעור המנהיגות האזורית של ארצות הברית התבטא בין היתר במגעים של מדינות שבאופן מסורתי היו בעלות ברית של ארצות הברית עם סין ורוסיה. כך מצרים החלה במגעים עם רוסיה ועם סין, וערב הסעודית תיאמה מחירי נפט עם רוסיה, חתמה על הסכמים כלכליים משמעותיים עם סין, ובתיווך סיני חידשה את יחסיה עם איראן במאסר⁹. 2023

המהלכים האמריקניים שהיו לפני פרוץ המלחמה, כמו הדיונים על נורמליזציה בין ערב הסעודית וישראל בחסות אמריקנית, נמשכים במידה רבה גם במהלכה.¹⁰ עבור ארצות הברית המלחמה היא הזדמנות ליצור סדר חדש במזרח התיכון בהנהגתה. סדר זה יכול להיות קשור בכוונתה ארוכת הטווח לסגת מהאזור כדי לרכז את מאמציה הצבאיים והדיפלומטיים באזורים אחרים

⁷ Shama, N. (2018). Egypt and Obama: Turbulent Times, Bouncy Relations. In M. Maass (ed.), *The World Views of the Obama Era: From Hope to Disillusionment* (Cham, Switzerland: Palgrave), 65–85; Lloyd, C., and Gardner, L. C. (2011). *The Road to Tahrir Square: Egypt and the United States from the Rise of Nasser to the Fall of Mubarak* (New York: New Press).

⁸ יששכרוף, א' (6 באוקטובר 2019). [איראן מריחה את חולשת טראמפ, אך לא בטוח שרוצה מלחמה עם ישראל, וואלה](#).

⁹ Yu, H. (2024). *Understanding China's Belt and Road Initiative* (Singapore: Springer), chap. 7; Friedman B., Saudi Arabia's Reluctant Regionalism. *Orbis*, 67, no. 2, 150–170; Hill, E., Ryan, M., O'Grady, S., and Oakford, S. (April 10, 2023). [Egypt secretly planned to supply rockets to Russia, leaked U.S. documents say](#), *Washington Post*. (17 בנובמבר 2022). [מצרים פונה 'מזרחה' השתתפות האסטרטגית בין מצרים וסין](#). צומת המזרח התיכון, 12, מס' 9.

¹⁰ ברון, ד' (18 באפריל 2024). [דיווח: ארה"ב מנסה להגיע לפריצת דרך ביחסי ישראל–סעודיה](#). ישראל היום.

– בעיקר במזרח אסיה כדי לבלום את סין ובמרחב הברית־סובייטי כדי לבלום את רוסיה.¹¹ אבל מדיניות ארצות הברית ביחס למלחמה בעזה גם מתכתבת עם המציאות החדשה שנוצרה במזרח התיכון, כשרוסיה כבר נוכחת בסוריה ודרכה בים התיכון, סין צוברת השפעה בעיקר באמצעים כלכליים, ואיראן טווחה רשת ענפה של מדינות שיש לה בהן השפעה ניכרת – סוריה, לבנון ועיראק, וכן ארגוני גרילה הסרים למרותה, לפחות באופן חלקי – חזבאללה, החותלים ומליציות שיעיות, רובן בעיראק.¹²

מחד גיסא התמשכות המלחמה בעזה אינה נוחה לארצות הברית מבחינה מדינית, ובוודאי מבליטה את היותה תומכת יחידה בישראל, ומאידך גיסא הדבר מאפשר הבשלה של תהליכים שארצות הברית הובילה ומובילה במזרח התיכון העשויים לגבש ברית אזורית בחסות אמריקנית שתתאים הן למאבק באיראן – האויבת המשותפת של בעלות הברית האזוריות של ארצות הברית – והן למאבק על ההגמוניה במזרח התיכון – של ארצות הברית מול סין ורוסיה, שתיהן בעלות זיקה הדוקה לאיראן.¹³ בתוך הקלחת הזו, לישראל יש תפקיד מרכזי בתפיסת העולם האמריקנית, הן בגלל עוצמתה העדיפה ביחס לכל יתר מדינות המזרח התיכון והן בגלל היותה נאמנה לארצות הברית יותר מכל מדינה אחרת באזור, מרצון (אידיאולוגי, ערכי וחומרי) או מחוסר־רצון (תלות מדינית וצבאית).

תמיכת ארצות הברית בישראל – 2023 הייתה שנה הפכפכה

ב־4 בינואר 2023, הכריז שר המשפטים יריב לוין על תוכנית החקיקה בתחום המשפט, שהממשלה מסגרה כ"רפורמה משפטית" ומתנגדיה כינו "הפיכה משטרית". התוכנית הובילה לתשעה חודשים של הפגנות ומחאות ברחבי ישראל. ממשל ביידן לא טמן ידו בצלחת, והעביר מסרים שהלכו והתחדדו לממשלת נתניהו שהחקיקה תערער את יסודות הדמוקרטיה בישראל ושהממשל מתנגד לאופן העברתה – ובמרום, שהוא מתנגד לה כליל. מסר זה עבר דרך שליחי הממשל כמו חברי קונגרס מהמפלגה הדמוקרטית, שגריר ארצות הברית בישראל דאז תומס נידס (Nides), ובהמשך באמצעות מזכיר המדינה אנתוני בלינקן, סגנית הנשיא קמלה האריס

¹¹ רובינוביץ, ז' (2022). ה'תפנית' של ארצות הברית לעבר מזרח אסיה: השלכות אפשריות לגבי מזרח הים התיכון אם תגיע לכלל יישום. בתוך: ש' חורב ז' רובינוביץ (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2021/22* (המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה), 111–116; Kimmage, 2004.

¹² Rabinovich, I., and Valensi, C. (2021). *Syrian Requiem: The Civil War and Its Aftermath* (Princeton, NJ: Princeton University Press), 185–191; Fulton, J. (ed.), (2022) *Routledge Handbook on China-Middle East Relations* (London: Routledge); Bahgat G. and Ehteshami A., (2021). *Defending Iran: From Revolutionary Guards to Ballistic Missiles* (Cambridge: Cambridge University Press), chap. 10; Seliktar, O., and Rezaei, S. (2020). *Iran, Revolution, and Proxy Wars* (Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan)

¹³ ניו יורק טיימס (19 באוקטובר 2023). [על רקע המלחמה בין ישראל לחמאס, מחריף העימות בין ארה"ב לציר רוסיה-סין-איראן, הארץ](#); וכן: Efsandiary, D., and Tabatabai, A. (2018). *Triple Axis: Iran's Relations with Russia and China* (London: I. B. Tauris)

ולבסוף הנשיא בעצמו.¹⁴ המסר הבוטא ביותר היה אי-הזמנתו של ראש הממשלה בנימין נתניהו לבית הלבן מאז שנשבע מחדש לתפקיד בסוף דצמבר 2022. ראש המל"ל צחי הנגבי אמר בריאיון לתקשורת בסוף אפריל 2023 שלולא החקיקה המשפטית, נתניהו היה מוזמן לבית הלבן.¹⁵

הכתף הקרה של ממשל בידן לממשלת נתניהו לאורך רוב שנת 2023 התחלפה בן-רגע באמפתיה לישראל ב-7 באוקטובר 2023, כשהחלו להתברר ממדי הזוועה ביישובי הנגב המערבי. בימים הראשונים לאחר ההתקפה הדבר התבטא בנאומו הנשיא ובסיוע צבאי מסיבי.¹⁶ מאותו רגע, ולפחות בחודשיים הראשונים של המלחמה, נראה היה שספקות שהיו בישראל (בעיקר בממשלה ובקרב תומכיה) לגבי תמיכת ממשל בידן בישראל נמוגו.¹⁷ זה כמובן הצטרף להבנה עד כמה עמוקה תלותה של ישראל בארצות הברית, בוודאי במצב חירום כמו אחרי ה-7 באוקטובר. הטבח ביישובי הנגב המערבי הוגדר במהרה כ"11 בספטמבר של ישראל" (Israel's 9/11), וחמאס זוהה כדאעש (Hamis is ISIS), ודימויים אלו תפסו מיד אחיזה בשיח האמריקני והבין-לאומי. בארצות הברית הייתה האהדה לישראל והתמיכה בתגובה קשה שלה להתקפה של חמאס דו-מפלגתית, והתבטאה בנובמבר 2023 בעצרת תמיכה המונית בישראל בווישנגטון שבה ראשי שתי המפלגות בסנאט ובבית הנבחרים נאמו על תמיכתם בישראל והצהירו "We stand with Israel".¹⁸ זו הייתה הבעת תמיכה וסולידריות חריגה ביותר בזירה הפוליטית האמריקנית, שבעשורים האחרונים מתמעטים בה מאוד הנושאים עליהם יש הסכמה דו-מפלגתית. בעשורים האחרונים ובעיקר בעשור האחרון ישראל הפכה לנושא שנוי במחלוקת

¹⁴ Rogers, K. (March 24, 2023). [Crisis in Israel Tests the Complicated Ties Between Biden and Netanyahu](#), *New York Times*; *White House briefing room* (March 19, 2023). [Readout of President Joe Biden's Call with Prime Minister Benjamin Netanyahu of Israel](#); Horowitz, D. (January 30, 2023). [Diplomatically but firmly, Blinken advises Netanyahu not to harm Israeli democracy](#), *Times of Israel*; Samuels, B. (February 18, 2023). [U.S. Ambassador Nides: We're Telling Netanyahu to Pump Brakes on Judicial Overhaul](#), *Haaretz*; [Ambassador Nides' interview with David Axelrod](#) on The Axe Files with David Axelrod, Episode 522, *CNN podcast*, February 16, 2023; Rep. Nadler, J. (January 25, 2023). [As the Most Senior Jewish Member of Congress, I Now Fear Deeply for the U.S.-Israel Relationship](#), *Haaretz*; JTA and TOI Staff, (March 10, 2023) [Jewish Democrats tell Israeli leaders to back off judicial shakeup, seek compromise](#), *Times of Israel*

¹⁵ הארץ, (28 באפריל 2023). [הנגבי: אם לא היתה רפורמה משפטית, נתניהו היה מוזמן לבית הלבן](#).
¹⁶ הארץ, (11 באוקטובר 2023). ['עומדים לצד ישראל': נאום המלא של נשיא ארה"ב ג'ו ביידן; ירון, ע' וסמואלס, ב' \(15 בנובמבר 2023\). \[עשרות אלפי פגזים, טילים מונחי לייזר וחודרי בונקרים: החימוש שארה"ב שלחה לישראל\]\(#\), הארץ.](#)

¹⁷ אייכנה, א' (6 בפברואר 2024). [חיבוק חם או 'עבודה בעיניים'? כרוניקה של הידרדרות ביחסים עם ארה"ב, בזמן מלחמה](#). *ynet*; אביטן כהן, ש' (13 בפברואר 2024). [סימנים של משבר: מה צפוי ביחסי ישראל-ארה"ב? ישראל היום](#).

¹⁸ Rosenfeld, A. (November 14, 2023). [Massive rally for Israel brings message of solidarity to Washington](#). *Forward*

ותמיכה בישראל היא כיום בעיקר חד־מפלגתית – התמיכה איתנה בקרב הרפובליקנים והרבה פחות מוצקה בקרב הדמוקרטים, בוודאי הצעירים והפרוגרסיביים.¹⁹

התמיכה האמריקנית התבטאה בסיוע החירום לישראל שכלל רכבת אווירית ומית של אספקה צבאית מסיבית,²⁰ ובכלל זה החזרת ציוד שנשלח לאוקראינה (שעודנה נלחמת נגד רוסיה) ממחסני חירום של ארצות הברית בשטח ישראל.²¹ נוסף לכך, בתחילת המלחמה נאומו הנשיא ביידן הבהירו לאויבי ישראל וארצות הברית במזרח התיכון שאם ינסו לנצל את המצב ולתקוף את ישראל, שכרם ייצא בהפסדם. כל נאומו של הנשיא ביידן התמצה באמירתו החוזרת, "Don't".²²

הגיבוי האמריקני לישראל החל להישחק עם התמשכות המלחמה. הלחצים הפוליטיים של האגף הפרוגרסיבי ושל קבוצות ביקורתיות כלפי ישראל על הנשיא ביידן – בעיצומה של עונת הפריימריז ובפתח שנת הבחירות לנשיאות – גברו ונוצרו מחאות מקומיות נגדו, דוגמת המחאה של הקהילה המוסלמית בעיר דירבורן (Dearborn) במישיגן, שם רוב תושבי העיר הם ממוצא ערבי ולכן שם נמצא הריכוז המוסלמי הגדול ביותר בארצות הברית לנפש.²³ במהלך המלחמה התקיימו מחאות רבות של סטודנטים פרו־פלסטינים בקמפוסים ברחבי ארצות הברית, ושיא ההפגנות היה באפריל 2024 (נכון למועד הכתיבה).²⁴ למחאות אלו נוסף הלחץ הבין־לאומי על הנשיא להיות יותר ביקרתי כלפי השימוש הישראלי בנשק אמריקני ואמברגו הנשק שהטילו על ישראל – גם אם חלקו באופן סמלי – מדינות מערביות רבות.²⁵

על אף הביקורת הגוברת על ממדי ההרג ברצועת עזה, נכון ליוני 2024, ביידן אינו מגביל את ישראל,²⁶ ואף הצליח להעביר חבילת סיוע בסך 95 מיליארד דולר עבור אוקראינה, ישראל

¹⁹ Cavari, A., and Freedman, G. (2021). *American Public Opinion toward Israel: From Consensus to Divide* (New York: Routledge); Rynhold, J., (2015). *The Arab-Israeli Conflict in American Political Culture*. (Cambridge: Cambridge University Press), chaps. 2–3

²⁰ שלח, ע' ושבתאי, ה' (9 בינואר 2024). [הסיוע המיוחד מארצות הברית – ניתוח ומשמעויות](#). INSS מבט על, גיליון 1812; שרף, א' (7 במארס 2024). [רכבת אווירית חסרת תקדים: כל נשלח הנשק מארה"ב לישראל](#). הארץ.

²¹ Taylor, A., (April 2, 2024). [What to know about U.S. military aid to Israel](#). *Washington Post*

²² הארץ (11 באוקטובר 2023). ['עומדים לצד ישראל': נאומו המלא של נשיא ארה"ב ג'ו ביידן](#).

²³ Jones, W. (September 26, 2023). [Census data shows Arab American population in Dearborn now makes up majority of people living there](#). *Click on Detroit*

²⁴ שלומוביץ, נ' (5 באפריל 2024). [ישראל איבדה את תמיכת הדור הצעיר בארצות הברית, והתוצאות יהיו כואבות](#), הארץ; שלומוביץ, נ' (26 באפריל 2024). [הסטודנטים המוחים הם מיעוט בקלפי, אבל הכאוס עלול להזיק לביידן](#). הארץ; שטרנהל, י' (24 באפריל 2024). [המאבק של האוניברסיטאות בארה"ב במחאות נגד ישראל רק מעצים אותן](#). הארץ.

²⁵ אלמס, ד"ש. (20 במארס 2024). [בעקבות אמברגו הנשק הקנדי: המדינות שישראל באמת צריכה לחשוש מהן](#). גלובס.

²⁶ Hudson, J. (March 6, 2024). [U.S. floods arms into Israel despite mounting alarm over war's conduct](#). *Washington Post*; DeYoung, K. (June 26, 2024). [U.S. war aid of \\$6.5 billion discussed during 'productive' Gallant visit](#), *Washington Post*

וטייוואן (החלק של ישראל בחבילה זו הוצג במבוא).²⁷ עם זאת, סלע המחלוקת העיקרי בין ארצות הברית לישראל הוא בשאלת היום שאחרי. ארצות הברית מעוניינת לקדם תהליך מדיני שיוביל בסופו של דבר להקמת מדינה פלסטינית על בסיס פתרון שתי המדינות, ובטווח המידי למסור את ניהול הרצועה בחזרה לרשות הפלסטינית אחרי שתעבור רפורמה. הגם שברור כי הקמת מדינה פלסטינית אינה ריאליטת בטווח המידי, נתניהו וממשלתו מתנגדים למתווה הזו נחרצות, ומכאן נוצר הוויכוח בין הממשלות, ולהתמשכותו יש השפעה מהותית על התמשכות המלחמה עצמה.²⁸

האתגר הימי – ריבוי זירות במרחב הימי

בימים שאחרי 7 באוקטובר, שלחה ארצות הברית שתי נשאות מטוסים – 'ג'רלד פורד' (Gerald Ford) ו'דווייט אייזנהאור' (Dwight Eisenhower) – עם קבוצת התקיפה שלהן למזרח הים התיכון ולמפרץ עומאן כדי להרתיע ולאותת לאויבי ישראל הנוספים, חזבאללה ואיראן לבל ינסו לנצל את המצב ולתקוף.²⁹ נשאות המטוסים נשארו במרחב עד סוף 2023 ואז הפליגו בחזרה כשנראה היה שהמצב האסטרטגי התייצב קמעה.³⁰

ככל שהאסון ההומניטרי ברצועה גבר ומספר ההרוגים הפלסטינים עלה, ארצות הברית לחצה על ישראל להרחיב את הכנסת הסיוע ההומניטרי (מזון ותרופות) לרצועה.³¹ ככל הנראה מסיבות הקשורות בפוליטיקה פנימית, וכן כדי לא להיתפס כאחראית לחיים האזרחיים ברצועת עזה, ישראל סירבה לאפשר הכנסת סיוע בהיקף שארצות הברית דרשה, ולבסוף בסוף אפריל ותחילת מאי 2024 ארצות הברית הקימה רציף ימי מול עזה שישמש להכנסת סיוע לרצועה, בעלות מוערכת של יותר מ-320 מיליון דולר.³² ארצות הברית וישראל סיכמו שיהיה פיקוח ישראלי על הסיוע שיוכנס בדרך זו, אבל המסר היה שארצות הברית מייצרת דרך עוקפת, ימית, לרצועה.³³ הרציף התפרק כמה פעמים בגלל מזג האוויר, עד שצבא ארצות הברית החליט

²⁷ רויטרס. (23 באפריל 2024). [חוק חבילת הסיוע לישראל אושר בסנאט; ביידין: אחתום על החוק היום. הארץ; סמואלס, ב' ורויטרס \(21 במארס 2024\). \[בממשל חלוקים על הסיוע לישראל; דיפלומטים לשעבר קוראים לביידן להגבילו. הארץ.\]\(#\)](#)

²⁸ ליס, י' (20 בינואר 2024). [המסרים הסותרים של נתניהו מעמידים אותו במסלול התנגשות עם ביידן, הארץ.](#)

²⁹ שרף, א' ופפר, א' (16 באוקטובר 2023). [רכבת אווירית לישראל, מטוסי קרב בירדן ושתי נשאות מטוסים: ארה"ב מזרימה עוד כוחות לאזור. הארץ.](#)

³⁰ הראל, ע' (2 בינואר 2024). [צמצום הכוח הימי של ארצות הברית באזור אינו מבשר טובות לישראל. הארץ.](#)

³¹ Baker P., (February 8, 2024). [Biden sharpens criticism of Israel, calling its Gaza response 'over the top'. New York Times](#); שמילוביץ, צ' וסוכנויות הידיעות (10 באפריל 2024). [ביידן בביקורת חריפה על מדיניות נתניהו בעזה: 'זו טעות, לא מסכים עם הגישה', ynet.](#)

³² אי-פי. (5 במאי 2024). [מסדרון הסיוע הימי לרצועת עזה עשוי להתחיל לפעול החודש. כך הוא אמור לעבוד. הארץ.](#)

³³ שניידר, ט' (28 באפריל 2024). [הרציף הרף האמריקאי להכנסת מזון וסיוע לעזה יחל לפעול בימים הקרובים. זמן ישראל; סמואלס, ב', חורי, ג' וקובוביץ, י' \(7 במארס 2024\). \[ביידן יכריז על הקמת רציף זמן לחופי עזה לקליטת סיוע הומניטרי, בתיאום עם ישראל, הארץ; אייכנר, א' וזיתון, י' \\(26 באפריל 2024\\). \\[צה"ל מאבטח, חמאס מאיים ויורה: ארה"ב החלה בבניית הרציף הימי בעזה. Ynet.\\]\\(#\\)\]\(#\)](#)

לפרקו בסוף יוני וייתכן שלא יורכב מחדש.³⁴ לכך נוספה גם הצנחת הסיוע שארצות הברית ומדינות נוספות – למשל ירדן, צרפת, ואיחוד האמירויות – מבצעות כבר כמה חודשים.³⁵ אלו הם סימנים לשבירת המצור הישראלי על הרצועה שאפשר להעריך שיימשכו במסגרת ההסדר המדיני שיצמח לאחר המלחמה.

המלחמה בעזה איימה ומאיימת להפוך למערכה רב־זירתית עבור ישראל ולכלול חלק ניכר מהמזרח התיכון. כבר בימים הראשונים למלחמה החל החזבאללה לירות לעבר יישובי הצפון. גם ארגונים ומליציות מעיראק הקשורים לאיראן ביצעו ירי על ישראל כולל פגיעה בבסיס חיל הים באילת.³⁶ נוסף לכך, כנכסו החות'ים בתימן – שלווחיה של איראן החולשים על מצר באב אל־מנדב בדרום הים האדום – למערכה. המעורבות החות'ית מתבטאת בירי טילים ובשיגור כטב"מים לעבר ישראל, ובהפרעה לספנות לעבר ישראל בים האדום.³⁷ למעשה, הם הובילו לשיתוק נמל אילת,³⁸ ולשינוי משמעותי בנתיבי הסחר בין אסיה ואירופה. זהו האתגר המשמעותי ביותר לעליונות הימית האמריקנית במלחמה זו. עבור ארצות הברית אין זה רק עניין שקשור למלחמה בעזה אלא אתגר משמעותי מאוד לחופש השיט שהיא אמונה על שמירתו כמעצמה הימית החשובה והחזקה בעולם. ספינות הצי האמריקני עוסקות מראשית המלחמה ביירוט טילים של החות'ים בדרכם לישראל ועם הזמן הן הגבירו את הלחימה הימית בדרום הים האדום, לצד בעלות ברית כמו בריטניה.³⁹ סגן מפקד פיקוד מרכז (CENTCOM) של ארצות הברית והמפקד היוצא של הצי החמישי, תת־אדמירל בראד קופר (Cooper), אמר בריאיון לתוכנית "60 דקות" כי המערכה הימית נגד החות'ים היא הנרחבת ביותר של הצי האמריקני מאז מלחמת העולם השנייה.⁴⁰ לא רק ישראל סובלת מפעולות החות'ים, אלא גם מצרים שמאבדת הכנסות רבות מאוד מההאטה בשיט דרך תעלת סואץ, כיוון שמרבית הספנות שבימי

³⁴ Copp, T., and Baldor, L. C. (June 28, 2024). "[US removes Gaza aid pier due to weather and may not put it back, officials say](#)," AP

³⁵ רביד, ב' (2 במארס 2024). [ארצות הברית החלה להצניח סיוע הומניטרי לעזה](#). וואלה.

³⁶ זיתון, י' (1 באפריל 2024), ["בצה"ל מאשרים: הכטב"ם שחדר מעיראק הלילה פגע בבסיס חיל הים באילת](#), Ynet.

³⁷ קובוביץ, י' ורויטרס (31 באוקטובר 2023). [טיל בליסטי וכטב"מים שוגרו מתימן לישראל ויורטו; מערכת 'חץ' הופעלה לראשונה, הארץ; בראל, צ' \(10 בדצמבר 2023\). \[האיום של החות'ים עלול להצית עימות צבאי בינלאומי בים האדום\]\(#\). הארץ; שרף, א' \(20 בדצמבר 2023\). \[המפה המלאה: כל הספינות שהחות'ים תקפו בים האדום\]\(#\). הארץ; בראל, צ' \(17 בדצמבר 2023\). \[בחסות איראן, החות'ים הפכו את ים סוף לזירת איום אסטרטגי עצמאי\]\(#\). הארץ.](#)

³⁸ שמיל, ד' (19 במארס 2024). [החות'ים גרמו לשיתוק נמל אילת – וכעת מחצית מהעובדים צפויים להיות מפוטרים](#). דה מרקר.

³⁹ Minor, A. (April 23, 2024). [Solving the Houthi Threat to Freedom of Navigation](#). *War on the Rocks*

⁴⁰ Wei K, K. T. (February 19, 2024). [US admiral says the fight against the Houthis in the Red Sea is the largest battle the Navy's fought since World War II](#). *Business Insider*

שגרה מתקיימת דרך תעלת סואץ פנתה להקיף את אפריקה בגלל המלחמה.⁴¹ גם ירדן סובלת מפעילות החות'ים כיוון שהמוצא לים והנמל היחיד שלה – נמל עקבה – נמצא בים האדום.⁴²

העובדה שארצות הברית הקימה קואליציה כדי להתמודד עם האתגר החות'י אינה מפתיעה בהקשר של המדיניות האמריקנית הכוללת תחת ביידן, שחותר לפעולות רב־צדדיות ולשיקום שיתופי הפעולה עם בעלות הברית של ארצות הברית, בראשן מדינות נאט"ו.⁴³ יש בזה גם חלוקת נטל שוויונית יותר עם מדינות נוספות, כולל מדינות במזרח התיכון שכבר החלו לקבל על עצמן בשנים האחרונות אחריות ביטחונית ימית במרחב.⁴⁴ אולם משיקולים אזוריים ופנימיים של אותן מדינות, למשל מצרים וערב הסעודית, נראה שהן מגבילות מאוד את פעולתן נגד החות'ים, גם כשהן הנפגעות הכלכליות העיקריות מהמצב. אותם שיקולים כוללים בין השאר את אירצונון להיראות תומכות בישראל במלחמה נגד חמאס. לכן ארצות הברית נדרשת להגביר את פעילותה ואיתה בעלות הברית מאירופה. כך הפך הים האדום לזירה בה המעצמות הגלובליות (בראשן ארצות הברית) פועלות במקום המדינות האזוריות, אשר התעצמותן הימית בשנים האחרונות מתבררת כמגובלת – כאמור בעיקר משיקולים פוליטיים ולא מסיבות צבאיות גרידא.⁴⁵ חופש השיט בים האדום נפגע קשות, כאמור לא רק עבור ישראל, ונטל ההוכחה שהיא יכולה להגן על חופש זה נופל על ארצות הברית.⁴⁶ זהו מאבק הכרוך בעימות מתמשך בין ארצות הברית ואיראן, מה שמרחיב את המרחב הגאוגרפי של המלחמה בעזה.

⁴¹ אלמס ד"ש. (5 בדצמבר 2023). [החות'ים רוצים לפגוע בישראל, אך בדרך הם עלולים לרסק למצרים את הכלכלה גלובס](#).

⁴² פסקין, ד' (14 בדצמבר 2023). [הנפגעות הנוספות מהחות'ים: מדינות ערב שומרות על שתיקה ומפסידות. כלכליסט; The Jordan Times. \(April 16, 2024\). \[Aqaba port sees decrease in container traffic amid Red Sea crisis\]\(#\)](#).

⁴³ Charillon, F. (2023). The United States from Trump to Biden: A Fragile Return to Multilateralism. In A. Guilbaud, F. Petiteville and F. Ramel (eds.), *Crisis of Multilateralism? Challenges and Resilience* (Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan), 113–129; Sloan, S. R. (2022). *De-Trumping U.S. Foreign Policy: Can Biden Bring America Back?* (Berlin: De Gruyter)

⁴⁴ חורב, ש' (2023). התפתחויות גלובליות במרחב הימי, בתוך ש' חורב וז' רובינביץ (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23* (המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה), 80–79.

⁴⁵ Maher, M., and Farid, M. (2024). [Cairo: Stuck between Securing the Red Sea and Avoiding a Perception of Support for Israel](#). Fikra Forum, The Washington Institute; Stewart, P., Latona, D., and Amante, A. (December 28, 2023). [Some US allies back away from Red Sea task force, not wanting to appear pro-Israel](#). *Times of Israel*; Lee, E. J. (2024). Red Sea Tensions, Tanker War Lessons? *Survival*, 66, no. 2, 115–126; Clark J., (January 4, 2024). [U.S., Partners Committed to Defensive Operations in Red Sea](#), *Department of Defense News*; Lenderking, T. A. (April 19, 2024). [Securing the Red Sea: A Global Response](#). *Dipnote, Department of State*

⁴⁶ Etzioni A., (2016). Freedom of Navigation Assertions: The United States as the World's Policeman. *Armed Forces and Society*, 42, no. 3, 501–517; Department of Defense, (2017). [U.S. Department of Defense Freedom of Navigation \(FON\) Program](#)

למערכה על חופש השיט בים האדום יש משמעות לא רק לסחר הימי של ישראל או לתנועה דרך תעלת סואץ אלא גם בתחרות בין המעצמות הגדולות. אם ארצות הברית לא תביס את החות'ים ותבטיח מחדש חופש שיט מלא דרך מצר באב אל־מנדב, הדבר יקרין חולשה אמריקנית ברחבי המרחב הימי. חולשה זו יכולה לגרום לשתית תופעות, מצד אחד, חיפוש אחר מעצמה אחרת שתבטיח חופש שיט – מבחינת גודל הצי שלה, סין היא המועמדת המובילה, ומצד שני, מעצמות אזוריות או ישויות לא מדינתיות באזור ישתלטו על הים האדום ועל הסחר דרכו. האפשרות הראשונה נראית לא ריאלי, בוודאי לא בטווח הזמן הקרוב. אומנם בתחילת 2024 הצי הסיני ליווה אוניות במפרץ עדן ולחופי סומליה, אבל הפריסה של סין במרחב זה אינה מספיק משמעותית כדי להיכנס לנעלי ארצות הברית.⁴⁷ האפשרות השנייה יותר סבירה, ולמעשה כבר התרחשה בעבר הלא רחוק עם הפיראטים שיצאו מסומליה בשנות ה־90 וה־2000 ושיבשו את הסחר הימי, באופן די דומה לפעולת החות'ים כיום, גם אם בנזק קטן יותר.⁴⁸ האתגר הפיראטי מסומליה בעבר נראה קל ביחס לאתגר החות'י מתימן כיום הן מבחינה צבאית והן מבחינת ההקשר הפוליטי שלו, ולכן כנראה קשה יותר לגייס שותפים אזוריים למלחמה הנוכחית.

המלחמה בעזה יצרה לארצות הברית קשיים רבים – הן סביב עזה והן במעגלים רחבים ורחוקים יותר – אבל אלו הן גם הזדמנויות עבור וושינגטון לשיקום וחזוק מעמדה באזור. הצלחתה תלויה בהצלחה הצבאית של ישראל אבל גם בריסונה מפני הרחבת העימות וגרירת ארצות הברית לתוכו באופן אקטיבי אף יותר מאשר עכשיו.

סיכום

נכון למועד כתיבת המאמר, המלחמה עדיין לא תמה ולכן קשה להעריך את הצלחת המדיניות האמריקנית. ההתקפה האיראנית על ישראל לביל 13–14 באפריל 2024 הוכיחה שאזהרות מפורשות של ארצות הברית איבדו מכוח ההרתעה שלהן, אם כי נראה שההתקפה ותגובתה של ישראל ב־19 באפריל היו יחסית מדודות, כנראה בעקבות לחצים אמריקניים כבדים.⁴⁹ ככל שהבחירות בנובמבר 2024 מתקרבות, הלחצים על הנשיא ביידן יגברו בעיקר ממבקרי ישראל שמאיימים לא לתמוך בו ובכך להקל על יריבו, הנשיא לשעבר דונלד טראמפ, לגבור עליו ולחזור לבית הלבן. לכן ביידן וממשלו רוצים שהמלחמה תסתיים במהרה ותרד מסדר היום הציבורי.

⁴⁷ Frantzman, S. F. (February 27, 2024). [Chinese naval fleet on mission near Red Sea raises eyebrows in MidEast](#). *Jerusalem Post*; Herzinger, B., and Lefkowitz, B. (February 17, 2023). [China's Growing Naval Influence in the Middle East](#). Policy Watch 3706, *Washington Institute for Near East Policy*.

⁴⁸ Gilpin, R. (2007). [Counting the Costs of Somali Piracy](#). *United States Institute of Peace Working Paper*; Ginkel van, B., and Putten van der, F.P. (eds.). (2010). *The International Response to Somali Piracy: Challenges and Opportunities* (Leiden, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers); Daniels, C. L. (2012). *Somali Piracy and Terrorism in the Horn of Africa* (Lanham, MD: Scarecrow Press).

⁴⁹ רביד, ב' (12 באפריל 2024). [ארה"ב ביקשה מישראל לקבל עדכון מוקדם ולקיים התייעצות לפני מתקפה נגד איראן](#). וואלה.

סיום המערכה ברצועת עזה צפוי להיות כרוך בזירה הלבנונית, אך לא בהכרח בזירת הים האדום, שם השיקולים של החות'ים ושל ארצות הברית אינם מוגבלים רק להקשר של ישראל והמלחמה בעזה.⁵⁰ המלחמה נגד החות'ים היא רק נדבך אחד במלחמה המתמשכת של ארצות הברית נגד מליציות פרו־איראניות במזרח התיכון, והובילה, כך דווח, להצעה אמריקנית לאיראן (דרך מתווכות) להסדרה כוללת של היחסים במרחב.⁵¹ סביר להניח כי הסדרה כזו, אם תתממש, תכלול גם את היחסים הישירים בין ארצות הברית ואיראן, ובמיוחד תיגע בתוכנית הגרעין האיראנית.

במהלך המלחמה, המרחב הימי מציב אתגרים מורכבים לישראל ולארצות הברית. עבור ארצות הברית, את הבעיה הקשה ביותר מציבים החות'ים, המאתגרים ישירות את ההגמוניה שלה במרחב הימי ומאיימים על חופש השיט וכן על כלכלתן של בעלות ברית של ארצות הברית במרחב, בעיקר ישראל, מצרים וערב הסעודית. כאמור, ארצות הברית תידרש להכריע את החות'ים כדי לבסס מחדש את מעמדה כמנהיגת המערכת והערבה הראשית לחופש השיט בנתיבים הבין־לאומיים. לאחר שנים של שקיעה באפקטיביות של ארצות הברית באזור וכניסת יריבותיה העיקריות – רוסיה וסין – לזירה, המלחמה היא גם הזדמנות אסטרטגית עבור ארצות הברית לנצל את יתרונותיה היחסיים בתחום הימי ולבסס מחדש את מעמדה. ממשל בידן נראה נחוש להשיג את זה, אולם קשה לחזות מה יקרה אם טראמפ ינצח בנובמבר וישוב לבית הלבן בתחילת 2025. הסימנים שהוא מפזר עד עתה אינם עולים בקנה אחד עם מדיניותו של בידן.⁵²

⁵⁰ לדרמן, ש' (19 במארס 2024). [מאין צצו החות'ים, מה הם רוצים, ולמה המלחמה בעזה משרתת אותם?](#) הארץ. ראו גם: Knights, M. (April 2024). [Assessing the Houthi War Effort Since October](#). *CTC Sentinel*, 17, no. 4, 1–20. 2023.

⁵¹ בראל, צ' (30 בינואר, 2024). [טהראן קובעת את האסטרטגיה באזור, ולאמריקאים אין מענה](#), הארץ.

⁵² שלומוביץ, נ' (10 במארס 2024). [טראמפ שומר על עמימות בנוגע למלחמה. זה לא טוב לישראל](#), הארץ.

עמדתה של סין במלחמת 'חרבות ברזל'

בני בן ארי

הערכים ההיסטוריים והתרבותיים של עם משפיעים על הפסיכולוגיה והזהות הלאומית שלו ובמישרין ובעקיפין משפיעים גם על החלטות בנושאי מדיניות חוץ. הערכים התרבותיים המסורתיים המשפיעים על העם הסיני עוצבו זה אלפי שנים מסין הקיסרית ועד מדיניות מנהיגיה כיום הם: הרמוניה, נדיבות, אדיבות, חוכמה, יושר, נאמנות וכיבוד הורים. מבין אלה ערך הליבה הוא הרמוניה שפירושה "תיאום נכון ומאוזן בין דברים" והיא כוללת "רציונל, תקינות והתאמה".¹ מימוש ערכים אלו בדיפלומטיה הסינית מבוסס בעיקר על ערך ההרמוניה האמור להביא ליציבות ולמנוע משברים, ועומד על כך שיש לטפל בנושאים שבניגוד עניינים ודעות מול היריבים באמצעות התייעצות, תיאום ואמצעים מאוזנים להשגת "שיווי משקל" ויציבות. הקשר בין הערכים ההיסטוריים והאידיאולוגיה הקומוניסטית נקבע עוד בידי דנג שיאו פינג (Deng Xiaoping) בשנת 1982, ומשמש בסיס לתאוריות השלטון והכלכלה של נשיא סין הנוכחי שי (Xi Jinping) "סוציאליזם עם מאפיינים סיניים" (Socialism with Chinese Characteristics).² התרבות הסינית המסורתית כוללת לא רק את הקונפוציוניזם, המתמקד גם בטיפול מידות טובות ושמירה על אתיקה, אלא גם את אומנות המלחמה, האסטרטגיה והטקטיקה. עם זאת, בקשר למלחמה בין ישראל לחמאס, "הערכים התרבותיים" של סין מתחלפים בדיפלומטיה השלטת לאחרונה בסין, והיא מדיניות של פגיעה בהגמוניה של ארצות הברית בעולם.

התגובות הרשמיות הראשוניות בסין למלחמת 'חרבות ברזל' ותגובות בתקשורת ובמדיה חברתית

בשיחת טלפון בין שר החוץ הסיני וואנג יי (Wang Yi) ושר החוץ הישראלי אלי כהן ב-23 באוקטובר 2023, אמר השר הסיני בין היתר כי:

... הסכסוך הנוכחי בין פלסטין לישראל מעורר דאגה חמורה בעולם כולו, ומציג בחירה מכרעת בין מלחמה לשלום. סין מודאגת מאוד מהמשך ההסלמה בסכסוך ומהחרפת המצב, ועצובה מאוד מהמספר הגדול של האזרחים שנפגעו עקב הסכסוך. סין מגנה כל פעולה הפוגעת באזרחים, ומתנגדת לכל מהלך המפר את החוק הבין-לאומי. לכל המדינות יש זכות להגנה עצמית, אך חשוב לשמור על המשפט ההומניטרי הבין-לאומי ולהגן על אזרחים. המשמיה הדחופה כעת היא לעצור את המצב מלהסלים עוד יותר וגרימת מצוקה הומניטרית חמורה יותר.³

1 Zhang Lihua. (November 21, 2013) [China's Traditional Cultural Values and National Identity](#), Carnegie Endowment for International Peace

2 "Socialism with Chinese Characteristics for a New Era", is an ideological doctrine created during General Secretary Xi Jinping's leadership of the Chinese Communist Party (CCP) .that combines Chinese Marxism and national rejuvenation

3 Wang Yi (October 24, 2023). [Has a Phone Call with Israeli Foreign Minister Eli Cohen](#), Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China

ביום ה-7 במאס 2024 כינה השר הסיני את המלחמה של ישראל בעזה "חרפה לציוויליזציה" וחזר על הקריאות ל"הפסקת אש מיידית". "זו טרגדיה למין האנושי וחרפה לציוויליזציה שהיום, במאה ה-21, אי אפשר לעצור את האסון ההומניטרי הזה", אמר וואנג לעיתונאים.⁴

סין לא ציינה במפורש את חמאס בהצהרותיה ולא הגדירה את פעולותיו כטרור (בניגוד למדינות מערביות רבות), מאז מתקפת הטרור של חמאס ב-7 באוקטובר, והתקיפות הישראליות בעזה שבאו בעקבותיה. סין מיצבה את עצמה כתומכת ב"שלום", קוראת להפסקת אש מיידית בעזה ולהקמת מדינה פלסטינית עצמאית,⁵ ובתוך כך שהיא מבקרת את תמיכת ארצות הברית בישראל (יש לציין כי ה"שלום" הוא ביטוי מובנה בכל ההצהרות הסיניות להפסקת עימותים). סין אינה רואה בחמאס השולט ברצועת עזה ארגון טרו, ותומכת רשמית בהקמת "מדינה פלסטינית ריבונית ועצמאית" על בסיס גבולות 1967 שבירתה מזרח ירושלים. סין אף הצהירה על נכונותה לסייע בקידום שיחות השלום בין ישראל לפלסטינאים והכריזה על "שותפות אסטרטגית" עם הרשות הפלסטינית.⁶

בהמשך התגובות הרשמיות של ממשלת סין, התפתח גל של התבטאויות אנטישמיות ברשתות החברתיות הסיניות. משפיען עם 2.9 מיליון עוקבים ברשת החברתית הפופולרית 'ווייבו' טען כי חמאס הוא ארגון התנגדות, ואילו ישראל היא ארגון טרור בגלל התקיפות שלה ברצועת עזה שבהן נהרגו אזרחים. נוסף לכך, שדרן פופולרי במדינה טען כי היהודים שולטים בחלק לא פרופורציונלי של ההון בארצות הברית. רבות מהתגובות שקיבל היו נגועות בדימויים אנטישמיים, וחלקן המעיטו בממדי הזוועות בשואה. חלק מהמשתמשים ברשתות החברתיות אף השוו את ישראל לנאצים בעקבות המלחמה בעזה.⁷

התקשורת הממשלתית הלכה רחוק יותר. בחודש אוקטובר 2024, חשבון מדיה חברתית של הטלוויזיה המרכזית של סין פרסם מחדש קטע מסיקור הבחירות לנשיאות ארצות הברית 2020. הוא כלל כמה תאוריות קונספירציה אנטישמיות "יהודים משפיעים על ממשלת ארצות הברית באמצעות כסף, וקולות היהודים מייצגים 3% מאוכלוסיית ארצות הברית, אבל שולטים ב-70% מהכסף..."⁸

⁴ *Le Monde & AP*. (March 7, 2024). [Chinese foreign minister calls war in Gaza a 'disgrace for civilization'](#)

⁵ *Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China*. (October 8, 2023). [Origin Ministry Spokesperson's Remarks on the Escalation of Tensions Between Palestine and Israel](#)

⁶ *AlGazeera* (June 13, 2023). [Palestinian President Mahmoud Abbas arrives in China](#)

⁷ מן, י' (31 באוקטובר 2024). [על רקע המלחמה: סין מחקה את ישראל מהמפה](#), *ynet*.

⁸ Kim, P. M., Dong, K., & Prythercj, M. (January 22, 2024). [Chinese Narrative on the Israel-Hamas War](#), *Brookings*

איור 1: קריקטורה בעיתון הסיני *Global Times* המציגה את ארצות הברית שידיה מוכתמות בדם בשל מעורבותה במלחמה בין ישראל לחמאס⁹

במהלך שמשקף את התייצבות עולם הטכנולוגיה מאחורי קווים לאומניים, ישראל כבר לא מופיעה במפות המקוונות של הענקיות הסיניות באידו ועליבאבא.¹⁰

איור 2: מפת המזרח התיכון של אפליקציית המפות Amap, הנתמכת על ידי עליבאבא, אינה מסמנת את ישראל¹¹

⁹ [Ynet](#) (1 בנובמבר 2023). [עם נדיפה לישראל ובלי גינוי לחמאס: מה סין רוצה מהמלחמה במזרח התיכון?](#)

¹⁰ Auslender, V. (November 5, 2023). [Wiped off the map: Chinese tech giants erase Israel, CTECH by Calcalist](#)

¹¹ Thaler, S. (November 2, 2023). [Online maps from Chinese companies omit Israel's name as war in Gaza rages, New York Post](#)

"תגובתה האנטי־ישראלית החריפה של בייג'ינג לעימות בעזה, הנובעת מהתמקדותה הגוברת בקריאת תיגר על וושינגטון, חושפת את גבולות השפעתה הדיפלומטית במזרח התיכון, ואת המתחים הרחבים יותר באסטרטגיית מדיניות החוץ שלה".¹²

האסטרטגיה הגדולה (Grand Strategy) של סין, יחסי החוץ ומדיניות כלפי המזרח התיכון

במשך אלפי שנות קיומה של סין הקיסרית הייתה האסטרטגיה הגדולה של סין מבוססת על מענה לאיומים יבשתיים מצפון וממערב. זה מספר עשורים מתמקדת האסטרטגיה של סין בסוגיות טייוואן וים סין הדרומי, היחסים עם יפן ורוסיה והרחבת האינטרסים הכלכליים הסיניים בעולם. היציאה והפתיחות היחסית לעולם הרחב, המאפיינים את סין בדור האחרון, נדירות יחסית בהיסטוריה של סין, והמדינה עוברת מגישה מסורתית של כוח יבשתי להפיכתה למעצמה ימית עולה במאה ה־21.¹³

בין מרכיבי הגאופוליטיקה והגאואסטרטגיה של סין זה אלפי שנים תופסת מקום נכבד השאיפה ליציבות, הן פנימית – מאז 1949 בשלטון המפלגה הקומוניסטית הסינית – והן הבין־לאומית. המדיניות כוללת גם עקרונות אי־התערבות בענייני מדינה אחרת, התנגדות להגמוניה, שאיפה לפתרון סכסוכים בגישה דיפלומטית ועוד.¹⁴

עם הכוונה פוליטית חזקה מהמפלגה הקומוניסטית הסינית (China Communist Party – CCP), מאז שנת 2015, הצבא הסיני מתחדש לא רק במונחים של טכנולוגיה ומערכות נשק, אלא גם בתפיסות מבצעיות ודוקטרינה. מלבד חשיבות הכלכלה, סין כמדינה תופסת כוח צבאי כבעל תפקיד מהותי באסטרטגיה הגדולה שלה. משרד הביטחון הסיני פרסם בשנת 2021 את מסמך מדיניות ההגנה הלאומית של סין בעידן החדש הקובע: "המערכת הסוציאליסטית של סין, ההחלטה האסטרטגית ללכת בדרך של פיתוח בדרכי שלום, מדיניות החוץ העצמאית ומיטב המסורות התרבותיות – בהתחשב בשלום ובהרמוניה כיסודות – קובעים כי סין תמשיך במדיניות ביטחון לאומית שהיא הגנתית בטבעה".¹⁵

כמדיניות חוץ, זה עשרות ואפילו מאות שנים, נראה כי סין תמשיך לעשות כל שביכולתה כדי לא להתערב בסכסוכים מקומיים ברמה הפוליטית והצבאית, ובעיקר מאז 1949 (עליית השלטון הקומוניסטי) סין נמנעת ממסלול התנגשות עם ארצות הברית, בעיקר ברחבי העולם (למעט אזורים הקרובים לטריטוריה הסינית כגון ים סין הדרומי וטייוואן, או קוריאה בשנות ה־50),

¹² Singh, M. (November 29, 2023). Why China Is Taking Sides Against Israel—and Why It Will Likely Backfire, *Policy Analysis*

¹³ Teixeira, A. W. M. , & Ferreira da Silva, P. (2020). [China in the contemporary world order: Grand strategy, military modernization, and balance of power](#). *Sociedade e Cultura*

¹⁴ אוריון, א', לביא, ג', אלה, ד' וכנר, י' (2016). מדיניותה של סין במזרח התיכון: בין המשכיות להשתנות. בתוך: ההערכה האסטרטגית של המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) לשנים 2016–2017, 77–85.

¹⁵ [China's Defensive National Defense Policy in the New Era](#), Ministry of National Defense of the People's Republic of China

ומשאירה את ארצות הברית לעסוק בסוגיות ביטחוניות. בשיחת הטלפון ב־18 במארס 2022, על פי דיווחים סיניים, אמר הנשיא ביידן לשי ג'ינפינג כי ארצות הברית אינה מעוניינת במלחמה קרה חדשה, ואינה רוצה לשנות את המשטר בבייג'ינג.¹⁶ גרסה סינית רשמית זו מתקבלת בספק, אך נראה כי סין אינה מחפשת עימות עם וושינגטון מעבר לשלוש הסוגיות הבערות של ים סין הדרומי, האי טיייוואן והמרוץ לעליונות טכנולוגית והשפעה כלכלית (מלחמת הסחר). שתי המדינות יישארו יריבות אם לא אויבות, אך אינן מעוניינות להרחיק לכת.

גם כאשר הספנות המסחרית הסינית (כמו שאר הסחר הימי העולמי) סבלה מהתקפות פירטים נרחבות באזורי מפרץ עדן וחופי מזרח אפריקה, לא הצטרפה סין לכוחות המשימה שהוקמו על ידי מדינות העולם וארצות הברית בראשן, אלא הפעילה את הצי המלחמתי שלה בפעילות נגד הפירטים בצורה עצמאית.¹⁷

בנאומו בכנס ה־60 בוועידת מינכן לביטחון, ב־17 בפברואר 2024, סקר והדגיש שר החוץ של סין וואנג יי את עקרונות שמירת היציבות בעולם:

לא משנה איך העולם ישתנה, סין, כמדינה גדולה ואחראית, תשמור על עקרונותיה ומדיניותה העיקריים, עקביים ויציבים ותשמם כוח איתן ליציבות בעולם סועה... ראשית, סין תהיה כוח ליציבות בקידום שיתוף הפעולה בין המדינות הגדולות... שנית, סין תהיה כוח ליציבות בטיפול בבעיות נקודות חמות... שלישית, סין תהיה כוח ליציבות בשיפור הממשל העולמי... ורביעית, סין תהיה כוח ליציבות בקידום הצמיחה העולמית...¹⁸

עניינה של סין במזרח התיכון מרוכז בעיקר במדינות המפרץ הפרסי והיה מבוסס, עד לפני כשלושה עשורים, על הצורך באספקת אנרגייה ביבוא ממדינות המפרץ ואיראן, בכמויות שהיו כמחצית מיבוא הנפט והגז לסין. מבחינה אסטרטגית ראתה סין בתלות זאת סכנה אפשרית להפרעה מערבית, בעיקר אמריקנית, בתקופות משברים. סין נקטה מדיניות של הכלת מעמד ארצות הברית ובניית יחסים כלכליים ומדיניים עם מדינות האזור. במסגרת מדיניות זאת הכריזה סין על "שותפות אסטרטגית מקיפה" עם אלג'יריה, מצרים, איראן, ערב הסעודית והאמירויות, ולמרות שסין נהייתה מדינה בעלת עניין והשפעה בזירת מזרח התיכון, הרי היא עדיין נוקטת מדיניות של "אינטרסים לאומיים".¹⁹ נראה כי התגבשה "חלוקת עבודה" בין ארצות הברית וסין, בעוד ארצות הברית מתמקדת בביטחון סין מתמקדת בפיתוח כלכלי. ניתן לציין את פסגת סין-מדינות ערב ופסגת מועצת שיתוף הפעולה סין-מדינות המפרץ (Gulf Cooperation Council)

¹⁶ Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. (March 19, 2022). [President Xi Jinping has a video call with U.S. President Joe Biden](#)

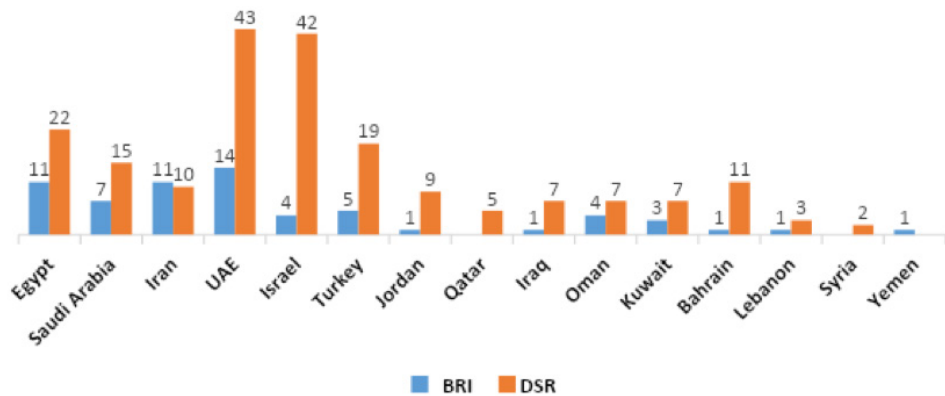
¹⁷ Kamerling, S., and van der Putten, F. P. (2011). An Overseas Naval Presence without Overseas Bases: China's Counter-piracy Operation in the Gulf of Aden. *Journal of Current Chinese Affairs*, 40(4), 119–146

¹⁸ Wang Yi. (February 17, 2024). [A Staunch Force for Stability in a Turbulent World](#). Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China

¹⁹ Alterman, J. B. (February 15, 2024). [What the Red Sea Crisis Reveals About China's Middle East Strategy](#), CSIS

(GCC –), שני אירועים ראשונים מסוגם בהיסטוריה הסינית-ערבית, שהתקיימו בדוחה (קטר) ב-9 בדצמבר 2022 בנוכחות נשיא סין שי ג'ינפינג ויותר מעשרה מנהיגים ערבים.²⁰ נראה כי על ידי השקעות אסטרטגיות בתשתיות פיזיות ודיגיטליות, סין הפכה לשותפה הכלכלית העיקרית של מדינות המזרח התיכון, ותצטרך לנהוג בזהירות כדי להגן על השקעותיה, מכל מקום הנוכחות הסינית באזור צפויה להישאר חזקה.²¹

עיקר פעילותה הכלכלית של סין במזרח התיכון הייתה בתוכנית "יוזמת החגורה והדרך" (Belt and Road Initiative – BRI) ודרך המשי הדיגיטלית (Digital Silk Road – DRS), שהיא "הזרוע" הטכנולוגית של BRI. סין היא עדיין המשקיע הזר הגדול ביותר במזרח התיכון.²³

איור 3: השקעות של סין בפרויקטים במזרח התיכון 2005–2022²⁴

המעבר מ"אסטרטגיה גדולה יבשתית" ל"אסטרטגיה גדולה ימית" מחייב את סין, בין היתר, לבנות צי מלחמתי של "מים כחולים" (יכולת לפעול במרחבי הימים והאוקיינוסים רחוק מנמלי הבית), הכולל נושאות מטוסים כדי לאפשר יכולת הפגנת נוכחות באזורים שונים. כיום הצי הסיני הוא הגדול בעולם במספר כלי השיט, אבל לא הצי הטוב ביותר.²⁵ לצי הסיני המודרני אין ניסיון מבצעי בלוחמה ימית, ועדיין לא ברורה איכות ויכולת הטכנולוגיה של מערכותיו. פעילות

²⁰ Ministry of Foreign Affairs, People Republic of China. (December 10, 2022). [President Xi Jinping Attends First China-GCC Summit and Delivers Keynote Speech](#)

²¹ Mazel, Z. (April 21, 2022). [China's growing economic impact on the Middle East](#). *GIS Reports*

²² National Development and Reform Commission (NDRC), People's Republic of China. (January 27, 2022). [China and Syria sign MoU on Belt and Road Cooperation](#)

²³ Chaziza, M. (June 4, 2023). [A Decade of China's Belt and Road Initiative in the Middle East](#). *The National Interest*

²⁴ .Ibid

²⁵ Jacobson, L. (December 5, 2023). [Fact check: Is China's fleet bigger than the U.S. Navy's?](#) *Wral News*

למימוש והשגת יכולת להפעלת כוחות משימה ימיים בהובלת נושאות מטוסים היא תהליך ארוך ומסובך, וסביר כי יארך זמן ממושך יחסית במטרה לממש את העדיפות המספרית בבלי שיט. על פי דוח הפנטגון לשנת 2023, לצי הסיני יש כ־370 ספינות מלחמה, והוא צפוי לגדול ל־395 אוניות עד שנת 2025 ול־435 עד 2030.²⁶

בה בעת, וכדי להימנע מתלות בספנות בין־לאומית, פועלת סין להרחיב את יכולת הגישה והמעורבות בנמלים ברחבי העולם, והפעלת קווי ספנות נרחבים שבהם פועל צי ענק של אלפי אוניות סוחר.²⁷ לסין אין מדיניות יס־תיכונית אחת, ולכן יחסי הגומלין שלה עם אזור רב־זהויות ורב־גאוגרפי זה מעוצבים על ידי ניסוח האינטרסים שלה בלבד.²⁸ נוכחות אוניות מלחמה סיניות בים התיכון היא מועטה ונדירה יחסית, והתקיימה בעיקר כביקורי נמלים (דיפלומטיה ימית), תרגילים עם הצי הרוסי בים השחור ובמזרח הים התיכון (מאי 2015), הגעה לים הבלטי (2017) וחילוץ עובדים אזרחיים ממדינות משבר (פינוי מלוב באביב 2011, מתימן 2015 ומסוריה 2018). ניתן להעריך שבשילוב עם "דיפלומטיית הנמלים" נוכחות חיל הים הסיני בזירות הימיות ברחבי העולם תלך ותגבר.²⁹ הנוכחות המבצעית המתמשכת בים האדום מאז המלחמה בפירטים הסומליים (ראו בהמשך), אינה קשורה למלחמה בעזה, והיא אינה כל ניסיון לאיזון מול הצי האמריקני או ציים אחרים.

יחסי סין ישראל

ב־11 במאי 1949 הצביעה סין בעד הצטרפות ישראל לארגון האו"ם. מדינת ישראל הייתה הראשונה בין מדינות המזרח התיכון אשר הכירה ברפובליקה העממית של סין בשנת 1950. עם זאת, היחסים התדרדרו בעיקר לאחר "מבצע קדש" (1956), עת ישראל נתפסה כחברה בצד המערבי "האימפריאליסטי". יחסים דיפלומטיים, לאחר שנים של שיתופי פעולה כלכליים בעיקר בתחום הביטחוני שהחלו בשנות ה־80, מוסדו רק החל מינואר 1992, מאז התפתחו מאוד היחסים הדיפלומטיים וקשרי המסחר, ובשנת 2022 עמד היצוא לסין על 4.68 מיליארד דולר, והיבוא מסין על 16.48 מיליארד דולר.³⁰ בין השנים 1992 עד 2017 התקיימו ביקורים הדדיים של מנהיגי המדינות, ומומשו הסכמים רבים בתחומי כלכלה, טכנולוגיה, ביטחון ומסחר, כולל השקעות הדדיות בפרויקטים בתחומים השונים, ועד להסכם הפעלת הנמל החדש בחיפה בידי חברת SIPG למשך 25 שנים.

US Department of Defense. (2023). *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*, Annual Report to Congress ²⁶

בן ארי, ב' (2023). "דיפלומטיית הנמלים וקווי הספנות" של סין. בתוך: ש' חורב וז' רובינוביץ (עורכים), הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23, 138–169, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה. ²⁷

Ehteshami, A. (2023). [China's Foreign Policy towards the Mediterranean](#). *IEMed Mediterranean Yearbook 2023*, 23–29 ²⁸

Jesús, C. E. (2023). [Chinese Military Influence in the Mediterranean](#), *IEMed Mediterranean Yearbook 2023*, 30–34 ²⁹

Interesse, G. (October 11, 2023). [China-Israel Bilateral Trade and Investment Outlook](#), *China Briefing* ³⁰

עם זאת, למרות פריחת היחסים הכלכליים בין סין וישראל הרי שאלו עדיין נותרו בצילה של האוריינטציה הפרו־אמריקנית הישראלית אל מול עמדותיה של סין כפי שבאו לידי ביטוי ב'משבר הפלקון'³¹ בשנת 2000 ומשבר מזל"ט ה'הארפי'³² בשנת 2005.

בה בעת, מאז שנת 1955,³³ ובמיוחד לאחר מלחמת ששת הימים (1967), סין וישראל ממשיכות להישאר חלוקות בסוגיית פלסטין, ההתנחלויות הישראליות בגדה המערבית ובמזרח ירושלים, המצור הכלכלי על עזה וחומת המכשול הישראלית בגדה המערבית. עמדת סין לגבי מלחמת 'חרבות הברזל' נראית כמכוונת נגד ישראל, וסין אף נכללת ב"ציר הרשע" הכולל גם את רוסיה ואיראן.³⁴

למרות ניגודי הדעות בנושא הערבי והפלסטינאי, היה ויש לסין עניין רב בישראל, בעיקר בנושאי העברת ידע טכנולוגי, השקעות ומסחר, אולי גם כחלק ממדיניות ה-BRI. בעיקר המשך יצוא לישראל בהיקף מרשים.

למרות שהמשך השיחות הרלוונטיות לקראת הסכם סחר חופשי (Free Trade Agreement – FTA) בין סין וישראל הופסקו כמובן בעקבות המלחמה שפרצה, ישראל היא עדיין יעד מסחרי וכלכלי חשוב ובטוח עבור סין.

זאת ועוד, סין התקרבה לאיראן – בעלת ברית פלסטינית ותיקה שתמכה בארגון הטרור חמאס בנשק, מימון, אימונים ומודיעין – בה בשעה שהן בייג'ינג והן טהרן נמצאות תחת לחץ של הסנקציות האמריקניות. עמדתה בקשר לתביעה נגד ישראל בבית הדין הבין־לאומי בהאג היא שינוי קריטי בגישה של בייג'ינג כלפי ישראל, שהביא את עמדתה הפרו־פלסטינית לרמה "המסכנת את היחסים עם ישראל" ו"הציב את ישראל בחזית הנגדית", והיחסים הביטורליים צפויים להידרדר.³⁵

סירובה של סין לגנות בגלוי את המתקפה מצד חמאס על ישראל עלול להגביל את הזדמנויותיה להמשיך ולהשקיע בעתיד בסקטור ההיי־טק הישראלי, אם כי הסחר יישאר כנראה גדול. סין היא צרכנית האנרגיה הגדולה בעולם, מה שאומר שיהיה לה אינטרס מתמשך ואולי ניסיון להשפיע במזרח התיכון למשך זמן רב. האסטרטגיה הסינית במזרח התיכון, למרות האלימות הגואה באזור וחודשים של התקפות של המורדים החות'ים על ספנות בים האדום, לא השתנתה. מחוץ להכרזות, לא היה שום סימן לתיווך אפשרי סיני או סימן לדיפלומטיה סינית ממשית. עם

³¹ 'משבר הפלקון' הוא משבר דיפלומטי בין ישראל וסין (ובין ישראל וארה"ב) בעקבות ביטול ישראלי של עסקת מכירה של מטוסי ביון מסוג 'פלקון' עם מערכת של התעשייה האווירית לסין.

³² 'משבר ההארפי' הוא משבר דיפלומטי בין ישראל וארצות הברית בעקבות עסקה ישראלית לשדרוג מזל"טים אמריקניים מסוג 'הארפי' שנמכרו לסין בשנת 1994.

³³ [ועידת באנדונג \(Bandung\)](#), המכלול.

³⁴ שמיה, ש' (16 בדצמבר 2023). [הצבעה נגד ישראל באו"ם מחזקת את ציר הרשע איראן-רוסיה-סין](#). מעריב.

³⁵ Ip, C. (March 22, 2024). [Why China's words at top UN court could signal stronger support for Palestinians cause](#), *South China Morning Post*

זאת, בחינת ההיסטוריה של האסטרטגיה הסינית במזרח התיכון מראה כי חוסר המעש הוא אסטרטגי – ובעיקר, נועד לעורר אנטגוניזם כלפי ארצות הברית.

עמדתה המוצהרת של סין לגבי המלחמה בעזה

לסין, על בסיס מדיניות החוץ שלה הדוגלת בדרך כלל בהימנעות ממעורבות באירועים וסכסוכים בין-לאומיים, אין משקל פוליטי ניכר במזרח התיכון, למרות ניסיונות לשמור על יחסים טובים ומאוזנים עם כל המדינות העיקריות כולל איראן, מדינות ערב וישראל (כזכו, ישראל שותפה עיקרית של סין בנושאי טכנולוגיות מתקדמות ב"מלחמת הטכנולוגיה" מול ארצות הברית). אבל המלחמה בעזה שינתה את המדיניות המאוזנת, וזו עברה לתמיכה בחמאס ובפלסטינים. התקשורת הממשלתית הסינית נוטה לנצל את המשבר כדי להציג את ארצות הברית כגורם לחוסר היציבות במזרח התיכון.

סין, כמו רוב המדינות המכירות בפלסטין, תופסת את הרשות הפלסטינית בגדה המערבית כממשלה חוקית אבל שומרת גם קשרים עם החמאס. ב־14 באוקטובר הצהירה סין כי פעולותיה של ישראל חורגות מ"תחום ההגנה העצמית", ודרשה ממנה להפסיק להטיל "ענישה קבוצתית" על הפלסטינים, בתוך סירוב לגנות את חמאס. הנשיא שי ג'ינפינג הביע את עמדתה העקרונית של סין רק כשבועיים לאחר ה־7 באוקטובר 2023 בנוגע למצב הפלסטיני-ישראלי, והציג את עמדת סין במספר הזדמנויות נוספות. הוא הדגיש את הצורך בהפסקת אש מיידית, בסיום הלחימה, כדי להבטיח שהמסדרונות ההומניטריים יהיו בטוחים וללא הפרעה, ולמנוע את התפשטות הסכסוך. שר החוץ הסיני העביר מסרים דומים בפגישות ושיחות עם מדינות שונות (ביניהן ממשלת ישראל והרשות הפלסטינית, סעודיה, איראן, טורקיה, רוסיה וארצות הברית). בכל המפגשים והשיחות מתבררת עמדת סין המבקשת למצב את עצמה בצורה ברורה בגישה הפוליטית למלחמה ושמירה על יציבות.³⁶ מאז פרוץ המלחמה סין קוראת שוב ושוב להפסקת אש מיידית, ואף הציעה לתווך בשיחות השלום על בסיס "פתרון שתי המדינות". יתר על כן, סין נמנעה מלגנות את מתקפת חמאס ואינה רואה בה ארגון טרוה.³⁷ בפגישתו של נשיא סין עם ראש ממשלת מצרים, מוסטפה מדבאולי (Mostafa Madbouly) בבייג'ינג ב־19 באוקטובר 2023, הדגיש הנשיא:

'העדיפות העליונה היא הפסקת אש והפסקת מלחמה במועד מוקדם. חיוני למנוע מהסכסוך להתרחב או אפילו לאבד שליטה ולגרום למשבר הומניטרי חמור. הדרך הבסיסית לצאת מהסכסוך הפלסטיני-ישראלי החוזר ונשנה היא ביישום "פתרון שתי המדינות" ובהקמת מדינה פלסטינית עצמאית, כדי לממש את הדו־קיום בשלום של פלסטין וישראל... סין מוכנה

³⁶ Chik, H. (October 15, 2023). [Israel 'gone beyond self-defence' in Gaza, Chinese Foreign Minister Wang Yi says, calls to 'stop collective punishment', South China Morning Post](#)

³⁷ Banerjee, A. (November 22, 2023). [Explained | What is China's stance on Israel-Palestine conflict and what does it want? India TV](#)

להגביר את התיאום עם מצרים ומדינות ערב כדי לאפשר פתרון מקיף, צודק ובר-קיימה לסוגיה הפלסטינית בהזדמנות המוקדמת ביותר האפשרית...³⁸

וכן, למרות שסין לא ביקשה למלא תפקיד מרכזי בפתרון המלחמה בעזה, הרי היא פרסמה ב-30 בנובמבר 2023 נייר עמדה הכולל חמישה סעיפים הקורא להפסקת אש מיידית, להגנה על אזרחים ולהגברת הסיוע ההומניטרי. המסמך קורא גם ל"מדינות בעלות השפעה על הצדדים" לסייע בהרגעת המשבר, ולכנס ועידת שלום בין-לאומית לנסח "לוח זמנים קונקרטי ומפת דרכים" ליישום פתרון שתי המדינות, ו"פתרון צודק ובר-קיימה לשאלת פלסטין". ראוי לציין כי המסמך קורא במפורש למועצת הביטחון של האו"ם להוביל את קידום כל אחת מחמש הנקודות. בשום מקום אין התייחסות להצעתה של בייג'ינג מהאביב האחרון לתווך בין ישראל לפלסטין.³⁹

ב-22 בפברואר 2024 הודיעה סין לבית הדין בהאג כי לפלסטינים יש זכות להגדרה עצמית "בכל האמצעים הזמינים, כולל מאבק מזוין" (שאינו נחשב כפעולת טרור). תגובת ישראל הייתה: "סין צריכה לשאול את עצמה מדוע ארגון הטרור חמאס מיהר כל כך לשבח את דברי היועץ המשפטי הסיני..." ישראל טוענת כי תמיכתה של סין ב"זכות ההגנה העצמית" של הפלסטינים עשויה להיתפס כתמיכה במתקפה ב-7 באוקטובר.⁴⁰

ב-7 במארס 2024 אמר שר החוץ הסיני שסין תומכת בתוקף במטרה הצודקת של העמים הפלסטינים להשיב לעצמם את זכויותיהם הלאומיות הלגיטימיות, ומחויבת תמיד לפתרון מקיף, צודק ובר-קיימה לשאלת פלסטין. סין תומכת בחברות המלאה של פלסטין באו"ם, וקוראת לוועידת שלום בין-לאומית רחבה יותר, סמכותית יותר ויעילה יותר כדי לגבש לוח זמנים ומפת דרכים לפתרון שתי המדינות. סין מאמינה שפלסטין וישראל צריכות לחדש את שיחות השלום בהקדם האפשרי כדי להשיג את המטרה הסופית שהן יתקיימו יחד בשלום, כך שתי מדינות והעמים הערבי והיהודי יחיו בהרמוניה כשתי קבוצות אתניות. סין תמשיך לעבוד עם הקהילה הבין-לאומית כדי להשיב את השלום, להציל חיים ולשמור על הצדק.⁴¹

נראה כי ההתמקדות הגוברת בתחרות עם ארצות הברית השפיעה גם על האסטרטגיה של סין כלפי הסכסוך הישראלי-פלסטיני. במהלך סבב הלחימה בעזה במאי 2021 (מבצע "שומר החומות"), בייג'ינג סתתה מגישה ארוכת השנים של איזון, וניצלה את מעמדה כיו"ר תורנית של מועצת הביטחון של האו"ם כדי לנגח את ארצות הברית על תמיכתה בישראל והתעלמות

Xinhua. (October 19, 2023). [Xi meets Madbouly, vowing to jointly work for stability, certainty to region, world](#). *The State Council, PRC*

Ministry of Foreign Affairs, PRC. (November 30, 2023). [Position Paper of the People's Republic of China on Resolving the Palestinian-Israeli Conflict](#)

Haime, J. (February 27, 2024). [Israel says China's support for Palestinian 'right to self-defense may be seen as support for October 7 attack](#), *South China Morning Post*

Ministry of Foreign Affairs PRC. (March 7, 2024). [Wang Yi: China Supports Palestine's Full Membership in the U.N. and Calls for Working out a Timetable and Road Map for the Two-State Solution](#)

כביכול מסבלם של המוסלמים (ללא שמץ של אירוניה לגבי יחסה שלה למוסלמים אויגורים בשינג'יאנג).

התהליך המשפטי בבית הדין הבין־לאומי לצדק בהאג (International Court of Justice – ICJ) בפברואר 2024 שימש במה נוספת להצגת השינוי בעמדת סין לגבי הפלסטינאים, כולל כמה הקבלות עם הרטוריקה המאואיסטית האנטי־קולוניאלית של שנות ה־60, אם כי עמדתה של סין נותרה ממוקדת בפתרון שתי המדינות. השיח הסיני בבית הדין הבין־לאומי לצדק סימן שינוי, וסין חזרה ל"עמדתה ההיסטורית". עמדתה של סין בבית הדין הבין־לאומי לצדק הראתה סולידריות עם הפלסטינים בהצהרתה כי המאבק לשחרור והזכות להגדרה עצמית – כולל כי "מאבק נגד קולוניאליזם, כיבוש, תוקפנות, שליטה נגד כוחות זרים" אינו צריך להיחשב כמעשי טרור.

כל התבטאויות והצהרות סין במישור הגאופוליטי כנראה לא פגעו קשה בתחום הכלכלי והמסחרי עם ישראל, ונמל המפרץ בחיפה ממשיך לפעול בניהול חברת SIPG הסינית, שהיא חברה בבעלות ממשלתית. יתרה מזאת, חברת נמלי ישראל (חנ"י) אפשרה לחברה הסינית את הפעלתם באופן זמני של שני רציפים נוספים בנמל המפרץ למרות עמדת סין נגד ישראל, ואי־גיבוי מתקפת הטילים האיראנית ולמרות פסילתה בהשתתפות במכרז לנמל תזקינים.⁴²

איור 4: נמל המפרץ בחיפה בניהול סיני למשך 25 שנים (צילום: רענן כהן)⁴³

הים האדום והתקפות החות'ים

הים האדום מקשר את האוקיינוס ההודי דרך מפרץ עדן לתעלת סואץ ולים התיכון, ומשמש נתיב תחבורה עיקרי בין אסיה, אפריקה ואירופה, שדרכו עוברים כ־12–15 אחוזים ממטעני

⁴² אייכנר, א' (20 באפריל 2024). [למרות העוינות לישראל במלחמה: נמלי ישראל שוקלת מחוות לסינים](#). Ynet.

⁴³ שדה, י' (1 בספטמבר 2021). [לאחר 15 שנים של תכנון ובנייה: נמל המפרץ בחיפה נפתח לפעילות](#). כלכליסט.

הסחר הימי העולמי. כחלק מהסכסוך הישראלי ערבי ובהמשך לסכסוך הפלסטיני-ישראלי השתמשו מדינות ערב בים האדום ככלי להפעלת לחץ על ישראל. החות'ים בתימן, על בסיס התמיכה בחמאס, החלו לתקוף כלי שיט בעלי קשר כלשהו לישראל במפרץ עדן ובים האדום.

מאז נובמבר 2023 ועד 1 במאי 2024 הותקפו על ידי החות'ים יותר מ-90 אוניות סוחר ואוניות מלחמה מערביות, בעיקר של ארצות הברית ובריטניה,⁴⁴ בירי טילים מסוגים שונים וכטב"מים. תקיפות אלו משבשות ומצמצמות את תנועת כלי השיט בים האדום ומפרץ עדן, והביאו לשינוי בתעבורה מהים האדום לנתיב מסביב לכף התקווה הטובה. בעקבות כך התארך זמן ההפלגות ועלתה צריכת הדלק באוניות. במדינות הערביות והאפריקניות הגובלות בים האדום יש חילוקי דעות ביניהן, ולכל מדינה אסטרטגיה משלה לגבי הים האדום ללא קשר לעמדותיהן של המדינות האחרות.⁴⁵

הבסיס הימי הסיני היחיד הפעיל בעולם עד כה (ומרוחק מסין למעט הבסיס בקמבודיה) נבנה בג'יבוטי, בכניסה לים האדום, ומותאם גם לעגינתן ותחזוקתן של נושאות מטוסים.⁴⁶ מבסיס זה פועלות אוניות חיל הים הסיני, הן למלחמה בפירטים, והן במשימות אבטחה לאוניות סוחר סיניות בדרכן לתעלת סואץ וליים התיכון.

איור 5: הבסיס הסיני בג'יבוטי⁴⁷

⁴⁴ Congressional Research Service. (May 1, 2024). [Houthi Attacks in the Red Sea, Issues for Congress](#).

⁴⁵ Al-Anazi, T. (2001). [Strategic Importance of the Red Sea](#). U.S. Army War College.

⁴⁶ Lagrone, S. (April 20, 2021). [AFRICOM: Chinese Naval Base in Africa Set to Support Aircraft Carriers](#). USNI News

⁴⁷ Gering, T., and Sloane, S. (July 16, 2021). [Beijing's Overseas Military Base In Djibouti](#). Memri

החברה הסינית COSCO הודיעה בתחילת ינואר 2024 כי תפסיק את הפלגותיה הישירות לישראל, החלטה שככל הנראה אינה קשורה רק לאיום החות'י, אלא החלטה עקרונית של סין שלא לפעול עוד ישירות מול נמלים בישראל,⁴⁸ אלא להשתמש במתארים אחרים כגון העברת מכולות לאוניות הזנה (Feeder) בנמלים אחרים. אחת הסיבות היא לא להביע תמיכה כלשהי בישראל במלחמה מול חמאס, וסיבה נוספת היא להתנהל לעומתית במישור הבין-לאומי ובניגוד מובנה למדיניות ארצות הברית. ולכן גם לא הצטרפה לכוחות המערביים הפועלים בים האדום כדי לא להודות בהגמוניה האמריקנית.

למרות ההסלמה הגוברת של התקפות החות'ים ומול עניינה הכלכלי המשמעותי של סין באזור, כגון נתיב המעבר של יצוא סיני לאירופה והשקעות סיניות מהותיות במפרץ סואץ ולאורכה של תעלת סואץ, סין לא הראתה כל עניין במעורבות ישירה במשבר השיט המחרף. היא גם לא הצטרפה לכוחות המשימה המערביים מלבד הצהרתה על התנגדותה להטרדת ספינות אזרחיות וביקורת עקיפה על התקיפות האוויריות של ארצות הברית ובריטניה נגד אתרים שבשליטת החות'ים בתימן.⁴⁹ סין גם לא מצליחה להשפיע על איראן שתעצור את התקפות החות'ים, כי אז תיראה איראן כאילו אינה חלק מ"ציר הרשע". בסיכום פגישות של סין וארצות הברית בינואר 2024 בבנגקוק כלל לא הופיעה הצהרה משותפת כלשהי שהייתה צפויה בנושא התקפות החות'ים הפועלים בהנחיית איראן. נושא שהוא חשוב מדי להימנע מהתייחסות, ורגיש מדי להצהרה משותפת לאור בעלי העניין המעורבים, וזאת בד בבד עם התקפות מתמשכות של ארצות הברית ובריטניה על מעוזים ומצבורי חימוש של החות'ים.⁵⁰ סיבות נוספות יכולות להיות: העובדה שסין לא רואה בחות'ים ארגון טרור, לא לוחצת על מאמץ "דיפלומטי" כדי למנוע מבוכה מאיראן, וחוששת מ"אובדן פנים" (Lose Face) שלה אם בקשותיה לא ייענו, וכן החשש הסיני שהצהרה כלשהי שתקבל כאילו סין תומכת בארצות הברית בפעילות הצבאית נגד החות'ים, ואינה נגד ה"תוקפנות הישראלית".

הסובלים העיקריים מתקיפות החות'ים הן מדינות ערביות, בעיקר מצרים עם ירידה של 70% במעבר אוניות בתעלת סואץ, והפסד של 100 מיליון דולר בחודש. המשך המשבר במזרח התיכון והרחבתו הוא איום גאופוליטי וגאוכלכלי לסין, שהשקיעה יותר מ-20 מיליארד דולר במדינות סביב הים האדום (בעיקר בסעודיה ומצרים), וכ-70% מצריכת הנפט של סין מיובא ומחצית הכמות מגיעה מהמזרח התיכון.⁵¹

למרות שדיווחים מצביעים על כך שהחות'ים עושים מאמץ נקודתי שלא לפגוע בספינות סיניות, בייג'ינג שלחה כלי שיט (הצי ה-46) של חיל הים הסיני למזרח התיכון (משחתת טילים, פריגטת

⁴⁸ Elmas, D. S. (January 7, 2024). [Chinese shipping giant COSCO to stop visiting Israeli ports](#). *Globes*.

⁴⁹ אזולאי, י' (15 בינואר 2024). [סין מפסיקה משלוחים לישראל ופוגעת בהצלחת הנמל שבבעלותה](#). *כלכליסט*.

⁵⁰ Sim, D. (January 31, 2024). [Red Sea Attack: no official mention after US-China talks but progress 'likely' to have been made, observers say](#). *South China Morning Post*

⁵¹ פרידמן, י' (19 במרס 2024). [החות'ים מכוונים על ישראל ופוגעים במצרים | פרשנות](#). *מעריב*.

טילים וספינת אספקה ותמיכה טכנית, עם יותר מ-700 קצינים וחייילים, שבהם עשרות אנשי כוחות מיוחדים ושני מסוקים), "כדי להשתלט על משימת ליווי (להחליף את הצי ה-45) במפרץ עדן ובמים מול סומליה".⁵² למרות הסכם אי-תקיפה נגד רוסיה וסין⁵³ פגעו טילים חות'יים במכלית בבעלות סינית.⁵⁴

איור 6: משחתת טילים מדגם D52 של הצי הסיני⁵⁵

עמדת סין בנושא תקיפת איראן

גם באירוע משמעותי נוסף התקפת איראן נגד ישראל בלילה שבין 13 ל-14 באפריל 2024, שכללה 110–130 טילים בליסטיים, כ-185 כטב"מים ו-36 טילי שיוט, נמנעה סין מלגנות את איראן, והסתפקה בתגובה של "חשש עמוק" למצב והתייחסה למתקפה האירנית כפעולה של הגנה עצמית. המתיחות הגבוהה בין ישראל ואיראן מעמידה את סין במצב שבו מלחמה כוללת תפגע קשות באינטרסים הכלכליים שלה מול שתי המדינות, אבל סין רק הכריזה שהיא מתנגדת לכל פעולה שתביא לחמרה והידרדרות במצב.

הדיפלומטיה של סין מזכירה במידה מסוימת עקרונות מאואיסטיים, המדגישים כי "האויב של האויב שלנו הוא ידידנו". לכן, אין זה מפתיע שהרטוריקה הדיפלומטית של סין נוטה לכיוון איראן, אבל סביר ביותר כי היחסים הכלכליים והמסחריים המשמעותיים של סין באזור פירושם שהאינטרס העליון שלה הוא לשמור על השלום, וסין כנראה תעשה כל שביכולתה כדי לסייע בהפחתת ההסלמה במצב.⁵⁶

Helou, A. (March 18, 2024). [Crowded waters: Who's doing what in the international hotspot of the Red Sea](#). *Braking Defense* ⁵²

Dagher, S., and Hatem, M. (March 21, 2024). [Yemen's Houthis Tell China, Russia their ships won't be targeted](#). *Bloomberg News* ⁵³

Heather, M. (March 24, 2024). [Chinese Tanker Hit with Houthi Missile in the Red Sea](#). *USNI News* ⁵⁴

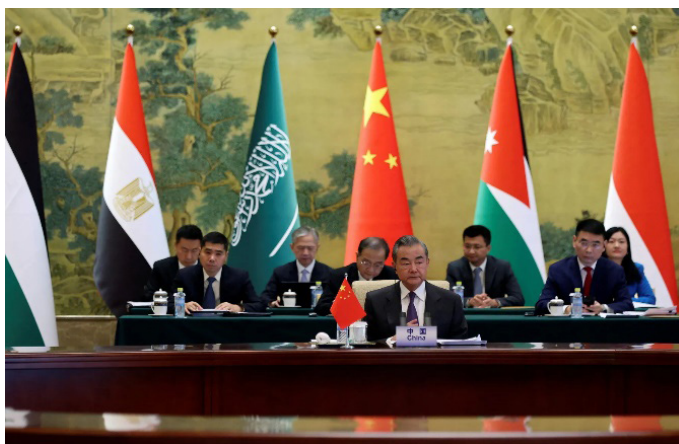
Seaforces - online, Naval Information. [Type 052D Luyang III class Guided Missile Destroyer](#) ⁵⁵

Zhou, C. (April 19, 2024). [China says it opposes any Israel-Iran escalation amid balancing act](#). *Nikkei Asia* ⁵⁶

סיכום

מאז כינון יחסים דיפלומטיים בין המדינות, בשנת 1992, סין וישראל פיתחו יחסים קרובים בתחומי ביטחון, טכנולוגיות, אקדמיה, סחר וכלכלה (שעוררו תגובות שליליות בארצות הברית). גישת סין למלחמת 'חרבות ברזל' היא סטייה ניכרת מגישתה המסורתית בעבר כלפי סכסוכים במזרח התיכון, שבהם ביקשו הסינים בדרך כלל להימנע מהסתבכות. במקום זאת, היא משקפת את הנטייה החדשה של הממשל להשתמש בסכסוכים עולמיים כבדי משקל כהזדמנויות לערער את עמדות ארצות הברית, ולצבור "נקודות" במישור הגאופוליטי. אבל בה בעת פועלת סין לצורך הימנעות ממעורבות ככל האפשר, לפחות במזרח התיכון, גם בכלים דיפלומטיים.

סין אירחה שיחות בין הפלגים הפלסטיניים היריבים חמאס ופת"ח בניסיון לסיים את הפילוג הפנימי, והודיעה כי היא מוכנה לתווך בסכסוך ביניהם, וזאת בעקבות הסכם השלום שנחתם בשנה שעברה בתיווך סין, בין איראן וערב הסעודית לחידוש היחסים ביניהן. בריאיון לרשת אל-ג'זירה אמר שר החוץ הסיני: "בסופו של דבר, עלינו להשיג דו־קיום בשלום של שתי מדינות פלסטיניות וישראל ודו־קיום הרמוני של שני העמים – הערבי והיהודי,⁵⁷ וכמובן חייבת סין להגן על השקעותיה במזרח התיכון ביזמת החגורה והדרך, בהתנהגות המבוססת על עקרונות התרבות הסינית."

איור 7: שר החוץ הסיני וואנג יי משתתף בפגישה עם משלחות סעודיות, ירדניות, מצריות, אינדונזיות, פלסטיניות והארגון לשיתוף פעולה אסלאמי בסין, 20 בנובמבר 2023.⁵⁸

Zhao, Z. (April 26, 2024) [China hosts talks between rival Palestinian factions Hamas and Fatah in bid to end internal divisions: report](#). *South China Morning Post* ⁵⁷

Kim, P. M., Dong, K., and Prytherch, M. (January 22, 2024). [Chinese narratives on the Israel-Hamas war](#). *Brookings* ⁵⁸

סין למעשה מנסה לנקוט "ניטרליות פרו־פלסטינית" והציגה עצמה כמתווך הוגן יותר מארצות הברית, ש"תומכת בישראל באופן עיוור", וכמייצגת את "הדרום הגלובלי", עם מטרה אחת חשובה יותר: לפגוע עוד קצת בהגמוניה העולמית של האמריקנים. כמו תמיד מעורבים בזה כסף, נפט ונשק – וגם ניסיון לקבל תגובות חיוביות ממדינות ערב.⁵⁹

למרות שסין מציגה עמדה תומכת בפלסטינאים, היא נמנעת מעימות ישיר עם ישראל. אבל בעקבות הצהרות המשטר, גם התקשורת הסינית הציגה את המלחמה כמלחמה של תוקפנות ישראלית, ודיווחיה המוקדמים היו מלאים בפרשנויות אנטישמיות ואנטי־ישראליות, שלפיהן חמאס מגן על פתרון שתי המדינות, למרות שפעולותיו בעבר ובהווה של הארגון מכוונות בבירור להרוס את המדינה הישראלית. שר החוץ הסיני חזר שוב ושוב על הטענה "כי לב הבעיה היא העובדה שלא נעשה צדק לעם הפלסטיני".

לעומת התנהלות ארצות הברית, סין לא הצליחה להשיג השפעה דיפלומטית ניכרת על שום מדינה במזרח התיכון (אפילו איראן), או להראות נכונות כלשהי להשקיע מאמצים כדי להשיג את מטרותיה שהגבירו עוד יותר את הסכסוך שסין מבקשת במוצהר לסיים. ולמעשה, למרות יחסי העבר החיוביים עם ישראל, לא שינתה את עמדתה בתמיכה בצד הפלסטיני ובמדינות ערב מבחינה גאופוליטית וצבאית, כולל הצבעות עקביות נגד ישראל באו"ם.⁶⁰

יחד עם תמיכתה הגלויה בפלסטינאים, סין ממשיכה לדאוג לאינטרסים שלה מול ישראל בתחומי הכלכלה והטכנולוגיות, והיא עדיין שותף הסחר השני בגודלו עם ישראל, ונמנעת בזהירות מעימות ישיר בנושא עם ישראל.⁶¹ לחצים מצד ארצות הברית הקוראים לישראל להפסיק את הקשרים ההדוקים הכוללים גם קשרים אקדמאיים גרמו לישראל לנקוט בפעילויות לצמצום הנזק שנגרם מקשרים כלכליים וטכנולוגיים עם סין אותה רואים כאיום הגדול ביותר על ארצות הברית והעולם החופשי.⁶²

שאיפת סין לאיזון ויציבות הביאה להצהרות שנכתבו על־פי תסריט קבוע. קריאה ל"כל הצדדים" לנהוג באיפוק, להימנע מאלימות, לאפשר גישה הומניטרית לאזרחים ולשוב למשא ומתן על הסכם שתי המדינות (אם כי לעיתים קרובות הוסיפה "במיוחד ישראל" לתוכחות אלה). גישה זו נשמרה בקפידה כדי להימנע מאובדן התמיכה הערבית ובתוך כך המשך שמירה על יחסים כלכליים עמוקים עם ישראל. ואכן, ניתן להציג את סדר העדיפויות האמיתי של סין בתחום הכלכלי והפיננסי: ב־2014 היא השקיעה בישראל ארבעה מיליארד דולר, אך סיפקה לפלסטינים

⁵⁹ *Ynet* והסוכנויות. (1 בנובמבר 2023). [עם נזיפה לישראל ובלוי גינני לחמאס: מה סין רוצה מהמלחמה במזרח התיכון?](#)

⁶⁰ לוינטר, א' (7 ביוני 2021). [איך הצליחה המפלגה הקומוניסטית הסינית לתמוך בקיצוניים שבאויבנו, וגם לקבל את המפתחות לישראל](#). EPOCH.

⁶¹ Çalışkan, S. (December 15, 2023). [Understanding China's Position on the Israel-Palestine Conflict](#). *The Diplomat*.

⁶² Ratcliffe, J. (December 3, 2020). [China Is National Security Threat No. 1](#). *The Wall Street Journal*.

סיוע של מיליון דולר בלבד בעשור שחלף. מאז הוכפל הסחר בין סין לישראל מ־11 מיליארד דולר ליותר מ־23 מיליארד דולה.⁶³

לנוכח עמדתה, היכולת של סין להשפיע על המלחמה היא מוגבלת מאוד. עם ארגון חמאס השולט בעזה אין לה קשר ישיר, וכדי להשפיע עליו בדרך כלשהי היא תהיה חייבת לעבור בטהרן. אם תצליח לעשות זאת, תוכל לצבור עוד כמה "נקודות זכות" בניסיון להציג את עצמה כמתווך אמין, יעיל ולא שגרתי.⁶⁴ חברותה של סין ב"ציר הרשע" (איראן, רוסיה וגם סוריה) והצהרותיה בנושא המלחמה בעזה, מאפשרים להעריך, בהירות הראויה, שמעמדה במזרח התיכון ובעולם כולו (ולמרות תכנון אסטרטגיה מדינית לטווח הארוך), נפגע במידה מסוימת. אם כי ביקורו, המוצלח כביכול, של קנצלר גרמניה בבייג'ינג באפריל 2024 (הניתן לסיכום במשפט: "It is time for Xi Jinping to accept that Germany isn't America's puppet")⁶⁵ וביקורו של הנשיא שי באירופה (צרפת, הונגריה וסרביה) במאי 2024 שזכה לתגובות מעורבות, אבל כנראה היה מסע דיפלומטי מוצלח, ונתפס ככזה שבו סין הקימה ראש גשר באירופה.⁶⁶ נראה, כי עמדתה של סין משקפת הן את רצונה למצב את עצמה כחלופה בת־קיימה לארצות הברית ולסדר האמריקני שהוביל עד כה, ובה בעת להגן על האינטרסים הכלכליים שלה כיבואנית הנפט הגדולה בעולם. ניסיונות להגביר את כוחה של סין במזרח התיכון כוללים לא רק חיזוק השותפות האסטרטגית עם איראן, אלא גם קשרים הדוקים עם סעודיה ומדינות נוספות במפרץ הפרסי, ובתיאום עם שותפתה "ללא גבולות" רוסיה, וזאת במטרה להעלות את מעמדה כמובילת "הדרום הגלובלי" במיוחד כאשר הודו נראית כמתמודדת עולה ומאיימת.

ישראל אותה בשקט על מורת רוחה מגישתה של בייג'ינג לנושא הפלסטינאי בכלל עוד לפני המלחמה. בסוף אוגוסט 2023 חתמה ישראל על הצהרה משותפת של דאגה עם יותר מ־50 ממשלות אחרות בנוגע לפשעים סיניים נגד האנושות שבוצעו לכאורה באזור שינג'יאנג, שרוב אוכלוסייתו מוסלמית. בספטמבר 2024 ביקרה משלחת פרלמנטרית ישראלית בטייוואן ונפגשה עם הנשיאה צאי אינג'וון.⁶⁷ תגובה ישראלית להצהרות סין ועמדתה ניתנה על ידי בכיר בשגרירות ישראל בבייג'ינג להצעת סין לתיווך, "כשאנשים נרצחים, נטבחים ברחובות, זה לא הזמן לקרוא לפתרון שתי מדינות".⁶⁸ תגובות רשמיות ישראליות, למעט במסגרת הדיונים באו"ם, נראה שלא ניתנו.

Singh, M. (November 29, 2023) [Why china is taking sides against Israel—and why it will likely backfire](#). *The Washington Institute for Near East Policy* ⁶³

Xinhua. (October 19, 2023). [Xi meets Madbouly, vowing to jointly work for more stability, certainty to region, world](#). *English.gov.cn Teh state council* ⁶⁴

Berlin. (April 18, 2024). [The German chancellor's awkward meeting with China's boss](#). *The Economist* ⁶⁵

Yanovsky, O. (May 17, 2024). [Why Xi's Europe tour was seen positively in Moscow](#). *The Diplomat* ⁶⁶

.Grossman, D. (May 16, 2024). [Chaina is burning all its bridges with Israel](#). *Nikkie Asia* ⁶⁷

ענבר, א' (27 בנובמבר 2023). [סין עוינת יותר ויותר את ישראל](#). *מכון ירושלים לאסטרטגיה וביטחון* ⁶⁸

ולמרות שיייתכן כי קשריה הכלכליים בתחום המסחר והטכנולוגיה עם ישראל לא יעמיקו, הרי קיימת אפשרות תגובה ישראלית בביטול הסכם הפעלת נמל המפרץ והטלת מגבלות בנושאים של הסכמי טכנולוגיה ומסחר. היות שעמדת סין היא מגמתית פוליטית לצמצום כוחה ומעמדה של ארצות הברית במזרח התיכון, הרי ייתכן שלאחר העימות והמתיחות ולנוכח מהלכים בין לאומיים תנסה סין לחזור למערכת היחסים שלפני אוקטובר 2023.

אסטרטגיה סעודית חדשה לים סוף: החיפוש אחר חלופות לביטחון ימי

אלכסנדר בליי

לנוכח העובדה שמאז שנות ה־30 של המאה ה־20 האינטרס המרכזי של ערב הסעודית היה להבטיח מעבר חופשי של נפט ומוצרי ללקוחותיה, אין זה מפתיע כי זמן קצר לאחר המהפכה האיראנית בשנת 1979, היא נקטה אמצעי זהירות. כחלק מאותה אסטרטגיה ערב הסעודית יזמה והקימה בשנת 1981 את מועצת שיתוף הפעולה של המפרץ. המהפכה בתימן בשנת 2014 והעימות הצבאי שפרץ בעקבותיה עם ערב הסעודית העלו את האפשרות של סגירת מְצָר באב אל־מנדב, נוסף לסגירה פוטנציאלית של תעלת סואץ. שני תרחישים אלה הציבו את אזור ים סוף, יחד עם המפרץ הפרסי, בחזית האסטרטגיה הימית הסעודית.

בשנים האחרונות אימצה הממלכה גישה דו־ראשית: כלפי המפרץ הפרסי נוקטת ערב הסעודית מדיניות שמטרתה לשמר את מעמדה הנוכחי במפרץ אל מול האיום האיראני, ומנגד מדיניות של התעצמות ימית בים סוף וגיבוש ברית אסטרטגית, כלכלית וצבאית עם מספר רב ככל האפשר של שחקנים אזוריים. הממד הישראלי של קואליציה זו הוא חסוי, אך בא לידי ביטוי במספר אופנים. זוהי אסטרטגיה פרגמטית המעדיפה להגיב לאתגרים האזוריים העכשוויים על פני היצמדות לפרדיגמות מיושנות.

מבוא

מאז הכרזתה כממלכת ערב הסעודית (Kingdom of Saudi Arabia – KSA) בשנת 1932 לא סבלה הממלכה ממיקומה הגאוגרפי: אומנם ערב הסעודית שוכנת לחופי המפרץ הפרסי והים האדום, אך ללא כל מוצא עצמאי לים פתוח. במסעה לייצא את מוצריה, הנפט והסחורות הקשורות לנפט, הממלכה מוגבלת על ידי השליטה התימנית על מצר באב אל־מנדב, המחבר את הים האדום לאוקיינוס ההודי, ועל ידי תעלת סואץ בריבונות מלאה של מְצָרִים. יתרה מכך, מקור הלגיטימציה המוסלמית של הממלכה בקרב כל המוסלמים הסונים ברחבי העולם הוא מעמדה כ"שומרת המקומות הקדושים", בזכות ריבונותה על שני המסגדים המוסלמיים הקדושים ביותר במכה ובאל־מדינה, שניהם בחבל ארץ החג'אז, קטע החוף של ים סוף. המעבר החופשי של עולי הרגל למקומות הקדושים גם בדרך הים, וזאת על פי מצוות החאג'י, הוא עניין חיוני של הממלכה. מנגד במזרח נקודת המוצא של המפרץ הפרסי לאוקיינוס היא מְצָר הורמוז הנשלט מדרום מערב בידי עומאן, חברה במועצת שיתוף הפעולה במפרץ בראשות סעודיה (Gulf Cooperation Council – GCC) ומצפון מזרח בידי איראן, אויבתה המסורתית שנבלמה לעת עתה לאחר חידוש היחסים הדיפלומטיים בין המדינות, בעקבות משא ומתן שהתקיים בתיווך סיני במארכ 2023. עם זאת, כל נקודות המשנק משמשות נקודות חיכוך פוטנציאליות: המעבר בתעלת סואץ חשוף לסיכונים טכניים והתקפות טרוו, ומצר באב אל־מנדב מאיים אף הוא, ולמעשה הוא אזור מלחמה מאז פרוץ המלחמה בתימן ב־2014. איראן מבחינתה אינה משתמשת כרגע בכוחה הימי נגד ערב הסעודית, אבל המשטר בטהראן יכול לסגור את מצר הורמוז לשיט מהמפרץ לים הפתוח כרצונו.

הפרמטרים הגאואסטרטגיים הללו החריפו בשל הצורך של ערב הסעודית לבנות אסטרטגיה ימית חדשה, בהתחשב בשינוי הרחב יותר, באוריינטציה של מדיניות החוץ שלה ובשינוי ביחסים עם ארצות הברית, איראן, תימן וישראל מאז עלייתו לשלטון של המלך הנוכחי שלמאן ב־2015. מאז מינוי ליורש העצר ב־2017 של הנסיך מוחמד בן שלמאן (Mohammed bin Salman – MBS) הממלכה ניסתה להאיץ את מאמצייה לגיוון כלכלי והתרחקות מ"כלכלה של מוצר אחד" – נפט, ל"כלכלה מגוונת", ובה בעת להרחיב גם את מספר בעלי בריתה הבין־לאומיים. מבחינת מעמדה העולמי עברה הממלכה מהסתמכות על שחקן בין־לאומי אחד (ארצות הברית), במדיניות של "הצטרפות לעגלת המנצח" (band wagoning), להסתמכות על קואליציה של כוחות אזוריים בים האדום אותה תנהיג הממלכה. לאחר מאה שנים של "יחסים מיוחדים" עם ארצות הברית שינה לכאורה העוצר המכהן באופן דרמטי את מהלך מדיניות החוץ של ארצו. ההעדפה הסעודית מאז 2017 היא הרחבת יחסי החוץ שלה. במישור הבין־לאומי הרי שערב הסעודית, גם אם מדובר בתהליך ארוך, נמצאת בדרך להצטרפות לכוח העולה החדש – סין. עם זאת, בזירה האזורית התמונה שונה. בן שלמאן יזם מערכת מדיניות חוץ די־זירתית שבה ברמה אחת, זו של המפרץ הפרסי, ארצו מיישרת קו עם סין ומנסה להתקיים יחד עם אויבתה המושבעת – איראן, ואילו במישור השני, הים האדום, ערב הסעודית משקיעה מאמצים רבים בחיבור בין ישראל, מצרים ושחקנים מקומיים אחרים, כנראה במסגרת כלשהי של קואליציה אד־הוק הנתמכת במידה מסוימת בידי ארצות הברית וקואליציה של מעצמות מערביות אחרות. הגישה הסעודית הנוכחית לאתגרים המקומיים והימיים נועדה לאזן את הדומיננטיות האיראנית במפרץ, להבטיח לסעודיה את ביטחונה וחופש השיט שלה במפרץ הפרסי ובמצרי הים האדום, ולהפוך אותה לשחקן היחיד המסוגל לדבר עם כל השחקנים האזוריים והפטרונים שלהם. בניית קואליציה זו עשויה בעימות משבר, ככל הנראה בים סוף, לתמוך בעמדה הסעודית במפרץ. הדוגמה הבולטת ביותר לצורת חשיבה זו באה לידי ביטוי בטקטיקה הסעודית בעת המתקפה האיראנית המסיבית על ישראל ב־14 באפריל 2024. כל חברי קואליציית ים סוף, כולל ערב הסעודית, מצאו את עצמם משתפים פעולה, מסנכרנים את צבאותיהם יחד, ופועלים כדי ליירט את מאות הרחפנים והטילים שנורו לעבר ישראל. זו הייתה הפעם הראשונה אי פעם שקואליציית ים סוף – ערב הסעודית, ישראל, ירדן ומצרים בהשתתפות איחוד האמירויות – נקטה פעולה מאוחדת נגד אויב משותף – איראן. מאחר שחזית מאוחדת זו הדפה את המתקפה האיראנית, נראה שכל הצבאות הנוגעים בדבר תיאמו את יכולות ההגנה שלהם. תקדים זה עשוי לשמש שוב ושוב נגד אותם כוחות איראניים ושלוחיהם באזור ים סוף. עם זאת נשאלת השאלה: האם מערך ההבנות הסודיות הנוכחי יתקיים בתיאום מתקפה על החות'ים החוסמים את מצר באב אל־מנדב? לא נותר לנו אלא לצפות ולראות בעתיד.

מאמר זה יציג ניתוח של הסביבה האסטרטגית שבתוכה פועלת ערב הסעודית, לרבות אייבים קיימים ובעלות ברית פוטנציאליות. המאמר יסקור את מבנה הצי ובכלל זה תוכניות רכש, יתאר את התמרונים הימיים והדיפלומטיים המשולבים של ערב הסעודית שנועדו להבטיח את האינטרסים הקריטיים של הממלכה, ולבסוף ינסה לספק ההערכה למצב האסטרטגי בים סוף.

מפת האיומים הימית והאסטרטגית

מיקומה הגאוגרפי המורכב והלא נוח, יש לציין, של ערב הסעודית מציג שלושה איומים ימיים עכשוויים ופוטנציאליים מרכזיים על כלכלתה ועל עצם קיומה: תעלת סואץ, מצר באב אל-מנדב ומצר הורמוז. כדי שהממלכה תיהנה משימוש מלא בנתיבי השיט של הים האדום עליה לזכות בגישה מלאה וללא הפרעה לתעלה ולמצרים. הסטטיסטיקה הזמינה מדברת על כ-7.5 מיליון חביות נפט ביום ו-36 מיליארד מטרים מעוקבים של גז טבעי נוזלי (LNG) שעברו בתעלה (מינואר עד אוקטובר 2023).¹ סטטיסטיקה זו כוללת כשני מיליון חביות ביום [נתוני 2019] באמצעות צינור הנפט הגולמי "מזרח-מערב" (East-West Crude Oil Pipeline), העובר מאבקאיק (Abqaiq) במחוז המזרחי על חוף המפרץ הפרסי, למסוף הנפט בינבוע (Yanbu) בים סוף.² צינור זה היה אמור להיות מורחב להספק של שבעה מיליון חביות ביום במשך שנת 2023, אולם טרם פורסמה הודעה על השלמת הרחבתו.³ עם זאת, יש לציין כי גם מסלול זה העוקף את מצרי הורמוז ובאב אל-מנדב אינו יכול לפעול אם תעלת סואץ סגורה. כל הערכת איום חייבת להביא בחשבון גם את אבטחת צינור הנפט מסואץ לים התיכון (Suez-Mediterranean Pipeline – SUMED). צינור זה מספק חלופה לתעלת סואץ להובלת נפט מאזור המפרץ הפרסי וים סוף לים התיכון.⁴ ברור כי ערב הסעודית חייבת לתכנן את אבטחת כל נתיבי ייצוא הנפט בים האדום או בחופיו כדי להבטיח ייצוא שוטף ובלתי מופרע.

חלופה אחרת למעבר בתעלת סואץ נוגעת לשימוש במזכר ההבנות של איחוד האמירויות – ישראל (אוקטובר 2020) לשיתוף פעולה באחסון נפט ומוצריו והעברתם מאיחוד האמירויות לישראל.⁵ תואי זה משתמש בצינור אירופה-אסיה (קצא"א) (Europe Asia Pipeline Company – EAPC) מהעיר אילת לאשקלון. סביר להניח שאיחוד האמירויות לא הייתה חותמת על הסכם אסטרטגי כזה ללא אישור סעודי, או לפחות הסכמה שבשתיקה, כך שבהחלט ייתכן שהממלכה תנסה להשתמש בדרך זו כגיבוי לנתיבי הים השונים ול-SUMED.

המוצא הצפוני של ים סוף נתפס בדרך כלל כערוץ מרכזי לייצוא נפט מהאזור. עם זאת, ערב הסעודית גם מייבאת דרך תעלת סואץ אנרגייה מרוסיה. הממלכה משתמשת באנרגייה זו עבור רשת החשמל שלה, וכן מאכסנת אותו (כחלק מהמסחר בנפט). עם זאת, חלק ניכר מהאנרגייה

¹ IEA [International Energy Agency], [Suez Canal – Fact Sheet](#), n.d., retrieved May 02, 2024.

² Hickin, P. (September 15, 2009). [Factbox: Crude supply under threat after Saudi Abqaiq attack](#), *S&P Global Commodity Insights*.

³ McQue, K. (December 22, 2020). [FEATURE: Saudi crude keeps flowing to Red Sea as East-West Pipeline repairs continue](#), *S&P Global Commodity Insights*.

⁴ EIA, *Today In Energy*. (July 23, 2019). [The Suez Canal and SUMED Pipeline are critical chokepoints for oil and natural gas trade](#), The U.S. Energy Information Administration.

⁵ Rabinovitch, A., and Cohen, T. (October 20, 2020). [Israeli pipeline company signs deal to bring UAE oil to Europe](#), Reuters.

הזו נמכר מחדש לאירופה, ומסייע לרוסיה לסכל את הסנקציות הבינלאומיות שהוטלו עליה לאחר פרוץ המשבר באוקראינה.⁶

אופן זה של שימוש בטרמינל בינבוע לחופי ים סוף יוצר למעשה לערב הסעודית אסטרטגיה כפולה עבור אזור ים סוף, אחת עבור האזור שמצפון לטרמינל הנפט, והשנייה עבור האזור שמדרום לו. הממלכה יכולה לסבול במידה מסוימת את סגירת מצר באב אל-מנדב, אך לא מהלך עוין מצרי הכרוך בהגבלות על תעלת סואץ. בשנים האחרונות היה המשטר בקהיר ידידותי לסעודיה, אך העובדה שמצרים נשלטה בידי ממשלת "האחים המוסלמים" בשנים 2012–2013 מוסיפה לחששות הממלכה. אכן המשטר הרדיקלי המצרי של ממשלה זו לא היה קשור לאיראן, אבל כל שליט ריאלי בריאד חייב להתייחס ברצינות הראויה לסיכון כזה.

ערב הסעודית מתמודדת כעת עם שני איומים משולבים: במפרץ הפרסי קיימת סכנה של מלחמה גלויה מצד איראן, סכנה שהתרחקה מעט לאחר ההסכם בין המדינות במאסר 2023. בים האדום נכנסה ערב הסעודית עם פרוץ מלחמת האזרחים בתימן החל משנת 2014, למלחמת התשה ברמת עצימות נמוכה (מלחמה מוגבלת) מול המורדים בתימן, ואף לפוטנציאל הרחבתה אל עבר מדינות חוף אחרות בים סוף. אומנם אין מדובר במלחמה כוללת אולם האיום המיידי מצד החות'ים בתימן ניכר מאוד. מצב זה בים סוף לצד איראן המהפכנית השיעית מאלצים את ערב הסעודית להיערך לכל תרחיש. נכון לעכשיו: לזליגת המלחמה המוגבלת בים סוף ולמלחמה כוללת במפרץ. תרחישים אלו מחייבים שתי דרכים מגוונות להכנת הכוחות הסעודיים, כולל הצי. תמונה מקיפה יותר תגלה שהאיום הפוטנציאלי העיקרי על הביטחון הסעודי הוא כיתורה בידי איראן ושלוחיה. מאז שנת 2015 ערב הסעודית נחושה למנוע נפילה של שחקנים נוספים לידיים עוינות. שכנתה של מצרים מדרום, סודן, היא כיום מטרה של מאמץ דיפלומטי וצבאי איראני אינטנסיבי, כמו גם הממלכה ההאשמית, השכנה הצפונית של ערב הסעודית – ירדן. קרן אפריקה מציגה מפה דומה של איומים. התחזית הנוכחית לגבי מעמדה האסטרטגי של ערב הסעודית היא פסימית. רק שחקן אחד באזור הים האדום שותף לחששות האלה – ישראל. ישראל גם שותפה להערכה הסעודית את איראן כמעצמה גרעינית אפשרית, השמה בראש סדר העדיפויות שלה את השמדת מדינת ישראל, כיבוש צבאי של מסגדי מכה ואל-מדינה והשתלטות על שדות הנפט הסעודיים.

המוצא הדרומי מהים האדום עובר דרך מצר באב אל-מנדב. במצר עובר סחר בהיקף של כ-7.80 מיליון חביות נפט מדי יום שהוא כ-12% מהסחר העולמי בנפט דרך הים, וכ-8% מהסחר בגז טבעי מונזל (Liquefied Natural Gas – LNG).⁷ נתונים עדכניים המעידים על הנתח הסעודי בנתונים אלה אינם זמינים. עם זאת, סביר להניח כי הנתח הסעודי ירד מאז פרוץ העימות הצבאי עם המשטר החות'י בתימן, שלוחה של איראן, השולט במצר. כל הערכת מצב סעודית חייבת לשקול את התרחיש של סגירה פתאומית של כל אחד מהשלושה: תעלת סואץ, מצר

⁶ EIA, *Today In Energy*. (December 4, 2023). [Red Sea chokepoints are critical for international oil and natural gas flows](#), The U.S. Energy Information Administration

⁷ Rana, K. (March 7, 2024). [Water Woes & Global Maritime Arteries: Climate and Conflict Threaten Vital Chokepoints](#), *Logistics Insider*

באב אל-מנדב ומצר הורמוז. האחרונים עדיין פתוחים עבור סעודיה לאחר התיווך הסיני בהסכם הסעודי-איראני במארס 2023.⁸

המדיניות והפעילות של הצי הסעודי בים סוף מורכבות משלוש רמות פעילות משולבות: האחת פעילות עצמאית של חיל הים הסעודי, השנייה השתתפות בכוחות משימה בין-לאומיים, והשלישית שיתוף הפעולה עם מדינות ים סוף אחרות, בעיקר: ישראל שעד כה לא הוכרז באופן רשמי. הגם שהצי הצבאי הישראלי בים סוף אינו מרשים יחסית לזירה ההולכת ונעשית למוקד של פעילות צבאית ומדינית הרי הגיבוי הצבאי הישראלי לממלכה הוא חיוני בבניית ההרתעה הממלכה מול אויביה. כמו כל מדינות צבאית אחרת, גם מדיניות משולבת זו נועדה לתמוך באסטרטגיה לאומית ברמה הבין-לאומית והאזורית. מדיניות זו כוללת בתוכה גם את נושא הרכש הצבאי. ברור שכל עסקת נשק כרוכה בהחלטות הקשורות למדיניות חוץ עבור האסטרטגיה הלאומית הכוללת של ערב הסעודית. מכיוון שיחסי החוץ של הממלכה מאז 2017 מאופיינים בתהליך של גיוון, הרי שגיוון זה בא לידי ביטוי גם בעסקאות הנשק שהושלמו, וגם באלו המתקיימות בעת כתיבת שורות אלו בכל הזרועות הצבאיות, חיל הים אינו יוצא דופן.

שיקולים אסטרטגיים אלה מקבלים אישוש מכמה אתגרים אזוריים מרכזיים ועכשוויים. הראשון שבהם הוא האיום התימני/חות'י שהחל בשנת 2015. הסכסוך כלל עימות צבאי מלא בין הכוחות הסעודיים לבין החות'ים. החות'ים היו הראשונים לתקוף עת השתמשו ב"סירות מתאבדות" בלתי מאוישות במתקפה על ספינות חיל הים הסעודי ב-2017, מאוחר יותר, ב-2019, הם תקפו את בתי הזיקוק של חברת "עראמקו" (Aramco). בשנת 2021 שיגרו החות'ים את מל"טי ההתאבדות הראשונים שלהם נגד התעופה "המלך עבדאללה" בג'יזאן (Jizan) בדרום ערב הסעודית קרוב לגבול התימני. ההתקפות הללו יחד עם המצור הימי בפועל על מצר באב אל-מנדב הופכים את האויב החות'י למי ששולט בפועל על המצרים. בכך הופרעה מאוד תנועת השיט החופשי במצר אל תעלת סואץ וממנה, כמו גם הפרעה לפקידת אוניות בנמל היחיד של ירדן בעקבה.

בהתאם לתקדימים מהעבר, ההתלקחות האלימה האחרונה בים סוף בעקבות המלחמה בעזה תפסה את תשומת הלב של המעצמות, והפכה את הים האדום לראשונה בעת המודרנית למרכז של תשומת לב עולמית. הציים של ארצות הברית, בריטניה וצרפת, ומנגד הציים של סעודיה ורוסיה הקימו נוכחות ניכרת בים האדום, וזאת נוסף לנוכחות ציים מקומיים אחרים. הפיכתו של ים סוף מנקודה שולית יחסית על המפה למוקד תשומת לב בין-לאומי החלה בבירור לפני מספר שנים. תהליך זה הואץ עם ההסלמה במתיחות האזורית בעקבות פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל' בעזה באוקטובר 2023, והניסיונות של שלוחיה של איראן לחנוק את כלכלת ישראל באמצעות חסימת המוצא שלה לים סוף. דרך עיניים סעודיות המשמעות של העימותים בים סוף הייתה הקמת צי צבאי ימי כולל עיצוב תוכניות רכש מתאימות ויצירת הקואליציות שהוזכרו בהשתתפות השותפה המיידית ביותר – ישראל.

Cf. News Desk. (April 15, 2024). [The Geopolitical Gambit: Potential Closure of the Strait of Hormuz and Global Supply Chains](#). *Logistics Insider* ⁸

הסביבה האסטרטגית שבתוכה פועלת ערב הסעודית: הממד הדיפלומטי

לאחר עשרות שנים – מאז שנות ה־30 של המאה הקודמת – שבהן הייתה ערב הסעודית תלויה באופן כמעט מלא בארצות הברית לצורך מכירת מוצרי אנרגיה, קניית רכש צבאי וגיבוי בזירה הבין־לאומית, שינתה הממלכה תחת שלטונו של הנסיך בן סלמאן את מסלול מדיניותה. היום נוקטת ערב הסעודית גישות מגוונות, אך משלימות, ברמות שונות של יחסי חוץ. זו התוצאה של תפיסתו השיטתית והמקיפה של בן סלמאן את האינטרסים והצרכים של הממלכה ופעולתו בהתאם.

הגישה של ערב הסעודית לאתגרים במרחב הימי היא תוצאה של הכללת האיומים האסטרטגיים ושיקולים של יחסי החוץ. כל שיתוף פעולה צבאי ודיפלומטי חוסך, במידה מסוימת, את הצורך בחיזוק הצי הימי, ומעודד השתתפות בכוחות משימה רב־לאומיים. מאז 2017 גיבש בן סלמאן גישה חדשנית המחברת את מדיניות הפנים והחוץ שלו במידה שטרם נראתה כמותה בערב הסעודית. בן סלמאן פועל באופן יזום, לא כמי שממתין לאתגרים שיצוצו, כי אם כמי שנוקט קו התקפי בכל הזדמנות אפשרית, ואינו נרתע אף מעימותים מקומיים (בחרין, תימן, איחוד האמירויות) ובין־לאומיים דיפלומטיים וכלכליים (ארצות הברית). למרות שכן סלמאן הוא האדריכל של חזון 2030 (Vision 2030), תוכנית פיתוח ארוכת טווח לגיוון הכלכלה הסעודית, הרי ברור שהוא שואף גם להישגים טריטוריאליים וכלכליים בטווח הזמן המידי והבינוני. כל המאפיינים של יחסי החוץ של ערב הסעודית מצביעים על שבירה של הפרדיגמות המסורתיות שהיו מקובלות בעבר. השינוי העכשווי בהשוואה למשברים בעבר הוא שערב הסעודית מביאה לידי ביטוי ומנצלת את כוחה הכלכלי למען יתרונות אסטרטגיים, כמו ההתקרבות לסין, וזאת ללא כל חשש מהתגובה האמריקנית. מדיניות זו עומדת בניגוד ברור לזו שלפני 2017, שנועדה להשיג אולי הטבות עבור הממלכה, אך מבלי לחצות קו דק דמיוני בין קידום אינטרסים סעודיים לבין פגיעה במדיניות ארצות הברית. לדוגמה, אמברגו הנפט משנת 1973 הצביע על מאמץ סעודי לפייס את מצרים הרפובליקנית שנקטה מדיניות לאומנית מבלי להרחיק את ארצות הברית. למרות שכן סלמאן אינו יושב בכס מקבל ההחלטות במשך זמן רב, הוא כבר הותיר חותם, וברור שנתפס כשחקן המוביל מדיניות אסרטיבית. ההזמנה להצטרף לארגון BRIC (Brazil–Russia–India–China), הכולל כמה מהכלכלות החזקות ביותר בעולם, היא עוד אינדיקציה עדכנית לשאיפותיו ולקבלתן על ידי שחקנים משמעותיים אחרים בעולם. מדיניות זו מצריכה מעמד אסטרטגי חזק הנבנה על ים פתוח וחופשי לשיט, וזרימה בלתי פוסקת של אנרגיה מערב הסעודית לעולם.⁹

הגישה הסעודית החדשה ליחסי החוץ שלה מחייבת את ערב הסעודית לדיאלוג הדוק יותר עם כוחות בעלי השפעה על הממלכה ברמה הכלכלית, האנרגטית, הדיפלומטית והצבאית. מסע חקירה זה של חיפוש אחר שותפים חדשים ובעלי השפעה הוביל את בן סלמאן לבייג'ין, ניודלהי ומרכזי כוח אחרים, בעוד ארצות הברית בראייה סעודית, היא שחקן מוכר בעל מדיניות

⁹ Kennedy, N., and Chernova, A. (August 24, 2023). [Saudi Arabia, UAE and Iran among six countries invited to join BRICS group](#), *CNN Business*; Mandel, E. (September 14, 2023). [China-dominated BRICS is a threat to US interests in the Middle East](#), *The Hill*

צפויה. עם זאת, כל תלות מתמשכת בארצות הברית עלולה לסכן את הקשרים המתפתחים עם השותפים הבין-לאומיים החדשים. תפיסה זו מתורגמת לגיוון ברכש צבאי, כמו גם לצורך להיות עצמאי ככל האפשר בהגנה על המעמד הסעודי בים האדום. כפי שכבר צוין, המפרץ הפרסי, אם לשפוט לפי הפריסה הצבאית הסעודית שם, נתפס בעיני הממלכה כ"מקרה אבוד". סקירת הכוח הימי האיראני במפרץ הפרסי מביאה את ערב הסעודית ככל הנראה למסקנה, כי יהיה קשה לבנות צי צבאי בעל יכולות מקבילות לאלו האיראניות. מנגד, המצב שונה בים האדום, שם הנוכחות האיראנית אינה כה מאיימת כפי שהיא במפרץ. השקפה אסטרטגית עגומה זו מפגישה שני קווי פעולה פוטנציאליים סותרים: המדיניות הסעודית מאז 2017 של גיוון בעלות בריתה העולמיות, עם ירידה בדרגת חשיבותה של ארצות הברית למעמד של אחת משותפות רבות, ומנגד הצורך לחזק את הצבא שלה, כולל הצי הן במפרץ הפרסי ובעיקר בים סוף.

העובדה שכל הנתיבים בין ישראל לערב הסעודית ביבשה, בים ובאוויר פתוחים, הופכים את ישראל לגשר יבשתי מרכזי בין ערב הסעודית לאירופה. לישראל יש מוצא לים סוף דרך נמל אילת וכמובן נמלים בים התיכון. אלו עשויים להועיל לסעודיה לייצוא לאיחוד האירופי דרך ישראל. הממלכה מבחינתה יכולה להבטיח לישראל אנרגיה זולה מהמקור הקרוב ביותר האפשרי. יתרה מכך, בהתחשב ברמה ובאיכות הבולטות של האקדמיה הישראלית, כמו גם במחקר ופיתוח, בשילוב עם טכנולוגיות סעודיות חדשניות ומדענים סעודים, הרי ששתי המדינות יכולות (וצריכות) לצאת לדרך של שיתוף פעולה מדעי רחב. התחומים הפוטנציאליים לשיתוף פעולה כזה הם אינסופיים, בהם: רפואה מותאמת אישית, טכנולוגיות נקיות (קלינטק), חקלאות מדויקת ועוד.

עם זאת, מובן שאפילו שיתוף פעולה סעודי-ישראלי משמעותי אינו יכול לגרום לערב הסעודית להרגיש בטוחה. בעקבות המלחמה שפרצה ב-7 באוקטובר 2023 ירדה יכולת ההרתעה הישראלית באופן דרמטי, כמו גם יכולתה לפעול בזירה הבין-לאומית. לפיכך נראה כי המסקנה הבלתי נמנעת עבור בן סלמאן היא כי הדרך הטובה ביותר עבור מדינתו היא המשך ההשתתפות בכוחות משימה רב-לאומיים, יחד עם הבטחת גיבוי אסטרטגי מסין ורוסיה. כוחות ימיים זרים, במיוחד ארצות הברית, סין, רוסיה אך גם אחרים, מפטרלים בים האדום, ומנטרים את ההתרחשויות שבו. היישום של המדיניות הסעודית הנוכחית כמו גם נוכחות כוחות המשימה והגיבוי הדיפלומטי, הם המשך וחיזוק המדיניות שהחלה למעשה עם מלחמת המפרץ ב-1991. הסכסוך אז הדגיש את הצורך הסעודי בהגנה ימית משולבת שתכלול לצד צי צבאי סעודי גם השתתפות ניכרת בכוחות ימיים רב-לאומיים.

הצי הסעודי

מבחינת הפוליטיקה של חצר המלוכה הרי המפקד העליון של כל הכוחות המזוינים הסעודיים הוא המלך סלמאן. בנו, מחמד בן סלמאן, הופקד על תחומי האחריות של אביו. הכוחות המזוינים בפיקודו כוללים את כוחות היבשה, חיל הים, חיל האוויר, ההגנה האווירית וכוח הטילים האסטרטגי. מלבד חיל האוויר, המונהג בידי אחד מנסיכי בית המלוכה, הרי שבראש כל האחרים, כולל הצי, עומדים קצינים מקצועיים. לעובדה זו מסר כפול: הראשון, ששום מפקד צבאי סעודי (למעט מחיל האוויר) לא נתפס בעיני החצר הפנימית הסעודית כמועמד פוטנציאלי

לכס המלכות, והשני, שכל הקצינים הבכירים נאמנים לחלוטין לבית סעוד. מפקד חיל הים הנוכחי, אדמירל פהד עבדאללה אל-גופאילי (Fahd B. Abdullah Al-Ghofaily), הוא קצין צי מקצועי בעל קשרים היסטוריים בין משפחתו לבית סעוד, והמפקד לשעבר של צי המפרץ הפרסי הסעודי. המינוי של קצין ימי מקצועי מדגיש עוד יותר את העניין הגובר של בן סלמאן באבטחת כל נתיבי הים הרלוונטיים בכל מחיר – דיפלומטי כמו גם פיננסי. נתונים שפורסמו לאחרונה מצביעים על כך שבן סלמאן הכריז על גידול ניכר בתקציב הביטחון של הממלכה, שצפוי לגדול באופן הדרגתי ולהגיע לכדי 86.4 מיליארד דולר עד שנת 2028, וחיל הים הוא אחד מהגופים המובילים להנות מגידול תקציבי זה.¹⁰ נראה כי לאחר עשורים של התעלמות מהמרחב הימי הרי שתפיסת העולם הכוללת של הממלכה חווה שינוי משמעותי לגבי מרחב זה.

כוחות הצי המלכותי הסעודי מפקחים על אבטחה של כ־2,500 ק"מ (1,600 מיל) של קו החוף הסעודי בעזרת שני ציים: הצי המזרחי במפרץ הפרסי האחראי על קו חוף של כ־500 ק"מ והצי המערבי בים האדום האחראי על קו החוף של כ־2,000 ק"מ. שני הציים מופקדים כעת על הגנה על שני המוצאים הסעודיים לנתיבי הים הפתוח. שניהם הוקמו בעקבות משברים אזוריים המדגישים את הצורך הסעודי בהגנה טובה יותר על הים: צי הים האדום הוקם ב־1960 על בסיס הערכת ערב הסעודית כי מצר'ים (הרפובליקנית תחת שלטונו של נאצר) וצי הים האדום שלה הוא איום על ערב הסעודית. בעשר השנים האחרונות, עקב המלחמה בתימן (שפרצה כאמור ב־2014), החל הפיקוד העליון הסעודי לבנות מחדש ולצייד את צי הים האדום בצידו החדיש ביותר. מנגד, צי המפרץ הפרסי הוקם בתגובה לפלישה העיראקית לכוחות ב־1990, ומלחמת המפרץ שלאחר מכן. כיום, כששני הציים פרוסים ומוכנים להדוף כל התקפה חיצונית, כמו גם הצורך לתאם פעילויות עם ציים אזוריים ובין־לאומיים אחרים, עלה צורך נוסף והוא להקים מטה לאומי משותף. תוכנית הפיתוח הצבאית הסעודית הנוכחית כללה את הקמת "מרכז המצוינות לשילוב ופיתוח מערכות ימיות" בריאד, עיר הבירה הסעודית (Naval Systems Integration and Development Center of Excellence). מרכז זה, שנחנך במארס 2024 הוא "חדר מלחמה" חדיש שממנו מתנהל כל מבצע סעודי ובין־לאומי בהשתתפות סעודית. הפרויקט הוא פרי יצירתו של בן סלמאן שהוצא לפועל בפיקוחו של אדמירל אל-ג'ופאילי. מרכז זה הוא חלק מתוכנית הפיתוח Vision 2030 ונועד בין השאר לתאם את כל המאמצים להגן על העיר החדשה בים האדום שנבנית כעת – נאום (Neom) ליד מצרי טיראן.

מאזן נגד לאיראן: השתתפות בקואליציות בין־לאומיות ובכוחות משימה

השוואת הצבא הסעודי, ובכלל זה יכולותיו הימיות, ליריבה איראן מגלה כי הממלכה אינה יכולה כיום להרתיע מהלך עוין, ובוודאי שלא להתמודד עם תקיפה איראנית בקנה מידה מלא. האסטרטגיה של בן סלמאן שנועדה לבנות את היכולות להתמודדות שכזו מבוססת על שלושה נדבכים: הגיבוי העולמי, המובטח על ידי יחסים קרובים עם סין ורוסיה; בעלות הברית המיידיות, כולל ישראל וברית עם מצרים, ולבסוף, קואליציה בין־לאומית בתמיכה מערבית.

¹⁰ [Saudi Annual Defense Budget to Reach \\$86.4 Billion in 2028](#), *World Defense Show*, (July 26, 2023).

ישראל והממלכה מעולם לא הכחישו את ההבנה הסודית שלהן לשמור זו על זו מפני הפרובוקציות האיראניות וחסית מצר באב אל-מנדב על ידי שלוחיהן, החות'ים בתימן. ערב הסעודית הודתה שהיא השתתפה בקואליציה צבאית אזורית חסויה, הכוללת את ישראל, ארצות הברית, ירדן, בריטניה וצרפת, קואליציה שהצליחה להתמודד עם ההתקפה האיראנית על ישראל ב-14 באפריל 2024.¹¹ קואליציה זו היא התוספת האחרונה למספר קואליציות וכוחות משימה בין-לאומיים שבהן חברה ערב הסעודית: כוח משימה משולב (Combined Task Force – CTF) מספר 152 במפרץ הפרסי ומספר 153 בים האדום, וכוח המשימה סנטינל (Coalition Task Force Sentinel).¹² שלושתם ניזומו והוקמו בידי ארצות הברית: הראשון בשנת 2004 ועל פיקודו מופקד קצין ימי סעודי מאז קיץ 2023;¹³ השני הורכב בשנת 2022 כדי להתמודד עם איום החות'ים ובראשו עומד קצין איטלקי;¹⁴ והשלישי, שגם בראשו עומד כיום קצין סעודי, הוקם ב-2019.¹⁵

כוח המשימה המשולב מספר 152 כולל נציגים מ-38 מדינות; כוח המשימה המשולב מספר 153 כולל 43 מדינות, וכוח המשימה סנטינל מורכב מ-11 מדינות. כוחות אלו חולקים משימות דומות הכוללות אבטחת מעבר חופשי בכל המצרים האזוריים, התמודדות עם איום פירטיות, הרתעת תוקפים אפשריים ובכלל זה כוננות לכל ההתקפות האיראניות או החות'יות. באמצעות כוחות אלו האחריות הבסיסית להבטחת זרימת הנפט החופשית מהמפרץ, הים האדום ותעלת סואץ מופעלת בידי ארצות הברית וכוחות בעלות הברית. בהתאם למדיניות הגיוון שנוקטת הממלכה, לא רק שכוחות של ערב הסעודית השתתפו בכוחות המשימה הרב-לאומיים הללו, אלא גם נערכו תרגילים ימיים עם ארצות הברית, סין (2023) והודו (2021). כולם מעידים על הגיוון הנוכחי במדיניות החוץ של הממלכה.

רכש ותוכניות

המילה המתאימה ביותר לאפיין את המדיניות האסטרטגית הסעודית הנוכחית היא ככל הנראה גיוון. בן סלמאן הרחיב את מדיניות החוץ שלו, והעניק תפקיד משמעותי יותר לסין ולרוסיה. בה בעת החל בתהליך ארוך הטווח של גיוון כלכלתה של ערב הסעודית לתחומים אחרים וחדשים

¹¹ The Media Line Staff (April 16, 2024). [Saudi Arabia Confirms Role in Defending Israel Against Iranian Attack](#), *The Media Line*; TOI World Desk (April 16, 2024). [Saudi Arabia 'confirms' helping Israel Against Iranian Attack](#), *The Times of India*

¹² כוח המשימה סנטינל הוא קואליציה ימית משותפת לאחת-עשרה מדינות, ובהן: ערב הסעודית. מטרת הכוח היא לשמור על ביטחון המשאבים הימיים (הבטחת חופש השיט בנתיבים הבין-לאומיים ואבטחת הספנות האזרחית) באזור המזרח התיכון באמצעות הרתעה של גורמים עוינים. נכון לכתיבת מאמר זה התרגיל הימי המשמעותי היחיד שערך הכוח היה בגדרת המפרץ הפרסי.

¹³ Combined Maritime Forces (CMF), [CTF 152: Gulf Maritime Security](#), Currently Commanded by: Royal Saudi Navy, retrieved May 14, 2024

¹⁴ Combined Maritime Forces (CMF), [CTF 153: Red Sea Maritime Security](#), Currently Commanded by: Italian Navy, retrieved May 13, 2024

¹⁵ NAVCENT Public Affairs, (November 5, 2020). [Coalition Task Force Sentinel Conducts Joint Exercise in the Arabian Gulf](#), *U.S. central command News*

נוסף למוצרי הנפט. אותו כלל של גיוון נכון לגבי מדיניות הרכש הצבאי. למרות שארצות הברית היא עדיין הספקית של 75% מהצרכים הצבאיים שלה, ערב הסעודית הוסיפה עוד כמה ספקים. בהתחשב בכך שהממלכה היא אחת משלושת היבואנים המובילים בעולם של נשק יחד עם מצרים וקטר, הרי שבגיוון זה מקיף סכומים גבוהים מאוד.¹⁶

חלק מהתקציבים הללו יועדו לצי הסעודי. בשנת 2017 יזמה ממשלת ריאד את התוכנית השנייה של התרחבות הצי הסעודי (Saudi Naval Expansion Program – SNEP II) בעלות מוערכת של 20 מיליארד דולר. הפרויקט הזה ממשיך את התוכנית המקורית (SNEP I) שהושקה בשנות ה-70 ופעלה עד שנות ה-90. התוכנית המקורית אפשרה לממלכה לבנות כוח הגנה ימי בעזרת ארצות הברית, בריטניה וצרפת. התוכנית הנוכחית היא חלק מפרויקט Vision 2030 שמטרתו השאפתנית ביותר היא להקים עיר גדולה בסגנון מודרני בשם "נאום" על חוף הים האדום. יוזמה זו מחייבת בניית כוח צבאי מתקדם יותר ובעיקר ימי, כזה שיוכל להרתיע ולהדוף כל התקפה עוינת על הממלכה בזירת ים סוף. בעקבות כך, SNEP II עוסקת בעיקר ברכש של כלי שיט כגון קורבטות וספינות סיוור, המשמשים בעיקר לאבטחת החופים, אך גם בעלי יכולות התקפיות מסוימות.¹⁷ התוכנית החדשה מביאה כלי שיט חדשים לזירה הסעודית, ולצידן שותפות חדשות כגון ספרד, וזאת נוסף לאלו הוותיקות, במיוחד ארצות הברית, בריטניה וצרפת.¹⁸

חיל הים הסעודי מעוניין, לפי תוכנית זו, ברכישת צוללות מגרמניה, וזאת בהתחשב במוניטין המצוין של הגרמנים במרחק התיכון לאחר עסקאות הצוללות הישראליות והמצריות. יתרה מכך, כאשר עין אחת צופה תמיד לזירה האיראנית, הרי שהמחסור בצוללות מעמיד את הממלכה בנחיתות ברורה מול העוצמה האיראנית. למרות העניין הסעודי, ממשלת ברלין טרם אישרה את העסקה הרצויה. במקום זאת היא אישרה מכירת צוללות קלות ומערכות תת-ימיות בלתי מאוישות.¹⁹ זו כנראה אינדיקציה לחוסר שביעות הרצון של הגרמנים בנושא זכויות האדם בממלכה ובמיוחד תגובה לפרשת ח'אשוקג'י (Khashoggi) ב-2018.²⁰

שותפה אירופית חדשה היא כאמור ספרד הפועלת בערב הסעודית באמצעות חברה בבעלות פרטית – Navatia. החברה הקימה יחד עם ממשלת ערב הסעודית חברת-בת שכבר הקימה את חדר המלחמה החדש שהוזכר לעיל של שני הציים הסעודיים, שסייע באימון כוחות העזר היבשתיים של הצי. ספרד מבחינתה סיפקה לצי הסעודי חמש קורבטות חדשות מדגם Avante

Wezeman, P. D., Djokic, K., George, M., Hussain, Z., and Wezeman, S. T. (March 2024). ¹⁶ [Trends In International Arms Transfers, 2023](#), SIPRI Fact Sheet

McNeil, H. (September 4, 2023). [Vision 2030 to propel Saudi defence budget with a 4.5% CAGR by 2028](#), Army Technology ¹⁷

Muspratt, A. (August 20, 2018). [Saudi Naval Expansion Programme II: Modernising the Royal Saudi Navy](#), Defence IQ ¹⁸

Tactical Report. (July 4, 2023). [Saudi Arabia-Navy: Reactivation of light submarines and underwater systems project](#) ¹⁹

ג'מאל אחמד ח'אשוקג'י היה עיתונאי ופרשן פוליטי סעודי, שנעלם ב-2 באוקטובר 2018 לאחר שנכנס לקונסוליה הסעודית באיסטנבול, ולאחר מכן התברר כי נרצח בה וגופתו בותרה. נודע כמבקר חריף של מדיניותו של יורש העצר הסעודי מוחמד בן סלמאן וכתומך האחים המוסלמים. ²⁰

2200 שייפרסו במפרץ ובים האדום. הן מצוידות במערכות הגנה אוויריות, יכולות לוחמה נגד צוללות ויכולות לוחמה מתקדמות אחרות.²¹ נוסף לכך, ב־2019 חתמה ערב הסעודית על הסכם עם "קבוצת הצי" של צרפת (Naval Group) לבניית ספינות מלחמה בשטח הממלכה.

כפי שדיווח ה־BBC בשנת 2021: "כמעט מחצית (47%) מייצוא הנשק של ארצות הברית נועד למזרח התיכון, וערב הסעודית לבדה אחראית ל־24% מסך ייצוא הנשק האמריקני".²² עם זאת, הניסיון הסעודי להתרחק מקשרים מסורתיים עם ארצות הברית והכרזת הנשיא ביידן על רצונו לנתק או לצמצם את מכירות הנשק לסעודיה (יחד עם איחוד האמירויות) בשל מעורבותן בסכסוך בתימן, תרמו למדיניות הגיוון שהוזכרה.²³ עם זאת, ארצות הברית מבחינתה ממשיכה להיות מעורבת באופן פעיל בפרויקט המודרניזציה של הצי הסעודי. ב־2017 החליפו ארצות הברית והממלכה מכתבי כוונות לעסקה בסך 350 מיליארד דולר שתיפרס על פני עשור. היא כללה, בין היתר, ספינות קרב מתקדמות רב־משימתיות בבניית חברת לוקהיד־מרטין (Lockheed Martin) המצוידות במערכות מכ"ם, אמצעים נגד מטוסים ועזרי מודיעין מתקדמים אחרים. בפברואר 2024 העניקה לוקהיד־מרטין חוזה משנה של אמצעי הגנה מרחבית בגובה רב (Terminal High Altitude Area Defense – THAAD) לשתי חברות בערב הסעודית, ובכך סללה את הדרך ללקוח בין־לאומי ראשון לייצור מקומי של חלקים ממערכת הטילים האנטי־בליסטיים.²⁴ ארצות הברית אישרה בסוף אפריל 2024 גם הסכם אימונים לכוחות הימיים של ערב הסעודית בשווי 250 מיליון דולר. הפנטגון אומר שהאימון ישפר את יכולתה של ריאד להגן על עצמה מפני שחקנים התקפיים אזוריים, ויתמוך במאמצי הצי האמריקני לאכוף את חופש השיט.²⁵ בהתחשב באינטרס של ארצות הברית להחזיר לחיקה את סעודיה, ולהרחיק אותה מיחסיה המתחממים עם סין ורוסיה, בהחלט ייתכן שהעסקה הזו של ציוד מתקדם היא רק הראשונה מסוגה, ובעלת השלכות עתידיות אפשריות גם לצי הסעודי. עוד לפני כן, חברת לוקהיד מרטין זכתה במכרז בהיקף של 1.5-1.96 מיליארד דולר לתכנון ובנייה של ספינת מלחמה רב־שימושית (Multi-Mission Surface Combatants – MMSC).²⁶

לבסוף, אך אם לשפוט על פי המהלכים הדיפלומטיים הסעודיים האחרונים – לא פחות חשובה היא ההסכמה של סין והממלכה בסוף 2022 על מכירת נשק מסין לערב הסעודית בשווי ארבעה מיליארד דולר. איזה חלק מההסכם מוקדש לצי עדיין לא ברור, אבל העסקה עשויה לבשר על עידן חדש של הסתמכות על סין כספק נשק מרכזי חדש לממלכה.

²¹ Naval News Staff. (December 5, 2021). [Navantia Launched The 5th Avante 2200 Corvette For Royal Saudi Navy](#), *Naval News*

²² .BBC. (March 15, 2021). [US remains top arms exporter and grows market share](#)

²³ Uddin, R. (February 19, 2021). [Saudi Arabia arms sales: Which countries are still exporting?](#) *Middle East Eye*

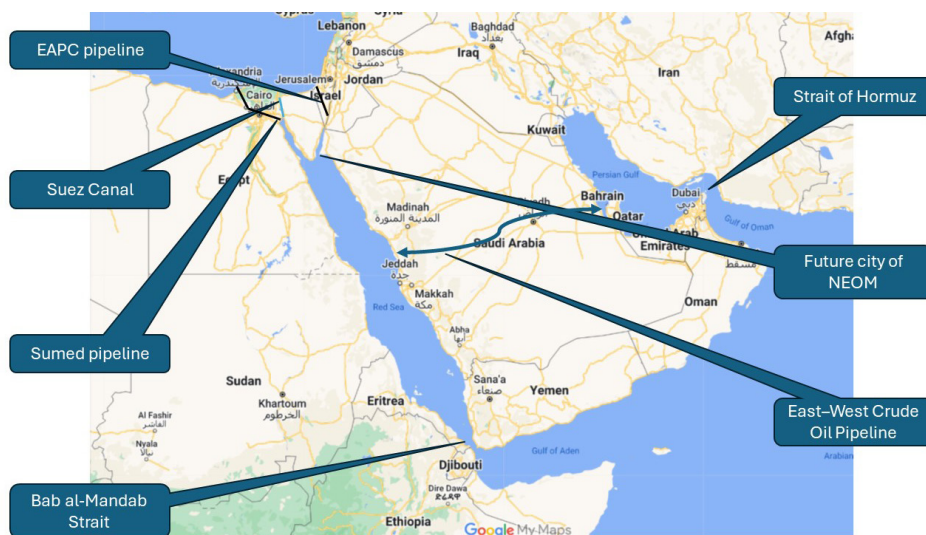
²⁴ Helou, A. (February 5, 2024). [Lockheed Martin strikes subcontractor deals in Saudi Arabia for local THAAD parts production](#), *Breaking Defense*

²⁵ .Uddin (2021)

²⁶ Vavasseur, X. (March 16, 2021). [Lockheed Martin Started Construction On Saudi Arabia's 2nd MMSC](#), *Naval News*

דיון ומסקנות

ערב הסעודית בשליטתו של בן סלמאן קיבלה מספר החלטות אסטרטגיות ובהן מילת המפתח היא גיוון. גיוון זה, יחד עם נטישת פרדיגמות ישנות, הִנְחָה את דרכו המדינית של בן סלמאן ובסופו של דבר את האסטרטגיה הלאומית שלו. זירת הים האדום היא ככל הנראה אחד האזורים המיידיים שיקבעו את הישרדות הממלכה. כל זאת בהתחשב במציאות הכפולה של איראן, מהצד האחר שכנה שקטה, באופן זמני, אך גם כזו המשתלטת על המפרץ הפרסי בניסיון להפוך להגמון גם בים האדום. כאשר המוצאות לים של ערב הסעודית (מצרי הורמוז ובאב אל-מנדב) יחד עם תעלת סואץ היו בסכנת חסימה על ידי איראן או שלוחיה, הממלכה הרחיבה באופן דרמטי את רשת הביטחון שלה, וזאת על ידי תיאום צבאי יומי סודי עם האויבת לשעבר – ישראל, ועל ידי צירוף שחקנים גלובליים כסין, רוסיה, הודו ואחרים לבעלי ברית ומקורות לגיטימיים ביטחוני. עם זאת, נראה כי קיומה הבסיסי של הממלכה הסעודית תלוי בצי חזק ונוכח בשתי הזירות. במפרץ הפרסי – שם היא מתגוננת בעיקר, ובים האדום – שם היא חברה בקואליציה שבשתיקה עם ישראל שמטרתה שליטה משותפת באזור נוסף ליחסיה הקרובים עם מצרים וניסיונות גיוס סודן וג'יבוטי. המצב הנוכחי בים האדום יושפע בבירור מתוצאות המלחמה בעזה ומהתגובה הישראלית ללחץ האמריקני. במבט קדימה אל השנים הבאות ניתן לשער כי ההתנתקות הסעודית מארצות הברית, והעניין הגובר בהקמת קואליציה פעילה עם ישראל יורגשו במהלכים הסעודיים הבאים בים האדום.

איור 1: האתרים שהוזכרו בפרק.

חוסן ימי: התפתחות תפיסת הביטחון הימי של הודו עיון באירועים בים האדום וצפון-מערב האוקיינוס ההודי

ואסו שרמה

מבוא

למיצובה האסטרטגי של הודו באזור האוקיינוס ההודי (Indian Ocean Region – IOR) יש חשיבות רבה לפעילותה הדיפלומטית, הצבאית והאזורית. תפיסת הביטחון של הודו קשורה באופן הדוק לפעילויות אלה בשל הימצאות שחקנים רבים נוספים לשפת אוקיינוס זה. יציבות פוליטית של אזור האוקיינוס ההודי חיונית למאמצייה של הודו ליצור סביבה בין-לאומית בטוחה. המרחב הימי חיוני להודו במגוון נושאים כגון יבוא אנרגיה, מסחר, תירות ודיג. קו החוף ההודי משתרע על פני 7,517 ק"מ, ומכיל כ-14,500 ק"מ של נתיבי שיט. בהודו פעילים 212 נמלים, מתוכם 12 נמלים בבעלות ממשלתית, כל אלו משנעים כ-1,400 מיליון טונות של מטען בשנה. נוסף לכך, שחקנים משמעותיים אחרים באזור כגון סין, איחוד האמירויות, ערב הסעודית, טורקיה ורוסיה, הגדילו את השקעותיהם ושיתופי הפעולה שלהם עם מדינות באוקיינוס ההודי.¹

ארצות הברית העבירה בעשור הקודם את תשומת הלב האסטרטגית שלה לאזור. הדבר גרם בין השאר ליצירתו של אזור גאואסטרטגי חדש – האזור האינדו-פסיפי – שחשיבותו עולה עם הזמן.² ארצות הברית הפכה למעורבת ונוכחת יותר ויותר באסיה מאז הוכרזה מדיניות "הציר לאסיה" (Pivot to Asia) ב-2011. מהלך זה הוביל לקשרים ושותפויות משמעותיות וחזקות יותר עם מדינות באזור כמו הודו, יפן ואוסטרליה. חלק חשוב אחר ממדיניות "ציר" זה היה שיפור ההסכם בין ארצות הברית להודו בנושא ביטחון ימי. במסמך "חזון אסטרטגי משותף לאזור אסיה והאוקיינוס ההודי" שפורסם ב-2015 (Joint Strategic Vision for the Asia Pacific and Indian Ocean Region),³ שתי המדינות הסכימו על מערכת כללי ביטחון ימיים בסיסיים. ניתן לציין כי ארצות הברית ראתה תמיד בהודו נושאת תפקיד משמעותי גם בהגנה ואבטחת האוקיינוס השקט, אבל לארצות הברית ולהודו יש תפיסות שונות לגבי המרחב האינדו-פסיפי. ארצות הברית רואה את האזור כמי שמשתרע בין החוף המערבי של ארצות הברית לחוף המערבי של הודו, מנגד, הודו רואה את האזור כמשתרע בכל האוקיינוס ההודי.⁴ למרות ההבדלים הללו, מדיניות "הציר לאסיה" סיפקה לשתי המדינות מסגרת עבודה משותפת בתחום הביטחון הימי המאפשרת עיצוב של סדר אזורי חדש.

1 Baruah, D. M., Labh, N., and Greely, J. (June 15, 2023). [Mapping the Indian Ocean Region](#). *Carnegie Endowment for International Peace*.

2 להרחבה על האזור האינדו-פסיפי ראו: ב' בן ארי (2020), האזור האינדו-פסיפי (The Indo-Pacific), בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2019/20*, 129–144, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

3 .Thakker, A. (2019). [U.S.-India Maritime Security Cooperation](#). In CSIS

4 Saha, P. (2020). From 'Pivot to Asia' to Trump's ARIA: What Drives the US' Current Asia Policy?. ORF occasional paper, 236; Sakhuja, V. (January 27, 2024). [North Arabian Sea Crescent: The New Maritime Hotspot and India's Maritime Security](#). *DEFSTRAT*, 17(6)

כלכלת הודו נשענת על הסחר בין האוקיינוס ההודי לים התיכון העובר בים האדום. הסחר של הודו עם אירופה וצפון אפריקה תלוי בכך. משאבי הנפט והגז של מערב אסיה הפכו את נתיבי השיט בים האדום למשמעותיים ביותר. עם זאת, המלחמה בעזה בין ישראל לחמאס השפיעה על המרחב הימי של צפון הים הערבי, הים האדום ומזרח הים התיכון. המלחמה וספיחיה בים האדום פוגעים בסחר הימי הבין־לאומי ומאיימים על כלכלתה ואף על ביטחונה של הודו. נראה כי כיום האתגרים הימיים העומדים מול הודו גדולים מהאתגרים היבשתיים שלה.⁵

באופן מסורתי, הודו התמקדה באיזורים יבשתיים, בתוך כך שהיא מזניחה את המרחב הימי שלה. תקציבי הביטחון של הודו מעידים על הזנחה זו, שכן הצי זוכה למימון הנמוך ביותר מבין שלוש הזרועות (יבשה, אוויר וים). הודו מעדיפה בימים אלה סוגיות ימיות במרחב האוקיינוס ההודי במדיניות החוץ שלה. מאז 2014, ראש הממשלה מודי (Narendra Modi) הוביל מדיניות לאומית להרחבת הנוכחות והפעילות במרחב הימי ולהגברת היכולות וההשפעה של הודו במרחב זה. הצי ההודי מפטרל כיום באזור האוקיינוס ההודי במרחב שבין מזרח אפריקה למערב אוסטרליה.⁶ מקרן אפריקה ועד מצר מלאקה. האתגרים העיקריים שעימם מתמודד הצי ההודי נמצאים בעיקר במערב האוקיינוס ההודי, במרחק ניכר מחופי הודו, וזאת בלי שלהודו יש מתקנים צבאיים מעבר לים. הצי ההודי מסתמך באופן בלעדי על הסכמים ושיתופי פעולה כדי לתמוך בפעילות זו כגון הסכמים הדדיים לשירותי לוגיסטיקה עם מדינות זרות, וזאת כדי לשפר את יכולותיו לפריסה ולתחזוקה של הצי באזורים רחוקים.

מבחינה גאואסטרטגית הודו מפרידה את האוקיינוס ההודי לאגן המזרחי והמערבי, ומדגישה את מעורבותה באגן המזרחי כולל באזור מפרץ בנגל. תתי־אזורים נוספים במרחב האוקיינוס ההודי הזוכים להתייחסותה של הודו הם סרי לנקה והאיים המלדיביים, הנחשבים לחלק ממדינות דרום אסיה (עם הודו ובנגלדש), שהם האזור וקבוצת המדינות המיידית של הודו, ולפיכך זוכים בקדימות בשיתופי פעולה אסטרטגיים מול הודו.⁷ אומות ואזורים אחרים במרחב שנמצאים בתחום העניין של הודו הם מאוריציוס, איי סיישל, מדגסקר ואיי קומורו הנמצאים במרחב של מזרח החוף האפריקני. מאוריציוס ואיי סיישל הן בעלי פזורה הודית גדולה יותר בהשוואה למדגסקר וקומורו, ולפיכך זוכות מדינות איים אלו בתשומת הלב של הודו לפני מדינות אחרות במרחב.

בצידו המערבי של האוקיינוס נוכח הצי ההודי בים הערבי ובמפרץ הפרסי כולל נוכחות ימית קבועה מאז המבצעים נגד הפירטיות ב־2008. בשנים האחרונות הודו משתתפת בולטת בגאופוליטיקה של מערב האוקיינוס ההודי.⁸ הודו הרחיבה את יבוא הנפט מרוסיה, ומייצאת

⁵ Baruah et al. (2023).

⁶ Baruah, D. M. (May 12, 2022). [Maritime Competition in the Indian Ocean](#). *Carnegie Endowment for International Peace*.

⁷ בין מדינות דרום אסיה קיים גם הסכם חסר חופשי: South Asian Free Trade Area (SAFTA).

⁸ Baruah (2022).

החל משנת 2022 מוצרי נפט מזוקקים למערב, בשני המקרים תוך כדי שימוש בתעלת סואץ, מה שהפך את הים האדום ומפרץ עדן למשמעותיים עוד יותר עבורה.⁹

הקמתו והפעלתו של נמל צ'באהר (Chabahar) באיראן בידי חברה הודית שיפרו באופן ניכר את הנוכחות הימית של הודו ואת תנופת פעילותה במערב האוקיינוס ההודי. הנמל ממוקם בחוף הדרומי של איראן, בסמוך למפרץ עומאן מצידו הצפוני והחיצוני של מצר הורמוז. הנמל ממלא תפקיד מרכזי כנקודת כניסה אסטרטגית עבור הודו לשווקים באיראן, אפגניסטן ומרכז אסיה. בשנת 2016 יצרה הודו הסכם משולש עם איראן ואפגניסטן לפיתוח "מסוף שאהיד בהשתי" (Shahid Beheshti terminal) בנמל, וכבר השקיעה בביצועו יותר מ-120 מיליון דולר. כמו כן התחייבה לעשר שנים של בנייה והפעלת הנמל, מה שמוכיח את התחייבותה של הודו להפיכתו של הנמל למרכז משגשג לפעילות מסחרית ימית.¹⁰ הודו מבקשת לנצל את מיקומו הגאוגרפי של נמל צ'באהר כדי לפתח נתיב מסחרי ישיר לאפגניסטן ומרכז אסיה על ידי מעקף של פקיסטן.¹¹ נתיב כזה יצמצם את התלות של הודו במתחרים בפעילות מסחרית שכזו. פיתוח נמל צ'באהר הוא עדות לנוכחות הגוברת של הודו ומאמציה לקדם את האינטרסים הכלכליים והגאופוליטיים שלה באזור האוקיינוס ההודי המערבי, כולל נוכחות ראשונה בהשקעה ניכרת במזרח התיכון.¹²

אסטרטגיית הביטחון הימי של הודו

הצי ההודי תופס את כל האוקיינוס ההודי, ובכלל זה הים הערבי, מפרץ בנגל, המפרץ הפרסי, מפרץ עומאן, מפרץ עדן, ים סוף ואזורי החוף שלהם, כ"אזורי העניין העיקריים" שלו. תחומים אלו נקבעים ומושפעים מהחלטות הדרג הפוליטי.

האסטרטגיה הימית של הודו באזור האוקיינוס ההודי, כפי שהתפתחה עם השנים, כוללת אלמנטים כמו התמודדות עם טרור ימי, התמודדות מול פירטיות והתמודדות עם הנוכחות הסינית הגדלה במרחב. כחלק מאסטרטגיה זו השיקה הודו שתי יוזמות: "ביטחון וצמיחה לכולם באזור", (Security and Growth for All in the Region – SAGAR) ויוזמת "האוקיינוס האינדו־

⁹ Gurjar, S. (January 12, 2024). [The Crisis in Red Sea and Gulf of Aden: Strategic, Economic, Political and Maritime Dimensions](#). *Indian Council of World Affairs*

¹⁰ Kumar, V. K. (June 24, 2024). [India's Ambitions in Chabahar: Securing the Project Amidst Financial and Regional Hurdles](#), Centre for Public Policy Research (CPPR)

¹¹ בהקשר הפעילות הימית מול פקיסטן ניתן לציין את החוזה שנחתם בשנת 2018 לבניית קורבטות טורקיות על ידי החברה הממשלתית הטורקית ASFAT עבור הצי הפקיסטני. הספינות סופקו לצי הפקיסטני בשנת 2023 והדבר הביא להידרדרות היחסים בין הודו לטורקיה. Ozberk, T. (September 24, 2024). [Turkiye delivers Corvette to Pakistan, launches 2 OPVs for Turkish Navy](#). *NavalNews*

¹² Baruah (2022)

פסיפי" (Indo-Pacific Oceans Initiative – IPOI). יוזמות אלו מדגישות את החשיבות של הביטחון הימי עבור שגשוגו של המגזר הימי ההודי.¹³

חיזוק יכולות הצי יחד עם שיתופי פעולה עם מדינות נוספות סייעו לצי ההודי להוביל פעולות ביטחון אזוריות. בשנת 2007 הוקם "מרכז היתוך מידע לאזור האוקיינוס ההודי" (Information Fusion Centre – IFC-IOR) כמסגרת האזורית הראשונה לשיתוף מידע "להלבנת" אוניות. המונח "הלבנה" קשור לשיתוף מידע על הזהות, התנועה והפעילויות של ספנות מסחרית והגדרת אוניות כ"תקינות". מפעילות אזורית כזו נובעים הגברת המודעות לתחום הימי ותיאום תגובות אפקטיביות לאיומים חוצי גבולות כמו דיג לא חוקי, הברחת סמים וסחר בבני אדם. גישה שיתופית זו אפשרה לצי ההודי ולשותפיו באזור לפקח טוב יותר על הנעשה ולטפל ביעילות באתגרים כאלו. באמצעות טיפוח רשת שיתוף מידע זו נהיה ה-IFC-IOR מרכז חיוני לקידום ביטחון אזורי ויציבות באזור האוקיינוס ההודי. "הכנס הימי של האוקיינוס ההודי" (Indian Ocean Naval Symposium – IONS), שנוסד בשנת 2008 בידי הצי ההודי, נועד לשפר את שיתוף הפעולה הימי בין ציי מדינות החוף של האוקיינוס ההודי על ידי הקמת פורום פתוח ומכיל לדיון בנושאים ימיים אזוריים רלוונטיים.

"מרכז ניהול וניתוח מידע" (Information Management and Analysis Centre – IMAC) שפעל בניהול הצי ההודי שודרג למרכז המודעות לתחום הימי הלאומי (National Maritime Domain Awareness – NMDA). שדרוג זה (שעשוי לארוך מספר שנים) יאפשר ל-15 סוכנויות שונות הפועלות תחת סמכותם של שבעה משרדים ממשלתיים, גישה הדדית והחלפת מידע, ובתורו יגביר את המודעות למרחב הימי (Maritime Domain Awareness – MDA) לאורך חופיה הארוכים של הודו ובמרחב הימי העצום הסובב אותה.¹⁴

ספינות סוחר המניפות דגל הודו אשר פועלות באזור נמצאות במעקב מתמיד של "מרכז ניהול וניתוח מידע" ושל "מרכז היתוך מידע לאזור האוקיינוס ההודי". במסגרת שיתופי הפעולה ובמטרה להקל את הפעלת המרכזים הללו הן צפויות להיות מקושרות למרכז היתוך המידע של סינגפור ומרכז היתוך המידע הימי האזורי של מדגסקה. משרד "מדעי כדור הארץ" ההודי גם חיזק את המעורבות הימית של ניו־דלהי עם שכנותיה באמצעות הכשרת כוח אדם במדינות שותפות במקצועות האוקיינוגרפיה, חיזוי מזג אוויר קיצוני ובניית תשתיות חיוניות להגנה כנגד שינויי אקלים. להודו אף יש הסכמים של שיתופי פעולה להעברת מידע לצורך "הלבנת" אוניות עם 22 מדינות באזור.¹⁵

הצי ההודי פרסם את מסמך האסטרטגיה הימית שלו "שמירה על ים בטוח: האסטרטגיה הימית של הודו" בשנת 2015 (Ensuring Secure Seas: Indian Maritime Security Strategy), שבו

¹³ Godbole, A. (June 22, 2022). [Extending India's Maritime Security Strategy](#). *Gateway House*.

¹⁴ Peri, D. (January 2, 2024). [National Maritime Domain Awareness centre to be ready in three years](#). *The Hindu*.

¹⁵ Basu, P. (July 23, 2023). [Maritime India: The Quest for a Steadfast Identity](#). *ORF*.

כלל בין מטרותיו גם את הגברת שיתוף הפעולה והתיאום הימי ואת יצירת המסגרת לאֶגְבּוּר (סינרגיה) בין בעלי עניין.

הביטחון הימי של הודו הושפע משלושה אירועים. הראשון היה המעבר מפרדיגמה אירד-אטלנטית לפרדיגמה האינדו-פסיפית. הסטת מרכזי הכוח הכלכלי והצבאי העולמיים לאסיה גרמו להתפתחויות פוליטיות, כלכליות וחברתיות ניכרות באזור האוקיינוס ההודי, והשפיעו גם על המרחב הימי של הודו. השני היה הגדלת חשיבות הביטחון למרחב הימי שהביא למדיניות כוללת יותר, והשלישי היה התקפות הטרור על מומבאי בשנת 2008, שהביאו להערכה מחדש של נושא אבטחת החופים.¹⁶

הצי ההודי הציג החל משנת 2017 "פריסה מבוססת משימה" (Mission Based Deployment) כדי להגביר את הנוכחות והנראות שלו באוקיינוס ההודי. הפריסה מדגישה את המנהיגות ההודית לאבטחת האוקיינוס ההודי בשבעה אזורים עיקריים שבהם הוצבו במשימות סיור כ־15 ספינות צי ומטוסי סיור. האזורים הם: מפרץ עדן, צפון הים הערבי ומפרץ עומאן, איי לאקשדוויפ (Lakshadweep) ומרחב המים הכלכליים של האיים המלדיביים, מרחב המים הכלכליים של איי סיישל ומאוריציוס, צפון מפרץ בנגל, איי אנדמן וניקובר (Andaman and Nicobar) ומצר מלאקה.¹⁷

ניתן לסכם ולומר כי היחסים האסטרטגיים של הודו במרחב הימי שלה מתמקדים בהעלאת המודעות למרחב הימי, בין השאר על ידי שיתופי פעולה אזוריים, שימוש במודיעין (כולל לוויינים) כדי להילחם בפשיעה אזורית חוצת גבולות ולנטר סיכונים, כל אלו במטרה להרתיע יריבים ולהבטיח ביטחון ימי.

התפתחויות באזור המזרח התיכון

בעקבות פרוץ המלחמה בין ישראל לחמאס בשבעה באוקטובר 2023, תקפו המורדים החות'ים אוניות סוחר בדרום הים האדום, וזאת בין השאר מתוך סולידריות עם הפלסטינים ברצועת עזה.¹⁸ החות'ים הם קבוצה שיעית-אסלאמית השולטת בחלק הצפון-מערבי של תימן, והיא חלק מ"ציר ההתנגדות". התקפותיהם מכוונות לקשר בין מלחמת עזה לכלכלה העולמית, מדגישות את הסוגיה הפלסטינית ומראות את היכולות הצבאיות שבהן הם אחזים. תימן נמצאת במלחמת אזרחים מאז 2014, כאשר המורדים החות'ים הצליחו לגבור על התערבות צבאית של ערב הסעודית ואיחוד האמירויות. הסכסוך בתימן נחשב לסכסוך פרוקסי (שימוש בשלוחים) בין איראן לסעודיה, שהחות'ים נתמכים בו על ידי איראן. נוכחותה של איראן בתימן

¹⁶ מתקפת הטרור במומבאי החלה ב־26 בנובמבר 2008 וארכה יומיים וחצי. המתקפה נערכה כנגד עשרה יעדים שונים, כמעט בזמנית, בדרום העיר מומבאי שבהודו. במהלכה תקפו לפחות עשרה מחבלים הרגו אזרחים ושבנו בני ערובה.

¹⁷ Baruah, D. M. (June 30, 2020). [India in the Indo-Pacific: New Delhi's Theater of Opportunity](#). Carnegie Endowment for International Peace

¹⁸ Yerushalmy, J. (December 19, 2023). [Red Sea crisis explained: what is happening and what does it mean for global trade?](#) *The Guardian*

ליד מצר באב אל-מנדב היא חיונית מבחינתה, ומאפשרת לה לפעול כנגד אינטרסים ישראליים ואמריקניים ולהשפיע באופן מעשי על אחד הנתיבים הימיים העמוסים ביותר בעולם. איראן גם תומכת בחזבאללה בלבנון ובחמאס בגדה המערבית ובעזה.

בתגובה להתקפות שינו חברות ספנות מסחריות את נתיבי השיט שלהם על ידי הפניית אוניות מכולה כמו גם אוניות אחרות, מהים האדום לנתיב כף התקווה הטובה בחלקה הדרומי של אפריקה. לדוגמה, הכרזתן של ענקיות הספנות מארסק (Maersk) והפג-לוייד (Hapag-Lloyd) על החלטתן לנתב ספינות לנתיב סביב אפריקה מיום 15 בדצמבר 2023.¹⁹

לנוכח בחירת חברות הלוגיסטיקה במסלול עוקף זה הרי שסביר להניח שיאמירו הוצאות ההובלה, מה שיוביל לעיכובים בשילוח הסחורות לצרכנים באירופה ובאסיה. תרחיש זה עלול להחריף את האינפלציה בכלכלות אירופה, שכבר נאבקות עם תוצאות הסכסוך בין רוסיה לאוקראינה.²⁰ יש להבין את ההתקפות החות'יות על הספנות העולמית בהקשר זה. על פי מכון המחקר Armed Conflict Location & Event Data Project – ACLED אירעו יותר מ-50 תקריות אלימות בים האדום רק בששת החודשים מאז אוקטובר 2023 (עד פרסום פרק זה עלה מספרן). יש לציין כי 250 תקריות התרחשו מול חופי תימן מאז 2015 ועד 2023.²¹ נראה כי התקיפות מתעצמות ומתרחשות בתדירות גבוהה יותר באופן המשפיע אסטרטגית על החלטות השחקנים השונים.

בהתרחשות האחרונה נתפסה ספינת מכולות, בשם MSC Aries, שעל פי החות'ים קשורה לישראל, על ידי משמרות המהפכה של איראן במצר הורמוז ב-13 באפריל 2024. הצוות שהיה על סיפון של כלי השיט שהניף את דגל פורטוגל, מנה 25 מלחים כולל 17 אזרחים הודים (בהם הקברניט). נוסף לכך כלל הצוות ארבעה פיליפינים ואזרחים מפקיסטן, רוסיה ואסטוניה. לאחר התקרית הודו מקיימת תקשורת מתמדת עם הרשויות האיראניות.²²

מבצע "שומר השגשוג" (Prosperity Guardian) הושק על ידי כוח המשימה הימי המשולב בהובלה אמריקנית (Combined Maritime Forces – CMF) כדי להתמודד עם התקפות החות'ים. ארצות הברית הזמינה בעלות ברית ושותפים להצטרף למבצע והם יצרו קואליציה שכללה גם את בריטניה, בחרין, קנדה, הולנד, נורווגיה, גרמניה, יוון ואיי סיישל. המטרה הייתה "לטפל במשותף במצב הביטחוני בדרום הים האדום ובמפרץ עדן" כדי להבטיח "חופש שיט לכל המדינות" ו"יציבות ושגשוג אזוריים".²³ עם זאת, יוזמת הקואליציה הימית בהובלת ארצות

Ahmed, S. N. (February 19, 2024). [The Indian Navy and Maritime Security in the Red Sea](#).¹⁹ *Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses*.

Gurjar (2024)²⁰.

Nevola, L. (January 5, 2024). [Q&A: Why Are Yemen's Houthis Attacking Ships in the Red Sea?](#) ACLED²¹.

Laskar, R. H. (April 13, 2024). [India in touch with Iran for release of Indian crew members of seized ship](#). *Hindustan Times*²².

U.S. Department of Defense. (December 18, 2023). [Statement from Secretary of Defense Lloyd J. Austin III on Ensuring Freedom of Navigation in the Red Sea](#). Immediate Release²³.

הברית לא הצליחה לעצור באופן מוחלט את ההתקפות החות'יות.²⁴ לאחר מכן פרשו ספרד ואיטליה מהמבצע שהובילה ארצות הברית, ואירופה הקימה כוח משימה המתמקד בהגנת השיט.

הודו במרחב הים האדום

הודו היא חברה מייסדת באגודת "מרחב האוקיינוס ההודי" (Indian Ocean Rim Association – IORA) שהוקמה בשנת 1997. ה-IORA העניקה עדיפות היסטורית לשיתוף פעולה כלכלי על פני ביטחון ימי. תקופת כהונתה של הודו כיו"ר IORA בשנת 2011 הביאה לשינוי ניכר בשיתופי פעולה בתחום בטיחות וביטחון ימי.²⁵

הודו מייצאת בעיקר פלדה, ציוד הנדסי, טקסטיל, כימיקלים, מכונות ומוצרים חקלאיים לאירופה ולמערב דרך הים האדום. הסטת הנתיבים הימיים ייקרה את המחירים והקטינה את הביקוש בין השאר לאורז, תה, דגנים שיוצאו מהודו לאירופה ואמריקה, כמו גם דשנים, שמן חמניות, רכיבי מכונות ומוצרים אלקטרוניים שיובאו למדינה.²⁶

לפי נתוני מכון המחקר Research and Information System for developing Countries – RIS – בניו דלהי, הודו עלולה להפסיד 30 מיליארד דולר ביצוא השנה, ירידה של 6%, אם המשלוחים ימשיכו לעבור דרך דרום אפריקה. לכן היוזמה שהוצעה בפסגת ה-G20²⁷ שהתכנסה בדלהי בשנת 2023 בדבר "מסדרון כלכלי הודו-המזרח התיכון-אירופה" (India–Middle East Economic Corridor – IMEEC) אטרקטיבית מאוד, וזאת כדי להוזיל את עלויות ההובלה ולהקטין את זמן השינוע של סחורות בין הודו לאירופה.²⁸ המסדרון הלוגיסטי אמור לכלול שני נמלים בחוף ההודי: נמל העיר מונדרה (Mundra) ונמל ג'והרהאל נהרו (Jawaharlal Nehru) בדלהי, נמל ים באיחוד האמירויות הערביות (UAE) ומשם ברשת מסילות ברזל דרך ערב הסעודית, ירדן וישראל לעבר נמל חיפה. חברת נמל חיפה (אחת משלוש חברות נמל הפועלות במרחב מפרץ חיפה היא בבעלות חברת ADANI ההודית). מפרץ המלחמה בעזה, שיתוף הפעולה בין ישראל לשכנותיה הערביות מוגבל, ולפיכך חיפה אינה יכולה לשמש צומת מרכזי של הודו לים התיכון ולמערב (לפחות כל עוד נמשכת המלחמה).

הודו רואה את התפשטות האלימות בים האדום, ומבחינה כי פעילות החות'ים ופעילות פירטית אינן קשורות זו לזו. לפיכך הצי ההודי עוסק באופן פעיל בפעולות נגד פירטיות ומשימות חילוץ כדי לשמור על האינטרסים של הודו, ולהבטיח את בטיחות התעבורה הימית. הצי ההודי פרס

²⁴ Gurjar (2024).

²⁵ Godbole (2022).

²⁶ Mishra, R. D. (December 23, 2023). [Export of basmati rice could be affected by Red Sea attacks](#). *The Indian Express*

²⁷ ה-G20 הוא פורום לשיתוף פעולה וייעוץ בנושאים הקשורים למערכת הכלכלית והפיננסית הבין-לאומית.

²⁸ ANI. (November 15, 2023). ['India-Mideast-Europe corridor a win-win for all involved'](#). *Nirmala Sitharaman*. *The Times of India*

באופן אסטרטגי את ספינת הסיור הימית שלו INS Sumitra למשימות נגד פירטיות ואבטחה ימית במזרח סומליה ובמפרץ עדן.²⁹ ב-29 בינואר 2024, סיכלה בהצלחה הספינה INS Sumitra את ההתקפה הפירטית על האונייה FV Iman. פעולה נוספת נגד פירטיות ב-28–29 בינואר 2024 מול החוף המזרחי של סומליה הובילה להצלת ספינת הדיג Al Naeemi, ו-19 אנשי הצוות הפקיסטנים שלה מהתקפתם של אחד-עשר פירטים סומלים.

ביום 23 בדצמבר 2023 התרחשה תקיפת מזל"ט מול החוף המערבי של הודו. התקיפה כוונה לעבר האונייה MV Chem Pluto שהפליגה בהניפה את דגל ליבריה. על סיפון האונייה היו 21 אנשי צוות הודים. תקרית זו התרחשה כחלק מהתקפות החות'ים הנתמכים על ידי איראן על מספר אוניות מסחריות בים האדום והים הערבי, שבהם צוותים הודים, ובכלל זה: ההתקפה ביום 24 בדצמבר 2023 על האונייה MV Sai Baba שהפליגה בהנפת דגל גבון, וחיטפתה ביום 14 בדצמבר של האונייה MV Ruen, שהפליגה בדגל מלטה על ידי פירטים. יש לציין כי עקב האירועים הגדילה הודו את נוכחותה בים הערבי, בעוד סין נזהרת מפעילות באזור זה בשל חששות ביחסיה עם העולם הערבי.³⁰

הגורם האיראני

על רקע המתיחות האזורית המוגברת עם ארצות הברית, הגבירה איראן את שיתוף הפעולה הצבאי שלה עם בייג'ין ומוסקווה. כחלק משיתוף פעולה זה סיפקה איראן מל"טים צבאיים לרוסיה לאחר פלישתה לאוקראינה בשנת 2022. בשנים האחרונות חלה עלייה בתדירות הנסיעות לאיראן של נציגי חיל הים מרוסיה וסין.³¹

במארס 2024 איראן, סין ורוסיה שיתפו פעולה בתרגיל ימי בן חמישה ימים בשם "חגורת אבטחה ימית 2024" (Maritime Security Belt 2024) במפרץ עומן. התרגיל נערך בכניסה למפרץ הפרסי, והמיקוד המרכזי שלו היה חיזוק אבטחת הפעילות המסחרית הימית. משמרות המהפכה של איראן השתתפו בתרגיל, ופרסו ספינות חדשות כגון הקורבטה "שאהיד סולימאני" (Shahid Soleimani). כלי שיט זה מצויד בטילי שיוט מתקדמים נגד ספינות שלהם יכולת לאיתור מטרות בטווחים שונים. יתרה מכך, הספינה חמושה במערכות שיגור אנכיות המאפשרות פריסה של טילי קרקע-קרקע וקרקע-אוויר.³²

איראן מבטאת בקביעות את איה הסכמתה להקמת בסיסים צבאיים אמריקניים, בריטיים או צרפתיים במפרץ הפרסי. עם זאת, איראן מוכנה לשקול את נוכחותו של הצי הסיני בג'יבוטי. יתר על כן, איראן מקיימת תרגילים ימיים משותפים בים הערבי לצד כוחות הצי הסיני והרוסי.

²⁹ Reuters. (February 1, 2024). [India Deploys Unprecedented Naval Might Near Red Sea](#). *Voice of America*

³⁰ Ahmed (2024)

³¹ AP News. (March 12, 2024). [Iran, Russia and China show off their ships in a joint naval drill in the Gulf of Oman](#)

³² Freid, S. L. (March 15, 2024). [China-Russia-Iran Maritime Drills Send Signal to West](#). *Voice of America*

איראן ועומאן הממוקמות בשני הצדדים של מצר הורמוז, נושאות באחריות המשפטית להבטיח את הרווחה והבטיחות של התנועה הימית העולמית באזור זה. עם זאת, סכסוכים צצו לעיתים קרובות בין איראן ובין ארצות הברית ובריטניה על השליטה באזור.

הקשרים הדיפלומטיים של הודו עם מדינות המפרץ מושפעים בעקיפין מהדינמיקה הפוליטית של המזרח התיכון, שכן הודו מוצאת עצמה תדיר בתחרות בין איראן לעמיתיה הערבים.³³ הודו, על קשרי הסחר החזקים שלה עם איראן, בחרה שלא להשתתף בקואליציה שמובילה ארצות הברית נגד החות'ים. מדינות המפרץ הערביות מפגינות חוסר רצון לקדם את המעורבות הצבאית שלהן עם הודו בשל הזדהותה המסוימת עם איראן.³⁴ בה בעת, עמדתה השלילית של הודו בנוגע לנושא הגרעין האיראני יצרה הזדמנות לסין ליצור קשרים חזקים יותר עם איראן. יחסי הודו-איראן כוללים היבטים כלכליים וביטחוניים כאחד. למרות החלטתה של הודו להפסיק לספק לאיראן מוצרי נפט מזוקקים בשל הקיפאון המדיני בעניין המשא ומתן על הגרעין האיראני בין טהרן ומדינות מערביות מסוימות, הודו ממשיכה לראות באיראן ספקית אנרגיה חיונית.³⁵

הזווית הישראלית

באוקטובר 2021 הוקמה קבוצת מדינות חדשה הכוללת את הודו, ישראל, איחוד האמירויות וארצות הברית, המכונה (I2U2 – India, Israel, U2 – the United Arab Emirates, the) I2U2. הקמת הקבוצה וההסכם בין חבריה שנחתם ביולי 2022 מייצג את ההתכנסות ההולכת וגוברת של האינטרסים הכלכליים והאסטרטגיים של ארבע המדינות. המטרה העיקרית של קואליציה אזורית זו היא התמודדות משותפת עם אתגרים גלובליים באמצעות התמקדות בהשקעות במים, אנרגיה, תחבורה, חלל, בריאות, ביטחון תזונתי וטכנולוגיה. פועל יוצא מכך היה הקמת "מסדרון מזון בין הודו והמזה"ת" (India-Middle East Food Corridor) ולאחר מכן, כפי שצוין, ההכרזה על IMEEC בפסגת ה-G20 בניו־דלהי בספטמבר 2023. ה-IMEEC שואף להגביר את הצמיחה הכלכלית האזורית על ידי קידום הרמוניזציה כלכלית בין אסיה, אירופה והמזרח התיכון.³⁶

הופעתן של יוזמות אזוריות כאלו מייצגות שינוי ראוי לציון במרחב הגאופוליטי של המזרח התיכון. מעבר זה התאפשר על באמצעות בנייה מחדש של הדינמיקה הגאופוליטית האזורית על ידי התכנסות של יעדים אסטרטגיים וכלכליים משותפים בין הודו, ישראל ומדינות נוספות באזור.

Grare, F. (2022). Is India a Maritime Player in the Gulf? *Middle East Institution, Insight*, 33, 200(3).

Rajvanshi. (February 2, 2024). [India Is Walking a Diplomatic Tightrope in the Red Sea Conflict](#). *TIME*

בהקשר זה יש לציון גם את ביקורו של ראש הממשלה מודי בטהרן במאי 2024 (הערת העורך).³⁵

Ningthoujam, A. (January 16, 2024). [India-Middle East Relations Unsettled by Israel-Hamas Conflict](#). *Geopolitical Monitor*³⁶

הודו אימצה מדיניות של "ביטול המקף" בגישה כלפי ישראל והרשות הפלסטינית (במקף שנהוג היה להציב בין המילים ישראל-פלסטין). הודו מקדמת את קשריה עם ישראל אך ורק על סמך יתרונותיה של ישראל, ומקפידה לשמור על הבחנה ברורה מהנושא הפלסטיני. שלא כמו בעבר, בעת שממשלים בהודו קשרו את המדיניות מול ישראל לדילמה הפלסטינית. לפיכך נמנעה הודו מלמקסם באופן מלא את ההזדמנויות הקיימות בשותפות הודית-ישראלית.

יישום מדיניות "ביטול המקף" התברר בעת ביקורו של מודי בישראל ביולי 2017, שבו הכריז מודי מסר נחרץ לקהילה העולמית בנוגע לעמדתה הבלתי מתנצלת של הודו בנוגע לכינון קשרים עם ישראל. יתר על כן, הודו ביטלה את השימוש בביטוי "מזרח ירושלים" בהצהרות הרשמיות, ובנאום בשנת 2017 בזמן שאירח את אבו מאזן, נשיא הרשות הפלסטינית, ביטא מודי אופטימיות להגשמת חזון מדינת פלסטין ריבונית, עצמאית, מאוחדת ובת-קיימה, החיה בשלום לצד ישראל.³⁷ התבטאויות אלו הצביעו על שינוי הדרגתי בגישה של ניו־דלהי כלפי מדיניותה מול הנושא הפלסטיני, והוכיחו את כוונתה לנהל את קשריה עם ישראל בנפרד מקשריה עם הנציגים הפלסטינים.

צעדיה של הודו לחיזוק נוכחותה בתווך הימי

ממשלת הודו וחיל הים שלה נקטו אמצעים שונים להתמודדות עם אתגרי הביטחון הימי. אמצעים אלו כללו עיסוק במאמצים דיפלומטיים, חיזוק "סוירים מתואמים" (Coordinated Patrols – CORPATs), הבטחת נוכחות ימית רציפה, ביצוע משימות נגד פירטיות ותגובה מיידית לאותות מצוקה מכלי שיט. הצי ההודי שיפר במידה ניכרת את פעילות איסוף המודיעין הימי שלו בים הערבי, והגביר את יכולות הפעלת הכוח שלו. הודו צפויה להמשיך בגישה כפולה זו לביטחון ימי, תוך כדי הישענות על שותפויות מגוונות להתמודדות עם סיכונים במרחב הימי באזור האינדו-פסיפי, כולל דיאלוג הביטחון המרובע (Quadrilateral Security Dialogue – QUAD), הכולל שיתוף פעולה בין ארצות הברית, יפן, אוסטרליה והודו.

כאמור, הודו נמנעה מהשתתפות במבצע "שומר השגשוג" בים האדום בראשות ארצות הברית. למרות זאת, מתוך הכרה במשמעות הקריטית של האזור, וכדי להגן על נתיבי הים היא שלחה לאזור צי ימי ניכר בגודלו שבו 12 כלי שיט צבאיים נוסף למטוסי סיוור. צמד ספינות הוצבו במפרץ עדן בעוד עשר הנותרות ממוקמות בחלקים הצפוניים והמערביים של הים הערבי.³⁸ אוניות הצי ההודי INS Mormugao, INS Kochi, INS Kolkata, INS Chennai, INS Vishakhapatnam מוקמו באזור הים הערבי. לפי דיווחים בתקשורת, נצפה כי INS Kolkata מוצבת בכניסה לים האדום, INS Kochi ממוקמת מדרום לאי סוקוטר (Socotra) בתימן, INS Mormugao ממוקמת באזור המערבי של הים הערבי, בעוד INS Chennai נמצאת במרכז הים הערבי, ו־INS Visakhapatnam קיבלה את האחריות לסיוור בצפון הים הערבי.

37 MEA. (May 16, 2017). [Press Statement by Prime Minister during the State Visit of President of Palestine to India](#). Ministry of External Affairs, Government of India.

38 Pant, H. V., and Bommakanti, K. (February 7, 2024). [Dynamic Shift: Indian Navy in the Red Sea](#). Observer Research Foundation.

ספינות חיל הים ההודיות הפרוסות בים הערבי ובמפרץ עדן מצוידות במערך מגוון של חימוש מתקדם כולל טילי BrahMos, טילי קרקע-אוויר, מסוקים ללוחמה נגד צוללות, מל"טים מסוג Sea Guardian ומטוסי מעקב למרחב הימי מסוג P-8.³⁹ הדגש העיקרי של המשימה הנוכחית של הצי ההודי הושם על ביצוע פעולות נגד פירטיות, משימה הכוללת גם מרכיב משמעותי של כוח מבצעים ימיים מיוחדים. יותר מ-250 כלי שיט נבדקו בידי הצי ההודי, בשעה שמעצמות המערב מכוונות את תשומת ליבן להתקפות החות'ים הנתמכים בידי איראן בתימן. כלי השיט של הצי ההודי המשתתפים כיום במאמצים נגד פירטיות מכסים שטח עצום של 2.5 מיליון מילים ימיים רבועים, מה שמציב אתגר רציני עבור כל כוח.

הצי ההודי עורך בקביעות אימונים לאנשי חיל הים מאזור מדינות המפרץ, ובעיקר עם ערב הסעודית ואיחוד האמירויות. איחוד האמירויות במיוחד מראה גידול בעניין שלה באוקיינוס ההודי, מה שהוביל להגברת המגעים עם הודו ולתחרות עם סין לאורך חופי מזרח אפריקה. אבן דרך משמעותית הושגה בשנת 2017 כאשר הודו ואיחוד האמירויות הקימו שותפות אסטרטגית מקיפה, ובכך הרחיבו את אופקי שיתוף הפעולה הביטחוני ביניהן. לאחר מכן, במרס 2018, עסקו הציים של הודו ואיחוד האמירויות בתרגיל המשותף הראשון שלהם. בד בבד, היחסים עם סעודיה עברו מהפך. החל משנת 2016 סדרה של אמנות סללה את הדרך לתרגיל הימי המשותף הראשון אי-פעם בין שתי המדינות, שהתקיים בעת ביקורו של מודי בריאד באוקטובר 2019.⁴⁰ במהלך ביקור זה התחייבו שני הצדדים גם להגביר את שיתוף הפעולה בשמירה על אבטחת נתיבי השיט באוקיינוס ההודי ואזור המפרץ נגד איומים פוטנציאליים העלולים להשפיע על האזור כולו.

שיתוף הפעולה הצבאי של הודו עם שכנותיה הימיות הולך וגדל בעקביות והמטרה המרכזית היא נטרול כוחה של סין במרחב זה. הסכם בהיקף 50 מיליון דולר אושר עם האיים המלדיביים ב-2021 כדי לחזק את משמר החופים ותשתיות אבטחה אחרות במדינת איים זו.⁴¹ נוסף לכך, אושר מזכר הבנות בין סרי-לנקה והודו בשנת 2022 ליצירת מרכז תיאום לחילוץ והצלה ימיים. הסכם זה נובע מהיוזמה ההודית SAGAR שהוזכרה קודם לכן.⁴² בשנת הנספים 2019–2020, הקצתה הודו כ-1.03 מיליארד דולר אמריקני כמענקים המופנים בעיקר למדינות באזור האוקיינוס ההודי. לעומת זאת, ההערכה היא שסין חילקה 5.9 מיליארד דולר כמענקים באותו פרק זמן. בעקבות כך, פנתה הודו ליפן, ולאחרונה גם לאיחוד האירופי, כדי לבחון דרכי מימון חלופיות עבור שותפיה הימיים האזוריים.⁴³

FP Explainers. (January 9, 2024). [How Indian Navy's warships are battling pirates, drones in the Arabian Sea](#). *Firstpost* ³⁹

Siddiqui, H. (October 25, 2019). [Strengthening ties: India-Saudi Arabia to hold the first-ever joint naval drill](#). *Financial Express* ⁴⁰

NDTV. (February 21, 2021). [India Signs Deal To Develop, Maintain Coast Guard Harbour In Maldives](#) ⁴¹

Abeyasinghe, A. (April 15, 2022). [India and Sri Lanka Sign Pacts to Enhance Maritime Security](#). *The Diplomat* ⁴²

.Godbole (2022) ⁴³

הודו הרחיבה את השותפויות האסטרטגיות שלה עם ארצות הברית, יפן ואוסטרליה כדי לאותר לסין. ביולי וספטמבר 2023 חתם הצי האמריקני על הסכם לחמש שנים עם מספנות Larsen and Toubro (Master Shipyard Repair Agreement – MSRA) בעיר צ'נאי (Chennai), ועם מספנות Mazagon Dock Shipbuilders במומבאי (Mumbai).⁴⁴ מספנות בעיר קוצ'ין (Cochin) חתמו על הסכם דומה בשנת 2024. שתי הממשלות גם בחנות את נמל קולקטה (Kolkata) עבור הסכם מספנות חדש כדי להפוך את הודו לבסיס מרכזי במרחב האינדו-פסיפי לתחזוקה ותיקון אוניות של הצי האמריקני.⁴⁵

איור 1: מרחב האוקיינוס ההודי והמקומות שהוזכרו במאמר

סיכום

שיפורים בקשרי ההגנה של הודו ומדינות במזרח התיכון סובבים סביב תרגילים צבאיים משותפים, פעולות משותפות נגד טרור ושותפויות אבטחת סייבר. הודו שואפת להגביר את הדיפלומטיה

ANI. (July 11, 2023). [L&T signs ship repairing agreement with US Navy](#). *The Economic Times*.⁴⁴

.Mattoo, S. (May 1, 2024). [India, US to expand naval ship repair network](#). *Mint*.⁴⁵

הצבאית ואת שיתוף הפעולה הביטחוני באזור כדי להגן על האינטרסים האסטרטגיים שלה. מדינות מועצת שיתוף הפעולה של המפרץ (Gulf Cooperation Council – GCC) מעוניינות מצידן ליצור שותפויות וזאת מסיבות ביטחוניות, כלכליות, טכנולוגיות ופוליטיות. לפיכך נראה כי הדיפלומטיה הצבאית של הודו עם אזור המפרץ צפויה להימשך. ריאלי-פוליטיק ואינטרסים אסטרטגיים הם גורמי מפתח המקרבים את הודו ומדינות המפרץ למרות הבדלים אידאולוגיים. הטרור הוא עדיין אתגר המשפיע על פיתוח האסטרטגיה הימית ההודית. הודו רואה הזדמנות למצב את עצמה כמנהיגה בתווך הימי המדגישה יציבות ושלום.

הבעיות המתמשכות בנתיב המים האסטרטגי של הים האדום ראו בחודשים האחרונים מתחים ואתגרים ביטחוניים מוגברים. פירטיות, סחר בנשק והאיום בסכסוכים אזוריים עוררו חששות לגבי בטיחות הספנות המסחרית. הסכסוך המתמשך בין חמאס לישראל, בשעה שהחות'ים תומכים בחמאס, החרیف עוד יותר את המצב בים האדום. להודו יש אינטרס לשמור על זרימת הסחר החופשית דרך הים האדום, מכיוון שזהו נתיב קריטי ליבוא ויצוא האנרגיה שלה. הודו ביקשה לשפר את הנוכחות הימית שלה ואת שיתוף הפעולה עם שותפים אזוריים כדי להתמודד עם איומים אלה, כולל סוירים משותפים, שיתוף מידע ויוזמות לבניית יכולת. בהיותה מעצמה אזורית, הודו ממוקמת היטב למלא תפקיד חיובי בקידום היציבות והביטחון בים האדום, שהוא חיוני לאינטרסים הכלכליים והאסטרטגיים שלה.

ניתוח גאו-כלכלי של השלכות התקפות החות'ים על סחר החוץ הישראלי

אהוד גונן

משנת 2014 מתחוללת בתימן מלחמת אזרחים, שבמהלכה השתלטו החות'ים על טריטוריה במדינה לרבות על עיר הנמל חודידה (Hudaydah). הם שולטים גם על מצר באב אל-מנדב – אחת מנקודות המשנק הימיות (choke points) המרכזיות בעולם. בנובמבר 2023, לאחר פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל', החלו החות'ים לתקוף אוניות בעלות זיקה לישראל. ההתקפות החות'יות גרמו לשינויים משמעותיים בתנועת הספנות העולמית, שהביאו לתגובה בין-לאומית דיפלומטית וצבאית. נוסף על כך גרמו ההתקפות להימנעות מלאה של ספנות ישראלית ממעבר באזור, להפסקת הפעילות בפועל בנמל אילת ולהשפעות כלכליות נוספות. המאמר מנתח את השפעת ההתקפות על סחר החוץ הישראלי מנקודת מבט גאוגרפית-כלכלית ומנסה לאמוד בצורה כמותית את השפעת הנזק הישיר על סחר החוץ הישראלי. מילות מפתח: סגר ימי, שרשרת אספקה, מסחר בין-לאומי, חות'ים, מלחמת 'חרבות ברזל'.

מבוא

כחודש לאחר פרוץ מלחמת חרבות ברזל החלו החות'ים בתימן – קבוצה אתנית בעלת זיקה לזרם השיעי באסלאם הנתמכת על ידי איראן – להתקיף אוניות בעלות זיקה לישראל.¹ האונייה הראשונה נחטפה על ידי חמושים שהגיעו אליה במסוק (Galaxy Leader), שהותקפה ב-19 בנובמבר 2023). בארבעת החודשים מאז ועד סוף מארס 2024 הותקפו באמצעים שונים כ-60 אוניות.² בהתקפות נהרגו שלושה מלחים, נשבו 25 אזרחים זרים ושתי אוניות טבעו.

החות'ים שולטים על מצר באב אל-מנדב – אחת מנקודות המשנק הימיות המרכזיות בעולם – שדרכו עובר נתח של כ-15 אחוזים מהסחר העולמי.³ מטרתם של החות'ים היא בין השאר הטלת מצור מסחרי על ישראל.⁴ בתחילה הכריזו החות'ים כי יתקיפו כל אונייה הנושאת את דגל ישראל או בבעלות ישראלית, ולאחר מכן הורחב האיום לאוניות בעלות זיקה לישראל או לאוניות שפקדו נמל ישראלי. עם זאת יש לציין כי בחלק הארי של התקפות החות'ים לא ידוע על זיקה כלשהי בין האונייה שהותקפה לישראל. הקהילה הבין-לאומית רואה בהתקפות אלו פגיעה בעקרונות חופש השיט וחופש המעבר. ב-22 בינואר 2024 התקבלה במועצת הביטחון

¹ הספנות היא המגזר הגלובלי ביותר בכלכלה העולמית. הבעלות והניהול של אונית סוחר מורכבת לפחות משמונה זיקות שונות שאין ביניהם בהכרח קשר משפטי או גאוגרפי. בין זיקות אלו (או שכבות ניהול) ניתן למנות: בעלים (מוטב סופי), חברת אחזקות, רישום אונייה (דגל), ניהול, תיפעול, נמל מוצא, נמל יעד, ארץ מקור הסחורה, לאומיות הקברניט והצוות.

² C.R.S INSIGHT (March 2024). [Houthi Attacks in the Red Sea: Issues for Congress](#)

³ United Nation Conference on Trade and Development – UNCTAD. (2024). Navigating troubled Waters, February 2024, p. 5

⁴ ניתן למנות מטרות נוספות של החות'ים, כגון פגיעה בריבונות הישראלית ובנכסים ישראליים בהתקפת העיר אילת, הבעת סולידריות עם חמאס והפלסטינים, כמו גם היבטים בפוליטיקה הפנימית של תימן כגון הגברת הלגיטימציה המקומית ועוד.

של האו"ם החלטה המגנה את ההתקפות⁵ וקוראת לשחרור מידי של האונייה החטופה, וכן הוקמה קואליציה בין-לאומית בהובלת ארצות הברית ובריטניה, שפתחה במבצע צבאי בשם מגן השגשוג (Prosperity Guardian)⁶ להגנה על המצר. אומנם התקפות הקואליציה פוגעות בנכסים חות'יים ביבשה ומסכלות חלק מהתקפות החות'ים על ידי יירוט של טילים וכתב"מים, אולם נראה כי מאמצים אלו רחוקים מלרסן את ההתקפות החות'יות, וגם לאחר חודשים של לחימה החות'ים עדיין מתקיפים ופוגעים באוניות העוברות באזור. עקב ההתקפות שינו חברות ספנות רבות את מסלולי הפלגת האוניות, בעיקר בקווי הספנות שבין האוקיינוס ההודי לים התיכון. לנוכח מרכזיותו של המצר בספנות העולמית, השפעתם של שינויים אלו בנתיבי השיט משמעותית מבחינה תפעולית וכלכלית.⁷

מטרת מאמר זה היא לנתח את ההשפעה של ההתקפות החות'יות ושל הסגר הימי שהצליחו לכפות בפועל על ישראל בים האדום, ובכך על סחר החוץ הישראלי. אפשר לחלק את ההשלכות המסחריות של ההתקפות החות'יות לשלוש קבוצות מרכזיות: הראשונה – השלכות רוחביות וישירות על המשק הישראלי, הנובעות מהשינויים הלוגיסטיים שעורכים היבואנים, היצואנים וחברות הספנות עקב ההתקפות. השלכות אלו באות לידי ביטוי בעיקר בעליית מחירי ההובלה ובתוספת זמן עד הגעת הסחורה לישראל. הקבוצה השנייה נוגעת בנזק כלכלי מקומי ישיר (שחלקו גדול), בעיקר סגירה דה-פקטו של נמל אילת, הפסקת הייצוא של פוספטים מנמל זה ופגיעה בחברות ספנות ישראליות. הקבוצה השלישית, שמאמר זה אינו דן בה בהרחבה והיא גם הקשה ביותר למדידה, היא ההשלכות הגאואסטרטגיות ארוכות הטווח על ישראל, שמגולמות בהן השלכות כלכליות עקיפות כבדות.

החלק הראשון בפרק זה מתאר את הרקע ההיסטורי, המשפטי והתאורטי של חסימת מַצְרֵי ים, החלק השני דן בהשפעות הלוגיסטיות הכלליות של ההתקפות, החלק השלישי עוסק בהשפעה על הסחר הישראלי העובר במצר באב אל-מנדב והחלק הרביעי מוקדש לדיון ולמסקנות.

רקע אסטרטגי והיסטורי: חסימת מצרי ים

גגיעה בכלי שיט מסחריים והטלת מצור ימי כחלק ממערכה צבאית הן פרקטיקות עתיקות יומין. ההתקפות החות'יות מתאפיינות בעיקר בירי מהחוף (littoral warfare) אל עבר כלי שיט העוברים במצר בין-לאומי. פעילות זו היא בבחינת מניעת השימוש בים על ידי היריב (denial)⁸ כאשר השליטה החות'ית מתבצעת בעיקר באמצעות מערכות נשק הממוקמות

⁵ [United Nations. \(January 10, 2024\). Adopting Resolution 2722. \(2024\). by Recorded Vote, Security Council Demands Houthis Immediately Stop Attacks on Merchant, Commercial Vessels in Red Sea](#)

⁶ [U.S. Department of Defense. \(December 21, 2023\). Ryder Gives More Detail on How Operation Prosperity Guardian Will Work. DOD News](#)

⁷ [United Nation Conference on Trade and Development – UNCTAD. \(February 2024\). Navigating troubled Waters](#)

⁸ חורב, ש' (2021), המרחב הימי, אסטרטגיה ימית ומה שביניהם. הוצאת מערכות והמרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, עמ' 56, 396.

ביבשה. סוג כזה של לחימה ימית שונה, לדוגמה, מהמצור שהטילו 'מעצמות ההסכמה' על נמלי 'מעצמות המרכז' במלחמת העולם הראשונה על ידי ספינות קרב, או מ'המלחמה על האטלנטי' במלחמת העולם השנייה, עת ניסו הגרמנים לפגוע בשיירות אספקה מארצות הברית לבריטניה בעיקר באמצעות צוללות, ואף שונה מחסימת מִצְרִים ונמלים באמצעות מיקוש ימי, כפי שנעשה במלחמת רוסיה-אוקראינה,⁹ או מיקוש מִצְרֵי היובל על ידי המצרים במלחמת יום הכיפורים.¹⁰

במאות ה-17–19, עת הייתה בריטניה אימפריה ימית גדולה, היא הקפידה לשלוט בנקודות המשנק המרכזיות בעולם באמצעות בסיסי קבע על החוף בקרבת אותם מִצְרִים. כך הוקמו בסיסי צי בריטי בסינגפור, בסמוך למִצְר מלאקה, במצר גיברלטר, שהוא שער הכניסה לים התיכון, ובתעלת סואץ.¹¹ עם זאת, סגירה סלקטיבית של מִצְרִים לכלי שיט מסחריים של מדינה מסוימת לאחר מלחמת העולם השנייה היא מקרה נדיר יחסית. ניתן לציין כי מצרים סגרה את מִצְרֵי טיראן לשיט ישראלי (ראו להלן). איראן, השולטת על מצר הורמוז בכניסה למפרץ הפרסי, איימה פעמים רבות כי תסגור אותו ליצוא נפט אם תותקף על ידי המערב.¹² במהלך השנים האחרונות איראן אכן חטפה או פגעה במכליות נפט מערביות בעוברן במצר הורמוז או בסביבתו, אולם פעילויות אלו נעשו מהים ומהאוויר ולא על ידי ירי מהחוף.¹³ שימוש בסגירת מִצְרִים ככלי מדיניות קיבל את השם *weaponisation of choke-points*, כלומר שימוש בחסימת המִצְרִים ככלי נשק במסגרת מדיניות חוץ רחבה.¹⁴

בחלק מנקודות המשנק הימיות בעולם שורר משטר בין-לאומי במסגרת אמנה ספציפית, כגון אמנת מונטרה משנת 1936 (Montreux Convention) העוסקת במִצְרֵי הבוספורוס והדרדנלים שבשליטת טורקיה. עם זאת אין אמנה בין-לאומית בנושא המעבר במצר באב אל-מנדב, ושורר

⁹ המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית (2022). סיכום דיון מומחים בנושא המערכה הימית בין רוסיה ואוקראינה.

¹⁰ גואטה, ש' (2021). הפתעת המיקוש הימי המצרי במלחמת יום הכיפורים. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2020/21*, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

¹¹ חורב (2021).

¹² גוז'נסקי, י', לינדשטראוס, ג' ושכטר, י' (2011). "צווארי בקבוק" ימיים: לפגיעותם של מִצְרֵים במזרח התיכון. *עדכן אסטרטגי*, 14(2). המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS).

¹³ גואטה, ש' (2020). המדיניות הימית של איראן כפי שמצאה את ביטויה במלחמת המכליות 2019. בתוך ש' חורב וא' גונן (עורכים). *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2019/20*. אוניברסיטת חיפה, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית.

¹⁴ Medunic, F., (2021). A glimpse of the future. The Ever Given and the weaponisation of chokepoints. *European Council on Foreign Relations*, 23; Diane M., Kessler G. C., and Zorri, (2021). [Position, Navigation, and Timing Weaponization in the Maritime Domain: Orientation in the Era of Great Systems Conflict](#). *Joint Force Quarterly* 112, 12–21. National Defense University Press

שם משטר כללי של 'זכות מעבר' (transit passage) על פי אמנת הים.¹⁵ הקהילה הבינלאומית רואה בהתקפות אלו פגיעה ברורה בעקרון זכות המעבר. לכך גם מתווספת העובדה כי החות'ים הם ארגון לא־מדינתי שהוגדר על ידי ארצות הברית כארגון טרור,¹⁶ ולפיכך אינו נחשב למדינה חופית הגובלת במצו, שמערך חובותיה וזכויותיה לגביו מוגדר באמנת הים. ביום 22 בינואר 2024 התקבלה במועצת הביטחון של האו"ם החלטה המגנה את ההתקפות וקוראת לשחרור מידי של האונייה החטופה.¹⁷

ההתקפות החות'יות כוונו בתחילה (לפחות על פי הצהרותיהם הרשמיות של החות'ים) לאוניות בעלות זיקה ישראלית בלבד. לאחר הקמת הקואליציה הבינלאומית התקיפו החות'ים אוניות צי צבאי כמו גם צי סוחר של מדינות קואליציה זו. בכך מצטרפות התקפות אלו לנושא רחב יותר של חופש השיט הישראלי בים האדום, המלווה את המדיניות הישראלית עוד משנותיה הראשונות של המדינה. בשנים 1956 ו-1967 סגרו המצרים את מְצָרֵי טיראן לשיט ישראלי לכיוון נמל אילת באמצעות תותחי חוף. סגירת המְצָרִים הייתה אחת מן הסיבות לפרוץ מבצע קדש ומלחמת ששת הימים. מאז הלאמת תעלת סואץ בשנת 1956 מצרים אף מנעה שיט של אוניות ישראליות בתעלה, עד הסכם השלום בין המדינות בשנת 1979.

מאז קום המדינה ועד שנות ה־80 היה חלקו של הסחר הישראלי עם אסיה (ובכלל זה עם מדינת דרום אפריקה ומדינות החוף המזרחי של אפריקה) בכלל הסחר הישראלי קטן יחסית וכלל בעיקר מוצרי צריכה, מכונות ומעט חומרי גלם. יוצא מהכלל היה יבוא נפט מאיראן לפני המהפכה האסלאמית, שחלקו המשיך לאירופה באמצעות קו צינור הנפט אילת–אשקלון (קצא"א). לפיכך היה נושא חופש השיט הישראלי בים האדום עקרוני ואסטרטגי יותר מאשר מסחרי. הסחר הימי המועט של ישראל עם אסיה הגיע לנמל אילת או שנטמע בין המטענים הרבים שנישאו על ידי ספנות עולמית שאינה קשורה לישראל, כולל בתעלת סואץ. עם עלייתה הכלכלית של סין בשנות ה־80, לאחר הרפורמות הכלכליות של דנג שיאו־פינג, החל חלקו של הסחר הישראלי עם אסיה לעלות, בעיקר בתחום היבוא.

מעבר להיבט הישראלי הישיר, יש לנתח את ההתקפות החות'יות גם בהיבט האסטרטגי הרחב. מניעת שיט מסחרי בנקודות משנק נמנית עם אחת משיטות הניצול של שליטה על נקודות אלו, יחד עם מניעת מעבר צי מלחמתי וכוחות של מדינות יריבות שלישיות.¹⁸ נתיבי הסחר בים האדום הם "מרחב מעבר" בצומת שבין כמה אזורים גאופוליטיים וגאו־כלכליים, והפגיעה בהם היא מכפיל כוח בידיהם של שחקנים רוויזיוניסטים המבקשים לשנות את הסדר העולמי הנוכחי, כגון החות'ים ותומכיהם האיראנים כנגד מדינות המערב והשחקנים הדמוקרטיים

¹⁵ UNCLOS (1982). United Nations Convention on the Law of the Sea 1982, Part III. *Straits Used for International Navigation*.

¹⁶ US Department of State (January 17, 2024). [Terrorist Designation of the Houthis](#). *Department of State Press Statement*.

¹⁷ UNSC Resolution 2722 (January 10, 2024). [Security Council Demands Houthis Immediately Stop Attacks on Merchant, Commercial Vessels in Red Sea](#). *UN press release*.

¹⁸ .Vego, M., (2018). *Maritime strategy and sea denial: Theory and practice*. Routledge

במערכת הבין-לאומית, שחופש השיט של הספנות העולמית הוא אחד מסמליהם המובהקים. אזור המצרים הוא גם אזור חיכוך בין המעצמות שמקיימות נוכחות ימית באזור באמצעות בסיסי צי בנמל ג'יבוטי,¹⁹ כוחות בין-לאומיים המבוססים על נוכחות זו (כוחות CTF),²⁰ כמו גם נוכחות כוחות ימיים של שחקנים אחרים ואזוריים כגון הודו, איחוד האמירויות, ערב הסעודית, טורקיה ורוסיה.²¹ היבטים אסטרטגיים אלו גורמים לכך שההתקפות החות'יות הן על פי הצהרותיהם סלקטיביות כלפי ישראל וכן כלפי המערב, ואינן מכוונות לכאורה לעבר אוניות בעלות זיקה סינית, איראנית או רוסית. ואכן, במארס 2024 התפרסמו ידיעות כי החות'ים ירשו לאוניות סיניות ורוסיות לעבור במצר.²² רוסיה אינה שחקנית משמעותית בענף הספנות העולמי, אולם מנגד סין דומיננטית מאוד בענף זה (חברת הספנות הממשלתית COSCO היא חברת ספנות המכולות הרביעית בגודלה בעולם).²³ המשך שימוש סיני במצר יכול היה לשכך את ההשפעות הכלכליות העולמיות של התקפות החות'ים, אולם נראה כי כל חברות הספנות הגדולות נמנעות ממעבר במצרים באופן גורף, כולל חברות סיניות.

ההשלכות הלוגיסטיות של ההתקפות במצר באב אל-מנדב

הירי החות'י על אוניות העוברות במצר מאלץ את מרבית הספנות העולמית בקווים שבין האוקיינוס ההודי לים התיכון, כלומר בסחר שבין אסיה ואירופה, להקיף את יבשת אפריקה במקום לקצר את המסלול דרך תעלת סואץ. על פי ארגון הספנות העולמי של האו"ם (International Maritime organization), בחודשים דצמבר 2023 עד מארס 2024 ירדה התנועה בתעלת סואץ ב-70 אחוזים לעומת הממוצע החודשי בחודשים ינואר-נובמבר 2023.²⁴ סקירת נתוני מעבר האוניות בתעלת סואץ היא מדד טוב יחסית למדד מעבר האוניות במצר באב אל-מנדב, אולם יש לזכור כי קיים גם סחר מקומי פנימי בין מדינות הים האדום שאינו עובר במצר או בתעלת סואץ. נוסף על כך קיים סחר היוצא מהים האדום ועובר בתעלת סואץ בדרכו לאירופה, כגון יצוא נפט מהנמלים בחוף הסעודי של הים האדום.²⁵

¹⁹ בשנת 2023 למדינות הבאות היה בסיס צי בג'יבוטי (או נוכחות דומה): ארצות הברית, בריטניה, גרמניה, ספרד, צרפת, סין, יפן ערב הסעודית.

²⁰ כוח משימה ימי בין-לאומי משולב (Combined Task Force – CTF) הוא כוח משימה שהוקם על ידי מועצת הביטחון של האו"ם בהם משתתפים מעל 20 מדינות לאבטחת השלום באזור הים האדום, המפרץ הפרסי והים הערבי.

²¹ בן ארי, ב' וטרדמן, מ' (2021). גאוגרפיה ואסטרטגיה בים האדום. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), **הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2020/21**, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

²² Dagher, S., and Hatem, M. (March 21, 2024). [Yemen's Houthis Tell China, Russia Their Ships Won't Be Targeted](#). *Bloomberg*

²³ [Alphaliner TOP 100](#) (Container Companies Index)

²⁴ IMO (2024). Measures to Enhance Maritime Security, Update on the Red Sea. *MSC* 108/7/1

²⁵ למשל מנמל יבוע, שהוא קצהו המערבי של צינור הנפט הסעודי מזרח-מערב. זהו אחד מצינורות הנפט עם ההספק הגבוה בעולם. הוא מוביל נפט ממתקני הנפט במזרח המדינה למערבה, וזאת כדי

הירידה בתנועת האוניות אינה זהה בכל סוגי האוניות והמטענים. הירידה החדה ביותר נגרמה באוניות המובילות גז טבעי מונדל (LNG – Liquefied natural gas). אוניות אלו חדלו לחלוטין לעבור במצר באב אל־מנדב, ככל הנראה עקב פגיעותן הרבה. סוג אחר של אוניות הן אלו המובילות כלי רכב – גם מעבר אוניות מסוג זה פסק כמעט לחלוטין. כזכור אונייה כזאת (Galaxy Leader) הייתה הראשונה שנפגעה ונחטפה על ידי החות'ים. סוג האוניות השלישי שבו נרשמה ירידה חדה הוא אוניות מכולה. בקטגוריה זו נרשמה ירידה של כ־90 אחוזים. סחר במכולות מהווה רק כ־16 אחוזים מהסחר העולמי במונחי משקל אך כ־60 אחוזים מהערך הכספי של הסחר, והוא מכונה לעיתים "המנוע של הגלובליזציה"²⁶ (הסחר הישראלי מאופיין בשיעור המְכּלה גבוה יותר מזה העולמי ועומד על כ־45 אחוזים במונחי משקל, וסחר מכולות מהווה את מרבית הסחר של ישראל מול שוקי המזרח, ראו להלן).²⁷ בחצי השנה הראשונה למלחמה (אוקטובר 2023 עד מארס 2024) כל חברות הספנות הגדולות המובילות מכולות ניתבו מחדש את האוניות שלהן סביב אפריקה. ארגון הספנות העולמי מצוין כי התנועה הימית של כל סוגי האוניות העוברות סביב כף התקווה הטובה עלתה בכ־85 אחוזים. באוניות מסוגים אחרים כגון מטען כללי, צובר ואחרים נרשמה ירידה בהיקפים של 30–50 אחוזים בתנועת האוניות במצר באב אל־מנדב.

המעבר בתעלת סואץ מקצר את מרחק ההפלגה ממצר מלאקה לרוטרדם (נמל הכניסה הגדול באירופה) בכ־3,500 מילי ימי, ולפיכך נתיב השיט העובר במצר באב אל־מנדב ובהמשך בתעלת סואץ הוא אחד מנתיבי השיט החשובים בעולם. הימנעות ממעבר בנתיב זה כרוכה בהקפה ארוכה של יבשת אפריקה, המוסיפה סדרי גודל של כשלושה שבועות להפלגה (משך ההפלגה סביב אפריקה תלוי בגורמים טכניים שונים ובמזג האוויר). העלות היומית של הפעלת אוניית מכולות יכולה לעמוד על עשרות אלפי דולרים ליום ועד מאה אלף דולרים ליום,²⁸ כלומר עלות ההפלגה סביב אפריקה (כאשר מכלילים הוצאות נוספות כדלק והוצאות אחרות) יכולה להגיע למיליון דולר ואף עד לשלושה מיליון דולר לאוניית מכולות גדולה. עם זאת יש לציין כי גם המעבר בתעלת סואץ כרוך בעלויות כבדות. עלות התשלום לרשויות התעלה עבור מעבר אוניית מכולות גדולה יכול להגיע גם הוא לכדי מאות אלפים ועד מיליון דולר למעבר.²⁹ יש לציין כי שלטונות תעלת סואץ גמישים בבואם לקבוע את מחיר המעבר בתעלה, והן מעניקים הנחות לאוניות מסוימות לפי תנאי השוק, כך שמחיר המעבר אינו קבוע.

לפיכך, בבואנו לבחון את העלות הכלכלית הישירה של הקפת אפריקה לעומת מעבר בתעלת סואץ יש להפחית את עלויות המעבר בתעלה מעלויות ההקפה. גם לאחר חישוב זה עלות ההפלגה במסלול הארוך עודנה גבוהה יותר במאות אלפים או אף מיליון דולר לאונייה (כתלות בסוג האונייה וגודלה) מאשר מעבר בתעלת סואץ. אף כי מדובר בסכומים גדולים, העלות

לאפשר יצוא נפט סעודי העוקף הן את מצר הורמוז והן את מצר באב אל־מנדב.

²⁶ OECD (2020). Containerships – the engines of globalization and trade, OECD library

²⁷ רספ"ן (2023). שנתון סטטיסטי ספנות ונמלים 2022. משרד התחבורה רשות הספנות והנמלים, עמ' 13.

²⁸ Hamburg and Bremen Shipbrokers' Association (VHBS), Container Ship Time Charter Assessment Index – Con Tex

²⁹ Suez Canal Authority (2024), [Vessels Tolls Calculator](#)

הנוספת ליחידת מטען אינה גבוהה. למשל אונייה הנושאת עשרת אלפים מכולות, המוסיפה לעלות המסע שלה כמיליון דולר, מעמיסה למעשה עלות של כמאה דולר בלבד לכל מכולה. במכולה כזו יכולים להיות פרטים רבים, למשל כ-100 מכוונות כביסה, קרוב ל-10 אלפים קופסאות נעליים, יותר מ-50 אלף חולצות. כלומר תוספת העלות לפריט יחיד היא שולית למדי (דולרים ספורים למכשיר חשמלי גדול כמכוונת כביסה, סנטים אחדים למוצרי טקסטיל והנעלה).³⁰

מעבר לעלויות הנוספות להפלגה עצמה יש להוסיף את נושא הארכת זמן ההפלגה, שגם הוא כמובן שווה ערך לכסף. חברות ספנות, בעיקר בתחום המכולות, מפעילות קווים בתדירות קבועה. עקב ההתקפות וזמן ההפלגה הארוך יותר סביב אפריקה, החברות נאלצות להגדיל את מספר האוניות שלהן כדי להספיק לעמוד בלוחות הזמנים הקבועים ללקוחות. האוניות הנדרשות מוסטות ממקומות אחרים בעולם, ובאופן זה נוצרת עלייה כללית עולמית של תעריפי ההובלה הימית.³¹

השלכות נוספות נובעות ממבנה ענף הספנות במכולות: סחר המכולות בעולם מתאפיין במבנה של אשכולות וצמתים מרכזיים. אוניות ענק מפליגות לאורך קו סובב עולם קבוע מראש וטוענות ופורקות מכולות בנמלים מרכזיים (נמלי שטעון, נמלי hub), שבהם המכולות מועברות לאוניות הזנה קטנות יותר (feeders) ומפוזרות בנמלי האזור. נמלי הים התיכון של ישראל, אשדוד וחיפה, נמצאים קרוב יחסית לקו השיט העולמי המרכזי היוצא מהמוצא הצפוני של תעלת סואץ בנמל פורט סעיד במצרים לכיוון מערב הים התיכון, קירבה זו לקו השיט העולמי מאפשרת שירות טוב יותר לנמלי ישראל. שני הנמלים החדשים שהחלו לפעול בשנת 2021 – נמל המפרץ בחיפה ונמל הדרום באשדוד – נבנו בהיקף ובעומק מספק על מנת שיוכלו לתת שירות לאוניות הענק בקווים העולמיים. מנגד, הסטת קווי הספנות המרכזיים לאוקיינוס האטלנטי פירושה הרחקת נמלי ישראל מקווים ראשיים אלו והסתמכות על שטעון רב יותר. המשמעות היא הן הגדלת עלויות המסחר והן הארכת זמן ההובלה.

הארכת זמן ההפלגה פוגעת גם בבעלי המטענים הרגישים – מטענים בעלי אורך חיים קצר יחסית כגון תוצרת חקלאית, מקנה חי, סחורות בקירור (כגון מזון, תרופות, כימיקלים מיוחדים ועוד). אלו יעדיפו להפליג בנתיב המהיר ביותר, והארכת זמן הפלגה מחייבת את בעלי המטענים הללו לנסות לאתר דרכי סחר חדשות כגון הובלה אווירית, שהיא יקרה מאוד ולא תמיד אפשרית, הובלה יבשתית (כגון דרך ערב הסעודית וירדן) שגם היא יקרה יותר, איתור ספקים חדשים במדינות אחרות, או אף להשהות כליל את המסחר עד יעבור זעם. עבור היבואנים, חוסר ודאות

³⁰ יש להדגיש כי החישובים הנ"ל הם גסים וכלליים. העלויות בפועל משתנות על פני משרעת רחבה מאוד של מחירים ועלויות התלויות בעשרות גורמים טכניים, תפעוליים וכלכליים שונים.

³¹ לדוגמה, עבור שירות שבועי היוצא מיפן לאירופה ביום קבוע בשבוע להפלגה בת ארבעה שבועות דרך תעלת סואץ, נחוצות שמונה אוניות לפחות כדי לקיים את הקו מדי שבוע לכל אורך השנה (ארבעה שבועות לכל כיוון). הארכת משך ההפלגה בשלושה שבועות עקב הקפת אפריקה לשבעה שבועות לכל כיוון 14 שבועות בשני הכיוונים תצריך 14 אוניות כדי לשמור על אותה רמת שירות של הפלגה שבועית מיפן לאירופה.

לגבי מועדי האספקה פירושו בדרך כלל אחזקת מלאים גדולים יותר. לאחזקת מלאי יש עלויות בלתי מבטולות, החל משכירת מחסנים ועד הוצאות ריבית על מימון רכישת המלאי.

נראה כי לאחר דצמבר 2023 ותחילת ההתקפות החות'יות על הספנות במצר באב אל-מנדב התייבשו מחירי ההובלה מאסיה לאירופה ברמת מחירים חדשה, המבטאת את העלויות הלוגיסטיות הנוספות למסחר עקב הצורך בהקפת אפריקה, כמו גם ניצול ההזדמנות להעלאת מחירים מצד חברות הספנות. על עלויות ההובלה יש להוסיף עלויות נוספות של ניהול מלאי גדול יותר על ידי היבואנים.

מחיר שינוע מכולה מסין לים התיכון (40 רגל) עמד בסוף חודש נובמבר 2023, לפני תחילת התקפות החות'ים, על כ־1,400 דולר, והוא קפץ בשיאו בסוף ינואר לרמה של 6,400 דולר ועמד בסוף חודש מארס 2024 על 3,800 דולר.³² לצורך השוואה, מחיר שינוע מכולה עלה במקרים קיצוניים לכ־20 אלף דולר בשיאו של משבר הקורונה. השינויים במחירי ההובלה משקפים עלייה (קלה, כפי שפורט) בהוצאות הריאליות של חברות הספנות, לצד תמחור חוסר הוודאות הפוליטי על ידי השוק, כמו גם הזדמנות צינית מצד חברות הספנות להעלאת מחירים שתתקבל בהבנה על ידי הלקוחות,³³ ומנגד התייבשות הדרגתית של השוק במצב החדש (new normal).

אומדן ההשלכות של התקפות החות'ים על סחר החוץ הישראלי

על מנת להעריך את החשיפה הישראלית להתקפות החות'יות יש לזקק את חלקו של הסחר הימי הישראלי העובר בבאב אל-מנדב. חלקו של סחר החוץ בתמ"ג הישראלי גדול יחסית ועומד על יותר מ־60 אחוזים,³⁴ אולם חלק משמעותי מסחר זה הוא יצוא שירותים וחלק ניכר אחר (במונחים כספיים) מובל דרך האוויר. חלקים גדולים אחרים של הסחר הימי הם מול ארצות הברית, אירופה ושווקים נוספים.³⁵ טבלה 1 להלן מתארת את חלקו של הסחר הימי של ישראל עם אסיה, אוקיאניה ומזרח אפריקה (כלומר סחר שעבר בשנת 2022 במצר באב אל-מנדב) כשיעור מתוך התמ"ג הישראלי, הסחר הישראלי והסחר הימי הישראלי. מהטבלה עולה כי חלקו של הסחר הישראלי החשוף להתקפות החות'יות היווה בשנת 2022 כ־9.2 אחוזים מכלל הסחר הישראלי (15.7 אחוזים מכלל היבוא ו־2.9 אחוזים מכלל היצוא), המהווה כ־5.5 אחוזים מהתמ"ג הישראלי. יש להדגיש כי מדובר בפוטנציאל החשיפה של הסחר הישראלי ולא בזה שנפגע בפועל.³⁶

³² World Container Index (WCI) Shanghai to Genoa, מפורסם על ידי חברת Drewry. האינדקס מפרט עלות שינוע של מכולה באורך 40 רגל (כלומר 2TEU) על העלות לנמל גנואה באיטליה יש להוסיף עלות שינוע נוספת לנמלי ישראל.

³³ גביוזן, י' (21 במאי 2024). [החות'ים סידרו לציים קפיצה של 30% בתעריפי ההובלה, וחזרה מהירה מהצפוי לרווח, דה מארקר](#).

³⁴ World Bank Group (WBG) (2024), DataBank: World Development Indicators (Trade as percentage of GDP – Israel).

³⁵ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) (2024). יבוא ויצוא של סחורות לפי סוג הובלה 2023.

³⁶ למ"ס (2023). [יצוא ויבוא סחורות לפי סוג הובלה, 2022](#), לוח 3 – ארצות הסחר לפי הובלת סחורות ימית – יבוא ויצוא.

טבלה 1: שיעור הסחר הימי של ישראל עם המזרח מתוך סך הסחר והתמ"ג של ישראל 2022, (מיליוני דולרים ארה"ב)

תמ"ג	סך הכול	% מתוך תמ"ג	% מתוך הסחר	יבוא \$	%	יצוא \$	%
499,033.50							
סחר חוץ	301,609.80	60.40		147,586.80		151,348.60	
סחר בסחורות	180,303.90	36.10	59.80	107,735.70	73.00	72,568.20	47.90
סחר בים	99,756.40	20.00	33.10	73,430.60	49.80	26,325.80	17.40
סחר בים מאסיה ואוקיאניה	27,651.90	5.50	9.20	23,192.50	15.70	4,459.40	2.90

(מקור למ"ס עיבוד המחבר).

מעבר לניתוח הכספי יש לבחון גם את סוגי המטענים הנסחרים בין ישראל ואסיה, ואלו קובעים את סוגי האוניות המשרתות סחר זה וכן את נמלי ישראל שבהם משונעות הסחורות.

מרבית היבוא מהמזרח מגיע לישראל במכולות, למעשה מקורו של מחצית מהיבוא הימי מאסיה הוא סיני ומרביתו מוצרי צריכה. חריגים מכך הם יבוא מכוניות, המגיעות לישראל באוניות ייעודיות להובלת מכוניות, וכן יבוא של מקנה חי (צאן ובקר, מאוסטרליה). מעבר למכוניות ומקנה, נדירים המטענים המגיעים מהמזרח לישראל שאינם מומכלים. בימים כתיקונם אוניות המכולה המגיעות מהמזרח חוצות את תעלת סואץ ופורקות את מטענן בנמלי הים התיכון של ישראל (נמלי אזור חיפה ואשדוד). בנמל אילת אין כלל פריקת מכולות, אך יבוא מכוניות ומקנה חי נעשה לעיתים דרכו. יש לזכור כי ההובלה היבשתית מאילת למרכז הארץ יקרה ולכן לעיתים חסכוני יותר, למשל עבור יבואי מכוניות, להעביר את אוניית המכוניות דרך תעלת סואץ (כולל העלויות הגבוהות שתוארו, הכרוכות במעבר) מאשר לפרוק את המכוניות בנמל אילת ולבצע מאות נסיעות באמצעות משאיות גרר מיוחדות להובלת המכוניות למרכז הארץ, לאורך יותר מ-300 ק"מ.

היצוא הישראלי למזרח דרך הים יוצא גם הוא במכולות מנמלי הים התיכון של ישראל ותעלת סואץ. חריג בולט הוא יצוא פוספטים ממפעלי ים המלח, המתבצע מנמל אילת. מדובר על יצוא בסדרי גודל של כשני מיליון טונות בשנה.

בשנת 2022 יובאו לישראל כ-775 אלף מכולות,³⁷ מתוכן כ-290 אלף מכולות מאסיה, אוקיאניה ואפריקה. אם נניח כי העלות הממוצעת של הובלת מכולה מסין לים התיכון עלתה בכ-5,000 דולר ברבעון הרביעי של שנת 2023 לעומת המחיר לפני המלחמה, וכי היא תתייצב על רמה חדשה קבועה במהלך שלושת הרבעונים הבאים של שנת 2024 (new normal), של כ-2,500 דולרים מעל רמתה לפני המלחמה, ניתן להעריך באופן גס מאוד כי העלות המצרפית למשק הישראלי של יבוא אותו מספר מכולות עומדת על סדרי גודל של כ-200 מיליון דולר בחישוב שנתי.

נוסף על המכולות, גם אוניות המובילות מכוניות נמנעות ממעבר במצר באב אל-מנדב. בשנת 2022 יובאו לישראל בסך הכול 340 אלף כלי רכב, מתוכם 166 אלף (49 אחוזים) דרך נמל

³⁷ רספ"ן (2023). "שנתון סטטיסטי ספנות ונמלים" 2022. משרד התחבורה רשות הספנות והנמלים, (עמ' 53).

אילת.³⁸ ככל הנראה כלי רכב נוספים יובאו מאסיה דרך נמלי חיפה ואשדוד, אך הסטטיסטיקה אינה ברורה בנושא זה. אוניית מכוניות משנעת כ־4,500 מכוניות, ולפיכך ניתן להעריך כי את אילת פקדו כ־35–40 אוניות מכוניות בשנת 2022, כלומר בהערכה גסה מאוד כ־50 מיליון דולר נוספו כעלות למשק בשל ההפלגה סביב אפריקה של אוניות אלו. לפיכך סך כול העלויות למשק של יבוא מכולות ומכוניות במסלול סובב אפריקה עומד על כרבע מיליארד דולר בחישוב שנתי.

בצד היצוא, בשנת 2022 יוצאו מישראל כ־455 אלף מכולות, מתוכן כ־30 אלף מכולות לאסיה. עלויות ההובלה לאסיה נמוכות יותר מאלו של ההובלה מאסיה, אולם נשתמש לצורך החישוב באותם הנתונים. העלות המצרפית למשק הישראלי ביצוא אותה כמות עומדת על סדרי גודל של כ־75 מיליון דולר בחישוב שנתי. נוסף על יצוא המכולות נפגע גם יצוא הפוספטים מנמל אילת. יצוא זה לשוקי אסיה מתבצע בימים כתיקונם על ידי הסעת הפוספטים במשאיות מיוחדות ממפעלי ים המלח באזור סדום לנמל אילת, ומשם הם מועמסים על אוניות צובר ומיוצאים מזרחה, בעיקר להודו. מנמל אילת מיוצאים בממוצע רב־שנתי כשני מיליון טונות של פוספטים בשנה. הפסקת הפעילות בנמל אילת מחייבת את חברת ICL לייצא את הפוספטים מזרחה באמצעות נמל אשדוד ובנתיב המקיף את אפריקה. אם נניח כי אוניית צובר יכולה לשאת 40 אלף טונות (Dead Weight–DWT), ויזרשו לכך כ־50 אוניות ובהערכה גסה כמה עשרות מיליוני דולרים נוספים. יש לציין כי פוספטים הם סחורת קומודיטי (commodity, בעיקר חומרי גלם), שהמסחר בה רגיש מאוד למחיה. לפיכך הגדלת עלויות ההובלה סביב אפריקה יכולה לפגום בתחרותיות של ICL בעיקר בשוקי הפוספטים במזרח.³⁹

לפיכך העלויות הכוללות למשק של יצוא מכולות ופוספטים במסלול סובב אפריקה עומדות על כ־100–150 מיליון דולר בחישוב שנתי, וסך העלויות למשק (יצוא ויבוא) עומד באופן גס על סדרי גודל של כ־350 עד 400 מיליון דולר בחישוב שנתי.

מעבר להשלכות הכלכליות הרחביות של ההתקפות החות'יות על הסחר הישראלי, יש לצין שתי השפעות נקודתיות אך משמעותיות נוספות בסחר החוץ של המדינה. הראשונה היא הפסקה דה־פקטו של הפעילות בנמל אילת (ובכלל זה כפי שתואר לעיל בנושא יצוא פוספטים); השנייה היא שינוי בפעילותן של חברות ספנות ישראליות או בעלות זיקה ישירה לישראל.

ההתקפות החות'יות על תנועת הספנות במצר באב אל־מנדב שיתקה לחלוטין את הפעילות בנמל אילת, ובתקשורת הישראלית הופיעו ידיעות על הכוונה לפטר יותר ממחצית מעובדי. אם פיטורים אלה אכן יצאו לפועל ייגרם נזק כלכלי ישיר לעובדים רבים המועסקים בנמל, לצד נזק אסטרטגי פוטנציאלי מאובדן יכולת התפעול של השער הדרומי למדינה. הדבר הגיע לכדי דיון של ועדת הכלכלה של הכנסת בשאלה אם על המדינה לרכוש חזרה את הנמל לאחר שנמכר במסגרת הפרטה.⁴⁰

³⁸ רספ"ן (2023), 19–21.

³⁹ אי.י.ס.אל גרופ בע"מ, דוח שנתי, לתקופה המסתיימת ביום 31 בדצמבר 2023.

⁴⁰ [ועדת הכלכלה של הכנסת](#) מיום 1 באפריל 2024.

בתחום הספנות הישראלית, בהשוואה בין־לאומית אין לישראל (בדגל או ברישום בעלות) מגדר ספנות מפותח.⁴¹ רק שתי חברות ספנות מרכזיות הן בעלות זיקה ישירה לישראל – חברת צים וחברת XT (לשעבר חברת האחים עופר). יש גם אוניות בבעלות אנשי עסקים ישראלים כגון האונייה Galaxy Leader שהוזכרה לעיל. חברות אלו הסיטו את האוניות שלהן מקווים העוברים במצר, וייתכן שיש לכך השלכות כלכליות עבורן. ייתכן גם שעקב המשבר יצטמצמו אפשרויות שיתופי הפעולה של חברת צים במסגרת בריתות אזוריות, בעיקר לאחר סיומה הצפוי של ברית 2M בינואר 2025.⁴² לדוגמה, בינואר 2024 דווח כי עקב שינויים במסלולי חברת הספנות הסינית COSCO בשל המשבר בים האדום, נפגע שיתוף הפעולה של צים עם החברה.⁴³ יש לציין כי מרבית ההכנסות של חברת צים אינן מפעילות סחר הקשורה לישראל, כי אם מפעילות גלובלית.

סיכום

בחלוף חודשים מאז תחילת ההתקפות החות'יות על ספנות בעלת זיקה לישראל ומפרוץ מלחמת חרבות ברזל אפשר להתחיל להעריך את ההשלכות הכלכליות של החסימה החלקית של מצרי באב אל־מנדב. לישראל אין צי סוחר משמעותי, ובמסחר הבין־לאומי היא מסתמכת על הספנות העולמית. נראה כי חלק נכבד מהספנות העולמית (סדרי גודל של 50–90 אחוזים, תלוי בסוג האונייה) נמנע ממעבר במצר ובוחר בנתיב ההפלגה סביב אפריקה, וכך נוצר מצב יציב חדש (new normal) של התארכות קווי ההפלגה והעלאת דמי ההובלה. עד כה נראה כי מאמציהן של ארצות הברית ובעלות בריתה לרסן את ההתקפות החות'יות אינם נושאים פרי. זאת ועוד, חוסר ודאות לגבי זהות האוניות שאותן תוקפים החות'ים וטעויות בזיהוי מצד החות'ים גורמים לכך שהמצב היציב החדש עלול להימשך עוד חודשים רבים, ואף למעלה מזה.

הערכה גסה של סדרי הגודל של העלויות הישירות לסחר החוץ הישראלי על בסיס המצב שהיה בסוף חודש מארס 2024 מרמזת על האמרת דמי ההובלה בסדרי גודל של כ־350 עד 400 מיליון דולר בחישוב שנתי עבור הסחר הישראלי (יבוא ויצוא), שבאופן רגיל עבר דרך המצר. מרבית הסחר הזה מורכב ממכולות, מכוניות ופוספטים. ההערכה כוללת את עלויות הובלת סחר החוץ בלבד ואינה כוללת עלויות כלכליות כבדות אחרות כגון החלפת ספקים, החרמת תוצרת ישראלית, עיכוב או מניעת השקעות ושורה ארוכה של השלכות עקיפות וארוכות טווח נוספות הקשות מאוד למדידה או להערכה. יש צורך במחקר איכותני מקיף, כולל ראיונות עם אנשי עסקים, כדי לאמוד את ההשפעה המשקית הכללית של ההתקפות החות'יות.

למרות שמדובר בסכום ניכר, ככל שהדברים נראו לאחר חצי שנה מתחילת המלחמה, הכלכלה הישראלית יכולה לעמוד בעלויות אלו. לא נרשמו שיבושים משמעותיים ביבוא ולא דווח בתקשורת על מחסור במוצרים ברמה הלאומית. עם זאת חברות מסוימות נאלצות להתמודד

⁴¹ ראה הרחבה בהערה 44 על אודות משמעות רישום אוניות במרשם הישראלי.

⁴² ZIM Integrated Shipping Services LTD, [Annual Report for the fiscal year ended December 31, 2023](#), p. 15.

⁴³ מערכת פורט 2 פורט (8 בינואר 2024). [צים: נפעיל את שירות הים הטיירני ללא קוסקו](#); אלמס, ד"ש 7) בינואר 2024). [חברת הספנות הסינית הרביעית בגודלה בעולם מפסיקה לשוט לישראל](#). גלובס.

לעיתים עם קשיים משמעותיים, עד כדי סכנה לקיומן. בהקשר זה יש לציין בעיקר את נמל אילת ופעילות מסחרית המתקיימת באמצעות נמל זה, כגון יצוא פוספטים, יבוא מכונות ומקנה חי.

בראייה רחבה יותר, ההתקפות החות'יות פוגעות בעיקרון חופש השיט וחופש המעבר הכללי של הספנות העולמית, ופגיעה זו אכן קיבלה מענה פומבי במישור הבין-לאומי באמצעות גינוי מצד מועצת הביטחון ובהקמתו של כוח בין-לאומי מערבי בהובלת ארצות הברית ובריטניה, שתקף את בסיסי החות'ים. אפשר להניח כי עבור הספנות העולמית חופש המעבר הוא אינטרס גלובלי שאינו קשור ישירות לישראל, ובוודאי בסביבה עסקית של שימוש נרחב בדגלי נוחות.⁴⁴ עם זאת, ככל שהמערכת הבין-לאומית נעה ממערכת "ליברלית" שבה יש תנועת סחורות חופשית (כולל ספנות בין-לאומית) לעבר מערכת "ריאליסטית" שבה יש מאבק בין-מעצמתי לצד עליית מדינות רוויזיוניסטיות, ניתן לצפות כי הפרעות לתנועת סחורות יתפתחו במקומות נוספים בעולם.

ישראל כמדינה קטנה ופתוחה מבחינה כלכלית נהנית מאוד מההשתלבות במערכת הגלובלית, וניתן לשייך חלק גדול מהתמ"ג לנפש בישראל, שהוא גבוה גם יחסית למדינות המערב, לפתיחות כלכלית זו. לפיכך פגיעה בקשרי המסחר וסימון ישראל כ"בעייתית" בקשרים בין לאומיים – כגון חוסר ודאות בתהליכי יצוא ויבוא של סחורות מישראל ואליה – יכולים לפגוע בכלכלה בטווח הארוך, וזהו אתגר דיפלומטי וכלכלי ברמה הלאומית. נוסף על המוניטין העסקי, במערכת בין-לאומית ריאליסטית על ישראל לפתח צי סוחר עצמאי המפליג תחת דגל ישראלי או נמצא בשליטה ישראלית.⁴⁵ פיתוח צי סוחר כזה אינו פתרון למניעת שיט ישראלי באזורים מסוימים בעולם, אולם התקפות החות'ים (כמו גם איומי חזבאללה בצפון) מלמדות כי יריבי ישראל רואים במצור כלכלי נשק לגיטימי כנגד ישראל, ובניית צי סוחר ישראלי יכולה לסייע במניעת הפרעות לזרימת הסחר הישראלי במקרים אחרים, כגון הימנעות של הספנות הבין לאומית מלפקוד את נמלי ישראל.

⁴⁴ במשך שנים רבות הייתה מגמת "בריחה" של אוניות לרישום תחת דגלי נוחות, שכן רישום כזה מפחית את עלויות המס ואת עלויות העמידה באסדרה לבעלי האונייה, אך מנגד אינו מפריע להמשך תפעול האונייה באותם נמלים וקווים בדיוק כמו תחת דגל לאומי. על פי החוק בישראל, חובה על בעלים ישראלים של כלי שיט לרשום אותו במרשם כלי השיט. השלטונות בישראל אינם יכולים לדעת בדרך כלל על אונייה הרשומה בחו"ל שהיא בבעלות ישראלית. על פי החוק להארכת תוקף של תקנות שעת חירום (פיקוח על כלי שיט) [נוסח משולב] תשל"ג–1973, קיימות סמכויות רחבות לשר התחבורה ולממונה על הנמלים, הממונה על ידו, בכל הקשור למתן הוראות לכלי שיט במרשם הישראלי להפליג ליעדים שיוורו לו, לפרוק ולהטעין סחורה ביעדים אלה ועוד. לפיכך קיומן של אוניות בבעלות ישראלית שאינן רשומות במרשם לא מאפשר על פי חוק להפעיל אוניות אלו בעת חירום ולכן פחות רלוונטי בהקשר מאמר זה.

⁴⁵ יש להבחין בין אונייה הנושאת את דגל ישראל (לפי חוק הספנות (כלי שיט) תש"ך–1960) ובין אונייה הנושאת דגל זר בשליטה ישראלית (לפי חוק הספנות, כלי שיט זר בשליטה של גורם ישראלי, תשס"ה–2005).

היבטים ימיים במשק האנרגייה הישראלי בעקבות מלחמת 'חרבות ברזל'

עילי רטיג

מלחמת 'חרבות ברזל' חשפה מספר חולשות במשק האנרגייה הישראלי שאין להן פתרון מיידי. אלו כוללות הישענות רבה מדי של משק החשמל על מספר בודד של שדות גז ותחנות כוח לגיבוי, הישענות על טורקיה כמדינת המעבר העיקרית לייבוא נפט לישראל, ומחסור במאגרי דלקים מקומיים לעת חירום. נוסף על כך, התלות הרבה של רצועת עזה במקורות חשמל, סולר ומים מישראל, אשר עד כה נחשבה כיתרון אסטרטגי התבררה כנטל שהגביל את פעולות צה"ל במהלך המלחמה והגביר את הלחץ הבינלאומי על ישראל. עם זאת, המלחמה גם הדגישה את היתרונות המדיניים שנוצרו בעקבות ההישענות הרבה של מצרים וירדן בייצוא הגז הישראלי, וכן חיזקה את הצורך להקים גשר תשתיות יבשתי דרך ישראל שיחבר בין מדינות המפרץ לאירופה כאמצעי לעקיפת הסכנות של הים האדום. לקחים אלו מדגימים את התפקיד הגובר של המרחב הימי בהגברת הביטחון האנרגטי של מדינת ישראל, הן כפתרון לביזור אנרגטי מקומי בדמות איים מלאכותיים להפקה ואגירת אנרגייה לעת חירום, הן עבור העמקת החיבוריות למדינות אירופה בדמות קווי חשמל תת-ימיים והקמת מתקן צף להנזלת גז טבעי, והן עבור מינוף שיקום תשתיות האנרגייה ברצועת עזה באופן שייטיב עם מדינת ישראל.

היבטים ימיים לחיזוק משק האנרגייה המקומי

במהלך מלחמת 'חרבות ברזל' נחשפו מספר נקודות תורפה במשק האנרגייה המדגישות את הצורך לפנות אל הים כמרחב לגיבוי, אחסון, ושינוע דלקים בעת חירום. מתוך כך עולה כי החולשה המשמעותית של ישראל היא תלותה בשלושה שדות גז בלבד עבור 70% מתמהיל הפקת החשמל שלה, ובמספר מועט יחסית של תחנות כוח המסוגלות לפעול על דלקים חלופיים במקרה של קטיעת צנרת הגז.¹ כך בחודש הראשון של המלחמה נסגר שדה תמר כחלק מתקנות לשעת חירום, ומתוך הנחה ששדה לווייתן ימלא את החסר² אם ישראל הייתה פותחת בחזית שנייה עם לבנון כבר באוקטובר בו זמנית לשלב המלחמה העצימה בעזה, היא עלולה הייתה ליצור מצב שגם שדה לווייתן ייסגר כמו שדה תמר, מה שהיה מוביל למחסור חמור בגז טבעי לחשמל. בתרחיש של קטיעת אספקה משני שדות בו זמנית, ישראל צריכה להישען על מספר תחנות כוח מצומצם בעלות יכולת להחליף לפחם או מזוט בעת חירום על מנת למלא את החסר. לאורך השנים מרבית תחנות הכוח הפחמיות נסגרו על מנת לעמוד ביעדים סביבתיים שונים, ומשום שיעילותן הכלכלית פחותה מזו של תחנה גזית המתבססת על משאב מקומי. בעוד שניתן לצמצם את דרישת החשמל בימי המלחמה על מנת להתקיים על מספר תחנות קטן יותר, מאגרי החירום היבשתיים של הפחם והדלק בישראל לא מסוגלים לקיים את צורכי המשק לזמן רב, דבר אשר יוצר צורך לייבא מלאים נוספים באמצעות מכליות

¹ רשות החשמל. (2023). [דו"ח משק החשמל ספטמבר 2023](#).

² שטרנליכט, ח' (9 באוקטובר 2023). [לאחר פרוץ המלחמה: משרד האנרגיה הנחה על הפסקת הזרמת הגז מ"תמר". גלובס.](#)

ואוניות משא במהלך המלחמה. צורך זה מדגיש את החיוניות של המשך עבודתם של נמלי ישראל בעת חירום, כמו גם חברות ממשלתיות וחצי-ממשלתיות כמו נת"ג או קצא"א אשר אחראיות לפריקת הדלקים והשינוע שלהם בישראל גם בעת מלחמה, כולל מתקפות טילים ישירות על אתרי האנרגיה של ישראל. עם זאת, צמצום הצי הסוחר הישראלי לאורך השנים הביא לכך שאין לישראל דרך לחייב מכליות לעגון בישראל בעת חירום ולספק את הדלקים החסרים לה. במהלך מלחמת לבנון השנייה, מכליות סירבו להגיע לנמלים בטענה כי הביטוח שלהן אינו מכסה זאת, דבר שבמעט והוביל למחסור בדלק סילוני ודלקים אחרים בשלבים האחרונים של המלחמה.³

המהלכים הנדרשים עבור הגברת ביטחון משק החשמל הישראלי אינם מיידים ודורשים מספר שנים כמו גם הקמת תשתיות יקרות, תוך דגש על המרחב הימי. אלו כוללים הקמת צינורות גז תתי-ימיים נוספים מהמאגרים ליבשה לצורך גיבוי, עידוד וקידום חיפוי גז נוספים במימי ישראל, וכן האצת תוכניות לחיבור שני קווי חשמל תתי-ימיים לקפריסין. קיים גם צורך לבזר את משק החשמל באמצעות פריסה רחבה יותר של תחנות כוח מסוגים שונים. לכך קיים מרכיב ימי אפשרי אך הוא תלוי בהתקדמותם של פיתוחים טכנולוגיים שחלקם עוד לא הבשילו וחלקם עדיין לא הוכיחו את עצמם מבחינה כלכלית. אלו כוללים הקמת איים מלאכותיים בים, קידום פתרונות סולריים צפים בים על מנת להתגבר על הקשיים בהקמת מתקנים יבשתיים, קידום טכנולוגיות מימן לאגירת חשמל במרחב הימי, ואחסון רב יותר של דלקים לשעת חירום במאגרים ימיים על פני יבשתיים על מנת שלא יהיו בעצמם מטרה לטילים וסכנה ליישובים הסמוכים.

פתרונות ימיים מסוג אלו יזדקקו כולם לתמיכה ממשלתית ישירה ונרחבת. תמיכה זו תבוא לידי ביטוי בין היתר באמצעות מתן ערבויות לחברות פרטיות שיתנו להם ודאות אסדרתית (רגולטורית) וכלכלית יציבה לטווח ארוך, הכוונת מענקים ממשלתיים, הפשרת שטחים ימיים להקמת תשתיות אנרגיה בים, ועדכון הנחיות אסדרתיות שונות שעיקבו עד כה חברות קטנות יותר לפתח וליישם טכנולוגיות חדשות של אנרגיה מתחדשת במרחב הימי. מהלכים כאלו מחייבים תיאום רב בין משרדים שונים, החל ממשרד האוצר ועד רשויות החשמל והגז. תיאום זה יכול לסייע הן לחברות פרטיות במשק לקדם פתרונות שונים להפקת גז ולהקמת מערכים סולריים, הן לחברת החשמל לקדם מערך מתקדם יותר של רשתות חשמל עבור קליטה של אנרגיות מתחדשות מהים, והן למשרד האנרגיה לגשר בין הגופים הללו באופן חלק וללא בירוקרטיה מיותרת.

היבטים ימיים לחיזוק משק האנרגיה האזורי

אחת מנקודות האור המרכזיות אשר עלולות מניתוח מצב משק החשמל הישראלי במהלך המלחמה נוגע למעמד האזורי של ישראל שלא נפגע בכל הקשור לתוכניות של חיבוריות וייצוא אנרגיה, וייתכן כי אף ישתפר בשנים הקרובות. בעשור האחרון ישראל הובילה, יחד עם חברות הגז הפרטיות, מהלכים אזוריים רחבים וחסרי תקדים לחיבור צינורות גז לירדן ולמצרים. חיבורים

³ משרד מבקר המדינה. (2008). [היערכות לשעת חירום בתחומי תשתיות האנרגיה – משרד התשתיות הלאומיות](#). דוח שנתי 58 לשנת 2007.

אלו יצרו תלות אזורית בגז הישראלי וזו שיחקה תפקיד ממתן במהלך המלחמה, בייחוד בכל הנוגע להתנהלות של מצרים. ההשבתה של אסדת תמר בתחילת המלחמה פגעה בייצוא למצרים והגבירה את ההבנה המצרית שהיא תלויה בגז ישראלי וכי היא חייבת לשאוף ליחסים יציבים וחיוביים עם ישראל אם ברצונה לפעול להרחבת ייצוא הגז אליה.⁴ גם התלות הירדנית בגז ובמים מישראל בולטת מאוד במהלך המלחמה. על פניו, הממלכה הירדנית אימצה קו רטורי תקיף מאוד כלפי ישראל ואף הודיעה על הקפאת פרויקט "פרוספריטי גרין" ו-"פרוספריטי בלו" (prosperity green, prosperity blue) אשר נועדו לקדם מסחר באנרגייה ירוקה ובמים מותפלים בין הצדדים. עם זאת, סביר מאוד להניח שהפרויקטים הללו, כמו גם שיתופי פעולה שאפתניים יותר, יחודשו בהמשך הדרך כיוון שירדן זקוקה נואשות למים מישראל.⁵

לכל זאת יש להוסיף כי ככל הנראה שיקולי אנרגייה שיחקו תפקיד גם בצד הלבנוני ושימשו מנוף לחץ אמריקאי על מנת למתן את פעולות חזבאללה כנגד ישראל בחצי השנה הראשונה של המלחמה.⁶ כך ארצות הברית מנעה מחברת טוטאל הצרפתית לבצע קידוחים נוספים במימי לבנון כל עוד חזבאללה ממשיכה בחילופי המהלומות עם ישראל, וזאת לאחר שהקידוח הראשון של טוטאל הסתיים ללא תגליות כלשהן באוקטובר 2023. משבר האנרגייה החריף בביירות בלבנון, אשר רק החמיר בשנה האחרונה בדמות הפסקות חשמל קבועות וממושכות, הביא לכך שהממשלה הלבנונית לוחצת גם היא על חזבאללה על מנת שלא לאבד את הסיוע האמריקאי והצרפתי לפיתוח משק האנרגייה שלה בניסיון להציל את הכלכלה שלה. במובן זה, הסכם הגבולות בין ישראל ללבנון באוקטובר 2022 הוכיח את עצמו כמרכיב חשוב בהתנהלות מול חזבאללה, כיוון שהוא העניק לארצות הברית כלים רבים יותר ללחוץ הן על חזבאללה והן על הממשלה בביירות.

מעבר לתלות האזורית בגז הישראלי, גם הרצון האירופי לגז ממזרח הים התיכון, אשר התגבר בעקבות פלישתה של רוסיה לאוקראינה, לא דעך בעקבות המלחמה. עם זאת, הפגיעה ברציפות האספקה למצרים בתחילת המלחמה פגעה גם באירופה משום שמצרים כמעט ולא הנזילה גז לייצוא עקב המחסור שנוצר במשק המקומי שלה. הדבר הביא לכך שאירופה נאלצה להגביר ייבוא של גז נזלי ממקומות אחרים, כולל אפילו מרוסיה.⁷ לפיכך קיים חשש כי אירופה תעדיף מקור אחר, יציב ובטוח יותר עבור הגז שלה מאשר מזרח הים התיכון. עם זאת, יש שתי סיבות להיות אופטימיים גם בהקשר הזה. הסיבה הראשונה היא האמון שמביעות חברות אנרגייה אירופאיות גדולות במרחב מזרח הים התיכון. במהלך אוקטובר 2023 זכו BP

⁴ פסקין, ד' (24 בינואר 2024). [המלחמה בעזה חידדה את התלות האנרגטית של מצרים בישראל](#). כלכליסט.

⁵ Al-Sharafat, S. (January 31, 2024). [The Impact of the War in Gaza on Israel-Jordan Cooperation](#). *The Washington Institute for Near East Policy*.

⁶ הררי מ. ורטג ע., (2024). [מרכיב האנרגיה במכלול השיקולים של לבנון וחיזבאללה סביב המלחמה בעזה](#). תובנות בתחום הגאז-אנרגיה, מס' 1.

⁷ S&P Global Platts. (April 10, 2024). [Europe is set to continue to rely on Russian LNG in short term](#). *S&P Global Platts Commodity Insights*

הבריטית ו־ENI האיטלקית ברישיונות קידוח במים הכלכליים של ישראל,⁸ וזאת נוסף למאמצים של חברת TOTAL הצרפתית להמשיך ולחפש מאגרי גז ונפט במים של לבנון. לכך מתווספת איחוד האמירויות, אשר בשנה האחרונה מקדמת רכישה של אחוז משמעותי משדה לווייתן, וייתכן כי תחפש השקעות נוספות גם במצרים ובקפריסין. מהלכים אלו מביעים אמון לא רק בפוטנציאל למצוא גז נוסף במימי ישראל והאזור, אלא גם ביכולת של ישראל למצוא שווקים לגז נוסף שיימצא, הן דרך מצרים והן ישירות לאירופה באמצעות תוכניות להקמת מתקן צף של הנזלת גז שיייתכן וישמש גם מדינות אחרות באזור.

הסיבה השנייה לאופטימיות היא שמתקפות החות'ים על מצר באב אל־מנדב הבהירו לאירופה כי גם מקורות חלופיים לגז נזלי מהמזרח, כמו קטר או אוסטרליה, אינם בטוחים מפני איומים ביטחוניים וחסיונות תקופתיות. מתקפות החות'ים אומנם העלו את מחירי הנפט והגז באירופה לזמן קצר, אך השוק התייצב במהרה לאחר שהחברות ביססו נתיבי שיט חלופיים.⁹ עם זאת, המתקפות חיזקו את ההבנה כי קיים היגיון פוליטי בקידום תוכנית ה־India-Middle East Corridor (IMEC) שעלתה לכותרות באוגוסט 2023 במסגרת ועידת ה־G20 בוודו וקראה להקמת תשתיות יבשתיות שיחברו בין מדינות המפרץ לישראל וכך יעקפו את הים האדום ותעלת סואץ. בפועל אכן התרחש מעבר סחורות באופן מצומצם באמצעות משאיות כבר במהלך המלחמה.¹⁰ תשתיות אלו עשויות לכלול צינור נפט, צינור גז שישמש בעתיד גם כצינור מימן, וקווי חשמל במתח גבוה. תוכניות אלו לא ירדו מהפרק בעקבות המלחמה ואף נרמז כי הן יהיו חלק מסל ההטבות בעקבות הסכם נורמליזציה עתידי אפשרי בין ישראל וערב הסעודית.

איור 1: מסדרון הודו-מזרח תיכון (IMEC), מקור: ועידת ה־G20, אוגוסט 2023

⁸ משרד האנרגיה והתשתיות. (2023). [משרד האנרגיה והתשתיות מודיע על תוצאות ההליך התחרותי הרביעי לחיפוש גז טבעי במימי ישראל בשני מקבצים.](#)

⁹ *The Economist*. (March 27, 2024). [Three reasons why oil prices are remarkably stable](#)

¹⁰ VOA News. (February 15, 2024). [Red Sea Attacks Foster Arab-Israeli Trade Link by Land.](#)

.Voice of America News

עם כל זאת, נושא חשוב אשר כן עלה על הפרק כנקודת חולשה בכל הקשור לקשרים האנרגטיים של ישראל עם האזור שלה נוגע לתלות הישראלית בטורקיה כנתיב הנפט המרכזי שלה. למעלה ממחצית מהנפט המיובא לישראל עובר דרך טורקיה, בין אם מאזרבייג'ן דרך צינור ה-BTC המסתיים בנמל ג'ואהן, ובין אם מקזחסטן במכליות בים השחור אשר עוברות דרך מֶצְרֵי הבוספורוס והדרדנלים בדרכן לישראל.¹¹ תלות זו בעייתית במיוחד כיוון שבמהלך המלחמה טורקיה לא הסתפקה רק בהחרפת הרטוריקה שלה כנגד ישראל, כפי שהיא עושה במהלך כל מבצע צבאי, אלא פתחה הלכה למעשה בחרם כלכלי על ישראל לאחר שבאפריל 2024 החלה באופן הדרגתי למנוע מיזמים פרטיים בטורקיה לייצא סחורות לנמלי אשדוד וחיפה, וכן עיכבה פריקה של מוצרים ישראליים בנמלי טורקיה. תחילה כלל החרם רק מוצרים לענף הבנייה המיוצרים בטורקיה, כגון מלט, פלדה ואלומיניום, אך החרם הורחב לבסוף לאיסור גורף שכלל גם שינוע מטענים באוויר.¹² אומנם נפט אינו נכלל בחרם הטורקי כיוון שטורקיה מהווה רק מדינת מעבר עבור נפט של מדינות אחרות שעדיין מעוניינות לסחור עם ישראל, ובראשן אזרבייג'ן וקזחסטן, אך זהו דגל אדום לישראל וסימן כי עליה לפעול למציאת מגוון רחב יותר של ספקיות נפט.

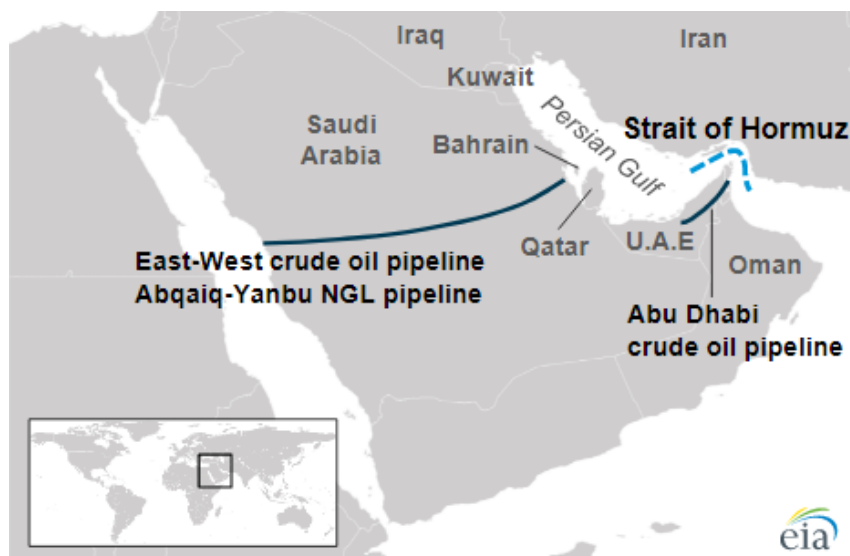
על מנת להפחית את התלות בנתיב הטורקי, ישראל יכולה להמשיך לרכוש נפט באיכות דומה לזו של מרכז אסיה והקווקז גם ממדינות מערב אפריקה, ברזיל, ואף מארצות הברית, אך הפתרונות הללו יקרים יותר. בנקודה זו, הסכמי אברהם משחקים תפקיד חשוב מאחר ואיחוד האמירויות יכולה לשמש מקור נוסף של נפט זול יותר, בייחוד בתרחיש בו יקום מסדרון יבשתי לישראל העשוי לכלול גם צינור נפט. גם ללא מסדרון כזה, איחוד האמירויות יכולה לשנע נפט לישראל מהים האדום לאילת וליצנור של חברת קצא"א, אך מהלך כזה מחייב הסרה של חלק מהמגבלות הסביבתיות הקיימות כעת על פריקה וטעינה של נפט דרך נמל אילת. בתרחיש של נורמליזציה עם ערב הסעודית מצבה של ישראל יהיה טוב עוד יותר. הסיבה לכך היא שערב הסעודית יכולה לעקוף את מֶצְרֵי באב אל-מנדב ולייצא נפט לישראל דרך 'צינור הנפט מזרח מערב' (east west crude oil pipe line) החוצה אותה ומסתיים בנמל יבוע בים האדום. בעתיד אף ייתכן ואפשר יהיה לחבר את הצינור הסעודי ישירות לצינור של קצא"א וכך להימנע מהסכנות הסביבתיות של פריקת נפט במכליות בנמל אילת.

היבטים ימיים לשיקום התשתיות ברצועת עזה

נקודת חולשה נוספת שהמלחמה חשפה היא התלות המוחלטת של רצועת עזה באספקת חשמל וסולר מישראל שהפכה מיתרון אסטרטגי לנטל הומניטרי וכלכלי. לפני פרוץ המלחמה, חצי מהחשמל בעזה סופק על ידי ישראל ללא תשלום, ויצר כך חוב של שני מיליארד ש"ח בתקציב של חברת החשמל. החצי השני הופק בחלקו על ידי תחנת כוח בודדת בעזה המופעלת באמצעות סולר המגיע מישראל, והשאר הגיע מפריסה רחבה של גנרטורים פרטיים הפועלים

¹¹ פלדמן, נ' (2 בינואר 2024). [מלכודת הנפט של ישראל: האם ארדואן יפסיק את הזרם? דה מרקר](#).

¹² משרד החוץ. (9 באפריל 2024). [הודעת טורקיה על הגבלת הייצוא לישראל](#).

איור 2: צינור נפט מזרח-מערב בערב הסעודית, מקור: U.S. Energy Information Administration

גם הם על סולר, כמו גם פאנלים סולריים על גגות הבתים.¹³ במילים אחרות, כמעט כל צורכי האנרגיה של רצועת עזה סופקו על ידי ישראל בחינם או בחובות לא משולמים. לכאורה, מצב זה אמור היה לתת יתרון אסטרטגי לישראל בעת לחימה חרף הנטל הכלכלי, כי כך ניתנת לה האפשרות לנתק את אספקת החשמל והדלק לרצועה בלחיצת כפתור, כפי שאכן עשתה בשבועות הראשונים של אוקטובר. עם זאת, ישראל גילתה במהרה כי היכולת הזו מוגבלת מאוד באפקטיביות שלה משתי סיבות, הראשונה, תושבי עזה רגילים לחיות ללא חשמל וכבר פיתחו לעצמם פתרונות חלופיים, בעוד שחמאס אגר לעצמו במנהרות אספקת דלק לחודשים רבים קדימה ולכן לא נפגע מהניתוק. הסיבה השנייה היא שהניתוק חסם בפועל גם את היכולת של הרצועה להפיק לעצמה מים ראויים לשתיה. רוב מי התהום בעזה מזוהמים ולכן צריכים לעבור במתקני טיהור או התפלת מים עתירי אנרגיה, ואלו לא יכולים לפעול ללא חשמל או סולר מישראל. המשבר ההומניטרי שנוצר עקב ניתוק החשמל לרצועה הביא ללחץ בין-לאומי חסר תקדים שאילץ לבסוף את ישראל להחזיר את אספקת הסולר לרצועה כחודש וחצי מתחילת המלחמה, חרף ההבנה כי חמאס עושה בו שימוש כפול לצורכי לחימה.¹⁴

לקח חשוב מהמלחמה, לפיכך, הוא שרצוי כי ישראל תקדם משק אנרגיה עצמאי יותר ברצועת עזה כחלק מתהליך השיקום שלה, וזאת על מנת שתוכל לנתק את עצמה מהצורך לדאוג לצרכים הבסיסיים של תושבי עזה. לצורך כך, על עזה לפנות לים על מנת לספק לעצמה את

¹³ Rettig, E. (2023). [Cutting the Electricity Supply to Gaza – Consequences and Implications](#). *BESA Center Perspectives Paper*, No. 2219.

¹⁴ רטיג, ע' (19 בנובמבר 2023). [מניעת אספקת דלק לרצועת עזה: שיקולים והשלכות](#). מבט מבס"א, מס' 2,232.

צורכי האנרגייה שלה. מהלך זה מתבטא בין היתר בפיתוח שדה 'גאזה מארין' (Gaza Marine) מול חופי עזה, אשר מכיל כ-30 מיליארד מטרים מעוקבים (ממ"ק) של גז טבעי ויכול לספק את צורכי הרצועה לכ-10 שנים בהינתן הקמת תחנת כוח גזית גדולה ברצועה.¹⁵ תחנה זו כבר תוכננה להיבנות כחלק מפרויקט "Gas 4 Gaza", וכעת היא תקבל תמריץ נוסף. הפקת חשמל עצמאית בעזה תוכל גם לטפל בצורכי המים שלה, אשר יסופקו במלואם על ידי הקמת שני מתקני התפלה גדולים נוספים ברצועת החוף, ואלו יכולים אף לספק מים לשטחי הרשות הפלסטינית ביהודה ושומרון. מעבר לכך, תוכניות שונות להקמת נמל בעזה עשויות לכלול גם הקמת "אי מלאכותי" לקליטת דלקים עצמאית באופן שיאפשר לישראל לפקח על הסחורות והמשאבים הנכנסים לעזה לפני שהם מגיעים ליבשה. פתרונות נוספים לקידום עצמאות אנרגטית בעזה כוללים גם חיבורי חשמל תת־ימיים למצרים ואף לקפריסין, כמו גם צינורות גז יבשתיים למצרים. כל אלו תלויים כמובן בזהות השלטון ברצועת עזה בשנים הבאות ובזהות התורמים אשר יממנו את הפרויקטים התשתיתיים הללו, כמו גם במעורבות של ישראל באישורם והקמתם.

אם כך ניתן לראות כיצד משק האנרגייה הישראלי שיחק תפקיד חשוב במהלך מלחמת 'חרבות ברזל', הן לחיוב בכל הקשור לחיזוק מעמדה האזורי של ישראל, הן לשלילה בכל הקשור לנקודות התורפה של משק החשמל הישראלי ולמעמסה ההומניטרית שיצרה רצועת עזה. שלושת ההיבטים הללו מדגימים כיצד העמקת הקשר בין ישראל למרחב הימי שלה יכולים לסייע לחיזוק הביטחון האנרגטי של ישראל לעשורים הבאים. כיום משמש הים בישראל בעיקר כמקור להפקת גז טבעי ולשינוע שלו ליבשה בצינורות, אך בעתיד ייתכן וישמש גם כפתרון לאחסון ואגירת אנרגייה, כמקור להפקת אנרגייה ירוקה, כמקור לייצוא גז מונזל לאירופה ולאסיה, ובגשר לחיבור פיזי של קווי חשמל בין ישראל לאירופה.

¹⁵ Rettig, E., and Spanier, B. (2024). Striking energy deals in disputed seas: the case of the Gaza Marine gas field. *The Journal of World Energy Law & Business*. 17 no. 2, 128–135

תגליות הגז במזרח הים התיכון – ישראל כספקית גז מקומית, אזורית, של העולם? ביטחון האנרגיה של מדינת ישראל בפרספקטיבה היסטורית

מוטי קופרברג

תחילת ייצור חשמל בגז טבעי בישראל לפני כ־20 שנים סימן מהפך דרמטי בביטחון האנרגיה של מדינת ישראל. בזכות תגליות הגז במים הכלכליים של המדינה יכולה ישראל לספק חלק משמעותי מצריכת האנרגיה שלה ללא תלות במקורות חיצוניים. בשנת 2023 כ־70% מייצור החשמל בישראל היה באמצעות הגז הטבעי,¹ פרט להיבט הכלכלי, תורם ייצוא הגז למעמדה הגאופוליטי של המדינה באזור מול מצרים וירדן, ואף הועלו אפשרויות ייצוא לאירופה במיוחד לאחר פרוץ המלחמה באוקראינה. עם פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל' באוקטובר 2023, הושבתה זמנית חלק מהפקת הגז, דבר שהראה פן נוסף על מורכבות ביטחון האנרגיה של המדינה, והצורך לדרג מחדש את חשיבות הגז בהיבט המקומי, האזורי ואולי אף הגלובלי. מדינת ישראל נדרשת לעדכן את גישתה לייצוא גז, בעיקר בהיבט של (א) כמויות, כולל בחינת מכסות היצוא שנקבעו בעשור הקודם על ידי ועדת צמח וועדת אדירי, (ב) יעדי היצוא וביסוס מעמדה הגאופוליטי האזורי של ישראל על ידי הגברת היצוא למצרים וירדן, או להפנות חלק מייצוא הגז גם לשוק הגלובלי (ג) אמצעי יצוא. שלושת ההיבטים הלל דורשים מעורבות של חברות בין לאומיות להן המדינה תיידרש לתת הבטחה ליציבות אסדרתית, מה שלא ניתן בעבר.

ביטחון אנרגיה – גיוון מקורות האנרגיה

בשנת 1999, התגלו לראשונה משאבי הגז במעמקי המים הכלכליים של מדינת ישראל, על ידי שותפות "ים תטיס" של 'דלק' וחברת קידוחים קטנה ואלמונית מטקסס בשם 'סמידן', והביאו את מהפכת הגז לישראל.² הגז הטבעי הוזרם לראשונה לישראל ב־2004, והביא לאופטימיות על המצאותו של גז בים, ושיימצא גז נוסף אשר יענה על חלק גדול יותר מצורכי מדינת ישראל. ואכן גילוי רדף גילוי, מאגר 'תמר' ב־2009, 'לווייתן' ב־2010 ועוד מספר מאגרים קטנים יותר באותו אזור. כמו כן התגלה שדה 'אפרודיטה' בבולק 12 הקפריסאי, הגובל בגבול המים הכלכליים של ישראל, ואף גולש לתוכם.

¹ משרד האנרגיה והתשתיות (2022). [דוח מצב משק האנרגיה](#).

² 'מהפכת הגז' (The Gas Revolution), כך כונה המהפך שארצות הברית עברה בעקבות משבר מחירי האנרגיה של 2008. משבר שבו מחירי הנפט עלו בעיקר משנת 2005 לאחר ההוריקן 'קתרינה' שהיכה במפרץ מקסיקו, והמשיכו עקב אירועים גאופוליטיים, בתוספת ספקולציות ומניפולציות על מחירי הנפט והגז, עד לשיא של \$147 לחבית ביולי 2008. ארצות הברית החלה להפיק נפט וגז ממקורותיה שלה, בעיקר בטכנולוגיה חדשנית לעיבוד OIL SHALE, ותוך שנים ספורות עברה להפקת גז ונפט שקירבו אותה לעצמאות אנרגטית. בשנתיים האחרונות הפכה למפיקת הנפט הגדולה בעולם, ויצואנית הגז הנזלי הגדולה בעולם. המהפכה הייתה משמעותית, שכן בתחילת העשור הראשון של מאה זו, ארצות הברית תכננה להקים כארבעים מסופי קבלה של גז נזלי מהעולם, ומהפכת הגז גנזה תוכניות אלו, כשחלק ממה שתוכנן ואף החל להיבנות מסוף קליטה, הפך למתקן ייצור וייצוא של גז נזלי. סוכנות האנרגיה הוסיפה סופרלטיב נוסף למהפכת הגז כשציינה כי העולם נכנס לעידן הזהב של הגז (The Golden Age of Gas).

בתחילת שנות ה־80, הוקמו תחנות פחמיות בחדרה ובאשקלון שייצרו חשמל באספקה אמינה מפחם אותו ייבאה המדינה ממגוון מקורות שייצבו את ביטחון האנרגיה של מדינת ישראל, הגז הטבעי נועד להחליף בעיקר את הפחם, הפחם החליף את המזוט והסולר שבו השתמשו במספר תחנות קטנות יותר, כולל אשכול באשדוד ורידינג בתל אביב, ואפשר בניית תחנות כוח חדשות מונעות בגז.

מבחינה כלכלית הפך השימוש בגז לאטרקטיבי לאחר שנתגלו במים הכלכליים של ישראל מרבצי גז גדולים, ונחתמו הסכמים עם מצרים בדבר "ייבוא גז במחיר נוח". הרווח הטמון בשימוש בגז הוא לא רק כלכלי, מאחר ותחילת השימוש בגז טבעי העלתה את המודעות הסביבתית ליתרונות הטמונים בו לעומת הפחם. ואכן הסכם אספקת הגז נחתם עם מצרים בשנת 2005, והזרמת הגז ביצור ישראל דרך צפון סיני החלה בשנת 2008. ההסכם הוסיף אומנם גז טבעי במחיר נוח, שסיפק כ־45% מצריכת הגז בארץ, אולם הוסיף את הסיכון הגאופוליטי, כפי שהתברר בפברואר 2011 עת חובל הצינור על ידי טרוריסטים בשטחו המצרי והזרמת הגז הופרעה.

כמו כן החלה המדינה לבחון ייבוא גז נוזלי (Liquefied Natural Gas – LNG), כנדבך שלישי לאספקת הגז הנדרש למשק, בעיקר לייצור חשמל. בהמשך, עם תחילת ההפקה משדה 'תמר' הפך הגז הטבעי למרכיב משמעותי בכלכלת המדינה, ביחסי החוץ שלה, ובעיקר בהיבט של ביטחון אנרגיה.

סוכנות האנרגיה הבין־לאומית (International Energy Agency – IEA) שהוקמה לאחר משבר האנרגיה העולמי בשנת 1973, אמונה על ביטחון האנרגיה העולמי ל־31 המדינות החברות בארגון, ול־13 חברות נלוות.³ הסוכנות מגדירה ביטחון אנרגטי כאספקה סדירה, במחיר סביר וללא הפרעה (uninterrupted availability of energy at an affordable price) אולם בשנים האחרונות הסוכנות התמקדה באג'נדה של 'אפס פליטות' גם במחיר של הזנחת ביטחון האנרגיה, מדיניות שהתבררה כלא נכונה עם הפלישה הרוסית לאוקראינה בפברואר 2022. דוגמה נוספת לכישלון מדיניות הסוכנות טמונה במשבר מחירי האנרגיה של 2008, ושל 2010–2014. אז הסוכנות לא יצאה כנגד ספקולציות ומניפולציות במחירי הנפט, לא קשרה את מחיר הנפט לביטחון אנרגיה כמתחייב בהגדרתה שלה ולא חייבה את חברותיה בשמירה על הכלל של שמירת רזרבת נפט של 90 יום. רזרבה שמלכתחילה נקבעה על מנת לווסת כל מחסור אפשרי בעת משבר, גם אם הוא משבר שנגרם מסיבות מניפולטיביות.

מדינת ישראל, בשל מצבה הביטחוני, הגאואסטרטגי ותלותה בייבוא נפט ופחם, הכתיבה לעצמה דרישות של רזרבות גדולות יותר. זאת ועוד, ישראל הקצתה ומקצה משאבים לשמירה על תשתיות האנרגיה של המדינה, ככל הנראה ברמה גבוהה יותר מחברות הארגון האחרות. עם זאת, בפועל הייתה מודעות נמוכה מאוד בישראל למשמעות הנדרשת מביטחון אנרגיה, כפי שהתגלה עם פיצוץ צינור הגז המצרי בראשית 2011.

³ מדינת ישראל חברה בדרג מדינה נלווית Accession country. באוקטובר 2020, ישראל ביקשה להצטרף לסוכנות כחברה מלאה.

החל משנת 2005 החלו לדון במשרד האנרגיה בנושא אספקת גז נוזלי לישראל באמצעות מסוף גז נוזלי צף (Floating Storage Regasification Unit – LNG FSRU), המשמעות העיקרית של מסוף כזה היא יצירת מקור אספקה שלישי כתוספת וגיבוי לגז המקומי (שהיה אז מוגבל למאגר ים תטיס), ולאספקת הגז ממצרים. משוואה לכיסוי צריכה עתידית חזויה בהיקף של 12 BCM (Billion Cubic Meters) ציינה באותה התקופה ארבע ממוקרות עצמיים, ארבע ממצרים וארבע מהשוק הבין־לאומי באמצעות גז נוזלי. גיוון מקורות זה היה הכרחי לביטחון האנרגיה הישראלי. בשנת 2009 פורסם מרכז ראשוני לבחינת נושא FSRU עליו ענו שש חברות,⁴ ביניהן חברות בין־לאומיות מובילות אולם הנושא לא קודם על ידי משרד האנרגיה עד שנת 2011 ופיצוץ צינור הגז המצרי. לאחר הפיצוץ וקטיעת אספקת הגז המצרי, יצאה המדינה במרכז בין־לאומי להקמת מסוף צף לקליטת גז נוזלי, ובנואר 2013 הסתיימה הקמת התשתית לחיבור אונייה 'מגזת' (FSRU), מול חופי חדרה.

על ביטחון האנרגיה משפיעות גם מלחמות אזוריות, מקומיות וכמובן מאבק המעצמות שרק מחריף בשנים האחרונות, מים סין הדרומי ומְצָרֵי טייוואן ועד מלחמת רוסיה–אוקראינה בים השחור. השפעות המלחמה הגיעו עד הים הבלטי בפיצוץ צינור הגז התת־ימי 'נורד סטרים' ובהפסקת העברה סדירה של גז מרוסיה לאירופה. מלחמת 'חברות ברזל' מאוקטובר 2023, מחריפה ומחדדת את אתגרי ביטחון האנרגיה של ישראל. אומנם הפקת הגז מאסדת 'תמר' הופסקה למשך חודש והסגר הימי החות'י על מְצָר באב אל־מנדב משבש את הסחר במוצרי אנרגיה (נפט וגז) אולם, בשוק אנרגיה בוגר, אחראי, עם היצע מגוון של נפט וגז, השפעת האירועים בישראל על מחירי הנפט והגז בשנה האחרונה שולית.⁵ זאת בניגוד להפתעה שפלישת רוסיה לאוקראינה גרמה, והנזק העצום לכלכלות אירופה בכלל וגרמניה בפרט, עם סגירת אספקת הגז הרוסי לאירופה.⁶

חייבים, אם כן, להעריך את תרומת "מהפכת הגז" שהחלה בארצות הברית בעשור הקודם, למצב הרגוע יחסית בשוק הנפט הגולמי. לדוגמה מחיר חבית נפט מסוג "ברנט", נשמר ביציבות יחסית סביב 80 דולר החבית. חוסר העניין של סוכנות האנרגיה הבין־לאומית להיערך מראש למשברים למרות סימנים מוקדמים הראה את אוזלת היד שלה במשבר אוקראינה. ממשלת גרמניה טעתה אף היא בהסתמכה בעיקר על אספקת גז רוסי במשך כמה עשורים. המשבר גרם לעליית מחירי הגז באירופה בעשרות מונים, ובארצות הברית עלו המחירים פי שלוש, אולם בישראל נשמרה יציבות מחירים בכל הקשור לייצור חשמל מהגז המקומי. צרכני החשמל בישראל נאלצו לשלם פרמיה על החלק היחסי של החשמל שמוצר מפחם ומחירו

⁴ מרכז ראשוני לאיתור ספקים אפשריים: Request For Information – RFI.

⁵ מחיר חבית מסוג ברנט, שמהווה בסיס (INDEX) לחוזי אנרגיה רבים, כולל מחירי גז טבעי. ראו מחיר ממוצע שנתי באתר סוכנות המידע האמריקאית לשנים 2018 ועד יוני 2024. EIA, U.S. Energy Information Administration, [Petroleum & Other Liquids](#)

⁶ Henderson, J., Yermakov, V., and Connolly, R. (2024). [Outlook for Russia's oil and gas production and exports](#) (No. 189). OIES Paper: 35; Kantchev, G., and Wallace, J. (January 16, 2023). [Russia's Energy Clout Is Waning, Weakening Its Global Influence](#). *The Wall Street Journal*

עלה בשל היותו חלופה לגז בהרבה מדינות, אולם ביטחון האנרגייה של המדינה הוכח כיציב, גם כשהמלחמה מתמשכת.

מייבוא דלקים ופחם, לעצמאות אנרגטית

מלכתחילה, עם גילוי מאגר הגז "מריבי" מול אשקלון שהכיל BCM 28, היה ברור כי כל הגז שנמצא, וגז שיימצא בהמשך, ישמש לייצור חשמל במדינת ישראל, להתפלת מים, לתעשייה הכבדה ולשימושים מקומיים נוספים. ייצור החשמל בישראל עמד בפני שתי מהפכות – מהפכת הגז ומהפכה אסדרתית (רגולטורית), ובה מדינת ישראל אפשרה לחברות פרטיות להקים תחנות כוח מונעות בגז. ייצור החשמל בישראל עמד להפוך תחרותי יותר, בעזרת הגז המקומי. לחברת החשמל זכות ראשונים ואכן השלב הראשון של המהלך החל בשנת 2004 שבה סונכרנו לראשונה תחנות הכוח אשכול ג', ד' לפעולה בגז טבעי.

חשוב לציין את המחאה הציבורית שהתעוררה וקמה בישראל בשנים אלו. מחאה חברתית נגד מי שכונו 'טייקוני הגז', ונגד הזיהום הסביבתי הטמון בגז הטבעי (אם כי מופחת משמעותית מהפחם והמזוט); וכן דאגה אמיתית שעלתה נגד ייצוא הגז, או לפחות בעד הגבלת הכמות המותרת לייצוא, לשם שמירת עתודות לדורות הבאים. פרט לעיכובים הכבדים בהבאת הגז לחוף והפסד ערך כלכלי למדינה, כמו גם הפחתת הזיהום מהפחם – היה במהלך זה פגיעה מתמשכת בביטחון האנרגייה של המדינה – טענה נגדית זו לא נשמעה בדיון הציבורי.

המחאה החברתית הובילה להקמת "ועדת ששינסקי", ובהמשך, הובילו לחצים של יזמי התגליות והחיפוש להחזיר להם לייצא גז בכמות שתתרום להשקעות נוספות לחיפוש והפקה, להקמת 'ועדת צמח'⁷, שמטרתה הייתה לבחון מהן כמויות הגז הנדרשות להבטחת הביטחון האנרגטי של המדינה לדורות הבאים, כמו גם להגדיר את כמויות הגז שניתן לייצא לטובת חיזוק הכלכלה המקומית.

ישראל – שוק אזורי

שותפות 'תמר', החלוצה בייצוא גז לשוק האזורי, החלה לקבל את הגז שלה במערכת ההולכה הארצית, ממתקן העיבוד מערבית לאשקלון, בחודש מארס 2013. היה זה שיאו של מאמץ טכני הנדסי וכלכלי שכלל קידוח במים עמוקים של כ-1,700 מטר, ושכבות יעד עמוקות עוד יותר, עד כ-5,000 מטר מתחת לפני הים. האירוע המשמעותי שאפשר את כניסת ישראל לשוק האנרגייה

⁷ ועדת צמח מונתה באוקטובר 2011 על ידי ראש הממשלה ועל ידי שר התשתיות הלאומיות. היא הוקמה כוועדה בין-משרדית לבחינת מדיניות הממשלה בנושא משק הגז הטבעי בישראל, בראשות מנכ"ל המשרד דאז שאול צמח. בין המטרות שהוגדרו בכתב המינוי היה לבצע ניתוח של ביקושים עתידיים לגז טבעי במדינה, מדיניות פיתוח עתידי למשק הגז הטבעי בפרמטרים של צורכי משק האנרגייה, מטרות כלכליות, סביבתיות ומדיניות. חד-משמעית פרמטרים של ביטחון אנרגייה! המלצות הוועדה פורסמו באוגוסט 2012, ועוגנו בהחלטת הממשלה 442 ביוני 2013. בין ההחלטות החשובות: שמירת מאגרי גז טבעי מוכח בכמות של BCM 540 לצורכי המשק המקומי ל-29 השנים הבאות. הייתה בכך בשורה חשובה. כמו כן אישרה ייצוא של עד 40% מכלל עתודות הגז של מדינת ישראל, שעמדו אז על 1,020 BCM, מיליארד מטר מעוקב של גז טבעי.

האזורי הוא גילוי מאגר 'לווייתן' בשנת 2010. מאגר 'לווייתן' הוא מיזם תשתית האנרגיה הגדול ביותר שבוצע בתולדות ישראל, כולו במימון המגזר הפרטי. פרט להשקעה הכספית – למעלה מ־12 מיליארד שקלים בפיתוח המאגר, מדובר במיזם מורכב טכנית שראשיתו בלב ים, כ־130 ק"מ מערבית לחופי חיפה, ומרכזו באסדה הממוקמת כ־10 ק"מ מערבית לחוף. הפקת הגז מהמאגר החלה ביומה האחרון של שנת 2019, ובמהלך שנת 2020 הופקו ונמכרו מהמאגר כ־7.3 BCM גז טבעי, וב־2021 כ־10.7 BCM גז טבעי. ב־2022 הופקו כבר 11.3 BCM, מתוך כמות זו ייצאו ממאגר 'לווייתן' כ־2.7 BCM גז טבעי לירדן, ועוד כמות שיא של כ־6.3 BCM גז טבעי למצרים.

עם גילוי המאגרים הגדולים 'תמר' ו'לווייתן', בשנים 2009, 2010, ישראל עמדה בפני עידן חדש בביטחון האנרגיה שלה. תגליות מוכחות בכמויות שמעבר לתחזיות הצריכה בעשורים הקרובים, שפתחו את חלון ההזדמנויות לייצוא גז לעולם. ישראל הצטרפה למהפכת הגז העולמית – נכנסה לתקופה שניתן לכנותה כ"עידן הזהב של הגז הטבעי".

ניתן לציין ארבע אפשרויות עבור ייצוא הגז הטבעי הישראלי: הראשונה יצוא למצרים לטובת השוק המצרי הצמא לאנרגיה ולמתקני ההנזלה של מצרים לטובת יצוא לאירופה. השנייה יצוא לירדן. השלישית מתקן הנזלה צף FLNG, שימוקם מעל מאגר 'לווייתן', וינזיל גז שיכול להיות מובל לשווקי יצוא מרוחקים יותר (כיוון זה נבדק לעומק לגבי מאגר 'תמר', ואף הושקע סכום משמעותי בסקר ראשוני בשנים 2011–2012). הרביעית הנחת צינור תת־ימי לכיוון אירופה. יש לציין כי אפשרות זו היא בעלת קשיים טכניים רבים, עלות הקמה המחייבת תכנון תקציבי המחולק על פני כמות יצוא גדולות בהרבה מסך כל המאגרים שנתגלו עד היום, ונחשבת בענף כאופציה המועלית בעיקר לצרכים פוליטיים.

במהלך ינואר 2017 החל מאגר 'תמר' לספק גז למפעלי ים המלח הירדניים (Arab Potash Company ו־Jordan Bromine Company). היה זה הסכם היצוא הראשון שממשלת ישראל אישרה. הסכם ארוך טווח לתקופה של 15 שנה. לכך אפשר להוסיף את המחסור המתמיד במי שתייה והשקיה בירדן, מחסור שיכול להיפתר בעזרת מים מישראל. מים מותפלים שמתקני ההתפלה בהם מופעלים בגז טבעי. Gas for Water זו משוואה המוכרת למי שיש גז טבעי, מי ים, וטכנולוגיה מוכחת ויעילה להתפלה, כפי שיש במדינת ישראל – יכול לספק מים מותפלים לכל דורש, במחיר הגז היציב שישראל יכולה לעמוד בו.

אומנם ירדן ומצרים אינן כלכלות דומות בגודלן. השוק המצרי גדול בסדרי גודל רבים מהשוק הירדני, עם זאת, הגבול היבשתי והקרבה למאגרים, אפשרה לקדם הסכמי יצוא עם ירדן. מצרים היא בעלת מאגרי נפט וגז שהיו אמורים להספיק הן לשוק המקומי הגדל, והן ליצוא באמצעות שני מתקני הנזלה שנבנו בעשור הראשון של המאה ה־21. תכנון לקוי של הגידול בצריכה המקומית הביא את מצרים לשוקת שבורה בהקשר לגז טבעי לכיסוי צרכיה וצורכי ההנזלה ליצוא תחת התחייבויותיה בחוזי יצוא ארוכי טווח שנחתמו בעבר עם ענקיות גז עולמיות.

אין עוררין על החשיבות הגאופוליטית של אספקת הגז למצרים וירדן. יצוא זה נמצא בקונצנזוס המדיני כגורם מפתח לביסוס וחיזוק הסכמי השלום. אולם חסמים אסדרתיים, א־תאום בין

משרדי האוצר, חוץ, אנרגייה, ביטחון, בממשלות ישראל האחרונות, הביאו לאיחור במימוש חוזים אפשריים, ואי-מימוש הפוטנציאל הגלום ביצוא למדינות אלו.

ראוי לציין את ייצוא הגז מ'לווייתן' ו'תמר' כהישג ישראלי שהושג גם בזכות מחויבות החברות המפיקות לפתח את מאגרי הגז ליכולת תפוקה המאפשרת יצוא. ב-2022 ייצוא הגז הגיע ל-8.76 BCM שהם 42% מתפוקת הגז הכוללת באותה שנה שעמדה על 21.9 BCM.⁸ ב-2023, חברת נתיבי הגז הטבעי לישראל (נתג"ז), המערכת הארצית להולכת גז טבעי) הזרימה כבר 24.7 BCM במערכת הגז כאשר מרבית הגידול הוא ביצוא.

נראה כי בשוק האזורי כיווני הפיתוח הרצוי לפני מלחמת 'חרבות ברזל' היו צריכים להיות הוספה ושילוב של שחקנים נוספים ביצוא הישראלי ובהם הרשות הפלסטינית, קפריסין וטורקיה. בהמשך גם לבנון.

שותפות 'לווייתן' חתמה הסכם מול הרשות הפלסטינית (רש"פ) לאספקת 4.75 BCM לתקופה של 20 שנה, לתחנת הכוח שאמורה לקום בג'נין. זהו פרויקט שתוכנן ואושר לפני כעשור.⁹ אך נדחה שוב ושוב. במפת מערכת הולכת הגז הטבעי של חברת נתיבי גז (איור 1), אפשר לראות את קו עפולה-ג'נין 'בתכנון סטטוטורי'. כמו כן היתה פנייה לחברות לוגיסטיקה ישראליות לתמחר את הובלת רכיבי התחנה מנמל חיפה לאזור ההקמה המיועד, צמוד לגדר הגבול, בצד הפלסטיני. בפועל אין ייצוא גז לרש"פ, וייצוא כזה אינו על הפרק, ובוודאי לא כל עוד נמשכת מלחמת 'חרבות ברזל'.

קפריסין אמורה להיות השותפה הראשונה בשל הקרבה הימית ומהעובדה שאותן חברות קידוח והפקה בין לאומיות פעילות בשתי המדינות, חולקות ידע ומשאבים, גוררת רגליים מזה שנים ביישום הצורך הבסיסי של הזרמת גז לצורכי האנרגיה שלה. צינור גז מישראל לקפריסין – אם יונח ('אם' מפני שקפריסין החליטה שוב על מסוף לקבלת גז נוזלי) – יהיה למעשה תמונת ראי של הצינור מ'לווייתן'; קרי מבלוק 12 הקפריסאי, למערכת קבלת גז טבעי בחוף הקפריסאי, שעדיין לא הוקמה. קפריסין גררה את רגליה בכל החלטה אפשרית לגבי אספקת גז לייצור חשמל באי. עוד לפני גילוי מאגרי 'תמר' ו'לווייתן' ובהמשך 'אפרודיטה' הקפריסאי. הוצע לקפריסין אספקה של גז נוזלי בכמויות הקטנות הנדרשות לה, באמצעות מכליות LNG בגודל של עד 15,000 קו"ב. ההצעה נדחתה בשנת 2006, כנגד החלטה על ייבוא גז נוזלי באמצעות מגזזת בכושר קליטה (ועלות) גדולה על צורכי ואפשרויות האי להכיל ולממן. אופציה זו לא צלחה. בהמשך לאחר גילוי מאגר 'אפרודיטה', החברות המעורבות הציגו תוכניות פיתוח שנידחו שוב ושוב, לאחרונה גם על ידי שברון. מסוף ה-LNG עליו הוחלט, מתעכב בתואנות שונות, ובינתיים קפריסין ממשיכה לשרוף דלק כבד ומזוט לטובת ייצור החשמל שלה, כל זאת במקום חיבור ישיר למאגר הקיים, כפי שישראל עשתה מ'תמר', ובעבר מ'ים תטיס'.

⁸ משרד האנרגיה והתשתיות (2022). [דוח מצב משק האנרגיה](#).

⁹ כהן, ה' (11 באפריל 2016). [אושר: תוקם תחנת כוח ברש"פ שתפעל ע"י גז טבעי](#), גלובס.

טורקיה היא סיפור אכזבה. מהחזון של לפני קרוב ל-20 שנה בדבר הקמת מסדרון אנרגייה לטורקיה – מסדרון פיזי שיוביל מים, חשמל וגז, לרווחת שני הצדדים – התעוררנו למנהיגים זועמים, נוטרי טינה ומבטלים כל מטרה שיש בה רווחה כלכלית לעמיהם, ולחיזוק ביטחון האנרגייה האזורי. נראה כי גישתה הפוליטית של טורקיה בשלב זה מונעת כל החלטה רציונלית. במסע חיפוש שטורקיה מבצעת בים השחור, היא כבר מצאה כמויות גדולות המתקרבות לכמות המאגרים במים הכלכליים הישראליים. יש לציין כי טורקיה היא כלכלה גדולה הצורכת גז בהיקף אדיר, בשנת 2022 צרכה BCM 51.2. טורקיה אף מאיימת על גבול המים הכלכליים שלה מול קפריסין, איום זה עשוי להתרחב לעימות אלים.

חזון מזרח הים התיכון כמרכז אזורי לגז טבעי (HUB) לא נעלם אך הוא עומד בפני אתגרים גאואסטרטגיים משמעותיים, כאשר הכניסה של חברת SOCAR האזרית (The State Oil Company of Azerbaijan Republic), BG הבריטית (British Gas) ומשקיעים נוספים מאיחוד האמירויות, מתעכבת עקב המלחמה.

ישראל – שוק עולמי

כמויות הגז שהתגלו במאגר 'לווייתן' הציתו את הדמיון של היזמים והחברות המפיקות. ייצוא גז חיוני להבטחת שמירת מחיר יציב לשוק המקומי, מאחר והייצוא אמור להכניס את הסכומים העצומים הנדרשים להמשך החיפוש בים, למציאה אפשרית של עתודות גז נוספות.

תחילה יש לבחון האם העתודות הידועות מספיקות ליצוא לעולם מעבר לצריכה המקומית ולהתחייבויות היצוא האזוריות שכבר נחתמו. יש לחזור ולוודא את הערכת דרישות השוק הישראלי. צריכה עתידית בשוק המקומי והאזורי, מול ביטחון אנרגייה ארוך טווח מחויב המציאות.

נכון לימים אלה סך עתודות הגז במאגרי 'תמר' ו'לווייתן', על פי המפורסם באתרי החברות הוא BCM 389 ב'תמר', BCM 639 ב'לווייתן'. במאגרי 'כריש' ו'תנין' של אנרג'יאן BCM 100. הוא נראה כי תחזיות הביקוש המקומי שונות בעיני המזמין. בשנת 2019 הצריכה בארץ הייתה BCM 10.8, ועשור לפני כן ב-2009, רק BCM 4 (חלקם הגיעו בצינור ממצרים, וחלקם מהגז הישראלי בשדה 'ים תטיס' מול אשקלון). אתר הכנסת מציין בדיווח על צריכת הגז הטבעי בישראל כי בשנת 2020 היקף הפקת הגז הטבעי נאמד בכ- BCM 15.8, מתוכו BCM 11.9 לצריכה מקומית. בשנת 2021 ועדת אדירי, מנכ"ל משרד האנרגייה דאז, נתנה תחזית ביקושים עד שנת 2045 של BCM 482, בצריכה שנתית של BCM 27.5 – כפול מהיום.

ניתן לדון בהמלצות ועדת אדירי, האם 2045 היא שנת עוגן ליעד צריכה? מדוע לא מעבר לכך? אולי כאן נכנסת האג'נדה של סוכנות האנרגייה הבין לאומית IEA לאפס פליטות ב-2050. תאריך יעד המתאים אולי (!) למספר מדינות מתקדמות ועשירות אך בטח לא לכולן. ישראל בהתייחס ליעד זה, קבעה יעד של 85% צמצום בפליטות, ואחר כך נכנעה ללחץ והכריזה שמקבלת את 2050 כיעד מוסכם לאפס פליטות. חשוב לציין ולהבין שגם ב'אפס פליטות', יהיו מדינות רבות שיצרכו גז טבעי, שיצרכו דלקים פוסיליים. ייצור החשמל ימשיך להיות מטורבינות גז, וכך גם התפלת מים.

לפיכך, במידה ואופציית הצינור לאירופה נפסלת ככל הנראה מסיבות טכניות,¹¹ לפי חברת נתג"ז על הצינור המוצע לחיבור לאירופה: "יצוין כי בשלב זה אין ביכולתה של החברה להעריך את ההתכנות לקבלת היתרים או האישורים הרגולטוריים כאמור, לחתימת הסכם פיתוח לפרויקט או להוצאתו אל הפועל",¹² לפיכך הרי חוזרת האפשרות של מתקן הנזלה צף FLNG.

האופטימיות הגדולה של שוק ה-FLNG המצפה בשנתיים הקרובות לתוספת כושר ייצור של כ-30 BCM, מתנגשת עם תחזית צריכת הגז העולמית של סוכנות האנרגיה, הצופה תקרת ביקושים לנפט וגז כבר בשנת 2030.

האם הקמת מתקן הנזלה צף מעשית בישראל? ניתן לקבוע בפסקנות שכן. הנושא נבחן, הושקעו מיליונים בסקרים ראשוניים, וכעת עם שוק מפותח יותר, זמין יותר, מוכח יותר של FLNG, נותר לראות מי החברה הראשונה שתבצע אפשרות זו, ואיזה גודל של מתקן הנזלה יתוכנן. הזמנת FLNG, כולל חוזים לשוק הגלובלי, מחייבים גב של חברת אנרגיה בין-לאומית. חברה היכולה להכניס לפרטפוליו שלה עוד 2–6 מיליון טונות של LNG בשנה לאספקה ללקוחותיה. סביר להניח כי אלו יהיו באזור אגן הים התיכון ומערב אירופה. חברות כאלה, ובראשן שברון (Chevron), כבר נוכחות בישראל משנת 2020, אחרות גם נמצאות כאן, ונוספות הביעו רצון להצטרף. ביניהן גם ENI האיטלקית, BG הבריטית, SOCAR האזרית ו-ADNOC מאבו דאבי.

כניסת שברון היא יותר מעסקת מיזוג ורכישה עם נובל אנרג'י. זו אמירה חזקה של חברת אנרגיה אמריקאית ענקית, הפעילה ברחבי העולם, מאוסטרליה לסעודיה, מאנגולה לברזיל, וכמובן בארצות הברית.¹³ הקשר הגלובלי אפשר לציין גם את עתודות הגז בעולם. שלוש מדינות המחזיקות בכ-50% מעתודות הגז בעולם: רוסיה, איראן וקטר.

האם זה קשור לשוק הגלובלי של ישראל? לפני יותר מעשור רוסיה, איראן וקטר ניסו לעשות הון פוליטי מניפולטיבי בסגנון אופ"ק, כשהקימו את מה שנקרא 'ג' טרויקה'. מטרתו הייתה לייסד גוף על-לאומי בסגנון אופ"ק שישפיע על שוק הגז והאנרגיה, אולם היוזמה לא התממשה. ייתכן ומהפכת הגז בארצות הברית הסירה את האיום שלהם מסדר היום. עם זאת חשוב לציין את מעמדה החזק של קטר כספקית ענקית של גז נוזלי. היו שנים שהובילה את שוק הגז העולמי גם בחזון מדהים של גידול, של רכישה והפעלה של צי מכליות גז ענקיות וחדישות. גם כעת קטר מובילה תוכנית פיתוח וגידול מרשימה, להגדיל את כושר הייצור מ-77 מיליון טונות גז נוזלי בשנה, לכושר ייצור של 142 מיליון טונות לשנה ב-2030. קטר גם מצליחה לייצר את הגז הנוזלי שלה במחיר הנמוך ממרבית מתחרותיה. זה גורם חשוב מאוד לתחרות אפשרית בהמשך, כאשר השוק יגיע לרוויה, לעודף היצע אפשרי, ולתחרות על כל לקוח.

¹¹ הנחת צינור גז ממזרח הים התיכון לכיוון יוון, יעדו הסופי איטליה מהווה אתגר טכנולוגי עצום וכפי הנראה אינו כדאי כלכלית בתנאי השוק הנוכחיים. מדובר על צינור שאם יונח יהיה הארוך בעולם, יעבור בתוואי עמוק במיוחד שיש בו פעילות סייסמית.

¹² ככתוב בדוחות הכספיים שלה מיום 31 בדצמבר 2023.

¹³ ברבעון הראשון של 2024 דיווחה שברון על הכנסות של 5.4 מיליארד דולר.

רוסיה ואיראן – בשלב זה נשארות מאחור, אם כי רוסיה, למרות הסנקציות, למרות פיצוץ צינורות הגז בים הצפוני, ממשיכה להפיק ולמכור גז טבעי בצינור, וגז נזולי לעולם. איראן צורכת את מרבית הגז שמפיקה לעצמה, אך גם לה תוכניות פיתוח למאגרי הגז שלה.

לסגר החות'י על מִצְרַב באב אל-מנדב יש השפעה משמעותית על הסחר ב-LNG. מכליות LNG נמנעות לחלוטין מלעבור בִּמְצָרִים. עם זאת סביר כי לקוחות עתידיים של גז מונזל שמקורו בישראל יהיו באגן הים התיכון או במערב אירופה ויושפעו פחות מהמצב בִּמְצָרִי הים האדום.

מסקנות

ישראל איננה מעצמת אנרגיה, כמות הגז במאגרים, והכמות השנתית שישראל מפיקה היא שולית. תפוקה שנתית של פחות מ-25 BCM, מול תפוקה עולמית שעברה בשנת 2021 את ה-4,000 BCM, עם 4,059 BCM בשנת 2023. לישראל יש את מה שהיא צריכה, כולל הבטחת ביטחון האנרגיה הנדרש לעשרות השנים הבאות, עם חיזוק מעמדה הגאופוליטי והכלכלי באזור.

העולם רחוק מכאן, גם אם נחבר אותו בצינור הים התיכון ליוון, וגם אם ננזיל כאן גז לייצוא (באמצעות מתקני הנזלה קטנים יותר) הכמויות לא יספיקו לביסוס מעמד של ספק גלובלי נחשב. עם זאת, לייצוא הגז חשיבות גאופוליטית גדולה גם מול מדינות רחוקות יותר, וכפי שמסתבר לאחר משבר אוקראינה, גם כמויות קטנות יחסית הן אטרקטיביות.

נקודה חשובה שתומכת ביצוא מוגבר, זה יתרון הגודל. ככל שישראל תמכור יותר, ייכנס יותר כסף. כסף שיוזיל את מחיר הגז לצרכן הישראלי, יאפשר המשך השקעה נדרש בחיפוש והפקה. יאפשר קידוחים עמוקים יותר, שאולי יחשפו גם מרבצי נפט. לכן מומלץ לקדם מתקן הנזלה צף, או יבשתי בשיתוף עם קפריסין.

יעדי הייצוא צריכים להיות לפי כמות שנתית, עליה יוסכם על פי פרמטרים שכבר נקבעו בעבר. במתקן יבשתי בעל כושר ייצור שנתי של 8–12 MTPA (Million Tonnes Per Annum of LNG), בחוזים ארוכי טווח ל-25–30 שנה, המשמעות היא בין 200 ל-360 BCM ייצוא, כמות שתיגרע מעתודות הגז של המדינה. במתקן צף של 3–4 BCM לשנה, חוזים ארוכי טווח ל-25–30 שנה, המשמעות היא בין 75 ל-120 BCM ייצוא. כמות זו צריכה להישקל מול עתודת מוכחות וזמינות בזמן סקר היתכנות לאפשרויות האלה.

מדינת ישראל צרכה בשנת 2022 13.14 BCM, עם צפי לגידול של עד 15 BCM בשנה בעשור זה, ועד כ-25 BCM לשנה בעוד שני עשורים. זוהי תחזית שנשענת גם על תחזית גידול לביקושים לחשמל. חשמל שסביר שגם בעשורים הקרובים יגיע בחלקו הגדול מטורבינות מונעות גז טבעי. חשמל שגם אותו ניתן יהיה לייצא למדינות השכנות, כמו גם מים מותפלים באנרגיה חשמלית מונעת בגז. תהליך שבעיקרו מוגדר ומוכר כ־Gas for Water. חשוב לציין שלכל גידול בביקוש ובאספקת הגז הטבעי הישראלי, יתרונות רבים לאוצר המדינה וביסוס כלכלת ישראל, ולמעמדה הגאואסטרטגי של מדינת ישראל.

במצב של חוסר ודאות אסדרתית, שינויים רגולטוריים שנויים במחלוקת, שמתארכים ומשתהים, גם בהחלטות שיש לקבל, לא נראה כאן עוד חברות זרות שמביאות כסף זר וניסיון מעשי בתחום החיפוש וההפקה המיוחד למזרח הים התיכון (מים עמוקים, ושכבות עמוקות עוד יותר), וכן מביאות עימן את השוק הבין-לאומי, עם מגוון של לקוחות בעולם.

השקעות זרות הן מה שימשיך לחזק את ביטחון האנרגייה של מדינת ישראל, בעיקר לנוכח מה שמתחוויר לכולנו בימים אלו של אי-ודאות ביטחונית במזרח התיכון ובעולם, איומים על ישראל ועל דרכי הסחר העולמי שרק מתגברים.

הרציף הצף האמריקני בעזה – מבט בְּרָאֵי מְעַבְר ספנות לרצועת עזה

יוסי אשכנזי

נושא הקמת נמל בעזה חזר ועלה לדיון מספר פעמים בעבר בעת השיחות על עתיד רצועת עזה. לאחר פרוץ המלחמה בשבעה באוקטובר, נדמה כי כל דיון ושיתוף פעולה עם מי שהתיימר להיות ריבון בעזה אינו רלוונטי, ודיון על מעבר ספנות, כולל ספנות בין-לאומית לרצועה על ידי מדינת ישראל – אינו מציאותי. הואיל וסוגיית "היום שאחרי" ברצועת עזה גם היא נותרה נכון לזמן כתיבת שורות אלו ללא מענה או דיון מהותי, הרי שלכאורה אין ממשות בדיון עכשווי מחודש על מעבר שיט בין-לאומי לרצועת עזה, ודאי לא כזה הניתן לפלסטינים על ידי מדינת ישראל או מטעמה.

עם זאת, זה מספר חודשים מנסים האמריקנים לשנע אספקה וסיוע הומניטרי לרצועת עזה באמצעות רציף צף שהוא למעשה סוג של נמל בחוף עזה. רציף שאמור לחסוך את המעברים היבשתיים הנתונים לאיומים מצד שחקנים שונים וכרוכים בקשיים לוגיסטיים. מכיוון שכך, עולות השאלות: האם עצם קיומו של רציף זה, או לפחות הניסיונות להקים תשתית בת-קיימה שכזו שעד כה מעלים בעיקר חרס, מתהדהדת עם החלופות האפשריות לגבי מעבר ספנות לרצועה? ומה משמעותו של ניסיון זה על הקמה עתידית של נמל בעזה וההשלכות האסטרטגיות של מהלך זה?

בפרק זה אסקור את עיקרי החלופות למעבר ספנות לרצועה אשר פורטו בהרחבה במאמרי משנת 2020,¹ וכן אסקור בקצרה את תולדות הרציף הצף שאותו ניסו האמריקנים להקים בחציה הראשון של 2024. אבחן את המצבים שבהם, בהנחה שרציף כזה אכן יתפקד בצורה סבירה לאורך זמן, הוא יוכל להשתלב עם החלופות שהוצעו בעבר לפתרון למעבר ספנות לרצועה, זאת כמובן רק אם תתרחש מציאות גאופוליטית ואסטרטגית אשר תאפשר זאת.

חלופות למעבר מים לרצועת עזה

בדיון על אפשרויות מעבר ספנות לרצועת עזה עלו החלופות הבאות:

שינוע סחורה לרצועת עזה דרך נמל אשדוד

למעשה זהו נתיב האספקה העיקרי דרך הים אשר דרכו הגיעו בפועל אלפי מכולות בשנה לשטחי הרצועה. אוניות נפרקות בנמל אשדוד והמכולות המיועדות לעזה היו מרוכזות לשם בדיקה ביטחונית, הכנתן להעמסה על משאיות והעברתן דרך היבשה מנמל אשדוד אל מעבר כרם שלום. שתי מערכות שינוע היו מעורבות בתהליך, זאת הישראלית עד למעבר כרם שלום,

¹ אשכנזי, י' (2021), חלופות לנמל מסחרי בין-לאומי בעזה – מבט בראי הזמן. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2020/21, 226–246, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

וזאת הפלסטינית אשר הייתה קולטת את הסחורה במעבר, משנעת אותה למשאיות של הרצועה, ומפזרות אותה למשתמשי הקצה – בעיקר לחקלאים אשר הזמינו חומרי גלם.

שיטה זו לא הייתה חפה מחסרונות. הבדיקה הביטחונית לתכולת המכולות וזאת הוטריונרית כאשר היה מדובר בתוצרת חקלאית (כגון ביצים לרבייה) ארכו זמן, פגעו באיכות התוצרת, ולמעשה יצרו תהליך של פחת אשר הלך והתעצם בהמשך הדרך.

ההעברה בכרם שלום ממשאיות ישראליות לפלסטיניות גבתה אף היא את מחירה מהחקלאים העזתים. תשלומים או שוחד לאנשי החמאס, גניבות תוצרת וסחורה מהמשאיות וכיוצא בזה, היו אירועים שבשגרה. מהנתונים שנבדקו ב־2014 וכן ב־2020 עלה כי עד 25 אחוז מהתוצרת אשר הגיעה לנמל אשדוד היו אובדים בצורה כזו או אחרת עד שזו הגיעה למשתמשי הקצה בעזה.

רציף פלסטיני בנמל אשדוד

לקראת סוף שנות ה־90 הציעה רשות הנמלים והרכבות הישראלית לפלסטינים לקבל רציף משלהם בנמל אשדוד.² עיקרה של ההצעה הייתה לגלם באמצעות הרציף סממני ריבונות פלסטינית עם שטח משלהם בנמל, דגל, רכבי עבודה ואנשי צוות תפעולי מטעם הרשות. בפועל, לא הייתה מעולם חלופה זו רלוונטית הואיל ולא נענתה על ידי הרשות הפלסטינית, ומשום שהמצב הגאופוליטי היה רחוק מלאפשר זאת.

חלופת נמל מים עמוקים או רדודים בעזה

הרעיון של בניית נמל חדש לחופה של עזה כפי שבא לידי ביטוי במשך השנים, בין אם נמל מים עמוקים ובין אם מים רדודים, מתבסס על התוכנית ההנדסית של החברה ההולנדית-צרפתית 'באלאסט ניזאם' משנות ה־90 של המאה הקודמת.

בניית נמל מים עמוקים המוגדר ככזה, אשר יוכל לקלוט אוניות מכולה גדולות מצריך עומק מים של עשרים עד שלושים מטר, כדי להתאים לשוקע האוניות ההולכות וגדלות.³ קיימת גם חלופה של נמל מים רדודים אשר אליו יגיע מטען שעבר שיטעון בנמלי HUB כגון אשדוד או אלכסנדריה. חלופה זו עוברת כחוט השני בתסריטים השונים בימים שעוד דובר על האפשרות של נורמליזציה בין ישראל ורצועת עזה. כבר בשנת 2006 חברת נמלי ישראל ("חנ"י) כללה בתוכנית האב שלה נמל מים רדודים ברצועת עזה, אשר ייתן מענה בעיקר לספינות גלנוע⁴ כסיוע לנמלי אל-עריש ונמל דאמיט.⁵ נמל כזה ישמש מקור פרנסה לאוכלוסייה העזתית

² מרום א', אגמון ג' וסופר א' (1998). נמלי הים בעזה – משמעויות לישראל. המכללה לביטחון לאומי.

³ נמלי 'המפרץ' ו'הדרום' החדשים של מדינת ישראל הם דוגמה לנמל מים עמוקים שנבנו בעלות של יותר ממיליארד דולר כל אחד, ויכולים לשרת אוניות בגודל TEU 18,000.

⁴ אוניית גלנוע (באנגלית: Roll on/Roll off ship, מכונה לרוב על פי ראשי תיבות RORO) היא אונייה המובילה מטענים מתגלגלים, הנישאים על גבי נגררים (טריילרים).

⁵ חברת נמלי ישראל (2006), תוכנית אב אסטרטגית לפיתוח נמלי הים התיכון של ישראל, כרכים א' ו'ב.

במגוון המקצועות הנדרשים לתפעול נמל ימי, אולם נראה כי במציאות הנוכחית לאחר שבעה באוקטובר אופציה זו אינה ריאליזאבילית.

חלופת אי מלאכותי לצורכי נמל ימי ונמל תעופה

עבודות בדבר הצורך באיים מלאכותיים למדינת ישראל נדונו רבות בשלושת העשורים האחרונים.⁶ בהקשר של אי מלאכותי אשר ישמש נמל ימי ושדה תעופה לעזה אפשר לציין את הצעתו של שר התחבורה דאז, ישראל כץ במבצע "צוק איתן", בדבר הקמת אי מלאכותי ואפשרות להיפרדות אזרחית מרצועת עזה, קרי, ביסוס תשתיות על האי למען הרצועה (כשדה תעופה ומתקני אנרגיה).⁷

על פי התוכנית ההיא תפסיק ישראל את אספקת החשמל, הדלק והמזון לעזה, אשר בה בעת תפורז מכלי הנשק, הרקטות והטילים שבידי החמאס. כדי לספק את צורכי הרצועה לאחר הפסקת התמיכה הלוגיסטית הישראלית ייפתח מעבר רפיח בין עזה למצרים לתקופת ביניים לשם העברת סחורות ואנשים וזאת בביקוח.

מימון האי המלאכותי אשר יוקם במרחק 4.5 ק"מ מחופי עזה ימומן על ידי הקהילה הבינלאומית, והמודל ההנדסי יילקח מחברת נמלי ישראל. על האי יוקם נמל ימי בעל עומק מים של 30 מטר, עורף לוגיסטי ומרינה ליאכטות. נוסף לכך יוקמו עליו מתקני תשתית כגון מתקני אנרגיה והתפלת מים, בהמשך גם שדה תעופה. התוכנית סיפקה גם מענה לנושא הבידוק הביטחוני. שוב, אין ספק כי לאחר שבעה באוקטובר, קשה לדמיין מימוש חלופה שכזו.

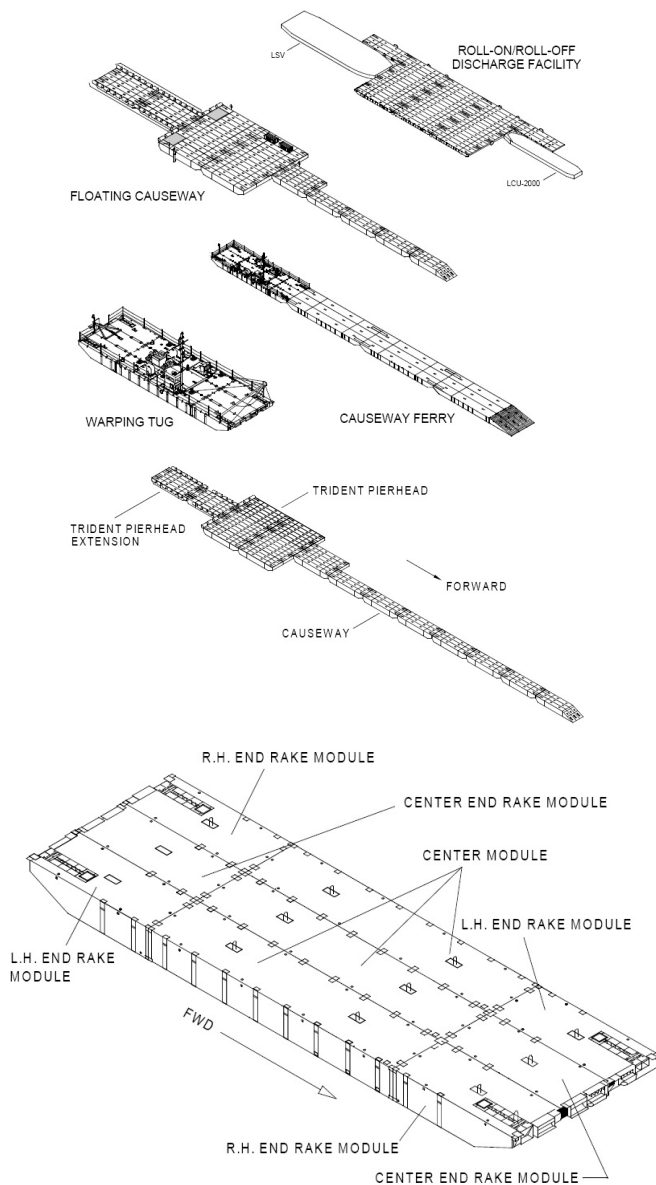
נמל צף

חלופה זו היא בחלקה מה שמנסים האמריקנים לבנות ברציף הצף בימים אלו. כאשר דנים בנמל צף ניתן לציין שני סוגי נמלים: האחד הוא נמלי מים עמוקים המתבססים על אלמנטים צפים, כפי שבנו הבריטים במלחמת פוקלנד בשנת 1984. נמל על אי מלאכותי יכול לשרת אוניות גדולות יותר כפי שתואר לעיל. לעומת זאת רציף צף יכול לקשר בין החוף לעומק הים, כך שעליו ניתן יהיה לשנע סחורות שנפרקו מאוניות בסדר גודל קטן עד בינוני באמצעות רכבים עד לחוף.

⁶ ראו סקירות אצל: קלמן, מ' (2017). איים מלאכותיים לתשתיות אנרגיה. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2016/17*, 164–173, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה; קלמן, מ' וגונן, א' (2019). התפתחויות בשנה החולפת בתחום הקמת איים מלאכותיים ופלטפורמות צפות. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2018/19*, 234–239, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה; וייס, ש' (2014). איים מלאכותיים בחופי ישראל אבן דרך בהתפתחות מדינת ישראל? קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה והמכללה לביטחון לאומי; בורט, מ' (2014). האופציה הימית – השדרה הכחולה. קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה; תוכנית ימית לישראל, שלב ג' איים מלאכותיים, אמצעי מדיניות.

⁷ *The Guardian*. (Mars 30, 2011) [Israel may build artificial island off Gaza Strip coast](#)

האלמנטים הללו לבניית המזח הם חלק מהיכולות הלוגיסטיות של ציים מתקדמים, במקרה הזה הצי האמריקני. במפרט הטכני של הצי האמריקני TM 55-1945-205-10-4, מוצגות אפשרויות לבניית מזחים צפים באמצעות רכיבים מודולריים:

איור 1: מהמפרט הטכני האמריקני למזח צף⁸

בחלופת המזח הצף האוניות המובילות את הסחורה (נקראות אוניות הזנה: feeders) נושאות בין עשרות למאות ספורות של מכולות.

נמל שטעון מאובטח וקו ספנות ממנו לרצועה

חלופה זו היא בעיקרה פוליטית, ובאה להציע פתרון לסוגיה הביטחונית אשר הטרידה את ישראל במשך השנים. על פי מודל זה, ספינות עם סחורה עבור רצועת עזה תגענה לאחד מנמלי הים התיכון שעליהם יוסכם מראש, כגון נמל מרסין בטורקיה או נמל לרנקה בקפריסין. בנמל יבוצע שטעון, קרי, פריקת הסחורה מהאוניות וטעינתה לאוניות הזנה קטנות יותר אשר תגענה לרצועה. השטעון יתבצע תחת הבקרה של גורם שלישי – בעבר הוזכרו האיחוד האירופי או נאט"ו כגורם כזה שיפקח כדי לוודא כי לא יוסלקו אמצעי לחימה. השיט מנמל השטעון לרצועה ילווה על ידי ספינות של חיל הים הישראלי כדי לוודא כי בדרך לא תיערך חבירה בים להטענת אמצעי לחימה על אוניות ההזנה. היעד הסופי של אוניות ההזנה הוא אותו רציף צף בעזה, אשר על גביו ייפְּרְקו המטענים וישונעו לחוף.

נמל אל-עריש ומעבר יבשתי

בחלופה זו משמש נמל אל-עריש המחודש במצרים כנמל הבסיס להכנסת סחורות לרצועת עזה דרך מעבר הגבול שבין עזה ומצרים (מעבר אל-עריש), ומצרים מפקחת מבחינה ביטחונית על המעבר ומונעת הברחת אמצעי לחימה לתוך עזה.

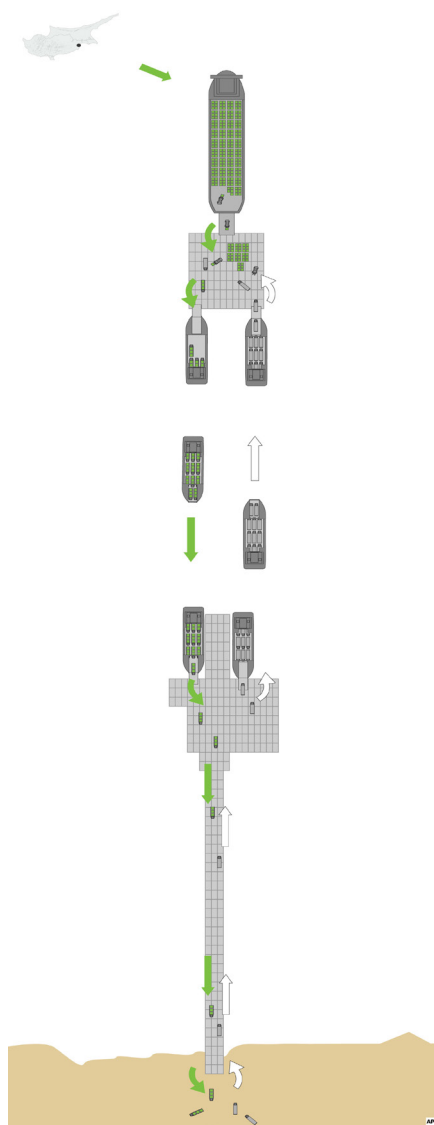
הרציף האמריקני בעזה

רעיון הצבת הרציף הצף למען אספקה של ציוד הומניטרי מהים נבע עקב תסכול אמריקני מהקצב הנמוך, לטענתם, של כניסת הציוד ההומניטרי לעזה במהלך מלחמת 'חרבות ברזל'. הנשיא בידן הכריז על כוונה זו בשבעה במרס 2024 בנאומו על "מצב האומה", והגדיר זאת כמשימת חירום של הצי האמריקני. דובר הפנטגון פטריק רייזר (Patrick Ryder) העריך למחרת נאומו של בידן כי לצי האמריקני יידרשו כשישים יום להקמת פרויקט הרציף.

פרויקט שינוע הסיוע לרצועת עזה נבנה כך שהסיוע מגיע לקפריסין, שם הוא משונע מאוניות אספקה גדולות לאוניות הזנה קטנות יותר אשר מפליגות לרצועה. אוניות ההזנה מגיעות למשטח צף הממוקם מספר מילים מהחוף, מקובע לקרקעית ובו נפרקת הסחורה. מהמשטח הצף בעומק הים מועבר הסיוע באמצעות סירות לוגיסטיות של הצי האמריקני למשטח צף נוסף המקושר ברציף לחוף העזתי, שם הוא מוטען על גבי משאיות ומשונע לחוף.

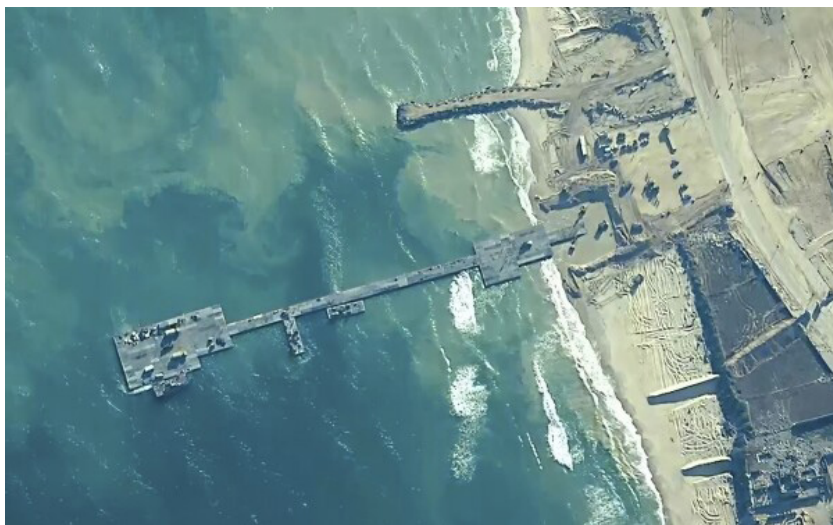
הרציף החל לתפקד במלואו לראשונה ב-17 במאי 2024 לאחר מעט יותר מחודשיים של התארגנות ובנייה, ובהשקעה של 230 מיליון דולה. מיום הקמתו ועד לפעם הראשונה שבה פורק חלפו בסך הכול 12 יום. כאמור, הוא בנוי משני חלקים עיקריים, משטח צף במרחק של כמאות מטרים בודדים מהחוף שאליו מגיעות אוניות האספקה ונפרקות בו, ורציף צר המקושר בינו לבין החוף שעליו נוסעות המשאיות. בהקמת הרציף היו מעורבים יותר מ-1,000 חיילים ומלחים אמריקנים בסיוע של ספינות לוגיסטיקה ונחתת של הצי המלכותי הבריטי אשר שימשה

למגורים בשלבי הבנייה. הרציף נבנה תחת פיקוד המרכז האמריקני (United States Central Command – CENTCOM) והיכולת ממותגת תחת המונח Joint Logistics Over-the-Shore (JLOTS). יכולת זו של האמריקנים מוכרת זה שנים לחיל הים הישראלי, ובעשור הקודם אף נערכו תרגילי שיתוף פעולה בין הציים בתחום הסיוע הלוגיסטי מהים לחוף.

איור 2: תרשים של שיטת פעולת הרציף הצף בעזה⁹

Baldor, L. C. (May 30, 2024). [The US-built pier in Gaza broke apart. Here's how we got here and what might be next.](#) AP News

איור 3: המזח הצף מול חופי עזה¹⁰

איור 4: משאית נפרקת מאוניית מטען של הצי האמריקני על גבי המזח הצף מול חופי עזה¹¹

Knickmeyer, E., and Lederer, E. M. (June 14, 2024). [US-built pier in Gaza is facing its latest challenge — whether the UN will keep delivering the aid.](#) *OPB* ¹⁰

Correa, L., and Bentov, A. (June 26, 2024), [US military shows reporters pier project in Gaza as it takes another stab at aid delivery.](#) *AP World News* ¹¹

לכאורה, מבחינת תכנונו הרציף מסוגל לעמוד ב"מצבים 3" (בין 0.5 ל-1.25 מטר גובה גלים) מתוך ציפייה כי ישרוד את האביב והקיץ עד לימי החורף המאופיינים בים גבוה יותר, החל מחודש ספטמבר. בפועל, הסערה הראשונה אשר הכניעה אותו התרחשה כבר ב-25 במאי. לאחר ששוקם באשדוד הוחזר לפעולה ב-8 ביוני ומאז חווה כאמור כשלים נוספים ואירועים תפקודיים. עד סוף יוני 2024 פורק והורכב הרציף כארבע פעמים, ובחלק מהפעמים הוא נסחף או נגרר לנמל אשדוד. נכון ל-28 ביוני 2024 פורק הרציף פעם נוספת עקב תנאי מזג אוויר, וכרגע לא ברור אם ישוב לפעול. ככלל, מסתבר כי הרציף אינו חסין דיו לתנאי הים התיכון, ובסערות יש לפרק אותו ולגרור אותו לאשדוד – מה שמונע ממנו לשמש פתרון בר-קיימה לסוגיית האספקה מהים. הכמות המצטברת של אספקה אשר הועברה דרכו לרצועת עזה עולה על 8,000 טונות ציוד מאז הקמתו.

איור 5: משאית סיוע על הרציף הצף¹²

יש לציין כי בשל תנאי המלחמה, האספקה המרוכזת בשטח החוף ליד הרציף לאחר שנפרקה ממנו, אינה זורמת לתוך הרצועה נכון לסוף יוני 2024. לטענת האו"ם ממתנים כ-6,800 טונות של ציוד בשטח החלוקה אשר לא הופץ לתוך הרצועה בשל "חששות ביטחוניים" לדבריהם. לטענת האמריקנים, אם האספקה לא תגיע באופן רציף לתוך עזה, אזי אין טעם להקים את הרציף מחדש. סגנית דוברת הפנטגון סברנה סינג (Sabrina Singh) אישרה בסוף יוני 2024 כי לא ברור אם הרציף יוצב מחדש. נוסף לכך, היא העלתה את הסוגיה שלפיה יש לתעל את אספקת המזון המגיע לקפריסין לנמל השטעון, ולשם כך האמריקנים מקיימים דו־שיח עם ארגוני הסיוע. האו"ם, שהוא הגורם המרכזי בהצבת האספקה באמצעות הרציף, לא העביר אספקה חדשה מהתשעה ביוני ועד סוף יוני 2024.¹³ לטענת האו"ם, אספקת הסיוע הופסקה

¹² The guardian. (June 23, 2024). ['They miscalculated': Gaza's floating aid pier failing to deliver in rough seas](#).

¹³ US Department of Defense (June 17, 2024). [Deputy Pentagon Press Secretary Sabrina Singh Holds an Off-Camera, On-the-Record Press Briefing](#)

משום שצה"ל השתמש במתחם הסמוך לאזור ריכוז האספקה למען מבצע הצלת ארבעת החטופים (מבצע ארנון, 8 ביוני 2024).¹⁴

הדיונים כרגע בין האמריקנים לאו"ם נסובים סביב שינוי מסלול האספקה, מנמל השטעון בקפריסין שבו תיבדק האספקה בהיבט הביטחוני, ישירות לנמל אשדוד, ומשם במשאיות לתוך הרצועה ללא צורך בבדיקה ביטחונית נוספת.

בין הרציף האמריקני בעזה לחלופות מעבר ספנות לרצועת עזה

אם נשוב לדיון בדבר חלופות למעבר ספנות למען רצועת עזה, הרי שרציף צף היה חלק בלתי נפרד מהן. רציף צף אינו רלוונטי לחלופת האספקה היבשתית דרך נמל, וגם לא לאספקה יבשתית דרך נמל אל-עריש. בחלופת בניית נמל מים עמוקים, כמו גם בחלופת נמל צף לאוניות גדולות שיהיה ממוקם בעומק הים מול חופי עזה – אין צורך ברציף צף. לפיכך, הרציף הצף רלוונטי לחלופה שבה קיים נמל שטעון במדינה שכנה, שממנו מגיעות הסחורות ישירות לרצועה.

הרציף האמריקני בעזה למעשה יצר בפועל את החלופה השישית שתוארה קודם לכן, והגדיר את הפרמטרים להפעלתה. נמל השטעון הוא קפריסין (ולא טורקיה). הכוח המפקח על אי הכנסת אמצעי לחימה למכולות הציוד בתהליך השטעון הוא אמריקני. תהליך השטעון מבוצע בתוך פריקת הסיוע מהאוניות אשר הביאו אותו לקפריסין, והוא מחולק לאוניות הזנה קטנות יותר, משם לספינות הצי האמריקני העושות את דרכן ישירות לרציף צף מול חופי עזה, ושם נפרק הציוד ומועמס על משאיות המשנעות אותו על גבי חלקו הצר של הרציף עד לחוף. בפועל, מסתבר כי חלופה זו איננה בת-קיימה אל מול תנאי הים התיכון, גם לא לאחר ההשקעה הגדולה בהקמתו, שהסתכמה בסך כ־230 מיליון דולר. חלופה זו דינה להסתיים ככל הנראה בפריקת הסחורות בנמל אשדוד, וחזרה לשינוע יבשתי מנמל אשדוד במשאיות אל תוך הרצועה. נוסף לכך, חלופה זו העלתה בעיות בדבר צבירת הסיוע וחלוקתו בתוך עזה.

סיכום

נושא "נמל בעזה" חזר ועלה בעבר על שולחן הדיונים בדבר חלופות אפשריות למעבר שיט בין לאומי לרצועת עזה. לאחר פרוץ המלחמה נראה כי נמל בעזה בתמיכה ישראלית אינו ריאלי. עם זאת, למען הסיוע לאוכלוסייה העזתית החליטו האמריקנים להקים רציף צף אשר יאיץ את הכנסת הסיוע ההומניטרי לרצועה, שלטענתם לקה בחסר בקצב הגעתו ופיזורו בתוך הרצועה. המשימה הוטלה על פיקוד המרכז האמריקני ובמשך יותר מחודשיים ובהשקעה בת כ־230 מיליון דולר, הוקם הרציף במאי 2024. הצי האמריקני הקים את הרציף בהסתמך על יכולות הסיוע הלוגיסטי שלו מהים לחוף – JYLOTS. למרות שהוכנסו באמצעותו יותר מ־8,000 טונות מצטבר של אספקה, בפועל לא עמד הרציף ביעודו, ולא שרד את תנאי הים התיכון. עד סוף יוני פורק והורכב כמה וכמה פעמים.

¹⁴ Ynet (29 ביוני 2024), [האו"ם שוב מחלק בעזה סיוע שהגיע מהים. ארה"ב בוחנת: נמל אשדוד יחליף את המזח?](#)

החלופה של רציף צף כחלק משטעון מאובטח וקו ספנות ממנו לרצועה שהוזכרה לעיל היא חלק מהותי בדיון על חלופות מעבר ספנות לרצועת עזה. החלופה מכוונת לאספקת ציוד לרצועה באמצעות נמל שטעון בקפריסין. הנסיבות הראו, כי חלופה זו אינה עומדת במבחן המציאות בתנאי הים של חוף עזה, למרות ההשקעה הכספית הגדולה, והעלתה גם סימני שאלה בדבר צבירת הסייג בחוף וחלוקתו לאוכלוסייה.

נראה כי הרציף האמריקני לא יוכל להתפתח לכדי נמל ממשי לעזה, וקרוב לוודאי כי אם יתקיים דיון בעתיד על הכנסת אספקה לרצועת עזה ישירות דרך הים, יהיה צורך במיזם הנדסי קבוע אחר כגון נמל ובניית שובר גלים, רציף גבוה או אי מלאכותי, אשר יצריכו השקעה כספית בהתאם.

אספקטים מבצעיים והנדסיים בהקמת מזח צף בחוף עזה

מוטי קלמר

בניית המזח

מיקום המזח נקבע לפי שיקולים מבצעיים ובעיקר שליטה בקו החוף. מהירות ההקמה וההפעלה של המזח היו השיקולים הקובעים. ממילא המוצר שהתקבל באופיו הוא ארעי ומועד הפעלתו יהיה תלוי רבות בגורמים הסביבתיים ומצב הים, כגון עוצמת הרוחות והגלים וכיוונם.

המזח נבנה באופן מודולרי מחלקים סטנדרטיים הנקראים "פונטונים". מידות החלקים המודולריים הוא אלמנט קבוע, והוא פועל יוצא מאופטימיזציה של הובלת החלקים אל המקום שיזדקק לאמצעים האלה, אך גם תואם את המידות של אמצעי ההסעה היבשתיים שמובילים את הפונטונים ממקום הייצור אל מיקומי הריכוז והאחסנה. לרוב לא יותר מ־40 רגל אורך – גודל מכולה. הפונטונים עצמם אטומים ובעלי אביזרי קשירה משוקעים לתוכם.

המזח שנבנה בעזה הוא ברוחב של כשמונה מטרים ובאורך של כ־500 מטר. מדובר בבנייה מודולרית וניתן להגדילו ל־1,000 מטר ואף ל־1,500. בראש המזח יש משטחי העמסה ופריקה בגודל של כ־120 מטר על 120 מטר, שגם אותם אפשר להגדיל לכדי 150 מטר על 150 מטר.

לצורך בניית המזח נלקחו חלקים מודולריים ופונטונים צפים ממחסני החירום של הצבא בדרום מזרח ארצות הברית, הועמסו על כלי השיט המיוחדים לתמיכה לוגיסטית, והושטו לאזור נמל אשדוד שנבחר למקום בניית המזח. אוניית ההובלה (אוניית האם) פרקה את המודולים לים, וצוות מיומן הרכיב מהן את המבנים הרצויים על גבי דוברות מונעות (אף הן עצמן מורכבות מאותן המודולים: פונטונים). זאת עבודה המצריכה מיומנות ותרגול, ואף תלויה מאוד במג האוויר ובתנאי הים השונים. לאחר ההרכבה, בעזרת הדוברות המונעות וגם אמצעים אחרים, שאף הם משמשים ציוד סטנדרטי באוניית האם (כגון גוררות), נגרר המבנה למקום המיועד בחוף עזה.

המזח נבנה על ידי יחידה צבאית מחיל היבשה האמריקני בשיתוף הדוק עם ימאי הצי האמריקני, ובסיס המזח נשען על החוף ונבנה בידי יחידת הנדסה של צה"ל, שחייליה הוכשרו במיוחד בידי היחידה האמריקנית שבונה את המזח. צה"ל חפר בחוף עזה במקום המיועד לבסיס המזח חפיר רחב בקו המים ברוחב של כ־20 מטר, באורך של כ־30 מטר, ובעומק של כ־10 מטרים, והוא מולא במי ים. המזח נדחף במהירות של כארבעה קשר לתוך החפיר ונתקע בדפנותיו. קצה זה משמש כעוגן היבשתי של המזח הצף. המזח עצמו נתמך בהמשכו על ידי הדוברות המונעות (הן גם עוזרות "ליישר" אותו במקרים של תנועה צדדית לא רצויה), ועגון לקרקע במקומות שנקבעו מראש ולפי הצורך.

שיטת הפריקה של המטענים ותפעול המזח

המטען מגיע לנמל בקפריסין, שם מועמס על אוניית אספקה קטנה יחסית הנושאת את הסיוע ההומניטרי למרחק של שני מיל מהחוף. בשלב הזה היא פורקת את המטען אל דוברות מונעות עצמאית המתופעלות בידי הצבא (הצי האמריקני). הדוברות מפליגות אל המשטח בראש המזח. האספקה אמורה להיות ארוזה באופן שיאפשר העמסה נוחה מהדוברת הממונעת אל המשאיות הממתינות על משטח ראש הגשה. המשאיות ישנעו את האספקה למרכזי הפצה בחוף. התכנון מאפשר תנועה דו־צדדית על המזח, אך היישום בפועל תלוי בתנאי מזג האוויר, במיומנות הנהגים ובניסיון שיצטבר עם ההפעלה.

המזח שנבנה הוא מזח צבאי לשימוש אזרחי זמני המופעל בידי הצבא האמריקני. בתור שכזה, אספקטים תכנוניים ובטיחותיים רבים (לעיתים אף כאלו המחויבים על־פי חוק בארצות הברית או בישראל) נזנחו, והפכו ללא רלוונטיים, כגון קביעת הגובה המינימלי של הדופן החופשית בעת מעבר משא על גבי הפונטונים, מרחק סיפון המזח מקו המים ועוד. לפיכך הפעלתו תלויה בכך שהוא מופעל חיילים.

בעיות שחיקה

מזחים צפים מסוג זה בנויים מחלקים רבים המחוברים ביניהם, וסובלים משחיקה מוגברת במשך הזמן עקב תנועת החלקים על גבי המים, היוצרת עומסים על המחברים בין החלקים. שחיקה זו מוגברת על ידי תנאי הים והרוחות. לפיכך, המזח שהוקם בעזה אינו יכול לשמש תחליף למזח אזרחי קבוע, שכן אורך חייו של המזח מוגבל. נוסף לכך, זמני ההפעלה שלו תלויים בצורה מוחלטת בתנאי מזג האוויר ומצב הים. מספר ימי ההפעלה האפשריים של מזח כזה בעונת החורף הם מוגבלים. לצורך השוואה אפשר לבחון את נמל אשדוד הסמוך שעל אף שהוא מוגן בשוברי גלים גדולים, הרי הנמל מושבת למשך כמה ימים בכל חורף. בסוף השבוע של 25 במאי 2024 דווח בתקשורת על חלקים מהמזח שנסחפו בגלי חוף, ונפלטו לחוף ימה של אשדוד. גובה הגלים באותו הזמן היה מעט פחות משני מטרים.

בימים הראשונים לפעולת המזח דווח כי קצב פריקת המטענים אינו גבוה. נראה כי תנאי הים מקשים את העברת האספקה מאוניית האם לחוף. במבט קדימה, ניתן להניח כי המזח לא יחזיק מעמד בסערת החורף בחוף הישראלי שבה גובה הגלים מגיע אף ליותר משמונה מטרים, ויהיה צורך לגרור אותו לנמל אשדוד, או לפרק אותו לפני בוא סערה ניכרת. לפיכך סביר כי לא תמשיך במזח פעולת שינוע לאחר סתיו 2024. זאת ועוד, לא ברור מה יהיה גרלו של המזח לאחר גמר פעולות הסיוע ההומניטרי, אם יישאר בעזה או יפורק ויועבר חזרה לארצות הברית.

ההסכם לתיחום הגבול הימי בין ישראל ולבנון: מבט חוזר לאחר אירועי השבעה באוקטובר

אורן שפלר

מאז חתימת הסכם תיחום הגבול הימי בין ישראל ולבנון באוקטובר 2022 ("ההסכם")¹ חלו תמורות ניכרות במרחב הגאופוליטי האזורי. אירועי ה-7 באוקטובר 2023 ומלחמת 'חרבות ברזל' בעזה ובלבנון שבאה בעקבותיהם, הביאו לקריסת התקוות לפיוס אזורי בין לבנון, ישראל והנהגה הפלסטינית הנוכחית. בעקבות כך, נוצרה אווירה חדשה המקשה מאוד על פעולת תיווך הסכמים בין-לאומיים בין צדדים עוינים.

השפעתה הרוויזיוניסטית של איראן באזור ממשיכה להוות גורם מערער יציבות. התמיכה המדינית, הצבאית והפיננסית שמעניקה איראן לשחקנים לא-מדינתיים חמושים (מיליציות), דוגמת החזבאללה, החות'ים והחמאס, מערערת את המשילות של ממשלות ריבוניות באזור. זאת ועוד, מאמצי התיווך של ממשל ביידן להשגת הפסקת אש וקביעת הסדר לשחרור החטופים הישראליים מאירועי ה-7 באוקטובר, בעוד אזרחים ישראלים רבים עדיין מוחזקים בשבי בעזה בידי החמאס, גרמו למתיחות שיא ביחסי ישראל-ארצות הברית. מתיחות זו מתפרשת כסימן לחולשה בעיני יריביה של ישראל.

מערכת הבחירות הסוערת בארצות הברית בשנת 2024, שמתאפיינת ביריבות מרה בין טראמפ, ביידן והריס, לצד שינויים בנוף הפוליטי האמריקאי, ועלייה משמעותית בגילויי אנטישמיות בעולם, הפחיתו משמעותית את הסיכויים להשגת הפסקת אש ממושכת. ניכר אם כן כי לכלל השחקנים האזוריים יש תמריץ לא קטן להמתין ולראות מה יהיו תוצאות הבחירות בארצות הברית.

פרק זה מנתח את ההשלכות של החתימה על ההסכם בעידן שלאחר ה-7 באוקטובר, ונבחנים בו ההיבטים החיוביים והשליליים הנובעים מההסכם שהושג בתיווך אמריקאי, תוך כדי התייחסות למעורבות של חזבאללה בלבנון.

ההסכם

ההסכם² שזכה לתואר "מכונן" היה שנוי במחלוקת מראשיתו, והושג בשלהי כהונתן של ממשלת לפיד בישראל וממשלת הנשיא עאון (Aoun) בלבנון בסוף אוקטובר 2022.

תהליך המשא ומתן ארך למעלה מעשור, התקיים בתיווך של ארצות הברית, ו"עבר" בירושה בין מנהיגים וממשלות בשתי המדינות במשך השנים. ההסכם הגיע לכדי מימוש רק הודות למאמצים דיפלומטיים אינטנסיביים של ארצות הברית, בהובלת שליוח המיוחד של הנשיא ביידן לאזור, עמוס הובשטיין.

¹ [The Israel-Lebanon Maritime Delimitation Agreement of 2022](#)

² See ["The Delimitation Agreement Between Israel and Lebanon – Challenges and Achievements"](#) By Dr. Benny Spanier & Orin Shefler, published in the *Maritime Strategic Evaluation for Israel 2022/23*

הדיונים בין הצדדים התקיימו במשרד המתאם המיוחד של האו"ם ללבנון בנאקורה (United Nations Special Coordinator for Lebanon at Naqoura – UNSCOL).³ ההסכם קבע, לראשונה, "קו גבול ימי" המוכר באופן הדדי (Maritime Boundary Line – MBL) בין ישראל ללבנון, וסלל את הדרך להכרה הדדית גם בזכויות ובבעלות על משאבי הטבע באזורים הכלכליים הבלעדיים (Exclusive Economic Zone – EEZ) של כל מדינה משני צידי הקו. ההסכם אימץ, מבחינה פרקטית, את עקרון קביעת קו גבול ימי חציוני (Median Line) ויישום העקרונות המקובלים של המשפט הבינלאומי למקרים מסוג זה.

אימוץ דוקטרינת קו גבול ימי חציוני איזן בין שתי קונסטרוקציות משפטיות שונות של הצדדים, ששיקפו תפיסות עולם שונות שפותחו על ידי המומחים שהועסקו על ידי הצדדים בנפרד בשנות המשא ומתן. הקואורדינטות של ה-MBL שאומצו בהסכם בסופו של דבר נבחרו על פי העקרונות המוכרים המעוגנים באמנת הים (United Nations Convention on the Law of the Sea – UNCLOS).⁴ ההסכם היווה תקדים אזורי לפתרון של הסכסוך הימי בין ישראל ללבנון בדרכי שלום, ואף שימש כמגדלור לפוטנציאל של פיוס בין שתי מדינות עוינות באמצעות דיפלומטיה ולא בכוח הזרוע. יש לציין כי ההסכם הושג בתיווך עצים של ארצות הברית חרף כוחו והשפעתו של חזבאללה בלבנון, ועל אף התערבותה המשמעותית של איראן באזור.

האינטרס הישראלי בחתימה על ההסכם

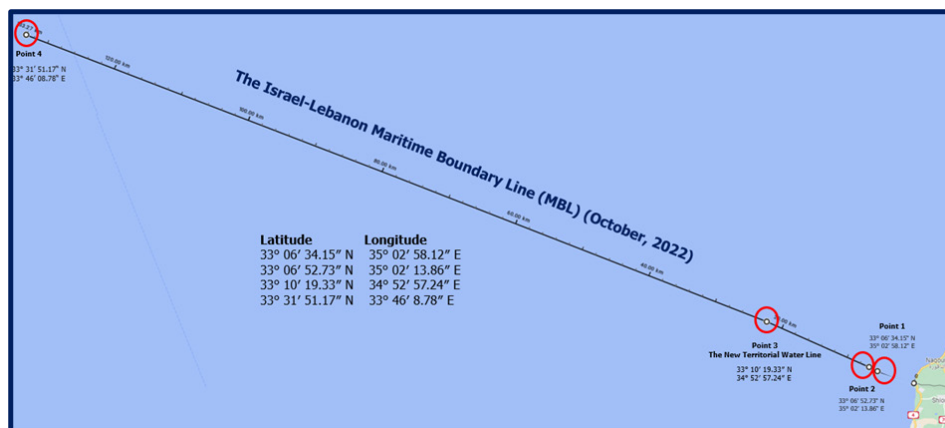
האינטרס המיידני של ישראל בחתימה על ההסכם בשנת 2022 נבע בעיקר משיקולים כלכליים ואנרגטיים. בתקופה היא התמקדה ישראל בפיתוח של פיתוח מאגר 'כריש' והפעלת המתקן הצף להפקה ואחסון גז (Floating, Production, Storage and Offloading facility – FPSO) (אסדה) המופעל על ידי חברת 'אנרג'יאן' (Energean) – החברה המפעילה של מאגר הגז. מאגר הגז 'כריש' ממוקם בסמיכות יחסית לקו ה-MBL בתוך האזור הכלכלי הבלעדי של ישראל.

ההסכם קבע שמאגר כריש ואסדת כריש שבקרבתו, נמצאים בתוך האזור הכלכלי הבלעדי של ישראל בצד הישראלי של ה-MBL, ובכך הפריך את הטענות הלבנוניות לגבי סיכויי החצייה של המבנה הגאולוגי של המאגר לתוך האזור הכלכלי הבלעדי של לבנון, מעבר לגבול, כמאגר חוצה גבולות.

זאת ועוד. לעניין המאגרים בצד הלבנוני, ההסכם כלל סעיף המעניק לישראל את הזכות לקבל את חלקה היחסי מכל ההכנסות העתידיות משדה 'קנא' (Qana) הלבנוני המשוער שמקומו בבולק 9, בצד הלבנוני של ה-MBL. בעת ההיא העריכו מומחים שחלקו של מבנהו הגאולוגי התתימי של שדה 'קנא' חוצה לתוך המים הכלכליים של ישראל. חשוב לציין כי ההסכם לא קבע בדיוק את אחוז החצייה של המאגר לתוך מימיה של ישראל, ולכן גם לא קבע את שיעור ההכנסות המדויק שישארל תהיה זכאית לו משדה 'קנא' במקרה של תגלית גז בשדה. הוחלט שהקביעה תיקבע בעתיד בידי המפעיל של בלוק 9 רק לאחר השלמת שלב הקידוח במקרה של תגלית.

³ [The Office of The United Nations Special Coordinator for Lebanon](#)

⁴ [United Nations Convention on the Law of the Sea](#)

איור 1: סימון תיחום קו הגבול הימי (MBL) בין ישראל ולבנון⁵

רבים ראו בהסכם פוטנציאל אדיר לקידום שלום ויציבות אזרחית, לעידוד חיפושי נפט וגז במזרח הים התיכון, וכלי חשוב לאבטחת כל התשתיות הימיות באזור הכלכלי הבלעדי של הצדדים. עם זאת, בעת שנחתם, ההסכם עורר גל מחלוקת בתוך ישראל ובלבנון. המתנגדים משני הצדדים הביעו חששות מההשלכות ארוכות הטווח של ויתור על חלקים מהאזור הכלכלי הבלעדי של כל צד לאחר כן, התנהל ויכוח מר בכל הקשור לשטח הימי השנוי במחלוקת לאורך קו הגבול הימי (שטח ימי דמוי משולש). החשש העיקרי של הצדדים היה שוויתורים ללא תמורה ברורה ומדידה עלולים להיתפס כחולשה, בעיקר בעיני חזבאללה, ובכך לפגוע בהרתעה האזורית של ישראל מחד גיסא, ובחוסנה ויציבותה של ממשלת לבנון מאידך גיסא.

המתנגדים להסכם בישראל אף השוו בין הוויתור על החלקים מהשטחים הימיים באזור הכלכלי הבלעדי לבין ויתור על חלקים מ"המולדת היהודית". בנימין נתניהו, שכיהן אז כמנהיג האופוזיציה, מתח ביקורת חריפה על ראש הממשלה דאז יאיר לפיד, בטענה שההסכם נחתם בחיפזון, בלחץ אמריקאי, בסוף כהונתו של לפיד ולקראת הבחירות הכלליות בישראל.⁶ נתניהו אף טען, כי הוויתור על שטחים ימיים המיוחסים לישראל אינו חוקי, וכי ההסכם מחייב אישור בהצבעה בכנסת, ההסכם לא הובא לבסוף לאישור בהצבעה כזו.⁷

⁵ See ["The Delimitation Agreement Between Israel and Lebanon – Challenges and Achievements"](#) By Dr. Benny Spanier & Orin Shefler, published in the *Maritime Strategic Evaluation for Israel 2022/23*

⁶ *Israel National News* (Arutz Sheva), October 11, 2022 "[Netanyahu condemns maritime agreement: Lapid surrenders to Hezbollah](#)"

⁷ *i24news*, October 12, 2022 "[Israel: Opposition parties work to delay Lebanon maritime deal](#)"

איור 2: אסדת 'כרש' הממוקמת באזור הכלכלי הבלעדי של ישראל מדרום לגבול הימי עם לבנון⁸

האינטרס הלבנוני בחתימה על ההסכם

האינטרס הלבנוני בחתימה על ההסכם נבע בעיקר משיקולים כלכליים ואנרגטיים גרידא, ובפרט מהאפשרות לפתח את מאגר הגז 'קנא' הנמצא ברובו בצד הלבנוני של ה-MBL. התפיסה הלבנונית גרסה כי מרבית הגז במאגר 'קנא' הנמצא בבלוק 9 (כ-83%–84%) נמצא בצד השטח הלבנוני, ורק חלק קטן מהמאגר כנראה חוצה לצד הישראלי של ה-MBL.⁹

תיווכה של ארצות הברית בהסכם עורר עניין רב בקרב חברות נפט וגז בין-לאומיות. אך תיווך זה מציב את ממשלת לבנון כמי ש"בוחרת צד" ביריבות המתגברת בין ארצות הברית לרוסיה בכל הקשור למלחמות על ההגמוניה העולמית בתחום האנרגיה. בעקבות כך, חברות גז רוסיות נסוגו מרצונן מההתמודדות על הזכויות של בלוק 9 בלבנון, ופינו את מקומם לשחקנים אירופים גדולים אחרים, בגיבוי ומימון מקטר.¹⁰

בעיני המחנה המתון בלבנון ההסכם נתפס כצעד חיובי לקראת צמיחה כלכלית פוטנציאלית, במיוחד לאחר הפיצוץ ההרסני שנמל ביירות באוגוסט 2020¹¹ ומשבר האנרגיה במדינה.¹² מנגד, גורמים קיצוניים אחרים בלבנון, ובראשם החזבאללה, ראו בהמשך קיום המשא ומתן ובוויתורים שנעשו לישראל בהסכם פגיעה באינטרסים ארוכי הטווח של לבנון, ואף פגיעה בריבונות של לבנון. דעת הקהל בלבנון נותרה במחלוקת, וסקרים שנערכו בסמיכות לחתימה על

⁸ [Energiean](#), Energiean Power FPSO

⁹ [France24](#), October 14, 2022 "[Lebanon-Israel maritime border deal: what do we know?](#)"

¹⁰ [AP News](#), January 29, 2023 "[Qatar replaces Russian company in Lebanon gas exploration](#)"

¹¹ הפיצוץ שנמל ביירות התרחש ב-4 באוגוסט 2020. באסון נהרגו 218 איש ולמעלה מ-7,000 נפצעו, רבים נעדרו ונגרם נזק עצום לבירה הלבנונית.

¹² [Times of Israel](#), September 19, 2020 "[US said to redouble efforts for Israel-Lebanon maritime talks after Beirut blast](#)"

ההסכם הצביעו על כך ש"יותר מ-80% מהציבור הלבנוני לא רוצה סכסוך",¹³ וכי "לבנון תוכל ליהנות ממשאבי הטבע צפופים לקו הגבול הימי".¹⁴ תומכי ההסכם בלבנון הדגישו את היתרונות הכלכליים הפוטנציאליים¹⁵ כולל את האפשרות להפוך לספקית עצמאית של אנרגיה.¹⁶ כנגדם, מתנגדים להסכם הביעו חשש שהסדר חלוקת הרווחים עם ישראל בקשר למאגר 'קנא' עלול להעמיד את לבנון בעמדת חוב כלפי ישראל בעתיד.¹⁷ בכל זאת נזכר שהמשא ומתן, ויישומו של ההסכם לאחר חתימתו, התנהלו תחת עינם הפקוחה של חזבאללה ופטרוניתו, איראן.¹⁸

איור 3: אסדת חברת טוטאל ה-Transocean Barents מגיעה ללבנון לקידוח בבלוק¹⁹

באופן מסורתי, ההשפעה הרבה והעוצמה הצבאית המיוחסות לחזבאללה עשויות לגבור על יוזמות ממשלתיות מסוג זה. אולם במקרה הזה, למרות היעדר התמיכה הפומבית בהסכם מצד חזבאללה ואיראן, בפועל לא ננקטו על ידם צעדים לסיכולו. לפיכך, ההנחה הרווחת היא כי

¹³ *The New York times*, December 22, 2023, "[U.S.-Brokered Talks Seek to Ease Tensions on Israel-Lebanon Border](#)" By Adam Entous, Ronen Bergman, Maria Abi-Habib and Euan Ward.

¹⁴ *The Times of Israel*, October 11, 2022, "[Israel announces 'historic' maritime border agreement with Lebanon](#)", By Lazar Berman and Jacob Magid.

¹⁵ *The Times of Israel*, October 13, 2022, "[Lebanon's president announces official approval of maritime border deal with Israel](#)".

¹⁶ *France24*, October 6, 2022, "[Lebanon years away from gas riches despite Israel deal: Analysts](#)".

¹⁷ *The Times of Israel*, October 12 2022, "[Leaked text of Lebanon-Israel maritime deal underscores its ambiguity](#)" By Lazar Berman.

¹⁸ *Arab Center Washington DC*, October 31, 2022, "[Lebanon Will Not Benefit from Its Maritime Agreement with Israel](#)" by Imad K. Harb.

¹⁹ *Energy Voice*, August 16, 2023, "[Transocean Barents arrives in Lebanon for Total drilling](#)".

חזבאללה ואיראן אפשרו במכוון את קידום ההסכם עד חתימתו. יתרה מזאת, יש הטוענים כי חזבאללה ראה ביכולתו הצבאיות, בשילוב עם האסטרטגיה המשפטית שפיתחה ממשלת לבנון בעת המשא ומתן, גורם מרתיע שהוביל את ישראל לויתורים, ולהסכם אחרי שנים של משא ומתן וקיפאון. ידוע שחזבאללה נוהג לעיתים קרובות להאדיר את הישגיו מול ישראל במטרה לחזק את מעמדו בתוך לבנון, במיוחד לאור הביקורת הציבורית שספג לאחר הפיצוץ בנמל ביירות ב־2020, וכך אולי היה גם במקרה זה.

על אף שההסכם אכן הביא להפחתה זמנית של המתרחבות הצבאית במזרח הים התיכון בין ישראל ללבנון, אדריכלי ההסכם בחרו במכוון להחריג ממנו פתרון לסכסוך הימי בנוגע לסימון קו הגבול הימי בקרבת החוף (אזור המכונה "קו המצופים"),²⁰ וגם לא התייחסו כלל לפתרון לסכסוך הגבול היבשתי הנותר בין הצדדים באזור 'חוות שבעא' שבאזור הר דב במורדות החרמון.²¹

חשוב לציין כי ניכר שחזבאללה זיהה בבירור את הפוטנציאל הכלכלי הטמון בפיתוח תגליות גז בים התיכון, וגם את האפשרות לחלוק בזרם ההכנסות העתידי והניכר הצפוי לממשלת לבנון מפיתוח מאגרי גז טבעי בים, שאילו הוא ודאי שואף לקבל גישה בעתיד. ברור שלממשלת לבנון ולחזבאללה יהיו אינטרסים מנוגדים בכל הנוגע לניהול ושליטה בהכנסות התמלוגים הצפויות. סוגיה זו תיוותר, ככל הנראה, כאתגר המשמעותי ביותר עבור הממשל בביירות מול חזבאללה בעתיד, וודאי שיידרשו דרכים לרסן את שאיפותיו של חזבאללה בהקשר זה.

איור 4: ארמון הממשלה בביירות, מושבו של ראש ממשלת לבנון וממשלתו²²

כדי שממשלת לבנון תוכל להפיק תועלת כלשהי מצפי הכנסות מתמולגי הגז שינבטו מההסכם בעתיד, יהיה עליה לפעול קודם כל להשבת השפעתה וריבונותה המלאה על שטחי המדינה.

²⁰ [The Israel-Lebanon Maritime Delimitation Agreement of 2022, Section 1, Article B](#)

²¹ *The Times of Israel*, April 9, 2019, "[Lebanon says Golan recognition undercuts its claim to disputed land with Israel](#)"

²² [Grand Serail \(Government Palace\)](#)

תהליך זה ודאי יהיה כרוך בחיזוק מוסדות השלטון הלבנוניים תחילה, וניסיונות לצמצום השפעתו ההרסנית של חזבאללה בתוך גבולות המדינה ומחוצה לה.²³ יתרה מזאת, תידרש גם הקמה של מנגנון פיקוח הדוק מאוד על כל הכנסות התמלוגים העתידי של המדינה, והגנה עליהן מפני התערבות בלתי רצויה של החזבאללה. בד בבד, ודאי שיהיה גם צורך לטפל בשחיתות השלטונית המושרשת בלבנון שעלולה לפגוע במנהל התקין של תמלוגי הגז. יהיה גם מקום לשקול הקמת קרן עושר ייעודי לבנוני למען ניהול כל התמלוגים של משאבי הטבע של המדינה, בדיוק כפי שעשתה מדינת ישראל לפניה ומדינות רבות אחרות.

אסטרטגיה נוספת שיכולה לתרום לקידום מטרות ההסכם בתוך לבנון עשויה לכלול פיתוח אינטרסים כלכליים משותפים עם ישראל, וזאת לצד ניהול דיאלוג פנימי עם חזבאללה. אם יתקיים דיאלוג הדדי בין ישראל ולבנון בהמשך, ואם אכן יחל תהליך של פירוז חזבאללה בלבנון, ייתכן כי ארצות הברית ומדינות משפיעות נוספות באיחוד האירופי, כדוגמת צרפת, יוכלו לתמוך בתהליך הפנימי ואף לתמרץ אותו. תמיכה בין-לאומית חיצונית בלבנון עשויה להיות אפקטיבית מאוד במיוחד ככל שממשלת לבנון תרצה להפעיל לחץ על חזבאללה להתפרק מנשקו, ולשחרר את אחיזתו במדינה.

עם זאת, בעקבות אירועי ה-7 באוקטובר, הסבירות לפירוק מרצון של חזבאללה מנשקו ולוויתור על השפעתו על הממשל הלבנוני נראים נמוכים מתמיד.

נוסף לתפיסה העצמית של חזבאללה כ"מגן לבנון" מפני "תוקפנותה" של ישראל, הארגון עצמו מייצג את הזרם המוסלמי השיעי באוכלוסייה הלבנונית המפוצלת. עוצמתו והשפעתו של חזבאללה, יחד עם השינויים הדמוגרפיים המתחוללים בלבנון בשנים האחרונות (כולל הירידה המתמדת בהשפעת הקבוצה הנוצרית מארזית), חשפו את חולשותיה של המערכת הפוליטית הלבנונית. כזכור, החוקה הלבנונית משנת 1926,²⁴ בשילוב עם "האמנה הלאומית" משנת 1943,²⁵ יצרו מנגנוני איזון דמוגרפיים במוסדות השלטון הלבנוניים. מנגנונים אלו נועדו להבטיח ייצוג הולם לכל קבוצות האוכלוסייה בממשל, תוך כדי קביעת חלוקה עדתית של תפקידי המפתח במדינה.²⁶ ואולם, השינויים הדמוגרפיים שחלו בשנים האחרונות מאז עיצוב מנגנונים אלו, מעמידים בספק את יעילותם בהווה. לפיכך, כל רפורמה פנימית בלבנון תחייב כינון מחדש של האיזון הפוליטי התואם את המציאות הדמוגרפית העכשווית באופן שייצג את כל הזרמים.

כמו כן, ייתכן שממשלת לבנון תידרש לנהל הליכים משפטיים כנגד חזבאללה בגין פעילותו מערערת היציבות במדינה, בגין הפרת החוקה הלבנונית ובגין סחר בלתי חוקי בנשק, אשר כולם תרמו משמעותית להחלשת הצבא והממשל הלבנוני כאחד.

²³ Harb 2022.

²⁴ [The Lebanese Constitution](#) (1926).

²⁵ The National Pact of Lebanon (1943).

²⁶ [The Lebanese Constitution, Article 24](#).

הסיכויים להצלחתו של תהליך מעין זה נראים קלושים בעת הנוכחית. איחוד מחדש של לבנון תחת ריבונות אחת וקיום ממשל יציב מחייב לכידות ציבורית ופירוז כולל של הזרמים החמושים במדינה. לנוכח מורכבותן של משימות אלו יש חשש אמיתי כי ניסיון לקדם עלול להגביר את הסיכון למלחמת אזרחים נוספת במדינה והתפוררות מוסדותיה.

ההשפעה האיראנית בלבנון באמצעות חזבאללה

איראן, כפטרונית העיקרית של החזבאללה, ממלאת תפקיד מרכזי בעיצוב, ולעיתים אף בהכוונת האסטרטגיות של הארגון בלבנון. באמצעות החזבאללה, איראן מחזיקה בהשפעה ובכוח ניכרים בזירה הלבנונית וכך גם השפעה על ישראל. הסבירות להצלחת תהליכי הפיוס הפנימיים בלבנון ללא מעורבות איראנית, נראית נמוכה ביותר. איראן כבר הביעה התנגדות עקרונית להסכם, ואין זה סביר כי תעודד מרצונה את חזבאללה לסגת או להתפרק מעוצמתו הצבאית בדרום לבנון.

אומנם חזבאללה נמנע עד היום מלהתנגד באופן אקטיבי לפעולות הביצוע של ההסכם, אך יש לייחס זאת לשיקולים כלכליים ולדינמיקה הפוליטית הפנימית בלבנון, ולא לשינוי מהותי ביחסה של איראן כלפי ישראל. סביר יותר להניח כי חזבאללה לא יאפשר לפעולות היישום של ההסכם לערער את מעמדו והשפעתו בתוך לבנון. באופן דומה, איראן צפויה להתנגד לכל מהלך פנים לבנוני העלול להחליש את השפעתו של חזבאללה בלבנון, מתוך חשש שהדבר יפגע באינטרסים האסטרטגיים שלה באזור.

איור 5: פרסום של חזבאללה שבו לכאורה כתב"מ של הארגון מצלם את אסדת 'כריש' בשטח הכלכלי הישראלי²⁷

Press TV, July 5, 2022, "[Hezbollah: Flying Drones To Karish Gas Field Conveyed Message To Israel](#)" ²⁷

העידן שלאחר ה-7 באוקטובר: ההשלכות האזוריות והאיום המתמיד במלחמה כוללת אזורית

חלפו להן שנתיים מחתימת ההסכם ועולה השאלה: האם ההסכם תרם משהו לדינמיקה האזורית? התשובה לכך מורכבת ואינה חד־משמעית.

אירועי ה-7 באוקטובר והתקפותיו החוזרות של חזבאללה על ישראל בעקבותיהם הגבירו באופן ניכר את המתיחות בין הצדדים, ואף העלו את הסיכון למלחמה כוללת ואזורית. במצב הנוכחי, אולי ההישג המשמעותי ביותר עבור ישראל היה בהבטחת פעילותה של אסדת 'כריש' באזור הכלכלי הבלעדי של ישראל. למעשה, הפקת הגז הטבעי מהאסדה והתוצרים הנלווים נותרו יציבים יחסית מאז חתימת ההסכם ללא שינוי, כולל בתקופה שלאחר ה-7 באוקטובר ובמהלך מלחמת 'חרבות ברזל'.

זאת ועוד, המכתב שהתקבל בישראל מהנשיא ביידן, בסמיכות לחתימה על ההסכם, תרם גם הוא למעמדה של ישראל באזור בכך שהוא הבטיח, לכאורה, תמיכה אמריקאית חזקה בהגנה על ישראל ועל תשתיות הגז באזור הכלכלי האזורי.²⁸ מכתב זה אכן סיפק רמה מסוימת של ביטחון לראשי המדינה בעת החתימה על ההסכם. מעניין גם להבין שיייתכן שיש גם סוג הבנות "בלתי כתובות" בין ישראל לאויביה שלפיהם פגיעה בתשתית ימית היא "מחוץ לכללי המשחק" בעת עימות צבאי באזור. אם אכן יש הבנות בלתי כתובות מסוג זה, הדבר עשוי להתאים גם לאינטרסים האיראניים הרחבים יותר, בהתחשב בכך שאיראן מגינה גם על תשתיות האנרגיה הימיות שלה עצמה במימיה. במקרה של פגיעה בתשתיות ימיות, יש שיטענו כי האיום ההדדי בהפעלת כוח צבאי נגדי כנגד תשתיות אנרגיה הוא גורם ההרתעה המשמעותי ביותר, אפילו יותר מאשר ההסכם עצמו.

לשיליה, נזכור גם שההסכם לא מנע מהחזבאללה לתקוף את ישראל בטילים מייד לאחר ה-7 באוקטובר, וגם לא מנע מחזבאללה לבצע פעולות מודיעין התקפיות כגון שליחת כטב"מים לצילום ערים ובסיסי צבא ישראליים בשטח מדינת ישראל.²⁹ כמו גם, ההסכם לא מנע מחזבאללה לאיים על אסדת כריש עצמה.³⁰

נראה שלמרות היותו של ההסכם הישג דיפלומטי אמריקאי כביר, ההסכם תרם בעיקר לפתרון יבוח תאורטי משפטי על אופן קביעת קו גבול ימי בין שתי מדינות. העובדה שחזבאללה אינו צד להסכם מחלישה מאוד את יישומו בפועל. בממשלה הנוכחית בישראל נשמעים קולות הקוראים להטיל את מלוא כובד האחריות לפעולות חזבאללה נגד ישראל על ממשלת לבנון

²⁸ *The Times of Israel*, October 29, 2022, "[Biden Drafts Letter Guaranteeing Israel's Rights In Lebanon Maritime Deal](#)"

²⁹ *Reuters*, June 18, 2024, "[Lebanon's Hezbollah Publishes Drone Footage Claiming To Show Surveillance Of Israel's Haifa](#)"

³⁰ *The Times of Israel*, July 2, 2022, "[IDF shoots down 3 Hezbollah drones heading for Karish gas field](#)"

באופן ישיר,³¹ וזאת למרות קיומו של ההסכם בין המדינות. במקרה זה, הדבר עלול להחליש עוד יותר את הממשל הלבנוני השברירי גם כן, וגם להוביל לביטול ההסכם בין הצדדים. מבחינה כלכלית, כזכור, עד כה לא נמצא גז או נפט בבלוק 9, ולפיכך לבנון טרם ראתה רווחים מההסכם.

איור 6: חיל הים הישראלי אוכף אזור בטיחות מסביב לאסדת כריש בהתאם לאמנת הים³²

ההישג החשוב ביותר של ישראל בחתימת ההסכם קשור בכלל לסוגיית פיתוחו של מאגר 'כריש' והקמתה והפעלתה של אסדת 'כריש'. מיקומה האסטרטגי של האסדה, בסמיכות לנתיבי שיט מרכזיים במזרח הים התיכון באזור הכלכלי הבלעדי של ישראל, מעלה סוגיות ביטחוניות ובטיחותיות מורכבות הניתנות לניצול על ידי גורמים עוינים לישראל, כגון חזבאללה ואיראן, בזמן עימות מזוין בין הצדדים.

מיקומה של אסדת 'כריש' בקרבת נתיבי שיט בין-לאומיים מעוררת אף דילמות משפטיות הנוגעות לאכיפת חופש השיט לפי עקרונות "המעבר התמים" (innocent passage and transit passage) על פי אמנת הים.³³

חיל הים הישראלי קבע, ואף אוכף, אזור בטיחות (Safety Zone) סביב אסדת 'כריש'. מדובר בזכות המוקנית רק למדינות חוף (Coastal States) כחלק מאמנת הים.³⁴ עם זאת, אכיפת אזור

³¹ *The Israel Defense Forces (IDF)*, January 18, 2024, "[UNSC Resolution 1701 and Israel's Northern Front](#)".

³² *The Times of Israel*, October 16, 2022, "[Lebanon Accuses Israeli Naval Gunships Of Entering Its Territorial Waters](#)".

³³ See [UNCLOS, Part III. "Straits Used for International Navigation" §2 \(Transit Passage\) & §3 \(Innocent Passage\)](#). Also see *UNCLOS and the Protection of Innocent and Transit Passage in Maritime Chokepoints* (2021). By the Maritime Policy & Strategy Research Center (HMS) and the Konrad Adenauer Foundation (KAS), Edited by Benny Spanier, Orin Shefler, Elai Retig

³⁴ [Article 60 \(5\), Artificial islands, Installations and Structures in The Exclusive Economic Zone, UNCLOS](#)

בטיחות עלולה להיות מוקד לעימותים וחיכוך בלתי פוסק עם כלי שיט במרחב הימי של ישראל, במיוחד כאשר ספינות חולפות עלולות להתעלם מהנחיות חיל הים או לערער על הלגיטימיות של נוכחות חיל הים באזור.

בהקשר זה, קביעת "קו גבול ימי" (MBL) המוכר בין־לאומית הוא הישג מדיני ואסטרטגי משמעותי לישראל, שכן הוא מחזק את יכולתה של ישראל לאכוף את אזורי הבטיחות סביב מתקנים ימיים, ואף מעניק לה בסיס משפטי איתן בניהול נתיבי השיט במזרח הים התיכון.

לעניין זה נשאלת השאלה: האם מיקומה של אסדת 'כריש' מעל המאגר במים עמוקים באזור הכלכלי הבלעדי של ישראל לא התחשבה דייה, אולי למרבה הצער, בשיקולים ביטחוניים רחבים כפי שהובא בחשבון בעת בחירת מיקום פלטפורמת 'לווייתן' הנמצא במימיה הטריטוריאליים של ישראל? התוצאה היא שתפעולה של אסדת כריש מחייבת אבטחה צמודה של חיל הים באזור האסדה במים העמוקים הרחק מגבולות המדינה בעלות גבוהה למדינה וסיכון חייליה. סוגיה נוספת המושפעת באופן ישיר ממקום האסדה הוא האתגר הלוגיסטי בתחזוקת האסדה באזור הכלכלי הבלעדי לאורך זמן. הפעלתה של האסדה מחייבת תנועה מתמדת של כלי שיט לכיוון האסדה ובחזרה לחוף לצורכי תמיכה טכנית ושירות, דבר המחייב תיאום בלתי פוסק ומורכב מאוד בין מפעילת האסדה, אנרג'יאן, לבין חיל הים הישראלי. מצב זה מדגיש ביתר שאת את הצורך בנוכחות מתמדת של חיל הים באזור הימי המדובר.

בתרחיש של מלחמה כוללת אזורית בין ישראל ללבנון ולחזבאללה בפרט, שעלולה להתפשט לאזור הכלכלי הבלעדי של ישראל, עולות שאלות מהותיות וקשות מאוד לגבי ההשלכות הכלכליות של עימות ימי בין הצדדים. הסיכון למלחמה, ובוודאי לאחר פריצתה בפועל, משפיעים ישירות על עלויות הביטוח והתפעול של כל המתקנים הימיים של ישראל ושל לבנון בזירת הלחימה, ואף על היתכנות כלכלית של פיתוח פרויקטים ימיים עתידיים, כדוגמה פרויקט כריש. לפיכך, החתימה על ההסכם בפרק הזמן הקריטי הוא אפשרה למעשה לחברת אנרג'יאן ולמדינת ישראל להשלים את ההפעלה של מאגר 'כריש', ובתוך כך הפחתה ניכרת של כלל הסיכונים הכרוכים בפרויקט. ניתן אף לטעון כי ללא ההסכם הייתה השלמת הפרויקט כמעט בלתי אפשרית. בהיבט הזה, ההסכם הוא הישג גדול לא רק עבור חברת אנרג'יאן, אלא גם עבור מדינת ישראל כולה, אשר מפיקה תועלת אנרגטית, כלכלית וגאופוליטית מהפרויקט והפקת הגז הטבעי מהמאגר.

קפריסין וטורקיה

השפעת ההסכם הימי שנחתם בין ישראל ללבנון ניכרת גם בהקשר האזורי הרחב יותר, כפי שניתן לראות בסכסוך הימי בין קפריסין לטורקיה. העקרונות המשפטיים הבין־לאומיים שיושמו בפתרון הסכסוך הישראלי-לבנוני עשויים לשמש תקדים ליישוב מחלוקות דומות באזור.

קו הגבול הימי שנקבע בין ישראל ללבנון כולל קואורדינטות המגיעות עד לאזור הכלכלי הבלעדי של קפריסין. בעקבות כך נוצרה הזדמנות ללבנון ולקפריסין להגיע להסכמה על נקודת הגבול

המשותפת ביניהן. אומנם נחתם הסכם לתיחום הגבול הימי בין המדינות, אך הוא טרם אושרר, בעיקר עקב חוסר בהירות לגבי חלקו הדרומי של קו גבול זה, המגיע עד הגבול הימי של ישראל.³⁵

ההתפתחויות האחרונות באזור, ובפרט העימות המתפתח בין ישראל לחזבאללה, יצרו דינמיקה חדשה. האיזמים שהפנה חזבאללה לאחרונה כלפי קפריסין, בטענה שהיא עלולה לאפשר לישראל להשתמש במרחב האווירי והימי שלה לצורך התקפות, מדגישים את מורכבות היחסים האזוריים ואת הדינמיקה המשתנה בין כל המעורבים בדבר.

קפריסין, שלה אינטרסים משותפים רבים עם ישראל, מוצאת את עצמה במצב מורכב מאוד מול השאיפות האזוריות השיעיות של חזבאללה ואיראן. האיזם של חזבאללה על קפריסין,³⁶ משתלב ישירות עם האינטרסים של טורקיה באזור. טורקיה, המתמודדת עם תלות אנרגטית גבוהה ברוסיה ובאיראן, רואה בגילויי הגז הטבעי במזרח הים התיכון, ובמיוחד באזור הכלכלי הבלעדי של קפריסין, הזדמנות אסטרטגית עבודה. טורקיה אף טוענת שנים רבות לזכויותיה על משאבי טבע במזרח הים התיכון, הן עבור עצמה והן עבור הרפובליקה הטורקית של צפון קפריסין (Turkish Republic of Northern Cyprus – TRNC).³⁷

טורקיה נוהגת לנקוט צעדים אקטיביים להעצמת נוכחותה באזור הכלכלי הבלעדי של קפריסין, כולל באמצעות עריכת תרגילים ימיים צבאיים, וזאת כדי להפגין את כוחה הימי והצבאי מול ישראל, קפריסין ויוון. יתרה מזאת, טורקיה אף ממשיכה לאתגר באופן פומבי את מדיניותה של ישראל באזור בפרן הדיפלומטי והצבאי כאחד, ובדגש על הפן הימי.³⁸ ההסכם, אם כן, נושא בחובו פוטנציאל גדול להשפיע על מאזן הכוחות האזורי, וגם על שאיפותיה של טורקיה במזרח הים התיכון כולו, ואף מדגיש כמה הקשרים המורכבים בין כל המדינות קשורים גם לסכסוכים הימיים האזוריים, האינטרסים הכלכליים, והדינמיקה הגאופוליטית במרחב מזרח הים התיכון.

פיתוח מאגרים בלבנון מאז החתימה על ההסכם

מאז החתימה על ההסכם, לבנון עשתה כמיטב יכולתה לפעול באופן אקטיבי למימוש. אולם, לדאבונה התרחשה התפתחות משמעותית ב-13 באוקטובר 2023, כאשר חברת Total

³⁵ *The Times of Israel*, October 29, 2022, "[After Israel deal, Lebanon and Cyprus agree to move forward on maritime border talks](#)", By AFP

³⁶ *The New York Times*. June 22, 2024, "[Hezbollah Has Threatened Cyprus. Here's Why](#)"; *The Guardian*, June 19, 2024, "Hezbollah leader: Cyprus will be target if it lets Israel use its territory in conflict"

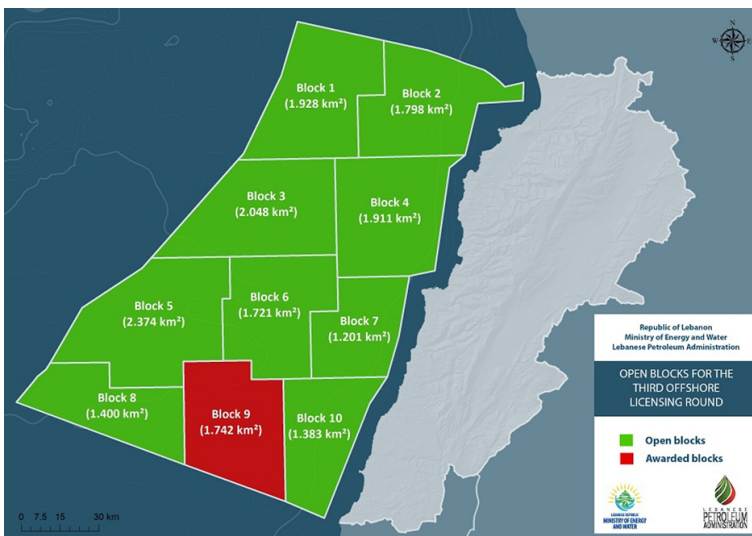
³⁷ Republic of Türkiye, Ministry of Foreign Affairs, "[No: 323, 27 October 2022, Press Release Regarding the Signing of the Maritime Boundary Delimitation Agreement Between Lebanon and Israel](#)"; Turkish republic of Northern Cyprus (TRNC), Ministry of Foreign Affairs, September 18, 2020. "[Özersay, "We Should Commence With Negotiating Of Sharing Of Hydrocarbon Resources In Order Not To Be Imprisoned To A Vicious Circle Of Negotiations](#)"

³⁸ *BBC News*, August 20, 2020, "[Turkey-Greece Tensions Escalate Over Turkish Med Drilling Plans](#)"

Energies, המפעילה הנבחרת של בלוק 9, הודיעה על השלמת קידוחי הניסיון ללא מציאת גז טבעי. Total Energies מחזיקה ב-35% מהזכויות בבלוק, לצד Eni האיטלקית (35%) ו-Qatar Energy (30%).⁴⁰

חשוב לציין כי תוצאות שליליות של הקידוח הראשון אינן בהכרח מעידות על כישלון מוחלט של הקידוח או היעדר ממצאים במאגר כלל. בתעשיית הנפט והגז קידוחים יבשים בשלבים הראשונים של מיפוי כל אזור חדש אינם תופעה נדירה, ומהווים בסיס לקידוחים הבאים אחריו. ואכן, כבר דווח בתקשורת הלבנונית כי לבנון מצפה מחברת Total לבצע קידוחים נוספים בבלוק 9 בעתיד הקרוב,⁴¹ אם כי המועד המדויק טרם נקבע, ויש להניח שלא יערכו קידוחים כל עוד ממשיכות פעולות איבה באזור.

בד בבד, ממשלת לבנון כבר נקטה צעדים לעידוד המשך החיפושים באזור הכלכלי הבלעדי שלה. היא הכריזה על הארכת סבב הרישוי הימי השלישי, והמועד האחרון להגשת הצעות נקבע ל-17 במארס 2025.⁴²

איור 7: אזורי חיפוש באזור הכלכלי הבלעדי בלבנון, הממוקמים מעט צפונית לקו הגבול הימי (MBL) המוגדר בהסכם⁴³

³⁹ Reuters, October 13, 2023, "[No Gas Finds After Drilling At Lebanon's Offshore Block 9, Source Says](#)"

⁴⁰ TotalEnergies, August 22, 2023, "[Lebanon: Totalenergies Launches Exploration Activities On Block 9](#)"

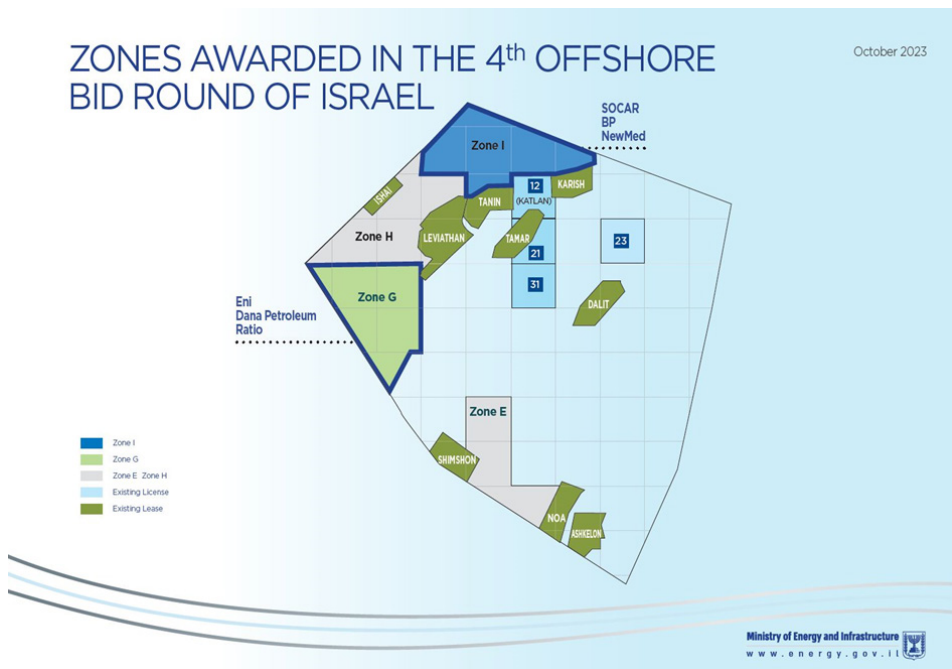
⁴¹ Offshore Technologies, October 25, 2023, "[Lebanon Expects TotalEnergies To Drill Second Offshore Exploratory Well](#)"

⁴² .Lebanese Petroleum Administration, Third Licensing Round

⁴³ .Lebanese Petroleum Administration, Third Licensing Round, Open Blocks

פיתוח מאגרים ישראליים מאז החתימה על ההסכם

מנקודת המבט הישראלית, עד לאירועי ה-7 באוקטובר 2023 ותחילתה של מלחמת 'חרבות ברזל', חלה התקדמות ניכרת בכל מה שקשור לאקספלורציה⁴⁴ באזור הכלכלי הבלעדי של ישראל. הביטחון האנרגטי של המדינה הלך והשתפר באופן ניכר, ואסדת 'כריש' החלה להפיק גז טבעי זמן קצר לאחר החתימה על ההסכם. ההצלחות המסחריות של מאגרי 'לווייתן' ו'כריש' הובילו לעניין רב סביב סבב חדש של חלוקת רישיונות אקספלורציה שניהלה ישראל בצפון ובדרום האזור הכלכלי הבלעדי של ישראל, וכל זאת בסמוך לקווי הגבול הימי – MBL. בסבב חלוקת רישיונות האקספלורציה הרביעי והאחרון (4th Offshore Bid Round – OBR4) זכו חברות SOCAR (אזרבייג'ן), BP (בריטניה) ו-NewMed Energy (ישראל) ברישיונות חדשים לחיפוש גז ונפט האזור.⁴⁵

איור 8: מפת אזורי I-G במים הכלכליים של ישראל⁴⁶

אקספלורציה: מונח מקצועי בתחום הכרייה המתאר את סך תהליכי חיפוש המשאבים כגון סיורים מוקדמים, מיפוי, קידוחי ניסיון ועוד.

⁴⁴ [NewMed, Press Release, October 2023, "In October 2023, NewMed Energy as part of a JV was awarded an Exploration block in the Israeli EEZ. The block defined as Zone I, consists of several exploration licenses"](#)

⁴⁵ [Israeli Ministry of Energy and Infrastructure, Press Release, October 29, 2023 "The Ministry of Energy and Infrastructure Announces Results for Two Zones in the 4th Offshore Bid Round"](#)

מבחינה גאופוליטית, מעניין מאוד לציין כי חברת SOCAR מאזרבייג'ן נבחרה על ידי ממשלת ישראל להיות המפעילה המיועדת של המיזם החדש הנרקם והולך לקראת חיפוש גז ונפט באזור I הצפוני, והיא אמורה להוביל את פעילויות המיזם המשותף בעתיד.⁴⁷

בה בעת, בדרום המדינה ובקרבת הגבול הימי הבלתי מוסדר עם מצרים, זכו חברת ENI (איטליה), חברת Dana Petroleum (קוריאה הדרומית) וחברת Ratio Energies (ישראל) ברישיון אקספלורציה חדש באזור G הדרומי יותר ליד הגבול הימי עם מצרים.

סביר מאוד להניח שמעורבותן של חברות בין-לאומיות ענקיות כגון BP, ENI, SOCAR ו-Dana Petroleum בפעילות אקספלורציה באזור הכלכלי הבלעדי הישראלי, ובקרבה רבה ל-MBL בצפון ולגבול עם מצרים בדרום, לא הייתה מתאפשרת ללא ההסכם הימי.

שר האנרגיה דאז, ישראל כץ, הדגיש במעמד הענקת רישיונות החיפוש לחברות הזוכות את חשיבות ההתפתחות הזו באומרו: "החברות הזוכות התחייבו להשקעה חסרת תקדים בחיפוש גז טבעי במהלך שלוש השנים הקרובות, מה שבתקווה יביא לגילוי מאגרי גז טבעי חדשים".⁴⁸

מהן ההשלכות במקרה של עימות צבאי בין ישראל ולבנון והסלמה אזורית עד כדי מלחמה כוללת?

במקרה של עימות צבאי מלא בין ישראל, לבנון וחזבאללה, עולה השאלה: האם יוכלו להישמר ההישגים הדיפלומטיים שהושגו בחתימה על ההסכם עם לבנון?

סביר להניח כי בתרחיש של מלחמה כוללת הצדדים יתעלמו תחילה מתנאיו המגבילים של ההסכם, שיושעה, יבוטל, יקוצץ או פשוט יאבד מתוקפו הרשמי ומההכרה ההדדית. כמקובל בעיתות מלחמה, תתנהל הפעילות הצבאית לצד מאמצים דיפלומטיים ניכרים של מתווכים. ברור שכל האמון, הקשרים האישיים וקבוצות העבודה שנוצרו בתקופת המשא ומתן בין הגורמים הממונים של ישראל, לבנון, ארצות הברית ואחרים יאבדו מתוקפם, ויהפכו לבלתי פעילים או לחסרי השפעה. גם סביר להניח שהיתרונות הכלכליים הגלומים בהסכם יתאדו ומהלכי האקספלורציה האזוריים של שני הצדדים צפויים להתבטל. כמו כן, מרבית חברות האנרגיה הבין-לאומיות הפעילות באזור עלולות להשעות את פעילותן, ולא ירצו להשקיע את כספן בישראל או בלבנון.

אסדת 'כריש', כמו גם חיל הים הישראלי המאבטח אותה, עלולים להתמודד עם איומים ופגיעות מצד חזבאללה, ואולי אף מאיראן עצמה. ודאי שמרבית הפעילות המסחרית צפויה להיפגע באופן ניכר, מה שיסכן גם את החוסן האנרגטי של ישראל.⁴⁹

⁴⁷ חלוקת הזכויות בין השותפים היא כדלקמן: SOCAR (33.34%), BP (33.33%) ו-NewMed Energy (33.33%).

⁴⁸ Reuters, October 30, 2023, "[Israel Awards Gas Exploration Licenses To ENI, BP And Four Others](#)".

⁴⁹ Reuters, April 14, 2024, "[Iran's Attack On Israel: World Leaders React](#)".

בתקופת מלחמה, סיכויי ההצלחה של דיפלומטיה קלאסית יהיו תלויים בנכונות של מנהיגי המדינות המעורבות להתפשר.

יש לזכור שכל פגיעה באסדת 'כריש' עלולה לספק לישראל את העילה לביצוע פעולות תגמול משמעותיות נגד איראן, לבנון, חזבאללה וכלל תשתיותיהם החיוניות, דבר שעלול לפגוע קשות בסיכויי ההתאוששות הכלכלית של לבנון ולהסלים את המצב מול איראן. כל עימות צבאי בין ישראל ללבנון עלול להתפשט למדינות שכנות נוספות ובסופו של דבר להגיע לכדי מלחמה אזורית כוללת, והאפשרות להסדרת הגבול הימי בין ישראל ולבנון מחדש תהיה כפופה לתוצאות העימות הצבאי.

ההשלכות המשפטיות של הפרת ההסכם

שאלה משפטית מרכזית שנותרה בגדר חידה לעת עתה היא: מהן ההשלכות במקרה שצד אחד יטען להפרת ההסכם על ידי הצד השני? כיצד תשפיע תביעה כזו בזירה הבין-לאומית? מה יקרה אם חזבאללה יפר את ההסכם וזאת בניגוד לעמדת ממשלת לבנון? מה מידת האחריות של הממשלה הלבנונית להפרה מצד חזבאללה? לשאלות משפטיות אלו אין תשובות חד-משמעיות.

מניתוח האפשרויות השונות עולים מספר תרחישים במקרה של טענה להפרה. דיפלומטיה עשויה להיות האופציה המועדפת על כל הצדדים (ודאי שעל ארצות הברית כל עוד הנשיא בידן מכהן), אם כי סיכויי הצלחתה סבירים פחות תוך כדי עימות צבאי מלא. אולי תהליך גישור בהובלה אמריקאית, במטרה להשיב את המצב לקדמותו ויכול לסייע יחד עם המעורבות של מדינות נוספות בעלות השפעה אזורית כגון צרפת, איטליה, בריטניה וקטה. קיום מגעים דיפלומטיים יכול לסייע ביצירת שיחות בין הצדדים שיובילו לפתיחת ערוץ חדש לחידוש ההסכם.⁵⁰

כל צד עשוי אף לשקול אסטרטגיות אכיפה בזירה הבין-לאומית כגון הגשת תביעות לבית הדין הבין-לאומי לצדק (International Court of Justice – ICJ)⁵¹ או לבית הדין הבין-לאומי לחוק הים (International Tribunal for the Law of the Sea – ITLOS),⁵² וזאת בדומה לניסיונות של מדינות אחרות בעבר כנגד ישראל. עם זאת, ישראל מתנגדת באופן מסורתי למעורבות של בתי משפט בין-לאומיים בענייניה הפנימיים והבין-לאומיים, במיוחד לנוכח העובדה שישראל אינה חתומה על אמנת הים כלל. התנגדותה של ישראל לסמכותם של בתי הדין הבין-לאומיים אף התחזקה בעקבות מה שנתפס בעיני ישראל כ"רדיפה שיפוטית ופוליטית" של גופים בין-לאומיים מסוג זה במהלך מבצע 'חרבות ברזל' בעזה, אשר פגעה באמינותם בעיני ישראל.⁵³

⁵⁰ *The Jerusalem Post*, July 2, 2024, "[Diplomacy Needed To Avert Israeli-Lebanon War, Macron Tells Netanyahu](#)"

⁵¹ *i24 News*, July 1, 2024, "[Spain Joins South Africa In ICJ Case Against Israel](#)"

⁵² [International Tribunal for the Law of the Sea, List of Case Law](#)

⁵³ *Reuters*, May 24, 2024, "[International Court of Justice ruling on Israel's actions in Gaza](#)"

בתרחישים קיצוניים, האו"ם ואולי אף מדינות נוספות עלולים לשקול הטלת סנקציות על מי מהצדדים בגין הפרת ההסכם. אולם סנקציות עלולות להסתכם רק בלחץ פוליטי שעלול דווקא לערער את יציבות שלטון של ממשלות לבנון וישראל, ואולי לחזק את מעמדו של חזבאללה וקיצוניים אחרים מהקצוות הפוליטיים בכל מדינה. על כן ניכר שהתרחיש הסביר ביותר במקרה של טענות להפרת ההסכם על ידי מי מהצדדים יהיה פשוט להגביר את כוח ההרתעה הצבאי בפעולות מזוינות נגד הצד השני.

חשוב לזכור שההסכם עצמו גם מכין את הקרקע, ומניח את התשתית לכך שארצות הברית תמשיך בתפקידה כמתווכת ומגשרת בין הצדדים בכל מקרה של סכסוך הנובע מההסכם, וזאת נוסף לברית האסטרטגית שלה עם ישראל שבמסגרתה התחייבה ארצות הברית להגן על האינטרסים של ישראל ולחזק את יכולתה לנקוט פעולות של הגנה עצמית.

השפעתה התומכת של ארצות הברית בישראל עשויה להשתנות בהתאם להתפתחויות של מלחמת 'חרבות ברזל', החלטות ממשלת ישראל, וזהותו או זהותה הסופית של הנשיא האמריקאי הבא לאחר הבחירות של שנת 2024.⁵⁴

דיון

התקופה שבאה מייד לאחר חתימת ההסכם התאפיינה בהפחתת מתיחות ניכרת. נכון להיום, ניכר שההסכם לא הביא איתו הישגים גאופוליטיים ניכרים לצדדים. אומנם ישראל ולבנון זכו למעט סיקור תקשורתי חיובי, וייתכן גם שיש עדיין גורמים מסוימים בשתי המדינות שמאמינים בהיתכנות ובכדאיות של שלום אזורי, אבל חשוב לזכור, כל עוד חזבאללה ואיראן שומרים על כוחם והשפעתם בלבנון, התקדמות משמעותית לכינון שלום אזורי נראית כמעט בלתי אפשרית.

בעת כתיבת שורות אלו, האיום של הסלמה צבאית נותר מוחשי. נוסף לכך, ההסכם אינו בא במקום הצורך או כתחליף לצורך בחוק האזורים הימיים הנמצא בהליכי חקיקה בכנסת כבר יותר מעשור, ושאמור בעתיד להסדיר את החלת הריבונות הישראלית במרחב הימי.

מנקודת מבט אנרגטית, ההסכם אִפְּשֵׁר את הפעלתה הסדירה של אסדת הגז 'כריש' והפקת גז טבעי מהמאגר. ההסכם הניח את אבני היסוד לחלוקת הרווחים העתידית מתמלוגי הגז הטבעי בין ישראל ללבנון בכל הקשור למאגרים חוצי גבולות.

ההסכם הביא לפתרון של כלל התביעות ההדדיות לגבי משאבי הטבע באזור הכלכלי הבלעדי של ישראל ושל לבנון. ההסכם זכה להכרה בין-לאומית ושבחים בין-לאומיים, והצדדים אף זכו לתהילה רגעית באופן שאִפְּשֵׁר את ההקמה וההפעלה של התשתיות הימיות של ישראל. עם זאת, ניכר שקביעת מיקום אסדת 'כריש' באזור הכלכלי הבלעדי של ישראל לא הביא בחשבון התלקחות אזורית, ואף התעלם משיקולי ביטחון חיוניים של מדינת ישראל.

למרות כל האתגרים הנוכחיים, ההסכם עדיין עומד בתוקפו. המשך מעקב אחר השפעותיו לאורך זמן יספק תובנות חשובות לגבי יעילותו והשלכותיו ארוכות הטווח על ישראל.

⁵⁴ PBS News, January 19, 2024, "[The U.S. Reshuffles Its Warships In The Mediterranean As Middle East Tensions Soar](#)"

שיטור, אכיפה וביטחון לאומי-אזרחי במרחב הימי של ישראל

אלנור דיין

פרק זה דן בממד השיטורי (Constabulary dimension), אכיפת חוק, סוגיות בביטחון לאומי וסדר טוב (Good order at sea) במרחב הימי של ישראל. מטרת המאמר לסקור שלושה תחומים, ראשית, אתגרי ביטחון לאומי אזרחיים כגון אכיפת חוק ואירועי חירום בתווך הימי (שאינם נכללים בממד לחימה), שנית, סקירת גופים מרכזיים המשתתפים במאמצי אכיפה בים ובמרכזם מערך השיטור הימי של משטרת ישראל. לבסוף, לצד רכש ורפורמות שהמשרד לביטחון לאומי מבצע בזמנים אלה ובעתיד הקרוב לשיפור יכולות האכיפה בתווך הימי, בחלקו השלישי של המאמר יסקרו מגוון רחב של המלצות מדיניות אשר נובעות מהידע בספרות הקיימת וממחקרים קודמים לשיפור אפקטיביות בשיטור ואכיפת סדר טוב בים. כמו גם סקירת האתגרים והיכולות הקיימות באכיפה ימית שיוכלו לספק רקע נדרש לדיון בשאלה האם יש צורך במשמר חופים בישראל (Coast Guard). נתמקד בנושאי ביטחון פנים וסוגיות ביטחון ימי אזרחיות במובן הרחב, כגון סחר לא חוקי, זיהום ופגיעה סביבתית, וחוסן האוכלוסייה הישראלית המתגוררת בקרבת חוף הים של ישראל בים התיכון. במאמר זה לא נדון בהיבטים ביטחוניים של הגנת הגבולות הימיים.

מבוא

חשיבות אכיפת החוק והסדר הציבורי בים גוברת מאוד בשנים האחרונות, בעשור האחרון הוכפלה כמות משיטי כלי השיט הקטנים מ-55 אלף ל-120 אלף וכמות כלי השיט הקטנים מ-12 אלף ל-32 אלף בעוד מערך השיטור הימי נשאר עם אותו סדר כוחות. פעילות עבריינית מנצלת פערים במשילות ואכיפה במרחב הימי, ובאופן ממוקד יותר, ניצול של היכולת להיכנס לשטח מדינת ישראל ללא בידוק בצורה סדורה וזאת לשם ביצוע הברחות, עבירות אמצעי לחימה וסחר בסמים. במרחב הימי למשטרה אין סמכות לתפוס כלי שיט (כפי שיש סמכות למשטרה ביבשה לתפוס כלי רכב), או יכולות הרתעה כנגד עבירות כמו פסילת רישיון משיט. בין הכניסה למים הטריטוריאליים של המדינה ועד בדיקת כלי שיט בידי המכס (אשר לו הסמכות לחפש בכלי שיט רק כאשר מגיעים לנמל) קיים אזור פרוץ ליכולת לאכוף חוקים וסדר טוב בים.¹ אומנם חיל הים מצויד היטב להגן על הריבונות הימית, נכסים ימיים והגנה מפני תקיפות טרור או איום מדיני, תוך הוצאה של סירות ימיים, אוויריים, נוכחות ימית צבאית במים הכלכליים, ואיסוף מודיעין רחב על המרחב, אך הוא אינו בעל הסמכות והאחריות ולעיתים אינו בעל הכלים לתת מענה למגוון רחב של איומים בגדר אלימות ימית ואכיפה אזרחית. כמו כן, 'חוק האזורים הימיים 2017' (טרם אושר על ידי הכנסת) נותן מענה חלקי ביותר לנושא.²

באשר למושג "אלימות ימית", ישראל מתמודדת עם הטרור הימי כאיום המרכזי על סדר טוב בים. אירועי טרור בים התחילו בסוף שנות ה-60 בעקבות אירועי 'ספטמבר השחור' והעברת

¹ הוועדה לביטחון לאומי. (14 במאי 2023). [שיטור ימי](#), שידורי הוועדה, כנסת, ערוץ 99.

² מאגר החקיקה הלאומי. [הצעת חוק האזורים הימיים, התשע"ח-2017](#). אתר הכנסת.

מפקדת פת"ח אל דרום לבנון, כ־50 שנה מאז (עד 2020) זהו יותר מ־80 פעולות טרור ימיות.³ כחלק מאופיין הקשור זה בזה וחוצה גבולות של איומים במרחב הימי, טרור ימי מלווה באיומים אחרים, כגון הברחת נשק.⁴ הברחות הנשק יכולות להתבצע על ידי כלי שיט אזרחיים כגון סירות דיג. טרור ימי והפעילויות התומכות בו מייצגים את הסוגים ה"קשים" מבין קבוצת האיומים הלא־מדינתיים, במיוחד כאשר יש מאחוריהם תמיכה מדינתית עוינת, מצב זה אף יוצר תחום אפור בין הממד האכיפתי־אזרחי לבין המלחמתי־הגנתי. במקרה הישראלי הגוף המרכזי שנותן מענה לטרור ימי הוא חיל הים.⁵ מלחמת 'חרבות ברזל' הכניסה ממד חדש של טרור ימי המאיים על אינטרסים לאומיים, סחר, וביטחון המדינה באיום טילים, טילי שיט וכלי שיט בלתי מאוישים כנגד מטרות ונכסים ימיים. כיוון שמדובר בתחום אפור (במיוחד במקרה הישראלי שבו איומי הטרור נתמכים ומובלים על ידי איום מדיני) היוצא מתחום אכיפת חוק אזרחית ונכנס משמעותית לממד הצבאי. פרק זה יתרכז באיומים "הרכים" יותר על סדר טוב בים וכיוצא מכך בגופים הנותנים להם מענה.

החלק הראשון יציג רקע תאורטי למספר נושאים ובהם המרחב הימי, ביטחון ימי, הממד השיטורי ואכיפת הסדר הטוב בים. החלק השני יסקור את מצב השיטור ואכיפה ימית בישראל, ודרך כך ידון במרחב הימי הישראלי והאתגרים שבו, תפקיד חיל הים במשימות ביטחון לאומי, מערך השיטור הימי, וארגוני אכיפה נוספים בסוגיות ביטחון ימי במובן הרחב. החלק השלישי יציג סיכום, המלצות וידון בקצרה בשאלת משמר החופים.

המסקנה המרכזית הנובעת מסקירת המצב הקיים היא כי בהקמת גוף שייקרא "משמר חופים" תידרש השקעה רבה בתקציב, חקיקה ושינויים מבניים. מחד גיסא ראוי לשאוף לאפשרות הזאת במערכת הביטחון בעיקר לאחר השבעה באוקטובר שכן היא אמורה להביא לרמת ביצועי ביטחון, אכיפה וניהול מצבי חירום גבוהים יותר. עם התקדמות הפיתוח הטכנולוגי ושימוש נרחב יותר במרחב הימי, צפוי כי יתפתחו מורכבותם של איומים ואתגרים במרחב זה, והצורך במשמר חופים המרכז תחתיו את כל היכולות והסמכויות רלוונטיים צפוי לגדול. מכך ניתן אף להסיק שיש לבסס את האפשרות להקמה מוקדמת של משמר חופים, ורצוי להקים מוקדם מאשר מאוחר. מאידך גיסא, אפשרות זו אינה הכרחית על מנת להשיג ביצועים אפקטיביים באכיפה ושיטור ימי. מאמצי שיתוף פעולה ותיאום הדוקים ויעילים בין גופים המשתתפים בביטחון, איסוף, העברת מידע, שיתופו ליצירת רמת מודעות ימית גבוהה, ואף ניצול טכנולוגי אסטרטגי

³ דברן, ש' (2020). טרור ימי בישראל – מתחילת הדרך ועד היום. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2019/20*. 356–349, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

⁴ Germond, B. (2016). Small Navies in Perspective: Deconstructing the Hierarchy of Naval Forces. In M. Mulqueen, D. Sanders, & I. Speller (eds.), *Small Navies: Strategy and Policy for Small Navies in War and Peace*. Routledge. P. 50

⁵ גור־לביא, ע' (2017). בניין הכוח הישראלי אל מול איומי הטרור והאיומים האחרים. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2016/17*. 132–126, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

דרך שמירה על יכולות חדשנות ותכנון, כל אלו יכולים למנף את סך היכולות הקיימות כיום ליצירת הביצועים הנדרשים. כיוצא מכך, ההמלצות המוצגות בסוף המאמר ידונו בנושאים אלה.

רקע תאורטי

למרחב הימי, קרי הימים, המפרצים, שפכי נהרות, האזור החופי, איים, אוקיינוסים והמרחב האווירי מעל כל אלו – יש ארבע תכונות; המרחב הימי כמשאב, כתווך למעבר פיזי (כגון של אנשים וסחר), כתווך למעבר ידע ורעיונות, וכמרחב שליטה. בשנים האחרונות חשיבות המרחב הימי גדלה באופן משמעותי. בין המגמות שהובילו לכך ניתן לציין גידול בהיקף הסחר עקב תהליכי גלובליזציה, התפתחויות טכנולוגיות המגבירות את ניצול הים כמשאב וכמתווך לתקשורת (באמצעות כבלים תת־ימיים, טכנולוגיות המאפשרות הפקת משאבים בעומקים גדולים ועוד), השימוש באיים מלאכותיים, שימוש בים לסחר לא חוקי, הגירה לא חוקית ועליית המודעות לסביבה הימית.⁶ לאורך השנים מדינות ביססו ארבעה שימושים פוליטיים עיקריים של המרחב הימי. קודם כל, למטרות צבאיות כגון שליטה מרחבית, הפעלה והקרנה של עוצמה צבאית. שנית, השימוש הדיפלומטי כגון "דיפלומטיית תותחים" והצגת הדגל. השימוש הכלכלי במרכזו עומד מסחר וניצול משאבים. לבסוף, התפקיד השיטורי (constabulary function) הכולל אכיפה של סדר טוב, של שלום ושל ביטחון לאומי.⁷

מכלול איומים ידי אדם על הסדר טוב בים כגון סחר לא חוקי, גניבת רכוש ומשאבים, שוד מזוין, דיג לא חוקי, פירטיות, טרור, זיהום, תקיפות סייבר ופשיעה מסוגים אחרים יכולים להיכלל במושג "אלימות ימית" (maritime violence).⁸ מול אלימות ימית פועלת המדינה להשגת "ביטחון ימי" (Maritime Security). מושג הביטחון הימי הוא רחב ובעל שני חלקים, ראשית, הוא מתייחס לכל הפעילויות בעלות קשר משמעותי למרחב הימי (maritime domain) ושנית, המושג מתייחס לשלושה ממדי הביטחון והפעולות המייצגות אותם: (א) בטיחותם של יחידים וקבוצות מאיומים שאינם מעשה אדם כגון תאונות, סכנות הכלולות בשיט ותופעות טבע קיצוניות (חיפוש והצלה); (ב) ביטחון הדן בסדר הטוב במרחב הימי (Good order at sea) מאיומים לא מדינתיים שבכוונתם להפעיל אמצעים אלימים או לא חוקיים, החל מטרור ופירטיות, עבור בהברחה וסחר לא חוקי, פשיעה ועד דיג לא חוקי ופגיעה בערכי טבע (אכיפת הסדר הטוב); (ג) ביטחון בתור הגנה מפני איומים שמציבים שחקנים מדינתיים אחרים על שלמות טריטוריאלית או אינטרסים לאומיים.⁹ מאחר ו"סדר טוב בים" מייצג מצב אידאלי שיש להשיגו אך לעיתים אינו כולל הגדרה

⁶ חורב ש' (2021). המרחב הימי, אסטרטגיה ימית ומה שביניהם. הוצאת מערכות. עמ' 15, 21.

⁷ Bruns, S., and Kraus, J. (2016). Introduction: The changing face of twenty-first-century naval strategy and maritime security. In J. Krause, and S. Bruns (eds.) *Routledge Handbook of Naval Strategy and Security*. Routledge. p. 3

⁸ Bruns, S., and Kraus, J. (2016). Introduction. In P. Shemella (ed.), *Global Responses to Maritime Violence: Cooperation and Collective Action*, 1–3, Stanford University Press

⁹ Till, G. (2022). The Changing Nature of Maritime Security. In F. Bradford, J. Chan, J. Kaye, S. Schofield, and G. Till (eds.), *Maritime Cooperation and Security in the Indo-Pacific Region*, Chapter 21, 427–429, Brill

של מה משמעותו וטבעו של אותו סדר טוב. דיונים על ביטחון ימי מתפתחים לשאלות המנסות להבין כיצד ניתן לשפר את אכיפת החוק במרחב הימי. במובן רחב יותר ביטחון ימי עוסק גם בהיבטים של כלכלה כחולה וחסינותם של אוכלוסיות החוף, כמו גם בתהליכי ביטחוניזציה (securitization) של איומים, ובשחקנים וגופים העוסקים בביטחון.¹⁰

שיפור אכיפת החוק והסדר מצריך "מודעות במרחב הימי" (Maritime Domain Awareness), כלומר ההבנה האפקטיבית של כל הקשור למרחב הימי. כמו כן, על מנת להתמודד עם מורכבות האיומים והאתגרים במרחב הימי יש צורך ב"בניית יכולות" אפקטיבית ובתוך כך שימוש אינטגרטיבי בכל המשאבים ומומחיות במספר רב של תחומים העומדים לרשות המדינה. דרישות אלו מצריכות מינוף של ידע, יכולות ושיתוף פעולה בין כל הגופים שיכולים לתרום למאמצי אכיפה.¹¹ יש צורך בבניית מוסדות משפטיים חזקים, ביסוס משילות ימית (ברמה הלאומית, בין-מדינתית ועל-מדינתית) וגיבושן של אסטרטגיות ימיות. במאה הנוכחית אסטרטגיות אלו מדגישות ראייה רחבה לעומת משימותיהם של ציי מלחמה, ומנגד, בעיקר במדינות בהם אין משמר חופים (כמו ישראל) ציי המלחמה הם שחקנים מרכזיים במשימות אזרחיות רבות (בהם אכיפה ושיטור).¹² תכנון מערך אכיפה ברמה לאומית נדרש להביא בחשבון גורמים גאופוליטיים ומשילותיים וכיצד אלו יוצרים אתגרים, איומים, תחומי אחריות, ומגדירים את היכולות הדרושות לתת להם מענה. מערך אכיפה ימית אפקטיבי יהיה מקיף (comprehensive), כלומר, ידע לנצל כל משאב ושחקן רלוונטי ולבצע אינטגרציה מוצלחת של מנגנונים בוני אפקטיביות. כמו כן מערך אכיפה מדינתי צריך להיות בעל מידה רבה של אסטרטגיות (strategicness), כלומר, יהיה מוכן לעתיד באמצעות איזון בין תכנון קצר-בינוני-ארוך טווח התואם אינטרסים לאומיים, יעל תהליכי בניית יכולות ויקים מנגנוני אפקטיביות בעלי יכולת הסתגלות והתפתחות מהירים, קלים וצופי פני עתיד. ניתן לחלק מנגנונים אלו לארבע קבוצות; מודעות, תכנון, חדשנות ושיתוף פעולה.¹³

מנגנונים אלו יאפשרו למערך האכיפה להתמודד עם התפתחות אירועים ואיומים במרחב על פי מספר עקרונות. מערך האכיפה יחזיק כוח מבצעי פעיל בעל רמת זמינות ויכולת מתן מענה גבוה ויהיה בעל כלים נדרשים לפעילות למענה בקרות אירועי מזג אוויר קיצוניים ותחת נסיבות שונות. הוא יהיה בעל יכולת איסוף וניתוח מודיעין בזמן אמת תוך שימוש באמצעי מודיעין מתקדמים ובעל יכולת הרתעה ומניעת אירועים על ידי סיורים והפגנת נוכחות. כמו כן, המערך יפעיל אמצעים מתקדמים לגילוי, זיהוי ומעקב אחרי פעילות חשודה על ידי כוח מבצעי ומרכז

Bueger, C. (2015). What is Maritime Security?. *Marine Policy*, 53, 159–164. DOI: 10.1016/j.marpol.2014.12.005 ¹⁰

Wilson, B. (2016). The complex nature of today's maritime security issues: Why whole-of-government frameworks matter. In S. Bruns and J. Krause (eds.) *Routledge Handbook of Naval Strategy and Security*, 152–153, Routledge ¹¹

חורב (2021), 15, 19, 181–180. ¹²

Dayan, E. (2024). Conceptualizing maritime constabulary effectiveness (MCE). *Marine Policy*, 161(106047), 1–10. DOI: 10.1016/j.marpol.2024.106047 ¹³

תיאום ושליטה ולפיכך יוכל להכיל את האירוע על ידי יירוט איומים, שיבוש פעילות קרימינלית ותפיסת חשודים. לבסוף, למערך תהיה יכולת חילוץ, הצלה, ושיקום בזמן ולאחר האירוע.¹⁴

מבחינה חוקית, אמנת הים (The 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea – UNCLOS) היא המסגרת החוקית הבין-לאומית (בין היתר) עבור מדינות חופיות בסוגיות אכיפת חוק ושיטור במרחב הימי, כחלק מנושאים נוספים.¹⁵ ישראל אומנם לא חתומה על האמנה אך מקבלת את האמנה כמשפט מנהגי.¹⁶ מהיבט של אזורי אכיפה, המרחב הימי מחולק לכמה אזורים. המים הפנימיים מייצגים את כל הימים בין היבשה לבין קווי בסיס החוף בעוד המים הטריטוריאליים מייצגים את כל המרחב המגיע עד ל-12 מיל לעומק הים מקווי הבסיס. בשני אזורים אלה המדינה החופית בעלת ריבונות מלאה וחוקי המדינה חלים בשטחים אלה, על כן המדינה החופית יכולה לאכוף את חוקיה ולבצע את כלל הפעולות הנדרשות לכך. במים הטריטוריאליים קיימת מגבלה יחידה לאכיפת חוק תחת הזכות של כלי שיט "מעבר בתום לב" אשר מגביל את מרחב הפעולה של המדינה החופית, אולם לאור מבנה החוף, מגבלה זו אינה רלוונטית לישראל הרחוקה מנתיבי שיט אזוריים. מעבר לכך, למדינה החופית יש זכות לתבוע "אזור סמוך" למים הטריטוריאליים, שטח זה מהווה לכל היותר מרחק של 24 מיל מקווי הבסיס שבו למדינה החופית זכויות אכיפה אשר נועדו למנוע כניסה של פעילות לא חוקית למים הטריטוריאליים בתחומים סניטריים ומוניטריים או זכויות למרדף אחרי פורעי חוק שנסו מהמים הטריטוריאליים. המרחב הרביעי הוא האזור הכלכלי הבלעדי (EEZ), מדינות יכולות לתבוע שטח המקביל לקווי הבסיס ועד למרחק של 200 מיל מהם, שבו למדינה החופית אין ריבונות אך היא בעלת סמכות לאכוף היבטים הקשורים לניצול משאבים ושמירתם, מחקר והגנה על הסביבה הימית. בים הפתוח (מרחב שלא רלוונטי לדיון בפרק זה) רוב זכויות האכיפה שמורות למדינת הדגל (המדינה שחוקיה חלים על סיפון כלי השיט).¹⁷

חשוב לציין את ההבדל בין סמכות חוקית (prescriptive jurisdiction) לאכיפה אופרטיבית (enforcement of jurisdiction). בעוד סמכות חוקית מייצגת את יכולת המדינה לחוקק חוקים על פעילויות במרחב הימי ולהכניסם לתוקף, אכיפה אופרטיבית מייצגת את יכולת המדינה לאכוף בפועל את חוקיה דרך גופי אכיפה כגון משמרי חופים, יחידות שיטור ימי, ציים וכדומה. הבדל זה מתבטא בשני סוגי מקרים. הראשון, כאשר לשתי מדינות שונות יש בסיס חוקי שונה לאכיפה אופרטיבית באותו אירוע נתון (כגון מקרים של התנגשות בין סמכות המדינה החופית

¹⁴ בן משה, ע' (2021). היבטים בתפיסת ההגנה הימית על המים הכלכליים – הלכה למעשה. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2020/21, 198–211, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, עמ' 203–204.

¹⁵ Bautista, L. (2016). The Role of Coastal States. In R. Warner and S. Kaye (eds.). *Routledge Handbook of Maritime Regulation and Enforcement*. Routledge, p. 53

¹⁶ שפיינה, ב' (2022). מדינת ישראל ואמנת הים – נכון לעכשיו. בתוך: ש' חורב וז' רובינוביץ (עורכים), הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2021/22, 253–259, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית. אוניברסיטת חיפה.

¹⁷ The Global Maritime Crime Programme (GMCP). (2019). *Maritime Crime: A Manual for Criminal Justice Practitioners*. United Nations Office on Drugs and Crime: Vienna

לבין סמכות מדינת הדגל של כלי שיט). השני, כאשר מדינה אינה יכולה לאכוף אופרטיבית את סמכותה החוקית. סיטואציה זו יכולה להיווצר (א) מפאת חוסר משאבים של גופי האכיפה ביחס לגודל המרחב הימי שתחת סמכות המדינה, ביחס לכמות הפעילות הימית במרחב, וביחס להיקף הפשיעה הימית המתרחשת במרחב;¹⁸ (ב) מפער חוקתי או אסדרתי שאינו מאפשר תנאים מתאימים לאכיפה אופרטיבית אפקטיבית; ו-(ג) בשל חוסר משילות של המדינה במרחב ימי, הסיבה החופית הקרובה אליו, ובקרב אוכלוסיות המתגוררות בקרבת החוף.¹⁹

רובן של המדינות החופיות ברחבי העולם הפקידו את משימות אכיפת חוק ותחומי אחריות שיטוריים בידי משמר חופים (Coast Guard), אם כי משמעות המונח היא רחבה ומגוון גופי אכיפה במרחב הימי יכולים להיחשב כמשמר חופים (כאגד של גופי אכיפה תחת אותה ישות פוליטית או בתור גוף יחיד) ובפועל לא להיקרא כך. בשנת 2008 נערך מחקר שבו נמצא כי מתוך 174 ישויות פוליטיות בעלות ממד גאואסטרטגי, ל-142 יש משמר חופים, ל-75 יש צי מלחמה נוסף למשמר חופים, ול-31 יש רק צי מלחמה (ישראל נכללת בקבוצה הזאת).²⁰ באופן כללי, משמר חופים הוא כוח (בדרך כלל, וברובו כוח ימי אך יכול לכלול לדוגמה גם כוח אווירי) האוכף את החוקים הימיים של מדינה, מסייע לכלי שיט ואזרחים במצוקה ומצבי חירום, לעיתים יהיה גם אחראי להפעלת ותחזוקת סייעי ניווט, פתיחת נתיבי שיט על ידי שוברי קרח, איסוף מידע מטאורולוגי וסיור במרחבים והגבלות הימיים של מדינה.²¹ קיימים כמה מודלים לבניית מערך אכיפת חוק ימי ובתוך כך מודלים למשמר חופים ככוח הפועל ככנף של צי המלחמה (כמו בנורווגיה או הולנד), ישירות תחת משרדי ממשלה כזרוע עצמאית (כמו בארצות הברית), או כגוף משטרתי (כמו בסינגפור),²² ראוי לציין כי משימות אכיפה ושיטור דורשות תפיסות הפעלה, כלים, יכולות, ונהלי פתיחה באש שונים מאלו הנדרשים בפעולות בעלות גוון מלחמתי, על אף שבמקרים רבים מדינות נעזרות באותם כלי שיט לשני סוגי המשימות.²³ ומעבר לכך, אכיפת חוק בים נוגעת למגוון רחב של גופים נוספים, מגופי מודיעין ושיטור, מכס, רשויות אסדרה, משפט, נמלים ומשרדי ממשלה, ועד לחברות אבטחה פרטיות, מרכזי תיאום והצלה, ארגוני חברה אזרחית והמגזר הימי התעשייתי.²⁴

¹⁸ Kaye, S. (2016). A Zonal Approach to Maritime Regulation and Enforcement. In R. Warner and S. Kaye (eds.), *Routledge Handbook of Maritime Regulation and Enforcement*, 3–15, Routledge.

¹⁹ Shemella, P. (2016). Assessing Maritime Governance. In p. Shemella (ed.), *Global Responses to Maritime Violence: Cooperation and Collective Action*, 88–103, Stanford University Press, p. 88

²⁰ Paleri, P. (2009). *Coast Guards of the World and Emerging Maritime Threats*. Ocean Policy Research Foundation. pp. 3–50

²¹ *Britannica*. (2024). [Coast guard](#)

²² המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית (2021). סיעור מוחות בנושא "התמודדות מדינת ישראל עם אירועי חירום אזרחיים במרחב הימי של ישראל". מצגת פנימית.

²³ Guilfoyle, D. (2017). Maritime Law Enforcement Operations and Intelligence in an Age of *Maritime Security*. *International Law Studies*, 93, 298–323, pp. 299–300

²⁴ Bueger (2015), p. 163

הממד השיטורי ואכיפה ימית בישראל

גודל המרחב הישראלי הכולל בים התיכון הוא 26 אלף קמ"ר, מרחב הגדול ביותר ב-5,000 קמ"ר משטחה היבשתית של מדינת ישראל. מתוכו מהווים המים הטריטוריאליים 4,000 קמ"ר. האזור הכלכלי הבלעדי של ישראל מגיע למרחק של 70 עד 110 ק"מ מהחוף. יש שלושה אזורים נמלים מרכזיים; נמלי אזור מפרץ חיפה, נמלי אשדוד ואילת, ונוסף אליהם כעשרה מעגנות ונמלים קטנים.²⁵ אורך החוף המצטבר של ישראל מגיע ל-319 ק"מ ל-197 ק"מ בים התיכון, 56 בכינרת, 14 בים האדום באילת וכ-53 ק"מ בצידו הצפון-מערבי של ים המלח (לא כולל אזור בריכות האידוי). רק ב-19 ק"מ מתוך כ-300 ק"מ ויותר יש 155 חופים המוכרזים כפתוחים לרחצה, 162 ק"מ חופים סגורים לציבור ו-126 ק"מ של חופים חסרי סטטוס.²⁶

מעבר להתמודדות עם טרור, חיל הים הוא השחקן המרכזי בביטחון הימי הישראלי. החיל מופקד על הגנת הגבולות הימיים של ישראל, השתתפות בפעילות ומשימות צה"ל, יצירת תמונת מודיעין במרחב, תפקוד ככוח ההרתעה הישראלי המרכזי וכן הגנת המרחב הימי והנכסים הנמצאים בו (החלטת הקבינט הביטחוני מס' 53/ב מ-2013 קבעה שחיל הים הוא האחראי על הגנת אסדות)²⁷ במסגרת זו חיל הים מבצע תקשורת עם כלי שיט המעוניינים להיכנס למים הטריטוריאליים וכן מבצע פעולות חילוץ והצלה בים.²⁸ בחיל הים מספר שייטות וגופים מהם נסקור מספר יחידות ומערכים רלוונטיים יותר לעניין פרק זה: ראשית מערך הביטחון השוטף (בט"ש) מורכב מפלגות 914, 915, 916 המבצעות משימות בט"ש ובהם סיוורים בגבולות הימיים על כלי שיט קלים; הדבורה, דבור או שלדג, כל כלי שיט מאויש על ידי צוות של כ-10 לוחמים ימיים.²⁹ יחידת סנפיה, פועלת כחלק ממערך הבט"ש ותפקידה להגן על הנמלים האזרחיים והצבאיים במדינת ישראל.³⁰ מערך השליטה הימית אחראי על בניית תמונת המודיעין, יצירת מודעות במרחב הימי מבחינת צורכי החיל ובקרה על הפעילות במרחב הימי. המערך מנטר כניסה של כלי שיט לשטח המדינה ופעילות ספינות בקרבת הגבול בכל זמן נתון.³¹ משנות ה-2000 פיתוח מאגרי הגז הטבעי במים הכלכליים של ישראל הפך לפרויקט אנרגייה לאומי רחב היקף בעל חשיבות עמוקה ורחבה לכלכלה הישראלית. על חיל הים הופקדה ההגנה על תשתיות אלו, התפתחות זו עיצבה רבות את הפעלת בניין הכוח והרכש של החיל בשנים

²⁵ Eiran, E. (2021). Israel: Traditional Approaches to Securitized the Maritime Domain. In C. Bueger, T. Edmunds and R. McCabe (eds.), *Capacity Building for Maritime Security: The Western Indian Ocean Experience*, 49–72, Palgrave Macmillan, p. 55

²⁶ אשד, א' (2021). בחינת מערך ההצלה בחופי ישראל – האם יש צורך בהרחבת מערך הצלת החיים בחופים? בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתית לישראל 2020/21*, 333–345, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה. עמ' 334.

²⁷ דוח מבקר המדינה. (2014). [ההגנה על מתקנים ותשתיות להפקת גז ונפט בים](#). דוח שנתי 64.

²⁸ Eiran (2021), 62–63

²⁹ אתר זרוע הים, מתגייסים. [פגזות הבט"ש](#).

³⁰ אתר זרוע הים, מתגייסים. [סנפיה](#).

³¹ אתר זרוע הים, מתגייסים. [מערך השליטה](#); אתר זרוע הים, [כתבות ועדכונים](#); אתר זרוע הים, מתגייסים. [בסיסי זרוע הים](#).

האחרונות.³² מבחינה היסטורית, לחיל היה בסיס קטן בים המלח – שנסגר, נושא ההברחות מירדן מעלה שאלה לגבי הצורך בנוכחות של גורם אכיפה בים המלח בין בנוכחות ימית ובין שבתצפית ונוכחות חופית.³³ בכינת לחיל הים אין נוכחות.

מבחינת האיומים ה"פליליים" והאזרחיים על "סדר טוב בים", הסחר הלא חוקי בסמים והברחת חומרים אסורים הוא השכיח בארץ ובעולם. רובם המכריע מגיע ממקום גידולם, ייצורם דרך מטען ימי, בין אם על ידי הברחה בתוך מכולות העוברות דרך נמלים או דרך כלי שיט קלים יותר. השיטות להברחת סמים וחומרים אסורים דרך הים מגוונים וקשים לגילוי. מקור מוצאם המרכזי של רוב כמות הסחר חוצה הגבולות הוא דרום ומרכז אמריקה, במיוחד כאשר מדובר בקוקאין. כמויות משמעותיות של הראוין מיובאות מארצות דרום מרכז אסיה כמו אפגניסטן. לעיתים השיטות להברחתם יתבררו כ"יצירתיות ומתחדשות באופן תמידי".³⁴ בנובמבר 2022 התרחש אירוע מעניין בהקשר זה המדגיש מאוד נקודה זאת בהקשר למרחב הימי הישראלי.³⁵

המשטרה היא נותנת את המענה המרכזי לנושא זה, ובתוכה מערך השיטור הימי. ייעוד המערך הוא "למלא את תפקידי המשטרה ברצועת מימי החופין של ישראל, ככלל, ואכיפת החוקים הנוגעים לכלי שיט, בפרט". ובתפקידיו: לבצע ולסייע לפעולות הצלה בים; לאכוף חוק הקשור לשימוש בכלי שיט קטנים; למנוע הברחות של דברי ערך, סמים וכלי לחימה ושל מעבר לא חוקי דרך הגבול הימי של אנשים; לאכוף רישוי כלי שיט ולשמור על הסדר הציבורי ברצועת החופים.³⁶ מבין תפקידיו, פעולות הצלה הם אחד מעיסוקיו המרכזיים.³⁷ בשנת 2016 לדוגמה אירעו 523 אירועי הצלה, 461 אירועי סיוע ו־216 אירועי חיפוש נעדרים. מערך השיטור הימי פרוס בחמישה בסיסים: בנמל חיפה, המרינה בתל אביב (נכון ל־2020, עם 14 שוטרים

³² בן משה (2021), 198–211.

³³ שפירא, נ' (30 בנובמבר 2023). [הותר לפרסום: סוכלה הברחת ענק של אמצעי לחימה מגבול ירדן](#). N12.

³⁴ McNicholas, M. A., and Draughon, G. R. (2016). 7 – Drug Smuggling via Maritime Cargo, Containers, and Vessels. In M. A. McNicholas (ed.), *Maritime Security: An Introduction*, 207–260, Butterworth-Heinemann.

³⁵ 26 בנובמבר 2022, יום שבת, בשעות הבוקר המאוחרות אבובים רבים של סמים (על פי הידע שנמסר באותו הזמן, אלו היו מלאים בסוג של חשיש) נשטפו לחופי תל אביב, חיפה, נהריה, חדרה ומקומות נוספים. ככל הנראה מזג האוויר החורפי חיבל באופן בו הוחבאו מול חופי הארץ, נמצאו עשרות רבות של פלטות עם מאות ק"ג חשיש. קצין במשטרה סיפר "כדי לעלות על זהות מזמין החשיש צריך בעיקר מידע מודיעיני, בדיקות מעבדה יכולות לאשר שזה סם, אבל בטח שלא לעלות על זהות מזמין החבילה... בשנות ה־70 אוניות מטען היו משליכות סמים שהוסלקו בתוך אבובים ללב ים. העבריינים שהזמינו את הסם מחו"ל היו שולחים דייגים להביא את האבובים מלב ים." במערכת אכיפת החוק לא ידעו למי לקשר את ההברחה וכיצד לא זוהתה לפני כן. לוי, ל' (28 בנובמבר 2022). [תעלומת הסמים בחופים: "לא ראינו דבר כזה הרבה שנים"](#). Ynet; בן צור, ר', גליקמן, א' ולוי, ל' (26 בנובמבר 2022). [תעלומה בחופים: חבילות סמים רבות נפלטו מהים, מנהריה ועד תל אביב](#). Ynet.

³⁶ משטרת ישראל מדור פקודות המשטרה, [מערך השיטור הימי – ייעוד ותפקידים](#).

³⁷ משטרת ישראל, [מכיר את הים מצוין – מפקד השיטור הימי](#). YouTube.

ו-25 מתנדבים, 2 ספינות ו-2 אופנועי ים הפועלים במרחב 64 ק"מ לאורך החוף,³⁸ המרינה באשקלון (37 ק"מ, 12 שוטרים ו-21 מתנדבים נכון ל-2020),³⁹ בכינרת, ובמרינה שבאילת. כל בסיס מצויד בשתי ספינות קלות מדגם צרעה שהגיעו למערך ב-2017 ומגיעות למהירות 40 קשר,⁴⁰ סירות גומי ואופנועי ים (המגיעים ל-60 קשר), בציוד הצלה, ניווט ותצפית, ורחפן לאיתור בים. כל בסיס כפוף למחוז שבו הוא ממוקם, ולמטה השיטור הימי היושב במטה הארצי בירושלים אשר אחראי על בניין הכוח וקביעת נהלים.⁴¹

נוסף לפעילויות הצלה, חילוף⁴² ואיתור נעדרים,⁴³ סוג הפעילות הנוסף של השיטור הימי הוא טיפול בעבירות פליליות כגון גניבת סירות או אלימות בכלי שיט, עבירות בטיחות כגון התקרבות מסוכנת של אופנועי ים לחוף רחצה, ואכיפת הסדר הציבורי באופן כללי. לצד משימות אלו, על השוטרים הימיים לסייע לחיל הים בחירום (וגם בשגרה) במשימות הגנה על החוף ויירוט מטרת.⁴⁴ מאז תחילת מלחמת 'חרבות ברזל' באוקטובר 2023 ונכון לעת כתיבת פרק זה (מאי 2024) מצב החירום הפך לשגרה. יחידת השיטור הימי במרחב לכיש עם ציוד לחימה ומקלעים מסייע לחיל הים בסיוורים בקו הגנה שני למניעת כניסה של כלי שיט למרחב הימי באזור הגבול עם עזה שהוכרז כשטח סגור בעקבות הלחימה.⁴⁵ המלחמה אף הובילה להוספה ושינוי סוגיות בביטחון ימי. נראה כי הסגר הימי על עזה שנמשך כ-17 שנה ייהפך לתקופת העתיד הקרוב למשימת אכיפה ושמירה על הסדר הטוב במרחב הימי העזתי, וכחלק מכך ידרוש מחיל הים לאבטח תנועת ספינות שיגיעו לרציף הימי שנבנה על ידי הצי האמריקני, ולפקח על כל פעילות דיג או אחרת באזור החופי של הרצועה בה מתגוררים שני מיליון בני אדם.⁴⁶

נושא זיהום הסביבה ופגיעה במערכת האקולוגית, בצמחייה והחי במרחב הימי הם אינטגרליים למושג "אלימות ימית" ומייצגים איום על סדר טוב במרחב. הפוטנציאל לאסונות סביבתיים ועבריינות ימית גדלה ככל שנפח הפעילות במרחב הימי גדל, ובעיקרן הפעלת אסדות קידוח והפקה של גז, תנועת ספינות סוחר והעברת תשתיות אחרות מהיבשה לים. לא זאת אף זאת, ככל שגדלה התלות הלאומית בים להתפלת מים, הפקת אנרגייה, קירור מערכות ייצור חשמל,

³⁸ משטרת ישראל, [יום עם כוחות השיטור הימי תל אביב](#), YouTube; משטרת ישראל, [שחיין, אתה שומע אותי? - השיטור הימי של תל אביב](#), YouTube.

³⁹ ליבוביץ', א' (11 במאי 2020). [גיבורים על גלים: יחידת השיטור הימי בפעולה לאורך חופי אשדוד והדרום. צפן. כאן דרום - אשדוד.](#)

⁴⁰ הרץ, ד' (9 בפברואר 2017). [הושקו 10 ספינות שיטור ימי חדשות, צפו בהדגמה. כיכר השבת.](#)
⁴¹ אליהו, א' (9 בנובמבר 2017). [שירותי ההצלה בחופי הים בישראל. הכנסת, מרכז המחקר והמידע. עמ' 14; אשד \(2021\), 335-336.](#)

⁴² שגב, ש' (17 במארס 2024). [צפן: חילוף סירה ו-4 שייטים מלב ים מול הילטון. תל אביב אונליין, מה שקורה בעיר.](#)

⁴³ מערכת Ice. (22 באפריל 2023). [סוף עצוב: לאחר ארבעה ימים אותרה גופת הנעדר בכינרת. Ice.](#)
⁴⁴ ליבוביץ' (2020).

⁴⁵ תמרי, ל' (23 באוקטובר 2023). ["חזקים בחוץ, בוכים בפנים": עם יחידת השיטור הימי בדרום. Ynet.](#)

⁴⁶ בראל, צ' (11 במארס 2024). [הרציף הימי של ארה"ב בעזה עלול להפוך את צה"ל לכוח שיטור ברצועה הארץ.](#)

מסחר, נופש ופעילויות נוספות, החשש מפני אסון סביבתי יהיה בעל השלכות רחבות לחוסן ולביטחון הלאומי.⁴⁷ הנושא עלה לכותרות מספר פעמים בשנים האחרונות, למשל ב־2018 כאשר הוחלט להציב את אסדת לווייתן כ־10 ק"מ מחוף דור.⁴⁸ אירוע משמעותי יותר התרחש בפברואר 2021 כאשר אלפי טונות זפת נשפכו לחופי ישראל.⁴⁹ על פי החשד, הסיבה הייתה דליפה ממכלית מול חופי דרום הארץ.⁵⁰ שנתיים לאחר האירוע הנדון (ונכון לסוף 2023) תוכנית החירום הלאומית שנועדה להתמודד עם אירועים מסוג זה (התלמ"ת) לא תוקצבה כנדרש, לפיכך קיים חשש כי אירוע דומה או מסוכן יותר עשוי להתרחש אך עדיין לא יוכל לקבל מענה ראוי.⁵¹

היחידה הארצית להגנת הסביבה הימית של המשרד להגנת הסביבה עוסקת בשמירה על הסביבה הימית ובתוך כך מניעת זיהום ממקורות יבשתיים, זיהום הים משמן וכימיקלים מאוניות ומכליות, ממתקנים ימיים ומסופים ימיים, ניהול אירועי זיהום ים, קביעת מדיניות, וניהול תוכניות ניטור, מידע ומחקר על הסביבה הימית. סמכויות האכיפה של היחידה יוצאות בין היתר מחוק הגנת הסביבה (2011), ופקודת מניעת זיהום ימיים בשמן (1980).⁵² היחידה מפעילה מספר כלי שיט ובהם ספינת המחקר הלאומית 'בת־גלים' (המופעלת בשיתוף עם חקר ימים ואגמים),⁵³ וכלי שיט קטנים יותר כגון ספינת הפיקוח אדום (בשיתוף עם רשות הטבע והגנים) הפועלת במרחב אילת.⁵⁴

פגיעה בחי באה גם לידי ביטוי דרך דיג לא חוקי, בשנת 2021 נפתחו מעל 250 תיקי אכיפה של עבירות על פקודת הדיג, רוב העבירות קשורות לדיג ללא רישיון, עבירות דיג בשיטה אסורה, דיג דגים הקטנים מגודל המינימום ודיג בעונת הרבייה.⁵⁵ מאז 2016 הגוף האוכף את פקודת הדיג

⁴⁷ בן משה, ע' וגונן, א' (2022). זיהום מי הים – איך נמנע את האסון הבא. הסדרה הגאואסטרטגית 2021, 61–67, קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה והמרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

⁴⁸ רביב, א' (2 בספטמבר 2018). [הקרב על האסדה / אלפים הפגינו נגד מיקום אסדת לווייתן](#): "התכנון מושפע מגחמות אישיות". דבר.

⁴⁹ אשכנזי, ש' (17 בפברואר 2021). [מהצפון ועד ראשל"צ: כמויות גדולות של זפת נפלטות לחופי ישראל](#). גלובס.

⁵⁰ ליברמן, כ' (23 בפברואר 2021). [שינוי המסלול של המכלית החשודה בזיהום הזפת: "יכול להעיד על שינוי יעד או תקלה"](#). N12.

⁵¹ בגנו, י' (23 באוקטובר 2023). [ארגוני סביבה מתריעים לממשלה: "ישראל לא מוכנה לאירוע זיהום ים כתוצאה מהמלחמה"](#). מעריב; פסטרנק, ג' (2019). זיהום ים בישראל: מקור, טיפול ומניעה. בתוך: ש' חורב, וא' גונן (עורכים). הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2018/19, 302–314, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה. עמ' 312.

⁵² המשרד להגנת הסביבה. (2024). [היחידה הארצית להגנת הסביבה הימית](#).

⁵³ חקר ימים ואגמים לישראל. [ספינת המחקר הלאומית – הבת גלים](#).

⁵⁴ [רשות הטבע והגנים](#). (17 בינואר 2023). [הכירו את אדום: רשות הטבע והגנים והמשרד להגנת הסביבה חנכו ספינת פיקוח חדשה במפרץ אילת](#).

⁵⁵ פישר, נ' (13 בדצמבר 2021). [המאבק בדיג לא חוקי: 253 תיקים נפתחו השנה](#). Ynet.

ושמירה על החי בים היא היחידה הימית של רשות הטבע והגנים (18 אנשי מערך אכיפה וכ-7 כלי שיט),⁵⁶ אשר גם פועלת בשיתוף פעולה עם מדור השיטור הימי.⁵⁷

מבחינת גופים נוספים הפועלים במרחב הימי הישראלי בהקשר לביטחון ימי ניתן לציין את מרכז תאום והצלה בים (Joint Rescue Coordination Center – RCC) הפועל תחת משרד התחבורה ורשות הספנות והנמלים בחיפה. מטרתו להיות מוקד התרעה, וניהול מצבי חירום של כלי שיט וכלי טיס בים ומתפקידו לתת מענה ראשוני ותיאום פעולות חיפוש והצלה, חירום רפואי, בכל הקשור לאירוע זיהום ים ואירועי בטיחות שיט, וסיוע לרשות הספנות והנמלים (רספ"ן) בחירום.⁵⁸ ברספ"ן האגף לפיקוח ובקרה עוקב אחר כלי שיט זרים על מנת להבטיח את תקינותם ובטיחותם כאשר אלו פוקדים את נמלי ישראל בהתאם למשטר "בקרת מדינת הנמל" (Port State Control – PSC) של ארגון הימאות הבינלאומי (IMO) ומזכר ההבנות של הים התיכון (MEDMOU). מעבר לכך, האגף אחראי על רישוי ופיקוח כלי שיט ישראלים מעל 24 מטר או 100 טונה, בכל הקשור למניעת זיהום ים מאוניות, הכשרה והסמכה של ימאים והבטחת תנאי העסקם, פיקוח על תקינות טכנית של כלי שיט ישראלים, פיקוח על טעינת מטענים, יישום אמנות בין-לאומיות בתחומן, וייצוג מדינת ישראל בגופים מקצועיים בעולם הספנות.⁵⁹

שירותי ההצלה בחופים (המתקוצבים על ידי הרשויות המקומיות) מהווים סיוע ראשוני ומרכזי עבור מתרחצים בחופים מוכרזים, אלו פועלים תחת תקנות משרד הפנים, ברשות המצילים ציוד הצלה, ציוד החייאה בסיסי ואופנועי ים. בחופים רבים יש גם חובשים ופקחי חוף מטעם הרשות המקומית. בקשר לאיתור וחילוץ, יש מספר יחידות צוללים הפועלות בישראל תחת מספר ארגונים, שתי יחידות צוללים לאיתור וחילוץ במקווי מים של משטרת ישראל, יחידת 'להבה' של כיבוי האש, יחידת צוללים של זק"א, ובמקרים מיוחדים מוזעקת היחידה למשימות תת-ימיות של חיל הים (הילת"ם), בעלת הציוד המתקדם מבין היחידות.⁶⁰

נושא נוסף העולה בקשר לאכיפה ימית הוא הגנה על עתיקות ונכסים ארכאולוגיים ימיים. היחידה לארכיאולוגיה ימית של רשות העתיקות היא הגוף האמון על שמירת המורשת הימית של המדינה בים התיכון, הכינרת וים המלח ומתפקידה אכיפת חוק העתיקות, מניעת שוד עתיקות בחוף ובים, פיקוח על מיזמי בנייה תוך שמירה על אתרים ארכאולוגיים מוכרזים ועוד פעילויות בהקשר זה.⁶¹

⁵⁶ רשות הטבע והגנים. (19 בפברואר 2020). [היחידה הימית – נעים להכיר](#).

⁵⁷ כהן י' (4 בספטמבר 2019). [תרגיל שיטור ימי](#). רשות הטבע והגנים.

⁵⁸ רשות הספנות והנמלים. (2020). [RCC מרכז תאום והצלה בים](#).

⁵⁹ רשות הספנות והנמלים. (2021). [אגף לפיקוח ובקרה](#).

⁶⁰ אשד (2021), 336–337.

⁶¹ רשות העתיקות. [היחידה לארכיאולוגיה ימית](#).

נושא הברחות וסחר לא חוקי, למכס יש סמכויות חיפוש, תפיסה וחילוט כלי שיט כאשר אלו מגיעים לנמל ומעגן.⁶² קיימים גורמים נוספים התורמים לביטחון ואבטחה ברמות ואופנים שונים מסביב לסוגיות הליבה הנוגעות למרחב הימי, וביניהם יחידות האבטחה של נמלים ומתוכם מוקדי הביטחון, בודקי המטענים והבודקים הביטחוניים,⁶³ מערכי הפיקוח של משרד הפנים, יחידות פיקוח וסיוור של הרשויות המקומיות,⁶⁴ משרדי הממשלה הנוגעים לסוגיות אלה (ביטחון לאומי, תחבורה, פנים) מכוני מחקר ותחנות לאיסוף מידע (בהיבטי ייעוץ וידע). כנקודה אחרונה כדאי לציין כי קיימים איומים 'קלסיים' של ביטחון ואכיפה ימית אשר כמעט ולא נוגעים למרחב הימי הישראלי כגון פירטיות⁶⁵ ושוד אוניות (כמתרחש במרחבים ימיים לא נמשלים באפריקה ואסיה) גניבת משאבים ימיים (למעט מקרי דיג לא חוקי) כפי שקורה במקומות כמו מפרץ גינאה, והגירה לא חוקית דרך הים (למעט הגירה זניחה מעזה לאירופה בעבר) כפי שמדינות דרום-אירופאיות לאורך הים התיכון מתמודדות איתם.⁶⁶ בטבלה 1 נמצא פירוט הארגונים בעלי סמכות ויכולת אופרטיבית עצמאית לשמירה על הסדר הטוב בים.

טבלה 1: פירוט הארגונים בעלי סמכות ויכולת אופרטיבית עצמאית לשמירה על הסדר הטוב בים

גוף אופרטיבי	משרד אחראי
חיל הים – (בעיקר הבט"ש ומערך שליטה ימית)	צה"ל, משרד הביטחון
מערך השיטור הימי	משטרת ישראל, המשרד לביטחון לאומי
היחידה הארצית להגנת הסביבה הימית	המשרד להגנת הסביבה
היחידה הימית	רשות הטבע והגנים
האגף לפיקוח ובקרה	רשות הספנות והנמלים
שירותי ההצלה בחופים	רשויות מקומיות, משרד הפנים
המכס	רשות המיסים בישראל

שאלת משמר החופים

ב-14 במאי 2023 הוועדה לביטחון לאומי של הכנסת דנה בנושא השיטור הימי לקבלת תמונת מצב השיטור בים, אתגרים קיימים לאכיפה אפקטיבית, ויעדים נדרשים להתעצמות ביכולות המערך. התווך הימי אופיין על ידי נציגי המשטרה כ"בעיה לאומית", עם היכולות הקיימות היום ודומות לאלו שהיו לפני 30 שנה, נאמר, "אי אפשר לתת מענה ראוי ונדרש". כמו כן, המשטרה הציגה יעדים של עבודת מטה אשר יש ביכולתה לתת מענה לאותם הפערים, לרבות הגדלת

⁶² הוועדה לביטחון לאומי, אתר הכנסת. (14 במאי 2023). [חדשות הוועדה, שיטור ימי](#).

⁶³ ארקס אבטחה, [אבטחת נמלי ים](#).

⁶⁴ אליהו (2017), 18–20.

⁶⁵ Lucas, E. R. (2017). Chapter 17: Maritime Piracy and Armed Robbery at Sea. In S. Chorev, and E. Gonen (eds.), *Maritime Strategic Evaluation for Israel 2016*, 210–213, Haifa Research Center for Maritime Policy & Strategy, University of Haifa

⁶⁶ Germond, B. (2015). [The geopolitical dimension of maritime security](#). *Marine Policy*, 54, 137–142; ערן, א' ורובין, א' (2017). פרק 3: ישראל ומרח הים התיכון. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2016/17*, 65–74, מרכז חיפה למחקרי מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה. עמ' 69–70.

כמות הבסיסים ומצבת כוח אדם, הקמת מערך חקירות ומודיעין ייעודי לתווך הימי, חיזוק שיתוף הפעולה ועבודת מטה מול חיל הים, והרחבת סמכויות משפטיות בנושא חיפוש בכלי שיט ללא צו חיפוש או מודיעין מקדים, הסוגיה האחרונה היא מרכזית לאפקטיביות מאמצי האכיפה. יו"ר הוועדה ח"כ צביקה פוגל אמר בישיבה שימליץ לשנות את מבנה המערך למתכונת הדומה בצבא, עם כוח אחוד ויכולות מודיעיניות מרוכזות ולא לפי שיטת הפעלה מחוזית הקיימת כיום.⁶⁷

כ-10 חודשים לאחר מכן, ב-21 במארכ 2024, עת נערך ביקור של הוועדה לביטחון לאומי בבסיס חיפה ועל רקע המציאות לאחר 7 באוקטובר, יו"ר הוועדה פוגל אמר "המשימות והאיזונים גדלו בכל התחומים... מערכת הציפיות מהמשטרה הלכה ועלתה... וצריך להעניק לכם יותר כוח כדי שנוכל לדרוש מכם יותר תוצאות". מהיבט של פיקוח גבולות, כל שנה כ-1,600 כלי שיט פרטיים נכנסים לישראל, זוהי נקודת תורפה במיוחד בהקשר של הברחות סמים. תנ"צ לארי סמרה, ראש מחלקת שיטור מיוחד אמר "יש מספר גורמים הפועלים במרחב הזה ואין מנצח לתזמורת הזו... הגבול הימי נותר פרוץ, ואנחנו צריכים להיערך לכך... בתווך הזה אנו לא יכולים למצות את היכולות שלנו... אנחנו יודעים מה לעשות אבל יש קשיים בירוקרטיים".⁶⁸

ראוי להתייחס ולדון בשאלה העולה לעיתים בדיון בביטחון ימי בארץ, האם יש צורך במשמר חופים ישראלי. יש התומכים בכך ואף דחפו להקמת משמר חופים ישראלי שירכז תחומי אחריות צבאיים מסוימים כמו ביטחון שוטף ותחומי אחריות אזרחיים כמו הצלה וחילוץ, סיור במרחב ובידוק גבולות, תומכים מדגישים את חשיבות המרחב הימי לאינטרסים לאומיים וכיוצא בכך על הצורך במשמר חופים.⁶⁹ כך טען מפקד חיל הים לשעבר דוד בן בעש"ט שהציע להקים משמר גבול ימי כיחידה משטרתית תחת הצבא (על פי מודל משמר הגבול). ממחקרי עבר עולה כי הייתה המלצה על הקמת משמר חופים בהיקפים, סמכויות ומסגרת שונות. בעקבות מחקר שנערך ב-1999 על ידי מכון וידרא באוניברסיטת חיפה עלתה הצעה להקים משמר חופים תחת מנהל ספנות ונמלים עם משימות פיקוח, אכיפה, ניהול חדר מצב ואיסוף מידע ותיאום פעולות בין כלל הגופים הרלוונטיים בארץ, גופי אכיפה מארצות שונות ועם מדינות שכנות.⁷⁰ מנגד יש הטוענים כי השיטור הימי וגופי האכיפה ערוכים היטב לביצוע משימותיהם והיקף הפעילות הימית בישראל לא מצדיקים הקמת משמר חופים.⁷¹

ראשית חשוב לציין כי מאמצי תיאום הדוקים ויעילים בין גופים, איסוף והיתוך מידע ושיתופו ליצירת רמת מודעות ימית גבוהה, ניצול טכנולוגיה דרך שמירה על יכולות חדשנות, ונוסף על כל אלה תכנון אסטרטגי מקיף, יכולים למנף את סך יכולות הגופים הקיימים לכדי יצירת

⁶⁷ הוועדה לביטחון לאומי. (2023).

⁶⁸ הלר, ש' (22 במארכ 2024). "הגבול הימי נותר פרוץ": הוועדה לביטחון לאומי סירה במערך השיטור הימי בעכו וחיפה. וואלה news.

⁶⁹ Surkes, S. (November 25, 2021). [Experts: Israel has 'no strategy' for managing 'lifeline' Mediterranean Sea](#). *The Times of Israel*.

⁷⁰ ברק, י' ופגי, ע' (1999). הקמת משמר חופים בישראל, III, 5-62, מכון וידרא לחקר הספנות והתעופה, אוניברסיטת חיפה.

⁷¹ אשד (2021), 344.

ביצועי אכיפה ושיטור אפקטיביים בתווך הימי. משמר חופים יעלה את רמת הביטחון בתנאי מרכזי, שהוא מרכז את כל תחומי האחריות באכיפה ימית מכל הגופים הקיימים. ככל שנמשכת התקדמות טכנולוגית וגדל השימוש במרחב הימי, כך גם מורכבות האתגרים גדלה וכך גם הדרישות מתכנון, שיתוף פעולה ותיאום בין מספר גופים רבים גדל גם כן, וריכוז כל היכולות והסמכויות בגוף אחד ייראה עם הזמן כאפשרות מתאימה יותר. כאשר כל סוגיה של ביטחון ימי למעט תחומי לחימה צבאית תחת חיל הים הם באחריות גוף יחיד, יותר קל להשיג רמת מקיפות ואסטרטגיות גבוהה במאמצי אכיפה ימית. האופציה של גוף ביטחון לאומי-ימי אופרטיבי תחת משרד ממשלתי אחד יכול גם להקל על הליכים בירוקרטיים שונים. עדיין, מדובר ברפורמה דרסטית שתדרוש השקעה תקציבית רבה. חקיקה (שיש סיכוי רב שהיא תתעכב) ושינויים מבניים שלעיתים ביצועם מאתגר מאוד מבחינה פוליטית פנימית. רפורמה כזו היא אפשרית ויש שיגידו, ראשית, כראויה למציאות הביטחונית של אחרי ה-7 באוקטובר, ושנית, שבהנחה ואופציה זו תראה יותר רלוונטית עם הזמן, הרי רצוי לבסס אותה מוקדם ולא מאוחר.

דין והמלצות

ישראל סובלת מעיוורון בכל הקשור לתווך הימי (maritime domain blindness), ואומנם חיל הים מצויד היטב להגן על הריבונות הימית, נכסים ימיים והגנה מפני תקיפות טרור או איום מדיני, תוך הוצאה של סיוורים ימיים, אוויריים, נוכחות ימית צבאית במים הכלכליים, ואיסוף מודיעין רחב על המרחב, אך הוא אינו בעל הסמכות והאחריות לתת מענה למגוון רחב של איומים בגדר אלימות ימית, מהברחות ועד לזיהום ועוד. האחריות והסמכות לאלה מתחלקת באופנים שונים בין תשעה משרדי ממשלה ורשימה ארוכה של גופים וארגונים ממשלתיים.⁷² ההמלצות הבאות יציגו סקירה כללית ורחבה של מגוון רחב פוטנציאלי של פעולות הקיימות בספרות המקצועית. פעולות אלו מייצגות את המנגנונים ברמה הלאומית ליצירת אפקטיביות במאמצי אכיפה ימית.⁷³

הגברת המודעות למרחב הימי – מנקודת מבט של מנגנוני מודעות, מודעות מרחב ימית (Maritime Domain Awareness – MDA) דורשת איסוף מידע וניטור המרחב הימי תוך שימוש במקורות רבים בו זמנית,⁷⁴ ואוטומציה בהתכת נתונים ומידע המבוססת בינה מלאכותית, אשר יכולה להתבצע על ידי גופים שהוצעו בעבר כגון 'רשות הים'.⁷⁵ יש לציין כי חיל הים אוסף מידע רב על התווך הימי אך אינו חולק אותו באופן מסודר עם שאר הארגונים, מידע (לא מסווג) אשר יכול לשמש ארגונים נוספים להיבטי אכיפה, שיטור ושמירה על הסביבה.

⁷² Surkes (2021).

⁷³ Dayan (2024), 1–8.

⁷⁴ חורב, ש' ופולינוב, ס' (2022). מודל למערכת ניטור ימי אקדמית ישראלית. בתוך: ש' חורב וז' רובינוביץ (עורכים), הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2021/22, 275–287, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

⁷⁵ ארז, ר' (2019). מדיניות המרחב הימי: ממודעות למציאות. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2018/19, 168–178, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

סינגפור לדוגמה השיגה רמת מודעות גבוהה למדי במרחב הימי. הקבוצה לבניית מודעות ימית (NMSG) משתמשת במערכות בינה מלאכותית וניתוח נתונים ממקורות רבים לבניית פרופילים מעמיקים לכלי שיט העוברים בסביבת המרחב הימי של סינגפור. המערכת מחוברת בקביעות למאגרי מידע של ארגוני מודיעין, חברות ספנות וגופים ממשלתיים.⁷⁶ מודעות מצבת ימית (Maritime Situational Awareness) מייצגת הרחבה של המושג MDA על ידי איסוף וניתוח מודיעין (וכיוצא מכך יצירת תגובה) לגבי המתרחש גם ביבשה, במיוחד בהקשר מורכבות האתגרים בתווך הימי ועקב תלותם ההדוקה לפעילויות ביבשה.⁷⁷

בהקשר זה ניתן להגיע בישראל למגוון יצירתי של אפשרויות פעולה, החל מהשקעה של הממשלה ומועצות מקומיות בלימודי התנהגות נכונה בים וחינוך לבטיחות בים.⁷⁸ אם מדובר על הממד הראשון של ביטחון, שיתוף פעולה בין רשויות מקומיות וגופי אבטחה והגברת אבטחה במרינות וסביבתם אם מדובר בטיפול בהברחות ועד להקמת מערכת מודיעין לאומית המבוססת בחלקה על מידע בלתי מסווג מחיל הים.

גיבוש אסטרטגיה ימית ואישור חוק האזורים הימיים – בהיבטים של מנגנוני תכנון, סוגיה מרכזית העולה בהקשר של ביטחון ימי ישראלי ותורמת לעיוורון הימי הנוכחי היא חסרונה של אסטרטגיה ימית רבתי בארץ.⁷⁹ אסטרטגיות ימיות מספקות מטרות, חזון להצלחה ודרכים להשיגם. הן מקשרות מדיניות ומבצעים, אמצעים ליעדים, וניהול משאבים יעיל.⁸⁰ תכנון פיתוח (development plans) של גופי אכיפה דומים לאסטרטגיות ימיות אך ספציפיות לגוף מסוים, ויכללו דרישות משאבים, עלויות, לוחות זמנים ותיאום ציפיות עם גורמים שונים.⁸¹ תכנון משאבים ותכנון משילותי תורמים גם הם לאפקטיביות שיטור ואכיפה. בישראל המשך קידומו של חוק האזורים הימיים יתרום בהיבט הזה לניהול מיטבי יותר של המרחב הימי.⁸² הצעתו

⁷⁶ דיון, א' (2023). מסגרות עבודה ממשלתיות לביטחון ימי. בתוך: ש' חורב וז' רובינוביץ (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23*, 397–385, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, עמ' 390–389.

⁷⁷ Feidt, I. (2016). The complex nature of today's maritime issues: A European perspective. In J. Krause and S. Burns (eds.), *Routledge Handbook of Naval Strategy and Security*, 11–26, Routledge, p. 12.

⁷⁸ אשד (2021), 345.

⁷⁹ גור-לביא ע' (2018). מודל ומתודולוגיה לקביעת אסטרטגיה ימית רבתי לישראל. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2017/18*, 112–101, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

⁸⁰ Shemella, P. (2016). Integrated strategies against maritime violence. In P. Shemella (ed.), *Global Responses to Maritime Violence: Cooperation and Collective Action*, 71–87, Stanford University Press, pp. 71–73.

⁸¹ United States Government Accountability Office. (2012). *Coast Guard Needs to Improve Use and Management of Interagency Operations Centers*. Report to Congressional Requesters

⁸² שפלר, א' (2018). הצעת חוק האזורים הימיים התשע"ז 2017 והשפעתו על משק האנרגיה. בתוך ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2017/18*, 186–165, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

של ח"כ וראש הוועדה פוגל, לשינוי בשיטור הימי למתכונת הדומה לצבא תוכל להיות מועילה ולתרום ליכולת תכנון, ניהול ושימוש במשאבים, והפעלת כוח במערך. אך מעבר לכך, כאשר מדובר באכיפת סדר טוב בים, נקודת המבט צריכה להיות ברמה לאומית (ואף בין-לאומית) רחבה, לכלול את כל הארגונים המשתתפים בביטחון ימי, משרדי הממשלה השונים, המגזר הימי, גופי מודיעין, ומכוני מחקר.

מדיניות, שיתופי פעולה וחדשנות טכנולוגית – שיתוף פעולה, תיאום ואינטגרציה בין יכולות, ידע, משאבים וכוח אדם הם קריטיים לביטחון ימי, במיוחד כאשר מספר רב של משרדי ממשלה וגופים שותפים לחזון של ביטחון במרחב. מסגרות עבודה ממשלתיות (Whole-of-government frameworks), אלה מסגרות עבודה לתיאום ושילוב עבודתם של גופי ביטחון ימי, איסוף וניתוח מידע, קיום דיונים, מינוף משאבים, יצירת נוהלי חירום, ביצוע תרגילים, ולמידת לקחים. כל הפעילויות של המסגרת מתבצעות על ידי קבלת החלטות משותפת לגופים המתואמים, עם פיקוד פוליטי-ביטחוני בעל סמכויות רחבות, ותחת קורת גג אחת.⁸³ בגלל טבעם חוצה הגבולות והתלותי אחד בשני של אתגרי ביטחון ימי, יצירת יכולות תיאום ושיתוף פעולה ברמה אזורית עם גופי ביטחון במדינות ידידותיות קרובות (כגון, קפריסין, יוון, איטליה, ועם השקעה מהדרג המדיני גם מצרים וירדן) יכולים להועיל אפקטיבית להתמודדות עם אתגרים⁸⁴ כמו סחר לא חוקי או זיהום ימי.⁸⁵

לביצועי אכיפה מוצלחים מדינה נדונה נדרשת לפתח מנגנונים שיוכלו לייצר שימוש אפקטיבי ביכולות, תקציבים וכוח אדם קרי סינרגיה בין ארגונית. מהיבטים של מנגנוני חדשנות, אומנם ציון שהשיטור הימי משתמש ברחפנים לאיתור נעדרים, אך השימוש הפוטנציאלי בכלי טיס וכלי שיט לא מאוישים⁸⁶ הוא רחב ויכול להיות מותאם למגוון משימות בהם לסוור ונוכחות מוגברת במרחב עם היכולת לצמצם את כוח האדם המבצעי הנדרש. שימוש בכלי שיט לא מאוישים על-ותת-ימיים בעלי רמת אוטונומיות מסוימת לסריקת הים תוך רצון לגלות הברחות סמים (כמו אלו שנמצאו באירוע שצוין מ-2022), לאיסוף מודיעין אכיפתי ופילי, ולאיסוף מודיעין והתרעה מוקדמת בכל הקשור בזיהום סביבתי, ושמירה על המערכת האקולוגית הימית. ברמה לאומית, שימוש במספנות וחברות ישראליות לפתרונות שיט ואבטחה יכול להועיל לרמת הסתגלות והתאמה גבוהים יותר עבור אתגרים ספציפיים לתווך הימי בישראל.⁸⁷

⁸³ דיין (2023).

⁸⁴ Eiran, E., and Rubin, A. (2019). [Regional maritime security in the eastern Mediterranean: expectations and reality](#). *International Affairs*, 95(5), 979–997.

⁸⁵ פסטרנק (2019), 313.

⁸⁶ פינקו, א' (2018). כלי שיט לא מאוישים בזירה הימית – משימות, יכולות, טכנולוגיות ואתגרים. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2017/18*, 87–100, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

⁸⁷ זרחי, נ' וחורב, ש' (2020). 8. תרומתן של מספנות פרטיות בישראל לביטחון הלאומי של המדינה. בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), *הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2019/20*, 212–219, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה.

משמר חופים – כפי שצוין, מערך השיטור הימי, משטרת ישראל והמשרד לביטחון לאומי נמצאים בעיצומם של תהליך התעצמות יכולות השיטור ואכיפה בתווך הימי, חלק מן היעדים לכך הוצגו בוועדה אשתקד. בהתחשב כי גופים אלו באמצעות תיאום עם גופי ביטחון ימי נוספים נמצאים בתהליך עם מטרות ודרכי פעולה מוגדרות. ההמלצה בנושא משמר חופים תהייה מכוונת לטווח זמן ארוך (כלומר, תוך חשיבה אסטרטגית במבט הרחוק אף יותר מ־20 השנים הבאות). שלוש טענות בונות את ההמלצה, ראשית, כפי שצוין קודם, ישנה מגמת גדילה של מורכבות אתגרי ביטחון במרחב הימי והיקף השימוש הגדל במרחב הימי עם השנים. הפער בין ההשקעה הנדרשת להקמת משמר חופים לבין זה הנדרש עבור מנגנוני תיאום ותכנון אפקטיביים במספר רב של ארגונים תקטן ככל שיעבור הזמן. לפיכך, הצורך בריכוז יכולות אכיפה תחת גוף אחד (קרי, משמר חופים) תעלה. שנית, מקרי בוחן מהעולם מצביעים על העדפה משמעותית של מדינות להפקיד את נושא האכיפה והשיטור הימי בידי משמר חופים ייעודי, שיקול הנובע בעיקר מהצורך במקצועיות ייחודית הנדרשת בהתמודדות עם מגוון אתגרי הביטחון במרחב, ורמת אפקטיביות גבוהה. לבסוף, מבחינה פוליטית-אסטרטגית, המציאות הביטחונית החדשה בארץ העלתה את נושא הביטחון כנגד איומים ביטחוניים (בין אם איום טרוח, מדינתי, או אחר) לראש סדר העדיפויות של הממשלה והשיח הציבורי. מצב זה פתח לשנים הקרובות חלון הזדמנויות שבו אפשר ביתר שאת לקדם רפורמות ביטחוניות משמעותיות ודרסטיות הדורשות השקעה רחבה ושינויים מבניים רבים.

ככל הנראה לתהליך הקמה מלא של משמר ידרשו מספר שנים הכולל תהליך פוליטי רחב, חקיקה משמעותית, גיוס תקציבי, ריכוז סמכויות רבות מגופים רבים, בניית יכולות, גיוס כוח אדם, הכשרתו, הקמת מערכי איסוף מודיעין, בקרה, תיאום, ושליטה, רכש כלי שיט, כלי טיס וציוד ייעודי, בניית תשתיות, יצירת מנגנוני שיתוף פעולה ברמה בין-לאומית, יצירת נוהלים, פרוטוקולים, והקמת יחידות מבצעיות. בהנחה שמשמר חופים (גם אם שנים מהיום) יעלה כחלופה אפקטיבית להשגת ביטחון במרחב הימי, על ההנהגה לנצל את חלון הזדמנויות הביטחוני הנוכחי ולראות את נושא הביטחון הלאומי במרחב הימי כסוגיה ארוכת טווח שתדרוש מענה קבוע, מתפתח, ומסתגל לאורך כל שנות קיומה של המדינה. עקב כך, יש לפעול להקמת משמר חופים כהשקעה ארוכת טווח בביטחון הלאומי של המדינה, תהליך שיושלם רק כעבור מספר שנים מתחילתו, אך כזה שיביא לשיפור הביטחון הלאומי שנים רבות לתוך העתיד.

שרשראות האספקה הימיות לישראל במלחמת 'חרבות ברזל'

אהוד גונן

מבוא

ישראל נכנסה למלחמת 'חרבות ברזל' לאחר עשור של דעיכה מסוימת בתהליכי הגלובליזציה, ולאחר שנים של טלטלות במערכת המסחרית העולמית עקב משבר הקורונה ומשבר מלחמת רוסיה-אוקראינה, כמו גם ירידה ברכיב הסחר הבין-לאומי מהתמ"ג הישראלי. עם זאת, סחר ובעיקר יבוא בדרכי הים הוא צורך קיומי. לדוגמה, מדינת ישראל מייבאת מזון בהיקף של כשמונה מיליארד דולר בשנה, מזה כמיליארד וחצי דולר דגנים שהם יותר מ-90% מצריכת הדגנים במדינה.¹ נוסף לכך מיובאים דרך הים בעלות של יותר מעשרה מיליארד דולר מוצרי אנרגיה, כמו גם חומרי גלם הכרחיים שונים, וכמובן אין ספור מוצרים נוספים החיוניים לכלכלה מפותחת.²

האויבים השונים של ישראל רואים בתשתיות לאומיות יעד להתקפה, ובפגיעה כלכלית רחבה יעד לגיטימי. שרשרת האספקה לישראל, הן האזרחית והן הצבאית, מאתגרת לכל אורכה החל מחרמות וסנקציות במדינות המקור בחו"ל, המשך בסיכונים בנתיבי השיט, שהגיעו לשיא בהתקפות החות'ים מתימן על השיט בים האדום באזור מצר באב אל-מנדב, ועד איומים ישירים על נמלי ישראל.

בפרק זה מנותח האיום על שרשראות האספקה הימיות לישראל במלחמה.³ הפרק יפתח בסקירת המצב במערכת המסחרית העולמית והישראלית טרם המלחמה; בחלקו השני יסקרו הסיכונים לשרשראות האספקה בשלושה ממדים: מדינת המקור, קווי הספנות והנמלים וניתוח האירועים הלוגיסטיים המרכזיים במהלך המלחמה בשלושת הממדים הללו. בחלק השלישי והאחרון ידונו האתגרים ותוצע מדיניות מתאימה.

מגמות במערכת המסחרית העולמית ובסחר החוץ הישראלי טרם מלחמת 'חרבות ברזל'

בחינת המדדים של תנועת סחורות והשקעות ישירות מתוך התמ"ג העולמי (שהם אחד מהמדדים המקובלים ביותר להשתלבותה של מדינה בתהליכי הגלובליזציה) מצביעה על כך, שכלכלת העולם הגיעה לשיא הגלובליזציה בעת הנוכחית, בסוף העשור הראשון של המאה ה-21. המשבר הפיננסי העולמי בשנת 2008 סימן למעשה את קיצה של תקופת הגלובליזציה האחרונה. העשור השני של המאה ה-21 עמד בסימן עלייה או התבססות של המנהיגים בעלי

¹ ליפקין, י', משנה למנכ"ל משרד החקלאות והביטחון המזון (16 במאי 2024), יום עיון: "סיכונים בשרשרת האספקה", המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS), תל אביב.

² הלשכה מרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) (2024), [סחר חוץ – סחורות 2023](#).

³ שרשרת אספקה היא מערכת הכוללת רכיבים קבועים וניידים, כמו גם רכיבים "רכים" כחוקים ותקנות המעורבים באספקת מוצר או שירות מחומר הגלם ועד המוצר הסופי ללקוח.

תפיסת עולם לאומית במעצמות הגדולות: ולדימיר פוטין ברוסיה, שי ג'ינפינג בסין, דונלד טראמפ בארצות הברית (כיהן כנשיא 2017–2021), כמו גם פרישת בריטניה מהאיחוד האירופי (ברקזיט, 2020). אחד המאפיינים המרכזיים של עשור זה הוא החרפת המאבק הבין־מעצמתי לעליונות טכנולוגית והגמוניה עולמית המוצא את ביטויו מבחינה כלכלית ביוזמת "החגורה והדרך" של ממשלת סין, ופריצת "מלחמת הסחר" בין ארצות הברית וסין בשנת 2018.⁴ תהליכים אלו הועצמו עקב שלושה אירועים אקסוגניים מרכזיים: מגפת הקורונה (2020–2021), מלחמת רוסיה אוקראינה (2022–) ומלחמת 'חרבות ברזל' (2023–).

מגפת הקורונה הביאה לשיתוק זמני של מערכות כלכליות רבות והעמידה במבחן תפיסות ליברליות בתחום היחסים הבין־לאומיים בדבר שיתופי פעולה עולמיים בעיתות משבר, מבחן שמרבית המדינות לא עמדו בו. מדינות בתוך האיחוד האירופי הטילו מגבלות הדדיות על סחר ויצוא ציוד רפואי,⁵ חיסונים הפכו למוצר פוליטי ומוענקים לתומכים ומדינות חסות ללא קשר למצב הרפואי במדינה,⁶ וגופים בין־לאומיים מכובדים כארגון הבריאות העולמי (World Health Organization – WHO) הואשמו בפוליטיזציה וכניעה לתכתיבי מעצמות.⁷

מלחמת רוסיה–אוקראינה החזירה את מושג המלחמה הקונוונציונלית למרכז הדיון הציבורי במערב. המלחמה הביאה להרחבת נאט"ו,⁸ לעלייה חדה בתקציבי הביטחון של מדינות רבות באירופה, כמו גם לחזרתם של מושגים כגון "עצמאות אנרגטית" בכל הקשור ליבוא אנרגייה בעיקר מרוסיה או "הסתמכות עצמית" ו"ביטחון מזון" בכל הקשור ליבוא מזון, ובעיקר דגנים, שכן רוסיה ואוקראינה הן מיצואניות הדגנים הגדולות בעולם.

מלחמת 'חרבות ברזל' הביאה במישור הבין־לאומי עוד לפני הדיון הפרטני בכלכלה הישראלית, לסגירה כמעט מלאה של מצר באב אל־מנדב, שהוא אחד ממצרי הים העמוסים בעולם שדרכו מועברים כ־15% מהסחר העולמי, ולהטלת סנקציות כלכליות בניגוד לחוק הבין־לאומי עם החלטת טורקיה במאי 2024 על איסור יצוא לישראל. יש לציין כי "חופש השיט" הוא אחד מהעקרונות המקובלים ביותר על מרבית אומות העולם, ועומד באופן פיזי בבסיס עקרון התנועה החופשית של סחורות. נוסף להשפעה על הכלכלה הישראלית שתידון בפירוט בהמשך, הרי שבמישור של המערכת הכלכלית העולמית לא נתקלת ההחלטה הטורקית בגינוי, התנגדות או פעולות ממשיות מצד ארגון הסחר העולמי (World Trade Organization – WTO), שחרט על דגלו סחר חופשי המעוגן בהסכמים בין־לאומיים, ובכך ניתן לראות את השחיקה במעמד הגופים הבין־לאומיים, כמו גם הסלקטיביות ומגבלות האכיפה של מדינותם.

⁴ מקובל לציין את תחילת מלחמת הסחר בין ארצות הברית וסין עם הגשת תלונה רשמית לארגון הסחר העולמי מטעם ארצות הברית כנגד סין באפריל 2017.

⁵ אוני, א' (4 במארס 2021). [לראשונה: האיחוד האירופי מונע יצוא חיסוני קורונה למדינות אחרות](#), גלובס.

⁶ רוטברד, א' (17 בפברואר 2021). [מה עומד מאחורי מבצע החיסונים הענק של סין באפריקה](#), הארץ.

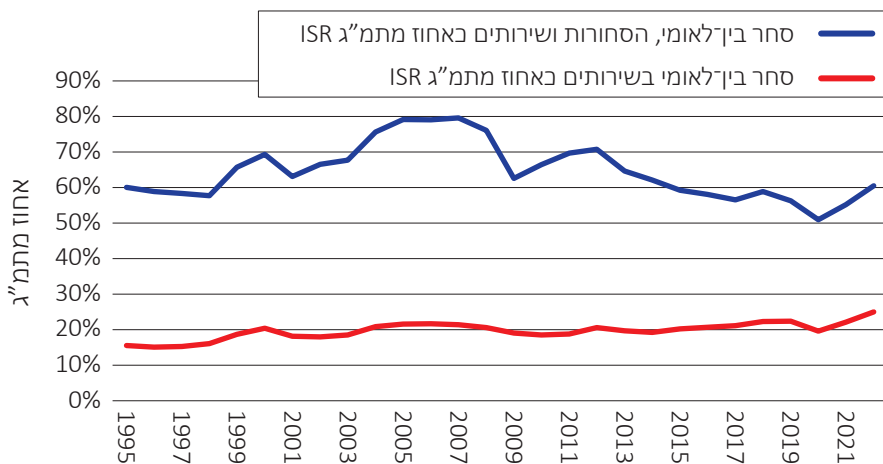
⁷ ימין, א' (11 במאי 2020). [דיווח: סין ביקשה מארגון הבריאות העולמי להסתיר מידע הנוגע לקורונה](#), כאן 11.

⁸ NATO. (April 4, 2023), [Finland joins NATO as 31st Ally](#); NATO. (March 7, 2023) [Sweden officially joins NATO](#).

לפיכך בבואנו לדון בביטחון שרשראות האספקה לישראל במהלך מלחמת 'חרבות ברזל' ו"ביום שאחרי", הרי שהמערכת הכלכלית העולמית כבר נמצאה זה עשור בתהליך של התכנסות, פרוטקציוניזם ונסיגה מתהליך הגלובליזציה. נסיגה זו מוצאת את ביטויה בעלייה בלאומנות (כולל עלייה בתקציבי ביטחון), בשחיקת מעמדם של ארגונים בין-לאומיים והתחייבויות בין לאומיות, ובהתרחקות מרעיונות של יעילות כלכלית ויתרון יחסי, המוצאים את ביטוים בסחר חופשי – לעבר רעיונות של הסתמכות עצמית וביטחון אנרגטי וכלכלי, וזאת אף במחיר של ויתור על יעילות כלכלית וירידה ברווחה הכלכלית.

מגמות בסחר החוץ הישראלי לפני מלחמת חרבות ברזל

סחר החוץ הוא רכיב משמעותי בכלכלה הישראלית, אולם חלקו של רכיב זה בתמ"ג הישראלי הולך וקטן בעשור האחרון. חלקו של סחר החוץ קטן משיא של קרוב ל-80% מהתמ"ג בשנת 2012 לכדי 55% בשנת 2021. חלק מהסיבות לכך הן שינוי מבני במשק הישראלי, כולל ירידה ברכיב התעשייה הפיזית, עלייה ברכיב הפקת האנרגיה ועוד.

איור 1: סחר בין-לאומי (יצוא ויבוא) וסחר בשירותים (יצוא ויבוא) כאחוז מהתמ"ג הישראלי⁹

בסקירת המגמות בסחר החוץ של ישראל יש לציין מספר רכיבים: סוג הסחר (סחורות או שירותים), אמצעי ההובלה ושוקי המקור והיעד.

סחר החוץ מורכב מסחורות (מוחשי) ושירותים (בלתי מוחשי) ומתאפיין בעלייה קבועה ברכיב הסחר בשירותים מתוך הסחר הכללי. מרבית יצוא מגזר ההיי-טק הישראלי נכלל ביצוא שירותים. סחר בשירותים מתבצע לרוב דיגיטלית באמצעות קווי תקשורת, או במעבר פיזי של נותני שירות ומקבליהם (כגון במגזר שירותי תיירות). לפיכך **הסחר בשירותים** חשוף פחות לאיומים על הספנות והנמלים, אך חשוף מאוד לאיומים על קווי תקשורת העוברים בים. מרבית נפח

⁹ World Bank Group (WBG) (2024), DataBank: World Development Indicators (Israel).

תעבורת הנתונים בקווי האינטרנט הבין-לאומיים של ישראל מתבצעת בכבלים תת-ימיים (ולא באמצעות לוויינים).

הסחר הישראלי בסחורות מתבצע בדרכי האוויר והים, וכמעט ללא סחר יבשתי (למעט יצוא גז בצינור למצרים וסחר יבשתי זניח עם מדינות שכנות). באוויר מובלים מוצרים יקרים מבחינה כספית, בעלי נפח נמוך כמו רכיבים אלקטרוניים, תרופות ויהלומים. לפיכך מרבית הסחר הישראלי במונחי משקל מתבצע דרך הים. הסחר בדרכי האוויר הושפע רבות מהמלחמה, ובעיקר מירידה חדה במספר הטיסות הבין-לאומיות בישראל עקב יציאתם של מפעילי טיסות מהשוק הישראלי. יציאה זו גרמה לירידה בנפח המטען הזמין לסחר בין-לאומי. מרבית הסחר האווירי של ישראל (בדומה למרבית מדינות העולם) מועבר בבטן מטוסי נוסעים ולא במטוסי מטען ייעודיים. עם זאת המסחר האווירי (שהוא כמובן משמעותי לכלכלת ישראל) נמצא מחוץ למסגרת מאמר זה.

הסחר הישראלי הימי בסחורות הוא כ-20% מהתמ"ג, ובשליש מסך סחר החוץ הישראלי במונחים כספיים. הסחר הימי בלתי מאוזן, ובמונחים כספיים חלקו הארי, כ-73%, הוא יבוא והשאר, כ-27% הוא יצוא. (יצוא הסחורות באמצעות הים מישראל קבוע למדי זה מספר שנים, נתון המרמז על ירידה ראלית, ביחס לתמ"ג, של רכיב זה).

טבלה 1: שיעור סחר חוץ, סחר בסחורות וסחר ימי מהתמ"ג הישראלי¹⁰

תמ"ג	סה"כ	מתוך תמ"ג	מתוך הסחר	יבוא \$	%	יצוא \$	%
499,033.50							
סחר חוץ	301,609.80	60.40%		147,586.80		151,348.60	
סחר בסחורות	180,303.90	36.10%	59.80%	107,735.70	73.00%	72,568.20	47.90%
סחר בים	99,756.40	20.00%	33.10%	73,430.60	49.80%	26,325.80	17.40%

ארצות המקור העיקריות של היבוא בהובלה ימית היו בשנת 2023: סין 19.5% מכלל היבוא בהובלה ימית, טורקיה 7.8%, גרמניה 6%, ארצות הברית 5.3% ואיטליה 4.5% מכלל ההובלה הימית באותה שנה.

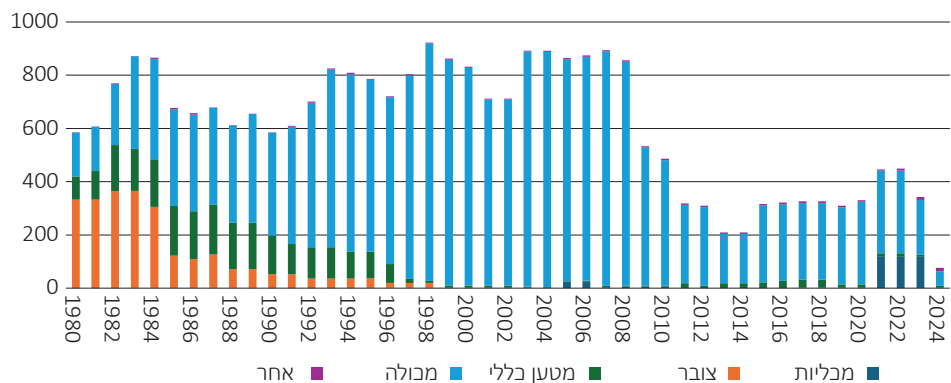
התשתית הפיזית לסחר הימי של ישראל היא נמלים וספנות. בישראל פועלים שישה נמלים: במרחב חיפה פועלים 'נמל חיפה' בתפעול קבוצת ADANI מוהודו, 'נמל המפרץ' בתפעול חברת SIPG מסין, 'נמל מספנות ישראל' בבעלות חברת מספנות ישראל, וכן רציף כימיקלים, רציף 'דגון' ונמל 'הדלקים'. במרחב אשדוד פועלים 'נמל הדרום' בתפעול חברת TIL משוויץ, 'נמל אשדוד' בבעלות המדינה, וכן רציפי המלט והפוספטים. נוסף לאלה קיימים בישראל שני נמלי אנרגייה לפריקת פחם בחדרה, ופחם, נפט וגפ"מ באשקלון. בדרום נמצא 'נמל אילת' בבעלות 'פפו ספנות' מישראל. בסך הכול אורך הרציפים הכולל של כל נמלי ישראל בים התיכון הוא

¹⁰ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) (2024), יבוא ויצוא של סחורות לפי סוג הובלה 2023.

יותר מ־13 ק"מ¹¹ וכולל מנופים וציוד פריקה לכל סוגי המטענים. ניתן לומר כי כל עוד הנמלים פועלים הרי הם והציוד שבתוכם מספיקים לשרת את המשק הישראלי (בעניין תרחישי ייחוס של פגיעה בנמלים ראו פסקת דיון והמלצות).

בניגוד לתשתית הנמלים הייתה הספנות הישראלית ערב המלחמה בבי רע. ברחבי הימים בסחר בין־לאומי מפליגות אוניות בודדות בלבד המניפות דגל ישראל, ומעט יותר מ־30 אוניות רשומות בשליטה ישראלית, ומפליגות תחת דגל נוחות.¹² על פי דברי מנכ"ל רשות הספנות והנמלים (להלן רספ"ן), הרי שבעולם יש עוד "מאות" אוניות בבעלות ישראלית שאינן רשומות כחוק במרשם האוניות.¹³ לפיכך ניתן להניח כי ההבדל שבין כשלושים אוניות רשומות במרשם האוניות כבעלות שליטה ישראלית ו"מאות" האוניות שעליהן מדווח מנכ"ל רספ"ן נובע מחוסר דיווח של בעלי האוניות כנדרש על פי חוק, כמו גם מדיניות של חוסר אכיפה מכוונת מטעם רספ"ן.

איור 2 להלן מתאר את התפתחות צי הסוחר בבעלות ישראלית במונחי Dead Weight – DWT.

איור 2: התפתחות צי הסוחר הישראלי (בדגל וברישום) במונחי DWT¹⁴

¹¹ התחרות בין הנמלים בישראל שהחלה במלואה רק עם תחילת הפעילות בנמלים החדשים בשנת 2021 מסתמנת כגורמת להתמחות מסוימת, ונמלי חיפה ואשדוד הוותיקים מפנים מאמצים למטענים שאינם מומכלים (צובר ומטען כללי ואחר), נמל המספנות מתמחה בעיקר במלט, בברזל וגרעינים, והנמלים החדשים פועלים בעיקר בתחום המכולות, אך גם מכוח היתר זמני בתחום המטען הכללי. נמל חיפה אף מפנה משאבים לפעילות שאינה לוגיסטית, כגון נוסעים ופנאי (הנגאר הופעות, חזית הים). ניתן להגיד כי תשתיות הנמלים הפיזיות מספקות באופן מלא את צורכי המשק ואף יותר מזה.

¹² יש אבחנה בחוק בין אונייה בדגל ישראלי (לפי חוק הספנות (כלי שיט) תש"ך–1960) ובין אונייה בדגל זר בשליטה ישראלית (לפי חוק הספנות, כלי שיט זר בשליטה של גורם ישראלי, תשס"ה–2005).

¹³ רב חובל צדוק רדקר, בית הספר לקציני ים, 6 ביוני 2023, בכנס במוזיאון חיל הים והעפלה 14 בינואר 2024.

¹⁴ UNCTAD maritime transport (Israel).

נוסף לאוניות יודגש שגם מצבת כוח האדם הימי של ישראל מצומצמת מאוד. אין בצי הסוחר הישראלי שום "דירוגים" ישראלים (ימאים שאינם קצינים) ופחות ממאה קציני ים בסך הכול.¹⁵ יש לציין כי על פי חוק חייבות אוניות הרשומות במרשם האוניות הישראלי (בין בדגל ובין בבעלות) ב"חובת ציוות" של מספר מינימלי של קציני ים ישראלים. חובת ציוות זו נועדה להשאיר את הפיקוד על האוניה בידיים ישראליות כדי לאפשר לאונייה להפליג לנמלים ישראלים בעת חירום. מרבית האוניות במרשם הישראלי מחזיקות בפטור מחובת ציוות, שכן אין די קציני ים ישראלים כדי למלא את התקנים הנדרשים בחוק. בישראל קיימת רשות להכשרה ימית שתפקידה להכשיר ימאים וקציני ים ישראלים. ניתן לשער כי מדובר בגלגל של סיבה ומסובב שבו מתן פטור לא ממריץ את החברות להכשיר כוח אדם ימי ישראלי, וחוסר ההכשרה גורם בתורו למחסור בכוח אדם ימי (ראו דיון).

סחר החוץ הישראלי במלחמת 'חרבות ברזל'

למרות שהמלחמה פרצה בהפתעה הרי שבשנים האחרונות מאז משבר הקורונה, עלה נושא אבטחת שרשראות האספקה לישראל לדיון ציבורי. לפיכך נערכה עבודת מטה בנושא, והוכנו תוכניות חירום למגזר הלוגיסטיקה בישראל. במישור הלאומי, עד כה עומדות שרשראות האספקה לישראל במשימת האספקה לכלכלת ישראל ולמאמץ הצבאי של צה"ל. לא דווח על מחסור במוצרים חיוניים, מזון או דלק. ניתן לומר כי בסך הכול זרימת הסחר הבינלאומי של ישראל מתקיימת באופן המשרת כהלכה את המשק הישראלי. אומנם סביר כי כדי להימנע מהסגרת מידע בעל ערך לביטחון הלאומי לאויב, הרי אם היו כשלים בשרשראות האספקה, אלו לא היו מדווחים לציבור. מנגד, סביר באותה המידה כי אם נבעו פערים וכשלים לוגיסטיים ניכרים במהלך המלחמה, הרי שהדבר היה נודע בסופו של דבר.

המלחמה השפיעה כמובן על כל הכלכלה הישראלית, החל מגיוס אנשי מילואים רבים, פינוי יישובים וסגירת עסקים ומפעלים, הוצאות ממשלתיות עצומות ועוד. ייתכן שגם עסקים בחו"ל שהו או הפסיקו מִקָּחָר עם ישראל. בהיבט המסחרי הבינלאומי שנת 2023 הסתיימה עם סחר חוץ ישראלי שרשם ירידה של כ-15.8 מיליארד דולר ביבוא סחורות, ירידה של כ-14.8% לעומת שנת 2022. בה בעת ירד יצוא הסחורות בכ-9.2 מיליארד דולר, ירידה של כ-12% לעומת 2022. יש לציין כי מדובר בירידה שנתית שנבעה מירידה ברבעון האחרון של השנה, כך שבמונחים רבעוניים הירידה בסחר גדולה עוד יותר. הסטטיסטיקה אינה מפרטת את הירידה בסחר לפי אמצעי ההובלה (ימי או אווירי), והנתונים סוקרים את כל הסחר הישראלי בסחורות. הנתונים בדבר הרבעון הראשון לשנת 2024 מראים מגמה דומה, אם כי ישנה התאוששות במדינות ספציפיות כגון עלייה ביצוא לארצות הברית, שהיא שוק היצוא המרכזי של ישראל.¹⁶

תחום הביטוח הימי משמעותי מאוד בהובלה ימית. עם פרוץ המלחמה לא חידשו המבטחים הבינלאומיים את פוליסות סיכוני המלחמה למטענים ישראליים, לפיכך משרד האוצר, החשב הכללי, פרסם הנחיות בדבר ביטוח סיכוני מלחמה של מטענים ימיים בבעלות ישראלית

¹⁵ שנתון סטטיסטי ספנות ונמלים 2022, רספ"ן.

¹⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) (2024), סחר חוץ – סחורות 2023.

באמצעות מס רכוש.¹⁷ יש לציין כי ביטוח זה נוגע למטענים בלבד ולא לגוף האונייה.¹⁸ המשמעות היא כי עלויות הגדלת הביטוח על גוף האונייה (ככל שהוטלו כאלו) מושטות בדרך כלל על בעלי האוניות (כתלות בחוזה חכירה) שבמקרה של עלויות גבוהות יימנעו מהפלגה לנמלי ישראל.

סקירת האתגרים לשרשראות האספקה לישראל כפי שעלו במהלך המלחמה

מדינת המקור: עם פרוץ המלחמה שטף את מדינות העולם גל עבור של אנטישמיות. אומנם לכאורה ההפגנות הפרו־פלסטיניות שפרצו כבר ב־8 באוקטובר (טרם כניסת צה"ל לרצועת עזה) כוונו כנגד המדיניות הישראלית, אך כבר בתחילתן ביטלו המפגינים את עצם זכות קיומה של ישראל (בסיסמה "מהירדן ועד הים"), וניכרה בהפגנות מגמה אנטישמית ברורה. גל האנטישמיות ששטף את הרחובות של הבירות המרכזיות בעולם נובע משלוש סיבות שחברו יחדיו: הראשונה היא אתנית־דתית, כלומר מדינות ערב ומיעוטים מוסלמים במדינות אחרות המזדהים על הפלסטינים בעזה על בסיס דתי ואתני; השנייה היא ארגוני שמאל המזדהים עם נושא זכויות האדם בעזה, והשלישית (הקשורה במידת מה לשנייה) היא "הדרום הגלובלי" המוחה כנגד "הקולוניאליזם" הישראלי (והאמריקני) החל מדרום אפריקה כנציגת המאבק ב"אפרטהייד הישראלי" והמשך בסין המנצלת את המצב להתנגח בארצות הברית.

גורמים אלו באים לידי ביטוי במערכת הכלכלית בשלושה מישורים:

מישור החברה האזרחית: ההפגנות הסוערות כנגד ישראל במרבית מדינות המערב כוונו באופן ישיר כנגד אינטרסים כלכליים ישראלים, קריאות לחרם על חברות המקיימות קשרים עם ישראל, הפסקת השקעות, פגיעה בחברות ישראליות בחו"ל ועוד. נוסף לפגיעה הישירה, הרי שההפגנות יצרו סנטימנט שלילי כלפי קשר כלכלי עם ישראל. חברות וארגונים חוששים שייקלעו לעין הסערה, וימצאו עצמם במוקד הביקורת הציבורית בגין היותן מדינה התומכת בישראל. לפיכך רבים בוחרים להמתין או להימנע מקשרים עם ישראל עד יעבור זעם, או הצהירו כי יבחנו מחדש מדיניות השקעות וקשרים עם ישראל כפי שהכריזו חלק מהאוניברסיטאות בצפון אמריקה וחברות מסחריות אחרות. המשותף למישור זה הוא כי מדובר בפעילות "וולונטרית" של החברות ומגבלות שהן השיתו על עצמן, ולא במדיניות ממשלתית, חוק או נוהלי סחר.

באותו הקשר של פעילות החברה האזרחית ניתן לציין גם פעילות שבאה להפריע באופן מכוון לזרימה הפיזית של סחורות לישראל, ובכלל זה הפגנות בנמלים ופעילות מחאה של ארגוני עובדים בנמלים. יש לציין כי פעילות כזו הייתה גם לפני השבעה באוקטובר אך במינון נמוך.¹⁹

¹⁷ [שאלות ותשובות הנוגעות לתשלום פיצויים בשל נזקים עקיפים לעסקים בגין מלחמת "חברות ברזל" - לפי חוק מס רכוש ותקנותיו והוראת השעה](#), רשות המיסים בישראל.

¹⁸ במלחמת לבנון השנייה (2006) ערכה המדינה באמצעות חברת הביטוח הממשלתית "ענבל" ביטוח לאוניות (גוף האונייה hull) הפוקדות את ישראל, אולם עד כה לא היה צורך בביטוח דומה במלחמת חברות ברזל.

¹⁹ התנגדות ועדים של עובדי נמלים לטפל באוניות ישראליות דווחה בקליפורניה 2010, 2014, 2021, ובדרום אפריקה 2009. הלפרן, נ' (8 בפברואר 2009). [ספינה בשירות 'צים' עזבה את נמל דרבן בדרום אפריקה לאחר שעובדי הנמל סירבו לפרוק סחורה](#). דהימארק; ערוץ 7. (21 באוגוסט 2014).

מבחינת מדינת המקור: עם התמשכות המלחמה בעזה והמשך ההפגנות הסוערות כנגד ישראל, החלו כמה מדינות להכריז על חוקים או תקנות המגבילות סחר עם ישראל. בין אם מדובר במהלך הנובע מאמונה ערכית, ובין אם במהלך לריצוי קבוצות מוסלמים ושמאל כקבוצות אלקטורליות פוטנציאליות – מדובר בהגבלות רשמיות על סחר עם ישראל מצד ממשלות, ולא בהחלטות וולנטריות של חברות מסחריות. במרבית המקרים מדובר בהגבלות הנוגעות ליצוא נשק או יצוא ביטחוני אחר אל ישראל,²⁰ אולם במקרה הטורקי מדובר באיסור חוקי גורף (לגבי טורקיה ראו פרק נפרד). שוק הנשק העולמי מתנהל על פי חוקים שונים במקצת מחוקי הביקוש וההיצע הרגילים, ומאופיין במעורבות ממשלתית ורגולציה גבוהה, אולם מדיניות רשמית זהירה, או מאשימה כלפי ישראל מצד מדינות המקור מקרינה גם על השוק המסחרי הרגיל. איתות ממשלתי כי ישראל היא מדינה בעייתית גורם לחברות מסחריות להימנע מסחר עם ישראל, חלקן אף מוגבל בתקנון החברה, או בהיותן חברות ציבוריות מסחר עם מדינות שבעימות צבאי. לפיכך איסורים על יצוא לישראל, גם אם אלו הם של נשק וציוד ביטחוני, משפיעים קודם כל כמובן על שרשרת האספקה הצבאית, אך גם משפיעים רבות על הסנטימנט הכללי במדינה, ואף פוגעים ישירות בסחר עם ישראל במוצרים אזרחיים.

מישור המערכת הבינלאומית: תביעות משפטיות כנגד ישראל בבית הדין הבינלאומי, גזירת צווים בין-לאומיים כנגד ישראל ותביעות אישיות כנגד בכירים ישראלים – הם חלק ממערכה משפטית הבאה בין השאר להצר את צעדיו האופרטיביים של צה"ל, אך בטווח הארוך הן בעלות משמעות כלכלית עצומה. עצם הדיונים וההצעות על הטלת סנקציות בין-לאומיות על ישראל מסמנים את ישראל כמדינה בעייתית ו"מצורעת" גם אם הסיכוי להטלת סנקציות כאלו נמוך יחסית עקב העובדה, שהן יכולות להיות מוטלות רק מטעם מועצת הביטחון של האו"ם, וסביר שארצות הברית תטיל וטו על הצעה כזו (מובן שאנו נמצאים בזמנים של טלטלה והגבלות שבין סביר ושאינו סביר כבר אינם ברורים). עם זאת, עצם הוספת ישראל ל"רשימות שחורות" על ידי גופים בין-לאומיים,²¹ גורם לחברות רב-לאומיות גדולות להשהות, או לנתק את יחסיהם עם ישראל, שכן לרוב חברות כאלו מתנהלות על פי תקנון ומדיניות של "אחריות תאגידית", המגבילים את פעילותן באזורי עימות, והן נתונות לבחינה ציבורית מדוקדקת בעיקר על ידי ארגוני החברה האזרחית שהוזכרו לעיל.

המדיניות הטורקית

ביחסים המסחריים עם טורקיה חלה התדרדרות הדרגתית במשך חודשי המלחמה. בינואר 2024 הכריזה טורקיה על הוצאת ישראל מרשימת עשר מדינות היעד הטורקיות ליצוא. משמעות

ארה"ב: ספינה ישראלית פרקה סחורה על אף הפגנה; שדה, י' (5 ביוני 2021). עובדי נמל באוקלנד שבקליפורניה סרבו לפרוק אונייה ישראלית, כלכליסט; ynet. (21 ביוני 2010). קליפורניה: מאות מונעים פריקת ספינה ישראלית.

²⁰ המדינות שהטילו הגבלות על יצוא לישראל הן איטליה (20 ינואר 2024), הולנד (פברואר 2024) בריטניה (יוני 2024), בצרפת נאסרה כניסת ישראלים לתערוכת נשק בין לאומית.

²¹ איכנר, א' (7 ביוני 2024), ישראל הוכנסה ל"רשימה השחורה" של האו"ם: ההשלכות, וצעדי התגובה שנשקלים, ynet.

הדבר הייתה בעיקר הפסקת סבסוד פעולות שיווק של יצואנים טורקים. באפריל 2024 הכריזה טורקיה על איסור יצוא לישראל של 54 מוצרים כולל ברזל, מלט, בלוקים, מוצרי אלומיניום, סיבים אופטיים, מלגזות, דשנים כימיים, צינורות פלסטיק, דלק סילוני ומנופים.²² במאי 2024 הכריז נשיא טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן על איסור כללי של יצוא טורקי לישראל.²³

טורקיה היא מדינת מקור משמעותית ליבוא הישראלי – היקף היבוא מטורקיה היה כ-4.78 מיליארדי דולרים בשנת 2023, מזה 4.6 מיליארד דולרים דרך הים. היבוא מטורקיה במגמת ירידה קלה שהחלה עוד טרם המלחמה, והוא כולל שורה ארוכה של מוצרים. משרד הכלכלה פרסם דוח מקיף בדבר רגישות שרשראות האספקה לישראל. בעוד שהדוח מציג תמונה חיובית יחסית בנוגע לרגישות שרשראות האספקה לישראל בהשוואה למדינות OECD, הרי שהדוח מציין באופן מיוחד את טורקיה כמדינה שישראל תלויה ביבוא ממנה באופן חריג.²⁴

סקירה מעמיקה של יחסי המסחר בין ישראל לטורקיה מראה תמונה מורכבת של תלות הדדית מסוימת. בטבלה 2 להלן מתואר היבוא מטורקיה לישראל – חלקו של היבוא הטורקי מתוך סך היבוא לישראל (קרי החשיפה הישראלית ליבוא מטורקיה), וחלקו של היצוא לישראל מתוך סך היצוא הטורקי (החשיפה הטורקית ליצוא לישראל).

היקף היבוא מטורקיה עומד על 5.8% מכלל היבוא לישראל, ובה בעת הוא 1.9% מסך היצוא הטורקי. מספר קבוצות מוצרים בולטות במיוחד כגון חומרי בנייה (פריטים מאבן, מגבס, ממלט, מאסבסט, מנציץ, מוצרי קרמיקה, זכוכית ומוצרי זכוכית) שבהם היבוא מטורקיה הוא יותר מרבע מסך היבוא לישראל של מוצרים אלו, מתכות פשוטות (כ-19% מכלל היבוא לישראל), מוצרי טקסטיל ומוצרי פלסטיק (כ-11% מסך היבוא לישראל כל אחד), וקבוצות מוצרים נוספות. מנגד היקף השוק הישראלי הוא כ-4%–6% מכלל היצוא הטורקי במוצרים אלו. אין לזלזל בשיעורים אלו של אחוזים בודדים מכלל היצוא הטורקי, שכן מדובר במאות מיליוני דולרים, ויצוא טורקי זה נפרט בשטח ליצוא של מאות חברות טורקיות נפרדות המעסיקות באופן מצטבר אלפי עובדים (ואולי אף יותר מזה). אולם ניתן לומר כי החשיפה הישראלית ליבוא מטורקיה גדולה בסדרי גודל מהחשיפה הטורקית ליצוא לישראל.

היבט משמעותי נוסף הוא היצוא הטורקי לפלסטינים. היחסים המסחריים בין ישראל והרשות הפלסטינית מוסדרים באמצעות פרוטוקול פריז, המגדיר מעטפת מכס אחת בין ישראל והרשות הפלסטינית. מכאן שחלק ניכר מהיצוא הטורקי לישראל ממשיך למעשה לפלסטינים. אין בנמצא סטטיסטיקה רשמית המפרידה יבוא לישראל מתוך יבוא לפלסטינים.

מקובל בעולם העסקי כי למרבית המוצרים קל יותר למצוא ספקים מאשר לקוחות, כלומר יהיה קל יותר ליבואנים ישראלים להחליף את הספקים הטורקים מאשר ליבואנים הטורקים

²² משרד החוץ (9 באפריל 2024), [הודעת טורקיה על הגבלת היצוא לישראל](#).

²³ בלומברג, שמיל, ד' וספולטה, ס' (2 במאי 2024). [טורקיה מפסיקה את הסחר עם ישראל; ישראל כ"ץ: "ארדואן שובר את הכלים"](#), דה-מארק.

²⁴ משרד הכלכלה והתעשייה. (2024). [החוסן של המגזר העסקי בישראל להפרעות בשרשראות אספקה גלובליות: ניתוח רגישות מבנית ומדיניות בין-לאומית](#), ירושלים.

להחליף את הלקוחות הישראליים. למרות זאת, יש להביא בחשבון, כי עלויות החלפת ספקים הן משמעותיות וכרוכות במציאת ספקים (כגון נסיעות לתערוכות בין-לאומיות ומציאת שותפים חדשים), אישורים אסדרתיים (לדוגמה עמידה בתקינה ישראלית), תיאום קווי ייצור בישראל למוצרי גלם חדשים ועוד.

טבלה 2: פירוט היבוא והיצוא הישראליים מטורקיה, וזאת מתוך סך היבוא הישראלי וסך הייצוא הטורקי.²⁵

חלק בספר המכס	יבוא ישראלי מטורקיה	מתוך היבוא מטורקיה	יצוא טורקי לעולם	יבוא לישראל מסך הייצוא הטורקי	יבוא ישראלי מהעולם	יבוא מטורקיה מתוך סך היבוא לישראל
סה"כ	4,788,262	21.6%	255,440,780	1.9%	83,163,005	5.8%
מתכות פשוטות ופריטים ממתכות פשוטות	1,032,713	21.6%	30,915,579	3.3%	5,489,973	18.8%
מכונות ומכשירים מכניים; ציוד חשמלי	602,578	12.6%	40,560,465	1.5%	19,641,212	3.1%
מוצרים מינרליים	465,695	9.7%	21,638,183	2.2%	10,260,845	4.5%
כלי רכב, כלי טיס, כלי שיט וציוד הקשור להובלה	454,965	9.5%	36,117,373	1.3%	9,350,866	4.9%
פלסטיק ופריטים ממנו; גומי ופריטים ממנו	366,619	7.7%	14,389,382	2.5%	3,408,818	10.8%
טקסטילים ומוצרי טקסטיל	340,173	7.1%	32,872,593	1.0%	2,901,517	11.7%
פריטים מאבן, מגבס, ממלט, מאסבסט, מנציץ, מוצרי קרמיקה, זכוכית ומוצרי זכוכית	313,449	6.5%	4,959,132	6.3%	1,266,490	24.7%
עץ ופריטים מעץ; פחם עץ; שעם ופריטים משעם; מוצרים מקש, מאספרטו או מחומרי קליעה אחרים; מוצרי נצרים וקליעה	257,551	5.4%	13,752,402	1.9%	4,303,424	6.0%
פנינים טבעיות או מתורבתות, אבנים יקרות או יקרות למחצה, מתכות יקרות, תכשיטים, מטבעות	182,965	3.8%	13,646,812	1.3%	4,694,806	3.9%
מוצרים של התעשיות הכימיות והתעשיות הקשורות	176,623	3.7%	13,426,888	1.3%	8,117,466	2.2%
פריטים מיוצרים שונים	170,380	3.6%	6,655,271	2.6%	1,913,001	8.9%
פולפה מעץ או מחומר סיבי תאיתי אחר, פסולת וגרוטאות של נייר או של קרטון למחזור, נייר וקרטון	160,184	3.3%	2,879,384	5.6%	943,301	17.0%
מוצרי צמחים	108,704	2.3%	12,578,952	0.9%	2,507,796	4.3%
שומנים ושמן מבעלי חיים, צמחיים או מקרובייליים ומוצרים מפירוקם, שומנים ראויים למאכל מעובדים, שעוות מבעלי חיים או מצמחים	61,529	1.3%	2,978,992	2.1%	376,955	16.3%
בעלי חיים, מוצרים מבעלי חיים	57,821	1.2%	3,391,101	1.7%	1,993,429	2.9%
כל השאר	36,310	0.8%	4,678,277	4.9%	5,993,109	5.4%

מבחינת הייצוא הישראלי לטורקיה התמונה מורכבת לא פחות. הייצוא הישראלי לטורקיה עמד בשנת 2023 על 1.49 מיליארד דולר. היקף יצוא זה הוא כ־2.5% מכל הייצוא הישראלי וכשיעור

זניח (פחות מחצי האחוז) מסך היבוא הטורקי. כמחצית מהיצוא הישראלי לטורקיה הוא מוצרים של התעשייה הכימית ומינרלים שונים.²⁶ יצוא זה מבוסס על חברות ישראליות גדולות בתחום הפטרוכימי. מנגד החצי השני של היצוא הישראלי נחלק בין מאות פרטים וחברות יצואניות.

נוסף לסחר הישיר עם טורקיה יש לציין במיוחד, כי דרך טורקיה מועברות סחורות לישראל ממדינות שלישיות, ובעיקר נפט מאזרבייג'ן המועבר הן בצינור הנפט BTC (The Baku–Tbilisi–Ceyhan *BTC pipeline*) לעיר הנמל הטורקית ג'יהאן ומשם במכליות לישראל, והן במכליות דרך מצרי הבוספורוס והדרדנלים. גם אוניות צובר המובילות דגנים מרוסיה ואוקראינה בדרכן לישראל עוברות דרך מְצָרִים אלו. לפיכך בידי הטורקים ישנה האפשרות לעליית מדרגה נוספת בסנקציות הכלכליות כנגד ישראל על ידי חסימת המצרים לשיט לאוניות שיעדן ישראל, או הפסקת זרימת הנפט המיועד לישראל בצינור BTC. אמנת מונטרה (1936) מסדירה את המשטר בְּמְצָרִים והשלכותיה הן על מדינות רבות השוכנות לחוף הים השחור ומדינות הקווקז. נראה כי במשך השנים, כולל במלחמת רוסיה – אוקראינה, דבקה טורקיה בסך הכול באמנה, והתנהלה על פי כלליה.²⁷ לפיכך ניתן לשער כי סגירת המצרים לשיט ישראלי בידי טורקיה אפשרית אך בסבירות נמוכה מאוד.²⁸

עוד יש לציין כי חברת התעופה "טורקיש איירליינס" החליטה לא לחדש את הטיסות לתל אביב למרות שזה היה הקו הרווחי ביותר של החברה.²⁹ נוסף לחסימת המצרים טורקיה יכולה לחסום את המרחב האווירי שלה לטיסות ישראליות לכיוון צפון-מזרח אסיה ומזרח אירופה, פעולה שתקשה על ישראל את הקישוריות האווירית שלה.

בין ישראל וטורקיה שורה של הסכמים כלכליים, כולל הסכם סחר חופשי שהופקד בארגון הסחר העולמי, לכן איסור גורף של הסחר עם ישראל הוא צעד בלתי חוקי, קיצוני וחרגי מאוד במישור הבין-לאומי. לפיכך, למרות שאפשרויות אלו של חסימת המרחב הימי או האווירי של טורקיה נראות קיצוניות, ומערבות את יחסי טורקיה עם מדינות חשובות נוספות באזור הים השחור, ובעיקר אזרבייג'ן ורוסיה – הרי שנראה כי השלטון בטורקיה אינו מרוסן על ידי הסכמים בין-לאומיים שעליהם התחייב, כך שיש להביא בחשבון אפשרויות אלו של הסלמה.

²⁶ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) (2024), סחר חוץ – סחורות 2023.

²⁷ סגל, ג' (2023). משטר המְצָרִים (אמנת מונטרה 1936) והמלחמה בין רוסיה לאוקראינה. בתוך: ש' חורב ז' רובינוביץ (עורכים), **הערכה אסטרטגית ימית רבת לישראל 2022/23**, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה; גוז'נסקי, י', לינדנשטראוס, ג' ושכטר, י' (יולי 2011). "צווארי בקבוק" ימיים: לפגיעותם של מְצָרִים במזרח התיכון, **עדכן אסטרטגי**, 14(2), 73–85, המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS).

²⁸ ליליאן, א' (3 ביולי 2024). שגרירת ישראל בטורקיה. דברים ביום עיון על מלחמת חרבות ברזל, מכללת עמק יזרעאל.

²⁹ פגישת עבודה בנושא התדרדרות היחסים עם טורקיה 12 בפברואר 2024, המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS).

האיום על נתיבי השיט

מיקומה של ישראל במזרח הים התיכון מחייב שמרבית תנועת הספנות אליה תעבור במְצָרִים.

מזר, מצר באב אל-מנדב בדרום הים האדום נסגרו כליל לשיט ישראלי, ולמעשה מרבית הספנות העולמית במסלול שבין אסיה לאירופה נמנעת במעבר במצרים, ומקיפה את אפריקה. הרחבה על השלכות הסגר במצר באב אל-מנדב על הסחר הישראלי ראו פרק השלכות המסחריות של התקפות החות'ים בסקירה זו.

מצפון, כפי שתואר, חלק מיבוא הנפט לישראל מועבר במכליות דרך מְצָרֵי הַבּוּסְפוֹרוֹס והדרדנלים, כמו גם חלק ניכר מיבוא הדגנים לישראל. מְצָרִים אלו נמצאים בשליטת טורקיה ועליהם חלה אמנת מונטרה, אולם לאור המדיניות הטורקית שתוארה לעיל, ניתן להעריך כי סגירתם לשיט המשרת את הסחר הישראלי אינה בלתי אפשרית.

במערב הים התיכון נמצא מצר גיברלטר שדרכו מועבר הסחר הימי של ישראל בעיקר עם ארצות הברית וצפון אירופה (לדוגמה גרמניה). בעוד שהמדינות סביב המצר – בריטניה (במושבה גיברלטר), ספרד (כולל במובלעת "סאוטה" בצד האפריקני של המצר) ומרוקו הן יציבות מבחינה פוליטית, ולא סביר כי יימנעו ממעבר אוניות בסחר הישראלי, הרי שניתן לשער תרחישים שבהם יכול להיפגע סחר ישראל באזור מערב הים התיכון ומזרח האוקיינוס האטלנטי.

האיראנים איימו פעמים רבות על פגיעה בסחר הישראלי גם במערב הים התיכון. ניתן לשרטט שני תרחישי ייחוס לאיומים אלו. הראשון באמצעות חזית המורדים "פוליסריו" בחבל הארץ "הרפובליקה של סהרה המערבית" הנמצא מדרום למרוקו, שבו מתקיים עימות בין מרוקו ובין חזית זו הנתמכת בעיקר על ידי אלג'יריה ובמידה פחותה גם איראן. כחלק מ"הסכמי אברהם" בין ישראל ומרוקו הכירו ארצות הברית וישראל בריבונות המרוקנית בחבל הארץ, ובכך הפכו את הפוליסריו למתנגדים של ישראל. העתקת מודל הפעילות של איראן בחות'ים בתימן לזירה זו על ידי תמיכה איראנית בנשק ואימונים יכולה לאפשר פגיעה בספנות המקיפה את אפריקה לכיוון מצר גיברלטר.³⁰

תסריט נוסף יכול להיות פגיעה בספנות על ידי מתקפת טרור לאורך חופי לוב או אלג'יריה ואף במצר גיברלטר מידי קבוצות הקשורות למברחי פליטים ומהגרים, שרכשו ניסיון רב בפעילות ימית בשנים האחרונות בבניית כלי שיט קטנים והפעלתם, והתחמקות מסוורים ימיים כגון של הצי האיטלקי והספרדי.

נוסף לאיום בסגירת נתיבי שיט או התקפות קינטיות בנתיבי השיט, הרי שנתיבי השיט לישראל שונו והוגבלו לנוכח מדיניות חברות הספנות. לאחר תחילת התקפות החות'ים כנגד אוניות בעלות זיקה לישראל פורסמו הזדעות מטעם מספר חברות ספנות בדבר הימנעות משינוע סחורה לישראל. בין השאר COSCO – החברה הרביעית בעולם לסחר במכולות בבעלות

Salami, M. (May 21, 2023). [Examining Iran's Geopolitical Goals in the Western Sahara](#) ³⁰
[.Conflict, Gulf International Forum](#)

ממשלת סין – נמנעת משיט לישראל זאת למרות שהחברה היא בעלים חלקי של חברת SIPG המתפעלת את "נמל המפרץ" בחיפה.

זאת ועוד, היו מספר דיווחים בדבר קושי של יבואנים ישראלים "לסגור" אוניות בעיקר צובר ומטען כללי לצורך הסחר הישראלי, כמו גם דיווחים של בז"ן (בתי זיקוק לנפט) על קושי בתחום מכליות נפט. עם תחילת התקפות החות'ים הורתה המועצה לביטחון לאומי (מ"ל) לנמלים שלא לפרסם נתונים על אודות האוניות הפוקדות את נמלי ישראל. לפיכך הנתונים בדבר הספנות אינם זמינים. נראה כי חלה ירידה חדה במספר האוניות הפוקדות את נמלי ישראל (ראו קישוריות להלן) אולם עד כה הסחר לישראל וממנה ממשיך.

האיום על הנמלים

עד כה הפעילות בנמלי ישראל מתנהלת באופן שוטף ולא נרשמו פגיעות פיזיות בנמלי הים התיכון של ישראל למעט דיווחים על נפילת שברי מיירטים. בתחילת המלחמה דווח על הסטה של אוניות ומטענים מנמל אשדוד לנמלי חיפה, בעיקר אוניות הנושאות חומרים מסוכנים (חומ"ס). כמו כן, עלו קשיים נקודתיים באחסון מכוניות או בהארכת משך הזמן להשאת הסחורה בנמלים עד משיכתן מטעם היבואן.

נמלי אשדוד וקצא"א: בימים הראשונים למלחמה הצטמצמה הפעילות בנמל אשדוד בכמחצית, וחזרה עם הזמן לפעולה מלאה. האיום הרקטי קצר הטווח (יחסית) של חמאס על נמלי אשדוד וקצא"א הוסר עקב פעילות צה"ל ברצועת עזה, ופירוק התשתיות הצבאיות של חמאס. מובן שתיתכנה עוד התקפות של חמאס על הערים אשדוד ואשקלון ונמלהן, אך ככל הנראה לא יהיה בכוחן של התקפות בודדות אפשריות עתידיות אלו להפסיק את הפעילות בנמל לזמן ממושך. מנגד, בידי חזבאללה קיימת יכולת לפגוע באוניות באזור נמל אשדוד כמו גם בנמל עצמו.

נמל אילת: סגירת מצר באב אל-מנדב הטילה למעשה סגר מלא על נמל אילת שהפעילות בו הופסקה לחלוטין, ונמצא במשבר כלכלי עמוק. מבחינה תאורטית אוניות יכולות לעבור בתעלת סואץ מהים התיכון לכיוון דרום ולהגיע לנמל אילת, אולם במרבית המקרים אין בכך כל היגיון כלכלי, שכן כבר עדיף לפרוק הסחורה בנמלי הים התיכון של ישראל, אשדוד או חיפה. נוסף לאיום על השיט העיר אילת, כולל הנמל, היו ועדיין (יולי 2024) נתונים להתקפות בטילים ובכטב"מים הן מתימן והן ממזרח – מעיראק. בסיס חיל הים באילת נפגע ישירות מכטב"מ ששוגר ככל הנראה מעיראק.³¹

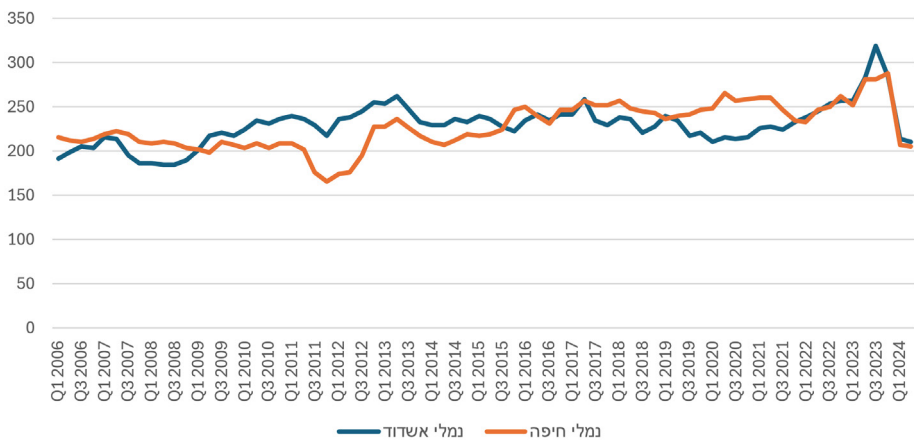
נמל חיפה: העיר חיפה הותקפה בידי חמאס לפחות פעמיים במלחמה בטילים ארוכי טווח מעזה. גם החות'ים הצהירו מספר פעמים כי תקפו מטרות בים התיכון ובנמל חיפה, אם כי לא דווח בתקשורת הישראלית על התקפות כאלו. יש לציין כי מבחינת טווח האמצעים שבידי החות'ים, הרי שהם יכולים להוציא לפועל התקפות כאלו, אם כי הם יצטרכו לעבור מעל שטח ישראל או מִצְרִים. גם מליציות פרואיראניות בעיראק הודיעו מספר פעמים כי תקפו מטרות בנמל חיפה.

³¹ זיתון, ז' ובו ארי, ל' (1 באפריל 2024). [כטב"מ ששוגר מעיראק פגע בבסיס חיל הים באילת \(תיעוד\)](#), [ynet](https://www.ynet.co.il).

עד כה התקפות חזבאללה מלבנון מתבצעות עד קו הקריות, ולא מגיעות עד העיר חיפה והנמל. ביוני 2024 פרסם חזבאללה סרטון שצולם לכאורה מכתב"ם שחדר לשמי ישראל (ואף חזר ללבנון) וצילם בין השאר גם את נמל חיפה כאיום מצד חזבאללה לפגוע בנמל. יש לציין כי בשנים האחרונות איים חזבאללה פעמים רבות לפגוע בנמל חיפה.

קישוריות הנמלים: נמלי הים התיכון של ישראל נמצאים בקרבה יחסית לנמל פורט סעיד בפתחה הצפוני של תעלת סואץ, המשמש כנמל שיטעון מרכזי לאזור מזרח הים התיכון. נוסף לכך, הנמלים נמצאים על קווי הזנה מקומיים מנמלי שיטעון אחרים קרובים יחסית כפיראוס ביוון, המשמש את ענקית הספנות הסינית COSCO. שני הנמלים החדשים 'נמל המפרץ' בחיפה ו'נמל הדרום' באשדוד נבנו לאפשר לאוניות ענק בנות TEU 18,000 לפקוד את הנמלים, כדי לנצל את הקרבה הישראלית לקווי השיט הבינלאומיים.

כאמור על פי הנחיית מל"ל לא מפורסמת סטטיסטיקה בדבר פקידות של אוניות את נמלי ישראל בעת המלחמה. עם זאת, ארגון האו"ם למסחר ופיתוח (UNCTAD) מפרסם מדד "קישוריות ימית" (הנמדד עבור מגזר המכולות בלבד) והוא מוגדר מאינדקס של מספר פרמטרים, כגון מספר הנמלים שאליהם אפשר להגיע ללא שיטעון, מספר קווים שבועיים הפוקדים את הנמלים ועוד. מאז שנת 2017 אין שינויים ניכרים במדדי הקישוריות של נמלי הים התיכון של ישראל. ברבעון ראשון לשנת 2024 חלה צניחה דרמטית בקישוריות נמלי ישראל שניתן ליחס אותה לירידה במספר הפקידות של האוניות את הנמלים.

איור 3: התפתחות הקישוריות הימית של נמלי אזור חיפה ואשדוד³²

מסקנות והמלצות מדיניות

אנו נמצאים במהלכה של המלחמה, ובעת כתיבת שורות אלו המצב בחזית הלבנון אינו יציב, ובכל יום תיתכן הרחבה של המלחמה המוגבלת לכדי מלחמה בהיקף מלא. ניתן לומר בזהירות

כי בסך הכול עד כה זרימת הסחר הבין־לאומי של ישראל מתרחשת באופן המשרת כהלכה את המשק הישראלי והמאמץ הצבאי.

עם זאת, לנוכח ההתפתחויות הדרמטיות בתחום המסחרי והכלכלי עקב המלחמה, להלן מספר נושאים שעליהם מומלץ לתת את הדעת באופן מיוחד:

מדינות המקור: האתגרים והסיכונים שפורטו בנוגע למדינות המקור השונות מחייבים את מקבלי ההחלטות לערוך מיפוי של מדינות המקור השונות ליבוא סחורות לישראל. מיפוי כזה נעשה כאמור בחלקו, אולם יש לעורכו גם בקשר לנחיצות הסחורות המיובאות מהן, והסיכונים לסחר באותה מדינה, וזאת כדי להעריך את החשיפה לסיכון הנובעת משינוי מדיניות במדינות המקור. מיפוי סיכונים כזה צריך לכלול גם סיכונים הנובעים מהחלטות החברה האזרחית והחלטות של חברות מסחריות (בניגוד למדיניות ממשלתית), כגון החרמת אוניות המיועדות לישראל בנמלים. נוסף לכך, באופן ספציפי מומלץ לבחון את התלות המסחרית עם שתי מדינות ספציפיות, טורקיה וסין, ולחפש חלופות מתאימות.

יחסים כלכליים עם טורקיה: טורקיה היא מדינת מפתח ביבוא מישראל, ומדינת מעבר קריטית הן למעבר נפט וזגנים, והן למעבר במרחב האווירי שלה. המהלך הטורקי לאיסור יצוא לישראל הוא חסר תקדים במישור הבין־לאומי, ויש לגבות מטורקיה את המחיר הפוליטי והכלכלי עקב מהלך זה, כגון דרישת פיצויים בכפיית בוררות מסחרית בין־לאומית, ותביעות נגד חברות טורקיות בכל מקום שהדבר אפשרי. עם זאת, נראה כי הצעת משרד הכלכלה והתעשייה הישראלי על הטלת מכס בסך 100% על כל יבוא שמקורו בטורקיה עד לשנת 2029 (שנת הבחירות הבאות בטורקיה) היא חרב פיפיות שתפגע קודם כול ביבואנים הישראליים (ובהמשך בצרכנים ישראלים). מומלץ לנקוט מדיניות שקולה של הטלת אמצעי נגד מכסיים וכספיים לפי דרישות המשק הישראלי למוצרים טורקיים, בהתאם לקצב מציאת חלופות יבוא, ובתיאום עם ארגוני העסקים הרלוונטיים (בעיקר לשכת המסחר הישראלית) ולא באופן גורף (למרות הרצון האימפולסיבי המובן לעשות כן).

יחסים כלכליים עם סין: המדיניות הסינית במהלך המלחמה הייתה פרו־פלסטינית מובהקת, כולל השתלחות חסרת תקדים בישראל וביהודים, כולל ביטויי אנטישמיות בסגנון ה"פרוטוקולים של זקני ציון" בערוצי מדיה המזוהים עם הממשלה. בד בבד ניצלה סין את המלחמה להשתלחות בארצות הברית "ובקולוניאליזם", ובכך מבקשת סין להנהיג את "הדרום הגלובלי". סין היא מדינת המקור הגדולה ביותר ליבוא לישראל. מרבית היבוא לישראל מאסיה מגיע מסין. הימנעותה של חברת הספנות הממשלתית COSCO מלפקוד נמלים בישראל צריכה להדליק אור אדום אצל כל מקבלי ההחלטות. כפי שנסקר, סביר כי המערכת המסחרית הבין־לאומית הולכת לכיוון של קיטוב בין גושי סחר מרכזיים. ישראל נמצאת בגוש המערבי יחד עם ארצות הברית אל מול הגוש בהובלת סין (ומדינות נוספות כרוסיה ואיראן). לפיכך בטווח הבינוני יש לבצע מהלכים להקטנת התלות הישראלית ביבוא מסין, ובעיקר של מוצרים טכנולוגיים רגישים.

גיוון והגנה על נתבי שיט: האיומים על נתבי השיט לישראל הם חמורים, ובמקרה של התקפות החות'ים אף גרמו לשינויים עולמיים בזרימת הסחורות. נראה כי צה"ל וחיל הים הישראלי

מתקשים לתת פתרון מבצעי להגנת קווי השיט לישראל באזורים רחוקים כמצר באב אל-מנדב, כך שסביר שייתקלו בקשיים דומים במקרה של הפרעות באזור מערב הים התיכון, ובוודאי במקרה של חסימת מצרי הבוספורוס והדרדנלים. המענה לאתגר נתיבי השיט צריך להיות גיוון הנתיבים לצד בריתות בין-לאומיות, הצגת הנושא כבעיה גלובלית ולא ישראלית (כפי שאכן נעשה) ובמקרה הטורקי – פעילות דיפלומטית.

גיוון חברות ספנות ושיקום צי הסוחר הישראלי: בפועל לא קיים כמעט צי סוחר ישראלי. עובדה זו יוצרת תלות קריטית של המשק הישראלי בספנות הבין-לאומית. ספנות בין-לאומית זו מתנהלת על פי שיקולים כלכליים ואסטרטגיים שונים מאלו הישראליים, ופער זה מהווה נקודת תורפה קריטית בחוסן של שרשראות האספקה לישראל.

אם עקב התקפה על נמלי ישראל תחדל הספנות הבין-לאומית לפקוד את ישראל, הרי שהדבר יהיה מכה קשה למשק, ואין ודאות שאפשר לשכנע את בעלי האוניות הזרים להגיע לישראל על ידי תמריצים כספיים או ביטוח ממשלתי, כפי שנעשה בשנת 2006. לדוגמה, ניתן לציין את חברת הספנות COSCO בבעלות ממשלת סין שחדלה לפקוד את נמלי ישראל משיקולים אסטרטגיים ולא עקב התקפה על נמלי ישראל. לפיכך, יש צורך בהערכת "צי ברזל" ישראלי מינימלי שיסיפק לצורכי המשק בחירום. צי כזה צריך לכלול תמהיל של אוניות (מכולה, צובר, מכלית וכדומה) כדי לאפשר סחר ישראלי בעיקר במזרח הים התיכון, כגון שינוע של מכולות מנמל הכרזה על "תום מסע" (Termination of Voyage) לישראל. על צי ברזל זה לשהות באופן קבוע בים התיכון או בים האדום. יש לציין כי בעת הפרטת חברת "צים" נקבע צי ברזל שכזה, אולם צי זה הלך והתיישן ונתגלעו חילוקי דעות בין החברה ובין משרד האוצר בדבר הנשיאה בעלות חידושו. על צי ברזל עתידי כזה להיות מופעל בידי מצבה מינימלית של ימאים ישראליים, ויש לערוך הכשרות מקצועיות בתחום זה.

זה כמה שנים נמצא בדיונים חוק "מס תפוסה" המשנה את משטר המס לאוניות ישראליות. יש לציין כי הדבר לא יספק מענה מלא לפעילות צי סוחר ישראלי, שכן מדובר במהלך רוחבי החל על כל סוגי האוניות, בעוד שבפועל יש צורך בתמהיל ספציפי של סוגי אוניות וגודל מסוים כדי לענות על הצרכים האסטרטגיים של המשק הישראלי.

מלאי חירום: המלחמה הנוכחית ממושכת מכל מלחמה אחרת בתולדות ישראל (למעט מלחמת העצמאות), ואורכה מחייב היערכות מחודשת בתחום המלאים. ניתן לציין בהקשר זה את שינוי שמו (וחלק מתפקידו) של "משרד החקלאות ופיתוח הכפר" ל"משרד החקלאות וביטחון המזון הגולמי". שינוי השם והייעוד ספג ביקורת ציבורית מסוימת (שחלקה אולי מוצדקת כגון בתחום הדגנים) אולם הוא מסמל שינוי תפיסתי של הממשלה להכללת נושא שרשראות האספקה במדיניות המשרדים.³³ הערכת מלאי החירום צריכה להביא בחשבון גם את יכולת החידוש שלו בזמן מלחמה.

³³ משרד ראש הממשלה (2024). [שינוי שם "משרד החקלאות ופיתוח הכפר" ל"משרד החקלאות וביטחון המזון"](#), החלטה מספר 1937 של הממשלה מיום 30.06.2024.

איום על נמלי ישראל

הנמלים בישראל הם צוואר הבקבוק של הסחר הישראלי. למרות הסרת מרבית האיום הרקטי של חמאס מעל נמל אשדוד, הרי שעדיין קיימת אפשרות של פגיעה בפעילות הנמל בעיקר מחזבאללה בצפון, ואולי אף מן החות'ים או ארגונים פרו־איראניים בעיראק. נוסף לכך ברור כי נמל חיפה נמצא תחת איום ניכר של חזבאללה.

באופן ספציפי להלן מספר המלצות בנוגע לנמלים:

מפעילים זרים לנמלי ישראל: נמלי המפרץ בחיפה והדרום באשדוד מופעלים בידי מפעילים זרים. עד כה לא עלו בעיות מיוחדות בהקשר זה, כולל בנמל המפרץ בחיפה המופעל בידי חברת SIPG בבעלות ממשלתית סינית (כאמור סין מציגה קו אנטי־ישראלי ואנטישמי תקיף למדי במהלך המלחמה). עם זאת, יש לוודא אפשרות הפעלת הנמלים הללו בידי עובדים ישראלים במקרה שהצוות הזר יעזוב את ישראל עקב הגברת האיום.

נמל בבעלות או ניהול ישראל בחו"ל: התקפות על נמלי ישראל במקרה של פריצת מלחמה בלבנון יכולות להביא את הספנות העולמית להימנע מלפקוד נמלים בישראל. מומלץ לבחון את האפשרות להפעלת רציף ישראלי במדינה קרובה כגון קפריסין או יוון בידי חברת נמלי ישראל (חנ"י). ברציף כזה יכול להיפרק מטען לישראל, הן כיעד ביניים והן במקרה של הכרזה על "תום מסע" מטעם חברת ספנות זרה. ריכוז מטען לישראל בנמל קרוב יקל על ישראל את האפשרות להביאו ארצה באוניות הזנה המבצעות סבבים קצרים, או להפנות מטענים דחופים להובלה אווירית קצרה.

לנוכח האיום של חזבאללה על קפריסין בהקשר לתקיפות אוויריות ישראליות על חזבאללה משטח קפריסין (שהן ישראל והן קפריסין דחו באופן נחרץ)³⁴, הרי שיש לערוך הסכם זה מראש, באופן מסחרי ללא מעורבות צבאית ישראלית, וזאת כפי שחברות ממשלתיות רבות מנהלות טרמינלים ימיים מחוץ למדינתם (לדוגמה DW מהאמירויות, PSA מסינגפור או SIPG ו־COSCO מסין).

אמצעים לפריקה שלא בנמלים: התקפות על נמלי ישראל במקרה של פריצת מלחמה בלבנון יכולות להביא גם בתרחיש קיצון לסגירה מלאה של הנמלים. יש לציין כי במלחמת לבנון השנייה (2006) נסגר נמל חיפה לפעילות. במקרה קיצון כזה מומלץ להיערך לפריקה אלטרנטיבית של מטענים גם במזחים בחדרה ובאשקלון באמצעות מנופים ניידים, באמצעות דוברות בים, ופריקה עצמית של האונייה בעזרת מנופיה ואף על ידי נחתות/אסדות נגרות בחופים מתאימים ולא בנמלים (כולל הפניית נחתות חיל הים למשימה זו). ברור כי פתרונות אלו עוסקים בחלק קטן מאוד של הסחר, ואינם מספקים פתרון למסחר בהיקפים לאומיים, אולם אלו יכולים לשמש פתרון זמני של ימים בודדים לסחורות קריטיות ולצורכי הצבא.

³⁴ בן ארי, ל' (19 ביוני 2024). ["נשראלה מאיים: הפלישה לגליל עוד על הפרק, קפריסין מסתכנת"](#), Ynet.

המערכה הנשכחת: ההסגר הימי במצר באב אל-מנדב במלחמת יום הכיפורים

אהוד (אודי) גולן¹

מבוא

במלחמת יום הכיפורים ניהל חיל הים לחימה במרחב הימי שחולק לארבע זירות משנה, אשר כל אחת מהן הייתה, במידה רבה, זירה נפרדת. בשלוש מזירות המשנה: בים התיכון מול סוריה, בים התיכון מול מצרים ובזירת מפרץ סואץ (צפון הים האדום) הגיע חיל הים להישגים מרשימים, הטביע כלי שיט של האויב, לא איבד שום כלי שיט, השיג שליטה ימית מצבית וחופש פעולה בים התיכון ובמפרץ סואץ.² פרק זה מתמקד בזירת המשנה הרביעית: דרום הים האדום ואזור מצר באב אל-מנדב – זירה מרוחקת שלחיל הים הישראלי לא הייתה בה נוכחות קבועה והפעילות בה הייתה אתגר משמעותי. מצרים הטילה הסגר ימי בדרום הים האדום דווקא בשל ריחוקו והיותו מחוץ לטווח הפעולה של חיל האוויר הישראלי.

למערכה על חופש השיט בים האדום בזמן מלחמת יום הכיפורים חשיבות היסטורית וגם היבט אקטואלי. בעקבות מתקפת ה-7 באוקטובר ויציאת ישראל למלחמה נגד חמאס בעזה הופיע אתגר זה שוב. החות'ים כחלק מההזדהות וכסיוע לחמאס בעזה החלו לתקוף אוניות שעברו במצר באב אל-מנדב בדרכן לאילת, כולל אוניות שאינן קשורות לישראל, ובפועל הטילו הסגר ימי על השיט בדרום הים האדום שהפך לזירה נוספת במלחמה הרב-זירתית שישראל מנהלת.

רקע תאורטי: הסגר ימי

הסגר ימי (Naval Blockade) הוא אסטרטגיה ימית קלסית המוכרת עוד מימי ספינות המפרש, צורה של לוחמה כלכלית שמטרתה להשפיע על יכולת האויב לנהל מלחמה באמצעות מניעת אספקה דרך הים. ההסגר עלול להיות כולל או לחול רק על משאבים מסוימים כגון דלק, נשק, תחמושת וכדומה. הסגר ימי משרת מטרה מרכזית באסטרטגיה ימית, והיא השגת שליטה ימית ומניעת שימוש בים על ידי האויב (Sea Denial).³ להסגר ימי, גם כאשר הוא אפקטיבי ולא מופך, אורך זמן להשפיע על האויב, והוא תלוי גם במידת התלות בים של המדינה הנתונה להסגר

¹ פרק זה הוא חלק ממחקר רחב יותר בנושא "חיל הים במלחמת יום הכיפורים", אשר יתמקד ברמה האסטרטגית. המחבר מודה לפרופ' שאול חורב ואל"ם במיל" שלמה גואטה.

² שני מחקרים מקיפים על אודות חיל הים במלחמת יום הכיפורים, אשר התפרסמו במלואת 50 שנה למלחמה ראו: סם ברונפלד, "חיל הים במלחמת יום הכיפורים – לא הופתע והפתיע", יסודות גיליון 5, 50 שנים למלחמת יום הכיפורים, 2023, עמ' 3–41; שלמה גואטה, "הזירה הימית", בתוך גדעון אביטל אפשטיין (עורך), יום פקודה (ראשון לציון: משכל, 2023), עמ' 631–658.

³ לרקע על אודות הסגרים ימיים ראו: Lance E. Davis and Stanley L. Engerman, *Naval Blockades in Peace and War* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009); Adam Biggs, Dan Xu, Joshua Roaf, and Tatana Olson, "Theories of Naval Blockades and their application in the twenty-first century", *Naval War College Review*, (Winter 2021), 74(1), Article 9: 78–108

וברגישותה להסגר, אם יש לה מאגרים לשעת חירום וכושר ייצור עצמאי או שניהם, ואם יש לה נתיבים יבשתיים חלופיים לקבלת אספקה.⁴ בהיבט זה הייתה ישראל ב־1973, ובמידה רבה היא עד היום, "מדינת אי" – היו לה גבולות יבשתיים עם ארבע מדינות ערב: מצרים, ירדן, לבנון וסוריה, שהיו מדינות אויב. ישראל לא קיימה סחר או קיבלה אספקה דרך גבולותיה היבשתיים, אלא הייתה תלויה לחלוטין באספקה מהים.⁵

בנושא אסטרטגיה ימית בספרות הבחינו בין הסגר קרוב להסגר רחוק.⁶ הסגר קרוב (Close Blockade) משמעותו שכלי השיט שמטילים את ההסגר הם במרחק ראייה מהנמל או החוף שעליהם מוטל ההסגר כדי להבטיח יירוט מיידי של כל כלי שיט מאיים היוצא מנמל המטרה. החיסרון בהסגר קרוב הוא שהמרחק הקצר מהחוף עלול להוביל לאיום על כלי השיט המטילים את ההסגר בירי תותחים, ובמאה ה־20 מירי טילים ומטוסים שמסוגלים לפגוע בכלי השיט המטילים את ההסגר הימי, ויש להביא זאת בחשבון בתכנון ההסגר.

הסגר רחוק (Far Blockade) מבוצע במרחק מהנמל או החוף ונועד לחסום את נתיבי השיט ולא את הנמל או נתיבי הכניסה אליו. כלי השיט המטילים את ההסגר מוגנים יותר. לפי ג'וליאן קורבט (Julian Stafford Corbett), הסגר קרוב נועד למנוע יציאת כלי שיט של האויב מהנמל, בעוד הסגר רחוק מטרתו למשוך את האויב לקרב בים הפתוח בתנאים שבהם יש לכוח המטיל את ההסגר יתרון. שינויים טכנולוגיים (מוקשים ימיים, מכ"מ) ושינויים באסטרטגיה הימית אפשרו ביצוע הסגר רחוק עם חלק מהיתרונות של הסגר קרוב.⁷

חופש השיט בים האדום

מאז הקמתה ועד שנות ה־80 מדינת ישראל הצעירה נאלצה להתמודד, נוסף עם האימונים בגבולותיה, גם עם איום על חופש השיט בים האדום ובתעלת סואץ, שלמעשה נסגרה לשיט ישראלי. חסימת מֶצְרַיִם טיראן לשיט ישראלי הייתה אחת מהעילות למלחמת סיני 1956. במלחמה כבש צה"ל את סיני, כולל את שארם א־שייח' השולטת על המֶצְרַיִם, אך פינה אותה בלחץ המעצמות מאוחר יותר. בתמורה לפינוי ניתן מכתב ערבות לחופש השיט מממשל אייזנהאואר וכוח או"ם הוצב בסיני ובשארם א־שייח'. בשנים 1957–1967 הפליגו אוניות ישראליות לאילת.

⁴ Jakub J. Grygel, "The Limits of Sea Power", *Naval War College Review*, 74(4), Article 8 (2021), 97–106.

⁵ חורב, המרחב הימי, אסטרטגיה ימית ומה שביניהם (הוצאת מערכות, 2021), עמ' 33; אביעד רובין, "עוצמת ימית ובניין צי – לשאלת מיצוי הפוטנציאל הלאומי במרחב הימי", *בין הקטבים*, גיליון 38, ינואר 2023. יש לציין כי אספקה ומסחר מהאוויר הם מוגבלים מאוד. כ־98% מהסחר הבין־לאומי של ישראל במונחי משקל עובר דרך הים (למ"ס 2023). מטוסי המטען הגדולים ביותר מסוגלים לשאת משקל שווה ערך ל־2–3 מכולות בלבד, וזאת לצורך השוואה לאלפי מכולות שנושאת אונייה בינונית. סחורות מסוימות המשונעות בצובר או כמטען כללי אינן יכולות כלל להיות משונעות במטוסים.

⁶ ביגס ועמיתיו הוסיפו אפשרות ביניים, הסגר רופף או רחוק למחצה (Semi distant or Loose Blockade) המאפשר הגעת אוניות אזרחיות, ונועד בעיקר מול כלי שיט צבאיים של האויב Biggs et al., "Theories of Naval Blockades", 86–87.

⁷ Ibid., 85–88, 101–102.

חשיבות השיט בים האדום גברה מפני שזה היה הנתיב שבו שטו מכליות שהובילו נפט מאיראן, ספקית הנפט העיקרית של ישראל באותו זמן, לאילת.⁸

ערב מלחמת ששת הימים 1967 שוב הטיל שליט מצרים, גמאל עבד אל-נאצר, הסגר ימי במצרי טיראן. אחת מעילות המלחמה הייתה חסימת השיט לאילת.⁹ שר הביטחון משה דיין דחף לכיבוש שארם א-שייח' כדי להבטיח את חופש השיט, ואכן חיל הים השתלט ללא קרב על שארם א-שייח' לאחר שכוח מצרי נסוג ממנו.¹⁰

אחרי מלחמת ששת הימים אומצה בצמרת המדינית-ביטחונית הישראלית התפיסה של "גבולות בני הגנה" או "גבולות ביטחון". ב־19 ביוני 1967 נתקבלה החלטת ממשלה שלפיה תמורת שלום תהיה ישראל מוכנה לסגת מסיני. אולם ב־31 באוקטובר 1968 ביטלה הממשלה החלטה זו וקבעה: "גבול בטוח בין ישראל למצרים מחייב שינויים בגבול הבין-לאומי לשעבר. לרבות השארת רצועת עזה בתחומי ישראל, המשך השליטה הישראלית בשארם א-שייח' ובתוך כך רציפות טריטוריאלית עם מדינת ישראל והסדרי ביטחון חיוניים אחרים".¹¹ לתפיסת "גבולות בני הגנה" הייתה תמיכה רחבה גם בדעת הקהל. לפי סקר שנערך במאי 1969 התנגדו 93 אחוז מהנשאלים לנסיגה ישראלית משארם א-שייח'.¹²

החשיבות האסטרטגית של מצר באב אל-מנדב נובעת מהעובדה שהמצר הוא נקודת החיבור בין האוקיינוס ההודי לים האדום, ומכך שרוחבו 20 מיל (32 ק"מ) הופך אותו לנקודת המשנק (Choke Point) הפגיעה במיוחד לחסימה בידי כוח עוין או לשיבוש השיט.¹³

⁸ לרקע היסטורי אודות ישראל והים האדום/ים סוף ראו: ניר מאור, מרחב ים סוף ומדינת ישראל – סקירה היסטורית, כרך זה; אודות ההסגר הימי ב־1956 והמצב אחרי מלחמת סיני ראו: מיכאל אורן, **שישה ימים של מלחמה: המערכה ששינתה את פני המזרח התיכון** (אור יהודה: דביר, 2004), עמ' 29–33, 112; Eithan Barak, "Between Reality and Secrecy: Israel's freedom of navigation through the Straits of Tiran, 1956–1967", *Middle East Journal*, 61(4) (Autum 2007), 664–679.

⁹ על אודות ההסגר הימי ראו: מיכאל אורן, **שישה ימים של מלחמה**, 111–116.

¹⁰ על אודות כיבוש שארם א-שייח' ראו: יצחק רבין, **פנקס שירות** (תל אביב: ספריית מעריב, 1979), 191; שמיא, **משה דיין: התפתחותו של אסטרטג** (תל אביב: משרד הביטחון, 2023), 297–298; שמעון גולן, **מלחמה בשלוש חזיתות: קבלת החלטות בפיקוד העליון במלחמת ששת הימים** (תל אביב: משרד הביטחון, 2017), 254, 290.

¹¹ יואב גלבר, **התשה: המלחמה שנשכחה** (חבל מודיעין: כנרת, זמורה ביתן, דביר – מוציאים לאור, 2017), 110; החלטת ממשלת ישראל ראו: 31.10.1968. **ישיבה ט-תשכ"ט**, א"מ, א-7634/5; על אודות ציון חשיבות השליטה בשארם על ידי דיין ראו: שמיא, **משה דיין**, 356–357, 409.

¹² חגי צורף, "ממשלת גולדה מאיר לפני מלחמת יום הכיפורים – תשובה ליגאל קיפניס", **עיונים בתקומת ישראל**, 28 (2017), עמ' 12 הערה 15.

¹³ הנתונים מתוך **Bab el-Mandeb Strait**, *Britanica*. על אודות נקודות משנק בכלל ומצר באב אל-מנדב בפרט ראו שאול חורב, "התפתחויות גלובליות במרחב הימי", בתוך שאול חורב וזיו רובינוביץ (עורכים), **הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל, 2022/23** (המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, 2023), 42–43, 52–54; Richard B. Remnek, "The Strategic Importance of the Bab el-; Mandeb and the Horn of Africa", *Naval War College Review*, 43(4) (Autumn 1990), 6–30.

אחרי כיבוש שארם א־שייח' בידי צה"ל במלחמת ששת הימים נפתרה הבעיה של חופש השיט במצרי טיראן. ישראל התעקשה על נוכחות צבאית בשארם א־שייח' בכל הסדר עתידי. אך היה עדיין איום פוטנציאלי, וגם איומים גלויים מצד מדינות ערב, על השיט בים האדום ואפשרות הפרעה או חסימה במצר באב אל־מנדב, כאמור נקודת משנק נוחה לחסימה או להפרעה לשיט.

הצמרת הביטחונית והמדינית בישראל היו מודעות זה שנים לאיום אפשרי על חופש השיט בים האדום, וניסו לתת לכך מענה במספר דרכים:

א. במסגרת אסטרטגיית "ברית הפריפריה" פיתחה ישראל החל מ־1957 קשרים ביטחוניים עם טורקיה, איראן ואתיופיה. אחד השיקולים לחיזוק היחסים עם אתיופיה היה מיקומה לחוף הים האדום (אריתריאה הייתה עדיין חלק מאתיופיה) בקרבת מצר באב אל־מנדב. ישראל העניקה לאתיופיה סיוע בהיקף רחב בתחומי מודיעין, ביטחון וכלכלה. באמצע שנות ה־60 הייתה לתקופה מסוימת נוכחות ישראלית בבסיס הצי האתיופי ב"אסאב" (Assab), כמו כן ישראל בנתה מנחת חשאי באתיופיה כדי שמטוסי חיל האוויר יוכלו לפעול באזור באב אל־מנדב בשעת הצורך. אך ניסיון לחתום על ברית צבאית או הסכם רשמי בין ישראל לאתיופיה נכשל, ולקראת 1973 כבר הייתה מגמת ירידה ביחסי המדינות.¹⁴

ב. בניין הכוח של חיל הים – ב־1968 בתמיכת שר הביטחון דיין הוחלט לבנות את ספינות הטילים (סטי"ל) מדגם 'סער 4' במספנות ישראל, ספינות גדולות יותר מהראשוניות והן יועדו לפעול בים האדום. ב־1973 הושלמה בניית שתי ספינות. לפי תוכנית העבודה של חיל הים (לפני פרוץ המלחמה), שני סטי"לי ה'סער 4', אח"י 'רשף' ואח"י 'קשת', תוכננו להפליג מחיפה ב־15 באוקטובר 1973, להקיף את אפריקה, הפלגה בת כחודש, ולהגיע לים האדום כדי לפעול שם. המלחמה פרצה ב־6 באוקטובר, שני הסטי"לים נשארו ופעלו בים התיכון, ולא היו סטי"לים ישראלים בים האדום בזמן המלחמה.¹⁵

ג. הפעלת חיל האוויר נגד הסגר ימי בבאב אל־מנדב – ב־1971 פיתח חיל האוויר יכולת תדלוק אווירי באמצעות הסבה של מטוסי סטרטוקרוזר (Boeing 377 Stratocruiser).¹⁶ באפריל 1973 הגיע מידע ממקור המוסד אשרף מרואן על אפשרות של פרוץ מלחמה במאי 1973. מרואן דיווח גם שבמלחמה יחסמו המצרים את מצר באב אל־מנדב לשיט באמצעות

¹⁴ על אודות ברית הפריפריה או המדיניות הפריפריית ראו: אהוד גולן, דיפלומטיה חשאית ומגבלותיה: ישראל והמדיניות הפריפריית 1957–1969, עבודת מ"א, המחלקה ליחסים בין־לאומיים, האוניברסיטה העברית, 2003, עמ' 13–28. על אודות יחסי ישראל אתיופיה ראו ארליך, ברית ושבר: אתיופיה וישראל בימי הילה-סלאסה (תל אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, 2013); גולן, דיפלומטיה חשאית ומגבלותיה, עמ' 25–26, 57–66.

¹⁵ אורן, תולדות מלחמת יום הכיפורים (תל אביב: צה"ל – המחלקה להיסטוריה, 2013), עמ' 41–42; עדות אלוף בנימין תלם מפקד חיל הים בוועדת אגרנט, 26 בדצמבר 1973, ארכיון צה"ל, עמ' 30–32; מפקדת חיל הים מחלקת כ"א מדור היסטוריה, מבצעי חיל הים במלחמת יום הכיפורים, 10 בינואר 1974, א"צ 26/102/1974, עמ' 35.

¹⁶ Mordechai Abir, "Shareh al-Sheikh – Bab al Mandeb: The strategic balance' and Israel's southern approaches", *Jerusalem Papers on Peace Problems*, No.5 (Leonard Davis Institute for International Relations 1974), pp. 19–20

משחתות.¹⁷ בדיון שנערך במטכ"ל בשלב הכוננות "כחול לבן" ב־25 באפריל 1973, הוצגו תוכניות המלחמה של חיל הים לרמטכ"ל. מפקד חיל הים העלה אפשרות פעולה נגד המשחתות המצריות שיטילו הסגר בבאב אל־מנדב, כנראה באמצעות שייטת 13 (חלקים רבים מפרוטוקול הצגת התוכניות מצונזרים). הרמטכ"ל קבע שבמקרה שמשחתות יחסמו את מצר באב אל־מנדב יפעל חיל האוויר, ולא חיל הים, נגד ההסגר הימי.¹⁸

תוכנית המלחמה המצרית: בין באב אל־מנדב לשארם א־שייח'

המטרה המצרית בהטלת ההסגר הימי בדרום הים האדום הייתה אסטרטגית, והיא לחסום את נתיב השיט והובלת הנפט לישראל, אך גם מדינית, להפריך את הטיועון של ישראל ששליטה ישראלית בשארם א־שייח' תבטיח את חופש השיט לאילת וממנה.

דרום סיני, שכונה בישראל "מרחב שלמה" (או מרש"ל), היה שטח של 33,140 ק"מ שבו הוקמו מפקדה אזרית, ממשל צבאי וכוחות מועטים, וכן בסיסי "ראס סודר" ו"שארם א־שייח'" של חיל הים. בתחילת המלחמה הביעו בכירים ישראלים, ביניהם שר הביטחון משה דיין והרמטכ"ל דוד אלעזר (דדו), חשש מכך שהמצרים ינסו לכבוש את שארם א־שייח'. היו גם דיווחים של אמ"ן על כך, והוחלט לתגבר את הכוחות במרחב שלמה באמצעות טנקים וכוח צנחנים.¹⁹ אל"ם זאב אלמוג, מפקד זירת ים סוף, הודאג מניסיון מצר'י לכיבוש דרום סיני ושארם א־שייח' ומחדירות דרך הים בשירות מאמץ זה.²⁰

עם פרוץ המלחמה באוקטובר 1973 בוצעה מתקפה אווירית מצרית על בסיסי חיל האוויר וחיל הים בשארם א־שייח'. המצרים החדירו כוחות קומנדו למרש"ל באמצעות מסוקים, שחיל האוויר של ישראל הפיל את חלקם, ותכננו להעביר כוחות וציוד בסירות דיג. שני גדודים מופחתים של לוחמי קומנדו מצרים וכוחות נוספים שהצליחו לחדור לדרום סיני נהרגו או נלכדו בידי כוחות צה"ל, ולא גרמו נזק ניכר. כוח שריון מצרי החל לנוע דרומה מאזור תעלת סואץ, אך נבלם על ידי חיל האוויר. הצי המצרי היה התקפי ופעיל בזירת הים האדום, ביצע סיורים וירי מסטי"לים

¹⁷ לניתוח ההיבט המודיעיני ראו: אהוד גולן, ההתרעה שהגיע מהים מודיעין חיל הים במלחמת יום הכיפורים בתוך שאול חורב וזיו רובינוביץ (עורכים), הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2022/23 (חיפה: המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, 2023), עמ' 356–357.

¹⁸ דיון הצגת תכנונים אופרטיביים של חיל הים לרמטכ"ל שנערך בחמ"ל אג"מ מבצעים 25.4.1973 שעה 19:30 – סטנוגרמה, א"צ 2/823/1975; ראו אצל שמעון גולן, מלחמה ביום הכיפורים: קבלת החלטות בפקוד העליון במלחמת יום הכיפורים. מושב בן שמן: מודן, 2013, עמ' 99–100. הנושא עלה גם בהצגת תוכניות של חיל האוויר והצגת תוכניות צה"ל לממשלה. ראו: "כחול לבן" הצגת תוכניות לראש הממשלה, חמ"ל אג"מ/מבצעים, 9 במאי 1973, א"צ 41-264/2016, עמ' 22; [הצגת תוכניות ח"א למטכ"ל, 9 במאי 1973](#), המרכז למלחמת יום הכיפורים, עמ' 13–15.

¹⁹ דברי שר הביטחון דיין ראו: קדם שר הביטחון 6 באוקטובר שעה 11:00, א"צ 101/383/1975; דברי הרמטכ"ל ראו: גולן, מלחמה ביום הכיפורים, עמ' 605–606.

²⁰ אלמוג, מפקד שייטת 13, כרך ב', עמ' 836–837, 842–846.

וספינות טורפדו (סט"רים) אל ספינות חיל הים ולעבר יעדים בחופי מרש"ל, אך ללא פגיעה או נזק.²¹

כיבוש שארם א־שייח' אינו מתיישב עם התכנון המצרי לחסום את מצר באב אל־מנדב במטרה להפריך את טענת ישראל לגבי חשיבות שליטתה במקום. מתוך המקורות המצריים עלה שתוכנית לכיבוש שארם א־שייח' הוצעה לפני המלחמה, אך לא אומצה בידי סאדאת. לפי ניתוח המבוסס על מסמכי שלל של תוכנית המתקפה המצרית "גרניט 2 מתקון" שערך צוות חקר אויב במחלקת היסטוריה ויצא לאור ב־1981, הייתה תוכנית המתקפה בדרום סיני/מרחב שלמה: "בשלב א' של המתקפה יוחפו מהים ויונחתו ממסוקים, בשעות המאוחרות של יום ה"ע" ואילך, כוחות קומנדו בחוף המזרחי של מפרץ סואץ. כוחות אלה ישתלטו על קטע החוף "ראס מלעיב" – "ראס שרתיב" ויאבטחו את ציר הכביש לחטיבה ממוכנת 1 דרומה. זו תחצה את התעלה בשעות הבוקר של יום ה"ע+1", תעבור דרך ראש הגשר הדרומי של ארמיה 3 לעבר "ראס מסאלה". משם, באחריות מפקדת ים סוף, תתקדם החטיבה דרומה, תכבוש את "ראס סודר", ותשתלט על שדות הנפט ועל רצועת החוף עד למרחק של 10 ק"מ דרומית ל"א־טור", שם תיערך להגנה".²²

חיל הים הישראלי פעל באזור מפרץ סואץ באמצעות דבורים, נחתות וכוחות שייטת 13. למרות הנחיתות ביחסי הכוחות מול הצי המצרי שהפעיל סטי"לים מדגם "קומר" וסירות משמר (סמ"ר), אימץ חיל הים בזירה גישה התקפית, והצליח בפעולותיו להטביע את הסמ"ר "דה קסטרו", לתקוף מעגנים ולשבש את הכוונה המצרית להעביר כוחות באמצעות סירות דיג למרחב שלמה/דרום סיני. לוחמי שייטת 13 חדרו ארבע פעמים לנמל "ע'רדקה" והטביעו שני סטי"לים מצריים. חיל הים השיג "שליטה ימית מצבית"²³ במפרץ סואץ, אך מבצע הנחיתה מהים "אור ירוק", שתוכנן ובוצעו כבר הכנות לביצועו לא יצא לפועל, תחילה מפני שהמאמץ העיקרי שהתפתח היה צפונה משם בחציית תעלת סואץ, ובהמשך כאשר ב־22 באוקטובר נוצרו תנאים מבצעיים לביצוע "אור ירוק", ממשלת ישראל כבר הסכימה להפסקת אש, ושר הביטחון דיין סירב לאשר את הוצאתו לפועל.²⁴

²¹ גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**, עמ' 615, 618; פעילות קומנדו מצרי במרש"ל במלחמת יוה"כ, א"צ 1139/1041/1984; על אודות פעולות הצי המצרי במפרץ סואץ ראו: מפקדת חיל הים מחלקת מודיעין ענף מחקר, **פעילות ציי ערב וציי המעצמות במלחמת יום הכיפורים**, עמ' 1–2, מז–6–857, ינואר 1974, המרכז למלחמת יום הכיפורים, עמ' 21–23, 27, 30–33.

²² העבודה נכתבה בידי סא"ל יונה בנדמן. אג"מ מה"ד היסטוריה צוות חקר אויב, **מלחמת יום הכיפורים מצרים – מטרות המלחמה ותוכנית המתקפה**, 14 באפריל 1981, עמ' 39–40. ראו פירוט נוסף עמ' 69–67.

²³ שליטה ימית מצבית משמעותה שליטה באזור מוגבל לזמן מוגבל. ראו: שאול חורב, "חשיבותם של המשגה ומינוח נכון בתפיסת ההפעלה של חיל הים", **בין הקטבים**, (דצמבר 2022) עמ' 5–6; חורב, **המרחב הימי**, עמ' 188–189.

²⁴ על אודות פעילות חיל הים בזירת מפרץ סואץ ראו: מפקדת חיל־הים זירת ים־סוף אג"מ, **מלחמת יום הכיפורים – זירת ים־סוף**, א"צ 235/652/2020; גואטה, "הזירה הימית", עמ' 650–652.

ההסגר הימי המצרי

המצרים תכננו הסגר ימי בדרום הים האדום מחוץ לטווח של חיל האוויר הישראלי, באמצעות כוח של פריגטה ושתי משחתות שסיירו בדרום הים האדום במרחק כ-200 מיל ימי מצפון למצר באב אל-מנדב, ושתי צוללות מדגם "רומיאו" שסיירו במרכז הים האדום תוך כדי התבססות על נמל "פורט סודאן".

בפברואר 2024 שחרר משרד ההגנה המצרי מספר מסמכים על אודות מלחמת יום הכיפורים וביניהם פקודת המבצע שניתנה לכוח המשחתות שביצעו את ההסגר במצר באב אל-מנדב. לפי הפקודה, שתי המשחתות יעזבו את נמל "ספאגה" ב-13 באוגוסט 1973 ויפליגו לנמל "עדן". בפקודה נוספת מה-1 באוקטובר 1973 נכתב: "המשימה: תקיפת קווי התחבורה הימית של האויב מדרום לקו רוחב 16:00 מעלות ועד באב אל-מנדב באמצעות 2 משחתות". בסעיף דרך הביצוע נכתב: הספינות "א-ט'אפר" ו"אל-פאתח" יעזבו את נמל עדן ויתפסו את קווי הסיור שצוינו בשקף המצורף לא יאוחר משעה 12:00 יום 6/10, כך שהמשימה שלהן תחל בשעה 16:00 ביום 6/10. א. המשימה תחל בשיטה הבאה: תושמדנה ספינות נושאות דגל ישראל (ספינות מלחמה או סוחר) שתיכנסנה אל הים האדום או תצאנה ממנו. ב. אין לתקוף ספינות סוחר הפונות דרומה (יוצאות מהים האדום).²⁵

ב-7 באוקטובר ירתה צוללת מצרית מטח של שלושה טורפדו מדגם YU-1 ככל הנראה לעבר המכלית הישראלית "סמסון" שהפליגה מאיראן לאילת. הטורפדו החטיאו, המכלית המשיכה להפליג והגיעה בשלום לאילת.²⁶ לאחר האירוע ישראל החליטה לעצור את השיט מאילת ואליה שהייתה למעשה תחת הסגר ימי, אם כי המצרים לא הכריזו עליו בגלוי משיקולים שונים. כיוון שבשנים 1964–1974 תעלת סואץ הייתה סגורה לשיט, חסימת הים האדום לשיט הייתה בעיקר בעיה של ישראל, אם כי גם אוניות ממדינות נוספות הפליגו באזור.

מבצע "כישרוני": מענה מאולתר

כאמור לא היו סטי"לים בים האדום. ההישגים והניצחון של חיל הים בצפון הים האדום לא השפיעו על ההסגר הימי המצרי בדרום הים האדום. במפקדת חיל הים יזמו את מבצע "כישרוני" שבמהלכו הותקנו אמצעי גילוי וטילי "גבריאלי" על ספינה אזרחית שהייתה באילת – הגוררת "שי". הוצב בה צוות משיטת הסטי"לים ומשיטת 13 והיא הפליגה משארם א-שייח' בליל ה-19 באוקטובר כדי להגיע לדרום הים האדום ולפגוע במשחתות שהטילו את ההסגר. בשתי הזדמנויות, ב-23 וב-25 באוקטובר, זיהה צוות ה"שי" במכ"ם את אחת המשחתות המצריות (משחתת מדגם Z) אך לא ניתן אישור פתיחה באש.

²⁵ פקודות שהועברו לכוח המשחתות שביצעו את ההסגר הימי בים האדום במלחמת יוה"כ (מלחמת אוקטובר 73). תרגום דורון סקל ויצחק ורדי. עריכה: שלמה גואטה.

²⁶ אלי רהב, כוכבי אזור וניר מאור, "ריאיון עם קברניט המכלית סמסון – ר/ח זאב תירוש", משמר המורשת הימית, 29 באפריל 2016; גולן, מלחמה ביום הכיפורים, עמ' 397.

ב-25 באוקטובר כיתר צה"ל את הארמיה השלישית. כוח שריון מחטיבה 401 כבש את נמל "עדביה" שהיה בסיס מרכזי של הצי המצרי. דְּבֹרִים השלימו את כיתור הארמיה השלישית בהסגר ימי וסיירו כדי למנוע בריחה או העברת אספקה אליה מהים.²⁷ אירועים אלו יצרו מעין משקל נגד להסגר הימי המצרי במקצרה באב אל־מנדב. במשא ומתן להפסקת האש בין ישראל ומצרים נקשרה הסרת המצור מהארמיה השלישית להסרת ההסגר הימי במצרה באב אל־מנדב.

לפרטים נוספים אודות מבצע כישרוני ראו תיבת טקסט בסוף פרק זה

השפעת ההסגר הימי

לפי דיווחיו של צבי דינשטיין, סגן שר האוצר שהתמחה בנושא הדלק, לישראל היו תזקיית דלק למשך שלושה חודשים, כך שלא היה מחסור בדלק בישראל במהלך המלחמה. המכליות מאיראן לא נכנסו לים האדום אלא הפליגו מסביב לאפריקה למסוף הדלק באשקלון. דינשטיין ציין שהנסיעה מסביב לכף (כף התקווה הטובה, קרי מסביב לאפריקה, א"ג) אורכת 65 יום בעוד שדרך הצינור רק 20 יום. לפי דינשטיין, אספקת הנפט לישראל לפני המלחמה הייתה שני שלישים מאבו רודס ושליש מפרס (איראן). הוא ציין שסגרנו את אבו רודס ביום הראשון למלחמה.²⁸

המצרים הציגו את חסימת מצר באב אל־מנדב כהישג אסטרטגי של הצי המצרי. בריאיון שערך מחמד חסנין הייכל עם שר המלחמה המצרי אחמד איסמעיל, אשר פורסם בעיתון הלבנוני "אלאנאר" ב-18 בנובמבר 1973, מנה השר מספר תוצאות אסטרטגיות של המלחמה וביניהן: "המלחמה הוכיחה בצורה חותכת, כי ל"שרם אל־שיח' אין אותה חשיבות גדולה, כפי שישראל סברה ובנתה עליה את שאיפותיה בסיני. "שרם אל־שיח" אינה המפתח של אילת, אלא המפתח ירד אל הדרום הרחוק, כאשר גילינו אסטרטגיה ערבית בים סוף, אשר בהתאם לה נסגר (נחסם) "באב אל־מנדב".²⁹ לאחר המלחמה העניק סאדאת עיטורים למשחתות ולצוללות שהשתתפו בהסגר הימי על באב אל־מנדב.³⁰

²⁷ עמירם אזוב, הכרעה מי ניצח במלחמת יום הכיפורים? (חבל מודיעין: דביר, 2020), עמ' 174–175, 274, 302; זאב דרורי, דן שומרון מנהיגות שקטה, ראשון לציון: משכל? 2016, עמ' 154–157; רבינוביץ, סיפיות שרבורג, עמ' 243–244; זאב אלמוג, הפלגות חיי.

²⁸ הנתונים מתוך דיווחי צבי דינשטיין לוועדת השרים לענייני כלכלה ולרוה"מ גולדה מאיר. ראו: [דברי דינשטיין בפרוטוקול ועדת השרים לענייני כלכלה](#), לשכת שר האוצר תל אביב, 9 באוקטובר 1973, עמ' 20, א"מ, א-305/3; יומן לשכת ראש הממשלה, 16.10.1973, המרכז למלחמת יום הכיפורים.

²⁹ ריאיון הייכל עם שר המלחמה המצרי, "אלאנאר", לבנון, 18 בנובמבר 1973, בתוך חצב, כתבה מיוחדת, התבטאויות הצמרת המצרית בנושא המלחמה, מ"ד 527/12, 27 דצמבר 1973.

³⁰ "סאדאת יעניק עיטורים לאוניות שהטילו הסגר בבאב אל־מנדב", ידיעות אחרונות, 24 ביוני 1974.

בצמרת הישראלית ראו בחומרה את ההסגר הימי. השר יגאל אלון אמר שמבחינה אסטרטגית ההסגר חמור יותר מנושא השבויים.³¹ הנושא עלה בדיונים פנימיים של הממשלה ובדיונים מול קיסנינג'ר וניקסון. ראש הממשלה גולדה מאיר הדגישה שיש לדרוש את הסרת ההסגר בבאב אל-מנדב כחלק מהפסקת האש.³²

ההנהגה הביטחונית והמדינית בישראל המשיכה לטעון שהשליטה בשארם א-שייח' חיונית. בנאום שנשא ב־23 בנובמבר 1973 אמר דיין שערביות ביטחון יכולות להשלים גבולות בני הגנה, אך לא לשמש תחליף להם. עוד טען שישראל אינה יכולה לסגת מרמת הגולן או מבקעת הירדן, וכאשר הערבים מדברים על חסימת מצר באב אל-מנדב בין הים האדום לאוקיינוס ההודי, לא יעלה על הדעת לוותר על שאם א-שייח' השולט על המעבר בין הים האדום למפרץ עקבה.³³ במאמר שכתב שר החוץ יגאל אלון לכתב העת *Foreign Affairs* בשנת 1976 הוא הציג את הטיעון של ישראל בנושא "גבולות בני הגנה", והמשיך לטעון שהשליטה בשארם א-שייח' חיונית כיוון שמצרים הטילה הסגר על חופש השיט לישראל פעמיים ממקום זה, וישראל נאלצה לכבוש את המקום. אלון טען עוד שבגלל איום ההסגר במצר באב אל-מנדב, שליטה ישראלית בשארם א-שייח' עשויה לשמש גורם מרתיע מול ניסיונות הסגר.³⁴ ישראל פינתה את שארם א-שייח' ובסיס חיל הים במקום כחלק מהסכם השלום עם מצרים רק בשנת 1982.

בארצות הברית הגיעו למסקנות שונות בעקבות ההסגר המצרי על מצר באב אל-מנדב. בשיחה בין קיסנינג'ר לסאדאת במאי 1974, בהקשר של נסיגת ישראל והסדר אפשרי, ציין קיסנינג'ר ש"לישראלים יש אובססיה לגבי שארם א-שייח' ובהמשך אמר לסאדאת "אם תרצו לסגור את אילת תעשו את זה בבאב אל-מנדב. עשיתם את זה".³⁵

החל מ־16 בנובמבר 1973 גובשה הבנה שקטה שלפיה ישראל תעביר למצרים דרך ארצות הברית מידע על אוניות שאמורות לעבור במצר באב אל-מנדב מאילת או בדרכן לאילת, והמצרים יאפשרו לאוניות לעבור במצר. הסדר זה יושם ואֶפְשֶׁר מעבר אוניות בחודש נובמבר, אולם עדיין

³¹ פרטיכל סטנוגרמי של התייעצות לקראת שיחתה המסכמת של ראש הממשלה עם קיסנינג'ר, 3.11.1973, א"מ, א-7244/14.

³² פרוטוקול ישיבה יט/של"ד של הממשלה – יום ב' – כ"ו בתשרי תשל"ד – 21.10.73 (בחצות בלשכת ראש הממשלה בתל אביב), ארכיון המדינה, עמ' 61 התייחסויות בדיון לנושא סגירת המַצְרִים בעמ' 51, 57–56, עמ' 85–87; גולדה מאיר, חיי (תל אביב: ספרית מעריב, 1975), עמ' 321.

³³ ראו דברי דיין: "Dayan is opposed to yielding land vital to security", *New York Times*, November 24, 1973.

³⁴ Yigal Alon, "Israel: The Case for Defensible Borders", *Foreign Affairs*, October 1976, pp. 46–49. לניתוח נוסף מצדיק את חשיבות שארם א-שייח' גם אחרי ההסגר המצרי בבאב אל-מנדב ראו: Abir, "Sharem el-Sheikh", pp. 25–27.

³⁵ הציטוט במקור: "They have this obsession with Sharm-el-Sheikh" ובהמשך: They're crazy about sharm el-Sheikh anyway, because if you want to close Eilat you'll do it at Bab el-Memorandum of conversation, 30 May 1974, [Meeting between](#) Mndeb. You did it ראו: [President Sadat, Foreign Minister Fahmi and Secretary Kissinger](#)

היה חשש מחידוש ההסגר.³⁶ באפריל 1974 שני סטי"לים ישראליים שהפליגו סביב אפריקה ונכנסו דרך מצר באב אל־מנדב הגיעו לים האדום והחלו לפעול בזירה זו. לאחר מכן הם תוגברו בסטי"לים נוספים וביססו את הנוכחות הישראלית בזירת הים האדום.³⁷

כחלק מהסכם הביניים הראשון ("סיני ו") שנחתם ב־18 בינואר 1974 כתב הנשיא ניקסון מכתב לראש הממשלה מאיר, ובו נכתב שממשלת מצרים מאשרת כי היא רואה את מצר באב אל־מנדב כמעבר מים בין־לאומי לספינות בכל הדגלים, וכי היא לא תתערב במעבר החופשי של ספינות או של מטען ישראלי.³⁸ במזכר נלווה ששלחה ארצות הברית לישראל נכתב ש"ארצות הברית רואה במצר באב אל־מנדב מעבר מים בין־לאומי, ותתמוך יחד עם אחרים להשיג הכרה של מעבר חופשי בתום לב דרך מצר זה. ארצות הברית תתמוך בחוזקה במעבר חופשי של ספינות ומטען ישראליים דרך המצר. במקרה של הפרעה למעבר כזה תתייעץ ארצות הברית עם ישראל כיצד להבטיח בדרך הטובה ביותר את השימוש בזכות זו."³⁹ ב"הסכם סיני ו", הסכם הפרדת הכוחות בין ישראל למצרים מספטמבר 1975, נכלל סעיף שלפיו "הצדדים מתחייבים לא לנקוט איום או שימוש בכוח או הסגר צבאי אחד נגד רעהו."⁴⁰

סיכום

ההסגר הימי המצרי בים האדום במהלך מלחמת יום הכיפורים מעלה מספר לקחים, במיוחד לנוכח העובדה שכעבור 50 שנה במלחמת 'חרבות ברזל' 2023 חסמו החות'ים את מצר באב אל־מנדב והשיט לאילת וממנה הופסק:

- חשיבות הגאוגרפיה והגאופוליטיקה – מצר באב אל־מנדב ננקודת משנק בעייתית ופגיעה לחסימת השיט בזמן מלחמה לפני 50 שנה וכיום. נקודות משנק נוספות עלולות להפוך למוקדי חיכוך חשובים בעימותים אזוריים וגלובליים. באביב 2022, על רקע מלחמת אוקראינה–רוסיה סגרו הטורקים את מצרי הבוספורוס והדרדנלים. מצר מאלקה מוזכר ננקודת מפתח בעימות עתידי אפשרי בין ארצות הברית לסין סביב טייוואן.
- ההסגר הימי המצרי במצר באב אל־מנדב הדגים את החשיבות האסטרטגית של חופש השיט ושל הזירה הימית עבור מדינת ישראל.
- מצרים, באמצעות כלי שיט מיושנים, ומבלי שהטביעה כלי שיט ישראלי, הצליחה באמצעות ההסגר הימי, אמצעי קלסי באסטרטגיה ימית, להשיג השפעה אסטרטגית.

³⁶ מאת שלו אל גזית, באב אל־מנדב, 16 בנובמבר 1973, א"מ, א-7036/7. היו לכך התייחסויות בעיתונות: יוסף חריף, "תוך ימים אחדים תנסה אונייה לעבור את באב אל־מנדב", **מעריב**, 12 בנובמבר 1973; ברוך מאירי, "אניה זרה העוגנת באילת עומדת להפליג לבאב אל־מנדב", **מעריב**, 13 בנובמבר 1973.

³⁷ תא"ל מיל" גדעון רז מבצע מוניטין, **משמר המורשת הימית**, 18 בדצמבר 2015; דרור איסמן ועופר רז, "מז'רים מספרים על שארם", **בין גלים**, גיליון 157, אפריל 1982, עמ' 25–27.

³⁸ המכתב מובא אצל גולן, **הפרדת כוחות בצל ההתשה** (בן שמן: מודן ומשרד הביטחון, 2019), עמ' 115.

³⁹ גולן, **הפרדת כוחות בצל ההתשה**, עמ' 114.

⁴⁰ הסעיף במקור *military blockade against each other*. ראו: Ruth Lapidot, "Passage Through the strait of Bab Al-Mandeb", *Israel Law Review*, 13(2), (1978), 190–193.

היא מנעה מישראל את השימוש בים האדום וזכתה בקלף מיקוח ששימש אותה במשא ומתן להפסקת האש וגם במגעים המדיניים אחריה. סאדאת השתמש בהסגר הימי במצר באב אל-מנדב ככלי צבאי שנועד להעביר מסר ולקדם מטרה מדינית, להבהיר לישראל ששליטתה הצבאית בשארם א־שייח' אינה מבטיחה את חופש השיט.

המערכת הביטחונית־מדינית בישראל הייתה מודעת לאיום על השיט בים האדום, ונקטה צעדים כדי להכין מענה לאיום: קשרים עם אתיופיה, בניית סטי"ל "סער 4" שתוכננו לפעול בים האדום, והנחיית הרמטכ"ל במאי 1973 להיערך לאפשרות פעולה של חיל האוויר בבאב אל־מנדב. אך כשפרצה מלחמת יום הכיפורים מענים אלה לא היו רלוונטיים עוד. אתיופיה ניתקה את יחסיה הדיפלומטיים עם ישראל בסוף המלחמה, חיל האוויר היה נתון בעומס רב ולא היו סטי"לים ישראליים בים האדום. חיל הים גיבש מענה מאולתר, מבצע "כישרוני".

במבצע "כישרוני" הוכיח חיל הים יכולת לפעול עצמאית בטווחים רחוקים באופן נקודתי, אך פעולה להבטחת השיט לאורך זמן באזורים רחוקים היא בעייתית. אחרי המלחמה נסמכה ישראל על הסדרים מדיניים עם ארצות הברית ומצרים להבטחת חופש השיט במצר באב אל־מנדב.

כיום החות'ים ללא חיל ים, באמצעות לוחמה א־סימטרית, טילים וכטב"מים, מטילים הסגר ימי במצר באב אל־מנדב. זהו שינוי בלוחמה הימית. ההסגר הנוכחי כבר אינו בעיה של ישראל בלבד, אלא בעיה אזורית ובין־לאומית. מדינות האזור כגון מצרים וירדן נפגעות – מצרים הנפגעת העיקרית בגלל הימנעות של אוניות ממעבר בתעלת סואץ, וירדן עקב חסימת נתיב השיט לנמל היחיד של הממלכה בעקבה. ומבחינה בין־לאומית, הרי שיש בהסגר החות'י השפעה על עיקרון חופש השיט ופגיעה בסחר הבין־לאומי ובשרשראות אספקה.

הצי האמריקני וציים נוספים פועלים נגד החות'ים בעיקר בהגנה ובאופן מוגבל בהתקפה, אך ההסגר הימי בבאב אל־מנדב נמשך. ישראל תצטרך להבטיח שהאינטרסים שלה יישמרו במסגרת הסדר ביטחוני או מדיני עתידי שיפתור את סוגיית חופש השיט במצר באב אל־מנדב.

מבצע 'כישרוני'

מבצע 'כישרוני' נולד ביוזמת אל"ם עקיבא פגי ראש מחלקת ציוד בחיל הים. במסגרתו הותקנו אמצעי גילוי וטילי גבריאל על ספינה אזרחית שהייתה באילת: הגוררת "שי", הוצב בה צוות משיטת הסטי"לים בפיקוד סא"ל צבי גבעתי ("קארזו"), סגנו היה רס"ן שאול חורב, וכן שישה לוחמים משיטת 13 עם צוללות ננס שכונן "חזירים". משימת ה"שי" הייתה להפליג לאזור באב אל־מנדב במטרה לפגוע במשחתות שהטילו את ההסגר. במקרה שיתברר כי כלי השיט המצריים נמצאים בנמל יפעלו אנשי שיטת 13 נגדם.¹

¹ קדם מפקד החיל 14 באוקטובר שעה 10:00 בתוך ספר קדמי מח"י, עמ' 146–148; אלי רהב, "ראיון עם אל"ם דימ' צבי גבעתי", משמר המורשת הימית, 12 בינואר 2020; שאול חורב אצל אריה הונה וכוכבי אזרן, "חיל הים במלחמת יום הכיפורים", עמ' 36–37; אלדר, שיטת 11: הקרב על הצל"ש, אור יהוד: הד ארצי, 1996, עמ' 353–354.

התקנת הציוד על הספינה ארכה מספר ימים. הספינה "שי" יצאה לדרך בליל ה-19-20 באוקטובר והפליגה קרוב לחוף הסעודי כדי להימנע ממגע עם סטי"לים מצריים. הספינה הפליגה באופן חשאי לבדה, ללא ליווי וללא סיוע אווירי.²

ה"שי" הגיעה לאזור פעילות המשחתות כ-200 מיל ימי ממצר באב אל-מנדב. המשחתות והפריגטה המצריות שהטילו את ההסגר היו בכשירות נמוכה וחלק מהזמן שהו בנמל. במשך ימים ספורים לא נוצר מגע בין ה"שי" לכוח המצרי. ב-23 באוקטובר ניתן אישור לירות אך כעבור כמה שעות הוא בוטל מפני שבאותו זמן ציפו לכניסת הפסקת האש לתוקף.

ב-23 באוקטובר כבר נקבעה הפסקת אש במלחמה. באותו יום בשעה 15:10 הגיעה ה"שי" לטווח מכ"ם ממשחתת שהטילה את ההסגר. מפקד חיל הים ביקש אישור להיכנס לפעולה, שר הביטחון ורוה"מ גולדה מאיר נתנו אישור לפני 19:00, אולם האישור בוטל אחרי חצות, נוכח הציפייה להחלטת מועצת הביטחון על אכיפת הפסקת האש וחשש מהסתבכות מדינית.³

הרמטכ"ל החליט לא לאשר ל"שי" לירות, אבל ניתנה הנחיה שאם המשחתות המצריות יתקרבו ויאיימו על הספינה "שי" היא תוכל לירות. ב-25 באוקטובר בשעה 12:15 זיהתה הספינה "שי" במכ"ם משחתת מצרית. ניתן אישור לירות אם המשחתת תרד מטווח של 12,000 יארד (כ-7 מיל ימי). המשחתת החלה לצמצם טווח לכיוון ה"שי".⁴

המטכ"ל - 25 באוקטובר בשעה 12:35 התקשר מפקד חיל הים לרמטכ"ל, ודיווח לו שכנראה ספינת ה"כירשוני" שבמצר באב אל-מנדב התגלתה ומשחתת מצרית, הנמצאת במרחק 24 ק"מ ממנה, נעה לעברה. הרמטכ"ל סיכם עם המזכיר הצבאי לראש הממשלה שהוא יורה למפקד חיל הים לנתק מגע, ואם הדבר לא יעלה בידי הספינה היא תוכל לירות כדי להטביע, להגנתה.⁵

מפקד חיל הים תלם - בהרצאה ביום עיון בשנת 2000 סיפר: "אנחנו עשינו ניסיון בימי המלחמה האחרונים להגיע לבאב אל-מנדב עם איזושהי צורה מאולתרת על מנת לפגוע במשחתות. אני חושב שאפשר היום לספר את הסוד הזה. אנחנו הגענו לשמה. המפקד של הפעולה הזו אמר לי 'ביני יש לי את המשחתות על הכוונת ואני נתתי לו הוראה לא לירות ולחזור'. הייתי בלחצים כבר אז מכל מיני גורמים שמעליי להפסיק פעילויות אבל אני

² אורן, תולדות מלחמת יום הכיפורים, עמ' 480, 532-533; חורב בתוך רונה ואזרן, "חיל הים במלחמת יום הכיפורים", בתוך יורם דינשטיין ואברהם זהר (עורכים), 40 שנה אחרי, המכון לחקר מלחמות ישראל, 2014, עמ' 36-37; סיכום מבצעי חיל הים, עמ' 26.

³ אורן, תולדות מלחמת יום הכיפורים, עמ' 532-533.

⁴ ההנחיות ל"שי" ראו: גולן, מלחמה ביום הכיפורים, עמ' 1191-1192. המגע השני של ה"שי" עם המשחתת ראו: רונה ואזרן, "חיל הים במלחמת יום הכיפורים", עמ' 34-35.

⁵ גולן, מלחמה ביום הכיפורים, עמ' 1236.

לא בטוח שהייתי כננע ללחצים. הייתה לי הרגשה שחיל הים עשה את שלו, עשה בהצלחה ולא טוב למשוך את המזל יתר על המידה".⁶

העברת מסר על ה"שי" לאמריקנים – ב־25 באוקטובר בשעה 13:30 נשלח מברק בהול מאת מרדכי גזית אל השגריר דיניץ ובו נכתב: "נא למסור לידיעת נפתלי (כינויו של מזכיר המדינה הנרי קיסינג'ר במסמכים הישראליים, א"ג) בדחיפות העובדות הבאות:

א. אוניית הסוחר הישראלית "שי" היא גוררת של חברת נתיבי נפט בנפח של 900 טונות העושה דרכה בים סוף. להגנתה העצמית ובהתחשב באיום המצרי על כלי שיט ישראלים בבאב אל-מנדב צוידה האונייה במערכת טילים ים-ים מדגם גבריאל ומערכת אלקטרונית המאפשרת שימוש אפקטיבי בנשק זה. האונייה יצאה ב־19 לחודש ונמצאת במרחק של כ־200 מיל ממצר באב אל-מנדב בקרבת מאסווה.

הלילה ב־250100 נוצר מגע מכ"מ עם כלי שיט, ייתכן משחתת מצרית, והורינו את "שי" לנתק מגע. ב־250655 הורינו אותה להתרחק מהאזור ולעבור לקו רחב 18 מעלות.

ב־250920 נוצר שוב מגע. ב־251015 זוהתה משחתת מצרית שנכנסה כנראה למרדף אחרי "שי". הורינו את "שי" לנסות להתחמק אך אם תגיע המשחתת שמהירותה מעל ל־18 קשר (מהירות "שי" 9 קשר) לטווח של 12 ק"מ, על "שי" לפתוח באש. הוראה זו נובעת מן העובדה שטווח האש של המשחתת 14 ק"מ שעה של "שי" טווח ארוך בהרבה, אולם הטווח המינימלי שלה 8 ק"מ, כך שאם תתקרב המשחתת קרבה יתרה תישאר "שי" ללא אפשרות התגוננות. ההיתקלות עשויה לחול תוך השעה הקרובה.

ב. בקרבת מקום נמצאת משחתת אמריקנית והאזור הוא זה שבו ירתה אמש משחתת מצרית יריות אזהרה לעבר אוניית הסוחר האמריקנית La Salle.⁷

בשעה 14:45 נשלח מברק בהול נוסף מאת גזית אל דיניץ ובו דווח, בהמשך למברק הקודם, ש"שי" הצליחה ב־251200 להתרחק לטווח של 30 ק"מ. מניחים שהיא הצליחה להתחמק מן המשחתת המצרית.⁸ לא ידוע האם דיניץ העביר את המידע על ה"שי" לאמריקנים או שלאחר שיצאה מטווח סכנה נמנע מכך.

לפי הדיווח בספרו של אורן, בצוהרי 25 באוקטובר כמעט אירע מגע בין "שי" לאונייה מצרית: המכ"ם שלה גילה אוניית מלחמה מתקרבת במהירות, והיא הספיקה להסתלק. בליל 26–27 באוקטובר הוחזרה "שי" מהים האדום, והגיעה לבסיס מרש"ל ב־29 בו.⁹

⁶ דברי ביני תלם ביום עיון חיל הים במלחמת יום הכיפורים, 1 ביוני 2000.

⁷ 25 באוקטובר 1973, מאת גזית אל דיניץ, א"מ, א 7049/9.

⁸ מאת גזית אל דיניץ 251445 אוקטובר 1973, א"מ, א 7049/9.

⁹ אורן, תולדות מלחמת יום הכיפורים, עמ' 532–533.

מרחב ים סוף ומדינת ישראל – סקירה היסטורית

ניר מאור

פרק זה עוסק ב'שער הדרומי' של מדינת ישראל (נמל אילת) ובנתיבי הים המוליכים אליו וממנו, כמו גם בנתיבי הסחר הימי של ישראל מאסיה דרך תעלת סואץ לנמלי חיפה ואשדוד. הפרק מתמקד בהיבטים ההיסטוריים, הגאופוליטיים, הצבאיים, המשפטיים והכלכליים של אותם נתיבים ואותו שער.

בשנות הקמת המדינה היה ה'שער הדרומי' חלק מחזון ומאינטואיציה של האבות המייסדים, עוד טרם הייתה הצדקה מעשית לכך. בהמשך, בשנות ה-50 של המאה שעברה, החלו קווי ספנות ראשונים לפעול במרחב ונמל אילת החל למלא את ייעודו כשער כניסה דרומי למדינת ישראל הצעירה, אלא שאז נחשפה מדינת ישראל לבעיית חופש השיט ב'מִצְרַיִ' טיראן ועוד יותר מכך – בתעלת סואץ. מלחמת סיני ואחריה מלחמת ששת הימים פתרו את בעיית ההצקות המצריות ב'מִצְרַיִ' טיראן אך במלחמות שבאו לאחר מכן (מלחמת ההתשה ומלחמת יום הכיפורים) נחשפה מדינת ישראל לרגישותו ופגיעותו של חלקו הדרומי של הנהגיב באזור מִצְרַב אב אל-מנדב, לטרור ולמצור. השלום עם מצרים שנחתם שנים ספורות אחרי מלחמת יום הכיפורים הביא פריחה לספנות, למסחר וגם לתיירות, אלא שמדינת ישראל טרם הגיעה אל המנוחה ואל הנחלה, בימים אלה שוב נחשפים נתיבי השיט בים סוף להצקות, שלא לומר מצור על ידי ארגון החות'ים המופעל על ידי איראן. מאמר זה מציע לעיין בפתרונות ורעיונות שכבר הועלו בעבר ולבדוק אם הם ישימים גם כיום.

מבוא

בסוף שנת 2023, עם פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל', נפל דבר בדרום ים סוף. מדינת ישראל המורגלת בחיכוכים בקרבת גבולותיה מצאה עצמה מושפעת וניזוקה מפעילות עוינת של ארגון החות'ים המצויים מרחק 1,000 מיל מחופיה. ההתקפות החות'יות פוגעות בנתיבי הסחר הימי של ישראל מאסיה דרך תעלת סואץ לנמלי חיפה ואשדוד, שהוסטו עקב כך לנתיב הארוך סביב אפריקה, ובפעילות נמל אילת שנעצרה כמעט לחלוטין. ההיסטוריה מלמדת כי על אף שבעשורים האחרונים האוריינטציה הימית של מדינת ישראל היא כלפי הים התיכון, הרי ההובלה הימית של מדינת ישראל קשורה גם לנעשה בים סוף ולזירה זו השפעה משמעותית על ביטחון ישראל וכלכלתה. נושאים הקשורים לנוכחות ישראלית בחופי ים סוף וחופש השיט והמסחר הישראלי בו הופיעו בארבע מלחמות מלאות בין ישראל ושכנותיה (מלחמת הקוממיות, סיני, ששת הימים ויום הכיפורים).

לנוכח העובדה כי אין זו הפעם הראשונה ששערה הדרומי של מדינת ישראל חשוף להתנכלות לשיט עד כדי מצור ימי, אנו מציעים לבחון את השפעת האיום החות'י בפרספקטיבה היסטורית רחבה.

ימים של חזון (1948–1956)

חיבורה של ארץ ישראל לים סוף הוא בעל שורשים היסטוריים המגיעים עד לתקופת המקרא. חוף אילת, עציון גבר בשמה המקראי, מוזכר כמעגן כבר במאה ה-10 לפסה"נ, בימי ממלכת ישראל, אז הקים בו שלמה המלך צי של אוניות כדי לייבא זהב משבא ומאופיר. "וַיֵּאָכֵל עֲשָׂהוּ הַמֶּלֶךְ לְשִׁלְמֹה בְּעֶצְיוֹן גִּבְרָא אֲשֶׁר אֶת־אֵלֹת עַל־שֹׁפֹת יַם־סוּף בְּאֶרֶץ אֲדוֹם" (מלכים א, ט, כו).

חיבור זה נשאר תקף גם בעת החדשה. העות'מאנים ששלטו בארץ קרוב ל-400 שנים התאמצו לשמר ולתחזק את הרצף בין ארץ ישראל, מפרץ עקבה וחבל חיג'אז כרצף טריטוריאלי אחד.¹ גם הבריטים, שכבשו את האזור מידי הטורקים במלחמת העולם הראשונה, הקפידו בתוכניותיהם ובהסכמיהם לשמור לארץ ישראל מוצא אל הים האדום.² לקראת סיום המנדט הבריטי ופרסום החלטת האו"ם לגבי חלוקת הארץ הצליחה גם התנועה הציונית לשכנע כי למדינה היהודית חייבת להיות גישה לים סוף.³

בתנועה הציונית, אשר הוקמה בראשית המאה שעברה, היה מפרץ אילת חלק בלתי נפרד מהחלום ומהחזון.⁴ יו"ר הסוכנות היהודית ומנהיג המדינה שבדרך, דוד בן־גוריון, כיוון אל השער הדרומי עוד בשלב שבו היה ספק אם מדינת ישראל תקום ותיכון. במאי 1948, בצל פלישתם של צבאות ערב לארץ, קבע בן־גוריון כי אוניית המלחמה הראשונה של חיל הים תיקרא אח"י 'אילת'.⁵ חיפה הייתה כבר בידי היישוב, וכך גם יפו ובכל זאת הרחיק בן־גוריון ובחר לאונייה שם של נמל ערסילאי עוד טרם נכבש הנגב. בדרך זו חשב בן־גוריון להטמיע את החזון. כיבושה של אילת והנפת דגל הדיו על ידי חטיבת הנגב באום רשרש היא אילת של היום, הסתייע רק בסוף המלחמה, במאוס 1949. למעשה ניתן לומר שכיבושה של אילת אפשר את סיום המלחמה.⁶ אילת הייתה באותה ימים חזון רחוק, לא היה בה יישוב ולא היה בה נמל אלא רק תחנת גבול ירדנית קטנה שנקראה בשפת הבדווים המקומיים אום רשרש.

¹ שפנייה, ב' (2017). חמישים שנה למלחמת ששת הימים: חופש השיט במצרי טיראן בראי משפט הים – תם ולא נשלם, קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה, עמ' 12.

² פדה, ב' (1993). קביעת הגבולות המדיניים באזור מפרץ אילת, בתוך: מ' כהן וא' שילר (עורכים), אילת אדם יום ומדבר, עיריית אילת, 193–199.

³ ערב ההצבעה על החלטה 181 באו"ם היו חלק מאנשי המשלחת האמריקאית בדעה שהנגב צריך להיות חלק המדינה הערבית. ויצמן נשלח על"י בן־גוריון לשכנע בעניין את הנשיא טרומן. גביזון, ר' (2009). שישים שנה להחלטת כ"ט בנובמבר 1947 החלטת החלוקה והמחלוקת סביבה מקורות ועיונים, מציל"ה, ירושלים, עמ' 320.

⁴ "אילת בתקופות שלטון שונות", אתר העיר אילת, נדלה בתאריך 6 בפברואר 2024.

⁵ אח"י (אוניית חיל הים) זו הייתה אוניית מלחמה מאולתרת – בעברה הייתה אוניית מעפילים בשם 'מדינת היהודים'.

⁶ מבצע הכיבוש נקרא 'מבצע עובדה' והוא נועד לקבוע עובדה לפני שיחות שביתת הנשק עם ירדן.

במסמכי התקופה נקרא המקום 'השער הדרומי' ובשל חשיבותו הוקמו בו מייד לאחר כיבושו מספר מאחזים צבאיים (מאהלים) כשהעיקרי בהם היה המחנה של חיל הים.⁷ תחילה הייתה בידי אנשי המחנה רק סירת חתירה גדולה עשויה עץ. בינואר 1951 הורדה בדרך היבשה גוררת שלל מנמל יפו שהייתה לספינה הממונעת היחידה של חיל הים בזירה.⁸

איור 1: דוד בן־גוריון ואשתו פולה, אום רשרש 1936 (אוסף עמותת חיל הים)

עיסוק של ממש לא היה לחיילי המחנה שכן תנועת אוניות לא התנהלה אז במפרץ וגם איום ימי לא היה. לפיכך הועסקו החיילים בדיג, הן בסירות חיל הים והן בסירותיהם של מספר דייגים עבריים שהחלו לפעול במקום.⁹ התנהלות זו לא הייתה חריגה באותם ימים, חיילי נח"ל היו פזורים אז ביישובי ספר רבים בארץ ועבודת החקלאות ביישובים הייתה חלק מסדר יומם. פעילות דיג זו הייתה ממוסדת וזכתה לסיוע מגוף ממסדי הנקרא שח"ל (שירות חלוצי לוחם). כדי להסדיר את הפעילות הצבאית־אזרחית בהיבט הכספי, הוקם קואופרטיב משותף לצה"ל ולמשרד החקלאות בים סוף.¹⁰ נוסף על כך הצליחה מחלקת הדיג של משרד החקלאות להביא לאילת מספר דייגים מסרדיניה ומסיציליה שעסקו בדיג ובהדרכת הדייגים במקום.¹¹ הכלל לפיו קו הגבול ביבשה נקבע בתלמי המחרשה – הועתק אל הים כשסל החכות מחליף את המחרשה, וסירות דיג ישראליות נראו דרך קבע בצפון המפרץ.

בשנת 1950, שנה לאחר כיבוש המקום, החלה בנייתו של רציף נמל באילת צורך כלכלי אמיתי טרם היה אלא רק חזון ואינטואיציה. במקומות רבים בארץ הצעירה הוקמו יישובים ומפעלים משיקולים ביטחוניים ואחרים, לפיכך הקמת הנמל טרם היה בכך צורך לא הייתה מעשה חריג.

⁷ רן, ד' (2009). בין חופים עוינים: דייגים ישראלים בדרום ים סוף 1958–1973. (עורך מ' בן ימי), ועד דייגי דרום ים סוף, עמ' 10.

⁸ בן צור, י', אילת והזירה הימית בים סוף: בראשית, אתר הפלי"ם, ההעפלה והרכש, נדלה בתאריך 1 בפברואר 2024.

⁹ רן, 2009, עמ' 11

¹⁰ שם, שם.

¹¹ שם, שם.

אונייה ראשונה פקדה את הנמל, עוד לפני שהושלמה בנייתו, כבר ב־26 ביוני 1950.¹² האונייה עגנה במרחק מה מהנמל הנבנה ונפרקה באמצעות דוברות (Barges) ובסיוע סירות חיל הים. במהלך 1951 נטעו במקום כלונסאות עיגון ראשונים כבסיס לרציף. בתחילת שנות ה־50 פעלו בצפון מפרץ אילת סירות דיג בודדות, רק חלקן הקטן היה ממונע. מספרן של האוניות הפוקדות את נמל אילת ההולך ונבנה לא עלה על שתיים בשנה. זו הייתה תנועה מלאכותית ומאולצת עם צידוק כלכלי קלוש.¹³ תנועה זו, גם שהייתה דלילה ביותר, הציבה בפני המדינה הצעירה בעיה גאופוליטית – חופש השיט.

הסכמי שביתת הנשק עם המְצָרִים לא עסקו במפרץ אילת שכן המקום נכבש חודש אחרי שנחתם ההסכם. על פי אמנות שיט בין לאומיות מְצָרִי טיראן הם מעברי מים חופשיים לכל – אך במספר סייגים.¹⁴ המְצָרִים מצאו בסיגים אלה הזדמנות להציק ולהגביל את השיט הישראלי. האיים טיראן וסנפיר, הגובלים למְצָרִים ממזרח, היו שייכים לסעודים והמְצָרִים ביקשו את אישורם להציב בהם כוח שיטו. כוח זה החל לעצור ולבדוק אוניות העוברות במְצָר כבר במהלך 1950. בשנת 1953 הציבו המְצָרִים בראס נצרני (נקודה בדרום־מזרח סיני השולטת על מְצָרִי טיראן) תותחים ימיים בקוטר "3 ופרשו פריגטה בשארם א־שייח' (איור 2). עתה הייתה למְצָרִים יכולת לאיים על השיט במְצָרִים איום של ממש. לא הייתה לכך פגיעה כלכלית משמעותית בישראל, אך העניין היה עקרוני ומטריד. לבקשת משרד הביטחון הפעילה חברת צים באמצעות חברת פוסידון ההולנדית קו של שתי אוניות, ללא צידוק כלכלי של ממש, רק כדי להפגין נוכחות במְצָרִים.¹⁵ מדינת ישראל פנתה לאו"ם בעניין הנדון מספר פעמים – אך האו"ם לא פתר את הבעיה. חמורה יותר ובעלת משמעות כלכלית הייתה בעיית המעבר בתעלת סואץ. המְצָרִים, על אף אמנת קושטא משנת 1888, מנעו מספינות ישראליות וספינות מטען זרות, השטות לנמלי ישראל, מלעבור בתעלה.¹⁶ בחודש אוקטובר 1954 החליטה ממשלת ישראל להביא את עניין חופש השיט בתעלה לידי משבר יזום.¹⁷ למשימה נרכשה בנמל מאסאווה (כיום

¹² קצין המכס גבריאל אורן (1950), חותם על מסמכי המכס של האונייה Luce, הראשונה לעגון בנמל אילת, אתר ויקימדיה, נדלה בתאריך 8 בפברואר 2024.

¹³ הרמן, צ' (1978). הכובשים בים נתיבה: תולדות הספנות העברית. עמ' 347.

¹⁴ אצל שפיינר, 2017, עמ' 25, נכתב כי "תקופה זו קדמה ל'אמנת הים' שנחתמה בשנת 1958. באותם ימים התנהל אזור המְצָרִים ומפרץ אילת על פי נורמות שהיו נהוגות טרם החקיקה ('משפט מנהגי'). מדינות ערב טענו כי: מפרץ אילת הוא 'ים פנימי' למדינות הערביות שלחופיו, כי חוף אילת הוא 'שטח כבוש' ואינו נחשב ריבונות קבועה וכי יש למדינות הערביות 'זכות היסטורית' על המקום".

¹⁵ הרמן, 1978, עמ' 347.

¹⁶ אמנת קושטא שנחתמה ב־1888 היא אמנה בין־לאומית המבטיחה מעבר חופשי בתעלת סואץ, בעיות שלום ומלחמה, קובעת את מעמדה של התעלה כנתיב מים בין־לאומי, ומאפשרת מעבר חופשי לכלל האוניות ללא הבדל בהשתייכות לאומית, בסוג האונייה, או במטענה.

¹⁷ תעלת סואץ הייתה בבעלות בריטית וצרפתית מאז המאה ה־19 ומתוקף זה החזיקה בריטניה במצרים כוחות צבא. נוכחותם של הכוחות הייתה מגובה בהסכם וזה עמד לפוג בשנת 1956. ביולי 1954 הסכימו מצרים ובריטניה כי האחרונה תסיג את כוחותיה ותפנה את בסיסה במצרים עד ל־18 ביוני 1956, הסכם הידוע בשם "הסכם בסיס התעלה". בממשלת ישראל השתררה דאגה מהסכמתה של בריטניה להעביר את התעלה לשליטת המצרים, מבלי שנדרשו מהם ערובות לחופש השיט וחיפשו דרך להשיגן.

איור 2: מְצָרֵי טִירָאן והאיים טִירָאן וסנפיר

במדינת אריתריאה) אונייה אשר שמה הוסב ל'בת גלים', על סיפונה התייצב צוות ישראלי וזו הייתה אמורה לעבור בתעלת סואץ בדרכה לחיפה. המצרים עצרו והחרימו את האונייה, צוותה נעצר ונכלא למשך חודשים רבים בהאשמות שווא. המשבר התחולל אך לא הביא לתוצאה הרצויה – תעלת סואץ נשארה סגורה לשיט ישראלי עוד שנים רבות. גם ניסיון להעברת מטען ישראלי באונייה שוודית נכשל.¹⁸

התעוררות הַשֵּׁיט (1956–1967)

ב-18 ביולי 1956 התפנו כוחות הצבא הבריטיים מתעלת סואץ בהתאם לסיכום המוקדם עם המצרים. שבוע לאחר מכן הכריזה מצרים על הלאמת 'חברת תעלת

סואץ'. בריטניה וצרפת לא היו מוכנות לוותר על הנכס שהיה גם בבעלותן וראו בהלאמה סיבה ליציאה למלחמה. מדינת ישראל ראתה בתקיפתן של השתיים את מצרים הזדמנות להסיר את הסגר מְצָרֵי טִירָאן בצד יעדים ביטחוניים נוספים והצטרפה לברית ולהתקפה שניתן לה השם 'מבצע מוסקטר' (Operation Musketeer) ולימים נקראה בישראל בשם 'מלחמת סיני' או 'מבצע קדש'. התקפתן של בריטניה וצרפת בשטח מצרים סביב אזור התעלה לא צלחה אך ישראל הצליחה לכבוש תוך ארבעה ימים את חצי האי סיני. חיל הים הישראלי השתתף במאמץ – כוח של נחתות ליווה את חטיבה 9 הצה"לית בדרכה לאורך החוף המזרחי של סיני, סייע לה בהנחתת תגבורת ובהמשך הנחית כוח רגלי לכיבוש האיים טיראן וסנפיר.

כיבוש סיני הביא לפריסת כוחות יבשה ישראליים בחצי האי והצריך גם נוכחות של כוח ימי במפרצים הגובלים בו – מפרץ אילת ומפרץ סואץ. חיל הים הקצה למשימה שתי פריגטות מיושנות מדגם RIVER (אח"י 'מבטח' ואח"י 'מזנק') שהיו בשלבי הוצאה משירות בחיפה. הפריגטות יצאו לדרך, הקיפו את יבשת אפריקה ונערכו בשארם א-שייח', אלא שישראל לא החזיקה בסיני לאורך זמן. הבריטים והצרפתים, יוזמי ההתקפה, זכו לביקורת נוקבת ולאיומים מצד ארצות הברית וברית המועצות ונדרשו להסיג את כוחותיהם מְצָרֵי, ישראל נדרשה גם היא לפנות את השטח שכבשה. אבל, נסיגה זו הביאה עימה הישג: הסכם הנסיגה כלל גם סעיף מיוחד הדן בחופש השיט בְּמְצָרֵי טִירָאן וגם ערובות לכך – ארצות הברית התחייבה לערוב לחופש המעבר של ישראל בְּמְצָרֵי טִירָאן.¹⁹ נוסף על כך, הוצב כוח רב-לאומי של האו"ם בצד

¹⁸ התעלה נפתחה לשיט ישראלי רק בשנת 1979, עם חתימת הסכמי השלום בין ישראל למצרים.

¹⁹ לורק, נ' (1997). היום יפנה, מערכות, עמ' 248.

המצרי של הגבול עם ישראל ובשארם א־שייח'. תעלת סואץ, לעומת זאת, נשארה עדיין סגורה לשיט ישראלי – בניגוד לאמנת קושטא.

פתיחת מְצָרֵי טיראן בעקבות מלחמת סיני הייתה הישג מדיני חשוב אך ישראל מצידה התקשתה לממשו. למעשה, כמעט ולא התקיים שיט במפרץ שכן לא היה בכך צורך כלכלי. הסחר עם מדינות אסיה היה מועט והובלת מטען בדרך היבשה מאילת למרכז הארץ הייתה קשה ויקרה. בישראל גבר החשש שאם לא תמומש הזכות היא תאבד. התשובה ניתנה ביוזמות ממשלתיות, לא בהכרח כלכליות, משרד החקלאות עודד מספר בעלי ספינות דיג לצאת ולדוג בחופי אריתריאה שבדרום ים סוף ובכך לממש תנועת ספינות ישראליות בים סוף ובמְצָרֵי טיראן.²⁰ בקיץ 1957 יצאו מנמל הקישון בחיפה שלוש ספינות דיג גדולות להפלגה ארוכה סביב יבשת אפריקה, שתיים אחרות, קטנות יותר, הועברו על גבי משאיות לאילת ומשם הפליגו דרומה. שדות הדיג באריתריאה היו עשירים בדגה ותנועתן של הספינות במְצָרֵי טיראן, עמוסות שלל בדרכן לאילת, הייתה לדבר שבשגרה.²¹

יוזמה ממשלתית אחרת הייתה היערכות להזרמת נפט. כדי להוכיח קבל עולם את חשיבותו של נתיב השיט הדרומי החלה מדינת ישראל בבנייה מזורזת של צינור נפט מאילת לבאר שבע (מבאר שבע תוכנן הנפט להיות מועבר, בשלב ראשון, במשאיות וברכבות לבתי הזיקוק בחיפה).²² בישראל הניחו כי תלות בנפט היא מושג ברור ומוחשי במדינות המערב ויקל להסביר מדוע חייב הנתיב להיות חופשי. עוד הניחה הממשלה כי הצינור יאפשר העברת נפט למדינות אירופה ובכך לרתום גם אותן לצורך בשמירה על נתיב הים פתוח.²³ צעד זה לא נעשה בעלמא שכן להובלת נפט מאיראן לישראל ומשם לאירופה הייתה היתכנות מעשית וכלכלית.²⁴

צינור הנפט מאילת לבאר שבע, רק "8 קוטרו, נחנך ב־8 באפריל 1957 ומיד עורר התעניינות של משקיעים זרים – ממש כפי שקיוו בממשלה.²⁵ עד מהרה התברר כי לנוכחותה של ישראל הן בחופי הים התיכון והן בחופי ים סוף יתרונות במסחר בין־לאומי בין אסיה ואירופה שאינם קשורים ישירות לסחר החוץ של המשק הישראלי עצמו. קווי הנפט לא רק שסייעו לשימור המְצָרֵים פתוחים אלא שנראתה בהם גם הזדמנות רווחית משמעותית לקופת המדינה. שלוש שנים אחר כך כבר נחנך צינור בקוטר כפול (16") מאילת לחיפה.

²⁰ אריתריאה הייתה אז חבל באתיופיה וכיום היא מדינה עצמאית.

²¹ רן, 2009, עמ' 16.

²² הצופה. (8 באפריל 1957). מאמר מערכת, הנפט זורם למיכלים באילת, עמ' 1.

²³ למרחב. (23 בדצמבר 1956). מאמר מערכת, צינור הנפט לאילת, עמ' 2.

²⁴ איראן הייתה באותם ימים ספקית הדלק העיקרית לישראל (דרך חברות קש וחוזים עקיפים). ביאלה, א' (1998). דלק מאיראן – שליחותו של צבי דוראל בטהראן 1953–1956, חלק א' הנחת יסודות, עיונים בתקומת ישראל, עמ' 165.

²⁵ סופר מיוחד, (1957). צינור הנפט מאילת לבאר שבע. הצופה (8 באפריל 1957), עמ' 2.

הביקוש לפוספטים במזרח אסיה עלה גם הוא ובשנת 1959, שנתיים אחרי פתיחת המִצְרָים החלה טעינת פוספטים, שהובלו במשאיות מאזור ים המלח, בנמל אילת.²⁶ בעקבות הגדלת נפח התעבורה בנמל וחתירת הסכמי סחר עם מדינות המזרח הרחוק הוחלט לבנות נמל חדש, מעט דרומית לנמל שנבנה ב־1951.²⁷ הבנייה החלה בשנת 1962 והסתיימה ב־1965. שנה לאחר מכן נחנך גם מזח חדש לפריקת מכליות נפט.

העלייה בנפח השיט חייבה את חיל הים הישראלי לתת לכך מענה וגיבוי ביטחוני. למעשה, כבר באמצע שנות ה־50 ועוד טרם מבצע סיני הוחלט בחיל הים להיענות לאתגר ההצקות המצריות במִצְרָי טיראן. לצורך זה אופיינו ספינות טורפידו קטנות שניתן יהיה להסיען על גבי משאיות ולערכן באילת. הספינות נבנו באיטליה והגיעו לישראל בסוף שנת 1956. במהלך ינואר 1957 הורדו הספינות ונערכו באילת.²⁸ עתה היה בידי ישראל כוח ימי מסוים שאפשר שמירה על הריבונות וגם היווה יריב כלשהו לספינות המצריות הערוכות בשארם א־שייח'.

דגל כחול לבן – במִצְרָי טיראן (1967–1973)

ההסכמים והערובות שבאו אחרי מלחמת סיני הלכו ונשחקו. המצרים המשיכו להציק לשיט הישראלי במִצְרָי טיראן באמתלות שונות.²⁹ בתחילת שנת 1967 כרתו שכנותיה של ישראל בריתות והחלו להתכונן למלחמה. במאי 1967 הורה שליט מצרים נאצר למפקד כוח האו"ם שהיה פרוש בסיני לפנות את כוחותיו, כוחות מצריים תפסו את השטח ונערכו בקרבת הגבול הישראלי. ב־22 במאי הודיע נאצר על סגירת מִצְרָי טיראן לשיט ישראלי. ריכוז הכוחות לאורך הגבולות וסגירת המִצְרָים הייתה עבור ישראל סיבה למלחמה. ישראל פתחה במתקפת מנע ב־5 ביוני. מבחינת ישראל המתקפה הייתה מוצלחת ביותר. חילות האוויר של שכנותיה הושמדו וכוחות צה"ל כבשו תוך שישה ימים את חצי האי סיני מידי המצרים, את הגדה המערבית של הירדן מידי הירדנים ואת רמת הגולן מידי הסורים. חיל הים תרם את תרומתו בזירה הדרומית בכיבוש שארם א־שייח' שנכבשה למעשה ללא קרב.³⁰ האיים טיראן וסנפיר נכבשו גם הם ועוד טרם הסתיימה המלחמה עברה במִצְרָים אוניית סוחר בדרכה לאילת.³¹

בעקבות המלחמה התארכו מאוד גבולותיה הימיים של מדינת ישראל. בזירת הים האדום נוספו לאחריות חיל הים הישראלי מפרץ אילת ומפרץ סואץ. החיל העביר מבסיסיו בים התיכון מספר סירות משמר ונחתות ונערך לרכש נוסף של ספינות ונחתות. ספינות הסיוור נועדו להפגין נוכחות ולשמור על הריבונות הישראלית במרחבי הים החדשים שנוספו לישראל אחרי המלחמה. הנחתות אפשרו יכולת להעברת כוחות, רק"ם (רכב קרבי משוריין) ושריון להתקפה

²⁶ הארץ. (2 באפריל 1959). מאמר מערכת, החלה טעינת פוספטים בנמל אילת, עמ' 5.

²⁷ 'הנמל הצבאי' כיום.

²⁸ חירות. (15 בפברואר 1957). מאמר מערכת, ים סוף קיבל תגבורת, עמ' 3.

²⁹ לורה, 1997, עמ' 248.

³⁰ אראל, ש' (1998). לפניך הים – סיפורו של ימאי מפקד ולוחם, משרד הביטחון, עמ' 277.

³¹ זו הייתה האונייה דולפין שנרכשה למשימת מבחן אך עד שהגיעה ליעדה למִצְרָים הסתיימה המלחמה. על המשמר. (13 ביוני 1967). ידיעת מערכת, דולפין נכנסה לאילת, עמ' 4.

– אם תתחדש הלחימה. נוסף לרכש זה אופיינה בחיל הים ספינת טילים ייעודית לים סוף, כפי שיפורט בהמשך.

בעקבות מלחמת ששת הימים נשאר מִצְרֵי טיראן בשליטה מוחלטת של ישראל והמעבר בהם היה חופשי – אך הארץ לא שקטה. שליטי סוריה ומצרים החליטו לשנות אסטרטגיה ולהתיש את מדינת ישראל במלחמה ממושכת ('מלחמת ההתשה' 1967–1970). המצרים ריכזו את פעולותיהם באזור תעלת סואץ ואילו ישראל הרחיבה בתגובותיה ופעלה גם במפרץ סואץ. בפעולות אלה שולב הקומנדו הימי הישראלי שפשט על בסיסים מצריים וטיבע מספר כלי שיט צבאיים. כחלק מאותם חילופי מהלומות תקף כוח קומנדו ימי מצרי בנמל אילת ובמהלך השנים 1969 ו-1970 פגע שלוש פעמים בספינות ישראליות שעגנו שם תוך שהוא נעזר בנמל עקבה הירדני כנקודת יציאה.

מלחמת ששת הימים ותוצאותיה עוררו גם פעולות טרור מצד האוכלוסייה הפלסטינית, מעשים אלה לא פסחו על העיר אילת. ב-8 באפריל 1969 נורו משטח עקבה אל אילת כ-30 רקטות מסוג קטיושה שגרמו לנזק ולנפגעים.³² פעולה מסוג שונה בוצעה על ידי ארגון טרור בשם 'החזית העממית לשחרור פלסטין'. חולייה מאנשי הארגון נערכה בדרום ים סוף ותקפה את המכלית "קוראל סי" של חברת אל-ים. המכלית הובילה דלק גולמי מאיראן לנמל אילת והותקפה ב-11 ביוני 1971 בִּמְצָר באב אל-מנדב. המחבלים התקרבו למכלית בסירת מרוץ, ירו פצצות RPG ופגעו בה. הפגיעה הייתה קלה והאונייה המשיכה בדרכה.³³ ניסיון הפיגוע בדרום ים סוף לא חזר על עצמו וכך גם ירי הרקטות בצפון המפרץ. מלחמת ההתשה עם מצרים נחתמה בהפסקת אש ב-7 באוגוסט 1970. השקט שהשתרר אחרי המלחמה ובעיקר בדרום הארץ ובחצי האי סיני אפשר פריחה ושגשוג בשער הדרומי. חשוב לציין כי מנגד, בצד המצרי, הייתה תעלת סואץ סגורה לספנות מיוני 1967 ועד יוני 1975 (ראו להלן) ובשל כך נגרם למצרים נזק כלכלי חמור.

עם כיבוש חצי האי סיני במלחמת ששת הימים נפלו לידי מדינת ישראל שדות הנפט המצריים בסיני ובמפרץ סואץ והיא נערכה לנצלם. ישראל החלה לשאוב נפט גולמי מהבארות ולהעבירו לאילת במכליות ומשם בצינור קצ"א למרכז הארץ (מעבר ישירות בתעלת סואץ היה כמובן בלתי אפשרי). שדות אלה סיפקו אז כמחצית מתצרוכת המדינה, נתיב השיט שבו הועבר הנפט ממפרץ סואץ לאילת נקרא 'הקו הקצר'. אבל לישראל הייתה תוכנית גדולה יותר לגבי 'הקו ארוך' – נפט מאיראן שיעבור בישראל וימשיך לאירופה. 10 שנים קודם לכן, לאחר מבצע סיני, הניחה חברת קווי נפט הישראלית צינור נפט בקוטר "8" מאילת לבאר שבע, שלוש שנים לאחר מכן הונח קו נוסף מאילת לחיפה בקוטר "16". עתה נראתה אפשרות להרחיב עוד את המיזם. עקב כיבוש סיני היה המעבר בִּמְצָרֵי טיראן חופשי לאוניות ישראליות ומאותה סיבה (כיבוש סיני) נסגרה תעלת סואץ, הצינור מאילת צפונה הפך אלטרנטיבה לתעלה. נוסף על כך, וגם זו לטובת העניין, אופציית הצינור אפשרה לשנע את הנפט מאיראן במכליות ענק לאילת ולהעבירו בקצהו הצפוני למכליות קטנות יותר המתאימות לנמלים הרדודים באירופה – תהליך שנדרש ממילא.

³² למרחב (10 באפריל 1969). הודעת מערכת, עשרה נפצעו בהתקפת קטיושות על אילת, עמ' 1.

³³ זיו א' (1971). ההתקלות בבאב אל מנדב. דבר, עמ' 9.

ישראל רכשה למעשה נפט איראני כבר בשנות ה־50 של המאה שעברה, נפט זה הובל לבתי הזיקוק בחיפה על ידי מכליות חבורות שחברות פרטיות אמריקאיות הפעילו, ולצורך כך הקיפו את יבשת אפריקה.³⁴ עד מבצע סיני סיפקו גם מדינות הגוש הסובייטי נפט לישראל אך בעקבות המלחמה החריפו יחסי ישראל ברית המועצות ואיראן הייתה למקור הרכש העיקרי של נפט גולמי. איראן הייתה אז תחת שלטון השאה פהלווי שהיה פרו־ישראלי מסיבות שונות, אך מכירת הנפט לישראל הביכה את ממשלתו מול מדינות ערב. הממשלה באיראן השתדלה להסתיר את המכירה ולהסוותה באמצעות חברות אמריקאיות או חברות קש בשמות אמריקאיים.³⁵

אחרי מלחמת ששת הימים עלתה ההיתכנות וגם האטרקטיביות של הצינור הישראלי ומספר משקיעים (חלקם איראניים) חברו כדי להרחיב את המיזם. חברת קווי נפט הפכה להיות קצ"א (קו צינור אילת), נמל הדלק באילת הורחב ובאשקלון נבנה נמל דלק חדש. בשנת 1969 כשחובר הצינור לאשקלון שונה שם החברה לקצא"א (קו צינור אילת אשקלון). מכליות ענק החלו פוקדות את אילת אחת לשבוע. הדלק הוזרם צפונה לאשקלון ומשם שונע בקו מכליות קטנות יותר לנמלי אירופה. בשנות ה־70 של המאה הקודמת, הוזרמו בצינור מדי שנה למעלה מ־30 מיליון טונות של נפט.³⁶

אל מול האינטרס ההולך ומתעצם בים סוף ובמפרצו הצפוניים היה כוחו של חיל הים הישראלי בזירה דל.³⁷ למעשה, כבר לאחר מלחמת ששת הימים וכיבוש שארם א־שייח' ברור היה לראשי מערכת הביטחון כי כדי לשמור על האינטרס הישראלי יש לפרוש כוח ימי משמעותי בים סוף. חיל הים הועיד לכך דגם חדיש ומתקדם של סטי"לים (ספינות טילים) שנבנה במספנות ישראל שבחיפה על סמך הניסיון שנצבר בבניית הסטי"לים בצרפת. דגם זה, 'סער-4', אופיין מלכתחילה לפעול בים סוף וגם דרומה לו. עוד בטרם נערכו ספינות ה'סער-4' בשארם א־שייח' פרצה מלחמת יום הכיפורים והספינות שתוכננו להקיף את יבשת אפריקה בדרכן להערכות זו נשארו בזירת הים התיכון ופעלו בה לאורך כל תקופת המלחמה.

מלחמה ושלום

ב־6 באוקטובר 1973 תקפו סוריה ומצרים את ישראל במפתיע, כוחות יבשה סוריים חדרו לרמת הגולן וכוחות מצריים צלחו את תעלת סואץ וכבשו את קו המוצבים הישראליים שממזרח לה. בזירת הים התיכון הצליחו ספינות חיל הים להכות את הצי הסורי והצי המצרי מכה ניצחת כבר בתחילת המלחמה, נמלי ישראל ונתיבי השיט אליה וממנה נשארו פתוחים. לא כך היה המצב בים האדום. עם תחילת המלחמה נערך הצי המצרי לסגר ימי על ישראל. כוח שטח מצרי המונה פריגטה ושתי משחתות נפרש באזור באב אל־מנדב וצוללת מצרית נערכה באמצע הים – ממערב לג'דה. לחיל הים הישראלי לא הייתה תשובה לסגר ימי זה שהוטל במרחק גדול מאוד

³⁴ הרמן, 1978, עמ' 351.

³⁵ ביאלה, 1998, עמ' 132.

³⁶ רן, ד' (2008). בין ספינה לרציף תולדות לשכת הספנות, פרדס, עמ' 174.

³⁷ ערב מלחמת יום הכיפורים עמד סדר הכוחות של חיל הים בזירה על 4 ספינות סיור מדגם דבור ו־7 נחתות מסוגים שונים.

מבססיו בים האדום (אילת ושארם א־שייח').³⁸ ב-7 באוקטובר תקפה הצוללת את המכלית 'סמסון' שהייתה טעונה דלק גלמי מאיראן ועשתה דרכה לאילת. הצוללת ירתה מטח טורפדו, רב החובל הבחין בשובלי הטורפדו והחל בתמרוני התחמקות – הטורפדו החטיאו. בעקבות הירי עצרה ממשלת ישראל את השיט הישראלי בים האדום. שבועיים לאחר מכן הצליח חיל הים הישראלי לאלתר ולהתקין על אונייה (גוררת) אזרחית מגויסת מערכת של טילי גבריאל ומספר מערכות תומכות שיאפשרו לה להתמודד עם כוח השטח המצרי. האונייה נשלחה למִצְרַיִם באב אל־מנדב, הגיעה למגע עם הכוח המצרי אך אז נכנסה הפסקת האש לתוקף וממשלת ישראל הורתה לאונייה לנצור את נשקה. בצפון הים האדום, במפרץ סואץ, השיגו כלי השיט הקטנים של חיל הים וכוחות הקומנדו הימי שליטה בזירת הלחימה. נחתות החיל התכוננו למבצע איגוף ימי דרך מפרץ סואץ אך לבסוף צלחו כוחות שריון ישראלי את תעלת סואץ במרכזה בעזרת כוחות הנדסה קרבית. יום לאחר המלחמה עלתה המכלית הישראלית 'סיריס' על מוקש ימי במִצְרַיִם יובל שבדרום מפרץ סואץ, כך למדה ישראל כי במהלך המלחמה מיקשו המצרים את המפרץ.³⁹ השיט הישראלי חזר לים סוף רק אחרי הסכמי הפסקת האש. אחד מתנאיה של ישראל להפסקת האש היה הסרת המצור בים האדום, בתמורה הסירה ישראל את המצור מהארמיה השלישית המצרית שהייתה נצורה ממזרח לתעלה.⁴⁰

באמצע שנת 1974, לאחר המלחמה ועל פי התכנון המוקדם, נערך זוג ספינות הטילים הראשונות, אח"י 'רשף' ואח"י 'קשת', בבסיס שלמה (שארם א־שייח'). בהמשך ערך חיל הים הישראלי ארבע ספינות טילים נוספות בזירה. ספינות אלה הפליגו דרך קבע לאורכו של ים סוף וגם מדרום לו. נוכחותן בים, היערכותן בבסיס הקבע בשארם א־שייח' והעליונות שהוכיחו שנים ספורות קודם לכן, במלחמת יום הכיפורים, אפשרו תנועה חופשית של שיט ישראלי בים האדום – שיט שהלך וגבר עם ייבוא הנפט מאיראן והתרחבות הסחר.⁴¹ מאז מלחמת יום הכיפורים (1973) ועד אוקטובר 2023 לא נרשמה כל הפרעה לשיט הישראלי בזירה.

פריחה

המגעים להפסקת אש בין ישראל למצרים אחרי מלחמת יום הכיפורים הובילו בהמשך להסכמי הפרדת כוחות והסכמי ביניים. ישראל נסוגה משתי גדות התעלה והתחייבה להחזיר למצרים את שדות הנפט שנכבשו במלחמת ששת הימים. בחצי האי סיני הוצב כוח של האו"ם. תעלת סואץ הוכשרה ונפתחה לשיט ביוני 1975, אם כי עדיין לא לשיט ישראלי.⁴² בספטמבר 1978

³⁸ ספינות הטילים (דגם 'סער-4') שיועדו לזירה ותוכננו לצאת לדרך באמצע אוקטובר נשארו בים התיכון עקב פרוץ המלחמה.

³⁹ גואטה, ש' (2021). הפתעת המיקוש הימי המצרי במלחמת יום הכיפורים, בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2020/21, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, עמ' 212.

⁴⁰ בן יהודה, ש' (18 בנובמבר 1973). באב אלמנדב הוא שער הדמעות, על המשמר, עמ' 3.

⁴¹ מספר שנים אחר כך, עם חתימת הסכם השלום עם מצרים, פינה חיל הים הישראלי את כוחותיו מבסיס הים האדום אך חופש המעבר בתעלה מאפשר לו לפרוש מידי פעם ובעת הצורך ספינות טילים וצוללות.

⁴² מאמר מערכת (5 ביוני 1975). תעלת סואץ נפתחת מחדש. דבר, עמ' 5.

נחתמו הסכמי קמפ דייוויד; הסכם מסגרת לשלום במזרח התיכון והסכם מסגרת לשלום בין מצרים וישראל. ההסכם הורה על סיום מצב המלחמה וקבע את הגבול בין שתי המדינות. בסעיף 5 בהסכם נכתב:⁴³

1. אוניות ישראל, ומטענים המיועדים לישראל או הבאים ממנה ייהנו מזכות מעבר חופשי דרך תעלת סואץ ומבואותיה, דרך מפרץ סואץ והים התיכון, על בסיס אמנת קושטא מ-1888 החלה על כל האומות. לאזרחים הישראליים, אוניותיה ומטעניה, וכן לבני אדם, כלי שיט ומטענים שיעדם ישראל או הבאים ממנה, יוענק יחס בלתי מפלה בכל העניינים הקשורים בשימוש בתעלה.

2. הצדדים רואים במיצר טירן ובמפרץ עקבה (אילת) נתיבי מים בין-לאומיים הפתוחים לכל האומות לחופש שיט וטיס בלתי מופרע ובלתי ניתן להתליה. הצדדים יכבדו כל אחד את זכות זולתו לשיט ולטיס לשם גישה לכל אחת מן הארצות דרך מיצר טירן ומפרץ עקבה (אילת).

פתיחת תעלת סואץ לשיט ישראלי הביאה להרחבת הסחר של מדינת ישראל עם ארצות אפריקה המזרחית, הודו, אוקיאניה והמזרח הרחוק. (מרבית הסחר הישראלי עם מדינות אלה מתבצע באמצעות נמלי ים התיכון של ישראל ועובר בתעלת סואץ). כוחות השוק ושיקולים כלכליים היו עתה לגורם המרכזי בבחירת הנתיב והנמל המועדף. הסחר הלך והתפתח עם השנים ובשנת 2023 עברו סחורות בסך 3% מהיצוא הישראלי ו-16% מהיבוא לישראל דרך תעלת סואץ.⁴⁴

התנועה במפרץ אילת ובנמל אילת התייצבה גם היא לפי שיקולים אלה ונמל אילת נחשף לתחרות משוחררת מאילוצים ביטחוניים. ייבוא הנפט מאיראן נעצר בשנת 1979 אחרי נפילת השאה ועלייתו של משטר פונדמנטליסטי שניתק כל קשר עם ישראל, לעומת זאת גבר ייבוא המכונות ממזרח אסיה. ייבוא המכונות וייצוא פוספטים (כשני מיליון טונה בשנה) מהווים את עיקר הפעילות בנמל אילת. בסה"כ מטפל הנמל בכ-5% מנפח הספנות בישראל.⁴⁵ כדי להבטיח תעסוקה בנמל ולמנוע תנודתיות יתר בשוק העבודה בעיר חייבה ממשלת ישראל את יבואני הרכב מאסיה לפרוק את כלי הרכב בנמל אילת.⁴⁶ בשנים האחרונות נמנו בנמל כ-120 פקידות בשנה.⁴⁷

בשנת 1994, 20 שנה לאחר חתימת הסכם השלום עם מצרים, חתמה מדינת ישראל על חוזה שלום עם ירדן. קדמו לו 'הסכמי אוסלו' עם הרשות הפלסטינית. ההסכם נתן מענה למחלוקת טריטוריאלית (על שטח לא גדול) ולמחלוקת על הטיית מי הירדן כמו גם על מספר מעיינות בערבה. בעקבות ההסכם כוננו יחסים דיפלומטיים בין המדינות, נפתחו שגרירויות והוחלט

⁴³ ממשלת ישראל וממשלת מצרים (1979). [חוזה שלום בין מדינת ישראל ובין הרפובליקה הערבית של מצרים](#). אתר הכנסת, נדלה בתאריך 13 בפברואר 2024.

⁴⁴ משרד הכלכלה, (11 בפברואר 2024). המשק הישראלי והמגזר העסקי במלחמת חרבות ברזל, עמ' 25.

⁴⁵ גנצרסקי, נ' (1 באפריל 1990). אילת בראי האסטרטגיה הלאומית. [מגזין צים](#), עמ' 26.

⁴⁶ הזלקורן, ש' (10 ביוני 2013). לאישור: נמל אילת יישאר מונופול בייבוא כלי רכב, [Ynet מדור כלכלה](#).

⁴⁷ משרד התחבורה, שנתון סטטיסטי ספנות ונמלים 2021.

על חופש גישה הדדי לנמלי הים. במסגרת ההסכם מוסד נוהל לשיתוף פעולה בהגנה מפני טרור וכן מוסדו שיתופי פעולה וסיוע הדדי במקרה של אסון סביבתי ימי, כגון דליפה מזהמת ממכלית.⁴⁸ שערה הדרומי של מדינת ישראל ששכן מאז קום המדינה קילומטרים בודדים ממדינות אויב ונפגע לא אחת מפעולות חבלה ימית וטרור ניצב עתה במשולש גבולות בין הגבול עם מצרים והגבול עם ירדן – גבולות של שלום.

במקביל להתפתחותו של הנמל באילת, וללא קשר ישיר, התפתחה בעיר תעשיית תיירות משגשגת המהווה כיום כ־80% מהפעילות הכלכלית המתקיימת בה. העיר מונה כ־53,000 תושבים, מחציתם עוסקים בתיירות באופן ישיר ועקיף, בעיר ובסביבותיה פועלים כ־50 בתי מלון המכילים כ־11,000 חדרים ועוד כ־3,500 דירות אירוח.⁴⁹ בשנים מוצלחות נרשמות באילת כ־7 מיליון לינות בשנה.⁵⁰ שילוב הנופים בין הים והמדבר מציע מגוון של אטרקציות תיירותיות ושונות האלמוגים הפרושות לאורך החוף מושכות תיירים רבים. פיתוח העיר כשער למדינה על כל מרכיביו (נמל, מסילות ברזל ושדות תעופה) ובמיוחד נמל הנפט, מהווה אתגר לפרנסי העיר ולמתכנני עתידה שכן הרחבת הסחר ובמיוחד ייבוא הנפט עלולים לסכן את נופי המדבר והים ולפגוע בענף התעסוקה העיקרי בעיר – התיירות, אם לא תינתן לכך תשומת הלב המתאימה.

ים לא שקט

בתחילת המאה הנוכחית החלה ישראל להתמודד עם אתגרים חדשים בים סוף שהצריכו יכולות מודיעיניות חדשות ויכולת פעולה הרחק מגבולות המדינה.

בשנות ה־90 של המאה שעברה הכירה ישראל ברשות פלסטינית אוטונומית בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה. הרשות הקימה כוח צבאי מוגבל, כחלק מההסכם עם מדינת ישראל, אך ניסתה כל העת, בדרכים סמויות, לתגבר את כוחו. בשנת 2002 יירט חיל הים הישראלי, בים האדום, את אוניית הסוחר 'קארין A'. אונייה גדולה שהסתירה במחסניה כמויות גדולות של אמצעי לחימה מוברחים עבור הרשות הפלסטינית.⁵¹

בשנת 1997 מרד ארגון החמאס ברצועת עזה ברשות הפלסטינית והחל להקים מיליציה משלו. איראן, התומכת במיליציה זו, החלה לשגר אליה משלוחי נשק דרך הים האדום. חלקם נפרקו בנמלים וחלקם הורדו בחופים נידחים בצפון־מזרח אפריקה. משם הועברו המשלוחים והוברחו בדרך היבשה עד לרצועת עזה.⁵²

⁴⁸ מדינת ישראל, (1994). חוזה השלום בין מדינת ישראל לבין הממלכה הירדנית ההאשמית) סעיף 23.

⁴⁹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) (2003). רבעון סטטיסטי לתיירות ולשירותי הארחה, רבעון 4.

⁵⁰ גלעד, ע' (ינואר 2020) **סיכום שנת 2019 במלונות: מספר שיא של לינות תיירים**. HON מדריכים פיננסיים.

⁵¹ לוי, ט' ושטיין ר' (6 בינואר 2002). בתוך זמן קצר וללא שימוש בנשק השתלטו לוחמי השייטת על האונייה. הארץ.

⁵² הראל, ע' ויששכרוף, א' (7 באפריל 2011). סודאן: אין ספק שישראל היא שהפציצה בשטחנו. הארץ.

חיל הים הישראלי הופעל לסיכול משלוחים אלה וידוע לפחות על מקרה אחד בשנת 2014, שבו יורטה והוחרמה בים האדום אוניית הסוחר 'קלז C' כשעל סיפונה תחמושת רבה וטילים ארוכי טווח.⁵³ פעולות יירוט אלה היו חוקיות, מדינת ישראל הצליחה להוכיח שהשיט לא נעשה ב'תום לב' אלא למטרות טרוה.

בעוד חוזי השלום בין ישראל למצרים ובהמשך גם בין ישראל לירדן הסירו איומים על השיט הישראלי במקצת, טיראן ובתעלת סואץ ומאפשרים כיום למדינת ישראל סחר חופשי בנתיבים אל שעריה הדרומיים, קמו בחלקו הדרומי של ים סוף איומים חדשים לחופש השיט. הראשון בהם הוא האיום הפיראטי, מסומליה בעיקר, איום זה איננו ממוקד רק בשיט לישראל והוא מטופל על ידי כוח משימה של מדינות המערב בתמיכת מועצת הביטחון של האו"ם.⁵⁴

איום שני הוא תוצאה של המערכה העלומה (Shadow War) בין ישראל לאיראן. בחילופי מהלומות אלה מצאה איראן דרך לפגוע בספנות הישראלית באזור המפרץ הפרסי, מדרום לו ובמקומות נוספים. תקיפות אלה בוצעו ועדיין מבוצעות בדרכים שונות.⁵⁵

איום שלישי הוא האיום החות'י בתימן, ארגון החות'ים, הנתמך על ידי איראן, הצטרף ל'ציר ההתנגדות' נגד ישראל עם תחילת מלחמת חרבות ברזל ופועל בשני ערוצים מקבילים: הראשון, החל מנובמבר 2023, שיגור טילים בליסטיים וכטב"מים לשטח ישראל ובעיקר לעיר אילת. השני הוא פעילות ירי על אוניות במרחב הימי סביב מצר באב אל-מנדב ואזור עיר הנמל חודדה שבשליטתו. הארגון מתאמץ להפריע לשיט הקשור למדינת ישראל.⁵⁶ פרופיל השיט בימינו מקשה מאוד לברר איזו אונייה קשורה לישראל שכן הבעלים, הצוותים, המטען וקווי ההפלגה הם גלובליים. החות'ים בחרו שלא להתמודד עם סוגיית הזיהוי והשייך והם פוגעים באוניות כמעט ללא הבחנה. חברות ספנות רבות שינו את קווייהן ואוניותיהן מקיפות את יבשת אפריקה בדרכן לים התיכון. בדומה לטיפול באיום הפיראטיים, הקימה קואליציה רחבה של מדינות המערב, כוח משימה שנועד להגן על השיט בדרום הים האדום.⁵⁷ כך או כך בעת כתיבת שורות אלו פסק השיט לאילת לחלוטין. ישראל מצידה העבירה בתעלת סואץ ופרסה בצפון הים האדום כוחות שטח וצוללות אך הם אינם חלק מאותה קואליציה.

⁵³ כהן, ג' (5 במאס 2014). צה"ל השתלט על אונייה באזור סודאן שהובילה משלוח טילים לעזה. הארץ.

⁵⁴ טרדימן, מ' (יולי 2018). הים האדום כמקרה, מאבקי בכוחות והאינטרסים של ישראל באגן ים סוף. מתוים, עמ' 4.

⁵⁵ חורב, ש' (2021). התפתחויות גלובליות במרחב הימי, בתוך: ש' חורב וא' גונן (עורכים), הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2020/21, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה, עמ' 40.

⁵⁶ טרדימן, 2018, עמ' 5.

⁵⁷ Martinez, L. (December 19, 2023). US announces international task force to protect ships in Red Sea from Houthi strikes, ABC News

סיכום

הנתיב אל שערה הדרומי של מדינת ישראל עובר דרך שתי נקודות משנק, האחת – מְצָרֵי טיראן והשנייה מְצָר באב אל־מנדב. הראשונה קשורה בעיקר לנמל אילת והשנייה קשורה לתנועה בים האדום בואכה תעלת סואץ ועד נמלי הים התיכון. דרך נתיבים אלה עברו עד לא מכבר סחורות בסך 3% מהיצוא הישראלי ו־16% מהיבוא לישראל. ההיסטוריה הראתה שנקודות משנק אלה רגישות לתהפוכות גאופוליטיות והשפעתן על מדינת ישראל – ישירה ומיידית.

בשנות ה־50 של המאה שעברה. אחרי מלחמת סיני, משנפתחו מְצָרֵי טיראן לשיט ישראלי הזדרזה ישראל לקבע את ההישג בבניית קו נפט מאילת צפונה. צינור הנפט נועד לבסס ולהטמיע טיעון לפיו חופש השיט בְּמְצָר הוא צורך אסטרטגי למדינת ישראל. הפעולה נועדה גם לעורר התעניינות של מדינות נוספות במיזם כדי להכניסן למעגל המשתמשים כשותפים לאינטרס – מהלך זה צלח.

היום, כאשר נקודת המשנק בדרום ים סוף מאוימת וסגורה למעשה לשיט ישראלי כדאי לה לישראל לנקוט יוזמה דומה. הקמתו של גשר יבשתי מאילת לנמלי הים התיכון – לאו דווקא כמתחרה אלא כמשלים לתעלת סואץ יכולה לעניין קבוצת מדינות נוספות ובכך להגדיל את מספרם של בעלי האינטרס למעבר חופשי בנתיב. בהקשר זה יש לציין מספר יוזמות לגשר יבשתי בין האוקיינוס ההודי והים התיכון (כגון יוזמת India–Middle East–Europe Economic Corridor – IMEC שאומצה על ידי מדינות ה־G-20 בוועידה שנערכה בניו דלהי 2023). בימים של איום תוכל ישראל להיעזר בלחץ הקבוצתי כלכלי, מדיני או צבאי של אותם שותפים להסרת האיום.

תובנות והמלצות

בפרק זה יובא סיכום התובנות שעלו מכל פרקי מסמך ההערכה האסטרטגית הימית. בחלק הראשון של הסיכום יפורטו התובנות במישור המערכת הגלובלית. עוצמת השפעתם של תהליכים עולמיים על ישראל היא גדולה. יכולותיה של ישראל כמדינה קטנה (ופתוחה חברתית וכלכלית) להשפיע על מגמות על כגון קיטוב פוליטי במערכת הבין-לאומית או שינויי אקלים גלובליים – היא מוגבלת, והמדיניות נדרשת להתאים עצמה לתהליכים חובקי עולם אלו. בחלק השני שלו יובאו מתוך הפרקים השונים של ההערכה האסטרטגית השנתית המגמות במישורים האזורי והמקומי, התובנות העולות ממגמות אלו וההמלצות למדיניות הישראלית הנובעות מהן.

מגמות על: הזירה עולמית

הגברת תהליכי קיטוב והגברת האלימות במערכת הפוליטית הבין-לאומית

המאפיין העיקרי של הסביבה הגאופוליטית בשנת 2024 הוא התחזקותה של הרב-קוטביות במערכת הבין-לאומית, התחזקות המתבטאת בעליית מספרם והשפעתם של שחקנים "רוויזיוניסטים" המנסים לערער את הסדר הבין-לאומי הקיים לעומת מדינות ה"סטטוס קוו". דינמיקה זו משפיעה על עיצוב המערכת העולמית והופכת אותה למורכבת יותר. השחיקה בנורמות הבין-לאומיות נהייתה חריפה מאי-פעם, והאירועים נעשים יותר ויותר בלתי צפויים.¹ סדר היום הליברלי הנסמך על מרכזיות המוסדות הבין-לאומיים ספג מהלומות כבדות ושאלות לגבי תוקפו של המשפט הבין-לאומי, פגעו פגיעה קשה באמינות האו"ם. מועצת הביטחון של האו"ם הפכה לגוף משותק על ידי זכויות וטו הדדיות שנוצלו בידי האינטרסים של מעצמות העל הוותיקות.

שלוש המעצמות הגדולות ארצות הברית, סין ורוסיה, ובמידה מסוימת גם מדינות האיחוד האירופי, ינסו להגביר את השפעתן על עיצוב סביבת המערכת הגלובלית. מדינות "מתנדנדות" מבחינה גאופוליטית כמו: הודו, ערב הסעודית, טורקיה, דרום אפריקה וברזיל, שאינן מזוהות בצורה מובהקת עם אחת מהמעצמות או הגושים הגדולים – יהיו בעלות יכולת תמרון והשפעה רבות יותר על סדר היום העולמי.

שנת 2023 ובהמשכה גם שנת 2024, התאפיינו בכך שהן השנים בעלות מספר הסכסוכים הרבים ביותר בעולם מאז תום מלחמת העולם השנייה: המלחמה באוקראינה, המלחמה בעזה, השפעות מתמשכות ממגפת הקורונה, תוכנית הגרעין האיראנית, האיום הסיני על טייוואן, סימנים להאטה של הכלכלה העולמית, אינפלציה, שימוש באנרגיה כנשק, איזודאות בשוק המזון העולמי, בעיות אקלים ובצורת והתחרות המחריפה שבין המעצמות – כל אלו מעלים חשש מחזרה לאווירת המלחמה הקרה שאחרי מלחמת העולם השנייה. בהמשך שנת 2024 ובשנת 2025 מוקד תשומת הלב העיקרי עשוי לעבור מהמערכה בין רוסיה לאוקראינה לזו

Colomina, C. (December 2023). [The World In 2024: Ten Issues That Will Shape the International Agenda](#), Barcelona Center for International Affairs ¹

המתנהלת במזרח התיכון ובמרכז ישראל, הנתונה מאז אוקטובר 2023 במלחמת 'חרבות ברזל' שהיא מערכה רב־זירתית בעלת פוטנציאל להיות מלחמה אזורית.

הורדת סף השימוש בנשק גרעיני

התייחסויותיו התכופות של נשיא רוסיה פוטין לשימוש פוטנציאלי בנשק גרעיני בעקבות המלחמה שרוסיה מנהלת כנגד אוקראינה מדאיגות מאוד, במיוחד לנוכח היחסים המתוחים שבין רוסיה לארצות הברית, מתיחות שלא נראתה כמוה מאז מלחמת העולם השנייה. גם התמיכה בזירה הבין־לאומית שבה זוכה רוסיה מסין הופכת את המצב למורכב אף יותר, אף אם סין פועלת למיתון הצהרות הרוסים בהקשר לשימוש בנשק גרעיני. הרוסים אומנם מרבים לציין את הקווים האדומים שלהם, אך הניסיון האוקראיני מצביע על כך שאימים אלה לא התממשו עד כה. בשולי הפורום הכלכלי הבין־לאומי של סנקט־פטרבורג שנערך במאי 2024, התבטא פוטין כי "אם פעולותיו של מיישהו מאיימות על הריבונות והשלמות הטריטוריאלית שלנו, אנו רואים שניתן להשתמש בכל האמצעים העומדים לרשותנו", ואם "מסיבה כלשהי, הם מאמינים במערב שרוסיה לעולם לא תשתמש בו, הרי שהארסנל הגרעיני של רוסיה חזק הרבה יותר ממה שארצות הברית השתמשה בהירושימה ובנגסאקי ביפן במלחמת העולם השנייה".² ראוי לזכור כי ההישג החשוב ביותר במדיניות החוץ האמריקנית במהלך המלחמה הקרה, תחת שלטון כל הנשיאים שכיחנו בתקופה היא, היה לוודא כי מצב כזה לא יתרחש (מה שכונה בשם "מדיניות ההכלה"), ואחד הציוויים לכל ממשל אמריקני חדש שייכנס לתפקידו בתחילת 2025, יהיה למרות המצב המתוח, להימנע ממצב נפיץ זה לגרום לפריצת מלחמת עולם שלישית. כל ממשל אמריקני חדש יהיה חייב להכיר בכך שכל שלושת קווי השבר של הסכסוך העולמי כיום – רוסיה–אוקראינה, איראן–ישראל–סין–טייוואן – מתרחשים באזורים שהעם האמריקני לא יהיה מוכן לצאת למלחמה בגינם. בהיעדר תמיכה ציבורית וללא חובה חוקית לעשות זאת, ארצות הברית תנסה כנראה למצוא מנופי השפעה שאינם רק צבאיים, ולשכנע את בעלות בריתה כי בשלושת אזורי המתיחות שצוינו לעיל יש דרכים חלופיות להשגת ביטחון באזורם.³

משטר בין־לאומי במרחב הימי

נתיבי שיט: הגאופוליטיקה של האוקיינוסים תופיע בצורה בולטת יותר ב"רוח הזמן" (Geist Zeit) הגלובלית: נתיבי השיט (Sea lines of communication) באוקיינוסים שבהם עוברים יותר מ־90% מהסחר העולמי בסחורות, ובמיוחד נקודות המשנק שלהם (Choke Points), נמצאים בסיכון של שיבוש הנורמה הבין־לאומית של חופש השיט (Freedom of navigation). במיוחד יש לציין את מְצַר באב אל־מנדב שהתנועה הימית בו נתונה להתקפות המורדים החות'ים מתימן, וכן את התנועה במְצַרִים הטורקיים והים השחור.

משאבים מהים: בשנים האחרונות הפכה הטכנולוגיה להפקת חומרי גלם ומינרלים יקרי ערך מקרקעית הים לזמינה יותר. בד בבד הופך התמריץ הכלכלי לחלץ אותם מתחת למים למפתה

² Voice of America News (June 5, 2024). [Putin says Russia could use nuclear weapons if it is threatened](#).

³ Rhodes, B. (June 18, 2024). [A Foreign Policy for the World as It Is](#), Foreign Affairs

הרבה יותר מבעבר: המשאבים ביבשה מידלדלים, מחירי החומרים מאמירים והביקוש למוצרים אלו מצד תעשיית ההיי־טק עולה.⁴ כריית המחצבים מקרקעית הים צפויה לספק לפחות שליש מאספקת המינרלים הקריטיים הדרושים, וחברות יצטרפו להביא בחשבון את הגאופוליטיקה באוקיינוס בעת קביעת אסטרטגיות שרשרת האספקה ואסטרטגיות הקיימות (Sustainability strategies) שלהן.

טכנולוגיות משבשות וטכנולוגיות "שימוש כפול" בשימוש צבאות וארגוני טרור

שנת 2023 ובהמשכה 2024 היו השנים שבהן אירעה פריצה בתחום הבינה המלאכותית (Generative AI). בדצמבר 2023 הסכימו כבר מדינות G7 על קווים מנחים בין־לאומיים למפתחים ולמשתמשי הבינה המלאכותית, במיוחד עבור בינה מלאכותית גנרטיבית, והזכירו את הצורך להציג אמצעים להתמודדות עם דיס־אינפורמציה, שהשימוש בה יכול ליצור חוסר יציבות חברתית ופוליטית, בעיקר בשנת בחירות. במקרה של ארצות הברית וסין, המרוץ הגאופוליטי להובלת חדשנות טכנולוגית מקרין גם על יישומים צבאיים של הבינה המלאכותית. סין, מבחינתה, ממשיכה להתקדם ליעד שלה להגיע ל־70% עצמאות בטכנולוגיות קריטיות עד 2025 תוך כדי הגדלה ברורה של נוכחותה בגופי התקינה הבין־לאומיים העיקריים הקשורים לטכנולוגיה זו.

מנגד להפצעת טכנולוגיות משבשות ניכרת התחזקות במגמה (שבמידה מסוימת היא הפוכה) של ניצול טכנולוגיות לשימוש כפול (שחלקן טכנולוגיות "מדף"), שהן זולות וזמינות לצרכים צבאיים. הדוגמאות הבולטות ביותר לכך בהקשר הימי הן כלי השיט הבלתי מאוישים הנמצאים בשימוש בידי אוקראינה והמורדים החות'ים. על ידי שימוש בפלטפורמות אזרחיות (סירות מרוץ, אופנועיים), מכשירי ניווט אזרחיים מבוססי GPS ותקשורת אינטרנטית הצליחו האוקראינים להביס את הצי הרוסי בים השחור והחות'ים לשבש את הסחר העולמי.

סיכוני אקלים וסביבה

הניסיון למתן את שינויי האקלים, ובמיוחד את השימוש בדלקי מאובנים, לא נחל הצלחה רבה בשנים האחרונות, והסוכנות הבין־לאומית לאנרגייה (International Energy Agency – IEA) צופה שהביקוש העולמי לנפט, פחם וגז טבעי יגיע לשיא דווקא בעשור זה. מדינות המייצרות דלק מאובנים מתעלמות מאזהרות האקלים ואף מתכננות להגביר את הפקת הפחם, הנפט והגז.⁵ בהקשר זה, לא רק שהאנושות מסתכנת בהחמרת השפעות האקלים, היא תלווה גם בעלייה חריפה מאי־פעם של מתחים חברתיים ופוליטיים בין ממשלות וחברות על רקע ניצול משאבים. סיכונים סביבתיים עלולים לפגוע בנקודת האל־חזור למיתון שינויי האקלים. נראה כי בשנים הקרובות מזג האוויר הקיצוני יהווה את הסיכון הגבוה ביותר למרבית האנושות.

בתחילת ינואר 2024 פרסמה תוכנית הסקר האירופית "קופרניקוס" של האיחוד האירופי (Copernicus observation program) לשינויי האקלים דוח ובו צוין, כי נתוני התוכנית

⁴ אוסלנדר, ו' (23 בספטמבר 2021). [שיכון מעמקים](#), מוסף כלכליסט.

⁵ [World Energy Outlook 2023](#), International Energy Agency, p. 17

מראים שהאנושות כבר חווה את השפעות שינויי האקלים בקנה מידה עולמי. הדבר בולט בעיקר במדידת טמפרטורות השיא של האוויר, אך גם בטמפרטורות פני האוקיינוס הגבוהות ובמפלס הקרח הנמוך בים. דוח שירותי האקלים של קופרניקוס (C3S) ציין כי מאי 2024 היה חודש מאי החם ביותר בעולם, עם טמפרטורת אוויר עולמית ממוצעת של 0.65° מעלות צלזיוס מעל הממוצע של השנים 1991–2020, המציין את החודש ה-12 ברציפות שבו הטמפרטורה הממוצעת העולמית מגיעה לשיא. הדוח מציין שאומנם ברור כי גורמים כמו "אל-ניניו" תורמים לחלק מטמפרטורות פני האוקיינוס, אך הגורם המכריע המניע את השינויים הוא ריכוז גזי החממה. בהקשר זה ראוי לציין כי תעשיית הספנות היא עמוד השדרה של הסחר הבין-לאומי, אבל היא גם תעשייה עתירת פחמן (בדומה לתעשיית התעופה העולמית), ואחראית לכ-3% מהפליטות העולמיות (שנת 2022). מגזר התחבורה בכללותו תורם 20.2% מכלל פליטות ה- CO_2 בעולם, והספנות תופסת את המקום השלישי במונחים של פליטת גז זה, שהם 11% מהכלל, שמקדימים אותה רכבי נוסעים ב-39% ומשאיות בינוניות עד כבדות ב-23%. בשל הגידול בסחר העולמי והביקוש להובלה ימית של סחורות, טביעת הרגל הפחמנית של מגזר הספנות, בעיקר בגלל CO_2 , עלולה לעלות ב-50% עד 250% עד שנת 2050 אם לא ינקטו צעדים יזומים להפחתת הפליטות.⁶

הארגון הימי הבין-לאומי (International Maritime Organization – IMO) התחיל לפעול ליישום מדיניות מכסת הגופרית על דלקים ימיים כחלק מהמאמצים שלו להפחית את הפליטות הנובעות ממגזר הספנות. לדוגמה, הארגון הקים את אזור בקרת פליטות הים התיכון (Emission Control Areas – ECA) כדי לווסת תחמוצות גופרית ופליטות חלקיקים. נוסף לכך, אישר הפרלמנט האירופי שינויים במערכת המסחר בפליטות של האיחוד האירופי (EU's Emission Trading System – ETS), והרחיב את הכיסוי שלו כך שיכלול את כל הפליטות הימיות.

איום הסייבר

הכלכלה העולמית תלויה בסחר הימי בצורה מוחלטת, ותוצאות פגיעה בשרשרת האספקה הימית בעקבות תקיפת סייבר אינן תחומות לכמה ענפי ייצור התלויים בחומרי גלם, אלא משליכות על כמות גדולה של מוצרי צריכה התלויים בשרשרת אספקה זו. הופעתו של האיום הקיברנטי (סייבר) כחלק מהלחמה הא-סימטרית וההיברידית במרחב הימי, הן מבחינת טכנולוגיית מידע והן מבחינת טכנולוגיה תפעולית, ובתוך כך שימוש בגורמים פרטיים ובטכנולוגיות מתקדמות במטרה להשיג ערך אסטרטגי – הופכים את הזירה הימית לפגיעה ביותר. בעשור האחרון נהיו מגזר הספנות, הנמלים, מתקני ההפקה של גז ואנרגיית תלויים מאוד במערכות מחשוב ובקרה המתבססות על טכנולוגיות תפעוליות היוצרות קושי בניתוח השלכות וההפסדים הנגרמים בפועל בעקבות תקיפות סייבר ימיות.

בשנים האחרונות פותחו ונכנסו לשימוש טכנולוגיות מתקדמות כמו בינה מלאכותית (AI), מודלי שפה גדולים (LLM) וזיוף עמוק (Deep-fake). בעקבות כך, גורמים מדינתיים ולא-מדינתיים,

⁶ Sinay Maritime Data Solution. (September 22, 2023). [How much does the shipping industry contribute to global CO2 emissions](#)

לרבות יריביה של ישראל, כבר החלו לשלב את הטכנולוגיות האלה מתוך כוונה להוציא לפועל תקיפות סייבר ומבצעי השפעה.⁷ המלחמה בין רוסיה ואוקראינה, הפגיעה בתשתית נורד־סטרים בים הבלטי, ריבוי תקיפות הסייבר על מערכות קריטיות ותגליות הגז האחרונות במזרח הים התיכון בכלל, ומול חופי ישראל בפרט – כל אלה העלו את תשתיות האנרגיה הימיות לסדר היום הציבורי בהיבטים אסטרטגיים, ביטחוניים, כלכליים, סביבתיים ומדינתיים, וסימנו אותן כמטרות איכותיות לתקיפה קיברנטית. בעקבות ההתפתחות הטכנולוגית בתעשייה הימית התלות והייחודיות של מערכות המחשוב התפעוליות, שברובן אינן מוגנות כנגד איומי הסייבר, הקישוריות הרבה בין המערכות, מורכבות האיומים וחשיבותן האסטרטגית של תשתיות האנרגיה הימיות לביטחון האנרגטי ולכלכלת ישראל, מתחדדות המשמעויות הגאואסטרטגיות והגאופוליטיות של תחום הסייבר הימי והשלכותיו על האזור כולו.

בחירות בארצות הברית

הבחירות לנשיאות ארצות הברית המתוכננות להיערך בנובמבר 2024, צפויות לעסוק בין היתר גם במדיניותה במזרח התיכון. אין ספק שארצות הברית לא תוכל להמשיך במדיניות ה"ראשוניות" (Primacy), והיא כבר איננה ההגמון העולמי (Hegemone) כפי שהיה בסיום מלחמת עיראק הראשונה. לכן יגברו הלחצים הפנימיים לזנוח מדיניות זו, או לכל היותר לאמץ שילוב של ראשוניות (Primacy) ואיזון מחוץ לחוף (Off Shore Balancing) עם תנאי מחייב שיימנעו מעורבות צבאית, נטל כספי רב על התקציב ונטל פוליטי על כתפי הממשל האמריקני.⁸ כמו כן ייעשו ניסיונות של הממשל האמריקני להגיע להסכם חדש עם איראן בנוגע לתוכניתה הגרעינית.⁹

מצב הכלכלה העולמית

מגפת ה־COVID-19, המלחמה בין רוסיה לאוקראינה בים השחור והסגר שהטילו החותלים על השיט בדרום הים האדום – כל אלה הדגישו את התלות העולמית ההדדית של מדינות, ואת האתגרים בהשגת חוסן לאומי בנושאי שרשרות אספקה, במיוחד כאשר הייצור התרכז במספר קטן של שווקים. בעקבות משברים אלה, כאשר ברקע הקיטוב הפוליטי ההולך וגדל בין ארצות הברית וסין, נראה כי ממשלות רבות חוזרות לעסוק במדיניות תעשייתית, או בהרחבת ההסתמכות שלהן על התעשיות המקומיות. משמעויות הדבר הן היווצרות גושי סחר על בסיס פוליטי וצמצום תהליכי הגלובליזציה.

⁷ *The Economist*. (February 6, 2024). [An AI-Risk Expert Thinks Governments Should Act to Combat Disinformation](#); Microsoft Threat Intelligence. (February 14, 2024). [Staying ahead of threat actors in the age of AI](#), *Microsoft Security*

⁸ Tariq, H. (May 24, 2024). [Primacy or Offshore Balancing: A Conceptual Analysis of U.S. Foreign Policy](#), *Modern Diplomacy*

⁹ Gambrell, J. (August 28, 2024). [Iran's supreme leader opens door to negotiations with US over Tehran's nuclear program](#), *AP*

ההשלכות הכלכליות של רצף המשברים שהתרחשו בשנים 2022–2024 מתנקזות בין השאר לזינוק הגדול ביותר באינפלציה זה ארבעים שנה והעלאות הריבית כדי להתמודד עם מצב זה.

סין חווה את הצמיחה הכלכלית הנמוכה ביותר שלה זה 35 שנים. השינוי בכללי הגלובליזציה הנגרם מהתחרות האסטרטגית מול ארצות הברית גם הוא צפוי לפגוע ביצוא וביכולתה של סין למשוך השקעות בסביבה שבה ההנהגה הסינית מעמידה בראש סדר העדיפויות ביטחון כלכלי על פני צמיחה.

הכלכלות המתעוררות (Emerging economies) יחוו כנראה את התמתנות הצמיחה הכלכלית של סין, במיוחד כלכלות המאופיינות בתלות סחר ותלות פיננסית גדולה יותר בסין. מבחינת היקף ההשקעות יעב הקושי של מספר מדינות לעמוד בהחזר הלוואות שקיבלו. עובדה זו גרמה לנשיא סין שי ג'ינפינג להכריז על שלב חדש של השקעות עם פרויקטים קטנים יותר. עם זאת, בשנת 2024 תמשיך סין למלא את תפקידה "כמלווה של מוצא אחרון", והיא תשתתף בתהליכי פריסת החובות של מדינות במצוקה. לפעילות זאת של סין תהיה השפעה על האופן שבו היא נתפסת והשפעתה הגאו-כלכלית על ה"דרום הגלובלי".

ישראל

אסדרה ומשילות במרחב הימי של ישראל

מדיניות ואסטרטגיה ימית: בשנה האחרונה לא חלה כל התקדמות בגיבוש מדיניות ואסטרטגיה לגבי המרחב הימי של ישראל בים התיכון והים האדום, ולא באסדרה חוקתית לגבי מרחב זה. לבד מאזור מזרח הים התיכון שבו חלים שינויים המחייבים גיבושה של אסטרטגיה ימית, גם במרחבי הים הרחוק יותר, הן בים התיכון והן בים האדום, חלים שינויים מהותיים המחייבים להגדיר מחדש את האינטרסים הישראליים באזור, ולכלול אותם בתהליך גיבוש המדיניות והאסטרטגיה הימית של ישראל.

אסדרה: אסדרת השטחים הימיים מבחינה משפטית באמצעות אישור הצעת חוק האזורים הימיים, התשע"ח–2017 בכנסת וגיבוש מדיניות מוסדרת לניהול שטחים אלו צריכים להיות אינטרס מרכזי של המדינה. חוסר אסדרה עלול לחשוף את ישראל לטענות בהליכים משפטיים שיידרשו לצורך פיתוח שדות הגז מחוץ למים הטריטוריאליים. בהסכמים הקואליציוניים של ממשלת ישראל ה-37, שנחתמו בדצמבר 2022 בין מפלגת "הליכוד" למפלגת "עוצמה יהודית" נקבע, כי "הממשלה תקדם חבילת חקיקה ותכנון להגנה על הים שתכלול את חוק התלמ"ת (תוכנית לאומית למוכנות ותגובה לאירועי שפך בים), חוק האזורים הימיים (החלת הרגולציה הישראלית על המים הכלכליים), אולם הנושא לא קודם.¹⁰

אירוע חירום בים: מלחמת 'חרבות ברזל' העלתה את הסיכון לאירוע חירום בים. יש לציין במיוחד את פגיעות מתקני התשתית (כגון התפלה וחלק מייצור החשמל) לזיהום שמן ניכר במים

¹⁰ הסכם קואליציוני לכינון ממשלה לאומי בין סיעת "הליכוד" בכנסת ה-25 לבין סיעת "הציונות הדתית" בכנסת, סעיף 72 להסכם, 28 בדצמבר 2022.

בקרבת החוף.¹¹ פגיעה באסדות הפקה של גז, מתקני התפלה, ייצור חשמל או פגיעה בכלי שיט אם בתוך נמל, או בעגינה במבואותיו, עלולות להביא לאירועי חירום סביבתי ניכרים. לא קיים בישראל – בשונה ממדינות אחרות – "משמר חופים" העוסק בשיטור, הצלה, טיפול באירועי חומרים מסוכנים ועוד, ולא קיים משרד ממשלתי האחראי לטיפול באירוע מסוג זה בכל שלביו (מניעה, גילוי, אפחות הנזק והקלתו [Mitigation]), טיפול בתוצאותיו והשבת המצב לקדמותו).

תיחום הגבולות הימיים של ישראל עם שכנותיה: ההסכם שהושג בין ישראל ללבנון על הגבול הימי שבין שתי המדינות, ונחתם באוקטובר 2022, מנתק את התלות בין נקודת ההתחלה של קו הגבול היבשתי לבין קו הגבול הימי לצורכי ההסכם בלבד, וזאת בלי שהצדדים יוותרו על טענותיהם המשפטיות בעניין זה. זאת הפעם הראשונה שבה נחתם הסכם גבול ימי עם מדינת אויב על אף שהסכם זה אינו הסכם שלום בין הצדדים. ההסכם קובע שהגבול הימי יהיה "פתרון קבוע והוגן לסכסוך הימי בין הצדדים". למרות התקיפות שזם חזבאללה על מתקנים אסטרטגיים בצפון המדינה במלחמת 'חרבות ברזל' (כמו יחידת הבקרה האווירית בהר מירון), הארגון לא תקף עד כה את אסדת 'כריש' הנמצאת בסמיכות לקו הגבול של המים הכלכליים של ישראל ולבנון, והכתב"מים שיורטו בידי צה"ל באזור כנראה שהיו במשימת צילום. לאחר הסדרת תיחום הגבול הימי בין ישראל ללבנון, פרסם משרד האנרגיה בדצמבר 2022 את המכרז הרביעי לחיפושי גז במים הכלכליים של ישראל.

לדעתנו, ולמרות אירועי מלחמת 'חרבות ברזל', הגבול הימי שהוסכם כאמור בין ישראל ללבנון, מקיים את האינטרסים הביטחוניים של ישראל בים, יצר וזאות למשקיעים ואפשר הוצאת מכרז חיפוש נוסף. לישראל עוד כברת דרך בהשלמה של הגדרת המרחב הימי שלה עם שכנותיה מדרום – מצרים והרשות הפלסטינית.

המלצות

1. ישראל שוכנת לחוף ימים ולנוכח ההשלכות הלאומיות של המרחב הימי על ביטחון המדינה ורווחתה עליה להגדיל את ה"מודעות ימית" (Maritime Awareness) של מקבלי ההחלטות, ולא ללקות ב"עיוורון ימי".
2. ישראל צריכה להגדיר את גבולותיה וסמכותה בים (כולל גבולות ימיים בדרום המדינה), ולהראות כי התווך הימי אינו פרוץ בפני כל אחד. יש לעשות זאת על ידי גיבוש מדיניות על סמך אסטרטגיה ימית רחבה יותר, וקידום של שלושה הליכים חוקיים: חוק השטחים

¹¹ ארגון הגנת הסביבה הימית "צלול" בשיתוף "מגמה ירוקה", "שומרי הבית" ו"אקוואשן" בפנייה דחופה ליו"ר ועדת הפנים והגנת הסביבה של הכנסת, בדרישה שיכנס את הוועדה לדיון חירום על אי-המוכנות של המדינה לאירוע זיהום ים עם פוטנציאל של פגיעה בביטחון הלאומי בזמן המלחמה. ארגון "צלול" פנה בה בעת ליו"ר ועדת הכלכלה של הכנסת לקראת דיון הוועדה על היערכות משק המים במצב מלחמה כדי להסב את תשומת לב הוועדה לכך שאין למתקני ההתפלה, או לרשות המים, אפשרות לזהות הגעת זיהום אל פתחי היניקה, ולכן כאשר קיים מידע או חשש לשפך נפט בקרבת מתקן התפלה הוא מושבת. (ראו: רשויות – הפורטל הישראלי לרשויות המקומיות. (25 באוקטובר 2023). [ארגוני סביבה: ישראל לא מוכנה לאירוע זיהום ים כתוצאה מהמלחמה](#)).

הימיים, התלמ"ת (התוכנית הלאומית למוכנות ותגובה לאירועי זיהום ים בשמן)¹² וחוק התכנון והבנייה, התשכ"ה-1965 (במתכונתו הנוכחית אינו מתאים לאופי הפעילות בים העמוק). המסמך "חזון ומדיניות למרחב הימי של ישראל – ים תיכון" של מינהל התכנון משנת 2022 טרם אושר על ידי ממשלת ישראל. המסמך חייב להיות נגזרת של מדיניות ואסטרטגיה ימית של ממשלת ישראל שעד כה כאמור טרם גובשה ונקבעה.

3. על המל"ל להשלים עבודת מטה שתקבע את האחריות הממשלתית לניהול האופרטיבי של המרחב הימי של ישראל ולבניית תמונת מצב ימית. גוף זה יהיה האחראי לתכלול המדיניות למרחב הימי ועל הסדרת הפעילות בו בשגרה, והוא גם זה שאמור להיות אחראי גם בעת אירוע חירום. ראוי שממשלת ישראל תטיל אחריות זו על שר הביטחון שיפעיל את הרשות הלאומית לחירום (רח"ל) לבצע את עבודת המטה בנושא זה. לאור היכולות שפיתח חיל הים כחלק מתפקידו להגן על מרחב המים הכלכליים (לרבות המשאבים שהוקצו לו לכך), ראוי שחיל הים יהיה אחראי לבניית התמונה הימית הכוללת, ואילו "המגיבים הראשונים"¹³ יפעלו לפי תחומי אחריותם.

זרוע הים

הגנה על המרחב הימי של ישראל במלחמת 'חרבות ברזל': בבוקר השבעה באוקטובר כשל חיל הים (כמו שאר צה"ל) במשימתו להגן באופן מלא על חופי מדינת ישראל בפני פעילות טרור מהים,¹⁴ פעילות שסוכלה בידי חיל הים בשלושת העשורים האחרונים בצורה מרשימה.

אסדת הגז 'תמר' הושבתה בצורה יזומה בידי מערכת הביטחון עם פתיחת מלחמת 'חרבות ברזל', למרות שבהגנה על אסדות הגז במים הכלכליים של ישראל הושקעו משאבים רבים.¹⁵

¹² התוכנית הלאומית למוכנות ותגובה לאירועי זיהום ים בשמן (תלמ"ת) היא מסגרת ארגונית המאגדת את הגורמים השונים הפועלים בתגובה לאירוע של שפיכת שמן, שעלול לגרום לזיהום הסביבה הימית לאורך חופי מדינת ישראל בים התיכון ובמפרץ אילת. תוכנית זו היא חלק מהתארגנות אזרחית לטיפול משותף וליסוע הדדי בעת אירועי חירום של זיהומים גדולים. אף שתזכיר החוק פורסם במאסר 2021 ונסגר בפני הערות הציבור במאי 2021, עד כתיבת שורות אלה לא הונחה על שולחן הכנסת הצעת חוק בנושא לצורך השלמת החקיקה. כמו כן, חרף החלטת הממשלה משנת 2008 בדבר הצורך באימוץ התלמ"ת ועיגונה בחקיקה, ולמרות פעולות שביצעה הממשלה בנושא, אין בנמצא חוק אשר מעגן את התוכנית הלאומית או את התקצוב שלה.

¹³ מגיבים ראשונים (First responders) הכוחות המקצועיים הראשונים להגיע לזירת אירוע חירום כגון משטרת ישראל, כיבוי והצלה, מד"א, הגנת הסביבה וכדומה.

¹⁴ תפקידי זרוע הים של ישראל מוגדרים כ"משימות ההגנה על מדינת ישראל, על ריבונותה הימית ועל מרחבי הפעולה של צה"ל בים, שמירה על חופש השיט אל מדינת ישראל, הגנה על המתקנים האסטרטגיים באזור הכלכלי הבלעדי ומתן מעטפת ביטחונית להפעלתם הרציפה. זאת לצד השגת עליונות ימית, השתלבות בכוח ההרתעה וההכרעה הצה"לי, בניית תמונת מודיעין ימית וביצוע משימות ומבצעים מיוחדים לרבות תקיפה, איסוף מודיעין, הצלה וחילוץ". (מתגייסים. אתר זרוע הים. [אודות זרוע הים](#)).

¹⁵ המכון למדיניות ואסטרטגיה ימית הציע בעבודה שביצע בשנת 2021, למקם את אסדות ההפקה במקומות שבהם ההגנה עליהן טובה יותר (העבודה רלוונטית גם למיקום אסדת 'כריש'). ראו: זרחי, נ' (יולי 2018). ניתוח פגיעות לחלופות מערכי טיפול ימיים בגז טבעי.

המרחב הימי במלחמת רוסיה אוקראינה: המלחמה בין רוסיה לאוקראינה נכנסה לשנתה השלישית, ואם בקרבות היבשה טרם הושגה הכרעה, הרי במרחב הימי של הים השחור וים אזוב השיג הצי האוקראיני עד כה הישגים יוצאי דופן. תוך כדי אימוץ אסטרטגיית "צי בפועל" (Fleet in Being), הצליח הצי האוקראיני עד יולי 2024 להטביע לפחות 11 ספינות מלחמה וצוללות רוסיות, כולל הסיירת "מוסקוובה", ספינת הדגל של צי הים השחור, ועוד כחמש ספינות שנפגעו או ניזוקו קשות. ההתקפות בוצעו באמצעות טילי שיוט, וכשב"מים ימיים מתקדמים בעלי יכולת תמרון גבוהה, ובחלק מהמקרים גם פעולה ב"טקטיקת נחילים" (Swarms).

הטכנולוגיות המשמשות את הטרור הן ימיות־אזרחיות מתקדמות שניתן לרכוש אותן בשוק האזרחי כגון סירות מהירות, ציוד צלילה ספורטיבי ורחפנים, וכמו כן טכנולוגיות צבאיות מתקדמות המסופקות לארגוני הטרור על־ידי מדינות סוררות (Rogue States). טכנולוגיות אלה כוללות בין היתר כלי שיט מתקדמים לרבות צוללות ננס, טילים מסוגים שונים וכלי טיס בלתי מאוישים,¹⁶ וכן ישנו פיתוח מקומי מסוים. שינוי אופי הלחימה הימית לצד יכולות א־סימטריות יכולים להביא לתוצאות שליליות קריטיות גם אל מול ציי מלחמה גדולים. נוסף לרקטות וטילים, מתפתחים בצורה מהירה איומים על כלי שטח כמו הכטב"מים והכשב"מים (דוגמת Magura-V5).

הצלחת השימוש באסטרטגיה של מניעת אזור ימי (Area Denial Strategy) בים השחור באמצעות מיקוש ימי מצביעה על כך, שהשימוש באסטרטגיה זו בעתיד יגדל מאוד, ועלול לשמש בין היתר איום על השיט הישראלי בדרום הים האדום.

אויביה של ישראל במרחב הימי הם בעלי דוקטרינה א־סימטרית כמו ארגון חזבאללה בלבנון, תנועת החות'ים בתימן, ובמידה לא מבוטלת הזרוע הימית של משמרות המהפכה האיראניים. לפיכך יש לצפות כי אופי הלחימה באוקראינה ובים האדום יועתק לזירות קרובות יותר לישראל.

אבטחת חופש השיט לישראל והסָגָר הימי שמטילים החות'ים במצר באב אל־מנדב: אבטחת חופש השיט אל ישראל וממנה היא אחת מתפקידיה החשובים של זרוע הים. בעוד שבבים התיכון נשמר חופש השיט אל ישראל ונמליה הרי שבבים האדום החל מסוף נובמבר 2023 הופסק השיט אל נמלי ישראל ומהם, אם דרך תעלת סואץ, או ישירות אל נמל אילת וממנה, עקב הִסָגָר שהטילו החות'ים על סחר זה בדרום הים האדום.

ללא חיל ים ובאמצעים א־סימטריים הטילו החות'ים סגר ימי על נמל אילת, ומשבשים את תנועת הסחר העולמית ולישראל. אוניית הביון האיראנית באשהד (Behshad) שימשה את משמרות המהפכה האיראניים כאוניית פיקוד והעברת מודיעין לחות'ים, והיא המשיכה במשימתה באזור לצד אוניות איראניות נוספות עד אפריל 2024.¹⁷ מתן האפשרות לאוניות הביון האיראניות להמשיך ולפעול בדרום הים האדום ולסייע לחות'ים בקיום הסגר ללא תגובה ישראלית, או של כוח "שומר השגשוג", הייתה לדעתנו שגיאה.

¹⁶ חורב ש' (2021). אסטרטגיה ימית, המרחב הימי ומה שביניהן, הוצאת מערכות, עמ' 384.

¹⁷ [As Israel-Iran Conflict Heats Up, Iranian Spy Ship Heads for Home](https://www.maritime-executive.com/article/as-israel-iran-conflict-heats-up-iranian-spy-ship-heads-for-home), *Maritime Executive*. (April 18, 2024).

מדינת ישראל העדיפה (ובצדק לטעמנו) שהסגר הימי שהטילו החות'ים בדרום הים האדום יטופל בידי כוח משימה רב-לאומי בראשות ארצות הברית וציים מערביים נוספים וללא השתתפות ישראל. בפועל עד כה לא הצליח הכוח בראשות ארצות הברית להבטיח את חופש השיט, והחות'ים אף הרחיבו את הקריטריונים לגבי כלי השיט שאיימו לפגוע בהם. הסיוע העקיף שנתנו האיראנים לחות'ים בקיום הסגר, אם באספקת אמל"ח לפגיעה בכלי שיט, או באמצעות העברת מודיעין על תנועת כלי שיט במפרץ עדן ובדרום הים האדום, לא אותגר ככל הידוע על ידי חיל הים של ישראל. ב-20 ביולי 2024 ערך חיל האוויר את מבצע 'יד ארוכה', והתקיף מחסני אמל"ח, מאגרי נפט, תחנות כוח ויעדים צבאיים נוספים של החות'ים בעיר הנמל אל-חודיידה שבתימן.¹⁸

לצד שמירת שיתוף הפעולה ההדוק בין ישראל לפיקוד המרכז האמריקני והצי החמישי, הערובות שנתנה ארצות הברית לישראל בהסכם ההפרדה בין ישראל למצרים בספטמבר בשנת 1975 לחופש שיט במצר באב אל-מנדב (כמו גם לגיברלטר), כמו אלו שניתנו בסוף מבצע 'קדש' בשנת 1956 לגבי מצרי טיראן – מוגבלות ביכולת לממש אותן בשעת מבחן. ערבויות בין לאומיות הן כלי משלים להסדרי ביטחון ולא הסדר כשלעצמו.

בזירת הים האדום מוטל על ישראל לקבוע כי היעד לסיום המלחמה יהיה חופש שיט מלא אל ישראל וממנה. אך לא די בכך: צריך להניח כי אזור הים האדום ומפרץ עדן ימשיכו להיות אזורים בלתי יציבים ומסוכנים, וחיל הים יידרש לאבטח את השיט לאוניות המפליגות לישראל וממנה, תוך כדי שיתוף פעולה עם הצי החמישי האמריקני וכוחות ימיים אחרים הפועלים באזור. מאחר שבעת האחרונה איראן מצביעה על כוונתה להרחיב את פעילותה גם לים התיכון, כולל חלקו המערבי באזור מצר גיברלטר,¹⁹ יש להביא בחשבון שהחיל יידרש לבצע את משימת האבטחה של השיט בשתי הזירות – דבר שיחייב את הגדלת סד"כ כלי השיט של החיל.

כדי לעמוד בתפקיד שקבע לעצמו חיל הים לגבי "השתלבות בכוח ההרתעה וההכרעה הצה"ל, וביצוע משימות ומבצעים מיוחדים לרבות תקיפה", חיל הים חייב להצטייד בנשק מנגד מתאים שיאפשר לו לתקוף ביעילות מטרות בחופי אויב הנמצאות הרחק מחופי ישראל.²⁰

רכש נחתות: חיל הים של ישראל ומבצעים אמפיביים. חיל הים רכש מארצות הברית שתי נחתות חדישות (Logistic Support Vessel – LSV) שכונו בשמות אח"י 'נחשון' ואח"י 'קוממיות'. הנחתות עתידות להשתלב בלחימה הרב-זרועית ולאפשר את הגדלת טווחי הפעולה של צה"ל. בין השאר ישמשו הנחתות לשינוע ציוד והעברת לוחמים במרחבי פעולה קרובים

¹⁸ התקיפה בוצעה באמצעות מבנה מטוסי קרב ומטוסי ביון בליווי מטוס לתדלוק אווירי. זו הייתה הפעם הראשונה שבה תקפה ישראל בתימן, וזאת במרחק של 1,800 ק"מ. התקיפה היא הארוכה ביותר שביצע חיל האוויר של ישראל אחרי תקיפת מפקדת אש"ף בתוניסיה – מבצע 'רגל מעץ', אוקטובר 1985, שהייתה במרחק של 2,200 ק"מ.

¹⁹ איום מפיו של מפקד משמרות המהפכה האיראני לענייני תיאום, מוחמד רזה נקדי. נציב.נט (24 בדצמבר 2023). [בכיר איראני מאיים לסגור את הים התיכון דרך מצרי גיברלטר לשייט.](#)

²⁰ Chorev, S. (August 11, 2024). [Long-range missiles, destructive capabilities key to Israel's response to attacks abroad – opinion](#), *Jerusalem Post*

ורחוקים. הצטרפות הנחתות לזרוע הים היא אבן דרך משמעותית ואסטרטגית לשמירת עליונותו המבצעית של צה"ל.²¹ נחתות אלו אמורות לשמש נדבך מרכזי בתרחיש שבו יוחלט על פעולה של איגוף ימי ונחיתה מהים, בעיקר בחזית הלבנונית. אנו משוכנעים שטרם אישור מבצע מסוג זה, תקיים מערכת הביטחון הערכת מצב בנוגע לרמת הסיכון שהיא מוכנה להסתכן, ולגבי מידת יחס העלות מול התועלת בביצועו. על רקע הצטיידות חיל הים בכלי נחיתה חדשים ציין המכון למדיניות ואסטרטגיה ימית בעבודות קודמות שערך, כי "ההחלטה על הפעלת היכולת של איגוף ימי ונחיתה מהים תלויה בגורמים של כאן ועכשיו". ולפיכך, מקבלי ההחלטות צריכים להכיר את האתגרים ולחשב היטב את הסיכונים לפני החלטה על הפעלת האפשרות, שיכולה להקרין ולהשפיע על המערכה כולה, לטוב, ובעיקר לרע.²²

סביר שמקבלי ההחלטות כיום רואים לנגד עיניהם את המודל המוצלח של מהלך איגוף ימי כפי שהתבצע במלחמת לבנון הראשונה בשנת 1982. יש לדעת כי מידות האיום והסיכון שהיו בשעתו נגד הכוח הנוחת היו שוליות וזניחות בהשוואה לשיעור האיומים המצויים כיום בחוף הלבנוני, והם התגברו מאז עשרות מונים. עיקרי השיקולים הנוגעים לביצוע איגוף ימי ונחיתה מהים כוללים את הנושאים הבאים:

- יכולת ביצוע של איגוף ימי ונחיתה מהים הם בעלי חשיבות אסטרטגית, ולכן צה"ל זורע הים חייבים לפתח ולשמר יכולות מסוג זה. בין השאר, יש באיגוף ימי ונחיתה מהים יתרונות בהעברת הלחימה אל עורפו של האויב. בתרחיש לחימה, עצם האפשרות לאיגוף ונחיתה מהים יחייב את האויב להקצות כוחות להגנה שלא יוקצו ללחימה בגזרות אחרות.
- נחתות חיל הים נדרשות לנחות פיזית בחוף האויב ("להוריד את דלת הנחתת על החוף"), ולפרוק את הכוח היבשתי הלוחם, וזאת בניגוד ליכולות ציים אחרים היכולים לבצע זאת באמצעות כלים אמפיביים.
- בכל התמודדות שבין כוח איגוף ימי הנוחת מהים אל מול כוחות מגן, יהיה הראשון בעמדה נחותה.
- נתונה הטכניים של הנחתת מחייבים חופים מתאימים. נראה כי בחופי לבנון הרלוונטיים קיימים מעט מאוד חופים כאלו (אם בכלל). יש להניח כי האויב מכיר את נתוני הנחתות ואת החופים המתאימים והוא ייערך בהתאם. סביר להניח כי הכנות האויב בחופי הנחיתה האפשריים יכללו את כל מגוון האמצעים המצוי בידו ביבשה, באוויר ובים.
- בתרחיש לחימה מול חופי לבנון יהיה קשה עד בלתי אפשרי לבצע תהליך יעיל של הונאה והטעיה בכל הנוגע לתנועת כוח האיגוף הימי. סביר להניח כי תנועת הכוח הימי אל חוף הנחיתה תתגלה ותאפשר לאויב להיערך לסיכול הנחיתה.
- נכון להיום, השגת שליטה ימית במובנה הקלסי (Sea Control) על ידי חיל הים לפני ביצוע הנחיתה היא מאתגרת. בידי החזבאללה ישנו אמל"ח המאפשר לו לשלול גישה לשטח, או

²¹ מערכת אתר צה"ל, נחתות חדשות נקלטו בזרוע הים ועתידות להצטרף לפעילות המבצעית של הזרוע, 27 ביולי 2024.

²² שפנייר, ב' (22 ביוני 2023). אתגרי האיגוף הימי והנחיתה מהים עבור זרוע הים, מערכות, 497, עמ' 61-67.

לאזור הנחיתה (Anti-Access/Area Denial). ולכן, היכולת להשגת שליטה ימית מצויה באחריות חיל האוויר, ולא ניתן יהיה להיכנס לתהליך של איגוף ימי קודם להשגתה.

- באשר לאמל"ח המצוי בידו חזבאללה, צריך להניח כי אמל"ח זה (כטב"מים, כשב"מים, כצב"מים, טילי שיוט וטילים בליסטיים) מיוצר באיראן, וביצועיו אינם נופלים, ואף עולים מאלו המופעלים בידי החות'ים בדרום הים האדום. יש להניח עוד שגם האיראנים וגם מפקדי חזבאללה בלבנון עקבו אחר פעילות החות'ים במרחב הימי, וניתחו היטב את האפקטיביות של סוגי האמל"ח השונים שהופעלו נגד מטרות ימיות, ובכלל זה אוניות סוחר שדומות בגודלן ובמאפייני הפלגתן לאוניות הנחיתה שרכשה ישראל.
- תוחלת הנזק במקרה של פגיעה באחת מהנחתות הנושאות כוחות המיועדים ללחימה ביבשה גדולה מאוד, הן במישור המבצעי, והן במישור התודעתי.

תהליכי רכש בבניין הכוח של חיל הים: ממשלת ישראל החליטה במאי 2022 להקים ועדת חקירה ממלכתית בעניין עסקאות או הליכי רכש של ספינות המגן סער 6, צוללות AIP, ספינות נגד צוללות, הפרטת מספנות חיל הים, וכן בעניין הסכמה למכור צוללות לצד גימל על ידי גרמניה.²³ בתאריך 24 ביוני 2024 פרסמה ועדת החקירה הממלכתית לעניין כלי השיט כי שלחה הודעות אזהרה לחמישה אישים ובהם מפקד חיל הים לשעבר.

המלצות

1. הנשל המבצעי של נחיתה חלק מסירות החמאס בחוף זיקים בפתיחת מלחמת 'חרבות ברזל' חייב להיות מתוחקר על ידי זרוע הים, בין אם זירת אשדוד קיבלה התרעה מוקדמת על פעילות חריגה של מחבלים ברצועת עזה, ובין אם לא קיבלה.
2. יש להביא בחשבון את רצון האיראנים להרחיב את השפעתם בים התיכון (ייתכן באמצעות אלג'יריה או ארגוני המורדים בטריטוריה של מערב הסהרה), דבר שעלול להציב בעתיד איום על חופש השיט של ישראל גם במרכז ובמערב הים התיכון.
3. יש להתייחס לגיחות הצילום שביצע חזבאללה באמצעות כטב"מים שהראשונה שבהן התמקדות באתרים ימיים מובהקים במפרץ חיפה, לרבות אזור עגינתן של ספינות הטילים של חיל הים ומתקני תשתית בממל חיפה רבתי. נוסף למשמעות המורלית של גיחות מסוג זה צריך לראות בהן גם איתות להכרה בערך האסטרטגי שלהן, ולסממן כמטרות אפשריות לתקיפת חזבאללה אם יסלים המצב.
4. לשם אבטחת השיט אל ישראל וממנה, הן בים האדום והן בים התיכון, יש להגדיל את סד"כ חיל הים כך שיוכל לפעול בכוח משימה עצמאי בכל אחת מהזירות, ולאשר את הצטיידות חיל הים בספינות הנקראות בשם "מחליף רשף".²⁴ בשנים האחרונות הביעו מפקדי חיל

²³ בראשות הוועדה עומד נשיא בית המשפט העליון לשעבר, אשר גרוניס. בהחלטת הממשלה נקבע כי הוועדה תבחן את תהליכי רכש כלי השיט, וקבעה כי הוועדה תחקור את תהליכי העבודה המקצועיים וכן את תהליכי קבלת ההחלטות של הדרג המדיני בכל הקשור לתהליכי רכש כלי שיט ועסקאות כמפורט לעיל, וכן תיתן דעתה לנהלים הקיימים הנוגעים לעניינים אלו.

²⁴ רוחקס דומבה, ע' (27 ביולי 2024). [חיל הים רוצה תחליף לסער 4.5 טע שנת 2027](#), *Israel Defense*.

הים במספר הזדמנויות את רצונם שהחיל ישתתף במשימות כגון התקיפה בתימן.²⁵ לצורך כך, חיל הים חייב להצטייד ביכולות של "נשק מנגד" לתקיפת מטרות מסוג זה בחוף, לבנות לכך תו"ל (תורת לחימה) מתאים, ולממש את תפקידו כזרוע הימית הארוכה של צה"ל.

5. חיוני שגורמים האמונים על התחום הימי במדינת ישראל, לרבות זרוע הים שלה, יפיקו גם הם את הלקחים מאירועי המערכה הימית בין רוסיה לאוקראינה (שהיא בעלת מאפיינים א-סימטריים מצד אוקראינה, אולם כללו גם אירועים נוספים כגון: כישלון מבצעי נחיתה רוסיים שתוכננו באוקראינה, הפעלת נחילי כשב"מים לפגיעה בכלי שיט שטח רוסיים, תקיפה והטבעת כלי שיט רוסיים בנמלים), יבינו את השינויים באופי הלוחמה במרחב הימי – ובהתאם לכך יערכו את השינויים הנדרשים במבנה הכוח הימי, ויתאימו את דוקטרינת הפעלתו למאפיינים הייחודיים של ישראל. ראוי שיפותח מענה מתאים לשינויים באופי הלוחמה. מענה כזה חייב למצוא את האיזון המתאים בין ההסתמכות על המרכיב הטכנולוגי לבין המרכיב התפיסתי והארגוני, וכדי להצליח בתהליך מסוג זה נדרש חיל הים, בין היתר, להשקיע בהכשרת העוסקים בתחום לחשיבה אסטרטגית של הזירה הימית.
6. תקיפת אסדת הפקה לא פעילה של הרוסים בים השחור, ששימשה לשיבושי ניווט, כמו גם החבלה בצינור הגז 'נורד סטרים' חייבת להסב את תשומת לב חיל הים לתרחיש מסוג זה, כחלק מהתפקיד של החיל בהגנה על המים הכלכליים של ישראל.
7. אנו סבורים כי כיום, בשקלול של ההזדמנויות והסיכונים הגלומים בנחיתה של כוחות משמעותיים מהים – הכף נוטה לאחרונים. בבואם להחליט על סוג כזה של פעולה קברניטי המדינה צריכים להכיר תמונה זו. אנו מבקשים שהתמונה שתוצג להם תהיה אמיתית, בהירה ובעיקר מאוזנת ביחס למורכבות הפעולה.
8. יישום מסקנות ולקחים של ועדת החקירה בנושא רכש ספינות המגן והצוללות הוא חיוני למערכת הביטחון הישראלית בכלל, ולזרוע הים של ישראל בפרט. על זרוע הים ומערכת הביטחון לדברר נושא זה בתוך המערכת עצמה, ולהטמיע מסקנות אלה בנחילי הפיתוח, הרכש וההצטיידות של פלטפורמות ואמל"ח עתידי מבלי להמתין לסיום עבודתה של ועדת החקירה.

תשתיות ימיות והגנה עליהם

עם פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל' והאיום שנשקף לאסדת ההפקה 'תמר', הנחתה מערכת הביטחון להפסיק זמנית את אספקת הגז הטבעי מהמאגר. ב־9 בנובמבר התקבל אישור לחידוש אספקת הגז ממאגר 'תמר'.²⁶ המשמעות של הפסקה עתידית ממושכת יותר של אספקת גז היא כי לא יהיה ניתן לספק את כל צריכת החשמל בישראל באמצעות עתודות הפחם, ויהיה צורך בשימוש בסולר.

²⁵ שרביט, א' ורז, ד' (אפריל 2018). "מ"השירות הימי" לזרוע אסטרטגית – מחשבות על זרוע הים ב־2048". מערכות, גיליון 477, עמ' 19–25.

²⁶ קופראק, נ' (19 בנובמבר 2023). [השפעות מלחמת "חרבות ברזל" על אספקת גז טבעי ומשק החשמל](#), אתר הכנסת, מנהל המחקר והמידע, עמ' 1.

חיל הים סיפק הגנה מתמדת על מתקני ההפקה של הגז, ובשלבם הראשונים של 'חרבות ברזל' פעל בהצלחה להשמדת היכולות הימיות של החמאס שבתחום.

ב-10 באוגוסט 2024 תקפו כוחות של חיל הים האוקראיני ופגעו בפלטפורמת גז ימית לשעבר ששימשה את הכוחות של הרוסים בים השחור. בהקשר זה יש גם להזכיר את החבלה במתקני הגז 'נורד־סטרים' 1 ו-2 שהתרחשה בשלהי 2022 ולאחרונה מיוחסת לאוקראינה. פגיעה באסדות הפקה וצנרת ההולכה שלהן היא אחד מתרחישי הייחוס שאליו אמור חיל הים הישראלי להיערך ואותו למנוע.

לאחר הסדרת תיחום הגבול הימי בין ישראל ללבנון פרסם משרד האנרגיה בדצמבר 2022 את המכרז הרביעי לחיפוש גז במים הכלכליים של ישראל. משרד האנרגיה הודיע כי כל החיפושים ייערכו רק במרחק של יותר מ-40 ק"מ מהחוף, אחרי שנערך בנושא סקר אסטרטגי-סביבתי. מכאן, שנכון יהיה להמשיך בחיפוש גז נוספים בים לצד פיתוח והקמת מתקנים להפקת אנרגיה מתחדשת.

המלצות

1. בדיקת מאגרי אחסון של פחם וסולר למצב שבו כל מאגרי הגז הטבעי של ישראל מושבתים לתקופה ממושכת. הבדיקה צריכה להביא בחשבון גם את שרשראות האספקה הבין־לאומיות של פחם וסולר (על־פי התוכנית, חברת הפחם הלאומית – חברת־בת של חברת החשמל – אמורה להפסיק פעילותה בשנת 2025).
2. נוסף לאבטחת שדות הגז הקיימים שאותה מבצעת זרוע הים של צה"ל, נדרש לערוך עבודת ניתוח של פגיעות לחלופות מערכי טיפול ימיים בגז טבעי, ולכלול בהן תרחישים נוספים אפשריים בעקבות גילויים של מרבצי גז נוספים והתפתחותם של איומים חדשים.
3. נחוץ לבחון את צורת ההגנה על כבלי תקשורת תת־ימיים המחברים את ישראל לאירופה, וכיצד יש להגן עליהם.
4. בחינת השימוש בכלי שיט בלתי מאוישים, הן בתווך העל־ימי והן בתווך התת־ימי, שבציים מתקדמים אחרים כבר עברו את שלב ההוכחה המבצעית, ויכולים לשמש מענה מבצעי יעיל להגנה על תשתיות.
5. העתקת תשתיות לים. הפעלת אסדת 'כריש' על גבי פלטפורמה צפה הוכיחה את ההיתכנות של הצבת תשתיות לאומיות על גבי איים מלאכותיים ופלטפורמות צפות. יש לבחון (בהתאם להחלטות הממשלה שהתקבלו בנושא זה) העתקת תשתיות נוספות לים לצורך פינוי שטח יבשתי.²⁷
6. על מדינת ישראל לגבש מדיניות בנוגע למיקום האסדות הבאות, זאת תוך כדי בחינת כלל השיקולים הרלוונטיים. על מדינת ישראל להבהיר לזכיינים העתידיים, שכיוון שהיא האחראית להגנת האסדות ומממנת אותה, היא שתקבע את מיקומן, והם יאלצו להתאים עצמם לכך.

²⁷ החלטת הממשלה מספר 472 מיום 25 באוקטובר 2020, המחייבת שבתוך עשור תושלם היערכות כלל הגורמים הממשלתיים כך שתופסק הפעילות של התעשייה הפטרוכימית במפרץ חיפה, היא הזדמנות לקבוע אילו תשתיות ימוקמו על איים מלאכותיים בים ולהיערך בהתאם.

חוסן שרשראות האספקה לישראל

בארבע השנים האחרונות אותגרו שרשראות האספקה בעולם ובישראל על ידי שלושה אירועים משמעותיים. הראשון היה מגפת הקורונה, השני המלחמה בין רוסיה ואוקראינה והשלישי מלחמת 'חרבות ברזל' בעזה כולל בזירת ים סוף. ישראל תלויה במסחר ימי (לדוגמה ביבוא מזון), ולפיכך חוסן של שרשראות האספקה לישראל הוא חלק מהביטחון הלאומי. שרשרת האספקה נבחנת לכל אורכה, וחלקים משרשראות האספקה הימית של ישראל אינם קשורים בהכרח לים כגון חרמות, או סנקציות במדינת המקור לסחורה.

במקטע הימי ניתן לתאר מספר היבטים:

- תשתית מסחרית לוגיסטית: התשתית הלוגיסטית כוללת שלושה רכיבים משמעותיים: תשתית פיזית (נמלי ים והציוד שבהם), תשתית ניידת (אוניות פיזיות וכוח אדם ימי) והיבטים מנהלתיים (כגון ביטוח, משפט ימי, הסכמי חכירה ועוד).
- הגנת סייבר.
- אבטחת חופש השיט ואבטחת הנמלים מפני פגיעה קינטית (הן בנתיבי השיט והן בהגנה על הנמלים מטילים, רקטות וכטב"מים).

הגעת ספנות בין-לאומית לישראל: בעידן הטילים המדויקים והכטב"מים, ובמלחמה רב-זירתית כפי שהתפתחה במלחמת 'חרבות ברזל', כל נמלי ישראל בים התיכון ובמפרץ אילת נמצאים באיום של נשק מסוג זה. התפתחות הלחימה והאיום על הנמלים יכולים להביא למצב שבו בעלי אוניות יסרבו להיכנס לנמלי ישראל ולפרוק את מטענם.

פקידת ספנות בין-לאומית את נמלי ישראל נפגעה. בעקבות הצורך של אוניות מהמזרח הרחוק שנמל הפריקה שלהן היה אמור להיות ישראל, לבחור בנתיב סובב אפריקה, החליטו מספר חברות לפסוח על נמלי ישראל ולפרוק את המכולות בנמל אחר במזרח הים התיכון (בהליך המכונה בשם "הכרזת תום מסע"). בתחילת ינואר 2024, הודיעה חברת הספנות הסינית "קוסקו" (COSCO) כי היא מצטרפת לחברת-הבת שלה, OOCL, בהשעיית המשלוחים הימיים לישראל. לפני הפסקת המשלוחים לישראל היה ל"קוסקו" שירות שבועי להובלת מכולות לנמל המפרץ בחיפה, המופעל בידי חברת-בת של קבוצת הנמל של שנגחאי (SIPG).

בים התיכון סבל נמל אשדוד בשבועות הראשונים של המלחמה מירי רקטות שהביא להפניית חלק מהאוניות שתוכננו להגיע לנמל זה, לפרוק את מטענן בנמל חיפה. חלה העלאה לא מבוטלת בגובה הפרמיות לסיכונים מלחמה, בעיקר לאוניות הפוקדות את נמלי אשדוד אך גם את נמלי חיפה. אוניות שהיו בדרך לישראל עמוסות בתבואות, חיטה וסויה ניסו לבטל את החוזים משום שלא רצו לסכן את צוותיהן, ובעלי האוניות הודיעו שהם מפעילים סעיף של "כוח עליון"²⁸.

²⁸ יפת, א' (19 באוקטובר 2023). [חשש לביטחון המזון בישראל: אוניות תבואה מסרבות להגיע לנמלים, כלכליסט](#); עציון, א' (14 באוגוסט 2024). [מצור ימי על ישראל עוד לפני הטיל הראשון: "חוסר תפקוד בנמלים במקרה של מלחמה", וואלה](#).

בעקבות הלחימה בדרום וחשש להתלקחות בצפון המליצו במינהל הדלק לאפשר לכל אונייה שמיועדת לאספקת נפט גולמי למשק הישראלי, לעבור דרך תעלת סואץ ולהיכנס לנמל אילת. עם זאת, החות'ים וכוחות מיליציה עיראקיים הצליחו לשגר טילים וכטב"מים לכיוון הנמל, שחלקם הגדול יורט, ואחד מהם הצליח לפגוע בתשתית בתוך בסיס חיל הים באילת. לפיכך נראה כי הפתרון של נמל אילת לשמש נמל לשעת חירום לקליטת נפט גולמי אינו שלם, ויש להיערך גם להגנת נמל אילת.

המלצות

1. ספנות בשליטה ישראלית מסתברת כצורך לאומי. המדיניות שנקבעה במועד הפרטת חברת 'צים'²⁹ "אבד עליה הכלח". לפיכך קביעת מדיניות חדשה בנושא אבטחת "צי ברזל" עבור מדינת ישראל חייבת להתקבל כחלק מגיבושן של מדיניות ואסטרטגיה ימית לישראל, ולהתייחס לקישוריות במצבי חירום, הן בתחום הספנות והן בתחום הנמלים, ולא לאפשר לעניינים להתפתח כברירת מחדל.
2. נמלי הים של ישראל הם תשתית אסטרטגית קריטית שלה, ואסור שיופקדו בידי בעלות זרה, (במקרים של שותפות זרה יש להקפיד כי מרב השליטה [לפחות 51%] תהיה בידי החברה הישראלית). ההחלטה שהתקבלה בוועדת המכרזים הממשלתית שפסלה את החברה הטורקית Yilport Holdings בשנת 2022 מלהשתתף במכרז להפעלת נמל חיפה, הייתה נכונה בגלל היחסים הבלתי יציבים בין ישראל לטורקיה.
3. יש לקבוע מדיניות ברורה בנושאים שנתרו פתוחים בהקשר לתחרות בנמלים (רציפים 7-8, מגבלות 5% וכדומה) כדי להשלים את המעבר לתחרות מלאה בין הנמלים.
4. אחד מתפקידי הרשות לספנות ונמלים במשרד התחבורה הוא "לגייס, להכשיר ולהסמיך ימאים ולדאוג לקיומה של תשתית הכשרה והסמכת ימאים". נראה כי הרשות אינה עומדת בתפקיד זה. יש להכריז על תוכנית מקיפה להכשרת ימאים ישראלים, ובה בעת לבטל באופן הדרגתי פטורים מחובת ציוות ישראלים שניתנו לספנות.³⁰
5. על רשות החירום הלאומית (רח"ל) יחד עם שאר משרדי הממשלה הנוגעים בדבר, לבחון את הגדלת מלאי החירום של המדינה למצב שבו לא ניתן יהיה להפעיל את הנמלים במשך תקופה ארוכה. נוסף לכך יש לפתח את האפשרות לשינוע סחורות באמצעות כלי שיט קטנים יותר למעגנות כמו חדרה, שמאוימות פחות בתרחיש לחימה או פריקה באמצעות נחתות או דוברות (מדובר באמצעים זמניים להיקפי סחר קטנים).
6. מדינת ישראל חייבת להכין תוכנית לכיסוי ביטוחי הן לסחורות (בוצע) והן לאוניות עצמן, על בסיס משא ומתן עם מבטחים בין-לאומיים ותקצוב ערבויות בנקאיות מוסכמות על חברות הביטוח.

²⁹ בשנת 2004 רכשה החברה לישראל את יתרת מניות "צים" שבעלות הממשלה, ובכך השלימה את תהליך ההפרטה של צים. מבנה הבעלות הנוכחי נקבע לאחר תהליכים נרחבים של ארגון מחדש שנערכו בשנת 2014.

³⁰ על פי תקנות הספנות (ימאים) (ציוות אוניות וגוררות בצוות ישראלי), התשע"ו-2016, חובה לאייש את האונייה או הגוררת בצוות ביטוחי ישראל שיהיה מורכב ויקבע בהתאם לגודל ולתפקיד כלי השיט.

7. ראוי כי הרשות לספנות ונמלים תתחקר את האירועים שהתרחשו במלחמה, ותעדכן את הוראות הרשות לתובלה ימית בשעת חירום, בקשר לתפקידיה, מערכת יחסי הגומלין שלה עם רח"ל וחיל הים, ולאור הלקחים תעדכן את תפקידיה ואחריותה בשעת חירום.

היערכות להתמודדות עם איומים מהמרחב הקיברנטי

הדוח השנתי של מערך הסייבר הלאומי שפורסם בתחילת אפריל 2024, מציג עלייה ניכרת בדיווחים על אירועי סייבר למערך בהשוואה ל-2022. על-פי חישובי המערך מדובר בעלייה של כ-43%, כמו כן מציין הדוח 800 אירועי סייבר בעלי פוטנציאל נזק ניכר שנבלמו בתקופה שבין ה-7 באוקטובר ועד ה-31 בדצמבר 2023.³¹

המלצות

1. יש להפוך את הרגולציה בתחום למחייבת, ובתוך כך להתמקד בנקודות התורפה הטכנולוגיות המרכזיות, להדק את הביקורות על בעלי האסדות וחברות האנרגייה הפועלות בתחומי המים הטריטוריאליים והכלכליים של ישראל בהקשרי הגנת סייבר, ולבנות תוכנית עבודה רב-מערכתית ובין-משרדית.
2. יש לתכנן תוכנית שתאפשר היערכות מדינית להתמודדות עם תרחיש ייחוס, המתחיל מפגיעת סייבר בתשתית אנרגייה ימית הפועלת מול חופי ישראל, ומסתיים בנזקים והשלכות רחבי היקף בהיבטי חיי אדם, סביבה, כלכלה וביטחון.
3. תכנון התגובה לאיום הסייבר במרחב הימי צריך לבוא לידי ביטוי בהדרכה, בניית כליים טכניים נגדיים ותפעול מבחינת הארגון הדרושים להגנה על הסייבר באותו כלי שיט. החשיבה או התכנון צריכים להיות משולבים בתוך מבנה הצי המסורתי.³²
4. המרכז הלאומי לכלכלה כחולה וחדשנות הממוקם בחיפה בעל חזון לקידום תוכנית אסטרטגית לכלכלת הים, השקעות בתשתיות, מחקר וטכנולוגיות והמלצות להתאמת הרגולציה לצרכים ולאתגרים הקיימים – חייב לכלול את הסייבר הימי כאחד מנושאי הליבה לעידוד יזמות בנושא.

יוזמות פיתוח אזוריות ביום שאחרי 'חרבות ברזל'

מלחמת 'חרבות ברזל' גרמה בעקיפין להקפאת יוזמות אזוריות שהתפתחו בשנים האחרונות, ובמיוחד להסכמי אברהם. לפני ה-7 באוקטובר 2023 נראה היה אולי שהחזון של ארצות הברית למזרח התיכון מתממש חלקית הודות להסכמי אברהם, הסכם ההגנה של ארצות הברית עם סעודיה שאמור היה להוביל את הממלכה לנרמל את יחסיה עם ישראל, וכן בכך שארצות הברית הגיעה להבנות מרומזות עם טהרן לגבי תוכנית הגרעין שלה (שבה הרפובליקה האסלאמית

³¹ מערך הסייבר הלאומי. (24 בדצמבר 2023). [דו"ח חדש של מערך הסייבר הלאומי שמיועד לאנשי ונשות סייבר מסכם את החודשים הראשונים של מלחמת חרבות ברזל בממד הסייבר וקובע: עלייה בעצימות מתקפות הסייבר כנגד ישראל.](#)

³² Dombrowski, P., and Demchak, C. C. (2014). Cyber War, Cybered Conflict, and The Maritime Domain, *Naval War College Review*, 67(2), p. 7

של איראן עצרה למעשה את המשך הפיתוח בתמורה להקלה כספית מוגבלת) – אך כל הללו נעצרו. גם ההכרזה המשותפת של ארצות הברית והודו באוגוסט 2023 על תוכניות למסדרון סחר שאפתני (India–Middle East–Europe Economic Corridor – IMEEC) שיחבר את הודו לאירופה דרך המזרח התיכון כדי לקזז את ההשפעה הגואה של סין באמצעות יוזמת החגורה והדרך (Belt and Road Initiative – BRI) הוקפאה בשלב זה, למרות שהאירועים האחרונים בדרום הים האדום רק מחזקים את הצורך המסחרי במסדרון כזה.

יחסי ישראל ירדן – בנובמבר 2022 נחתם מזכר הבנות בין ישראל, ירדן, ארצות הברית ואיחוד האמירויות לקידום פרויקט תחנת הכוח הסולרית בירדן, ומתקן התפלת המים בישראל לצורך שיתוף חשמל ומים בין המדינות. זהו צעד חשוב שעונה על האינטרסים של כל הצדדים, שכן יציבות ירדן ומענה למחסור המים שלה הם אינטרס ישראלי, כמו גם היכולת לקנות חשמל "נקי" מירדן, ולהתגבר על מצוקת שטחים בישראל לצורך זה.³³ במאסר 2024 ביקשה ירדן מישראל הארכה של שנה על הסכם מים לאנרגייה נפרד שהושג ב־2021, הכולל גם את איחוד האמירויות הערביות. ההסכם חזה שישראל תכפיל את יצוא המים המתוקים שלה לירדן בתמורה לאנרגייה מפרויקט סולרי בחסות איחוד האמירויות בירדן. הפרויקט היה אמור לצאת לדרך רשמית בוועידת האקלים COP28 של האו"ם בדובאי בדצמבר 2023. עם זאת, היחסים בין ישראל לירדן הידרדרו בסוף שנת 2023 בעקבות פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל' והיוזמות השונות הוקפאו. כדי להחזיר את עסקת המים תמורת אנרגייה סולרית למסלול ביקשה ישראל לצמצם את ההתבטאויות האנטי־ישראליות ולהחזיר את שגרירה של ירדן לישראל. במאי 2024 חידשה ישראל את הסכם העברת המים לירדן למשך שישה חודשים. גם התלות הירדנית בגז ובמים מישראל בולטת מאוד במהלך המלחמה, ולכן סביר שהצהרות כאלו ואחרות מן הירדנים, שנוגעות להפסקת שיתוף הפעולה הכלכלי עם ישראל או הקפאת הפרויקט לאנרגייה מתחדשת הן "מס שפתיים" זמני עד לסיום המלחמה.

יחסי ישראל מצרים – ההשבתה של אסדת 'תמר' בתחילת המלחמה פגעה ביצוא למצרים, והחמירה את הפסקות החשמל המרובות שהיא סובלת מהן ממיילא מאז תחילת הקיץ עקב תקלה רצינית בשדה הגז המצרי 'זוהר'. התלות המצרית בגז הישראלי רק גברה השנה, וכך גם הרצון של מצרים לקדם פרויקטים נוספים להרחבת יצוא הגז אליה. לצורך כך היא חייבת לשאוף ליחסים יציבים וחיוביים עם ישראל. מזכר ההבנות בין ישראל, מצרים והאיחוד האירופי כולל הסכמות לשימור האינטרס הישראלי בגז הטבעי שמקורו במאגרים שבתחומה – 'כריש־תנין', 'לווייתן' ו'תמר' – באופן שיישמר הביטחון האנרגטי של ישראל, לרבות עדיפות לצורכי השוק המקומי. הסיכום בין ישראל, מצרים והאיחוד האירופי נוגע להזרמת גז טבעי מישראל למצרים, שם הוא יעבור תהליך של הנזלה, ולאחר מכן יישלח לאירופה באמצעות מכליות דרך הים, אם כי כל עוד נמשכים הקשיים בהפקה משדה 'זוהר' המצרי הרי שמרבית הגז מישראל משמש את מצרים לצרכיה שלה.

³³ הודעת דובר (8 בנובמבר 2022). [היוזמה הישראלית המובילה בתחום האקלים נחתמה עתה: משרד האנרגייה ממשיך בקידום פרויקטי Prosperity \(רכישת חשמל ירוק מירדן ומכירת מים לירדן\), משרד האנרגיה והתשתיות.](#)

יחסי ישראל יוון וקפריסין – באוקטובר 2022 חנכו קפריסין ויוון את שלב הבנייה של EuroAsia Interconnector – כבל תת־ימי במימון האיחוד האירופי שיחצה את הים התיכון עם עד 2,000 מגה וואט של חשמל כדי לקשר בסופו של דבר רשתות מִישראל וקפריסין ליוון. בשלב זה אושר רק חלקו הראשון של הפרויקט בין קפריסין ליוון. "החיבור EuroAsia" הוא עוד פרויקט תשתית מרכזי המחזק את אבטחת האנרגיה של האיחוד האירופי על ידי קישור קפריסין לרשת החשמל של האיחוד האירופי.³⁴

המלצות

1. באמצעות יוזמות פיתוח אזוריות ניתן יהיה ב"יום שאחרי" 'חרבות ברזל' לחזק את הציר הגאופוליטי שבראשו עומדות ארצות הברית והמדינות הערביות הסוניות (איחוד האמירויות, ירדן, ערב הסעודית ומצרים) וישראל, וזאת באמצעות רוחחה כלכלית הנחוצה למדינות האזור. התקדמות ביוזמות ושיטופי פעולה אזוריים, בעיקר בתחומי אנרגיה, מים וקישוריות אזורית (דוגמת פורום הגז של מזרח הים התיכון),³⁵ יאפשרו לבנות מערכת יחסי אמון (Confidence Building Measures), שייתכן שתוביל בהמשך גם לפתרונות פוליטיים שלגביהם קיימות עדיין מחלוקות עמוקות בין מדינות האזור.
2. נראה שיוזמות כלכליות לגבי שיפור מצב האוכלוסייה ברצועת עזה, הקשורות למרחב הימי ונתמכו בעבר בידי גורמים בין־לאומיים ומדינות ערביות מתונות (ובחלקם גם בידי גורמי ממשל בישראל), כמו נמל ימי בעזה ופיתוח מאגר הגז הימי במימי החופים של הרצועה – יעלו בשנית ב"יום שאחרי" 'חרבות ברזל', ומן הראוי שיובאו בחשבון אצל הגורמים שעוסקים בנושא.

יחסי ישראל טורקיה

יחסי ישראל–טורקיה ידעו עליות ובעיקר מורדות ב־21 שנות משטרו של ארדואן, אך הנשיא מעולם לא פגע בסחר שבין המדינות. מלחמת 'חרבות ברזל' שינתה את המגמה מהקצה אל הקצה, כאשר הטילו הטורקים איסור גורף על סחר עם ישראל שממנו ניזוקו גם תעשיינים טורקים רבים. האיום של הנשיא הטורקי בפעולה צבאית נגד ישראל – דבר שלא יזכה אותו בנקודות רבות עם בעלי בריתו בנאט"ו או בקונגרס האמריקני – אינו הפעם הראשונה שהוא עושה זאת. טורקיה מטילה מאז אוקטובר 2023 וטו על כל התקשרות נאט"ו עם ישראל, כולל פגישות ותרגילים משותפים, ורואה ב"טבח" של ישראל בפלסטינים בעזה הפְּרָה של עקרונות היסוד של נאט"ו.

³⁴ Reuters. (October 14, 2022). [East Med gas could help ease Europe's energy crunch with right funding - officials](#).

³⁵ פורום הגז של מזרח אגן הים התיכון (East Mediterranean Gas Forum – EMGF) הוא ארגון בין־לאומי, שנוסד על ידי איטליה, יוון, ישראל, ירדן, מצרים, צרפת, קפריסין והרשות הפלסטינית. הארגון הוקם באופן לא רשמי בשנת 2019, האמנה הרשמית שלו נחתמה בספטמבר 2020, והיא נכנסה לתוקף באופן רשמי ב־9 במארס 2021.

עקב שליטתה של טורקיה במקצרים הטורקיים ונוסף למערכת צנורות הנפט העוברת בשטחה היא גם יכולה לפגוע באספקת הדלק המגיעה לישראל.³⁶ בפועל, ישראל נהייתה תלויה בנפט הקווקזי והקזחי, שמספק לה כיום כ-60% מהצריכה: קזחסטן מספקת 40% מיבוא הנפט לישראל דרך נמלים בשליטה רוסית בים השחור ומשם דרך המקצרים הטורקיים, ואזרבייג'ן קצת יותר מ-20%, דרך צינור BTC העובר בשטח טורקיה.

כמו כן הגבירה טורקיה את מעורבותה הימית בשני אזורים בדרום הים התיכון ומזרח אפריקה המקנים לה השפעה באזורים אלה: האזור הראשון הוא בלוב – במסגרת שיתוף פעולה עם ממשלת ההסכמה הלאומית (GNA) שאיתה חתמה טורקיה על מזכר הבנה לתחום המים הכלכליים בין שתיהן. נוסף להסכם זה שהו לתקופות מסוימות כלי שיט של הצי הטורקי במפרץ סידרה (Syrtis), והוקצו להם מקומות עגינה בנמל מסורתה.

האזור השני שבו הגבירה טורקיה את מעורבותה בשנה החולפת הוא המרחב הימי של סומליה, אזור שלגביו חתמה טורקיה על הסכם הגנה וניצול המשאבים הימיים במרחב הימי של סומליה.

המלצות

1. במישור הכלכלי, נראה כי המערכת הישראלית תדע למצוא את נקודת האיזון, בין אם במציאת מקורות חלופיים לסחורה שיובאה מטורקיה, או בסחר עקיף. עם זאת, אנו ממליצים להימנע מחרם גורף נגדי ישראלי על יבוא מטורקיה כפי שהציעו משרד האוצר והכלכלה, ולבצע את צעדי הגומלין בתיאום עם התעשייה הישראלית ואיגודי היבואנים.
2. במישור הביטחוני, על ישראל להידרש למספר היבטים הנובעים מההרעה במערכת היחסים כגון אֶתְגוּר ישראל בפעולות במרחב הימי, לדוגמה משטים לעזה, או הפעלת הצי הטורקי לפעולות כנגד שיט ישראלי במזרח הים התיכון בתואנה של מניעת אספקה ביטחונית שעלולה להיות מופנית לפעילות הצבאית הישראלית בעזה, או כנגד החזבאללה בלבנון.
3. בתרחיש קיצון טורקיה יכולה לפגוע באספקת הנפט, ולכך יש להיערך עם מקורות חלופיים.

היערכות לשינויי אקלים ומערכת ימית בת־קיימה

בשנים האחרונות גובר העניין של מדינות שונות בהשפעות של שינויי האקלים לא רק בהיבט האזרחי אלא גם בהיבט הביטחוני, והנושא זוכה לבלוטות גבוהה בקרב קובעי מדיניות. הדעה הרווחת במדינות המערב היא ששינויי האקלים חייבים להיתפס כמשבר ביטחוני קיומי. לא ניתן להתעלם משינויי האקלים המתרחשים ומהמשמעויות שהן משיתות על החיים על פני כדור הארץ. התרחבות מלחמת 'חרבות ברזל' והפיכתה לסכסוך בין־מעצמתי עלולות להסיח את תשומת הלב הגלובלית מהטיפול בנושא.

למגזר הימי יש חלק חשוב בצמצום פליטת גזי החממה, וחדשנות טכנולוגית בשיטות הנעה חדשות יכולות לתרום רבות לנושא. המערכה המתנהלת בים האדום משפיעה על חלק

³⁶ פלדמן, נ' (2 בינואר 2024). [מלכודת הנפט של ישראל: האם ארדואן יפסיק את הזרם?](#) *TheMarker*.

מהנושאים בצורה שלילית, שכן הארכת נתיבי השיט והצורך לעמוד במועדי האספקה מחייבים את סקטור התעשייה הימית להפלגה במהירויות גבוהות יותר מבעבר, ולמשך זמן רב יותר, דבר המשפיע לרעה על צמצום הפליטות. יוזמות של השוק האירופי כמו InteReg Europe מכוונות להפגיש קהלי יזמות שונים כדי לחלוק פתרונות חדשניים ובני-קיימה לאתגרי פיתוח אזוריים, ובמיוחד בתוכנית "מעבר ירוק" (Green Transition): תמיכה במעבר לעבר כלכלה בת-קיימה, דלת פחמן וקידום הגנת הסביבה.³⁷ ישראל בכלל, והמרכז הלאומי לכלכלה כחולה וחדשנות והמכון לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית בפרט, ראוי שישתתפו בקולות הקוראים להצעת פתרונות חדשניים בתחום.

ביולי 2024 פרסם המשרד להגנת הסביבה את השלב הראשון של תוכנית ההיערכות הלאומית לשינויי אקלים,³⁸ והוא מקדם את "חוק האקלים" אשר יספק מעטפת מחייבת להכנת התוכנית הממשלתית ותוכניות ההיערכות המשרדיות ולמעקב אחר יישומן, לצד מאמצי אֶפְחוּת (Mitigation) ומאמצים נוספים בתחום האקלים. תוכנית ההיערכות הלאומית נועדה לאתר ולמפות את התחומים המושפעים משינויי האקלים בישראל, לזהות את אופן ההשפעה עליהם, לתעדף באופן ראשוני מהלכים מרכזיים ולגבשם למטן צמצום הסיכונים וניצול ההזדמנויות בתחומים אלו. התוכנית כוללת 48 מהלכים וכ-200 משימות שעל כ-30 משרדים וגופים ממשלתיים לקדם ולבצע בשנים הקרובות, במטרה לשפר את היערכות ישראל למשבר האקלים.³⁹

כ-80% מהסחר העולמי מתנהלים בים, והכלכלה המבוססת על המרחב הימי מייצרת שירותים ומוצרים בהיקף של שלושה טריליון דולר מדי שנה. למרות הנתונים המרשימים, עולם החדשנות וחברות ההזנק בישראל עדיין לא מנצלים במלואם את המשאבים האדירים שקיימים בתחום זה בעולם.

המלצות

1. פיתוח טכנולוגיות ימיות בתחום הדה־קרבונזיציה (הפחתה או סילוק פליטת פחמן דו־חמצני מתהליך כגון ייצור או הפקת אנרגיה) כדי להשתלב במגמה העולמית של הפיכת הכלכלה הימית ל"ירוקה" יותר.
2. ביצוע ותקצוב תוכנית ההיערכות הלאומית לשינויי אקלים על היבטיה הימיים כגון הכנת תשתיות חופיות לאירועי קיצון.

³⁷ [Interreg 2021-2027: Fostering Cooperation for a Stronger Europe](#)

³⁸ תוכנית זו מקודמת מתוקף החלטה מספר 4079 של הממשלה מיום 29 ביולי 2018: [היערכות ישראל להסתגלות לשינויי אקלים: יישום ההמלצות לממשלה לאסטרטגיה ותכנית פעולה לאומית](#).

³⁹ המשרד להגנת הסביבה. (1 ביולי 2024). [המשרד להגנת הסביבה מפרסם את השלב הראשון של התוכנית הלאומית להיערכות לשינויי אקלים](#).

על הכותבים (לפי סדר א-ב)

בני בן ארי (פרק: עמדתה של סין במלחמת 'חרבות ברזל'), ד"ר בני בן ארי, סא"ל (בדימוס) בחיל הים, שירת כ־14 שנה בתפקידי פיקוד (כולל פיקוד על סטי"ל), מטה והדרכה. בוגר קורס חובלים, קורס קציני נשק מתקדם ופוי"מ, כולם כחניך מצטיין. בשנת 1978 הצטרף לחברת אלביט ובמשך כ־38 שנים שימש בתפקידי ניהול ושיווק, בתחום מערכות ימיות ושיווק במזרח הרחוק. בשנים 1980–1982 (בזמן חל"ת מאלביט) שימש כיועץ לממשלת סינגפור ובשנת 1983 הקים את חברת אלביט – המזרח הרחוק וניהל את הפעילות השיווקית במזרח הרחוק הן מהמשרד בסינגפור ולאחר מכן ממערך השיווק בחיפה. בשנים 1989–1992 שוב ניהל פעילות שיווקית בסינגפור. בין השנים 1995–1998 היה חבר הנהלת החברה, והקים וניהל את אגף השיווק הבינלאומי בחברת אלביט מערכות, ובשנת 2001 הקים את חברת אלביט מערכות סינגפור וניהל את הפעילות השיווקית במזרח. בני גר וחי בסינגפור בתקופות מצטברות במשך כ־22 שנים. בשנת 2011 פרש מניהול השיווק של אלביט במזרח ושימש כיועץ מיוחד לפרויקט עבור אלביט ולקוח סינגפורי ממשלתי. בשנת 2015 פרש לגמלאות וחזר לארץ. כיום משמש כסגן ראש קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה ועמית מחקר במרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית באוניברסיטת חיפה. בעל תואר דוקטור מאוניברסיטת דרום אוסטרליה בנושאי התעשייה הביטחונית והשיווק הביטחוני.

שרון ארליכמן (פרק: כלי שיט בלתי מאוישים – משנים את תמונת הביטחון הימי), שרון הוא בעל ניסיון רב בטכנולוגיות ימיות, פיתוח פרויקטים ימיים ושיתופי פעולה בין לאומיים. שירת בחיל הים הישראלי בדרגת סא"ל במילואים, ובמשרד הביטחון הישראלי במנהלת מחקר ופיתוח של מערכת הביטחון (מפא"ת). במסגרת תפקידיו הוביל תוכניות, פרויקטים, מחקר ופיתוח בסביבות אוויריות וימיות מגוונות, כולל נושאי כלכלה כחולה.

יוסי אשכנזי (פרק: הרציף הצף האמריקני בעזה – מבט בְּרָאִי מִעֶבֶר ספנות לרצועת עזה), תא"ל (מיל") יוסי אשכנזי, שרת כ־36 שנה בחיל הים בתפקידי פיקוד טכנולוגיים ולוגיסטיים. בתפקידו האחרון שרת כראש המערך הטכנולוגי והלוגיסטי של זרוע הים. קודם לכן היה מפקד מספנת חיל הים וראש מחלקת תכנון, אחזקה ולוגיסטיקה של החיל. יוסי הינו בוגר תואר ראשון בהנדסת מכונות (טכניון, 1992–1996), בעל תואר שני במנהל עסקים – EMBA (אוניברסיטת תל אביב, בית הספר למוסמכים במנהל עסקים על שם ליאון רקנאטי, 2001–2002). בעל תואר שני בביטחון לאומי (אוניברסיטת חיפה 2014–2015). יוסי הוא בוגר המכללה לביטחון לאומי (2014–2015).

אלכסנדר בליי (פרק: אסטרטגיה סעודית חדשה לים סוף: החיפוש אחר חלופות לביטחון ימי), פרופ' אלכסנדר בליי הוא עמית מחקר בכיר בקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה החל מ-2021, מרכז הידע והמחקר הלאומי בתחום ההיערכות למצבי חירום, אוניברסיטת חיפה (2018–2021). לשעבר: המדען הראשי, משרד המדע והטכנולוגיה (2016–2020). לשעבר: משרד ראש הממשלה (1987–1992), תפקיד אחרון: יועץ ראש הממשלה לענייני ערבים, יָקָן בפועל של הפקולטה למדעי החברה והרוח, אוניברסיטת אריאל (2014–2016) ומרצה בכיר, האוניברסיטה העברית בירושלים (איש סגל, 1982–1997). בעל תואר ראשון מן האוניברסיטה העברית בירושלים, שני מאוניברסיטת תל אביב, שני (נוסף) ותואר ד"ר מאוניברסיטת קולומביה בניו יורק. פרסם מונוגרפיות ומאמרים אקדמיים רבים בנושאים מזרח תיכוניים וישראליים רבים. גיבש במסגרת סדנאות נאט"ו מודל שאינו טכנולוגי ללוחמה בטרור. רס"ב (מיל"), מוותיקי קהילת המודיעין.

שלמה גואטה (פרק: הלחימה והאיום של החות'ים במרחב הימי מאז פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל'), אל"ם (בדימוס), שירת בסדיר ובמילואים במשך כ-50 שנה בשורות המודיעין של חיל הים במגוון תפקידי שטח, איסוף ומחקר. בתפקידיו האחרונים שימש כראש מחלקת המחקר של מודיעין חיל הים. סיים בהצטיינות לימודי תואר ראשון בחוג מורחב של המזרח התיכון כמו גם חטיבות בהיסטוריה כללית ובסטטיסטיקה. בוגר הקורס הביך שירותי הבכיר למודיעין. זכה לפרס ראש אמ"ן לחשיבה יוצרת. בתפקידיו האזרחיים, שימש בתפקידי ניהול בכירים בעיריית רעננה, בין השאר ראש מנהל הנדסה ותשתיות, יו"ר תאגיד המים וסמנכ"ל העירייה לתכנון אסטרטגי. מאז קיץ 2019 משמש כעמית מחקר במרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית באוניברסיטת חיפה.

אהוד (אודי) גולן: (פרק: המערכה הנשכחת: ההסגר הימי במצר באב אל-מנדב במלחמת יום הכיפורים), ד"ר אהוד גולן כיום בתר-דוקטורנט במרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, אוניברסיטת חיפה. נושא המחקר: חיל הים במלחמת יום הכיפורים. שירות סדיר במודיעין חיל הים. בעל תואר ראשון ביחסים בין-לאומיים ולימודי מזרח תיכון מהאוניברסיטה העברית. תואר שני ביחסים בין-לאומיים מהאוניברסיטה העברית, עבודת התזה בנושא: "ישראל והמדיניות הפריפריית" זכתה בפרס "כרמון". דוקטורט במדע המדינה מאוניברסיטת בר-אילן. נושא הדוקטורט: "מלחמות ללא סוף? השפעת עייפות מלחמה על סיום מלחמות א-סימטריות". כתב מחקר במסגרת המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין ומחקר במסגרת מרכז דדו. תחומי מחקר עיקריים: מדיניות החוץ והביטחון של ישראל, מודיעין ולימודי ביטחון.

אהוד גונן (העורך של הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2023/24 וכן פרקים: ניתוח גאו-כלכלי של השלכות התקפות החות'ים על סחר החוץ הישראלי; שרשראות

האספקה הימיות לישראל במלחמת 'חרבות ברזל'), בעל תואר מ"א ביחסים בין-לאומיים מהאוניברסיטה העברית ותואר ב"א בכלכלה ופסיכולוגיה מאוניברסיטת חיפה. עמית מחקר בכיר בבית הספר לממשל ולמדיניות ע"ש הרולד הרטוק, אוניברסיטת תל אביב (2015). בוגר קורס צוערים של משרד הכלכלה ושירת כנספח מסחרי בשגרירות ישראל בסינגפור (2000) ובאוסטרליה (2008) וככלכלן הראשי של מינהל סחר חוץ במשרד הכלכלה. פרסם שני ספרים: 'דצמבר' נובלה היסטורית על תקופת העלייה לישראל ממדינות חבר העמים, ו'ספר התה' על תרבות התה. תלמיד לתואר שלישי בחוג ללימודי אסיה באוניברסיטת חיפה וחוקר במרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית בתחום ספנות ונמלים ויוזמת דרך המשי הימית של ממשלת סין.

אלכס גרינברג (פרק: איראן כצד פעיל וגלוי בעימות מול מדינת ישראל – האידיאולוגיה והדוקטרינה האיראנית בהקשר למלחמת 'חרבות ברזל'), הוא חוקר איראן ואסלאם. הוא מחזיק בתואר שני בשפה וספרות ערבית וגם דובר השפה הפרסית. הוא מתמחה בהיסטוריה אינטלקטואלית של איראן עם דגש על הגות שיעית מודרנית. מלמד פרסית באוניברסיטת אריאל. בעבר מילא אלכס כמה תפקידים בחטיבת המחקר של אמ"ן וכעת הוא עובד כאנליסט גאופוליטי בתחומי מודיעין עסקי וייעוץ אסטרטגי. אלכס נולד וגדל במוסקווה ומכאן שליטתו בשפה הרוסית ובקיאות בזירה הרוסית. כעת אלכס מתמקד בחקר האסטרטגיה האיראנית האזורית אך עם זאת הוא מתעניין בזירות גאופוליטיות אחרות מתוך הבנה שמתקיימת השפעה הדדית בין זירות שונות שלא ניתן להפריד ביניהן.

אלנור דין (פרק: שיטור, אכיפה וביטחון לאומי-אזרחי במרחב הימי של ישראל), תלמידת מסלול מואץ לתואר שני ביחסים בינלאומיים, ביטחון לאומי ואסטרטגיה ימית באוניברסיטת חיפה. כיום מלגאית מחקר במרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית ואחראית על תוכנית המתמחים של המרכז. עבודת התזה שלה מתמקדת בביטחון ימי ואפקטיביות ביטחונית.

שאל חורב (העורך ראשי של הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2023/24 וכן פרקים: התפתחויות גלובליות במרחב הימי 2023/24; ציי מלחמה עיקריים – מגמות ושינויים; תובנות והמלצות), תא"ל (בדימוס) פרופ' שאל חורב שירת כמפקד שייטת הצוללות, מפקד שייטת ספינות הטילים וסגן מפקד חיל הים. בשנים 2002–2007 כיהן כראש האגף לאמצעים מיוחדים במשרד הביטחון ובשנים 2007–2015 כיהן כראש הוועדה לאנרגייה אטומית. בעל תואר ד"ר מאוניברסיטת בראזיל, כיום עומד בראשות המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית ובראשות קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה, ומרצה בבית הספר למדע המדינה, במחלקה ליחסים בין-לאומיים. מחבר הספר

"המרחב הימי, אסטרטגיה ימית ומה שביניהם" שזכה בפרס יצחק שדה לספרות צבאית בשנת 2022.

משה טרדימן (פרק: השפעת הסגר הימי החות'י בדרום הים האדום ומפרץ עדן על מצרים, ירדן וערב הסעודית), ד"ר משה טרדימן הוא מומחה לאסלאם ולטרור באפריקה, לביטחון סביבתי בעולם הערבי והמוסלמי, לקשרים בין מדינות המפרץ לאפריקה ולזירת ים סוף. הוא משמש כעמית מחקר בקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה ובפורום לחשיבה אזורית. הוא גם מייסד־שותף ומנהל המכון לחקר ביטחון סביבתי ואיכות חיים ומייסד ומנהל המכון האינטרנטי לחקר אסלאם ומוסלמים באפריקה.

ניר מאור (פרק: מרחב ים סוף ומדינת ישראל – סקירה היסטורית) תא"ל (במיל') ד"ר ניר מאור, מנהל מוזיאון ההעפלה וחיל הים. סיים בשנת 1973 קורס חובלים והצטרף לשייטת הסטיל"ים, לאחר פיקוד על ספינת טילים ביצע בשנת 1980 הסבה לפיקוד על צוללת, חזר לשרת בשייטת הסטיל"ים כמפקד פלגת סטיל"ים והתמנה בשנת 1990 כמפקד שייטת הצוללות. בשנת 1993 התמנה לסגן מפקד בסיס חיפה ולאחר מכן כמפקד בסיס אשדוד. בתפקידו האחרון בחיל הים היה ראש מספן כ"א בדרגת תת אלוף. בוגר תואר ראשון בהיסטוריה של עם ישראל אוניברסיטת חיפה. בוגר תואר שני בכלכלה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. החל משנת 2004 מנהל את מוזיאון ההעפלה וחיל הים.

מוטי קופרברג (פרק: תגליות הגז במזרח הים התיכון – ישראל בספקית גז מקומית, אזורית, של העולם? ביטחון האנרגיה של מדינת ישראל בפרספקטיבה היסטורית), מוטי קופרברג הוא בוגר אוניברסיטת חיפה בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון, ובעל דיפלומה במנהל עסקים עם התמחות בספנות מ-City of London Polytechnic. מנהל פרויקטים בחברת השילוח אוריין. מרצה ומשתתף בפורומים ארציים ובין לאומיים בנושא אנרגיה וביטחון אנרגיה. בעל יותר משלושים שנות ניסיון בספנות ואנרגיה. הוביל קונסורציום בין־לאומי שניגש למכרז המדינה להקמת מסוף הגז הנוזלי בחדרה. הכין סקרים בתחום הגז הנוזלי לממשלות וחברות. הוציא לאור שני ספרים בנושא אנרגיה וביטחון אנרגיה, "שקר הנפט – משבר מחירי האנרגיה 2002–2012" שיצא לאור ב־2012, ובאנגלית את "Energy Future – Fossils and Beyond", בשנת 2017, שבו מפורט מודל ביטחון האנרגיה שמוביל The energy GPS, נושא מרכזי על סדר היום שלו.

זיו רובינביץ (פרק: מדיניות ארצות הברית ביחס למלחמת חרבות ברזל 2023–2024), ד"ר רובינביץ הוא עמית מחקר בקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה באוניברסיטת חיפה ומתאם

המחקר של המרכז למדיניות ואסטרטגיה ימית, קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, מרכז עזרי לחקר אירן ומדיניות המפרץ וחיבת וידרא לספנות ונמלים. הוא היה עמית הוראה של ה־Israel Institute ב־Sonoma State University, מרצה אורח באוניברסיטת אמורי, חוקר אורח במכון עזריאלי לחקר ישראל באוניברסיטת קונקורדיה, חוקר אורח ב־LSE, ובת־דוקטורנט במכון דיוויס ליחסים בין־לאומיים באוניברסיטה העברית בירושלים. את הדוקטורט קיבל באוניברסיטת חיפה בתחום יחסים בין־לאומיים. מחקריו עוסקים במדיניות החוץ ואסטרטגיה רבתי של ארצות הברית, מדיניות החוץ של ישראל, יחסי ארצות הברית–ישראל, וגאופוליטיקה.

דברז (פרק: פעילות חיל הים במלחמת 'חרבות ברזל') דברז הוא ראש ענף במטה חיל הים בדרגת סגן אלוף. בעל תואר ראשון במדעי המדינה עם התמחות באסטרטגיה וביטחון לאומי מאוניברסיטת בר אילן. כיום סטודנט לתואר שני בביטחון לאומי ואסטרטגיה ימית באוניברסיטת חיפה ועמית מחקר במרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית.

עילירטיג (פרק: היבטים ימיים במשק האנרגיה הישראלי בעקבות מלחמת 'חרבות ברזל'), ד"ר עילירטיג הוא מרצה במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בר־אילן. מחקריו עוסקים בסכסוכים ושיתופי פעולה בין־לאומיים סביב משאבי נפט וגז־טבעי. בעבר שימש כעמית הוראה מטעם ה־Israel Institute בתוכנית ללימודי סביבה באוניברסיטת וושינגטון בסנט לואיס, וכמרצה באוניברסיטת רייס ביוסטון. הוא זכה במלגות ומענקים מטעם משרד האנרגיה, משרד המדע, וקתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, ומאמריו בנושאי אנרגיה וביטחון לאומי פורסמו בכתבי עת בין־לאומיים כמו *International Studies Quarterly* ו־*Foreign Policy Analysis*.

ואסו שרמה (פרק: חוסן ימי: התפתחות תפיסת הביטחון הימי של הודו – עיון באירועים בים האדום וצפון־מערב האוקיינוס ההודי) הוא מומחה למדיניות חוץ הפועל בהודו. הוא דוקטורנט במחלקה ליחסים בין־לאומיים ובעל תואר שני ביחסים בין־לאומיים עם התמחות בלימודי דיפלומטיה שניהם באוניברסיטת חיפה. ניסיונו המקצועי כולל תפקיד כיועץ מחקר בערוץ הטלוויזיה WION בניו דלהי, וכן מעורבות בפורום הנוער הבין־לאומי של BRICS בהודו בין השנים 2016–2017. מחקריו של שארמה מתמקדים בסוגיות אקטואליות במדיניות החוץ של הודו ויחסיה הבין־לאומיים.

אורן שפיר (פרק: ההסכם לתיחום הגבול הימי בין ישראל ולבנון: מבט חוזר לאחר אירועי השבעה באוקטובר), עורך דין תאגידי ומסחרי, ופעיל בתעשיות האנרגיה וההיי־טק למעלה משבע־עשרה שנים. כחלק מניסיונו המקצועי, אורן עבד על פיתוח פרויקטים ימיים בתחום הגז והנפט בישראל, כולל התמחות בפיתוח תשתיות ימיות. אורן כותב,

חוקר ומעביר הרצאות בתוכנית ה-MA בביטחון לאומי ואסטרטגיה ימית בביה"ס למדעי המדינה באוניברסיטת חיפה, בשיתוף המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית. במהלך הקריירה שלו, אורן שימש כיועץ משפטי של חברת ייעוץ המתמחה בפיתוח תשתיות ימיות ועורך דין טכנולוגי במשרדים. לאורן MBA מהטכניון, LLM מאוניברסיטת בוסטון בארה"ב, ו-BA ו-LLB מהמרכז הבינתחומי בהרצלייה. אורן מוסמך כעורך דין בישראל וניו־יורק.

המכון למדיניות ואסטרטגיה ימית' החל פעילותו בשנת 2024 במסגרת חברת 'הי־סנטר' (הפועלת בתמיכה ומימון של עיריית חיפה והחברה הכלכלית לחיפה) לאחר שקיבל לתוכו את פעילות 'המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית' שפעל באוניברסיטת חיפה מאז שנת 2016. חזון המכון להיות מכון מחקר ומוקד ידע ישראלי בין־תחומי מוביל וייחודי בעולם בתחומי המדיניות והאסטרטגיה הימית במובנה הרחב, בדגש על אזור מזרח הים התיכון והים האדום. המכון עוסק במחקר בשמונת תחומי הליבה הבאים: (1) מדיניות, אסטרטגיה ימית וביטחון ימי (Maritime Strategy); (2) ביטחון אזורי ומדיניות חוץ; (3) שרשרת האספקה הימית ותשתיות במרחב הימי; (4) משפט ימי; (5) אנרגייה; (6) כלכלה כחולה, סביבה, קיימות ושינויי אקלים במרחב הימי; (7) טכנולוגיה וחדשנות במרחב הימי; (8) סייבר במרחב הימי. המכון חותר להיות מכון המחקר המוביל בישראל בתחומים אלו ולהרים תרומה משמעותית לשיח האסטרטגי הימי הבינ־לאומי.

מלחמת 'חרבות ברזל', שפרצה ב־7 באוקטובר 2023, ממשיכה לעצב את המציאות בישראל ובאזור כולו. ההערכה האסטרטגית 2023/24 מציעה ניתוח ראשוני של האירועים תוך התמקדות במרחב הימי, תוך הבנה כי התמונה המלאה של השלכות המלחמה – שטרם הסתיימה – יהיו רבות ועמוקות ותתבהרנה עם הזמן.

בכתיבת הדוח השתתפו חוקרי המכון למדיניות ואסטרטגיה ימית, עמית מחקר של המכון וחוקרים אחרים להם ידע ייחודי בנושאים אלה.

9 789655 989373